

Rbl. 0.30

 J. W. GOETHE WILHELM MEISTERI RÄNNUAASTAD

Suuri sõnameistreid

JOHANN WOLFGANG
GOETHE

WILHELM
MEISTERI
RÄNNUAASTAD

WILHELM MEISTERI RÄNNUAASTAD

Romaanis «Wilhelm Meisteri rännuaastad» on Goethe intui-tiivselt ette näinud kogu XIX sajandi ühiskondlik-majandus-likku arengut ja kõigist neist muudatustest tulenevaid vaim-seid ning kasvatuslikke konse-ventse. Goethe viimased eluaas-tad olid täidetud selle tunnetamisega, mille tulekuks «aeg oli käes» ja mille tulekut peab kii-rendama igaüks kas või oma-enda kaua hellitatud, kuid juba iganenud aegadesse kuuluvatest ideaalidest loobumise arvel.

«Wilhelm Meisteri rännuaas-tates» ongi palju «loobumist» — inimlike ja kasvatuslike põhi-mõtete nimel esitab Goethe siin ideid, mis ulatuvad kaugele eemale kõigest sellest, mida mõistame kodanliku humaniteedi all, kaugele eemale klassikali-sest ja kodanlikust kultuurist, mida luua ja süvendada Goethe ise esmajoones oli aidanud. Goethe loobub siin eraisikulise igakülsuse ideaalist, — üksik-isik peab end mingil ühel alal välja arendama ja lisama oma-poolse panuse ühiskonna hüvan-guks.

JOHANN WOLFGANG
GOETHE

WILHELM
MEISTERI
RÄNNUAASTAD

ROMAAN.

1 9 5 9

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS • TALLINN

Originaali tiitel:
Johann Wolfgang von Goethe
WILHELM MEISTERS WANDERJAHRE
Aufbau-Verlag, Berlin, 1953

Tõlkinud
L. Kibuvits

Kõlpe kujundanud
H. Vitsur

Umbrispaberi kujundanud
P. Reeveer

ESIMENE RAAMAT

Esimene peatükk

PÖGENEMINE EGIPTUSESSE

Wilhelm istus määratu suure kalju varjus, koledal, kardetaval kohal, kus järsk mägitse ümber nurga äkki sügavikku pöördus. Päike seisis veel kõrgel ja valgustas kuuskede latvu all lõhestikkudes. Wilhelm märkis parajasti midagi oma kirjutustahvlile, kui Felix, kes kaljudel ümber ronis, kivi käes, tema juurde astus.

«Isa, kuidas seda kivi nimetatakse?» päris poisike.

«Mä ei tea,» vastas isa.

«Küllap on vist kuld, mis selles nii särab?» küsis poeg.

«Ei ole!» vastas Wilhelm, «ja mulle meenub, et rahvas nimetab seda kassikullaks.»

«Kassikullaks!» ütles poisike naeratades, «ja miks?»

«Tõenäoliselt sellepärast, et see on võlts ja et kasse peetakse võltsideks.»

«Seda pean meeles,» ütles poeg ja pistis kivi nahast reisitaskusse, kuid võttis samas midagi muud välja ja küsis:

«Mis see on?»

«Mingi vili,» vastas isa, «ja soomuselise korba järgi otsustades peab ta kuusekähiga sugulane olema.»

«Ta pole käbi moodigi, ta on ju ümarik.»

«Küsimine mõnelt jäägrilt, need tunnevad kogu metsa ja kõiki puude vilju. Nemad oskavad metsa külvata, istutada ja hoolt kanda, siis lasevad nad tüvedel kasvada ja nii suureks saada, kui nende jaks aga kannab.»

«Jäägrid teavad kõike; eile näitas mulle meie teejuht, kuidas hirv oli üle raja läinud, ta kutsus mu tagasi ja laskis mul jälile tulla, nagu tema seda nimetas; olin jälgedest üle hüpanud, kuid nüüd nägin selgesti paari

maapinda sissevajutatud sõra jälge; see võis aga suur hirm olla.»

«Ma kuulsin küll, kuidas sa teejuhti usutlesid.»

«Tema teab palju, kuigi ta jääger pole. Aga mina tahan jääriks saada. On üpris kaunis olla kogu päeva metsas ja kuulata linnukesi, teada, kuidas neid nimetatakse, kus nende pesad asuvad, kuidas mune või poegi välja tõsta, kuidas viimaseid toidetakse ja kunas vanalinde püütakse; see on väga lõbus.»

Vaevalt oli see öeldud, kui järsult teelt tuli allapoole imelik nähtus. Kaks poisikest, ilusad nagu päev, värvilistes kuuekestes, mida pigem ülesseotud särgikesteks oleks võinud pidada, hüppasid teineteise järel alla ja kui nad Wilhelmi ees jahmunult hetkeks peatusid, leidis viimane mahti nende lähemaks silmitsemiseks. Ümber vanema pea lainetasid rikkalikud heledad lokid, mis eelkõige silma hakkasid, ja siis tõmbasid ta selged sinisilmad enesele pilgu, mis mõnuga üle ta kauni kogu libises. Teist, kes näis rohkem sõbrana kui vennana, ehtisid pruunid ja siledad juuksed, mis tal üle õlgade alla rippusid ja mille vastuhelk näis peegelduvat ta silmis.

Wilhelmil polnud aega neid kummalisi ja kõnnumaal täiesti ootamatuid olendeid lähemalt silmitseda, sest ta kuulis mehehäält, mis tõsiselt, aga sõbralikult ümber kaljunurga alla hüüdis:

«Miks te seisma jäite? Ärge meil teed kinni pange!»

Wilhelm vaatas ülespoole, ja kui juba lapsed olid teda imestama pannud, siis viis see, mis nüüd ta silma ees avanes, teda hoopis hämmastusse. Rässakas, tugev, mitte liiga suurt kasvu noor mees kerges kehakattes, tõmmu naha ja mustade juustega, astus kindla ja hoolika sammuga piki kaljuteed alla, talutades enese järel eeslit, kes näitas esmalt oma hästitoidetud ja hästiehitatud pead, siis aga kaunist koormat, keda ta oma turjal kandis. Leebe, armastusväärne naine istus suures, hästipealistatud sadulas; sinises mantlis, mis teda ümbritses, hoidis ta imikut, keda ta oma rinnale surus ja kirjeldamatu armsusega vaatles. Eesliajajaga läks lugu nagu lastegagi: Wilhelmit silmates jahmus ta hetkeks. Loom aeglustas sammu, kuid allaminekutee oli liiga järsk, möödujad ei suutnud peatuda, ja hämmas-

tunud Wilhelm nägi neid eelseisva kaljuseina taha kaduvat.

Pole midagi loomulikumat, kui et see haruldane nähtus teda mõtisklustest lahti rebis. Uudishimulikult tõusis ta püsti ja vahtis oma kohalt alla sügaviku poole, kas ta neid kummalisi teekäijaid ehk kusagil jälle esile kerkivat ei näe. Ja parajasti kavatses ta alla minna ja neid tervitada, kui Felix ütles tuli ja ütles:

«Isa, kas ma tohin nende lastega koos nende poole minna? Nad tahavad mind kaasa võtta. Sina pead ka ühes tulema, see mees ütles mulle. Tule! Nad peatuvad seal all.»

«Räägin nendega,» vastas Wilhelm.

Ta leidis nad kohalt, kus tee oli vähem kallak, ja otse neelas silmadega neid imelikke olendeid, kes nii väga ta tähelepanu olid paelunud. Alles nüüd avanes tal võimalus märgata veel üht, samuti erilist asjaolu. Noorel tugeval mehel oli tõesti õlal puusepakirves ja pikk vibalev rauast nurgamõõt. Lapsed kandsid suuri kõrkjakimpe, nagu oleksid need palmid; ja kui nad selles küljest sarnanesid inglitega, siis selle tõttu, et neil olid käsivarrel ühtlasi ka väikesed korvikesed söögi- kraamiga, meenutasid nad igapäevaseid asjatoimendajaid, nagu neid üle mägede siia- ja sinnapoole käia tavatseb. Ka oli emal, nagu Wilhelm lähemal silmitsemisel märkas, sinise mantli all õrnpunakas alusrüü, nii et meie sõber imestusega leidis siin oma silma ees lausa ilmsi põgenemise Egiptusesse, mida ta nii sageli oli maalituna näinud.

Nüüd tervitati üksteist vastastikku, ja kuna Wilhelm imestuse ja pinguldatud tähelepanu tõttu rääkida ei saanud, ütles noormees:

«Meie lapsed on selle hetkega juba sõpruse sõlminud. Kas te ei tahaks meiega kaasa tulla, et näha, kas ka täiskasvanute vahel võib targata hea vahekord?»

«Pilt teie väikesest perekonnarongkäigust äratab usaldust ja sümpaatiat ja — olgu kohe öeldud — samuti uudishimu ning elavat tahet teid lähemalt tundma õppida. Sest esimesest hetkest tahad esitada enesele küsimuse, olete te tõeliselt rändajad või ainult vaimud, kes leiavad lõbu selle külalislahkuseta mäestiku elustamisest oma meeldiva ilmumisega.»

«Siis tulge kaasa meie elamusse,» ütles noonmees.
«Tulge kaasa!» hüüdsid lapsed, tõmmates juba Felixit enesega allamäge.

«Tulge kaasa!» ütles emand, pöörates oma armastusväärse sõbraliku pilgu imikult võõrale.

Wilhelm vastas kõhklemata:

«Mul on kahju, et ma teiega otsekohe kaasa tulla ei saa. Vähemalt selle öö pean ma veel ülal piiripealses võõrastemajas veetma. Mu reisipaun, mu paberid, kõik on veel ülal, pakkimata ja järelevalveta. Et aga tõestada oma soovi ja tahet teie sõbralikku kutset vastu võtta, annan teile oma Felixi pandiks kaasa. Homme olen teie juures. Kui palju maad sinna on?»

«Veel enne päikeseloojangut jõuame koju,» vastas puusepp. «Ja piiripunktist on teil ainult poolteist tundi tulla. Teie poisu suurendab meie peret selleks ööks, homme ootame teid.»

Mees ja loom hakkasid liikuma. Mõnuga nägi Wilhelm oma Felixit nii heas seltskonnas, ta võis teda võrrelda armsate inglimestega, kellest poiss aga nii tugevalt erines. Oma aastate kohta polnud Felix suur, kuid rässakas, laia rinna ja tugevate õlgadega; tema loomuses ilmnis omapärane segu valitsemisihast ja ümmardamisvalmidusest; ta oli juba haaranud palmi-oksia ja korvikese, otsekui väljendades sel kombel oma mõlemaid iseloomujooni. Juba kippus voor jälle ühe kaljuseina taha kaduma, kui Wilhelm end kokku võttis ja teekäijatele järele hüüdis:

«Keda ma aga võiksin küsida?»

«Küsi ainult püha Joosepilt!» kajatas talle sügavikust vastu, ja kogu nägemus oli sinise varjuseina taha kadunud. Vaga, mitmehääleline laul kõlas vaibudes kaugusest, ja Wilhelm arvas oma Felixi häälegi ära tundvat.

Ta läks ülesmäge, pikendades enesele päikeseloojangut. Taevane valguseallikas, mille ta oli kaotanud rohkem kui korra, säras talle jälle, kui ta kõrgemale astus, ja oli veel päev, kui ta oma öökorterisse jõudis. Veel kord rõõmustas teda suurejooneline mäestikuvaade, siis läks ta oma tuppa, kus ta otsekohe sulle haaras ja osa ööst kirjutamisele kulutas.

Lõpuks on nüüd saavutatud tipp, mäestikutipp, mis loob meie vahele võimsama vaheseina kui kogu maa-alaseni kokku. Minu tunnete järgi ollakse ikka veel oma armsate ligiduses, seni kui jõed meie juurest nendeni voolavad. Täna võin veel kujutleda, et oks, mille ma metsaojja viskan, võib vabalt kallimani ujuda, võib mõne päeva pärast tema aia ääres randuda; ja nii saadab ka meie hing oma kujutelmi, süda oma tundeid hõlpsamini päri voolu. Aga sealpool, kardan ma, seab end vahesein kujutlusvõimele ja tundele vastu. Kuid võib-olla on see minu poolt ainult enneaegne muretsemine; sest ega sealpoolgi teisiti pole kui siin. Mis suudaks mind sinust lahutada! Sinust, kellele ma kuulun igaveseks, kuigi kummaline saatuse mind sinust lahutab ja mu ees ootamatult lukustab taeva, millele ma nii ligidal olin. Mul oli aega enda kogumiseks, kuid siiski poleks mingisusest ajast jätkunud mulle selle hingelise tasakaalu andmiseks, kui ma poleks seda leidnud sinu suust, sinu huultelt tol otsustaval momendil. Kuidas oleksin ma suutnud end lahti rebida, kui poleks kedratud tugevat lõnga, mis meid siin ajalikult ja seal igavesti siduma peab! Kuid ma ei tohi ju kõigest sellest rääkida. Sinu õnnadest käskudest ei taha ma üle astuda; olgu see siin mäetipul viimne kord sinu ees välja öelda sõna «lahusolek». Minu elust peab saama rändamine. Mul tuleb ränduri kummalisi kohustusi täita ja täiesti isesuguseid katsumusi läbi teha. Kuidas ma mõnikord naeratan, kui olen läbi lugenud need tingimused, mida mulle meie ühing, mida ma ise endale ette olen kirjutanud! Mõnestki pean kinni, mõnestki astun üle; kuid isegi üleastumise juures abistab mind käskiva südametunnistuse asemel see leheke, see mu viimse pihi, mu viimse pattudest õigeksmõistmise tunnistus, ja ma võtan jälle mõistuse pähe. Ma hoian end, ja mu vead ei paisku enam nagu mäestikuveed üksteise otsa.

Kuid tunnistan sulle meeleldi, et ma sageli imetlen neid õpetajaid ja inimeste juhte, kes oma õpilastele ainult väliseid, mehaanilisi kohustusi annavad. Nad teevad asja iseendale ja maailmale kergemaks. Sest just

seda osa oma kohustustest, mis näis mulle esmalt kõige tülikamana, kõige veidramana, seda võtan ma nüüd kui kõige sügavamalt, kõige armsamat.

Üle kolme päeva ei tohi ma ühe katuse alla jääda. Ma ei tohi ühestki peatuskohast lahkuda, ilma et ma sellest vähemalt ühe miili võrra ei kaugeneks. Need käsud on tõepoolest kohased, et minu aastatest ränna-aastaid teha ja takistada tekkimast minus vähimatki kiusatust paigalejäämiseks. Neid tingimusi olen ma senini täpselt täitnud, jah, mulle antud lubadust veel kordagi kasutamata. Siin on see õieti esimene kord peatuda, esimene kord kolmandat ööd ühes ja samas voodis magada. Siit saadan sulle mõndagi senini tajutust, täheldatust, kogutust, ja siis viib tee homme vara teist mäekülge mööda alla, esialgu ühe imetaolise perekonna, võin küll öelda, püha perekonna juurde, kellest sa minu päevikust rohkem leiad. Nüüd aga ela hästi ja pane see kiri käest tundega, et sel sulle ainult üht on öelda, et ainult üht öelda ja ikka jälle korrata võiks, kuid seda enne öelda ega korrata ei tohi, kuni mulle avaneb õnn jälle su jalge ees lebada ja end sinu käte kohale kummardudes kõigest loobumisvalust tühjaks nutta.

Hommikul.

Kõik on pakitud. Teejuht nõõrib reisipauna kandealusele. Päike pole veel tõusnud, udu aurab igast orupõhjast, aga taevast ülal on helge. Me laskume alla süngesse sügavikku, mis ka varsti meie pea kohal koidutules heledaks lööb. Las ma saadan oma viimse õhkamise üle mägede sinu poole! Las mu viimne pilk sinu poole veel märgub tahtele alistamatust pisarast! Olen otsustanud ja kindel. Sa ei pea minult enam ühtki kaeblemist kuulma; kuuled ainult seda, mis ränduriga juhtub! Kuid siiski ristlevad kirja lõpetamisel veel kord tuhanded mõtted, soovid, lootused ja kavatsused. Õnneks aetakse mind minema. Teejuht hõikab, ja peremees kraamib juba tuba minu juuresolekul, justkui oleksin ma tõepoolest minema läinud, samuti nagu hoolimatud, ettevaatamatud pärijad ei varja elustlahkuja ees ettevalmistusi varanduse haaramiseks.

Teine peatükk

PÜHA JOOSEP TEINE

Juba oli rändur oma teejuhi kannul astudes järsud kaljud seljataha ja kõrgusse jätnud, juba ületasid nad taasema keskmäestiku ja ruttasid läbi mõnegi hästihoitud metsa, üle mõnegi haljendava oruheinamaa, ikka edasi, kuni nad lõpuks nõlvakule jõudsid ja alla hoolikalt haritud, kinkudest ümbritsetud orgu vaatasid. Suur, pooliti varemeis, pooliti hästisäilinud klooster tõmbas sedamaid tähelepanu enesele.

«See on Püha Joosepi klooster,» seletas teejuht. «Tuline kahju ilusast kirikust! Vaadake ainult, kuidas selle sambad ja piilarid veel nii tervetena läbi põõsaste ja puude paistavad, kuigi hoone ise juba palju sajandeid rusudes seisab.»

«Kloostrihooned seevastu, nagu näen,» ütles Wilhelm, «on veel päris korras.»

«Jah,» vastas teejuht, «seal elab valitseja, kes hoolitseb majapidamise eest ja võtab vastu renti ja kümnist, mida siin ligidalt ja kaugelt kokku tuuakse.»

Nende sõnadega jõudsid nad läbi lahtise värava ruumikasse õue, mis tõsistest, hästisäilinud hoonetest ümbritsetuna näis hästi sobivat kohaks, kus saab end rahulikult koguda. Otsekohe nägi Wilhelm oma Felixit koos eilsete inglitega askeldavat jünger kandekorvi, mille käbe eideke enese ette oli asetanud: poisid kavasid kirsse osta, kuid õieti tegi seda Felix, kellel oli alati pisut raha kaasas. Nüüd mängis ta kui külaline otsekohe peremeest, kostitas oma mänguseltsilisi rikkalikult marjadega; isegi isale meeldis see karastus keset neid viljatuid samblametsi, kus värvikad, läikivad marjad veel poole kaunimatena näisid. Et kirsside hinda, mis tundus ostjale liiga kõrgena, pisut vastuvõetavamaks teha, tähendas müüjanna, et ta kannab marju siia üles alt orust, suurest kaugest aiast. Isa tuleb varsti tagasi, teatasid lapsed, külaline mingu vahepeal saali ja puhaku seal.

Kuid milline hämmastus valdas Wilhelmit, kui lapsed viisid ta ruumi, mida nad ise saaliks nimetasid. Sellesse

pääses otse õuest suure ukse kaudu, ja meie reisimees leidis enda nüüd väga puhtas, hästi taastatud pühakojas, mis aga, nagu ta selgesti märkas, oli sisse seatud koduseks kasutamiseks vastavalt igapäevasele elule. Ühel pool seisis laud, tugitool, mitu tooli ja pinki, teisel pool kauni nikerdatud riiul kirjude savianumate, kannude ja klaasidega. Ei puudunud kirstud ja kastid, ja nii piinlikult korras kui kõik oligi, tundus siin ometi koduse, igapäevase elu veetlevat hõngu. Valgus langes kõrgetest külgakendest. Mis aga kõige rohkem ränduri tähelepanu äratas, olid seinale maalitud värvilised pildid, mis üsna kõrgele akende alla ulatudes pühakojas kolme seina kaunistasid otsekui vaibad, küündides paneelini, mis ülejäänud seina kuni põrandani kattis. Maalid kujutasid püha Joosepi elu. Siin nähti teda oma puusepatööga tegelemas; seal kohtas ta Maarjat, ja liilia tärkas mullapõuest nende mõlema vahel, kuna mõned inglid hiljakesi uudishimulikult nende ümber lehvisid. Siin oli Joosepi laulatus; järgnes inglite kuulutus. Siis istub puusepp masendatuna keset alustatud tööd, laseb kirvel laiselda ja mõtleb oma abikaasast lahku minna. Kohe järgmisel pildil aga ilmub talle unes ingel ja ta olukord muutub. Hardunult vaatleb ta äsja sündinud last Petlemma laudas ja kummardab teda. Peagi järgneb imekaunis pilt. On näha mitmesugust valmistatud puitu; see on parajasti kokkupanekul ja juhuslikult moodustavad paar lauda risti. Laps on ristil uinunud, ema istub kõrval ja vaatleb magajat sügava armastusega ning kasuisa peatab töö, et mitte lapsukese und segada. Sellele järgneb põgenemine Egiptusesse. See tõi maale vaatleva ränduri huulte naeratuse, kuna ta siin seinal nägi eilse elava pildi kordumist.

Kauaks polnud tal oma mõtisklusteks mahti, sest sisse astus peremees, kelles ta otsekohe ära tundis püha karavani juhi. Nende tervitus kujunes väga sõbralikuks, sõna tuli sõnast, kuid Wilhelmi tähelepanu oli suunatud maalidele. Peremees märkas oma külalise huvi ja alustas naeratades:

«Muidugi imetlete te selle hoone kooskõla ta elanikega, keda te eile tundma õppisite. See hoone on aga ehk veel kummalisem, kui oletada võib: õigupoolest

kujundas hoone oma elanikud sellisteks. Sest kui elutu elab, küllap suudab ta siis ka elusat esile tuua.»

«Oo-jah,» kostis Wilhelm. «Peaks küll ime olema, et vaim, mis sajandite eest siin mäestikukõrbes nii võimsalt tegutses ja sellise tohutu kogu hooneid, omandeid ja õigusi enese kätte haaras ning selle tasuks ümbruskonnas mitmekesist vaimuvalgust levitas, jah, see peaks küll ime olema, kui ta oma elujõuga veel neist varemeistki elusolendit ei mõjutaks. Kuid ärgem jäägem üldise juurde püsima, tutvustage mulle oma elulugu, et ma teada saaksin, kuidas on võimalik, et teis taaskehas-
tub minevik, ilma et sealjuures oleks märgata mingit mänglemist ja üleolekut, ja et see, mis on möödunud, veel kord meile lähedale astub.»

Just siis, kui Wilhelm ootas selgitavat vastust oma võõrustaja huultelt, hüüdis sõbralik hääl õuest nime «Joosep». Peremees võttis selle omaks ja läks ukse poole.

«Niisiis on ka tema nimi Joosep!» sõnas Wilhelm endamisi. «See on ju küllalt kummaline, siiski aga mitte nii kummaline, kui see, et ta oma pühakut ka elus kujutab.»

Samal ajal vaatas ta ukse poole ja nägi eilset jumala-
ema mehega rääkimas. Lõpuks läksid nad lahku; naine sammus vastasmaja poole.

«Maarja!» hüüdis mees talle järele. «Ainult üks sõna veel!»

«Niisiis on ka tema nimi Maarja,» mõtles Wilhelm, «ei puudu palju ja ma tunnen end kaheksateist sajandit tagasi viiduna.»

Ta kujutles tõsiselt, kinnist orgu, kus ta praegu viibis, varemeid ja vaikust ning teda valdas kummaline, kauge vana aja meeleolu. Sel hetkel tulid sisse peremees ja lapsed. Viimased kutsusid Wilhelmi jalutuskäigule, kuna peremehel oli veel mõningaid asjaõidusi. Jalutajate tee viis läbi sammasterikka kirikuhoone varemete, mille kõrge viilkatus ja seinad näisid otsekui ime läbi veel püsti seisvat, kuna suured puud olid juba muistsest ajast juurdunud laia müüriselga ja moodustasid koos mitut liiki kõrreliste, lillede ja samblaga julgelt õhus rippuvaid aedu. Tasased niidurajad viisid elavalt vüliseva ojakese äärde, ja nüüd võis meie rändur teatavast

kõrgusest vaadelda hoonet ja selle asetust seda suurema huviga, kuna selle elanikud talle aina kummalisemateks näisid ja kooskõla tõttu oma ümbrusega temas kõige elavamad uudishimu äratasid.

Jalutajad pöördusid tagasi ja leidsid endisest pühast saalist kaetud laua. Ülal lauaotsas asetsevasse tugi-tooli istus pereema. Tema kõrval seisis kõrge korv, milles lebas laps, pereisa koht oli vasakul ja Wilhelmi oma paremal. Kolm last täitsid laua alaosa. Vana teenija tõi lauale maitvalt valmistatud toidu. Sööma- ja jooma-nõud viitasid samuti möödunud aegadele. Lapsed andsid lauas kõneainet, kuna Wilhelm ei jõudnud küllaldaselt vaadelda püha perenaise välimust ja käitumist.

Pärast sööki läks seltskond laiali; peremees viis oma külalise varjulisse paika varemete vahel, kus ühelt kõrgendatud kohalt avanes täielikult kaunis väljavaade alla orgu ja kust nähti madalama maa-ala mägesid oma viljakandvate nõlvakute ja metsaseljandikkudega üksteise tagant esile võlvuvat.

«On vaja,» ütles peremees, «et ma teie uudishimu rahuldan, seda enam, et ma teie puhul tunnen, et olete võimeline tõsiselt võtma ka imelikku, kui see rajaneb tõsisel põhjal. See vaimulik asutus, mille varemeid te veel näete, oli pühendatud pühale perekonnale ja oli juba vanast ajast nii mõnegi ime tõttu kuulus palverännaku koht. Kirik oli pühendatud emale ja pojale. Ta seisab juba mitu sajandit varemeis. Pühale kasuisale pühendatud kabel-kirik on säilinud, samuti ka tarvitamiseks kõlblik osa kloostrihooneist. Sissetulekud lähevad juba pikemat aega ühele ilmalikule vürstile, kes peab siin mägede vahel oma valitsejat, ja see olen mina, eelmise valitseja poeg, kes oma isale sellel ametikohal järgnes.

Püha Joosep, kuigi tema igasugune kiriklik austamine oli siin ülal juba ammu lõppenud, oli meie perekonnale selliseks heategijaks, et ei tohi imestada, kui meie tema suhtes eriti hästi meelestatud olime; sellest tuligi, et mind ristimisel Joosepiks nimetati ja seega mu elutee teatavas osas kindlaks määrati. Sirgusin suureks ja kui ma ühes meeles olin oma isaga, kui see sissetulekute eest muretses, siis olin niisama meelsasti, koguni veel meelsamini liitlaseks oma emale, kes heameelega ande

välja jagas ja oma heatahtlikkuse ning heategevuse poolest kogu mäestikus tuntud ja armastatud oli. Ta saatis mind pea sinna, pea tänna, küll tooma, küll tellima, küll muretsema, ja ma kohanesin sellelaadilises vagas ametis väga kergesti.

Üldse on mäestikuelu kuidagi inimlikum kui elu tasasel maal. Selle elanikud on üksteisele lähemal ja, kui tahetakse, ka kaugemal; vajadused on piiratumad, kuid tungivamad. Mäestikus peab inimene rohkem iseenele lootma, oma käsi, oma jalgu usaldama õppima. Tööline, teejuht, koormakandja, kõik on ühendatud ühes isikus; ka seisab igaüks teisele lähemal, kohtab teda sagedamini ja askeldab koos temaga ühises elurütmis.

Kuna ma veel noor olin ja mu õlad palju kanda ei jõudnud, tulin ma mõttele varustada väike eesel korvidega ja ajada teda enese ees järskudel jalgradadel üles- ja allamäge. Eesel pole mäestikus nii põlatav loom nagu tasasel maal, kus sulane, kes künnab hobustega, peab end paremaks teisest omataolisest, kes pöörab maakamarat ümber härgadega. Ja ma astusin seda kindlamini oma looma järel, kuna ma kabelihoone seinal olin varakult märganud, et sellele neljajalgsele oli osaks saanud au kanda jumalat ja tema ema. Kuid see pühakoda polnud tookord samas seisukorras, milles te teda praegusel silmapilgul näete. Ta oli kuuri, jah, pea-aegu kolikambri asemel. Küttepuud, latid, majapidamistaristad, tünnid ja redelid — kõike koli, mida ainult taheti, oli sinna ülestikku kuhjatud. Önn, et maalid asetsevad nii kõrgel ja paneel vastu peab. Aga juba lapsena oli mul eriline rõõm paneelipidi siia-sinna ronida ja silmitseda pilte, mida mulle keegi ei suutnud õieti ära seletada. Lühidalt, teadsin niipalju, et pühak, kelle elu neil piltidel kujutati, oli mu vader, ja ma tundsin temast rõõmu, otsekui oleks ta mu onu olnud. Kasvasin suureks, ja kuna siinpaigus oli eriliseks tingimuseks, et sellel, kes tahab pretendeerida tulutoovale valitsejako-hale, tuleb teha mingit käsitööd, siis pidin oma vanemate tahtmise kohaselt, kes soovisid, et ma selle tulusa ameti päriksin, ära õppima käsitöö, ja nimelt sellise, mis oleks ühtlasi kasulik siin ülal, mäestiku majapidamises.

Mu isa oli püttsepp ja tegi ise kõik, mis sel tööalal vaja läks, millest talle ja kogu ümbruskonnale palju tulu oli. Kuid mina ei suutnud kuidagi otsustada, kas tema järglaseks hakata. Mind tõmbas vastupandamatult puusepatöö poole, mille tööriistu olin noorusest peale näinud nii põhjalikult ja täpselt, maalituina oma pühaku kõrval piltidel. Avaldasin vanematele oma soovi; nad ei olnud selle vastu, seda vähem, et meil siin ülal nii mõnegi ehituse juures sageli puuseppa vaja tuleb, jah, kui ametimehel on teatavat osavust peenemas töös ja ta seda armastab, siis käivad sellega ligistikku käsikäes ka tisleri- ja koguni nikerduskunst, eriti meie metsarikkas mäestikus. Ja mis mind veel rohkem selle peenema tööala poole tõmbas, oli too maal, mis on praegu kahjuks peaaegu kustunud. Niipea kui teate, mida see kujutab, võite selle lahti mõtestada, kui ma teid pärastpoole selle ette viin. Pühale Joosepile ei olnud ülesandeks tehtud mitte midagi vähemat kui valmistada troon kuningas Herodesele. Paraadiste pidi paiga saama kahe kättejuhatatud samba vahele. Joosep võtab hoolikalt mõõdu laiuti ja kõrguti ning töötab välja suurepärase kuningatrooni. Aga millises hämmastuses on ta, millises raskuses, kui ta paraadtooli kohale toimetab ning see liiga kõrgeks ja kitsaks osutub. Nagu teada, ei saanud kuningas Herodesega nalja heita; vaga puusepp on suurimas hädas. Jeesus-lapsuke, kes on harjunud teda kõikjal saatma, talle lapselik-süütus mängus tööriistu järele kandma, märkab meistri muret ja tuleb kohe nõu ning jõuga appi. Imelaps nõuab oma kasuisalt, et see haaraks trooni ühest küljest; ta ise võtab kinni nikerdustöö teisest servast, ja kumbki hakkab enda poole tõmbama. Väga kergelt ja mõnusalt, otsekui oleks troon nahast, venib ta laiuti, kahaneb vastavalt oma kõrguses ja sobib määratud kohale suurepäraselt, erutatud meistri suurimaks lohutuseks ning kuninga täielikuks rahuloluks.

Too troon oli minu nooruses veel päris hästi näha, ja ühe külje jäänuste järgi võite märgata, et maalija polnud kitsi, vaid on andnud nii rikkaliku nikerdustöö, mis puusepale, kui tema oleks seda tegema pidanud, palju raskemaks oleks kujunenud.

See ei pannud mind aga kõhklema, vaid ma nägin ametit, millele olin pühendunud, sellises aulikus valguses, et jõudsin vaevalt ära oodata seda aega, kuni mind õppima pandi, mida oli seda kergem teha, et naabruses elas meister, kes töötas kogu ümbruskonnale ja võis pidada mitut selli ja õpipoissi. Jäin nii oma vanemate lähedusse ja jätkasin teataval määral oma endist elu, jõudetunnid ja puhkepäevad aga kasutasin heategevateks käikudeks, kuhu mu ema mind saatis.»

MAARJA KÜLLATULEK

«Nii möödusid mõned aastad,» jätkas jutustaja, «ma taipasin väga ruttu oma käsitöö saladusi, ja mu keha, tööga välja arenenud, oli võimeline toime tulema kõigega, mida mu tööalal nõuti. Selle kõrval täitsin oma vanu kohustusi oma hea ema või rohkem küll haigete ja hädaliste vastu. Rändasin eesliga mäestikus, jagasin oma kandami täpselt välja ja võtsin tagasiteel poodnikelt ja kaubameestelt kaasa seda, mis meil siin ülal puudus. Meister oli minuga rahul ja vanemad samuti. Juba valmistas mulle mu rännakuil rõõmu nii mõnegi maja nägemine, mille kaasehitajaks, mille ilustajaks ma ise olin. Sest eriti ilustamine, see palkide sämpimine, see teatavate lihtsate vormide sisselõikamine, see kaunistavate figuuride sissepõletamine, see mõningate süvendite punaseks maalimine, mis annab puust mägimajale nii lustliku välimuse, see kunstitöö jäeti ainumalt minu hoolde, kuna ma asjaga kõige paremini hakkama sain, mina, kellel alati meeles mõlkus Herodesese troon ja selle ilustused.

Abivajajate isikute hulgas, kelle eest mu ema eeskujulikult hoolitses, olid esikohal lootusrikkas seisukorras noored naised, nagu ma seda ajapikku märkama hakkasin, kuigi sellistel juhtudel tavatseti üleantavate sõnumite tähendust minu eest saladuskatte all hoida. Mul polnud seejuures iialgi otsest ülesannet, vaid kõik käis ühe hea naise kaudu, kes ei elanud kaugel orgu mööda alla minna ja keda proua Elisabethiks hüüti. Mu ema, kes oli ise vilunud selles kunstis, mis päästab nii mõnegi

inimelu otse elluastumisel, oli proua Elisabethiga ammust aega heas vahekorras ja mul tuli sageli igalt poolt kuulda, et paljudki meie tublidest mägielanikest võlgnevad oma olemasolu eest tänu nendele kahele naisele. Salapärase ilme, millega Elisabeth mind iga kord vastu võttis, napid vastused mu mõistatuslikele küsimustele, mida ma isegi ei mõistnud, äratasid minus kummalise aukartuse selle naise vastu ja ta äärmiselt puhas maja näis mulle mingi väikese pühamuna.

Vahepeal olin ma oma teadmiste ja käsitööoskuse tõttu perekonnas kauniste mõjule pääsenud. Samuti kui mu isa oli püttsepana keldri eest hoolitsenud, nii kandsin nüüd mina hoolt peavarju eest ja parandasin nii mõnegi lagunenu kohas vanas hoones. Eriti oskasin ma taas koduseks tarvitamiseks kõlblikuks teha mõned vanad löövid ja vankrikuurid; ja vaevalt olin sellega valmis, kui hakkasin koristama ja puhastama oma armastatud pildisaali. Mõne päevaga oli see korras, pea-aegu selline, nagu seda praegu näete; seejuures püüdsin ma puuduvaid või vigastatud paneeliosi tervikule vastavalt taastada. Küllap peate teiegi neid saali sissekäigu tiibuksi üsna vanadeks. Kuid need on minu töö. Mul kulus selleks mitu aastat, et neid rahulikel tundidel nikerdada, pärast seda kui ma nad tugevatest tammeplankudest kõvasti kokku olin liitnud. Mis maalidest tolle ajani veel rikkumata või luitumata oli, on veel praegugi säilinud, ja ma abistasin klaasimismeistrit ühe uusehituse juures tingimusel, et ta mulle vanasse saali kirjud aknad sisse paneb.

Kui need pildid ja mõtted pühaku elust mu kujutlusvõimele tegevust olid andnud, siis valdas see kõik mind palju elavamalt, kui võisin seda ruumi jälle pühamuna võtta, selles viibida, eriti suvisel ajal, ja enesele mahti andes järele mõelda selle üle, mis ma nägin või oletasin. Minus oli vastupandamatu tung sellele pühakule järele teha; aga kuna sarnanevaid sündmusi polnud kerge esile kutsuda, siis tahtsin ma vähemalt alt peale hakata, et oma pühakuga sarnaneda: olin ju tõepoolest juba ammu alustanud koormakandja looma kasutuselevõtmisega. Senini mu kasutuses olnud väike olend ei tahtnud mind enam hästi rahuldada; otsisin endale

välja palju silmapaistvama pikakõrvalise, muretsesin hästivalmistatud sadula, mis oli ühteviisi mugav nii ratsutamisel kui ka pakkidega liikudes. Hankisin paari uusi korve, ja kirju võrk nõõridest, toppidest ja tuttidest, millesse oli segatud kõlisevaid metallpulki, ehtis eesli kaela, kes end nüüd peagi võis näidata oma eeskuju kõrval, mis asus saaliseinal pildil. Kellelegi ei tulnud mõttesegi mind pilgata, kui ma selles pidulikkuses läbi mäestiku läksin: sest heategevusele lubatakse ju meeeldi imelikku välispalet kanda...

Vahepeal oli sõda või pigem selle järellained meiegi ümbruskonnale lähenenud, kuna mitmel korral olid korjunud siia laialivalgunud kaabakate ohtlikud jõugud ja siin-seal nii mõnegi jõhkru, mõnegi jultumusega toime tulnud. Hästi korraldatud maamiilitsa, haaran-gute ja alalise valvsuse tõttu sai hädast küll peagi üle; kuid liiga ruttu laskuti taas muretusse, ja enne kui asjast arugi saadi, toimusid jälle uued kuriteod.

Meie ümbrus oli kaua vaikne olnud ja mina rändasin oma koormakandjaga rahulikult mööda tavalisi radu, kui ma ühel heal päeval läksin üle värskest seemendatud metsalagendiku ja nägin niisutuskraavi serval istuvat või pigemini lebavat naisekogu. Ta näis magavana või minestanuna. Püüdsin teda äratada, ja kui ta oma ilusad silmad lahti lõi ning enda püsti ajas, hüüdis ta elavalt:

«Kus ta on? Nägite teda?»

Küsisin:

«Keda?»

Ta vastas:

«Minu meest!»

Ta äärmiselt noorusliku välimuse juures oli see vastus mulle ootamatuseks, seda meelsamini jätkasin nüüd tema abistamist ja oma kaastunde avaldamist. Sain kuulda, et mõlemad reisijad olid halva sõidutee tõttu oma tõllast väljunud, et minna mööda lühemat jalgrada. Siin läheduses ründasid neid relvastatud teeröövlid, veheldes kauges jutustaja mees, tema ei suutnud eemaldujaile kuigi kaua järgneda ja jäi siia paika lebama, ta ei tea isegi, kui kauaks. Ta palus tungivalt end maha jätta ja ta mehele järele rutata. Ta ajas end

jalule, ja mu ees seisis kõige kaunim, armastusväärseim kogu; kuid ma märkasin selgesti, et ta viibis seisukorras, milles ta küll peatselt pidi mu ema ja proua Elisabethi abi vajama. Vaidlesime natuke aega, sest ma nõudsin, et noorik tuleb esmalt kindlasse kohta viia, kuna tema ihkas kõigepealt teateid oma mehest. Ta ei tahtnud oma mehe jälgedest kaugele minna ja kõik minu väited oleksid võib-olla viljatuks jäänud, kui läbi metsa poleks tulnud just meie maamiilitsakomando, kelle oli liikvele ajanud sõnum uutest kuritegudest. Militsoonärid said meilt andmeid, leppisime nendega kõige vajalikus kokku, määrasime kindlaks kohtamispaiga, ja nii oli asi seks korraks lahendatud. Kähku peitsin oma korvid ligiläheduses asuvasse koopasse, mis mulle juba sageli oli panipaigaks olnud, sobitasin oma sadula mugavaks istmeks ja tõstsin kauni koorma kummalise tundega oma sõnakuuleliku looma turjale, kes oskas ise otsekohe leida harjunud radu ja andis mulle võimaluse kõrval kõndimiseks.

Võite ilma mu üksikasjalise kirjeldusetagi arvata, kui imelik mu meeoleu oli. Olin tõesti leidnud selle, keda ma nii kaua olin otsinud. Mul oli tundmus, nagu näeksin ma und, ja samas taas nii, nagu ärkaksin ma unenäost. See taevalik kogu, keda nägin hõljuvat otsekui õhus ja liikuvat haljaste puude taustal, näis mulle nüüd unenäona, mida nood pühapildid mu hinge olid sigitanud. Peagi näisid mulle nood pildid ainult unenäguna, mis sulasid siin kauniks tõelisuseks. Pärisin temalt mõndagi, ta vastas mulle leebelt ja lahkelt, nagu see on kohane korralikule, kurvastatud naisolendile. Tihti palus ta mind, niipea kui me lagedale kõrgendikule jõudsime, kinni pidada, ümber vaadata, kuulatada. Ta palus mind sellise armsusega, sellise sügavalt anuva pilguga pikade mustade ripsmete alt, et pidin tegema kõik, mis ainult võimalik; jah, ma ronisin üksiku kõrge okstetu kuuse otsa. Iialgi polnud mulle mu ronimisosavus veel nii teretulnud olnud; iialgi polnud ma suurema rõõmuga taolistest latvadest alla toonud paelu ja siidrätikuid pidude ning aastalaatade puhul. Kuid seekord ronisin ma paraku saagita; ka ülal ladvas ei näinud ega kuulnud ma midagi. Lõpuks kutsus noorik mind ise alla

ja viipas üpris elavalt käega; jah, kui ma lõpuks allahisemisel end kaunis kõrgelt lahti lasksin ja maha hüppasin, kiljatas ta koguni ning magus sõbralikkus levis üle ta näo, kui ta mind vigastamatult enese ees nägi.

Miks peaksin teile jutustama nendest sajast tähelepanuavaldusest, millega ma kogu tee püüdsin talle meeldida, ta meelt lahutada. Ja kuidas ma seda suudaksingi! Sest tõelise tähelepanu omaduseks on see, et ta hetkel võib mitte millestki teha kõik. Minu meelest olid lilled, mis ma talle tõin, kauged kohad, mida ma talle näitasin, mäed, metsad, mida ma talle nimetasin, need paljud hinnalised aarded, mis ma talle otsekui omaks anda mõtlesin, et luua temaga seda vahekorda, mida kingituste abil katsutakse saavutada.

Juba oli ta mu eluksajaks endale võitnud, kui kohale jõudsin, tolle hea eide, Elisabethi ukse ette, ja ma valmus juba valusat lahkumist nägin. Veel kord lasksin pilgul üle kogu ta kuju libiseda, ja kui mu vaade ta jalani jõudis, kummardusin, nagu oleks mul tegemist sadulavöö juures, ning suudlesin kõige kenamat kinga, mida oma elus olin näinud, kuid nii, et kingaomanik seda ei märganud. Ma aitasin ta sadulast maha, jooksin trepist üles ja hüüdsin majaukse vahelt sisse:

«Proua Elisabeth, teile tullakse külla!»

Hea eit astus välja ja ma nägin, kuidas kaunis olend võluvas leinas ja sügavalt valusa enesetundega astmeid mööda üles läks, siis mu väarikat eite sõbralikult kaisutas ja kuidas see ta paremasse tuppa juhtis. Nad sulgesid enese järel ukse ja ma seisin oma eesli juures ukse ees nagu keegi, kes on maha laadinud kalli kauba ja on taas niisama vaene eesliajaja nagu ennegi.»

LIILIAVARS

«Ma kõhklesin veel, kas lahkuda, sest olin nõutu ega teadnud, mis teha, kui proua Elisabeth lävele astus ja mind oma ema tema juurde kutsuda palus, pärast seda aga ringi käia ja, kui võimalik, kadunud mehest teateid tuua. «Maarja laseb teid sellepärast väga

paluda,» ütles ta. «Kas ei saaks ma temaga ise veel korra rääkida?» pärisin mina. «See ei lähe,» vastas proua Elisabeth, ja me lahkusime. Lühikese ajaga jõudsin koju; mu oma oli valmis veel samal õhtul alla minema ja noort võõrast abistama. Ruttasin siis alla orgu ja lootsin kohtumehe juurest kõige kindlaimaid teateid saada. Kuid too ei teadnud veel isegi midagi, ja kuna ta mind tundis, käskis ta mul ööseks sinna jääda. Öö oli mulle lõpmatu pikk, ja alatasa hõljus mu silme ees ilus noorik, kuidas ta looma turjal ootsus ja nii valuliselt-sõbralikult minu peale alla vaatas. Iga hetk ootas ma teateid. Soovisin ja tahtsin, et hea abielumees elaks, kuid siiski oleksin võinud noorikut meelsasti lesena kujutleda. Haarangule läinud komando kogunes järk-järgult kohtumajja ja pärast mitmesuguseid vahelduvaid kuuldusi saime lõpuks kindla teate, et tõld oli päästetud, kuid õnnetu abikaasa naaberkülas haavadesse surnud. Sain ka teada, et vastavalt eelnenud kokkuleppele olid paar meest proua Elisabethile seda leinasõnumit kuulutama läinud. Niisiis polnud mul seal enam midagi teha ega ühtki ülesannet täita, kuid siiski ajas mind lõpmatu kärsitus, mõõtmatu ihaldus üle mäe ja läbi metsa jälle sinna ukse ette. Oli öö, maja lukus, nägin valgust tubades, nägin varje eesriietel liikuvat, ja nii istusin ma üle tee pingil alalise koputamiskavatsusega ning alaliselt tagasi hoituna mitmesugustest mõtisklustest.

Kuid miks jutustan ma üksikasjaliselt seda, mis õieti ei huvitagi? Lühidalt, ka järgmisel hommikul ei võetud mind majas vastu. Kurb sõnum oli juba teada, mind polnud enam vaja; mind saadeti isa juurde oma tööde tegema; mu küsimustele ei vastatud, minust taheti lahti saada.

Kaheksa päeva koheldi mind nii, kuni proua Elisabeth mind lõpuks sisse kutsus. «Astuge tasakesi, mu sõber,» ütles ta, «kuid tulge julgelt lähemale!» Ta viis mu puhtasse tuppa, mille nurgas nägin läbi poolavatud voodieesriiete sirgena istumas oma kaunitari. Proua Elisabeth astus ta juurde, otsekui minu tulekust teatama, tõstis midagi voodilt ja tõi mulle vastu; kõige kaunima poisi kõige valgemasse lõuendisse mähituna.

Proua Elisabeth hoidis teda otse minu ja ema vahel, ja sedamaid meenus mulle liiliavars, mis pildil kerkib maast Maarja ja Joosepi vahele kui puhta suhte tunnismees. Sellest hetkest langes kõik rusuv mu südamele; olin oma asjas, olin oma õnnes kindel. Võisin nüüd vabalt Maarja juurde astuda, temaga rääkida, tema laevaliku pilgu välja kannatada, poisi käsivarrele võtta ja talle südamliku suudluse laubale suruda.

«Kuidas tänan teid teie poolehoidu eest selle orvuks jäänud lapse vastu!» ütles noor ema.

«Kui te tahate, pole ta enam vaenelaps!» hüüdsin mõtlematult ja elavalt.

Proua Elisabeth, targem kui mina, võttis lapse oma sülle ja oskas mind ära saata.

Veel ikka on mulle mälestus sellest ajast kõige õnnelikumaks meelelahutuseks, mis saadab mind mu käikudel mägedes ja orgudes. Veel oskan ma meenutada kõige pisematki asjaolu, millest ma teid, nagu sünnis, siiski säästan. Möödus nurgavoodiaeg; Maarja oli toibunud, võisin teda sagedamini näha, minu läbikäimine temaga oli pidev abivalmiduse ja tähelepanelikkuse osutamine. Noore lese perekonnaolud lubasid tal valida elukohta oma äranägemise järgi. Esmalt peatus ta proua Elisabethi juures; siis külastas ta meid, et tänada mu ema ja mind nii tõhusa ja sõbraliku abi eest. Talle meeldis meie juures ja ma kujutlesin enese meelitamiseks, et see sünnib osalt minu pärast. Kuid see, mida ma nii meeeldi oleksin öelnud ja öelda ei julgenud, tuli ise jutuks imelikul ja armsal kombel, kui ma külalise viisin pildisaali, mille ma juba tookord elamiskõlblikuks ruumiks ümber olin loonud. Näitasin ja seletasin talle pilte, ikka üht teise järel, ja valgustasin seejuures kasuisa kohustusi sellise sooja südamlikkusega, et kuulajal pisarad silma tulid ja ma oma piltide tõlgitsemist lõpetada ei suutnud. Uskusin, et olen ta sümpaatias kindel, kuigi ma polnud küllalt uhke selleks, et tahta nii ruttu kustutada mälestust ta mehest. Seadus kohustab lesestunud leina-aastat pidama, ja kindlasti on selline ajajärk, mis kätkeb eneses kõige maiste asjade muutust, tundelisele südamele vajalik, et suure kaotuse valusaid muljeid leevendada. Leinaja

näeb lillede närtsimist ja lehtede langemist, kuid näeb ka viljade valmimist ja pungade puhkemist. Elu kuulub elavatele, ja kes elab, peab muudatusteks valmis olema.

Rääkisin nüüd oma emaga asjast, mis mul nii südant vaevas. Seepeale avaldas ta mulle, kui valus oli olnud Maarjale ta mehe surm ja kuidas ta end ainuüksi selle mõttega, et ta lapse jaoks elama peab, taas jalule ajas. Minu tunne polnud naistele teadmatuks jäänud, ja juba oli Maarja harjunud mõttega meiega elada. Ta peatus veel tüki aega naabruses, siis kolis ta üles meie juurde ja me pidasime veel pisut kõige vagamat ja õnnelikumat pruudipõlve. Lõpuks astusime abiellu. Ei kadunud too esimene tunne, mis meid kokku oli viinud. Kasuisa ja isa kohustused ning rõõmud ühinesid; ja nii ületas meie väike perekond paljunedes küll oma eeskuju liikmete arvu poolest, aga tolle ideaali voorused truuduse ja puhtuse alal me säilitasime ja pidasime neid pühalikult omaks. Ja nii hoiame rõõmsas harjumuses kinni ka välisest olemusest, millele jõudsime juhuslikult, ja mis sobib nii hästi meie siseeluga: sest kuigi me kõik oleme head jalakäijad ja tublid kandjad, jääb koormakandja loom siiski alatiseks meie seltsi, et üht või teist kandamit kohale toimetada, kui meil on vaja kas asjaajamiseks või külaskäiguks läbi nende orgude ja üle mägede minna. Sellistena nagu teie meid eile kohtasite, tunneb meid kogu ümbruskond, ja me oleme uhked, et meie eluviis on sedalaadi, mis ei tee häbi nendele pühadele nimedele ega isikutele, keda me järele aimame.»

Kolmas peatükk

WILHELMILT NATALIELE

Äsja lõpetasin ma meeldiva, pooliti imeliku loo, mille ma sinu jaoks kirja panin ühe üpris tubli mehe suust. Kui need pole täiesti tema sõnad, kui ma sobival juhul siin ja seal olen väljendanud oma mõtteid, siis on see täiesti loomulik hingesuguluse tõttu, mida ma siin temaga tunnen. See on naise austamine, kas ei sarnane see sellega, mida tunnen mina sinu vastu? Ja kas pole

sarnast meie omaga? Aga et see mees on küllalt õnnelik, isegi nende kahe armastaja kokkusattumises midagi käies oma looma kõrval, kes kannab kahekordselt kaunist koormat, et ta oma perekonnavooriga õhtuti läbi vana kloostrivärava võib minna, et ta on lahutamatu oma armsamast, omastest — selle kõige pärast võin ma teda küll vaikselt kadestada. Mina seevastu ei tohi oma saatuse üle isegi nuriseda, kuna andsin sulle lubaduse vaikida ja välja kannatada, nagu sinagi selle enda peale oled võtnud.

Pean vahele jätma nii mõnegi kauni üksikasja koosviibimisest nende vagade ja lahkete inimestega; sest kuidas laseks kõik end kirjeldada! Paar päeva möödus mul meeldivalt, kuid nüüd manitseb mind kolmas edasisele teekonnale mõtlema.

Felixiga oli mul täna väike viperus, sest ta ajas mind peaaegu üle astuma ühest minu headest otsustest, millest kinni pidada sulle olen töötanud. Mu viga, õnnetu saatuse on juba kord see, et mu ümber suureneb seltskond veel enne, kui ma arugi saan, et olen võtnud enesele uue koorma, mida mul hiljem kanda ja kaasa vedada tuleb. Kuid mu rännakul ei pea ju ükski kolmas meile alaliseks seltsiliseks saama. Me tahame ja peame kahekesi olema ja jääma, aga praegu kippus üks uus, mitte just rõõmustav suhe tekkima.

Majalastega, kellega mängides Felix end nendel päevadel lõbustas, oli seltsinud ka väike reibas, vaene poisike, kes end parajasti lükata-tõugata laskis, nagu seda just mängus ette tuli, ja kes kiiresti Felixi poolehoidu võitis. Ja ma märkasin juba mitmesugustest väljendustest, et mu poeg oli valinud selle poisikese endale mänguseltsiliseks eelseisvaks teekonnale. Poisikest tuntakse ümbruskonnas, sallitakse teda ta reipuse tõttu kõikjal ja ta võtab juhuse korral vastu ka armuande. Mulle ta aga ei meeldinud ja ma palusin majaisandat, et ta poisi minema saadaks. See sündiski, kuid Felix oli sellepärast pahur ja meil oli väike stseen.

Sel puhul tegin meeldiva avastuse. Kabeli ehk saali nurgas leidis kast kividega, mille Felix, kes meie mäestikurännakust peale elavat huvi tundis kivimite vastu, agaralt välja tõmbas ja läbi tuhnis. Seal oli ilusaid,

silmahakkavaid kive. Meie võõrustaja ütles, et laps võib endale valida, milliseid aga tahab. Need kivimid olevat üle jäänud suurest hulgast, mille keegi sõber hiljuti siit minema oli saatnud. Ta nimetas saatjat Montaniks, ja sa võid arvata, kuidas ma rõõmustasin, kuuldes seda nime, mille all reisib üks meie paremaid sõpru, kellele me nii mõndagi võlgneme. Kuna ma aja ja üksikasjade järele pärisin, võin loota, et teda peatselt oma rännakul kohtan.

Teade, et Montan viibib läheduses, tegi Wilhelmi järelemõtlikuks. Ta otsustas, et ei või jätta ainult juhuse hooleks jällenägemist nii kalli sõbraga, ja päris sellepärast oma võõrustajalt, kas ehk pole teada, millist teed see rändur läks. Kellelgi polnud sellest lähemaid teateid, ja Wilhelm kavatses juba oma rännakut esialgse kava kohaselt jätkata, kui Felix hüüdis:

«Kui isa poleks nii isemeelne, küllap me Montani juba leiaksime.»

«Mis viisil?» küsis Wilhelm.

Felix vastas:

«Väike Fitz ütles eile, et tema jõuaks sellele härrale, kellel ilusaid kive kaasas on ja kes nendest ka palju teab, küll jälile.»

Pärast mõningat vaidlust otsustas Wilhelm lõpuks väikese teejuhiga katsetada ja seejuures kahtlast poisikest seda terasemalt silmas pidada. Viimane leiti peagi, ja kuulda saades, mis ees seisab, tõi ta kaasa nuiad ja ronirauad ning tubli vašara koos kotikesega ja jooksis oma mäekaevuri mundris reipalt ees.

Uuesti viis tee kõrvale, märke. Lapsed karglesid koos kaljult kaljule, üle kivide ja kändude, üle ojavest, ja Fitz rühkis, ilma et jalgrada ees oleks olnud, kiiresti ülespoole, pea paremale, pea vasakule piiludes. Kuna Wilhelm ja eriti pakkidega koormatud kandja nii ruttu järgneda ei suutnud, siis käisid poisikesed seda teed mitu korda edasi-tagasi, laulsid ja vilistasid. Paari tundmatu puu välimus äratas Felixi tähelepanu, kes nüüd esmakordselt tutvust tegi leht- ja seederänniga ning keda võlusid imetaolised entsiaanid. Ja nii ei tulnud vaevalisel rännakul ühest kohast teise jutuainest puudu.

Korraga jäi väike Fitz seisma ja kuulatas. Ta viipas teisi lähemale.

«Kuulete koppimist?» küsis ta. «Nii kõlab vasar, mis vastu kaljut lööb.»

«Kuuleme,» vastasid teised.

«See on Montan!» ütles poiss, «või siis keegi, kes võib meile temast teateid anda.»

Aeg-ajalt korduva kaja suunas minnes jõudsid nad metsalagendikule ja nägid üle kõige esile kerkivat järsku, kõrget, paljast kaljut, mis isegi kõrged metsad sügavale alla jättis. Kaljutipul silmasid nad inimest. Too oli liiga kõrgel, et teda ära oleks võinud tunda. Otsemaid hakkasid lapsed mööda äkilisi radu üles ronima. Wilhelm järgnes neile teatava väevaga, koguni riskides: sest see, kes esimesena mööda kaljut üles ronib, astub alati kindlamini, kuna ta selleks endale võimalusi otsib; see, kes talle järgneb, näeb ainult kohta, kuhu eelkäija on jõudnud, kuid ei näe, kuidas. Lapsed jõudsid peagi kaljutippu, ja Wilhelm kuulis valju rõõmukisa.

«See on Jarno!» hüüdis Felix isale vastu, ja Jarno astus sedamäe ühe äkilise koha servale, ulatas oma sõbrale käe ning tõmbas ta üles. Vaimustusega kaelustasid ja tervitasid nad teineteist jumala vaba taeva all.

Vaevalt olid nad aga teineteise lahti lasknud, kui Wilhelmi pea pööritama hakkas, mitte niivõrd enese pärast, kuivõrd sellest, et ta nägi lapsi sellise tohutu sügavuse juures kaljutipul seismas. Jarno märkas seda ja käskis kõiki otsekohe istuda.

«Pole midagi loomulikumat,» seletas ta, «kui et meil paneb pea pööritama võimas vaatepilt, mille ees seisame ootamatult, tundes sealjuures oma väiksust ja suurust. Aga üldse pole ju ühtki ehtsat naudingut ilma esialgse peapöörituseta.»

«Kas siis need seal all on need suured mäed, millest me üle tulime?» küsis Felix. «Kui väikesed nad näivad! Ja siin,» jätkas ta, murdes tükikese kivimit kaljutipust, «on juba jälle see kassikuld; küllap seda leidub kõikjal?»

«Igal pool,» vastas Jarno, «ja kuna sa selliste asjade järele küsid, siis võta teadmiseks, et sa praegu kõige

vanemas mäestikus, selle maailma ühel kõige esimesel kivimil* istud.»

«Kas siis maailma pole loodud korraga?» küsis Felix.

«Vaevalt küll,» vastas Montan. «Hea töö nõuab hea aja.»

«Seal all on niisiis jälle teine kivim, ja taamal jälle teine, ja ikka jälle teine!» ütles Felix, näidates lähemalt mägedelt kaugematele ja alla tasandikule.

Oli väga ilus ilm ja Jarno laskis neil hunnitut välja-vaadet üksikasjaliselt nautida. Siin-seal leidis veel selle kaljutipuga sarnanevaid, millel nemad viibisid. Üks keskmäestik näis esile rühkivat, kuid ei saavutanud veel kaugeltki seda kõrgust. Kaugemal läks ta üha lamedamaks; kuid taas tulid nähtavale kummaliselt ettetungivad kaljuturjad. Lõpuks nähti kauguses ka järvi, jõgesid, ja viljarikas maastik näis laiali laotuvat otsekui meri. Kui pilk sellistest kaugustest taas tagasi tõmbus, langes ta kohutavasse sügavustesse, kus kohisesid kosed, labürinditaoliselt üksteises kinni olles.

Felix ei väsinud küsimast ja Jarno oli küllalt vastu-tulelik talle igale küsimusele vastust andma, kusjuures Wilhelm siiski tähele pani, et õpetaja-kostja sugugi mitte tõest ja siirusest kinni ei pidanud. Sellepärast ütles Wilhelm oma sõbrale, kui kärsitud lapsed pisut kaugemale ronisid:

«Sa ei rääkinud lapsega neist asjadest nii, nagu räägid neist enesega.»

«Küll on sul aga nõue,» kostis Jarno. «Ei räägita ju isegi enesega alati nii, nagu mõeldakse, ja meie kohus on — öelda teistele ainult seda, mida nad vastu võtta suudavad. Inimene ei mõista midagi muud kui seda, mis talle kohane on. Lapsi oleviku küljes hoida, anda nendele mõni nimetus, mõni märgis, see on parim, mis me teha võime. Nad küsivad niikuinii liiga vara põhjuste järele.»

«Seda ei saa neile pahaks panna,» sõnas Wilhelm. «Esemete mitmekesisus ajab igaühe segadusse ja palju mugavam on kähku küsida «kust ja kuhu?», selle asemel et neid ise mõistatada.»

* Graniit.

«Ja siiski võib lastega saamisest ja otstarbest ainult pinnapealselt rääkida, kuna lapsed esemeid ainult pinnapealselt näevad,» ütles Jarno.

«Enamik inimesi jääb eluksajaks selliseks,» lausus Wilhelm, «ega saavuta oma arengus toda hunnitut järku, milles meile kõik arusaadav näib labasena ja albina.»

«Seda võib küll hunnituks nimetada,» ütles Jarno, «sest ta on just poolel teel ahastuse ja jumaldamise vahel.»

«Jäägem oma jutuga poisi juurde, kes mulle kõikidest kõige lähem on,» jätkas Wilhelm. «Tema leidis nüüd korraga rõõmu kividest, sestpeale kui me reisil oleme. Kas ei saaks sa mulle niipalju seletada, et ma ta pärimisi, vähemalt esialgu, rahuldada võiksin?»

«See ei lähe,» vastas Jarno. «Igas uues ringis peab eelkõige otsekui laps peale algama, asja vastu kirglikku huvi tundma, esmalt koorukese üle rõõmustama, kuni osaks saab õnn tuumani tungida.»

«Siis ütle mulle ometi,» palus Wilhelm, «kuidas sa nende teadmiste ja arusaamisteni oled jõudnud? Sest pole ju siiski veel kuigi ammu, kui me teineteisest lahkusime!»

«Mu sõber,» vastas Jarno, «me pidime kõigest senisest loobuma, kui mitte alatiseks, siis ikkagi tükiks ajaks. Esimene asi, mis tublile inimesele sellistel asjaoludel pähe tuleb, on uue elu alustamine. Ainult uutest esemetest pole talle küllalt; need kõlbavad vaid meelelahutuseks. Ta loob uue terviku ja asetub sedamaid selle keskusse.»

«Kuid mispärast valisid sa siis just selle kõige kummalisema, selle kõige rohkem üksildusse matva kõigist teistest huvialadest?» katkestas teda Wilhelm.

«Just sellepärast,» hüüdis Jarno, «et see mu erakuks teeb. Tahan vältida inimesi. Neid ei saa aidata, ja nad takistavad meid, kui me end ise aitaksime. On nad õnnelikud, siis tuleb neid lasta nende alpuses edasi elada; on nad õnnetud, siis peab neid päästma, ilma et seda alpust puudutaks; ja keegi ei küsi ealeski, kas oled õnnelik või õnnetu.»

«Nende lugu pole veel sugugi nii halb,» ütles Wilhelm naeratades.

«Ma ei hakka su õnnele vastu vaidlema,» ütles Jarno. «Rända äga edasi, sa teine Diogenes! Ära lase oma lambikesel keset heledat päeva kustuda! Seal all laiub sinu ees uus maailm; aga ma võiksin kihla vedada, et sul läheb selles samuti, kui läks vanas meie seljataga. Kui sa ei suuda kupeldada ja võlgu maksta, siis pole sul nende, seal all elavate inimeste hulgas mingit väärtust.»

«Nad näivad mulle siiski huvitavamad kui sinu jäigad kaljud,» vastas Wilhelm.

«Mitte sugugi,» vastas Jarno, sest noid ei saa vähemalt mõista.»

«Põikled kõrvale,» ütles Wilhelm, «sest see pole sinu moodi, et tegeled asjadega, mis ei anna lootust enese mõistmiseks. Ole siiras ja ütle mulle, mis sa nendest külmadest ja jäikadest harrastustest oled leidnud?»

«Seda on raske öelda ühestki harrastusest, eriti sellest.»

Siis mõtiskles ta hetke ja seletas:

«Kirjatähed võivad olla ilusad, kuid siiski ei piisa neist helide väljendamiseks; me ei saa ilma helideta läbi, kuid nad ei küüni kaugeltki selleni, et kuuldavale tuua tõelisi tähendusi; lõpuks jääme kirjatähtede ja heli külge pidama, ja meil pole sellest rohkem head, kui et me neist täiesti ilma oleksime; mis me edasi anname, mis meile üle antakse, see on alati ainult kõigist labasem, see pole üldse vaeva väärt.»

«Sa tahad kõrvale põigelda,» ütles sõber, «sest kuidas käib see jutt nende kaljude, nende hambuliste tipude juurde?»

«Kui ma nüüd aga just neid kaljulõhesid ja pragusid käsitleksin otsekui kirjatähti, neid veerida püüaksin, neist sõnu moodustaksin ja neid vabalt lugema õpiksin, oleks sul midagi selle vastu?»

«Ei, aga see näib mulle liiga suure tähestikuna.»

«See on kitsam kui sa arvad, seda peab ainult tundma õppima nagu iga teist aabitsat. Loodusel on ainult üks kiri, ja mul pole vaja nii paljude teiste kritseldustega jännata. Siin ei tule mul karta, nagu seda mujal

võib juhtuda, et kui ma kauaks ja täis armastust süvenen mõnda pärgamenti, tuleb äkki mõni terav kriitik ja kinnitab mulle, et kõik on ainult võltsing.»

Sõber vastas naeratades:

«Kuid ka siin võib su lugemisviis vaidlust tekitada.»

«Just sellepärast ei räägi ma sellest kellelegi,» ütles Jarno, «ja ei taha ka just sinuga — kuna sind armastan — seda kurja juttu edasi ajada ning petlikult õõnsaid sõnu vahetada.»

Neljas peatükk

Mõlemad sõbrad ronisid hoolikalt ja vaevaga mööda mäekülge alla, et järele jõuda lastele, kes juba all, varjulises kohas peatusid. Montani ja Felixi kogutud kivid pakiti peaaegu innukamalt välja kui toidupoolise tagavara. Felixil oli palju küsida, Montanil palju nimetusi välja laduda. Felix rõõmustas, et teine kõiki nimesid teab, ja need jäid talle ruttu meelde. Lõpuks tõi ta veel ühe kivi esile ja küsis:

«Kuidas siis seda nimetatakse?»

Montan silmitses imestunult kivi ja päris:

«Kust te selle saite?»

Fitz vastas kähku:

«Leidsin selle, see on meiekandist pärit.»

«See pole siit ümbrusest,» vastas Montan. Felix rõõmustas, et kõiketeadev mees pisut kahtles.

«Saad ühe tukati,» ütles Montan, «kui mind sinna kohta viid, kust seda kivi leida on.»

«Seda tukatit on kerge teenida,» arvas Fitz, «aga mitte kohe.»

«Siis kirjelda ometi täpsemalt seda kohta, et ma selle kindlasti leiaksin. Kuid see on võimatu, sest see ristikivi* on pärit Püha Jakobist Compostellas** ja selle on kaotanud mõni võõramaalane, kui sa kivi temalt koguni vahest ära näpanud pole, kuna see nii tore välja näeb.»

* Ristikujuline kaksikkristall.

** Santiago de Compostella, muistne kuulus palverännakute koht Hispaanias.

«Andke oma tukat reisiseltsilisele hoiule,» ütles Fitz, ja ma tunnistan avameelselt, kust ma selle kivi sain. Püha Joosepi lagunenud kirikus on üks samuti lagunenud altar. Selle ülemiste, laiali pudenenud kivide all avastasin; ma sellest kivimist kihi, mis oli ülemistele aluspõhjaks, ja murdsin sellest niipalju lahti, kui ma kätte sain. Kui ülemised kivid ära veeretada, siis leiaks kindlasti veel palju seesuguseid.»

«Võta oma kuldtükk,» sõnas Montan, «oled ta selle avastuse eest ära teeninud. See avastus on üpris hea. Oigusega rõõmustatakse, kui elutu loodus loob kujutuse sellest, mida me armastame ja austame. Loodus ilmub meile sibüllil kujul, kes esitab tunnistuse sellest, mis on igavikust kindlaks määratud ja alles ajaga tõeks peab saama. Sellele imetaolisele, pühale kivikihiolid preestrid rajanud oma altari.»

Wilhelm, kes oli tükk aega pealt kuulanud ja märganud, et mõni nimetus, mõni märgis taas esines, kordas oma juba varem avaldatud soovi, et Montan talle niipalju seletaks, kui seda poisikese esimeseks õpetamiseks vaja läheb.

«Jäta,» vastas Montan. «Pole midagi hirksamat kui õpetaja, kes rohkem ei tea, kui õpilased igal juhul teadma peaksid. Kes tahab teisi õpetada, võib küll sageli parimast, mis ta teab, vaikida, kuid ta ei tohi olla poolikute teadmistega.»

«Kust leida aga selliseid täiuslikke õpetajaid?»

«Neid kohtad sa väga hõlpsalt,» vastas Montan.

«Kus siis?» küsis Wilhelm pisut uskumatult.

«Sealt, kus asi, mida sa õppida tahad, pärit on,» vastas Montan. «Kõige paremat õppust saab võtta vastavast ümbrusest. Kas ei õpi sa võõrkeeli just kõige paremini maades, kust nad pärinevad? Kus ainult need ja mitte ühtki muud su kõrvu ei kõla?»

«Ja nii oled sa keset mäestikku jõudnud teadmiseni mäestikust?» päris Wilhelm.

«Endastki mõista.»

«Ilma inimestega läbi käimata?» uuris Wilhelm edasi.

«Läbi käies vähemalt ainult inimestega,» vastas Montan, «kes on mäestikutõugu. Seal, kus pügmeed, metallisoontest erutatuina, kalju läbi tuhnivad, maa sisima

kättesaadavaks teevad ja igal viisil püüavad lahendada kõige raskemaid ülesandeid, seal on paik, kus teaduse- ja kunstide mõtleja peab endale koha valima. Seal näeb ta tegutsemist, töötamist, töötulemusi, rõõmustab õnnestumise ja kurvastab ebaõnne puhul. See, mis kasu toob, moodustab ainult osa kõige tähtsamast teadusevallas; et omada üht eset täielikult, teda valitseda, peab teda ta enese pärast uurima. Praegu, kus ma aga kõnelen kõige kõrgemast ja viimasest arengujärgust, kuhu jõutakse alles aja jooksul ohtra ja sügava tajumise teel, vaatlen ma enese ees mängivaid poisse — nende juures kõlab see kõik hoopis teisiti. Laps tahaks haarata iga liiki tegevust, kuna talle kõik näib kergena, mida teised suurepäraselt teevad. Iga algus on raske! See võib teatavas mõttes õige olla; üldiselt aga võib öelda: Iga algus on kerge, aga viimastele astmetele jõutakse kõige vaevalisemalt ja harvemini.»

Wilhelm, kes vahepeal oli järele mõelnud, pöördus Montani poole:

«Kas sa tõepoolest peaksid olema veendumusele jõudnud, et kõik tegevused nii praktikas kui ka õppimises üksteisest eraldada tuleb?»

«Ma ei tea sellest paremat,» vastas Jarno. «Mis inimesel teostada tuleb, peab temast eralduma otsekui teine Ise. Ent kuidas võiks see võimalik olla, kui inimese esimene Ise pole sellest täiesti läbi imbunud?»

«Kuid siiski on mitmekülgset häridust tulusaks ja vajalikuks peetud.»

«Ta võib ju seda ka omal ajal olla,» rääkis Jarno, «mitmekülgsus valmistab õieti ette ainult seda elementi, kus võib tegutseda ühekülgne, millele nüüd just küllaldaselt ruumi on antud. Praegu on koguni ühekülgsete aeg; selle õnn, kes mõistab enese ja teiste heaks selles mõttes tegutseda. Teatavate asjade juures mõistetakse seda selgesti ja otsekohe. Harjuta end tubliks viiuldajaks ja sa võid kindel olla, et kapellmeister annab sulle lahelt koha oma orkestris. Kujunda enesest mingi organ ja oota siis, millise koha annab sulle inimkond heatahtlikult avalikus elus. Lõpetagem! Kes seda uskuda ei taha, see käigu oma teed, ka see õnnestub vahetevahel; mina aga ütlen: kõikjal on vaja üsna alt peale

hakata. Kõige parem on piirduda ühe käsitööga. Nõrgale mõistusele jääb see alati käsitööks, paremale kunstiks, ja parim, tehakse ühte, teeb kõik või, et vähem paradoksaalne olla, näeb ühes, mida ta õieti teeb, võrdkuju kõigest, mida õigesti tehakse.»

See kõnelus, mille me ainult skitseeritult edasi anname, kestis päikeseloojanguni, mis, nii suurepärane kui ta oligi, ometi rändureid järele mõtlema pani, kus õo mööda saata.

«Katuse alla ei mõista ma teid küll viia,» ütles Fitz. «tahate aga õo hea vana söepõletaja juures, soojas kohas istudes või lamades mööda saata, siis olete tere- tulnud.»

Ja nii läksid nad kõik tema kannul piki võõrastust äratavaid radu vaikse kohani, kus end igaüks peagi otsekui kodus tundis.

Keset kitsast metsa-ala asetses aurates ja soojendades hästivõlvitud miiliauk, metsaserval puulõhkujate onn, selle kõrval põles hele tuluke. Sõbrad seadsid end lõkke lähedusse kuidagi mugavamini istuma. Lapsed hakkasid kohe askeldama ümber söepõletaja naise, kes oma innukas külalislahkuses valmistas näljastele mõnusaid rasvaseid suutäisi, lastes kuumendatud leivalõike võis imbuda ja läbi tõmbuda.

Sellal kui poisid nüüd pärast õhtueinet vaevalt valgustatud kuusetüvede vahel peitust mängisid, huntidena ulusid, koera kombel haukusid, nii et isegi julgem rändur sellest ehmuda oleks võinud, vestlesid sõbrad usaldavalt oma olukorrast. Eks kuulunud aga loobujate kummaliste kohustuste hulka ka see, et nad kohtumisel ei tohtinud rääkida ei minevikust ega tulevikust, neil pidi tegemist olema ainult olevikuga.

Jarno, kelle meeles mõlkusid mäekaevurlikud üritused ja nendeks nõutavad teadmised ja kes oli täis teovõimet, kandis Wilhelmile väga elavalt, kõige täpsemalt ja täielikumalt ette, mida kõike ta enesele säära-dest arusaamadest ja osavusest mõlemas maailmajaos lootis, kuid millest kõigest sõber, kes alati ainult inimsüdametest tõelist aaret oli otsinud, siiski vaevalt aru sai ja lõpuks pigem naerusui vastas:

«Nii oled sa ju iseenesega vastuolus, kuna sa alles

vanemas eas hakkad harrastama seda, millele oleks pidanud suunama end juba nooruses.»

«Mitte sugugi!» kostis Jarno. «Sest just see, et ma lapsepõlves kasvasin armastava lelle, kõrgema mäeas-landuse ametniku juures, et ma koos peenestuspois-lega* suureks sirgusin, nendega mäekraavidest väikesi puukoorest laevukesi alla lasksin, just see viis mind tagasi sellesse ringi, kus ma end taas mugavalt ja noorenenuna tunnen. Vaevalt saab see miilisuits sulle nii meele järgi olla kui mulle, kes ma teda juba lapsepõlvest peale olen harjunud sisse hingama otsekui viirukit. Ma olen maailmas palju katsetanud ja alati seda- sama leidnud: inimese ainuke mõnu on harjumused; isegi ebameeldivusest, millega me harjunud oleme, ei taha me naljalt ilma jääda. Piinlesin kord üsna kaua ühe haavaga, mis ei tahtnud paraneda, ja kui ma lõpuks terveks sain, oli mulle ülimalt vastumeelt, et kirurg enam haava siduma ja minuga hommikueinet sööma ei tulnud.»

«Siiski tahaksin oma pojale võimaldada maailma suhtes vabamat, avaramat vaadet, kui seda kitsas elukutse suudab anda,» lausus Wilhelm. «Piira inimest nagu tahad, kuid lõpuks vaatab ta siiski omal ajal ümber; ja kuidas saab ta seda aega mõista, kui ta mõnevõrragi ei tea, mis sellele on eelnenud? Ja kas ei peaks ta hämmastunult sisenema igasse kauplusse, kus müüakse vürtse, kui tal poleks aimugi maadest, kust need häda- vajalikud haruldused temani on jõudnud?»

«Miks nii keeruliselt?» küsis Jarno. «Lugegu ajalehti nagu iga filister ja joogu kohvi nagu iga vana naine. Kui sa sellest aga siiski üle ei saa ja nii hullupööra seda täiuslikku haridust igatsed, siis ei mõista ma, kuidas sa nii pime võid olla, kuidas sa veel kaua võid otsida, kuidas sa ei näe, et asud ühe eeskujuliku kasva- tusasutuse otseses läheduses.»

«Läheduses?» küsis Wilhelm ja raputas pead.

«Muidugi!» vastas teine. «Mida sa siin näed?»

«Kus siin?»

«Otse oma nina all.»

* Maagi peeneks tampijad poisikesed tookordsetes kaevandustes.

Jarno sirutas nimetissõrme välja, näitas ja hüüdis kannatamatult:

«Mis see siis on?»

«Noh olgu!» vastas Wilhelm. «Sõemiil; aga mis see siia puutub?»

«Hüva! Lõpuks ometi! Sõemiil! Mis tuleb teha, et seda sõemiili niikaugele saada, kui ta siin praegu on?»

«Laotakse puuhalud kõrvuti ja ülestikku.»

«Ja kui see on tehtud, mis siis edasi sünnib?»

«Nagu mulle näib,» pajatas Wilhelm, «tahad sa mulle Sokratese kombel seda au osutada, et mõista ja tunda anda, et ma äärmiselt absurdne ja puupea olen.»

«Mitte põrmugi!» kostis Jarno. «Jätka, mu sõber, vasta täpselt. Niisiis! Mis sünnib nüüd, kui reeglipärane puuriit tihedalt ja siiski õhku läbi laskvalt üles on laotud?»

«Noh, siis süüdatakse ta põlema.»

«Ja kui ta nüüd põhjalikult põlema on pandud, kui leek lõomab läbi iga prao, mis siis tuleb teha? Kas lasta teda edasi põleda?»

«Mitte sinnapoolegi! Puuvirna läbiv leek tuleb kähku kinni mätta mätaste ja mulla, tukkide ja kõige käepärast olevaga.»

«Et teda kustutada?»

«Ei, et summutada.»

«Niisiis jäetakse talle niipalju õhku, kui on vaja, et kõik hõõgusega läbi tõmbuks, et kõik hästi söestuks. Samas suletakse iga pragu, kustutatakse iga väljalööv leek, et kõik ajapikku iseeneses kustuks, söestuks, jahtuks, lõpuks lahtivõetuna kui müüdav kaup sepa ja lukksepa, pagari ja koka kasutusse läheks ja kui ta kalli ristirahva kasuks küllalt on andnud, veel tuhana kasutamist leiaks pesunaiste ja seebikeetjate poolt.»

«Noh, kui seda võrdlust kasutada, kuidas sa siis enesele vaatad?» päris Wilhelm naerdes.

«Sellele pole raske vastata,» kostis Jarno. «Pean end vanaks koryiks täis häid pöökpüksusi; seejuures aga luban ma enesele seda omapära, et lasen end ainult iseene pärast ära põletada, mistõttu ma siis ka inimestele üpris imelik näin.»

«Ja mind?» päris Wilhelm, «kuidas võtad sa siis mind?»

«Eriti praegu,» vastas Montan, «näen ma sinus reiskeppi, millel on imelik omadus igas paigas, kuhu ta pistetakse, haljendama lüüa, mitte kusagil aga juuri alla ajada. Nüüd arenda seda võrdlust edasi ja õpi aru saama, et ükski metsnik ega aednik, ei söepõletaja ega puusepp, ei ükski teine käsitööline sinust asja ei mõista teha.»

Selles vestluses tõmbas Wilhelm nüüd põuest — ma ei tea, milleks — midagi, mis näis pooliti kirjataskuna, pooliti laadikuna ja mida Montan ammust ajast tundis. Meie sõber ei salanud, et ta seda kui mingit fetišit kaasa kannab, ebaus, et tema saatus sõltub teataval määral sellest esemest.

Aga mis see oli, seda ei tohi me käesoleval kohal lugejale veel mitte usaldada, kuid niipalju peame ütlema, et sellest hargnes kõnelus, mille tulemused lõpuks sinna välja viisid, et Wilhelm tunnistas, kuidas ta juba ammu ihkab end pühendada teatavale erilisele ettevõttele, ühele päris tõeliselt kasulikule kunstile, eeldades, et Montan saab ühingu liikmete juures asja niikaugele viia, et kõige koormavam kõigist tingimustest — mitte rohkem kui kolm päeva ühes paigas peatuda — peatselt tühistataks ja talle oma sihi saavutamiseks võimaldataks siin-seal niikaua viibida, kui see talle meele järgi on. Seda lubas Montan teha, pärast seda kui Wilhelm oli pühalikult töotanud, et järgib pidevalt seda usalduse hões sõbrale avaldatud kavatsust ja peab truult kinni kord tehtud otsusest.

Seda kõike tõsiselt läbi rääkides ja teineteisega lakamatult vaieldes olid nad aina kaugemale jalutanud oma ööbimiskohast, kuhu oli järk-järgult kogunenud kummaliselt kahtlane kamp, ja päevatõusuks metsast välja jõudnud paljakule, kus silmasid mõnd ulukit, mis rõõmsameelsele Felixile eriti palju lõbu valmistas. Lahkumistund oli käes, sest siit läksid teed mitmesse ilma-kaarde. Fitzu küsitleti nüüd nii mõnegi suuna suhtes, poiss näis aga hajameelsena ja andis oma harjumuse vastaselt segaseid vastuseid.

«Sa oled üldse kelm,» ütles talle Jarno, «sa tundsid

kõiki neid mehi, kes täna öösel meie ümber istet võtsid. Et varem tulnud mehed olid metsatöölised ja kaevurid, see võib olla, aga viimati saabunud pean ma kontrabandivedajateks, salaküttideks. Ja see pikk, päris viimane, kes ikka märke liivale kriipseldas ja keda teised pisut lugupidavamalt kohtlesid, oli kindlasti varanduseotsija, kellega sa ühe mütsi all oled.»

«Need kõik on head inimesed,» kostis seepeale Fitz, «nad elatuvad vaevaliselt, ja kuigi nad mõnikord midagi teevad, mida teised inimesed keelatuks peavad, siis on nad ometi ainult vaesed kuradid, kes enesele midagi peavad lubama, et aga elu sees hoida.»

Tegelikult oli aga väike kelm poiss järelemõtlik, määrgates, et meie reisimehed teevad ettevalmistusi lahku minekuks; ta kaalutles midagi salakesi, sest ta kõhkles, kumma ränduriga ta nüüd kaasa peab minema. Ta arvestas oma kasu: isa ja poeg käivad kergemeelselt ümber hõbedaga, Jarno aga koguni kullaga; poiss pidas paremaks viimast mitte kaotsi minna lasta. Sellepärast kasutas ta avanevat juhusotsekohe, ja kui Jarno talle lahkumisel lausus: «Noh, kui ma nüüd Püha Joosepisse jõuan, saan näha, kas sa oled aus; ma otsin ristikivi ja lagunenud altari üles,» — siis vastas Fitz:

«Te ei leia sealt midagi, ja ma jään siiski ausaks; kivi on küll seal, aga ma toimetasin kõik tüki kõrvale ja hoian neid siin ülal alal. See on hinnaline kivim, selleta ei saa kergitada ühtki aaret maa seest; mulle makstakse väikese tüki eest üpris palju. Teil oli täiesti õigus: sellest kivist tulebki mu tutvus tolle kõhetu mehega.»

Nüüd tekkisid uued arutlused. Fitz kohustus Jarnole teise tukati eest lähemal ajal tubli tüki seda haruldast mineraali muretsema; seevastu laitis ta hiiulossi mineku maha, kuna aga Felix siiski selle mineku juurde jäi, manitses Fitz teejuhti tungivalt, et ta rändureid mitte liiga sügavale varemetesse ei laseks minna, sest keegi ei leia enam iialgi teed välja neist koobastest ja urgudest. Nad läksid lahku ja Fitz lubas parajal ajal jälle hiiulossi saalidesse ilmuda:

Teejuht astus ees, mõlemad rändurid tema järel; eesmineja oli vaevalt tüki maad märke jõudnud, kui Felix

märkas, et nad ei lähe seda teed, mida Fitz oli juhatanud. Kuid teejuht vastas:

«Mina peaksin seda küll paremini teadma! Sest alles neil päevil murdis vägev torm lähima metsatuka maha; ristamisi üksteise otsa paisatud puud sulevad selle tee. Järgnege mulle, ma viin teid õigesse paika.»

Felix lühendas enesele seda vaevalist rada elava sammu ja kaljult kaljule karglemisega ning tundis rõõmu oma saavutatud teadmistest — et ta nüüd graniidilt graniidile hüppab.

Ja nii läks tee ülesmäge, kuni Felix lõpuks mustadel kokkuvarisenud sammastel seisma jäi ja korraga hiiulossi oma silme ees nägi. Üksikul kaljutipul kerkisid sammastest seinad, tihedad sammasseinad moodustasid värava värava kõrvale, käigu käigu järel. Teejuht hoiatas meie sõpru tõsiselt äraeksimise eest ja hakkas ühel päikesepaistelisel, avarat väljavaadet pakkuval kohal oma eelkäijate tuleasemeid määrgates pragisevat leeki lõkkele puhuma. Kuna ta oli juba harjunud sellistes paikades kasinat eset valmistama ning sellega askeldas, tutvus Wilhelm sellal lähemalt taavasavara väljavaatega, silmitsedes siit ülalt maastikku, kust ta läbi rännata kavatses. Seda aega kasutas Felix ja oligi kadunud. Küllap ta oli lossikäikudesse eksinud, ei vastanud hüüetele ja vilele ega ilmunud enam nähtavale.

Wilhelm aga, kes, nagu see ehtsale reisimehele kohane, mõnekski juhaks ette oli valmistatud, võttis oma jahitaskust kera nõõri, sidus selle otsa väljas hoolikalt kindlasse kohta kinni ja usaldas end selle juhtimisele, nagu ta oli varem kavatsenud oma pojaga varemetesse minna. Nii läks ta edasi ja laskis aeg-ajalt oma vilel kõlada; kaua oli see asjatu. Lõpuks aga kajas sügavusest läbilõikav vile, ja varsti pärast seda vaatas Felix põrandapraost, musta kivimi lõhest välja.

«Oled sa üksik?» sosistas poiss tähendusrikkalt.

«Täiesti üksik!» kinnitas isa.

«Ulata mulle puutükke! Ulata mulle kaikaid!» nõudis poiss, võttis need vastu ja kadus pärast seda, kui ta umbusklikult oli hüüdnud:

«Ära lase kedagi koopasse!»

Natukese aja pärast ilmus ta aga uuesti nähtavale, nõudis veel pikemat ja tugevamat roigast. Isa ootas igatsusega selle mõistatuse lahendust. Lõpuks upitas uljas nooruk end kähku praost välja ja tõi kaasa toreda vanaaegse väljanägemisega kastikese, mitte suurema kui väike oktaavkõide, mis näis olevat kullast, emailiga kaunistatud.

«Võta see enda kätte, isa, ja ära näita seda kellelegi!»

Seepeale jutustas ta kiiruga, kuidas ta mingist salajasest tungist aetuna tollesse lõhesse oli roninud ja all hāmara ruumi leidnud. Selles oli, nagu ta seletas, suur raudkast, mis polnud küll lukustatud, mille kaas end aga siiski tõsta ei lasknud, vaevalt sai seda kergitada. Et nüüd kasti lahti saada, oligi ta kõikaid nõudnud, oli neid osalt toeks kaane alla asetanud, osalt kiiluks selle vahele ajanud; lõpuks leidis ta eest tühja kasti, kuid ühest nurgast selle luksuslaadiku. Nad lubasid vastastikku seda leidu sügavas saladuses hoida.

Keskpäev oli möödas, nad olid pisut söönud, Fitz ei ilmunud veel, nagu ta kindlasti oli lubanud; aga Felix, eriti rahutu, igatses lahkuda sellest paigast, kus aare näis viibivat maiste ja maa-aluste jõudude poolt tagasi-nõudmise ohus. Sambad näisid talle mustematena, koopad sügavamatena. Ta oli koormatud saladusega, omandiga, kas seadusliku või ebaseaduslikuga? Kindla või ebakindlaga? Kärstitus ajas teda sellest paigast kaugemale, ta lootis kohta vahetades murest vabaneda.

Nad asusid teele nende suurte mõisate poole, mille omaniku rikkusest ja veidrustest neile nii palju oli jutustatud. Felix ei karelnud enam nagu hommikul, ja kõik kolm astusid tundide kaupa omaette vaikides edasi. Paar korda tahtis poiss kastikest näha; isa, teejuhile vihjates, sundis teda rahule jääma. Nüüd oli poiss täis igatsust, et Fitz tuleks. Samas pelgas ta juba seda kelmi; pea vilistas ta, et märku anda, samas kahetses juba, et ta seda oli teinud, ja nii kestis kõhklemine ikka edasi, kuni Fitz lõpuks kaugusest oma vilest kuulda laskis. Ta vabandas, et polnud hiiulossi ilmunud: ta oli hilineanud Jarno tõttu, teda oli takistanud tuulemurd. Siis uuris ta täpselt järele, kuidas neil sammaste vahel ja koobastes oli läinud, kui kaugale nad alla olid jõudnud? Felix jutus-

tas talle ühe muinasloo teise peale, poolkülemeelikult, poolkohmetult; ta vaatas naeratades isa poole, sikutas teda vargsi varrukast ja tegi kõik võimaliku mulje jätmiseks saladusest ja praegusest teesklusest.

Nad jõudsid lõpuks välja sõiduteele, mis pidi viima mainitud mõisateni; kuid Fitz kinnitas, et teab lähemat ja paremat rada, millel aga teejuht meie rändureid saata ei tahtnud ja omaette edasi läks otsest, laia, varem valitud teed. Mõlemad rändurid usaldasid ulakat poissi ja uskusid, et nad on hästi teinud, sest tee viis nüüd järsult allamäge, läbi kõrge- ja saledatüveliste lärjepuude metsa, mis ikka hõredamaks muutudes neil lõpuks selgeimal päiksepaistel näha laskis kõige kaunimat valdust, mida iganes võib mõelda.

Nende silme ees laius suur, ainult praktilisele vajadusele pühendatud aed. Hoolimata sellest, et seal kasvab rikkalikult viljapuid, mis vaadet varjasid, nägid nad kogu aeda ometi nagu peopesal, sest see oli rajatud mitmes järgus, olgugi üldiselt libajale, kuid astmete kaupa küll kõrgendatud, küll süvendatud maa-alale. Selles aias oli hulk eluhooneid, nii et koht näis kuuluvat mitmele omanikule, kuid seda valitses ja kasutas siiski üksainus isand, nagu Fitz kinnitas. Sealpool aeda silmasid meie rändurid lõpmata avarat, hästi ülesharitud ja täisistutatud maastikku. Selgesti nägid nad rohelist eralduvaid järvi ja jõgesid.

Nad olid allamäge tulles mõisale ikka lähemale jõudnud ja arvasid, et nad nüüd sedamaid aeda võivad astuda, kui Wilhelm järsku jahmunult peatus ja Fitz oma kahjurõõmu ei varjanud: nende ees avanes mäelajamil sügav kuristik, näidates teisel pool üht senini pilgu eest peitu jäänud, väljastpoolt küllalt järsku müüri — see ümbritses kogu aeda. Niisiis lahutas sügav kraav ja kõrge müür rändureid aiast, kuhu nad ülalt otse sisse võisid vaadata.

«Meil tuleb sissepääsemiseks veel üsna suur ring teha,» seletas Fitz, «kui tahame jõuda tee, mis mõisa viib. Kuid ma tean üht sissekäiku ka sellest küljest, läbi selle saame tubli tüki lähemalt. Need võlvialused, mille kaudu mägedest sөөstev vesi vihmavalingute puhul aeda sisse juhatakse, avanuvad siin; need käigud on

küllalt kõrged ja laiad neist üsna mõnusalt läbiminekuks.»

Kui Felix võlvistikust kuulis, ei saanud ta võitu ihast sellesse sissekäiku astuda. Wilhelm järgnes lastele, ja nad sammusid koos selle juurdevooluvõlvistiku täiesti kuivadest, kõrgetest astmetest alla. Pea viibisid nad valguses, pea pimeduses, vastavalt sellele, kuidas valgus külgavaustest sisse langes või piilarite ja seinte taha varju jäi. Lõpuks jõudsid nad kaunis tasasele rajale ja astusid aeglaselt edasi, kui nende läheduses järsku lask kõlas, samal ajal kaks varjatud raudvõre kinni langesid ja rändurid mõlemast küljest sisse piirasid. Küll mitte kõiki: vangistatud olid ainult Wilhelm ja Felix. Sest Fitz hüppas otsekohe, kui lask kõlas, tagaspidi, ja kokkulangev võre haaras vahele ainult ta laia varruka; poiss aga, ülikähku kuuekest seljast maha heites, põgenes, ilma et ta silmapilkugi oleks peatunud.

Mõlemal vangivõetul oli vaevalt aega oma hämmastusest toibuda, kui nad kuulsid inimeste hääli, mis tundusid pikkamisi lähenevat. Varsti astusidki võre äärde relvastatud mehed tõrvikutega ja uudishimuliku pilguga — millise saagi nad küll võisid tabanud olla. Nad küsisid ühtlasi, kas vangisolijad heaga alla anda tahavad.

«Siin ei saa mingist allaandmisest juttugi olla,» vastas Wilhelm, «oleme teie võimuses. Pigem on meil põhjust pärida, kas teie meid säästa tahate. Ainsa relva, mis meil on, annan teile üle.»

Nende sõnadega ulatas ta oma jahinoa läbi võre; viimane avanes sedamaid, ja rahulikult viidi vahistatud edasi. Kui nad mööda keerdtreppi üles olid toodud, leidsid nad end peagi kummalisest kohast. See oli ruumikas, puhas tuba, mida valgustasid väikesed, otse simsi all asetsevad aknad, mis hoolimata tugevatest raudvarbadest küllaldaselt valgust andsid. Oli hoolt kantud istmete, magamisasemete ja kõige selle eest, mida muidu ühes, mõõdukas võõrastemajas võis nõuda, ning sellel, kes siin viibis, ei näinud peale vabaduse midagi puuduvat.

Wilhelm oli sisse astudes otsekohe istet võtnud ja mõtles olukorra üle järele; Felix seevastu, olles esime-

sest hämmastusest toibunud, sattus uskumatusse raevuhoogu. Need järsud seinad, need kõrgelasetsevad aknad, need kinnised ukse, see luku taga istumine, see vabadusepiiramine — kõik see oli talle täiesti võõras. Ta vaatas ümber, jooksis sinna-tänna ja trampis jalgadega, nuttis, raputas uksi ja tagus rusikatega nende vastu, oleks koguni peaga vastu seina jooksnud, kui Wilhelm poleks teda kinni võtnud ja jõuga tagasi hoidnud.

«Silmitse seda targu ja ainult täielikus meelerahus, mu poeg,» alustas isa, «sest kannatamatus ja vägivald ei aita meid sellest olukorrast välja. Küllap see saladus laheneb; ma peaksin kas üliväga eksima või pole me sugugi halbadesse kättesse sattunud. Silmitse neid pealdirju seinal: «Süütule vabadus ja kahjutasu, kuritööle ahvatletule kaastunne, süüdlasele õiglane karistus.» Kõik see näitab meile, et selliseid ettevaatusvahendeid kasutatakse siin hädavajadusest, mitte julmusest. Inimesel on üpris palju põhjust end inimeste eest kaitsta. Pahatahtlikke on liiga palju, pahategijaid mitte vähem, ja alati ei aita heategemisest, et elada nagu kord ja kohus.»

Felix taltsutas end, heitis aga sedamaid asemele, ilma et ta midagi pikemalt oleks öelnud või vastanud. Isa ei jätnud järele ja kõneles edasi:

«Olgu sulle see kogemus, mille said nii vara ja süütult, elavaks tunnistuseks sellest, millisel ja kui täiuslikul sajandil sa oled sündinud. Millist teed tuli inimkonnal käia, kuni ta jõudis selleni, et olla ka süüdlaste vastu leebe, roimarite vastu säästlik, eba-inimlike vastu inimlik! Kindlasti olid need jumaliku loomusega mehed, kes eelkõige seda õpetasid, kes oma elu selle õpetuse ellurakendamiseks ja kiirendamiseks pühendasid. Harva on inimesed võimelised ilusaks, sagedamini küll heaks teoks; ja kui kõrgeks peame sellepärast pidama neid, kes seda suurte ohvritega edendada püüavad!»

Neid lohutavaid õpetussõnu, mis täiesti puhtalt väljendasid selle vangikambri eesmärki, Felix ei kuulnud; ta lamas sügavaimas unes, kaunim ja värskem kui kunagi; sest ägedus, mis teda muidu nii kergesti ei haaranud, oli kogu ta sisemise hõõgumise täidlastele

põskedele välja toonud. Isa seisis ja silmitses meeleheaga oma magavat last, kui sisse astus sihvakas noormees, kes pärast seda, kui ta uustulnukat pisut aega sõbralikult oli vaadelnud, temalt asjaolusid pärima hakkas, mis teda sellele ebatavalisele teele ja sellesse lõksu olid toonud. Wilhelm jutustas sündmusest täiesti lihtsalt, esitas küsitlejale mõne dokumendi, mis ta isikut selgitasid, ja nimetas asja tõenduseks teejuhti, kes nüüd varsti mööda korralikku teed teisest küljest pidi saabuma. Kui see kõik juba niivõrra selgeks sai, palus ametnik oma külalist enesele järgneda. Felixit ei saadud äratada, sellepärast kandsid teenijad ta pehmel madratsil, nagu kunagi kanti teadvuseta Ulüsseust*, vabasse õhku.

Wilhelm järgnes ametnikule kaunisse aiamajja, kus teda juba valmis pandud kehakarastus ootas, kuna noormees läks kõrgemale poole aru andma. Kui Felix ärgates märkas kaetud lauakest, puuvilja, veini, kuivikuid ja ühtlasi lahkelt lahti seisvaid uksi, sattus ta segadusse. Ta jooksis välja, ta uskus, et oli näinud ainult und, ja oli nii hea toidu ning meeldiva ümbruse juures eelnenud hirmu ja kogu ängistuse peagi unustanud — nagu raske unenäo heledal hommikul.

Teejuht oli saabunud, ametnik tuli tema ja teise vanema, veel sõbralikuma mehega tagasi ning asi selgus järgmiselt. Selle valduse isand, kes oli heategija selle sõna ülimes mõttes, oli selleks, et kõiki enese ümber tööle ja tegevusele innustada, oma lõpmatuist puukoolidest paljude aastate jooksul andnud usinaile ja hoolikaile aiapidajatele poori puid tasuta, lohakatele aga teatava hinna eest, kuid veel odavamalt nendele, kes puudega kaubitseda tahtsid. Aga ka need kaks viimast liiki inimesi nõudsid hinnata seda, mida neist väarikamad said tasuta. Ja kui neile järele ei antud, kippusid nad puid näppama. Selline tegu oli neil mitmel puhul õnnestunud. Mõisaomanikku pahandas see komme seda enam, et puukooli mitte üksnes ei rüüstatud, vaid läbematuses ka rikuti. Saadi jälile, et vargad läbi veetorustiku aeda tulevad, seepärast ehitati sinna

* Kanti magavana oma kodukohta Ithakale. «Odüsseia» XIII.

laesulguv püünisvõre, mis pidi aga ainult hoiatusmärgiks olema. Väike kelm, Fitz, oli mitmesugustel ettekäändetel mitu korda aeda ilmunud, ja polnud midagi loomulikumat kui et ta üleannetusest ja kelmusest oli toonud võõrad sellele teele, mille ta varem oli avastanud teisteks eesmärkideks. Oleks olnud väga soovitatav teda kätte saada; aga vahepeal hoiti ta vammusekest teiste süütõendite hulgas alal.

Viies peatükk

Teel lossi ei leidnud meie sõber oma imestuseks midagi, mis oleks sarnanenud vana iluaia või moodsa pargiga. Ühe pilguga nägi ta libajal nõlvakul kõike: sirgeis ridades istutatud viljapuid, juurviljapõlde, suuri maatükke täis ravimtaimi ja kõike seda, mis iganes kuidagi kasutatavana arvesse võis tulla. Kõrgetest pärnadest ääristatud plats oli silmapaistvale lossihoonele otsekui väarikaks eeskojaks, millesse kulgev pikk samakasvuliste puude ja sama väarikusega puiestee võimaldas igal tunnil vabas õhus viibida ja jalutada. Lossi astudes leidis Wilhelm hoone eeskoja seinad omapärasel kombel kaetuina; talle torkasid silma kõigi nelja maailmajao suured geograafilised kujutised; nägusad seinad trepikojas olid samuti kaunistatud üksikute riikide kaartidega. Ja kui Wilhelm peasaali sisse lasti, leidis ta end ümbritsetuna märkimisväärsimate linnade prospektidest, mida ülalt ja alt piirasid kujutised nende ümbruskondade maastikest. Kõik see oli kunstipäraselt antud, nii et üksikasjad selgesti silma hakkasid, seos nende vahel ühtlasi aga kõigiti märgatavaks ja pidevaks jäi.

Majahärja, väike elavaloomuline aastates mees, tervitas külalist ja küsis seintele näidates ilma pikema sissejuhatusega, kas külaline vahest ei tunne mõnd nendest linnadest ja kas ta pole nendes kunagi peatunud. Nüüd võis meie sõber mõnestki linnast piisavalt aru anda ning tõendada, et ta polnud mitmeid kohti mitte üksnes näinud, vaid oli ka nende olusid ja omapära üpris hästi märgata mõistnud.

Majahärra helistas ja käskis mõlemale külalisele toa kätte näidata ja neid hiljem ka õhtusöögile juhatada; nii see sündiski. Alumise korruse suures saalis kohtas Wilhelm kahte naisterahvast, kellest üks talle väga lõbusalt lausus:

«Leiate siit väikese, aga hea seltskonna; mina, noorem vennatütar, olen Hersilie, seda mu vanemat õde nimetatakse Julietteks, mõlemad härrad, keda te juba tunnete, on isa ja poeg, meie ametnikud, majasõbrad, kellele kuulub meie täielik usaldus, mida nad pälvivad. Istugem!»

Mõlemad naisterahvad võtsid Wilhelmi endi vahele, ametnikud istusid laua kummaski otsas, Felix teisel pool pikka lauda, kus ta sedamaid end Hersiliele vastasistujaks oli nihutanud ning nüüd oma pilku neiuult ära ei pööranud.

Pärast esialgset üldist vestlust kasutas Hersilie juhust seletuseks:

«Et võõras rutemini meiega koduneks ja meie vestlusesse oleks pühendatud, pean tunnistama, et meil palju loetakse ja et meie, kas juhuslikult või kalduvusest, küllap ka vastupanuvaimust, oleme omavahel jagunenud erinevate maade kirjanduse austajateks. Lell pooldab itaalia lektüüri, see daam siin ei pane pahaks, kui teda täiuslikuks inglannaks peetakse, ja mina hoidun prantslaste poole, niikaua kui nad on rõõmsad ja graatsilised. Siin tunneb ametnik-isa rõõmu vanast saksa kirjanduspärandist ja poeg võib siis, nagu sobiv, oma poolehoidu uuemale, nooremale saksa loomingle kinkida. Selle järgi võite meie üle otsustada, selle järgi vestlusest osa võtta, nõus olla või vastu vaielda; olete igas mõttes teretunud.» Ja sellelaadiliste märkustega elustas neiu kogu keskustelu.

Sellal polnud Hersilie aga tähele panemata jätnud ilusa Felixi tuliste pilkude suunda; ta tundis end üllatatuna ja meelitatuna ning saatis poisile kõige paremaid palasid, mis see rõõmsalt ja tänulikult vastu võttis. Aga nüüd, kui poiss magusroa juures üle õuntaldriku neiu poole vaatas, uskus viimane, et märkab võluvas puuviljas tasavägist rivaali. Mõeldud, tehtud! Hersilie võttis õuna ja ulatas selle üle laua kasvueel seiklejale;

viimane, vilja rutukalt vastu võtnud, hakkas seda otsemaid koorima; kuid üksisilmi võluvale naabrinnale otsa vaadates lõi ta enesele sügavalt põidlasse. Verd jooksis tublisti; Hersilie hüppas jalule, hoolitses poisist, ja pärast verejooksu kinnipanekut kattis ta haava inglise plaastriga oma ravimitekastist. Sellal oli poiss temast kinni haaranud ega tahtnud enam lahti lasta; tekkis üldine segadus, tõusti lauast üles ja hakati laiali minema.

«Küllap teiegi enne magamajäämist midagi loete?» küsis Hersilie Wilhelmilt. «Saadan teile ühe käsikirja, ühe mu enda tõlgitud lookese prantsuse keelest, ja te peate mulle hiljem ütlema, kas olete kohanud sellest paremat. Selles esineb pöörane tüdruk. See ei saa küll mingi eriline soovitus olla, aga kui ma kunagi tahaksin narriks hakata, nagu ma mõnikord selleks lusti tunnen, siis sündigu see samal kombel.»

RÄNDAV NARRIKE

Härra Revanne on rikas eraisik, kõigi kaunimate maavalduste omanik provintsis. Koos poja ja õega elab ta lossis, mis vääraks vürsti; ja tõesõna, kui ta park, ta veekogud, ta rendimaad, ta tööstused, ta majapidamine toitsid poolt elanikkonda kuue miili kaugusel ümberringi, siis oma välimuse ja heategude tõttu, mis ta sooritas, oli ta tõeline vürst.

Mõne aasta eest jalutas ta maanteel oma pargi müüri taga, ja talle meeldis puhata salus, kus reisijad heameelega peatusid. Kõrgetüvelised puud sirgusid üle noore, tiheda põõsastiku; siin oldi tuule ja päikese eest kaitsitud; kividega puhtalt piiratud allikas saatis oma vett üle juurte, kivide ja muru. Jalutajal oli nagu tavaliselt raamat ja püss kaasas. Ta katsus nüüd lugeda, meeldivalt eksitas ja segas teda sagedane linnulaul, mõnikord sekka ka ränduri sammud.

Kaunis hommik kaldus juba keskpäeva poole, kui jalutajale vastu tuli noor ja armastusväärne naisterahvas. Tulija lahkus maanteelt, kuna ta näis lootvat rahu ja kosutust haljast kohast, kus meiegi jalutaja viibis. Viimasel, üllatunud nagu ta oli, langes raamat

käest. Rändaja, maailma kõige ilusamate silmadega ja liikumisel meeldivalt elustunud näoga, paistis oma kehaehituselt, käigult ja kombekuselt sel määral silma, et mees tahtmatult oma kohalt püsti tõusis ja maanteele vaatas, et näha saatjaskonda, keda ta oletas eeltulijale järgnevät. Siis tõmbas selle naise kuju, kes üllalt tema poole kummardus, uuesti kogu tähelepanu enesele, ja aupaklikult vastas ta tervitusele. Kaunis rändajanna istus sõna lausumata allika äärde ja ohkas.

«Sümpaatia kummaline toime!» hüüdis härra von Revanne, kui ta mulle sellest juhtumusest jutustas. «Vastasin hiljakesi sellele ohkele. Jäin seisma, ilma et oleksin teadnud, mis ma pean ütleva või tegema. Mu silmadest ei piisanud sellise täiuslikkuse vastuvõtmiseks. Väljasirutatuna, nagu ta lebas, küünarnukile toetudes, oli ta kõige kaunim naisekuju, keda võib kujutleda! Ta kingad äratasid minus mõningaid tähelepanekuid; täiesti tolmustena andsid nad tunnistust pikast käidud teest, kuid lebaja siidsukad olid siiski nii siledad, nagu oleksid nad äsja tulnud pressraua alt. Ta kergitatud kleit polnud kortsunud; ta juuksed näisid alles täna hommikul lokitud olevat; peen valge lõuend, peened pitsid; ta oli riides, nagu peaks ta ballile minema. Mitte midagi temas ei vihjanud hulkurile, kuid ta oli seda siiski, aga haletsemisväärne, austamisväärne.

Lõpuks kasutasin ma paari pilku, mis ta mulle heitis, et küsida, kas ta üksi reisib. «Jah, mu härra,» vastas ta, «olen maailmas üksi.» — «Kuidas, madam, teil pole vanemaid, pole tuttavaid?» — «Seda ma just öelda ei tahtnud, mu härra. Vanemad mul on ja tuttavaid küllalt, kuid pole ühtki sõpra.» — «Võimatu,» jätkasin mina, «et teie selles süüdi saate olla. Teil on välimus ja kindlasti ka süda, millele võib palju andestada.»

Ta tundis etteheidet, mida mu kompliment varjas, ja ma sain selge pildi ta kasvatusel. Ta vaatas mulle vastu kahe taevaliku silmaga, mis olid täiuslikult sinised, läbipaistvad ja säravad. Seepeale vastas ta õilsa tooniga, et ta ei saa ühele aumehele, kelleks ta mind peab, pahaks panna, kui sellele näib teataval määral kahtlasena noor tüdruk, keda ta maanteel üksi kohtab; seda on tal juba sageli ette tulnud; aga, kuigi ta on

võõras, kuigi kellelgi pole õigust temalt aru pärida, palub ta ometi uskuda, et tema reisi eesmärk käib kokku kõige rangemalt peetud auväärsusega. Põhjused, mille äraseletamist ta mitte kellelegi ei võlgne, sunnivad teda oma valuga maailmas ringi hulkuma. Ta on leidnud, et hädahoold, mida tema soo suhtes kardetakse, on ainult kujuteldud ja et naise au on isegi teeröövlite hulgas ohus ainult siis, kui sel naisel on nõrk loomus ja nõrgad põhimõtted.

Muide rändavat ta ainult nendel tundidel ja teedel, kus ta usub end kindla olevat, ei kõnelevat igapäevaga ja peatuvat mõnikord sündsas kohas, kus ta ülalpidamist võib leida, teenides sel moel, nagu seda ta kasvatus lubab. Sealjuures vajus ta hääle, ta langetas laud ja ma nägin paari pisarat ta põskedelt veerevat.

Vastasin seepeale, et ma mitte põrmugi ei kahtle ta heas päritolus, niisama vähe kui ta lugupidamisväärset käitumises. Ma ainult kahetsen teda, et mingi vajadus teda teenima sunnib, kuna ta näib väärivat teenijaid, ja et ma elavast uudishimust hoolimata enam rohkem teada ei püüa saada, soovides pigem lähema tutvumise teel veenduda, et ta kõikjal oma hea maine eest niisama hoolitseb nagu oma vooruse eest. Need sõnad näisid teda uuesti solvavat, sest ta vastas: oma pärisnime ja isamaad varjavad ta just hea maine pärast, mis ju lõpuks siiski enamasti sisaldab vähem reaalsust kui oletatavat. Kui ta end teenistusse pakub, siis näitab ta ette tunnistusi viimastest töökohtadest, kus ta midagi on saavutanud, ja ei salga, et ta ei soovi mingeid küsimusi isamaa ja perekonna suhtes. Pärast seda otsustatagu siis ja jäetagu kogu ta elukommete süütus ning ausus taevaisa ja tema enese sõna peale.»

Sellised väljendused ei äratanud kahtlust kauni seiklejanna meelesegaduse suhtes. Härra Revanne, kes ei suutnud hästi mõista sellist otsust maailma joosta, oletas nüüd, et võib-olla taheti neidu vastu tahtmist mehele panna. Pärast tuli ta mõttele, kas pole see hulkumine vahet koguni õnnetu armastuse pärast; ja kummaline küll, aga nagu see ikka enamasti sünnib, uskus, et neiu süda teisele kuulub, armus mees ise, kartes kaunitari lahkumist. Ta ei suutnud kõrvale pöörata oma silmi

ilusalt näolt, mida rohekas poolvalgus üha ilusamaks muutis. Kui iganes on olemas olnud nümfe, pole ilmiski ükski sellest neiust kaunim kuju end murul pikutavana näidanud, pealegi laotas selle kohtumise romantiline laad üle kõige võlu, millele mees ei suutnud vastu panna.

Seetõttu, asja lähemalt kaalumata, kutsus härra von Revanne ilusa tundmatu lossi kaasa. Neiu ei tõrkunud, ta läks ja näitas end isikuna, kes tunneb suurmaailma. Pakuti kehakarastust, mille ta vastu võttis võltsi viisakuseta ja kõige meeldivama tänulikkusega. Lõunasöögi ootel näidati talle maja. Tal oli silma ainult selle jaoks, mis väaris esiletõstmist, olgu see siis mööblis või maalikogus või tubade sobiva jaotuse suhtes. Leides ees raamatukogu, tundis ta häid raamatuid ja kõneles neist asjatundlikult ning tagasihoidlikult. Ei mingit loba, mitte mingit kohmetust. Söögilauas sama õilis ja loomulik käitumine ning vestluses armastusväärseim toon. Siiamaani oli kõik tema jutus mõistlik ja ta ise loom näis niisama armastusväärsena nagu ta isikki.

Pärast sööki tõstis ta kaunidust veelgi väike vallatusjoon, ja pöördudes naeratades preili Revanne'i poole, lausus ta, et tal on kombeks tasuda oma lõunasöögi eest mingi tööga ja et ta nii sageli kui ta rahapuudust tunneb, perenaiselt õmblusnõela nõuab. «Lubage,» jätkas ta, «jätta mul üks lill teie tikkimisraamile, et te tulevikus seda nähes võiksite mäletada vaest tundmatut.» Preili von Revanne vastas selle peale, et tal on väga kahju, kuid tal pole ühtki raamile tõmmatud alust ja ta peab sellepärast ilma jääma lõbust külalise osavust imetleda. Sedamaid pööras rändaja oma pilgu klaverile. «Nii tasun ma oma võla tuulest taalriga,» ütles ta, «nagu see ju ka muistegi ümberhulkuvatel laulikutel kombeks oli.» Ta proovis instrumenti paari-kolme akordiga, mis andsid tunnistust väga kogenud käest. Pere rahvas ei kahelnud enam, et külaline on paremast seisusest naisterahvas, keda kaunistavad kõige armastusväärsamad, oskused. Algul oli külalise mäng erk ja sädelev, siis läks ta üle tõsistele toonidele, sügava kurbuse toonidele, mida samuti paistis ta silmist. Need niiskused pisarast, ta nägu muutus, ta sõrmed peatu-

aid; aga korraga hämmastas ta igaüht, esitades maailma ilusaima häälega, lõbusalt ja naljakalt ühe ülemeeliku laulu. Kuna edaspidi oli põhjust uskuda, et see burleskne romanss mängijat lähemalt puudutas, küllap siis andestatakse mulle, kui ma selle siia sisse lülitan.

Kust mantel üll nii suures rutus,
kui koidab vaevu taevarend?
On sõber vinges tuulenutus
end palverännul puhastand?
Kes võttis ära tema mütsi?
Miks on ta paljajalu vaid?
Kuis sattus siia laande üks
kesk lumest kaetud mägismaid?

Oh, imeviisil soojast nurgast,
mis töötas lõbu algul küll;
ta vaeseim oleks vaeste hulgast,
kui poleks tal see mantel üll.
Too õel ju mõistis poissi petta
ja röövis pambu kelmikäel:
me sõber on nüüd rõlvasteta,
pea justkui Aadam — ihuvael.

Miks üldse oli mees nii maias,
et võlus õun, mis ohtu täis
ja kindlasti ka veskiaias
kui paradiisis kaunis näis!
See äpardus tal eal ei kordu;
ta kadus majast libedalt —
ja äkki kostab alla orgu
ta kaebus valjult, kibedalt;

«Et piiga olla võis nii reetlik,
ma liiga hilja aru sain —
ta näis mu vastu õrn ja veetlik,
kuid oli lausa kurivaim!
Kas tundes, kuis ta süda tuksus,
võis aimata neid vigureid?
Ning tema Amori ju kutsus,
kes igakülgselt aitas meid!

Ta suvatses mu armu maitsta,
kui jätkus õndsat pimedust,
et ema hüüdes ennast kaitsta
vast nüüd, kui päike tõusis just!
Siis tervet suguseltsi nägid
sa järsku uksekünnisel:
seal käisid vennad, jooksid tädid,
seal seisid nõbud ning üks lell.

Nad siis vast võtsid, mis nad jõudsid!
 Sai igast isemoodi loom.
 Ja hirmsa kisaga nad nõudsid,
 et pruudipärja majja toon.
 «Miks meeletumal kombel taga
 te süütut noormeest ajale —
 et sellist aaret omandada,
 seks kiireid käsi vajate.

Eks alga Amor oma mängu
 ju ikka siis, kui aeg on käes:
 ei jäeta veskis lilli längu,
 mis kuusteist suid on kasvuväes.»
 Mu riided röövisid nad ära
 ja tahtsid võtta mantli mult.
 Kui palju neetud rahvapära
 ses majas elas urgunult!

Ma tõusin, et neist läbi murda,
 ja möllasin, kuis mõistis meel;
 siis nägin veel kord pettekulda —
 ning ahl ta oli kaunis veel!
 Mu viha ees kõik kadus roopast,
 vaid siit ja sealt veel kostis sõim.
 Nii kõuehäälel end sest koopast
 ma lõpuks siiski välja tõin.

Teist põgenema, neiud linnast
 ja neiud maalt, peab arastil!
 Las olla naistel aadlikillast
 rööm võtta teenreid alastil!
 Kui oletegi voolav vesi
 ning teil on oskus küllalt hea,
 siis vahetage armukest,
 kuid eal te reetma neid ei pea.»

Nii talveöös ta laul nüüd kajab,
 kus kõrt ei päista lume alt.
 Ta sügav haav mind naerma ajab,
 sest see on tõesti paras palk.
 Ja iga pettur tundku seda,
 kel päeval teine kaunim näib,
 kes öösel liigse julgusega
 veel armu võltsil veskil käib.

Küllap see mõtlema pani, et laulja end sellisel kombel unustada võis, seda väljalangemist osast aga võis pidada märgiks, et ta mõistus mitte alati korras polnud. «Kuid meiegi unustasime,» ütles mulle härra von Re-

vanne, «kõik kahtlused, mis meil tekkida oleksid võinud, ma ei tea, kuidas see juhtus. Küllap pimestas meid see ütlemtatu kaunidus, millega ta neid tempe tegi. Ta mängis ülemeelikult, kuid taiplikult. Sõrmed olid tal täiuslikult kuulekad ja hääle tõesti võluv. Pärast mängu lõppu näis ta niisama rahulik-möödukana kui ennist, ja me arvasime, et ta tahtis ainult ergutada pärastlõunast leibaluusselaskmist.

Peagi pärast seda palus ta luba jälle oma teele asuda; kuid mu pilgu peale vastas mu õde: kui külalisel pole ruttu ja vastuvõtt talle meeldib, siis oleks meile otse peoks, kui näeksime teda mõne päeva enese juures. Ma mõtlesin talle mingit tegevust pakkuda, kuna ta juba korra oli suvatsenud jääda. Kuid sel ja järgmisel päeval kõndisime temaga ainult ringi. Ta ei teeselnud mitte hetkekski: tal oli mõistust, ta oli äärmiselt andekas. Ta vaim oli peen ja tabav, ta meelespidamisvõime nii hästi teritatud ning ta meelelaad nii ilus, et ta üpris sageli meis imetlust äratas ja kogu meie tähelepanu paelus. Seejuures tundis ta hea käitumise reegleid ja pidas neist nii täiuslikult kinni meie kõigi kui ka mõningate sõprade suhtes, kes meid külastasid, et me enam ei teadnud, kuidas neiu veidruse sellise kasvatusga ühendada.

Ma ei julgenud tõesti enam esitada talle teenistusepakkumist oma majas. Minu õde, kellele külaline meeldis, pidas samuti oma kohuseks tündmatu peenetundlikkust säästa. Koos hoolitsesid nad koduste asjade eest, ja siin sai hea laps sageli kõige lihtsama tööga hakkama ning oskas kohe pärast seda kõigega toime tulla, mis rohkem taipu ja arvestust nõudis.

Lühikese ajaga pani ta maksma korra, mida me senini lossis sugugi polnud märganud. Ta oli väga mõistlik majapidaja; ja kuna ta algusest peale meiega sõõgilauas koos oli istunud, siis ei tõmbunud ta nüüdki mingist võltsist möödusest tagasi, vaid sõi kõhklemata meiega koos nagu ennegi; kuid ta ei puudutanud enne ühtki mängukaarti, ühtki pilli, kuni ta polnud enesele võetud kohustusi lõpule viinud.

Muidugi pean ma nüüd tunnistama, et selle tütarlapse saatus mind südamest liigutama hakkas. Kahet-

sesin vanemaid, kes sellisest tütrest tõenäoliselt väga puudu tundsid; ohkasin, et nii kaunid voorused, nii paljud head omadused kaotsi pidid minema. Ta elas meie juures juba mitu kuud, ja ma lootsin, et usaldus, mida püüdsime temas äratada, toob lõpuks saladuse ta huulile. Oli see õnnetus, siis võisime me aidata; oli see süütegu, siis võis loota, et meie lepituskatsed, meie tunnistus võiks neiule saavutada andestuse üürikese eksituse eest; aga kõik meie sõprusekinnitused, isegi meie palved ei mõjunud. Märgates me kavatsust temalt selgitust saada, peitus ta end õigustavalt üldiste mõttekildude taha, ilma meid lähemalt valgustamata. Näiteks, kui rääkisime tema õnnetusest, ütles ta: «Õnnetus tabab häid ja kurje. See on mõjuv ravim, mis arstib häid mahu halbadega koos.»

Püüdsime avastada ta põgenemise põhjust isamajast. «Kui metskits pageb,» vastas ta naeratades, «siis pole ta selles süüdi.» Kui küsisime, kas ta on kannatanud jälitamise all, saime vastuseks: «Nii mõnegi hea päritoluga tüdruku saatuseks on kogeda jälitamist ja seda välja kannatada. Kes ühe solvamise puhul nutab, saab veel mitme haavamise osaks.» Aga kuis võis ta tulla sellisele otsusele, et jätab oma elu massi tooruse meelevalda või peab viimasele vähemalt mõnikord tänulik olema halastuse eest? Selle üle naeris ta jälle ja vastas: «Vaesel, kes rikkale «Jätku leiba!» soovib, pole puudu mõistusest.» Kord, kui vestlus võttis naljatooni, rääkisime talle kallimatest ja küsisime, kas ta oma romansi kalgi südamega kangelast ei tunne. Mäletan veel päris hästi, et see sõna näis teda läbi puurivat. Ta pööras minu poole paari silmi, nii tõsiseid ja rangeid, et minu omad sellele pilgule vastu pidada ei suutnud; ja nii sageli kui hiljem ka armastusest räägiti, võis oodata, et see häirib ta tasakaalu ja vaimuvilkust. Otsekohe vajus ta mõtisklusse, mida meie unistlemiseks pidasime, aga mis siiski küll ainult valu oli. Kuid üldiselt jäi ta reipaks, ilma suurema elevuseta, üllaks, ilma enesele tähtsust omistamata, sirgjooneliseks ilma siiruse, tagasihoidlikuks, ilma et ta pelglik oleks olnud, pigem sallivaks kui mahedaks, hellitsuste ja viisakuste puhul rohkem tänulikuks kui südamlikuks. Kindlasti oli see

naisterahvas loodud suure maja valitsejannaks; kuid ometi ei paistnud ta vanem olevat kui kakskümmend üks aastat.

Nii käitus see noor mõistatuslik isik, kes mind täiesti oli vallutanud, need kaks aastat, mis tal meie juures veeta meeldis, kuni ta lõpetas narrusega, mis oli palju kummalisem, kui ta omadused olid auväärsed ja hiilgavad. Mu poeg, noorem minust, leiab ju hõlpsasti lohutust: mis aga minusse puutub, siis kardan, et olen küllalt nõrk ja tunnen kadunust alati puudust.

Tahan nüüd jutustada ühe aruka naisterahva narrusest, selle tõenduseks, et narrus pole sageli midagi muud kui mõistlikkus teise maski all. Õigus küll, on olemas kummaline vastuolu rändajanna õilsa iseloomu ja selle koomilise kavaluse vahel, mida ta lõpuks kasutas; aga kaks tema veidrust olid juba teada: ringihulkumine ise ju ja too romanss.»

On ju täiesti selge, et härra von Revanne oli tundmatusse armunud. Muidugi ei võinud ta oma viiekümneaastasele välimusele toetuda, kuigi ta nägi välja nii värske ja reibas nagu mõni kolmekümnene; aga võib-olla lootis ta meeldida oma puhta olemuse, otse noorusliku tervisega, oma hea, lahke, maheda, ülla iseloomuga; võib-olla ka oma varandusega, kuigi ta samas oli küllalt õrnatundeline, et mõista — ei saa osta seda, millel pole ühtki hinda.

Teiselt poolt aga sööstis poeg, armastusväärne, õrn, tuline loomus, kel polnud rohkem kõhklusi kui ta isalgi, ülepeakaela seiklusse. Algul püüdis ta ettevaatlikult võita tundmatut neidu, kes tema meelest alles õieti kalliks sai isa ja tädikiituse ning sõpruse läbi. Ta püüdis siiralt võita seda armastusväärset naist, keda ta oma kirglikkuses pidas palju kõrgemaks ümbritsevatest oludest. Teda õhutas rohkem lõkkele neiu rangus kui ta head omadused ja ilu; ta julges rääkida, tegelikult minna, töötada.

Isa, ilma et ta ise oleks tahtnud, andis oma kosimisele ikka mingi isaliku tegumoe. Ta tundis end, ja kui ta oma rivaalist teada sai, ei lootnud ta teda võita, kasutamata vahendeid, mis pole sündsad põhimõtetega mehele. Sellest hoolimata läks ta oma rada, kuigi talle

polnud teadmata, et headus, koguni varandus ise, on ainult ergutused, millele naisterahvas andub ettekavatsetult, kuid mis jäävad mõjuta, niipea kui näitab end armastus nooruse ja selle võlude saatel. Ka tegi härra von Revanne veel teisigi vigu, mida ta hiljem kahetses. Sügavaima sõpruse juures rääkis ta kehvast, salajasest, seaduspärasest ühendusest. Muidugi kurtis ta ka ja las kis libiseda sõna «tänamatus». Kindlasti ei tundnud ta seda, keda ta armastas, kui ta ühel päeval oma armastatule ütles, et paljud heategijad saavad tehtud hea eest kurja vastu. Tundmatu vastas talle otsekohe selt: «Paljud heategijad tahaksid oma soosikuilt kõiki õigusi meeleldi läätseleeme eest ära osta.»

Tundub, et ilusal võõral, keda juhtisid meile tundmatud motiivid ja kes oli segatud kahe rivaali kosjaloosse, polnud muud kavatsust kui hoida ennast ja teisi rumalate tempude eest, kui ta selles mõtlemapanevas olukorras võttis kasutusele kummalise väljapääsu. Poeg ründas oma eale vastava uljusega ja ähvardas, nagu kombeks, ohverdada oma elu halastamatu kaunitari pärast. Isa, pisut vähem sõge, oli siiski niisama pealetungiv; mõlemad siirad. See armastusväärne neiu oleks võinud enesele siin küll pälvitud seisukoha kindlustada, sest mõlemad härrad von Revanne'id vandusid, et nende kavatsuseks on tütarlapsega abielluda.

Aga selle tütarlapse eeskujust võiksid naised õppida, et aus loomus, kuigi vaim oleks segaseks läinud edevusest või tõelisest hullumeelsusest, ei hoia lahti südamehaavu, mida ta parandada ei taha. Rändajanna tundis, et on jõudnud nüüd äärmisele punktile, kus tal enam kerge pole end kauemini kaitsta. Ta oli kahe armastaja meelevalja all, kes võisid iga rünnakut vabandada oma eesmärkide puhtusega, kuna nad kavatsesid õigustada oma hulljulgest pühliku lepinguga. Nii see oli ja sellisena neiu seda mõistis.

Ta oleks ju võinud kaitset otsida preili von Revanne'i juures; ta ei teinud seda, kahtlemata halastusest ja lugupidamisest oma heategijate vastu. Ta ei kaotanud meelerahu, ta mõtles välja vahendi, et hoida alles igamehe voorust, kuna ta teistel oma vooruses kaheldalaseb. Ta oli pöörane truudusest, mida ta armsam kind-

lasti ei vääri, kui ta kõiki neid ohvreid ei aima, ja jäägugi need talle teadmata.

Ühel päeval, kui härra von Revanne vastas pisut liiga agaralt sõprusele ja tänulikkusele, mida neiu tema vastu üles näitas, võttis viimane korraga naiivse hoiaku, mis lossihärrale silma torkas. «Teie headus, mu härra,» ütles tütarlaps, «hirmutab mind; ja laske mul avameelselt seletada, miks. Ma tunnen küll, et olen ainult teile kogu oma tänu võlgu; tõsi küll, aga...» — «Julm tütarlaps!» ütles härra von Revanne, «ma mõistan teid. Mu poeg on teie südant liigutanud.» — «Ah, mu härra, asi ei piirdunud sellega. Ma võin seda väljendada ainult oma kohmetuse kaudu...» — «Kuidas? Madmuasell, te olete...» — «Mõtlen küll, et jah,» vastas neiu, kummardudes sügavale ja pigistades silma pisara; sest ilalgi ei tule naistel oma vigureid tehes puudu pisaraist, ilalgi vabandustest omapoolse ülekohtu puhul.

Nii armunud kui härra Revanne oligi, pidi ta siiski imetlema seda uut laadi süütut avameelsust ematanukese all ja leidis kummarduse väga sobiva olevat. «Aga, madmuasell, see on mulle täiesti arusaamatu.» — «Mulle ka,» ütles neiu ja ta pisarad voolasid ohtramalt. Nad voolasid niikaua, kuni härra von Revanne oma väga pahura mõtiskluse lõpetas ja rahuliku näoga taas sõna võttis ning lausus: «See annab mulle selgusel! Ma näen, kui naeruväärsed on mu nõudmised. Ma ei tee teile etteheiteid ja ainsaks karistuseks selle valu eest, mis te mulle valmistasite, luban ma teile ta parandusosast niipalju kui vajalik, et näha, kas ta armastab teid nii väga kui mina.» — «Ah, mu härra, halastage mu süütuse peale ja ärge öelge talle sellest midagi!»

Vaikimisnõue pole veel vahend selle saavutamiseks. Pärast neid samme ootas nüüd tundmatu kaunitar, et näeb oma nooremast armastajast enese ees täis tuska ja üllalt erutatuna. Peagi ilmus noormees ja ta pilk ennustas jalustrabavaid sõnu. Kuid tulija kohmetus ega muutnud rohkem öelda kui: «Kuidas? Madmuasell, on's see võimalik?» — «Noh ja siis, mu härra?» küsis neiu naeratusega, mis sellisel puhul võib meeleheitele viia. «Kuidas? Mis siis? Minge, madmuasell, olete mul alles

kena olend! Aga seaduspäraseid lapsi ei peaks vähemalt pärandusest ilma jätma, on juba küllalt, kui nende vastu kaebus tõstetakse. Jah, madmuasell, ma näen teie komplotti mu isaga. Te annate mulle mõlemad poja, ja see on mu vend, olen selles kindel!»

Samasuguse rahuliku ja rõõmsa näoga vastas talle nägus sõge: «Milleski pole te kindel; see pole teie poeg ega teie vend. Poisid on pahad; ma ei tahtnudki poissi; see on vaene tüdruk, keda ma kaugele kannan, kaugele siit, täiesti kaugele inimestest, halbade, sõgedaist ja truudusetuist.»

Ja jätkas, kõike südamelkipitavat välja puistates:

«Elage hästi! Elage hästi, armas Revanne! Teil on loomult aus süda; säilitage neid avameelsuse põhimõtteid! Sellised põhimõtted pole teie kindlapõhjalise rikkuse juures kardetavad. Olge vaeste vastu heal! Kes mureliku kerjuse süütu palve ära põlgab, palub kord ise, ja ta palvet ei võeta kuulda. Kes kõhkluseta põlgab mälestust kaitsetust tütarlastest, see langeb ohvriks naistele, kes risti ette ei löö. Kes ei taju, mida peab tundma aus tüdruk, kui teda kositakse, see pole väärt, et seda tütarlast saada. Kes sepitseb plaane oma kire kasuks, risti vastu mõistusele, risti vastu oma perekonna kavatsustele ja tahtmisele, see on väärt, et ilma jääda oma kire viljast ja oma perekonna senisest lugupidamisest enese suhtes. Ma usun küll, et te mind siiralt armastasite; aga, mu armas Revanne, küllap kass teab, kelle koorekirnul käib; ja kui teist saab kunagi ühe väärika naise armsam, siis mäletage, mis sündis selle truudusetuga seal veskis. Oppige mu eeskujust, kuidas end oma armsama vankumatuse ja vaikimise hoolde jätta. Teie teate, kas ma olen truudusetu; teie isa teab seda ka! Mõtlesin joosta läbi maailma ja end kaitsetult kõigile ohtudele ette seada. Kindlasti on suurimad ohud need, mis ähvardavad mind selles majas. Aga kuna te olete noor, ütlen üksnes teile ja omavahel: mehed ja naised murravad truudust ainult meelega; ja seda tahtsin ma tõendada sõbrale veskist, kes näeb mind võib-olla siis jälle, kui ta süda on küllalt puhas, et kahetsedes tunda, mis ta on kaotanud.»

Noor Revanne kuulas ikka veel, kuigi neiu oli juba

lõpetanud. Ta oli nagu välgust rabatud; pisarad avasid viimaks ta silmad, ja selles meeleliigutuses jooksis ta tädi juurde, isa juurde, et neile öelda: madmuasell läheb ära, madmuasell on ingel või pigem demon, kes eksleb maailmas ringi, et vaevata kõikide südameid. Aga rändajanna oli osanud nii kaduda, et ta jälgigi enam ei leitud. Ja kui isa ning poeg asja omavahel ära olid selgitanud, ei jäänud enam mingit kahtlust tundmatu neiu süütuse, tema talentide ja nõdrameelsuse suhtes. Niipalju, kui härra von Revanne ka sestpeale vaeva nägi, ei õnnestunud tal siiski saada vähimatki aelgitust selle kaunitari suhtes, kes oli külastanud neid põgusalt kui ingel ja olnud niisama armastusväärne.

Kuues peatükk

Pärast pikka ja põhjalikku puhkamist, mis reisimees-tele väga ära kulus, hüppas Felix erksalt voodist välja ja ruttas riietuma; isale tundus, et poiss oma välimusele seekord rohkem rõhku pani kui harilikult. Felixile näis, et kehakate ei istu küllalt pingul ega nägusalt, ka soovis ta, et kõik oleks uuem ja värskem. Ta tõttas aeda ja haaras möödaminnes ainult suutäie kergest einest, mida teener külalistele tõi, kuna naisterahvad alles tunni aja pärast aeda said ilmuda.

Teener oli harjunud võoraste aega viitma ja neile majas nii mõndagi näitama; nii viis ta nüüd meiegi sõbra galeriisse, kuhu olid üles riputatud ja välja pandud ainult nende isikute portreed, kes olid tegutsenud kaheksateistkümnendal sajandil — arvukas ja tore seltskond maalide ja büstide näol, suuremalt osalt parimatest meistritelt. «Te ei leia,» ütles kollektsiooni hooldaja, «kogu lossis ühtki kujutist, mis osutaks kas või ainult kaugelt religioonile, traditsioonidele, mütoloogiale, legendidele või valmidele; meie isand soovib, et kujutlusvõimet ainult tõelise kujutlemiseks ergutataks. «Me loome niigi küllalt luulelugusid,» tavatseb ta öelda, «kui et seda oma vaimu ohtlikku omadust välise erutusvahendiga veel tugevdada.»»

Vastuseks Wilhelmi küsimusele, kunas ta majaisandat

näha võiks, teatas teener, et see oma harjumuse kohaselt üsna vara välja oli ratsutanud. Ta tävatses öelda: «Tähelepanu on elu!» — «Seda ja teisi mõtteteri, mis peegeldavad meie isanda meelsust, leiata kõikjal tema valdustel, põldudel ja uste kohal, nagu näiteks otse siin: «Tõe kaudu kasulikult kaunile.»»

Naisterahvad olid juba pärnade all hommikueine valmis seadnud, Felix tegi nende ümber oma vigureid ja püüdis kõiksuguste narruste ja uljusega välja paista, tähelepanu enesele tõmmata, et Hersilielt manitsust või noomitust teenida. Mõlemad õed püüdsid nüüd oma siiruse ja jutukusega usaldust äratada sõnaahtras külalises, kes neile meeldis; nad jutustasid talle ühest kallist nōost, keda pärast kolmeaastast äraolekut lähemal ajal koju oodati, ühest väärikast tädist, kes elas siin lähedal oma lossis ja keda peeti perekonna kaitsevaimuks. Nad kirjeldasid teda, kehalt haiget ja vaimult õitsva tervisega: ta hääl, otsekui nähtamatu ürgsibüllil oma, kõlab alati selleks, et täiesti lihtsalt pajatada aina jumalikke sõnu inimeste igapäevasest elust.

Uus külaline juhtis nüüd jutu ja küsimused lähemale ümbrusele. Meeleldi soovis ta ligemalt tundma õppida üllast lelle keset selle kindlat tegevust; ta pidas meeles kättenäidatud teed tõe kaudu kasulikult kaunile ja püüdis neid sõnu omaviisi tõlgitseda, mis tal siis ka päris hästi õnnestus ja millega ta Juliette kiituse ära teenis.

Hersilie, kes senini naeratades oli vaikinud, vastas seepeale:

«Meie, naised, oleme erilises olukorras. Me kuuleme alatasa korratavat meeste põhimõtteid, peame koguni nägema neid kuldsete tähtedega oma pea kohal, ja ometi oskaksime meie, tütarlapsed, endamisi just vastupidist öelda, mis ka õige oleks, täpselt nagu praegusel juhul. Kaunis leiab enesele austajaid, ka kosilasi, ja lõpuks küll koguni mehegi; siis jõuab ta tõeni, mis mitte alati ei tarvitse olla ülimalt rõõmustav, ja kui ta tark on, pühendub ta kasulikele, hoolitseb majapidamise ja laste eest ning jääb selle juurde. Nii vähemalt olen ma seda elus sageli näinud. Meil, tütarlastel, on aega vaatlemiseks, ja seejuures leiame me suuremalt osalt seda, mida me ei otsi.»

Ilmus lelle saadik teatega, et kogu seltskond on kutsutud lõunale lähimasse jahimajja; sinna võis minna ratsa või sõidukiga. Hersilie eelistas ratsasõitu. Felix palus tungivalt, et ka temale hobune antaks. Nad otsustasid, et Juliette sõidab koos Wilhelmiga, Felixil aga tuleb tänada oma südamedaami esimese ratsasõidu eest paažina.

Sellal sõitis Juliette oma uue sõbraga läbi terve laialdase maa-ala, mis oli kõik ette nähtud kasu kandmiseks ja hüvangu loomiseks, jah, loendamatud viljapuud äratasid isegi kahtlust, kas kogu saaki suudetakse ära kasutada...

«Teie astusite meie hulka läbi nii kummalise eestoa, vangikambri, ja leidsite nii mõndagi ebatavalist ja imelikku, et võin oletada, kuidas te selle kõige sisemist seost sooviksite tundma õppida. Kõik rajaneb mu suurepärase lelle vaimul ja mõistusel. Selle õilsa inimese parem meheiga langeb Beccaria* ja Filangieri** ajastusse; üldinimlikkuse põhimõtted ulatusid tookord kõikjale. Kuid lelle nõudlik vaim ja range iseloom valisid sellest üldinimlikust välja sellised osad, millel oli täiesti praktilist mõtet. Ta ei salanud meile, et ta nonde liberaalide juhtlause «Enamikule parimat!» omamoodi ümber oli teinud, mõeldes seda nii: «Paljudele soovikohast!» Enamik ei saa leida ega mõista seda parimat, veel vähem kindlaks teha, mida nimetatakse parimaks. Aga paljud viibivad alatasa meie ümber; me saame teada, mida nad soovivad, me kaalutleme, mida nad soovima peaksid; ja nii saab alati teha ning täita kõige tähtsamat. Selles mõttes,» jätkas ta, «on kõik, mis te siin näete, istutatud, ehitatud, sisse seatud ja nimelt selle väga lähedase, kergelt mõistetava sihiga — kõik ünnib suure, ligiduses asuva mäestiku heaks.

See tubli mees, kel oli energiat ja varandust, ütles enesele: «Ühelgi lapsel seal üleval mägedes ei pea puudu olema kirssidest ja õunttest, mille peale nad õigu-

* Marchese Cesare de Beccaria-Bonesana (1738—1794), itaalia filosoof ja publitsist, kuulsate teoste, kuritööd ja karistust käsitleva «Dei delitti e delle pene» autor.

** Gaetano Filangieri (1752—1788) itaalia õigusteadlane, kirjutas kaheköitelise teose «La scienza della legislazione».

sega nii maiad on; ühegi pereema pajas ei pea puuduma kapsas ega kaalikas, et seda õnnetut kartulinautimist* kas või mõnevõrragi tasakaalus hoida.» Selles mõttes, sel viisil püüab ta kasutada kõike, mida talle ta omand võimaldab, ja nii on viimaste aastate kestel tekkinud rida kaubitsejaid, naisi ja mehi, kes kannavad puu- ja köögivilja müügile kaljumäestiku kõige sügavamatesse soppidesse.»

«Ma ise nautisin kirsse nagu laps,» tähendas Wilhelm, «seal, keset pedajaid ja kuuski, kus ma midagi selletaolist ei lootnud leida, üllatas mind värske puuvili rohkem kui puhas vagadus sealsete inimeste juures. Vaimuannid on kõikjal kodus, looduse kingid aga kokkuhoidlikult maakamarale välja jagatud.»

«Peale selle on meie väärikas lell kaugetest kohtadest veel nii mõndagi muretsenud, selle mäestikurahvale kättesaadavaks teinud: nendes hoonetes mäejalamil leiate te laos soola ja maitseaineid tagavaraks. Tubaka ja viina eest laseb meie lell hoolitseda teistel. «Need pole vajadused, vaid himud,» ütleb ta, «ja küllap nende rahuldamiseks juba kaubitsejaid leidub.»»

Saabunud kindlaksmääratud kohta, kogunes seltskond ruumikasse metsnikumajja ja leidis väikese laua juba kaetuna. «Istume!» ütles Hersilie, «siin on küll lelle tool, aga ta kindlasti ei tule, nagu harilikult. Mul on päris armas kuulda, et meie uus külaline ei jää meie hulka kauaks; sest talle peaks olema küllaltki tüütu meie tegelaskonda tundma õppida. See on romaanides ja näidendites igavesti korduv: veidrik lell, üks tasane ja teine vallatu vennatütar, tark tädi, tuntud tüüpi majalisi; ja kui nüüd koguni nõbu nähtavale ilmuks, siis tutvuks meie külaline fantastilise ränduriga, kes võib-olla endast veel kummalisema reisiselli kaasa tooks, ja nii olekski halb näitemäng koos ja tegelikkuses olemas.»

«Lelle iseärasusi peame austama,» tähendas Juliette, «need pole kellelegi koormaks, pigemini tulevad need igamehele hüvanguks; kindel söögiaeg on talle juba kord vastumeelt; harva peab ta sellest kinni. Nagu ta kin-

* Friedrich II pidi sundkorras Pommerni ja Sileesiasse sisse viima kartulikasvatuse, kuna seda mitmeti takistasid kangekaelsed eelarvamused.

nitab, uuema aja kõige kaunimaks leiutiseks olevat söömine kaardi järgi.»

Ühest-teisest vesteldes kaldus nende jutt ka sellele, et auväärne mees kippus kõikjal armastama raidkirju. «Mu õde,» ütles Hersilie, «oskab neid kõiki seletada, ta võib selles galeriihooldajaga võistelda. Mina aga leian, et neid kõiki saab pahupidi pöörata ja et nad on siis niisama õiged, ja võib-olla veel õigemadki.»

«Ma ei salga,» ütles Wilhelm, «et nende hulgas on mõtteteri, mis tunduvad end iseeneses hävitavat; nii näiteks nägin ma väga hämmastavat kirja: «E r a o m a n d ja ü h i s k o n d l i k v a r a.» Kas need mõlemad mõisted ei hävita end vastastikku?»

Hersilie katkestas teda:

«Näib, et lell on võtnud sellise raidkirja-kombe idamaa rahvastelt, kes koraani mõtteteri kõikidel seintel rohkem austavad kui neist aru saavad.»

Juliette, laskmata end eksitada, vastas Wilhelmi küsimusele:

«Kirjutage need vähesed sõnad ümber, siis hakkab nende mõte sedamaid särama.»

Pärast mõningat vahelesegamist jätkas Juliette oma seletust, kuidas see on mõeldud: igaüks püüdku hinnata, hoida, suurendada seda o m a n d i t, mille loodus või saatustalle on andnud; igaüks haaraku kõigi oma võimetega niikaugele enese ümber, kui tal jaksu on, kuid mõelgu alati sealjuures, millise osa saavutust ta teistele annab; sest jõukaid hinnatakse ainult selle järgi, kui palju teistele nende läbi head osaks saab.

Kui nüüd näiteid hakati otsima, sattus meie sõber alles õieti oma sõiduvette: nad võistlesid, nad pakkusid üle, et põhjalikult noid lakoonilisi sõnu tõestada. Miks, arutasid nad, austatakse vürsti? Kuna ta võib igaühele tegevust anda, teda edutada, kaitsta ja sellega teda otsekui oma absoluutse võimu kaasosanikuks teha. Miks on kõikide pilgud pööratud rikka poole, kas ei soovi, ei vaja ta kõikjal osavõtjaid, kellega ta võiks oma üliküllust jagada? Miks kadestavad kõik inimesed poeeti? Kuna ta natuurile on vajalik oma tunnete ja mõtete väljavalamine, jah, ta on väljavalamine ise. Muusika-

mees on õnnelikum kui maaliija, ta jagab välja igatsetud annetisi, vahetult seotuid oma isikuga, sellal kui kunstnik annab ainult siis, kui kink on temast enesest juba eraldunud.

Edasi otsustasid nad üldiselt nii: inimene peab kinni hoidma iga liiki omandit; ta peab tegema enesest keskpunkti, millest ühisvara võib välja minna; ta peab olema egoist, et mitte egoistiks muutuda, ta peab kokku hoidma, selleks et välja jagada. Mis see peab tähendama, et rikkus ja vara antakse ära vaestele? On kiiduväärsem hakata nende varanduse valitsejaks. See ongi sõnade «Eraomand ja ühiskondlik vara» mõte. Keegi ei pea puutuma kapitali, niikuinii kuuluvad protsendid üldises asjade käigus juba igamehele.

Nagu jutu käigust selgus, oli lellele ette heidetud, et ta mõisad ei too talle niipalju sisse, kui nad tooma peaksid. Ta vastas selle peale: «Sissetuleku puudujääki võtan ma kui väljaminekut, mis mulle lõbu teeb, kuna ma sellega teiste inimeste elu kergendan; mul ei tule isegi seda vaeva näha, et see annetis minu kaudu käiks, ja nii läheb kõik jälle tasakaalu.»

Sel kombel oli naisterahvaste vestlus oma uue sõbraga üpris mitmekesine, ja üha süvenevas vastastikkuses usalduses rääkisid nad lähemal ajal oodatavast nõbust.

«Meie arvates on ta kummaline käitumine kooskõlastatud lellega. Ta ei anna enesest mitu aastat elumärki, saadab ainult keni kinke, mis mõistamisi ta asukohta lasevad oletada, kirjutab siis korraka päris lähedusest, ei taha aga enne meie juurde tulla, kui oleme talle oma olukorrast teateid andnud. Selline käitumine pole loomulik; mis selle taga ka peitub — me peame seda enne ta saabumist teada saama. Täna õhtul anname teile kausta kirju, millest edasisi järeldusi võib teha.»

Hersilie lisas:

«Eile tutvustasin teile üht sõgedat ümberhulkujat, täna peate kuulda saama pöörasest reisimehest.»

«Tunnista aga üles,» ütles Juliette, «et see tutvustamine sinu poolt tagamõtteta ei sünni.»

Hersilie päris parajasti pisut kannatamatult, kuhu jääb magustoit, kui toodi teade, et lell ootab seltskonda

enese juurde järelroale suures lehtlas. Teel sinna märkasid nad välikööki, kus kokk väga agaralt oma läikima hõõrutud kastruleid, kausse ja taldrikuid kolistades sisse pakkis. Vanahärra leidsid nad ruumikas lehtlas suure ümariku värskelt kaetud laua tagant. Kui tulijad istet olid võtnud, ilmus lauale rikkalikult kõige kaunimat puuvilja, hõrgutavaid küpsiseid ja parimaid maiustusi. Lelle küsimusele, mis neil senini on juhtunud, millest nad vestelnud, andis Hersilie rutaka vastuse:

«Meie kallis külaline oleks küll teie lakooniliste mõtete suhtes segadusse sattunud, kui Juliette talle pidevate kommentaaridega appi poleks tulnud.»

«Ikka on sul tegemist Juliettega,» tähendas lell, «tema on tubli tüdruk, kes veel midagi õppida ja aru saada tahab.»

«Mina tahaksin meeleldi palju sellest, mis ma tean, ära unustada, ja see, millest ma aru olen saanud, pole ka suuremat väärt,» vastas Hersilie lustakalt.

Nüüd võttis Wilhelm sõna ja alustas mõtlikult:

«Oskan austada lühidalt väljendatud tõeteri, eriti kui nad ergutavad mind nägema asja vastupidist külge ja viima seda üldisse kooskõlla.»

«Täitsa õige,» pajatas lell, «mõistlik mees teeb seda kogu eluaja.»

Vahepeal kogunes ümariku laua ümber järk-järgult uusi inimesi, nii et hiljem tulijad vaevalt kohta leidsid. Ilmusid mõlemad ametnikud, jäägrid, hobusetalitajad, aednikud, metsnikud ja muud, kelle elukutset otsekohe kindlaks ei saanud teha. Igamehel oli jutustada ja teatada kõige viimast uudist oma tööloigust. See meeldis vanahärrale, nii et ta isegi asjast huvitatult küsimusi esitas, lõpuks aga püsti tõusis, tervitas ja koos mõlema ametnikuga lauast lahkus, kuna seltskond veel istuma jäi. Kõik nad olid üpris hästi lasknud hea maitsta puuviljal, nooremad juurdetulijad aga maiustustel, kuigi nad ise nägid välja veidi metsikuvõitu. Üks mees teise järel tõusis lauast üles, tervitas istumajääjaid ja läks minema.

Naisterahvad, märgates, et külaline vaatles selliseid kombeid pisut imestades, andsid talle alljärgneva selgituse:

«Te näete siin veel kord meie tubli lelle iseärasuste mõju; ta tõendab, et ükski sajandi leiutistest ei vääri rohkem imetlust kui see, et saab süüa võorastemajades eriliste väikeste lauakeste juures kaardi järgi; niipea kui ta selle kombega tutvus, püüdis ta seda ka oma perekonnas enese ja teiste jaoks sisse seada. Kui ta parimas tujus on, kirjeldab ta elavates värvides kole-dat ühislauda perekonnas, kuhu peab istuma iga liige, pea täis teistele võoraid mõtteid, vastumeelselt pealt kuulama üldist vestlust, hajameelsena kaasa kõnelema või tuseselt vaikima; ja kui veel õnnetuseks istuvad lauas lapsed, andes põhjust iga silmapilk pedagoogikaga tegelemiseks, siis loob see tusatuju kõige ebasobivamal ajal. «Nii paljusid ebameeldivusi tuleb välja kannata,» ütleb lell, «sellest süüist aga oskasin ma end vabastada.» Harva ilmub ta meie lauda ja istub hetkeks toolile, mis tema jaoks tühi seisab. Oma väliköögi võtab ta enesega kaasa, sööb tavaliselt üksi, teised muretsegu eneste eest ise. Kui ta aga kord hommiku-einet, desserti või midagi muud kehakarastust pakub, siis kogunevad kõik siin-seal töötavad kodakondsed ja naudidvad heldet andi, nagu te nägite. See teeb lellele rõõmu; kuid tema söögilauda ei tohi tulla ükski, kes ei too kaasa head isu, ja igamees, kelle kõht juba täis on, peab laupast üles tõusma, ainult nii on kostitaja kindel, et teda alati ümbritsevad need, kes heast söömaajast lugu peavad. «Kui tahad inimestele rõõmu teha,» kuulsin teda ütlevat, «siis pead neile andma seda, mida nad võivad saada harva või mitte kunagi.»»

Tagasiteel vapustas ootamatu sündmus pisut seltskonna meelerahu. Hersilie ütles enese kõrval ratsutavale Felixile:

«Vaata sinna, mis lilled need küll olla võivad? Nad katavad künka kogu päikesepoolset külge, ma pole neid veel varem näinud.»

Felix ajas oma hobuse otsemaid jooksule, kihutas kohale ja oli tagasiteel terve õiekroonide kimbuga, mida ta juba kaugelt lehvitas, kui ta järsku koos hobusega teeliste silmist kadus. Ta oli ühte kraavi kukkunud. Sedamaid eraldus seltskonnast kaks ratsanikku, kes õnnetuskohale kihutasid.

Wilhelm tahtis vankrist välja hüpata, Juliette ei lasknud:

«Abistajad on juba tema juures, ja sellistel juhtudel on meil seaduseks, et ainult aitaja kohalt liikuda tohib; kirurg on juba seal.»

Hersilie peatas oma hobuse sõiduki kõrval:

«Nii see on,» ütles ta, «ihuarste vajatakse ainult harva, haavaarste igal ajal.»

Juba kihutaski Felix seotud peaga taas lähemale, oma õlmitsevat saaki kõvasti kinni hoides ja kõrgele nähtavale tõstes. Enesega rahul olles ulatas ta kimbu oma käskijannale, Hersilie andis talle selle eest kirju, kerge kaelarätiku.

«Valge side ei sobi sulle,» ütles ta, «see on palju lustlikum.»

Ja nii jõudsid nad küll rahulikus meeleolus, kuid üksteise suhtes palju lähedasematena koju.

Oli juba hilja, seltskond läks lahku rõõmsas lootuses homsele jällenägemisele, kuid alljärgnev kirjavahetus hoidis meie sõpra veel mitu tundi ärkvel ja sundis teda mõtisklema.

LENARDOLT TÄDILE

Lõpuks saate te kolme aasta takka minult esimese kirja, armas tädi, vastavalt meie kokkuleppele, mis muldugi on imelik küllalt. Ma tahtsin näha maailma ja sellele täielikult anduda ning tahtsin selleks ajaks unustada oma kodumaa, kust ma tulin ja kuhu ma jälle tagasi loodan minna. Tahtsin saada terviklikku muljet ja üksikasjad ei pidanud mind kaugustesse eksiteele viima. Vahepeal vahetasime aeg-ajalt vajalikke elumärke. Mina sain kodumaalt raha ja teile anti üle väikesed kingid mu omastele jagamiseks. Saadetud toodetest võisite te näha, kus ma just parajasti viibisin ja kuidas. Küllap onu mu igakordse asukoha kindlasti veinide maitse järgi ära tundis; siis pitsid, nipped-näpped, teraskaubad — eks need märkinud naisterahvastele mu teed läbi Brabandi üle Pariisi Londoni; ja nii leian ma koju jõudes teie kirjutus-, õmblus- ja teelaualt, teie negližeede ja pidurõivaste juures nii mõnegi tunnuse,

millest oma reisikirjeldusi võin alustada. Teie olete mind saatnud, ilma et te minust oleksite kuulnud, ja te pole võib-olla isegi uudishimulik, et minust rohkemat teada saada. Mulle, vastupidi, on ülimalt vaja teie hulduse läbi teada saada, kuidas on lood selles ringis, kuhu kavatsen taas tagasi pöörduda. Ma tahaksin tõesti saabuda võõrsilt kui võõras, kes selleks, et meeldiv külaline olla, algul pärib, mida majas tahetakse ja sallitakse, ning kes ei kujutle, et teda peab ilusate silmade või juuste pärast vastu võtma otse tema enese soovide kohaselt. Kirjutage mulle sellepärast heast onust, armsatest täditütardest, enesest, meie sugulastest, lähematest ja kaugematest, ka vanadest ja uutest teenijatest. Ühe sõnaga — laske oma vilunud sulel, mida te oma õepoja jaoks juba nii ammu tindisse pole kastnud, ka korra tema heaks üle paberi libiseda. Teie informeeriv kirjutis peab mulle ühtlasi olema kreditiiviks, millega ma kohale ilmun, niipea kui ma ta kätte olen saanud. Niisiis oleneb see teist, kas tahate mind oma embuses näha. Me muutume palju vähem, kui usutakse, ja olud jäävad ka enamikus iseenesele väga sarnaseks. Ma ei taha korraga ära tunda seda, mis on muutunud, vaid seda, mis alles on jäänud, mis ajapikku juurde ja maha on võtnud, ning näha iseennast jälle tuttavas peeglis. Tervitage kõiki meie omi südamlikult ja usku, et minu kummalises väljashulkumises ja tagasitulekus on niipalju soojust, nagu seda ei leidu mõnikord alalises osavõtuavalduses ega elavas mõtetevahetuses. Tuhat tervist igaühele ja kõigile.

J ä r e l k i r i

Kalleim tädi, ärge unustage mulle ka sõna saatmast meie asjaajajate kohta, kuidas meie kohtumeestel ja rentnikel läheb. Mis sai Valerinest, selle rentniku tütre, kelle meie onu lühikest aega enne mu ärasõitu kohalt minema ajas, küll õigusega, kuid minu meelest siiski üsna karmilt? Nagu näete, mäletan veel mõndagi; tean veel kõike hästi. Mineviku suhtes võite mind eksamineerida, kui mind tuttavaks olete teinud olevikuga.

TADILT JULIETTELE

Lõpuks, armsad lapsed, kiri kolm aastat vaikinud reisimehelt. Kui veidrad on ometi veidrad inimesed! Ta usub, et tema saadetud tooted ja märgid on niisama head kui üksainuke hea sõna, mida sõber võib sõbrale öelda või kirjutada. Ta kujutleb tõepoolest, et oleme talle võlgu, ja tahab, et meie omalt poolt esimestena teeksime seda, millest ta meid ise nii karmilt ja hoolimatult ilma jättis! Mis me peame tegema? Mina omalt poolt tuleksin ta soovidele pika kirjaga vastu, kui mu peavalu juba ette ei teataks, et ta mul käesolevat lehekülge vaevalt lõpuni laseb kirjutada. Meie kõik igatseme Lenardot näha. Võtke ometi, mu armsad, see asi enda kätte! Kui ma paranen, enne kui olēte oma kirja lõpetanud, siis lisan omapoolse osa sinna juurde. Valige endale isikud ja olustik, mida te kõige meelsamini kirjeldate. Jagage seda ainet omavahel. Te teete kõike paremini kui ma ise. Käskjalg toob ju mulle teilt sõna, eks?

JULIETTELT TADILE

Lugesime teie kirja otsekohe läbi, kaalusime seda küsimust ja saadame nüüd oma arvamise käskjalaga teele, kumbki eraldi, pärast seda, kui koos otsustasime, et meie pole hellitatud tädi poja vastu nii heatahtlikud, nagu seda on meie armas tädi. Pärast seda, kui tema on oma kaarte kolm aastat meie ees salajas hoidnud ja veelgi hoiab, peame meie omad avama, lahtist mängu alustama kinnise vastu! See ei kõlba kuhugi, kuid siiski võib see juhtuda; sest lihvitumgi inimene petab end sageli, just selle tõttu, et ta liiga palju mureseb selle eest, kuidas end pettuse eest kindlustada. Me pole veel ainult selles suhtes ühisele otsusele jõudnud, mida ja mil kombel me talle kirjutama peaksime. Kirjutada sellest, mis sa oma sugulastest arvad, on vähemalt meile väga kummaline ülesanne. Tavaliselt tekib sul ju arvamus nendest ainult ühe või teise juhtumi puhul, kui nad sulle erilist rõõmu või tuskat valmistavad; muidu suhtume me ju üksteisesse ükskõikselt. Üksnes

teie, armas tädi, võiksite avaldada oma arvamist meie kohta, sest teie olete taibukas ja ühtlasi õiglane. Hersilie, kes on, nagu te teate, kergesti süttiv, improviseeris mulle kánku kogu meie perekonnast lustaka loo; sooviksin, et see oleks paberile pandud, et te isegi oma tõvehoo juures naerataksite; kuid mitte selleks, et te selle meie tädipojale saadaksite. Siiski panen ette, et laseksime tal lugeda meie kirjavahetust selle kolme aasta kestel; las ta loeb seal selle läbi, kui tal julgust on, või tuleb ise, et näha seda, mida ta lugeda ei saa. Teie kirjad mulle, armas tädi, on parimas korras ja seisavad otsemaid teie käsutuses. Hersilie pole samal arvamisel; ta vabandab end sellega, et ta paberid on lohakil jne., nagu te seda tema enese kirjast võite näha.

HERSILIELT TÄDILE

Tahan teha ja pean tegema lühidalt, armas tädi, sest ebaviisakas käskjalg ilmutab kärsituse tundemärke. Leian, et meie kirjade saatmine Lenardole on ülemäärane heasüdamlikkus ja mitte sugugi kohane. On tal vaja teada, mida head me temast oleme rääkinud; on tal vaja teada, mida halba me temast oleme rääkinud, et viimasest veel rohkem kui esimesest välja lugeda, kui hästi me temasse suhtume? Võtke ta kõvemini pihtide vahele, palun teid. Selles nõudlikkuses, selles käitumises, mis on omane enamikule härradele, kes tulevad võõrsilt tagasi, on midagi sunnitud ja jultunut. Nad ei pea kojujäänuid alati täisväärtuslikeks inimesteks. Vabandage end oma peavaluga. Küllap meie reisimees juba tuleb; aga kui mitte, siis ootame veel pisut. Vahest tuleb talle pähe mingil kummalisel, saladuslikul viisil meie hulka ilmuda, meile tundmatuna meid tundma õppida — paljugi, mis kõik sellise targa mehe plaanis võib olla! Küll see oleks alles ilus ja imelik! See peaks looma kõiksuguseid situatsioone, mille tekkimine sellisel diplomaatilisel ilmunisel meie perekonda, nagu see tal nüüd ees on, täiesti võimatuks osutuks.

Käskjalg, käskjalg! Kasvatage paremini oma vanu teenijaid või saatke noori! Sellest ei saa jagu ei meelitus ega veiniga. Tuhat head!

Järelkiri järelkirja kohta

Oelge mulle, mida mõtleb tädipoeg, kui ta Valerine kirjutab? See küsimus torkas mulle kahekordselt silma. See on ainuke inimene, keda ta nimepidi nimetab. Meie teised oleme talle täditütred, tädid, asjamehed, mitte isikud, vaid rubriigid. Valerine, meie kohtumehe tütar! Muidugi — blond kaunis laps, kes meie härra tädipojale enne ärasõitu silma võis hakata. Valerine on nüüd abielus, hästi ja õnnelikult, seda pole mul vaja teile ütelda. Aga meie rändur teab sellest niisama vähe, nagu ta teab midagi meist. Ärge aga unustage talle samuti järelkirjas teatamast: Valerine muutus päev-päevalt kaunimaks ja tegi sellepärast ka hea partii. Ta on rikka mõisaomaniku naine. Mehele on läinud see ilus blondiin! Tehke see Lenardole hästi selgeks. Aga nüüd, armas tädi, pean ütleva, et see pole veel kõik. Kuidas ta seda blondi kaunitari nii täpselt mäletab ja teda ära võib vahetada lohaka rentniku tütreaga, musta peaga metskassiga, kelle nimeks oli Nachodine ja kes on kadunud nagu vits vette — vaat see jääb mulle täiesti arusaamatuks ja intrigeerib mind eriti väga. Sest tundub, et meie härra tädipoeg, kes kiidab oma head mälu, vahetab kummalisel kombel ära nimed ja isikud. Võib-olla tunneb ta seda puudust ja tahab, et teie kirjeldus juba mälus kustunud taas värskendaks. Võtke ta pihtide vahele, palun teid; kuid katsuge teada saada, kuidas on lood Valerine ja Nachodinega, ja millised lüüed ja Trined võib-olla veel tema kujutluses on säilinud, sellal kui sealt on kadunud Ette ja Illed. Käskjalg, neetud käskjalg!

TÄDILT ÕETÜTARDELE

(etteütuse järgi)

Mis annab teesklemine nende suhtes, kellega meil tuleb veeta kogu elu? Lenardo tükis oma veidrustega väärib usaldust. Saadan talle teie mõlemad kirjad, nende kaudu õpib ta teid tundma, ja ma loodan, et meil teistel avaneb tahtmatult võimalus end talle peatselt samal kombel esitleda. Elage hästi! Kannatan väga valude all.

Mis annab teesklemine nende suhtes, kellega me vee-dame kogu elu? Lenardo on ärahellitatud tädipoeg. On hirmus, et te meie kirjad talle saadate. Ta ei õpi neist meid tundma, ja ma ihkan enesele ainult võimalust end kõige lähemal ajal talle hoopis teisest küljest esitada. Te panete teisi palju kannatama, kuna te ise kannatate ja pimedastpeast armastate. Peatset paranemist, lõppu teie kannatustele! Teie armastusest ei saa teid aga terveks arstida.

Kui ma ei oleks muutnud oma kavatsust, siis oleksin lisanud ka sinu viimase sedelikese Lenardole saadetava kirjavahetuse juurde, kuid ma loobusin oma kavatsusest, millele mind viisid paratamatu nõrkus Lenardo vastu, mu kannatused ja mugavusearmastus. Teie kirjad jäid ära saatmata.

Inimene on seltsiv, jutukas olend; ta rõõm on suur, kui ta saab rakendada võimeid, mis talle antud, isegi siis, kui sellest suuremat välja ei tule. Kui sageli kuulled seltskonnas kaebust, et üks ei lase teisel sõna saada, kuid niisamuti võib ka öelda, et üks ei laseks teisel kirjutada, kui kirjutamine poleks tavaliselt tegevus, mida eralduses ja üksikult ette peab võtma.

Kui palju inimesed kirjutavad, seda ei suuda enesele üldse ette kujutada. Sellest osast, mis kõigest kirjutatust trükimusta näeb, ei taha ma üldse rääkida, kuigi ka seda on juba küllalt. Kui palju aga kirjade ja teadete, sündmuste ja anekdootide, üksikisikute elu-olu kirjelduste osas küll lühemate, küll pikemate kirjatööde kujul oma sala-vaikset rada käib, sellest saab aimu ainult siis, kui elada tükk aega haritud perekonnas, nagu on lugu praegu minuga. Selles keskkonnas, kus ma praegu viibin, kulutatakse peaaegu niisama palju aega sugulaste ja sõprade informeerimiseks oma tegevusest kui tege-

vuseks endaks. Langetan selle märkuse, mis mulle mitmendat päeva pähe kipub, seda meelsamini, et mu uute sõprade «kirjutamistõbi» mulle võimaluse loob nende olusid kähku ja igast küljest tundma õppida. Mind usaldatakse, mulle antakse pakike kirju, paar kausta reisipäevikut, vaimse isiksuse usutunnistus, kes veel iseenesega kooskõlas pole, ja nii olen kähku kõigega kursis. Tunnen juba naabruses asuvat seltskonda, tunnen isikuid, kellega mul tutvuda tuleb, ja tean neist võib-olla rohkem kui nad ise, kuna nad ju siiski oma elutingimustes kinni on, mina aga neist mööda hõljun, ikka sinu käe kõrval, sinuga kõike seda läbi rääkides. Ka on mu esimeseks tingimuseks, et vastan mulle osutatud usaldusele siis, kui tohin sellest kõigest sulle kirjutada. Niisiis saadan sulle siinjuures mõned kirjad, mis tutvustavad sulle keskkonda, kus ma praegu viibin, ilma et ma oma töötust murraksin või sellest mööda hõlksin.

Seitsmes peatükk

Oige varasel hommikutunnil viibis meie sõber üks pildisaalis ja nautis nii mõndagi tuttavat kuju; tundmatute kohta andis talle soovitud seletust eest leitud kataloog. Nii portreel kui biograafial on oma eriline huvitavus; tähtis mees, keda ei saa kujutleda ilma ümbritsejateta, astub maalil üksikult ja eraldi esile ja asub meie suhtes otsekui peegli ette; peame temale terve oma tähelepanu pöörama, peame üksnes temaga tegelema, nii nagu tema peegliklaasi ees muhedalt iseenesega tegeleb. Näeme väepealikut, kes esindab kogu sõjaväge, kelle selja taha, halli hämarusse vajuvad nii keisrid kui ka kuningad, kelle nimel ta võitles. Või vaatame meile vastu osav õukondlane, nagu tahaks ta meid silmsamas paigas oma galantsusega ära võluda; me ei mõtle suurmaailmale, mille jaoks see mees end ju tege-likult nii graatsiliseks on välja koolitanud. Meie vaatlejat hämmastas eriti see sarnasus, mis valitses nii mõnegi ammu elust lahkunu ja praegu veel elava inimese vahel, keda ta isiklikult oli tundnud-näinud, jah, seal oli sarnaseid koguni tema enesega! Ja miks pidid

siis ainult Menähmid-kaksikud* ühest emast sündima? Kas ei suudaks jumalate ja inimeste suurema oma viljakast üsast maailma saata üheaegselt või teatavate aegade takka samasuguseid kujusid?

Lõpuks ei saanud me tundeline vaatleja enesele salata, et ta silme eest hõljus mööda nii mõnigi kütkestav, aga ka nii mõnigi eemaletõukav isiksus.

Sellises vaatluses üllatas Wilhelmit majaisand, kellega tal neil teemadel elav vestlus tekkis, ja näis, et noormees selle käigus ikka rohkem ja rohkem vanema kaasvestleja poolehoidu võitis. Sest majaperemees viis ta lahkelt siseruumidesse, kus külaline nägi hinnalisi maale tähtsamatest meestest kuueteistkümnendal sajandil; neid kujutati täielikult vastavas ümbruses, oma igapäevases elamises-olemises, ilma et nad oleksid vaadanud peeglisse või pealtvaatajaile, vaid mõjusid rahulikult ja rõõmsalt ainult oma olemasoluga, ilma erilise tahtmise ja tähtsuseta.

Majaisand, väga rahul sellega, et külaline oskas hinnata minevikku, mida siin nii rikkalikult leidis, näitas talle nii mõnegi isiku käekirja, kellest neil ennist galeriis juttu oli olnud; näitas lõpuks reliikviaid, mille suhtes kindel võis olla, et nende endine omanik neid tõepoolest oli kasutanud, neid omaenese käega puudutanud.

«See on mulle poeesiaks,» seletas majaisand naeratades, «minu kujutlusvõime peab kuhugi kinnituma; ma suudan vaevu uskuda, et on olnud midagi, mida enam ei ole. Selliste pühaduste kohta püüan ma kõige kindlamaid tõendusi muretseda, muidu ei võta ma neid oma kogusse vastugi. Kõige põhjalikumalt uuritakse kirjalikke pärandeid; sest ma usun küll, et munk kirjutab kroonika, aga mida ta seal tõendab, sellesse usun ma harva.»

Viimaks pani ta Wilhelmi ette valge paberilehe, paludes kirjutada mõned read, kuid ilma allkirjata; pärast seda laskis ta külalise tapeetukse kaudu saali ja see leidis end nüüd galeriiohaldaja kõrvalt.

«Olen rõõmus,» ütles viimane, «et meie härra teid

* Vennad Plautuse samanimelisest lustmängust.

hindab; juba see, et ta teid sellest uksest välja laskis, on selle tõenduseks. Kas te aga teate, kelleks ta teid peab? Ta usub, et te olete tegelik pedagoog, poisist oletab ta, et see pärineb suursugusest perekonnast ja on teie hoole alla usaldatud, et laps juba varakult õpiks suhtuma maailma ellu ning selle mitmekesisusesse nähtustesse põhimõtteliselt ja õigete vaadetega.»

«Ta teeb mulle liiga palju au,» vastas meie sõber, «kuid see sõna ei pea asjatult mu kõrvust mööda minema.»

Eine juures, kus ta Felix juba jälle ümber naispere askeldas, avaldasid daamid soovi, et Wilhelm läheks (kuna teda ju niikuinii tagasi ei saa hoida) ülla tädi Makarie ja sealt võib-olla tädipoja juurde, et selgitada tolle kummalist viivitust. Wilhelmit saab seeläbi otseselt perekonna liige, ta osutab neile kõigile kahtlemata suuri teeneid ja astub Lenardoga ilma pikema ettevalmistuseta usalduslikku vahekorda.

Wilhelm aga vastas neile:

«Lähen meeleldi sinna, kuhu te mind saadate; rändasin välja maailma, et vaadelda ja mõtelda; teie juures olen kogenud ja õppinud rohkem, kui ma loota võisin, ja veendunud, et esimesel käppenäidatud uuel teel näen ja õpin ma ikka rohkem ja rohkem.»

«Aga sina, kena kehkenpüks, mida sina õpid?» küsis Hersilie Felixilt, mispeale poisike väga südilt vastas:

«Opin kirjutama, et sulle kirju saata, opin ratsutama nagu ei iganes keegi teine, et alati otsemaid sinu juures olla.»

Hersilie vastas mõtlikult:

«Oma kaasaegsete austajatega pole mul iialgi õiget õnne olnud: näib, nagu hüvitaks selle ebaedu järgnev põlvkond...»

Nüüd aga tunne me koos oma sõbraga, kui valusalt on lähenemas lahkumistund, ja tahame meeleldi saada selget kujutlust selle suurepärase võõrustaja veidrusest, selle erakordse mehe kummalistest vaadetest elule. Aga et tema üle mitte väärsti otsustada, peame pöörama oma tähelepanu selle juba kõrgesse ikka jõud-

nud isiku päritolule, tema kujunemisele. Saime küsitle-
des teada alljärgnevat:

Tema vanaisa elas saatkonna tegevliikmena Inglis-
maal, just väljapaistva William Penni* viimastel aastatel. Selle nii tubli mehe sügav humaansus, üllad ees-
märgid, kindel tegevus, konflikt, millesse ta seetõttu
maailmaga sattus, ohud ja raskused, mille all õilis
mees näis nörkevat — kõik see äratas noormehe vastu-
võtlikus hinges saatusliku huvi; ta võttis omaks Penni
ideed ja asus ise Ameerikasse elama. Tema poeg, meile
tuntud lossiomaniku isa, sündis Philadelphias ja mõle-
mad — nii isa kui ka poeg — on uhked selle peale,
et nad kolooniates** kaasa on aidanud üldisele vabadus-
liikumisele religiooni alal.

Siin areneski põhimõte, et omaette elav, usu ja kom-
metega üheks tervikuks liidetud rahvas peab end küll
hoidma igasuguse võõra mõju, kõigi uuenduste eest,
kuid et seal, kus tahetakse värsketele pinnale kõikjalt
kokku tuua ja istutada palju erinevaid ühiskonnaliik-
meid, tuleb neile anda võimalikult meelepärast tööd
ning täielik vabadus üldistes moraalistes ja religioos-
setes vaadetes.

Elav väljarändamise tung Ameerikasse oli kaheksa-
teistkümnenda sajandi algul eriti tugev, sest igamees,
kellel siinpool ookeni vähegi kitsas käes oli, lootis seal-
pool vabadust leida; seda tungi süvendasid veel ihal-
dusväärsed valdused, mille omanikuks võidi saada,
enne kui rahvastik veel sügavamale läände levis. Terved
niinimetatud krahvkonnad olid asustatud vööndi piiril
veel müüa; ka meie tuttava isa muretses seal enesele
tõhusad omandid.

Aga nagu tihti juhtub, et pojad satuvad isapoolsete
vaadete ja ettevõtetega vastuollu, nii sündis see ka siin.
Meie majaisand, saabudes noormehena Euroopasse, lei-
dis siin kõik hoopis teisiti olevat; see hindamatu kultuur,
mis oli tärganud paljude tuhandete aastate eest, mis oli
kasvanud, levinud, summutatud, alla surutud, mitte

* William Penn (1644—1718), liitus juba üliõpilasena kveeke-
ritega, kelle praktilis-idealistliku maailmavaate mõjul ta 1681. a.
rajas Pennsylvania koloonia.

** Ameerikas.

päris maha surutud, mis jälle hinge tõmbas, uuesti
elustus ja nagu enne, nii ka pärast lõputus tegevuses
avaldu, see kultuur andis talle hoopis uued mõisted
sellest, kuhu inimkond välja võib jõuda. Saabuja pidas
paremaks osa saada suurtest, mõõtnatutest kultuuri-
hüvedest ja soovis meelsamini suure, reeglipäraselt
tegutseva massiga kaasa lüües sellesse sulada kui seal-
pool ookeani, sajandite võrra tsivilisatsioonist maha-
jäänuna Orfeust ja Lykurgost mängida. Ta ütles enda-
misi: «Kõikjal on inimesel vaja kannatlikkust, kõikjal
peab ta millegagi arvestama, ja ma lepin siiski meel-
samini kokku Euroopas oma kuningaga, kui ta mulle
ühe või teise eesõiguse osaks laseb saada, jõuan meel-
samini oma naabritega kokkuleppele, et nad minu
suhtes mõnest kitsendusest loobuksid, kui mina neile
omalt poolt järele annan, jah, teen seda kõike siin pa-
rema meelega kui kaklen seal üle mere irokeesidega,
peletan neid niisamuti või tüssan lepingutega, et neid
välja ajada nende kodusoodest-rabadest, kus moskiitod
su surnuks piinavad.»

Ta võttis perekonnamõisad üle, oskas neid liberaal-
selt ja praktiliselt sisse seada, liita neile taibukalt laial-
dasi, söötis seisvaid maa-alasid naabruses ja mõistis
nii keset kultiveeritud maailma, mida teatud mõttes ka
üpris sageli võib nimetada metsikuks kolkaks, oman-
dada ja kujundada paraja valdkonna, mis piiratud olude
juures ikkagi veel küllalt utoopiline on.

Seepärast on usuvabadus mainitud piirkonnas täiesti
loomulik; avalikule kultusele vaadatakse kui vabataht-
likule usutunnistusele, et koguduseliikmed elus ja sur-
mas kokku kuuluvad; peale selle aga peetakse väga
silmas, et üksik liige teistest ei eralduks.

Üksikutes asundustes tõmbavad vaatleja tähelepanu
endale küllaltki suured hooned; see on ruum, mida maa-
omanik igale kogudusele võlgnes; siia tulid kokku vane-
mad nõupidamiseks, siia kogunesid koguduse liikmed
õppusest ja vagast hingetrööstist osasaamiseks. Kuid
see ruum oli määratud ka rõõmsaks meelelahutuseks;
alati tantsiti pulmatantse ja lõpetati puhkepäev muusi-
kaga.

Sellisele kombele viib meid loodus ise. Ilusa ilmaga

näeme tavaliselt ühe ja sama pärna all vanemaid nõu pidamas, rahvast meelt kosutamas ja noori tantsu keerutamas. Tõsisel elutaustal paistab vagadus nii kaunina; tõsidus ja pühadus panevad lustile piiri, ja ainult parajust pidades hoiame end.

On asundus teisiti meelestatud ja küllalt jõukas, siis on tal vabad käed, et püstitada mitmesuguseid ehitisi mitmesuguseks otstarbeks.

Kuigi see kõik on arvestatud ühiskonna ja üldise kõlbluse huvides, siis jääb religioon ikkagi tegelikult iga inimese sise-, jah, koguni individuaalseks asjaks. Kuna sel on tegemist ainuüksi südametunnistusega; viimast peab äratama, peab rahustama. Äratama siis, kui ta on nürinenud, loid, passiivselt tukkuv; rahustama siis, kui ta kahetsuse kärsituses kipub elu kibedaks tegema. Sest ta on päris lähedalt sugulane murega, mis ähvardab üle minna melanhooliaks, kui me oma süü läbi oleme enesele või teistele halba teinud.

Kuna me aga mitte alati pole häälestatud sellisteks mõtisklusteks, nagu need siin nõutavad on, ja ka mitte alati vastavat häälestamist ei soovi, siis olgu selleks määratud pühapäev, kus kõik see, mis inimest kas religioosses, moraalses, ühiskondlikus või majanduslikus suhtes rõhub, jutuks peab tulema.

«Kui te jääksite tükiks ajaks meie juurde,» ütles Juliette, «siis meeldiks teile ka meie pühapäev. Ülehomme hommikul märkate te majas sügavat vaikust; igamees viibib üksilduses ja süveneb ettekirjutatud mõtisklusele. Inimene on piiratud olend; pühapäev on pühendatud meie piiratuse üle järelemõtlemiseks. On need kehalised kannatused, millele me elukeerises möödunud nädala kestel võib-olla vähe tähelepanu pöörasime, siis peame uue nädala algul üles otsima arsti; on meie viga majanduslikku laadi või häirib ta meid kui kodanikku, siis on meie ametnikud kohustatud oma koosoleku kokku kutsuma; ängistab meid mure vaimselt või moraalselt, siis tuleb meil kas sõbra või hästimõtleva ligimese poole pöörduda ja temalt nõu ning kaasaabi paluda, lühidalt, seadus on selline, et ükski ei tohi uude nädalasse üle viia seda, mis teda häirib ja piinab.

Rusuvatest kohustustest saame vabaneda ainult nende piinlikult täpse täitmise läbi, ja küsimused, mis pole üldse lahendatavad, jätame viimaks jumala kui kõike põhjustava ja kõigest vabastava olendi hoolde. Ka lell ise ei jäta sellist enesekontrolli teostamata; on koguni esinenud juhtumeid, kus ta meiega usaldavalt rääkis asjast, millest ta sel silmapilgul üle ei saanud; enamasti aga arutleb ta asju meie õilsa tädiga, keda ta aeg-ajalt külastamas käib. Ka tavatseb ta pühapäevaõhtuti küsida, kas kõik on puhtalt pihitud ja lõpetatud. Sellest näete te, kuidas me kõigiti hoolt kanname, et meid mitte teie ordu liikmeks, teie loobujate kogudusse vastu ei võetaks.»

«Kena elu küll!» hüüdis Hersilie, «kui ma igal kaheksandal päeval pihin, siis ei leita minust kolmesaja kuuekümne viie pärast enam midagi.»

Kuid lahkumise eel tõi noorem ametnik meie sõbrale pakikese juuresoleva kirjaga, millest tõstame esile alljärgneva koha:

«Mulle paistab, et igal rahvusel domineerib ise huvi, mille rahuldamine teda ainuüksi õnnelikuks teeb; ja seda on ju isegi juba mitmesuguste inimeste juures märgata. See, kes soovib, et täiuslikud, meeldivalt kooskõlastatud helid ta kõrva paitaksid, ta vaimu ja hinge virgutaksid, — kas ta tänab mind, kui talle kõige paremat maali näitan? Maalikunsti sõber tahab vaadelda; ta ei hooli, kui tahad erutada ta kujutlusvõimet luuletuse või romaaniga. Kes on siis nii andekas, et ta mitmekülgselt nautida suudab?»

Teie aga, meie üürrike sõber, tundusite mulle sellisena, ja kui te oskasite hinnata ühe suursuguse, rikka prantslase armueksimuse graatsiat, siis loodan, et te ära ei põlga saksa elu-olu lihtsat, truusüdamlikku õiglust ja vabandate mind, kui ma oma kombe ja mõtteviisi, päritolu ja positsiooni kohaselt ei leia kaunimat pilti kui see, mida saksa keskklass oma puhtas koduses meile näitab.

Meeldigu see teile samuti ja mäletage mind!»

«Ei! Ei!» hüüdis ta, astudes ägedana ja kärmesti talle määratud magamistuppa ja pannes küünla käest ära.

«Ei! See pole võimalik! Aga kuhu pean ma pöörduma? Esmakordselt mõtlen ma teisiti kui tema, esmakordselt tunnen ma, tahan ma teisiti. Oh mu isa! Võiksid sa nähtamatuna mu juures olla, näha mind läbi ja läbi, siis veenduksid sa, et olen veel seesama, ikka truu, sõnakuu-
lelik, armastav poeg. Kuidas võin ma ei öelda! Vastu hakata isa armsaimale, kauahellitatud soovile! Kuidas pean ma seda avaldama? Kuidas pean ma seda väljendama? Ei, ma ei saa Juliega abielluda. Seda välja öeldes kohkun ma ise. Aga kuidas pean ma tema ette astuma, seda temale avaldama, oma armsale, heale isale? Ta vaatab mulle hämmastunult otsa ja vaikib, ta raputab pead; arusaaja, tark, õpetatud mees ei oska sõnu leida. Häda mulle! Oh, ma teaksin küll, kellele seda piina, seda kimbatust usaldada, teaksin, keda ma enesele eestkostjaks valiksin! Kõigi hulgast sind, Lucindel! Ja sulle tahaksin ma kõige esmalt öelda, kuidas ma sind armastan, kuidas ma kogu hingega sulle kuulun, ning siis härdalt paluda: «Astu minu eest välja, ja kui sa suudad mind armastada, tahad minu oma olla, siis astu meie mõlema eest välja!»

Selle lühikese, südamlük-kirgliku monoloogi selgitamiseks tuleb meil enne palju sõnu raisata.

Professor N-l N. linnas oli ainus, otse imeilus poeg, kelle ta kuni kaheksanda eluaastani oma abikaasa, vääril-
kaima naise hoole alla jättis; viimane juhtis lapse päevi ja tunde, et õpetada teda elama, õppimist ja kõigiti head käitumist armastama. Ema suri, ja sel silmapilgul tundis isa, et ta neid kohustusi enam isiklikult jätkata ei suuda. Senini oli vanemate vahel kõik kooskõlas olnud; nad töötasid jü ü h e eesmärgiga, arutasid koos läbi, mis lähemal ajal teha tuleb, ja ema oskas seda kõike targalt täide viia. Lese mure oli kahe- ja kolmekordne, sest ta teadis küll ja nägi iga päev oma silmaga, et professorite poegadele isegi aka-

deemiates ainult ime läbi laitmatu haridus osaks võis saada

Selles hädas pöördus ta oma sõbra, R. ringkonna kohtuniku poole, kellega ta juba varem oli sebitsenud plaane lähemast perekondlikust sidemest. Kohtunik oskas nõu ja abi anda, nii et ta sõbra poeg vastu võeti heasse õppeasutusse, milliseid tookord Saksamaal õitses ja kus võimalikult kogu inimese, ta keha, hinge kui ka vaimu eest ühtlaselt hoolitseti.

Nii oli siis poeg peavarju leidnud, kuid isa tundis end üpris üksikuna, temalt oli röövitud abikaasa, ta viibis kaugel oma armsast pojast, kes ta silma all nii edukalt oli arenenud, ilma et tal enesel selleks vaja oleks olnud suuremat vaeva näha. Ka siin tuli ringkonnakohtuniku sõprus appi; kaugus nende kahe elukoha vahel otsekui kahanes sõpruse ees, liikumislusti ja meelelahutuse otsimise ees. Kohtuniku peres leidis nüüd orvuks jäänud teadlane kaks kaunist, samuti emata kasvavat, erinevalt armastusväärselt tütar; sellepärast siis saigi mõlemal isal üha rohkem ja rohkem kindlamaks mõte, kindlamaks väljavaade, et näevad oma perekondi edaspidi kõige rõõmustavamal viisil ühendatuina.

Nad elasid õnnelikus vürstiriigis; tubli ringkonnakohtunik võis oma ametis elupõliselt kindel olla ja tõenäoliselt ise endale järeltulija valida. Lucidor pidi nüüd perekonna ja ministeeriumi vahel kooskõlastatud plaani kohaselt oma tulevase äiapapa tähtsale ametikohale ette valmistuma. See õnnestuski tal järk-järgult. Ei jäetud midagi tegemata, et anda talle kõiki neid teadmisi, arendada temas kõiki neid võimeid, mida riik igal ajal vajab: kohtuseadustest ranget kinnipidamist, seal aga, kus kohtumõistjat abistab tarkus ja vilumus, leebemat õigusemõistmist; talle õpetati igapäevaseks eluks vajalikku kalkulasiooni, ei jäetud unarusse kõrgemaid vaatekohiti, kuid kõike seda vahetus seoses eluga, et seda eel-
seisvas praktikas kindlalt ja paratamatult rakendada.

Selles vaimus viis Lucidor oma kooliaastad lõpule ja valmistus nüüd isa ja oma heategija abil akadeemiasse astumiseks. Tal oli kõigeks rohkesti annet ja peale selle veel — tänu loodusele haruldase õnne eest — tahet suunata oma võimeid, armastusest isa ja lugupidami-

sest sõbra vastu, esmalt sõnakuulmises, siis veendumuses otse sinna, kuhu teda juhiti. Ta saadeti välismaisesse akadeemiasse ja nii tema enese kirjade kui ka õpetajate ja kasvatajate tunnistuste järgi otsustades sammu ta sealgi rada, mis teda eesmärgile pidi viima. Ainult seda ei saadud heaks kiita, et ta mõningal juhul liiga kärsitut agarust oli ilmutanud. Selle üle raputas isa pead ja ringkonnakohtunik noogutas. Kes poleks eneselegi säärast poega soovinud!

Sellal sirgusid suureks tütre, Julie ja Lucinde; esimene, noorem — naljakas, armas, püsima, ülimalt elav; teist kirjeldada on raske, kuna ta oma siiruses ja puhtuses kujutas endast seda, mida me kõikides naistes näha soovime. Mõlemad perekonnad külastasid teineteist, ja professori majas leidis Julie enesele otse põhjatu ajavaiteallika.

Professori erialasse kuulus geograafia, mida ta topograafiaga elustada mõistis, ja niipea, kui Julie oli kätte saanud kõite, milliseid leidis terve rida, välja antud Homanni* trükikoja poolt, hakkas ta sedamaid tähtsamaid linnu uurima, arvustas-hindas neid, eelistas üht teisele või lükkas tagasi; eriti leidsid ta silmis armu kõik sadamad; teised linnad, mis ainult mõnevõrragi ta poolehoidu tahtsid võita, pidid end agaralt esile upitama paljude tornide, kirikukuplite ja minarettidega.

Ringkonnakohtunik jättis oma tütre nädalapäeviks usaldatava sõbra majja, ja neiu tegi tõepoolest edusamme teaduses ning taiplikkuses ning tundis asustatud maailma peajoontes, tähtsamate linnade ja maa-kohtade osas päris hästi. Ta oli ka võõraste rahvuste rahvariide suhtes väga tähelepanelik, ja kui ta korduvalt mõnikord naljatades päris, kas talle siis tõesti nende paljude ilusate noormeeste seast, kes seal akna all edasi-tagasi jalutasid, üks või teine ei meeldi, siis vastas ta:

«Ja muidugi, kui mõni aga hästi kummaliselt riides oleks!»

Kuna meie noored tudengid selles riietega iseäratse-

* Johann Baptist Homann (1663—1724), teenekas geograaf ja kartograaf.

maes kunagi maha ei jää, siis oli Julie sageli võimalus näha mõnda kummalises rüüs noorukit; talle meenus nende puhul mingi võõras rahvariie, kuid ta kinnitas lõpuks, et peaks ilmuma vähemalt kreeklane oma täies rahvariide ilus, et tema täielikku huvi äratada; samal põhjusel igatses ta ka Leipzigi messile pääseda, kus selliseid kreeklasi otse tänaval näha olevat.

Meie professoril polnud nüüd pärast oma kuiva ja tüütavat tööd õnnelikumat silmapilku kui see, kus ta neidu naljatades õpetas ja seejuures salajast võiduroomu tundis, et kasvatab enesele nii armastusväärse, alati huvitatud, alati huvitava minia. Mõlemad isad olid muide kokku leppinud, et tütarlapsed ei pidanud nende kavatsusest midagi teadma, ühtlasi hoiti seda ka Lucidori ees salajas.

Nii möödusid aastad, nagu nad ikka üpris kiiresti mööduvad; saabus Lucidor, ta õpingud olid lõpetatud, kõik eksamid sooritatud, isegi nende kõrgemate ülemuste rõõmuks, kes ei soovinud midagi rohkem kui puhta südametunnistusega vanade, väarikate, eelistatud ja eelistusväärsete alluvate lootust täita.

Ja nii läks asi korrapäraselt arenedes lõpuks sinnani välja, et Lucidor pidi nüüd, pärast vähemtähtsate ülesannete eeskujuliku täitmist, saama üpris suurepärase hariduse- ja soovikohase positsiooni, mis oli ühteviisi lähedane nii akadeemiale kui ringkonnakohtunikule.

Nüüd rääkis isa pojale Juliest, keda ta senini ainult vihjamisi oli maininud, juba kui pruudist ja abikaasast, tingimusteta ja ilma pikema kahtluseta, tänades õnne, et nad sellise elava aarde endale saavad. Vaimus nägi ta juba miniat, kuidas see aeg-ajalt teda külastab, kaartide, plaanide ja linnapiltidega askeldab; pojalt seevastu kerkisid mälestused üliarmsast rõõmsast olendist, kes teda lapsepõlves alati oli lõbustanud oma naljatuste ja sõbralikkusega. Nüüd pidi Lucidor ringkonnakohtuniku poole ratsutama, kasvavat kaunitari lähemalt vaatlema, mõned nädalad kohapeal peatuma, et harjuda ja kogu majakonnaga tutvuda. Kui noorrahvas, nagu loota võis, peagi kokkuleppele jõuab, siis tuli sellest teatada; isa ilmuks siis otsekohe, et loodetud õnne võiks piduliku kihlusega kinnitada.

Lucidor saabus; teda võeti sõbralikult vastu, talle juhutati kätte tuba; ta korraldas end pärast reisi ja astus siis pererahva hulka. Siin leidis ta peale juba meile tuntud perekonnaliikmete veel pooltäiskasvanud poja, halvasti kasvatatud nooruki, otseselt öelda, kuid nupuka ja heasüdamliku, nii et ta juhul, kui tahtsid teda lõbusaks nõunikuks võtta, üpris hästi kogu selle perekonnakoogu juurde sobis. Edasi kuulus perekonda ka väga vana, kuid kõbus, rõõmus mehike, kes oli tasane, peen, tark, nüüd küll juba eluõhtul, aga siiski veel siin-seal majapidamises abiks. Kohe pärast Lucidori saabus lisaks veel üks võõras, mitte enam noor mees silmapaistva välimusega, väarikas, elukogenud ja vestluses ülimalt huvitav, tänu oma teadmistele kõige kaugematest maailmaosadest. Teda nimetati Antoniks.

Julie kohtles enesele määratud peigmeest kombeliselt, kuid vastutulelikult, Lucinde, vastupidi, esines perenaisena sama innuga kui öde oma osas. Nii möödus päev kõigil väga meeldivalt peale Lucidori; loomult isegi juba vaikne, pidi ta aeg-ajalt küsimuste varal vestlusest osa võtma, et mitte üpris tummaks jääda; seejuures ei saa ju ükski end paremast küljest näidata.

Ta oli haruldaselt hajameelne, sest ta tundis Julie suhtes esimesest silmapilgust just mitte vastikust ega vastumeelsust, kuid võõrastust; teda tõmbas Lucinde poole, nii et ta värises, kui neiu talle oma täie, puhta, rahuliku pilguga otsa vaatas.

Sellises ängistuses jõudis ta esimesel õhtul oma magamistuppa ja valas oma südame välja selles monoloogis, millega me lugu alustasime. Et aga ka seda monoloogi selgitada, selgitada, kuidas selline äge sõnaküllus kõige selle juurde, mis me noormehest juba teame, sobib, on vaja lühikest teadaannet.

Lucidor oli sügava hingeeluga ja tal mõlkus meele enamasti midagi muud kui see, mida nõudis ümbritsev tegelikkus; seepärast ei tahtnud tal vestlus ega jutustamine osavõtt iialgi õnnestuda. Ta tundis seda ise ja jäi veel kinnisemaks, välja arvatud juhud, kui tuli juttu kindlast erialadest, mida ta oli õppinud ja millest ta iga ajal võis vajalikku kõneainet ammutada. Lisaks sega

veel asjaolu, et ta algul koolipingis, hiljem ülikoolis oma sõprades oli pettunud ja õnnetult oma hingeavaldusi ebaväärikate hulgas raisanud; sellepärast pani teda iga eneseavaldus mõtlema, järelemõtlemine aga pidurdab igasugust eneseavaldamist. Oma isaga oli ta rääkima harjunud ainult unisoonis, sellepärast voolaski ta triikitäis süda üle monoloogides, niipea kui ta üksi jäi.

Teisel hommikul võttis ta end kokku, kuid oleks siiski peaaegu tasakaalust välja langenud, kui Julie talle veel sõbralikumalt, lahkemalt ja vabamalt vastu astus. Neiu oskas palju pärida ta maa- ja merereiside kohta, kuidas ta üliõpilasena, kompsuke turjal, oli läbi käinud ja läbi roninud Šveitsi, koguni üle Alpidegi jõudnud. Nüüd tahtis Julie suure huviga kuulda sellest ilusast saarest* suures lõunamaises järves; jutt läks tagasi Reinile, kuidas see oma algallikast peale peab alguses voolama äärmiselt igavas ümbruses, ja nii ikka allapoole läbi vahelduva maastiku, kuni ta siis lõpuks, Mainzi ja Koblenzi vahel, ometi selliseks jõeks paisub, mis täielikult seda väärrib, et ta viimaseistki köidikuist vabanevuna endale väärrika tee laia maailma, merre leiab.

Lucidor tundis end seejuures väga kergendatuna, jutustas meeleldi ja hästi, nii et Julie vaimustatult hüüdis, et midagi sellist peab oma silmaga nägema. See omakorda jälle ehmatas Lucidori, sest ta arvas, et neiu vihjab nende ühisele rännakule läbi elu.

Kuid oma kohustustest jutustajana vabanes ta peagi; sest võõras, kelle nimi oli Antoni, jättis üpris kähku varju kõik mägiallikad, kaljused kaldad, kõik taltsutatud ja vabaks lastud jõed: nüüd läks lugu otse Genova; Livorno polnud kaugel; kõige huvitavama sellelt maalt võttis jutustaja otsekui robinal kaasa; Napolit pidi nägema, enne kui surra; siis aga jäi muidugi veel üle Konstantinoopol, ega seegi põlata polnud. Antoni kirjeldus laiaast maailmast haaras kõikide kujutlusvõimet, kuigi jutustaja sellesse vähe tuld pani. Aga Julie, roopast päris väljas, polnud veel põrmugi rahuldatud; ta tundis veel huvi Aleksandria, Kairo, eriti aga pürami-

* Isola Bella Lago Maggiores.

dide vastu, millest tal olid üsna laialdased teadmised, tänu ta arvatava äia õppetundidele.

Järgmisel õhtul, ukse vaevalt kinni pannud ja veel küünalt käes hoides hüüdis Lucidor:

«Mõtles nüüd järele! Asi on tõsine. Sa oled palju tõsist õppinud ja läbi mõelnud; mis on sul tulu seaduse tundmisest, kui sa nüüd ei käitu seadusemehena? Võta end kui volinikku, unusta iseend ja tee nii, nagu oleksid teinud mõne teise huvides. Lugu on hirmsal kombel keerdu! Võõras, see Antoni, on ilmselt Lucinde pärast siin; viimane on igapäevases läbikäimises tema vastu nii kaunilt ja üllalt tähelepanelik; väike tola, see Julie, see jookseks igaühega läbi laia maailma, asja ees, teist taga. Peale selle on ta veel võrukael; tema huvi kõigi linnade ja maade vastu on ainult vemp, mille abil meid vaikima panna. Aga miks pean ma seda asja nii segaseks ja keeruliseks? Kas pole ringkonnakohtunik ise kõige arusaajam, kõige täplikum, kõige õrnatundelisem vahemees? Ütle talle, kuidas sa omas südames tunned ja mõtled, ja tema mõtleb kaasa, kuigi ta kaasa ei tunne. Tal on isale kõiges suur mõju. Ja kas pole mõlemad tütarlapsed, nii üks kui teinegi, tema tütre? Mis hakkab see Anton Reiser* peale Lucindega, kes on sündinud kodukolde jaoks, et õnnelik olla ja õnne tuua? Kui see siplev elavhõbe ometi selle igavese juudi õnge võtaks! Küll oleks see alles tore partiil!»

Hommikul läks Lucidor alla kindla otsusega tütarde isaga kõnelda ja leida selleks teatud aeg, mil viimane täitsa vaba on. Kui suur oli ta valu, kui suur ta kohmetus, kui ta kuulda sai, et ametiasjus ärasõitnud ringkonnakohtunikku oodatakse tagasi alles ülehommeks. Näis, et Juliel oli täna see päris reisipäev; ta hoidus maailmaränduri ligi ja jättis Lucidori pärast perenaise kohustuste kohta käivaid naljatusi Lucinde hooleks. Kui meie sõber senini õilsat tütarlast teatavast kaugusest oli vaadelnud, saanud temast üldmulje, sellest hoolimata aga oli kiindunud temasse kogu südamega, siis on endastmõistetav, et neiu ligiläheduses pidi ta kahe-

* Karl Philipp Moritz'i samanimelise psühholoogilise romaani (1785—1790) peategelane.

ja kolmekordselt neid meeldivaid külgi avastama, mis teda juba algul üldiselt olid kütkestanud.

Hea vana majasõber astus nüüd eemalviibiva isa asemel esile; ka tema oli kord elanud ja armastanud ning pärast nii mõndki eluvintsutust oma noorusaja sõbra kõrvale maabunud, ikka veel värske ja hästisäilinud. Ta elustas noorte juttu ja viis selle eriti eksi- mustele, mis juhtuvad abikaasa valikul, jutustas tähelepanuväärivaid näiteid õigeaegsetest ja hilinenud lahendustest armastuse vallas. Lucinde esines oma täies hiilguses, tõendades, et nii elus kui ka armusidemetes mõjub kõige paremini igasugune juhuslikkus; siiski olevat kaunim, meeltülendavam, kui inimene võib enesele öelda, et ta võlgneb oma õnne eest tänu endale, oma südame vaiksele, rahulikule veendumusele, õilsale kavatsusele ja kiirele otsustamisvõimele. Lucidoril olid pisarad silmas, kui ta neid väiteid heaks kiitis, mispeale naisterahvad peagi lahkusid. Vana jutueestvedaja pajatas nüüd meeleldi vahelduvaid lugusid, nii et vestlusest kujunes rida lustakaid näiteid, mis aga meie kangelast siiski nii lähedalt riivasid, et ainult nii hästikasvatatud noormees kui tema end nende puhul vaos suutis hoida ja mitte ägestuda; see sündis aga siis, kui ta üks oli.

«Ma talitsesin end!» hüüdis ta, «ma ei taha sellise tobedusega oma head isa solvata. Ma hoidsin end vaos, sest ma nägin selles väärikas majasõbras mõlema isa asetäitjat; ma räägin temaga, avaldan talle kõik; tema hakkab kindlasti vahemeheks, ta peaaegu juba väljendaski kõike seda, mida soovin. Küllap ta ei mõista üksikjuhul hukka seda, mida ta üldiselt heaks kiidab! Homme varakult otsin ta üles; pean selle surve alt vabanema.»

Rauk ei ilmunud hommikueinele; nagu kuulda, oli ta eile õhtul liiga palju rääkinud, liiga kaua istunud ja mõnegi tilga veini rohkem joonud kui tavaliselt. Tema kiituseks öeldi paljugi, jutustati nimelt just vanakese sellistest sõnadest ja tegudest, mis viisid Lucidori meeleheitele sellepärast, et ta otsekohe selle targa rauga poole polnud pöördunud. See ebameeldiv tunne aina süvenes, kui ta kuulda sai, et selliste haigushoogude puhul pole tublit vanakest mõnikord tervelt kaheksa päeva mitte silmagagi näha.

Linnatagusel elul on seltskondliku koosviibimise suhtes oma üpris suured eelised, eriti kui pererahval mõtlevate, peenetundeliste inimestena on paljude aastate jooksul võimalust olnud oma kodukaunistamisel appi tulla sellele, mida looduslik ümbrus pakub. Siin oli see õnnestunud. Ringkonnakohtunik, algul vallaline, siis kauases, õnnelikus abielus, ise jõukas ja tubli palgaga, oli oma silma ja äranägemise järgi, vastavalt oma naise harrastusele, jah, lõpuks koguni oma laste soovide ja tahtmiste rahuldamiseks, hankinud ja harinud osade kaupa suuremaid ning väiksemaid maatükke, mis ajapikku, maitsekalt ühendatud istandike ja teedega, moodustasid ülikena rea mitmesuguseid erinevaid karakterseid maastikke jalutaja silmarõõmuks. Sellisele rõõmurännakule viisid nüüd meie noored perekonnaliikmed ka oma külalise, nii nagu võõrale ikka meeleldi oma valdusi näidata tahetakse, et talle silma hakkaks see, mis meile juba tavaliseks on saanud, ja et talle sellest alaliseks hea mulje jääks.

Maja lähim ja ka kaugem ümbrus oli ülimalt sobiv tagasihoidlikuks ja õigupoolest külapäraseks maastikuks. Viljakandvad künkad vaheldusid hästiniisutatud luhtadega, nii et aeg-ajalt võis pilku heita üle kogu terviku, ilma et see lame oleks olnud; ja kuigi iga maalapp näis olevat määratud kasukandmisele, polnud nägusust ja võluvust ometi välja tõrjutud.

Pea- ja majapidamishoonetega liitusid ilu-, viljapuu- ja rohtaiad, kust üsna ootamatult võis sattuda sattu, millest lai sõidutee sinna-tänna, risti-rästi läbi lookles. Siia salu keskele, kõige kõrgemale kohale, oli ehitatud hoone — suur saal kõrvalkambritega. Kes peauksest sisse astus, nägi suures peeglis kõige kaunimat välja-vaadet, mida see ümbrus ainult pakkuda võis, ja pöördus taas varmalt ümber, et toibuda ootamatust pildist tegelikkuse abil; sest sissekäik oli küllaltki kunstlikult ehitatud ja kõik, mis pidi üllatusena mõjuma, targu peidetud. Ükski ei astunud sellesse saali, ilma et ta poleks meeleldi edasi-tagasi pöördunud — peeglist loodusesse ja loodusest peeglisse.

Olles eriti kaunil, selgel, pikimal suvepäeval teel, võtsid meie noored ette tujuküllase ringkäigu väljadel

ja aasadel, ümber ja läbi kogu maa-ala. Siin näitasid perelapsed Lucidorile kohakest, kus oli tavatsenud istuda nende hea ema toreda üksiku pöökpuu all. Peagi järgnes paik, mida Julie pooliti naljatades Lucinde hommikupalvuse platsiks nimetas: läheduses, haljendaval aasal, nurme nõlvakul sulises ojake paplite ja leppade vahel. Seda ei suutnud kirjeldadagi, see oli nii kaunis! Tundus, nagu oleksid sama maastikku juba kõikjal näinud, ent kusagil polnud see oma lihtsuses nii ilmekana ja nii kodusena paistnud. Noor junkur, tüdrukute vend, näitas omakorda, peaaegu vastu Julie tahtmist, pisikesi lehtlaid ja lapsepõlveaegseid mänguaiaid, mida vana koduse veski külje all veel vaevalt võis märgata; need olid jäljed tollest ajast, kus umbes kümneaastane Julie oli otsustanud möldriemandaks saada ja pärast vana möldripaari puhkusele minekut ise kohale asuda ning endale tubli veskipoisi välja valida.

«See oli veel tol ajal,» hüüdis Julie, «kui ma midagi ei teadnud linnadest jõgede ääres või koguni mere kallastel, mitte midagi Genuast ega muust maailmast. Lucidor, teie hea isa pööras mind tõetele: pärast seda ei tule ma enam nii kergesti siia.»

Vallatledes istus ta sügavale allarippuva leedripõõsa varju pingikesele, mis teda veel vaevalt kandis.

«Vuih, seda kükitamist küll!» hüüdis ta, hüppas üles ja jooksis oma lustliku vennaga teiste eel minema.

Üksijäetud paarike ajas mõistlikku juttu, eks sellistel juhtudel lähene ka mõistus tundele. Minna ühelt lihtsalt looduseloomingult teisele, rahulikult vaadelda, kuidas taibukas ja tark inimene mõistab igaüht neist oma eesmärkideks ära kasutada, kuidas ta, osates juba olemaolevat hinnata ja seda oma vajadustele kohandada, teeb imet, et muuta algul maailma elamiskõlblikuks, siis teda asustada ja viimaks üleasustada, — kõik see tuli siin üksikasjaliselt kõne alla. Lucinde andis kõigest aru ja ei suutnud, nii tagasihoidlik kui ta oligi, salata, et need mugavad ja meeldivad moodused kaugemate maa-alade ühendamiseks lähematega on tema looming, milleks andis näpunäiteid, jagas juhatusi või heakskiitu ta lugupeetud ema.

Aga kuna ka kõige pikem päev lõpuks siiski õhtule jõuab, siis pidid nad tagasiteele mõtlema. Kui nad hõlpsamat kõrvalteed otsisid, nõudis lõbus vennas, et tuleb minna lühimat, kuigi igavamat, koguni vaevalisemat rada. Ta hüüdis:

«Sest teie kaks olete nüüd küllalt oma plaanidega uhkeldanud ja salanõu pidanud, kuidas ümbruskonda kaunistada ja kunstniku silma ning õrnade südamete jaoks parandada; laske siis mul ka ometi millegagi silma paista!»

Nüüd tuli neil üle ülesküntud maalappide ja konarlike radade, jah, koguni veel juhuslikult pillutud kive mööda läbi soiste kohtade minna, et näha, kuidas kaugemal eemal igasugust masinavärki segiläbi mingiks torniks püsti oli aetud. Lähemal vaatlemisel osutus see suureks lõbustus- ja mänguplatsiks, mis oli korraldatud päris taibukalt, isegi teatava rahvapärasusega. Nii seisis siin, vastava vahemaa taga, kokku seatuna suur rataskiik, kus nii üles- kui allakiikujad ikka rahulikult horisontaalasendis istuma jäid, oli näha teisi kiikesid, köisteid, tõstepalke, keegli- ja kurniradasid ja kõike, mida ainult välja võib mõelda, et rahvamassile suures kogunemiskohas väga mitmekesiselt nii tegevust kui ka meelelahutust pakkuda.

«See,» hüüdis nooruk, «on minu leiutis, minu üritus! Ja kuigi isa selleks raha ja üks arukas mees oma nupu andis, poleks ilma minuta, keda te sageli mõistmatuks nimetate, mõistus ega raha siin kokku juhtunud.»

Sellises rõõmsas meeleolus saabusid kõik neli päikeseloojanguks jälle koju. Ilmus Antoni; kuid väike Julie, kellele sellest liikumisrohkest päevast veel küllalt polnud, laskis hobuse ette rakendada ja sõitis maale sõbranna juurde, keda ta — oh ahastust — juba kaks päeva polnud näinud. Neli kojujäänut tundsid end ootamatult kohmetuina ja langes koguni lause, et isa eemalviibimine omakseid rahutuks teeb. Vestlus kippus takerduma, kui lõbus junkur järsku üles hüppas ja üsna varsti raamatuga tagasi tuli, pakkudes seda ettelugemiseks. Lucinde ei saanud end pidada ja küsis, kuidas vennas sellele mõttele, mida tal juba aasta aega pähe pole tulnud, ometi sattus; nooruk vastas talle reipalt:

«Mulle tuleb kõik õigel ajal meelde; selles suhtes ei saa teie ennast just kiita.»

Ta luges ette rea ehtsaid muinasjutte, mis inimese roopast välja viivad, ta soove hellitavad ja tal iga tingimuse unustada lasevad, mille pitsitust me ikka veel ümber südame tunneme, isegi kõige õnnelikumatel silmapilkudel.

«Mis ma nüüd küll peale hakkan?» hüüdis Lucidor, kui ta lõpuks üksi istuma jäi. «Aeg kaob; Antoni vastu pole mul usaldust, ta on võhivõõras; ma ei tea, kes ta on, kuidas ta siia majja sattus, ega tea, mis ta tahab. Näib, et ta keerleb Lucinde ümber, ja mida võin ma sellepärast temalt loota? Mul ei jää muud üle kui pöörduda Lucinde enda poole; tema peab seda teadma, tema kõige esimesena. See oli ju mu esimene tunne; miks laseme me end vääriti tarkuseteedele talutada? Esimene peab nüüd viimne olema, ja ma loodan sihile jõuda.»

Laupäeva hommikul kõndis juba varakult riietatud Lucidor oma toas edasi-tagasi, mõeldes läbi seda, mis tal Lucindele oli öelda, kui ta kõrvu kostis mingi naljakas jagelemine ukse taga, mis ka otsemaid avanes. Lõbus junkur hakkas enese ees poissi, kes tõi külalisele kohvi ja küpsiseid; tema ise kandis külma einet ja veini.

«Sina pead ees minema,» hüüdis junkur noorele teenrile, «sest külalist peab eelkõige teenima; mina olen harjunud end ise ümmardama. Mu sõber, täna hommikul tulen ma pisut vara ja käraga, naudime siin rahus oma einet ja vaatame siis, mis peale hakata; sest teistest on meil täna vähe loota. Väike pole veel oma sõbranna poolt tagasi; need kaks peavad vastastikku vähemalt iga neljateistkümnepäeva takka oma südant välja puistama, kui ei taha, et see lõhki läheks. Laupäeviti on Lucinde täiesti ligipääsematu, ta annab isale täpipealt aru oma majapidamisarvetest; ma tahtsin ka sinna vahele segada, aga issand hoidku mind! Kui ma tean, kuipalju mõni asi maksab, ei maitse mulle enam ükski suutäis. Homseks oodatakse külalisi, vana-ätt pole end ka veel jalule ajanud, Antoni läks jahile, teeme meie sedasama.»

Kui nad õue jõudsid, olid püssid, jahitaskud ja koerad juba ootamas ja nüüd viis tee põldude vahele, kus nad kuidagi patuga pooleks siiski noore jänese ja vaese, armetu linnu maha kõmmutasid. Sellal käis jutt kodustest asjadest ja praegustest külalistest. Nimetati Antonit, ja Lucidor ei jätnud lähemaid teateid selle mehe kohta pärimata. Lustakas junkur kinnitas pisut kehkjalt, et temale on see kummaline mees läbi ja läbi selge, olgu ta nii saladuslik kui tahes. Nooruk pajatas:

«Antoni on kindlasti mõne rikka kaubamajaomaniku poeg, kelle isa jäi pankrotti just sel ajal, kui poeg oma nooruse täies õieas jõuliselt ja reipalt mõtles osa võtta suurtest tehingutest, kuid nende kõrval ka rikkalikult avanevatest naudingutest. Lootuste kõrguselt allapaisatuna ajas ta end kuidagi jalule ja tegi teisi teenides seda, mida ta enese ega omaste heaks enam teha ei saanud. Nii käis ta läbi maailma, õppis kõige täpsemalt tundma inimesi ja nende vastastikusi suhteid ega unustanud sealjuures oma kasu silmas pidamast. Väsimatu toimekuse ja kõigutamatu aususega äratas ja hoidis ta paljudes inimestes ülal täielikku usaldust enese vastu. Nii võitis ta endale kõigis paigus tuttavaid ja sõpru, võib üsna selgesti märgata, et ta varandus on paigutatud maailma mööda niisama laialdaselt, nagu ta tutvusringkondki kaugele ulatub, mistõttu siis ka ta juuresolek aeg-ajalt ühevõrdselt vajalik on kõigis neljas maailmajaos.»

Seda kõike jutustas lõbus junkur veel üksikasjalisemalt ja naiivsemalt, lisades sellele nii mõnegi kentsaka märkuse, otsekui tahaks ta oma muinasjutuloori alles õieti laiali lehvitada.

«Kui kaua juba on Antoni ühenduses mu isaga! Nad mõtlevad, et ma midagi ei näe, kuna mitte kui miski mulle korda ei lähe; aga just sellepärast, et mulle miski korda ei lähe, näen ma seda veel selgemini. Ränga raha andis Antoni minu isa hoolde, kes selle omakorda kindlalt ja tulutoovalt paigale pani. Alles eile andis ta vanamehele tasahilju kalliskivikastikese; ma pole näinud lihtsamat, kaunimat ega hinnalisemat kui see, kuigi ainult ühe pilguga, sest asja hoitakse salajas. Tõenäoliselt on see määratud pruudile meeleheaks, silmarõõ-

muks ja tuleviku kindlustamiseks. Antoni on oma lootuse pannud Lucindele! Aga kui ma neid kahte koos näen, ei saa ma seda hästivalitud paariks pidada. See tuisupea, Julie, sobiks Antonile rohkem, usun kah, et ta võtaks selle peigmehe parema meelega vastu kui mu vanem õde; tõepoolest vaatab Julie mõnikord nii lahkelt ja osavõtlikult selle vanapoisi poole, nagu tahaks ta temaga tõlda istuda ja lendu minna.»

Lucidor võttis end kokku; ta ei teadnud, mis tal vastata tuleks; kõike, mis ta kuulis, kiitis ta endamisi heaks. Junkur jätkas:

«Üldse on sel tüdrukul mingi vildak nõrkus vanemate meeste vastu; usun, et ta oleks teie isale niisama lipsti! mehele läinud kui pojalegi.»

Lucidor järgnes oma seltsilisele, kuhu see teda iganes üle kivide ja kändude viis; mõlemad unustasid jahipidamise, mis niikui kuigi saagirikas ei saanud olla. Nad pöördusid sisse ühte renditallu, kus neist üks tegeles söömise, joomise ja vadistamisega, teine aga süvenes oma mõtetesse ja kaalutlustesse, kuidas tänast avastust enese kasuks rakendada...

Lucidoril oli pärast kõiki neid jutustusi ja avastusi ärganud selline usaldus Antoni vastu, et ta koju jõudes juba kohe õues tema järele päris ja aeda ruttas, kus otsitu kuuldavasti pidi viibima. Lahke õhtupäikese paistel käis ta kõik pargiteed läbi; asjata! Kusagil polnud ühtki hinge näha; lõpuks astus ta suure saali lävele ja — ime küll — loojuv, peeglist tagasikiirguv päike pimestas teda sel määral, et ta neid kumbagi, kes soovil istusid, ära tunda ei suutnud, vaid sai ainult silmata, et üks meesterahvas suudles enda kõrval istuval naisterahval väga tuliselt kätt. Kui suur oli seetõttu ta ehmatus, kui ta silm jälle seletama hakkas ja ta enese ees nägi Lucinet ning Antonit! Ta oleks tahtnud maa alla vajuda, seisis aga nagu juurdunult paigal, kui Lucinde talle väga sõbralikult ja süütult tere tulemast ütles, end koomale nihutas ja teda enesest paremale palus istuda. Pooluimasena võttis noormees istet, ja kui neiu teda kõnetas, tänase päeva järele päris, end koduste talitustega vabandas, suutis ta rääkija häält vaevalt välja kannatada. Antoni tõusis püsti ja jättis Lucindeg

jumalaga, kui see, samuti püsti tõustes, meie sõpra jalutuskäigule kutsus. Lucidor kõndis vaikides ja kohmetult neiu kõrval; ka neiu näis rahutuna, ja kui Lucidor kas või pisutki tasakaalus oleks olnud, siis oleksid talle sügavad hingetõmbed reetma pidanud, et kõrvalkõndija südamest tulevaid ohkeid maha püüab suruda. Kui nad majale lähenesid, lahkus neiu, noormees aga sammus, algul pikkamööda, siis aina kiiremini, vabasse loodusesse. Park oli talle liiga kitsas; ta ruttas põlluteele, kuulda võttes ainult oma südame häält, ilma et ta kõige täiuslikuma suveõhtu ilu oleks märganud. Kui ta üksi oli ja ta tunded rahustavas pisaratevalingus leevendust leidsid, hüüdis ta:

«Juba mitu korda elus — kuid mitte nii julmalt — olen ma tundnud valu, mis mind nüüd täiesti mannetuks teeb: kui ihaldatud õnn astub meie juurde, käib meiega käsikäes, külg külje kõrval, ent kuulutab ühtlasi oma lahkumist igaveseks ajaks. Ma istusin tema juures, kõndisin tema kõrval, tema hõljuv kleit puudutas mind, aga olin tema juba kaotanud! Mis sellest enam korrutada, ära maali enesele enam midagi ette, ole vait ja otsusta!»

Ta oli endal suu lukku pannud; ta vaikis ja mõtiskles, sammudes üle väljade, aasade ja läbi võsa, mitte alati just kõige käidavamal rajal. Ainult siis, kui ta hilisel tunnil oma tuppa astus, ei suutnud ta end pidada ja hüüdis:

«Homme vara olen ma siit läinud, teist sellist päeva ei taha ma enam üle elada!»

Ja nii heitis ta kõigi riietega asemele. Õnnelik, terve noorus! Juba ta magaski; väsitav liikumine päeval tõi talle kõige magusama öörahu. Kuid lohutavatest hommikuunenägudest äratas teda kõige varasem päike; saabus nimelt suve kõige pikem päev, mis temale ülipikaks ähvardas venida. Kui ta eile polnud rahustavate õhtutähtede sära sugugi märganud, siis tundis ta tänase hommiku erutavat ilu ainult selleks, et ahastada. Ta nägi, et maailm oli toredam kui iialgi enne, ta oli seda veel tema silmis, tema süda aga vaidles vastu: mis puutub see kõik temasse, tema oli ju kaotanud Lucinde...

Uheksas peatükk

Reisipaun, mille ta kohale tahtis jätta, oli kähku pakitud; selle juurde ei lisanud ta ühtki kirja, tema puudumist söögilauast, võib-olla ka õhtust hilinemist, tuleb mõne sõnaga vabandama ratsasulane, kelle ta niikuinii äratama pidi. Viimase leidis ta aga alt, juba talli eest, kus ta pikkade sammudega edasi-tagasi käis.

«Ega te ometi ratsutama ei taha minna?» hüüdis muidu nii heasüdamlik mees pisut pahaselt. «Teile võin ma seda küll öelda: see meie noorhärja läheb iga päevaga talumatumaks. Eile ajas ta ümberkaudu nii ringi, et võis arvata, nüüd tänab ta küll jumalat rahuliku pühapäevahommikuse une eest. Kuid tuli teine täna vara, enne päevatera, kolistas tallis, ja kui ma jalule hüppasin, pani parajasti teie hobusele sadula selga ning päitsed pähe. Ma ei saanud teda millegagi tagasi hoida, kargas teine sadulasse ja hõikas: «Mõtlege ainult sellele heateole, mis ma teen! See loom laseb alati üksnes rahuliku juriidilist traavi; ma vaatan, kas ma saan ta kiirele elugalopile kihutada.» Nii ta umbes ütles ja ajas veel muudki hullu juttu.»

Lucidor oli kahe- ja kolmekordselt rabatud. Ta armastas oma hobust, kuna see tema enese iseloomule ja elulaadile sobis; teda vihastas see, et hea, arusaaja loom nüüd sellise tuulepea käes on. Luhta oli aetud ta plaan, ta kavatsus põgeneda selleks kriisiajaks ühe oma ülikoolikaaslase juurde, kellega ta oli elanud koos rõõmsalt ja südamlikus sõpruses. Vana usaldus oli ärganud, ta ei arvestanud vahemaad miilides, vaid kujutles juba, kuidas ta heasoovliku ja arusaaja sõbra juures nõu ja lohutust leiab. See kavatsus oli nüüd nurja aetud, kuid lugu oleks teisiti, kui tema, Lucidor, sõandaks oma sihi poole tõtata jalgsi, oli ta ju vilunud rändur.

Eelkõige püüdis ta nüüd pargist vabadusse pääseda, et välja jõuda teele, mis sõbra juurde viis. Ta polnud oma suunas just päris kindel, kui talle vasakult, põõsastest kõrgemal, silma hakkas kummaline üksildane puuehitist, mida tema eest senini oli salajas hoitud, mille rõdul, hiina katuse all, ta aga oma suurimaks hõõskuseks märkas head vanaahti, keda mitmel päeval hai-

geks oli peetud; vanake vaatas reipalt ringi. Ta tervitas Lucidori ülisõbralikult ja palus teda tungivalt sisse astuda; noormees otsis ettekäändeid ja andis liigutustega mõista, et tal on rutt. Ainult kaastunne hea vanakese vastu, kes järsust trepist ebakindla sammuga alla tõtates kukkuda ähvardas, sundis Lucidori talle vastu minema, ja nii laskiski ta end otsekohe majja viia. Imetledes astus ta nägusasse saalikesse; sellel oli ainult kolm akent maa poole — ülikena väljavaade; teised seinad olid kaunistatud või pigem kaetud sadade ja sadade piltidega, vasegravüüridega, nende hulgas leidis ka joonistatud — kõik kõrvuti teatava korra järgi seinale kleebitud, eraldatud värviliste äärste ja vahedega.

«Tulen teile, mu sõber, nii vastu, nagu seda mitte igaühele osaks ei saa; see on pühamu, kus meeldivalt oma viimaseid päevi veedan. Siin kosun ma kõigist neist vigadest, mida seltskond mul teha laskis, siin viin taas tasakaalu oma patustused dieedi vastu.»

Lucidor vaatas ringi ja olles ajalooos hästi kodus, nägi otsemaid selgesti, et kogu see kollektsioon rajanes sügaval huvil ajaloo vastu.

«Siin ülal karniisil,» ütles vanake, «leiate ürgaja tähtsamate meeste nimed, sellele järgnevalt ajastust on olemas ka ainult nimed; sest kuidas need mehed välja nägid, seda on raske kindlaks teha. Aga siit, selle seina peamisest osast, algab õieti peale minu elu: siin on mehed, kelle nimesid veel minu poisikesepõlves nimetati. Sest umbes viiskümmend aastat elab tähtsate meeste nimi rahva mälestuses, hiljem ta kaob või muutub muis-tendiks. Olgugi vanemat järgi sakslane, olen ma sündinud Hollandis, ja mulle on Oranje Wilhelm kui asevalitseja ja Inglismaa kuningas kõigi erakordsete meeste ja kangelaste ideaal. Siin näete te aga Louis XIV-ndat otse tema kõrval kui...»

Nii meeleldi oleks Lucidor hea vanamehe jutu katkestanud, kui see vähegi sünnis oleks olnud, nagu see meie, jutustajate juures, küll sagedasti sobib; sest meie noormeest ähvardas uus ja uusim aeg, mida küllalt selgesti oli märgata Friedrich Suure ja ta kindralite piltidest, mille poole seletuseandja juba pilgu heitis.

Kuidas nüüd tubli noormees ka austaski seda elavat

huvi, mida vanake oma ajastu ja lähema mineviku vastu ilmutas, kuidas teda ka huvitasid üksikud individuaalsed jooned ja vaated — aga ta oli ju akadeemias uuemat ja uusimat ajalugu kuulnud, ja mida kord juba kuulnud, sellest usutakse, et see meile igaveseks selge on. Lucidori mõtted olid kaugel, ta ei kuulnud midagi, nägi vaevalt ja kavatses just kõige sündmatumal kombel uksest välja hüpata ning kõrgealt halvast trepist alla kolistada, kui väljast kajast äge käteplaksumine.

Kuna Lucidor end tahapoole hoidis, pistis ätt pea aknast välja ning alt kõlas hästituntud hääl:

«Tulge alla, jumala pärast, tulge oma ajaloolisest pildisaalist välja, vanahärra! Lõpetage oma paastupidamine ja aidake mul meie noort sõpra lepitada, kui ta sellest teada saab! Ma väsitasin pisut arutult Lucidori hobust; ta kaotas ühe kabjaraua, ja ma pidin ta teele seisma jätma. Mis Lucidor nüüd küll ütleb? On ikka küll väga rumal, kui sa nii rumal oled.»

«Tulge üles!» käsutas vanamees ja pöördus Lucidori poole: «Noh, mis te selle kohta ütlete?» Lucidor vaikis ja metsik junkur astus sisse. Vaieldi pikalt-laialt; heakene küll, otsustati siis ratsasulane otsekohe teele saata, et hobuse eest hoolt kanda.

Lahkudes taadist, ruttasid mõlemad noormehed koju, kuhu Lucidor end mitte just päris vastu tahtmist sisse tõmmata laskis; tulgu sellest mis tuleb, vähemalt kätke-sid selle maja müürid ta südame ainsamat soovi. Sellest meeletultlikul momendil pole meil oma vabast taht-kergendust, kui kusagilt mingi otsustavus ja sundimine sekka lööb. Oma tuppa astudes leidis ta end siiski pisut imelikus seisukorras, just nagu mõni rändur võõraste-maja kambris, kust ta äsja lahkus ja kuhu vastu taht-mist pidi taas tagasi pöörduma, kuna ta sõidukil teel murdus telg.

Lõbus junkur asus nüüd ta reisipauna kallale, et kõike hästi korralikult välja pakkida; erilise hoolega pani ta kõrvale pidulikud kehakatted, niipaljuke kui neid reil-asil kaasas oligi; ta sundis Lucidori kingi ja sukki jalga tõmbama, korraldas ta pruune kiharaid ja ehtis teda

kõige hoolikamalt. Siis hüüdis ta tagasi astudes, meie sõpra ja oma kätetööd pealaest jalatallani silmitsedes:

«Nüüd olete te, sõbrake, ometi inimese moodi, kes võib mõningal määral pretendeerida ilusatele lastele ja kes on sealjuures küllalt tõsine, et endale pruuti otsida. Ainult hetk, ja te peate nägema, kuidas mina oskan silma paista, kui see õige tund lööb. Seda olen õppinud ohvitseridelt, kelle poole tütarlapsed alati piidlevad, ja nii andsin minagi enesele teatava metsiku sõduri vuhvi. Kus nüüd tütarlapsed aina kiikavad ja kiikavad mind, kuna ükski neist ei tea, mis minust arvata. Niisugis tekibki sellest edasi-tagasi sihtimisest, imetlusest ja tähelepanust sagel midagi üpris armast, mis — kuigi see ka püsima ei jää — siiski väärib, et sellele mõni silmapilk raisata.

Aga nüüd tulge, sõber, ja osutage mulle sama teenel. Kui te näete mind tükk-tükilt oma kesta pugevat, siis ei eita te selles kerglases poisis teravmeelsust ja leidlikkust.»

Ta viis sõbra enesega läbi vana lossi pikkade, lõputute käikude kaasa.

«Tegin endale pesa siia päris taha,» hüüdis ta. «Ilma et ma end peita tahaksin, olen ma siiski meeleldi üks, sest jõuad sa alati teiste meele järgi olla.»

Nad möödusid parajasti kantseleist, kui sealt väljus teener, kes kandis vaarisa-aegset kirjutusgarnituuri, musta, suurt ja täielikku; ka paberit polnud unustatud.

«Ma tean juba, mida seal jälle sirgeldama hakatakse,» hüüdis junkur, «mine ja jäta võti mulle! Visake pilk sisse, Lucidor! See viidab niikaua teie aega, kuni ma riidesse saan. Seadusesõbrale pole selline lokaal nii vastik nagu mõnele hobusevargale.» Ja nii lükkas ta Lucidori kohtusaali.

Noormees leidis end sedamaid tuttavas ja koduses elemendis: ärkasid mälestused neist päevist, kus ta innuga tööst osa võttis, samasuguse laua ääres istus, kuulates ja kirjutades vilumust omandas. Ka ei jäänud tal märkamata, et siin oli vana, avar kodukapell religioonimõistete muutumisel antud Themise kasutusse. Riiulitelt leidis ta rubriike ja akte, mida ta juba varem

oli näinud; neis asjus oli ta siia ise pealinnast juhendeid saatnud. Üht kausta lahti lüües sattus talle pihku käskkiri, mille ta ise oli puhtalt ümber kirjutanud, siis teine, mille ta oli koostanud. Käekiri ja paber, kantseleipitser ja kohtueesistuja allkiri — kõik see meenutas talle toda aega, kus ta juriidilisi püüdlusi olid ergutanud nooruse lootused. Ja kui ta siis ümber vaatas ning ringkonnakohtuniku tugitooli silmas, mis oli mõeldud ja määratud talle, üht nii kaunist kohta, nii väarikat tööpõldu, mille kaotamise ja käestlaskmisega ta praegu riskis, — kõik see ahistas teda mitmekordselt, kuna Lucinde kuju temast samal ajal kaugenevat näis.

Ta tahtis kohtusaalist välja saada, kuid leidis end luku tagant. Kummaline sõber oli kas kergemeelsusest või vallatusest enese järel ukseid kinni pannud; aga meie noormehel ei tulnud kuigi kaua selles ülimalt ängistavas üksilduses viibida, sest junkur tuli tagasi, vabandas ja lõi oma haruldase välimusega tõeliselt hea tuju. Teatavat jultumust ta rõivaste värvides ja lõikes pehmendas loomupärane maitsekus; eks meie lsegi leia ju koguni tätoveeritud indiaanlaste juurest teatavat meeldivust...

«Täna,» hüüdis junkur, «peame me möödunud päevade igavuse eest hüvitust saama; on saabunud head rõõmsad sõbrad, ilusad tüdrukud, lõbusad, armunud olendid, ja lisaks ka minu isa, ning, oh imede ime! ka teie isa. Sellest tuleb alles pidu! Kõik on juba saali ette kogunenud.»

Lucidor tundis järsku, nagu vaataks ta tihedasse uttu; kõik need mainitud tuntud ja tundmatud isikud näisid talle kummituslikena; kuid ta iseloom, millega käis kaas puhas süda, hoidis teda püsti; väheste sekundite järel tundis ta, et on juba kõigeks valmis. Nüüd järgnes ta ruttavale sõbrale julge sammuga, olles kindlasti otsustanud ära oodata, sündigu mis tahes, siis asja selgitada, tulgu mis tuleb.

Aga siiski jäi ta saali lävele jahmunult seisma. Ta allmas otsemaid oma isa ringkonnakohtuniku kõrval, mõlemad, pidulikult riides, seisid koos külalistega suures poolkaares akende all. Õdedele, Antonile ja muidu veel tuttavatele ning tundmatutele heitis ta pilgu, mis

kippus uduseks tõmbuma. Pisut ebakindlal sammul ligines ta oma isale, kes tervitas teda ülisõbralikult, kuid siiski teatava vormilikkusega, mis vaevalt soodustas usalduslikku lähenemist. Nii paljude silmapaaride ees seistes otsis noormees enesele hetkeks sobivat kohta; ta oleks võinud Lucinde kõrvale astuda, aga Julie tegi etiketinõuete-vastase, kutsuva liigutuse, et noormees tema juurde pidi tulema; Antoni jäi Lucinde kõrvale seisma.

Sel tähtsal momendil tundis Lucidor end uuesti volinikuna, ja karastatuna kõigist oma juriidilistest teadmistest, meenutas ta enese kasuks seda kaunist põhimõtet: «Võõraste poolt meile usaldatud ametiasju peame ajama nii nagu omi — miks ei peaks me siis omi just samas mõttes ajama?» Ametlikes ettekannetes väga vilunud, mõtles ta kiiresti läbi, mis tal on öelda. Sellal näis seltskond ühelt tiivalt teda korrapärase poolkaarena haaravat. Oma ettekande sisu teadis ta küll, selle algust ei osanud ta aga leida. Siis märkas ta saalinurka asetatud lauda suure tindipotiga ja kantseleikirjutajat laua taga; kohtunik tegi liigutuse oma kõne alustamiseks; Lucidor tahtis temast ette jõuda, kuid sel silmapilgul surus Julie ta kätt. See viis noormehe tasakaalust täiesti välja, ta veendus, et kõik on juba otsustatud, kõik tema jaoks juba kadunud.

Nüüd polnud kõikides neis kehtivates elureeglites, nendes perekonna-, seltskonna- ja viisakusenõuetes enam midagi säästa; ta vaatas enese ette; tõmbas oma käe Julie peost ära ja oli nii kärmesti uksest väljas, et isegi endale aru anda ei suutnud ja koosolijad seda vaevalt märgata jõudsid.

Peljates päevavalgust, mis teda oma täies hiilguses vastu võttis, möödujate pilkude eest kõrvale hoidudes, tagaotsijaid kartes — nii astus ta edasi ja jõudis suurde aiasaali. Seal kippusid tal põlved nõrkema, ta tormas sisse ja viskus lohutamatu peeglialsele sohvale — teda valdas keset seda kodanliku moraali seltskonda selline tundelaine, mis ta sišimas murtus ja teda tulvas. Kõik möödunu võitles temas praegusega, see oli hirmus hetk.

Ja nii lamas ta veidi aega; nagu surutud patja, millel oli eile puhanud Lucinde käsivars. Täiesti oma valusse

süvenenuna sööstis ta järsku püsti, sest teda puudutati, ilma et ta kellegi lähenemist oleks kuulnud; siis silmas ta Lucinet, kes ta kõrval seisis.

Oletades, et neiu saadeti talle järele selle mõttega, et viia teda sündsate, õelikkude sõnade abil tagasi seltskonda ja vastu oma kurjale saatusele, hüüdis ta:

«Teid ei oleks nad saatma pidanud, Lucinde, sest teie oletegi see, kes mind sealt ära ajas; ma ei lähe tagasi! Kui te mulle pisutki kaasa tunnete, siis andke mulle võimalus ja vahendid põgenemiseks! Et te neile aga minu suhtes tõendada võiksite, kui võimatuks osutus teile minu tagasitoomine, siis võtke nüüd võti mu käitumisele, mida teie ja kõik teisedki hullumeelse omaks võite pidada. Kuulge seda vannet, mille ma südames endale andsin ja mida ma järeleandmatult ja valju kordan: ainult teiega tahtsin ma elada, oma noorust kasutada ja nautida, samuti vanaduspäevi kuni lõpuni truuduses ja aususes veeta. See vanne, mille ma nüüd annan, olgu tõsisem ja kindlam kui miski muu, mis ealeski altari ees on tõotatud, sest teen seda teist lahkudes, mina — kahetsemisväärsim kõikidest inimestest.»

Ta tahtis juba põgeneda neiu juurest, kes nii kohmetuna ta ees seisis; kuid Lucinde haaras teda õrnalt käsivarrest.

«Mis te teete?» ehmus noormees.

«Lucidor!» hüüdis neiu, «te polegi nii kahetsusväärne, kui arvate: olete minu, mina teie oma; hoian teid oma käte vahel, ärge kõhelge, vaid lööge oma käed mu ümber! Teie isa on kõigega rahul; Antoni abiellub mu õega.»

Hämmastunud Lucidor astus sammu tagasi.

«On's see tõsi?»

Lucinde naeratas ja noogutas, noormees tõmbas end ta käte vahelt lahti.

«Laske ma vaatan veel korra kaugemalt seda, mis peab kuuluma mulle lähemalt, kõige lähedamalt!»

Lucidor võttis neiu käed, pilk uppus pilku.

«Lucinde, te olete minu?»

Neiu vastas: «No muidugi!», enesel kõige magusamad pisarad ustavais silmades. Lucidor embas teda ja surus

oma pea vastu neiu kaela, rippudes nagu merehädaline kaldakalju küljes; maapind ta all tundus ikka veel väri-sevat. Kui ta taas silmad avas, langes ta hurmunud pilk peeglis. Selles nägi ta neidu oma kaenlas, nägi ta käsi varsi enese ümber; ta vaatas alla ja jälle peeg-lisse. Sellised elamused saadavad inimest läbi kogu elu. Ühtlasi nägi ta peegli pinnal ka maastikku, mis talle eile tundus nii hall ja halbaennustav, säravamana ja kaunimana kui iialgi enne; ja tema ise sellises asen-dis, sellisel taustal! Küllaldane tasu kõigi kannatuste eest!

«Me pole üksi,» ütles Lucinde, ja vaevalt oli Lucidor oma vaimustusest toibunud, kui ilmusid ehitud ja pärja-tud tüdrukud ning poisid lille vanikuid kandes, nii teed kinni pannes.

«Kõik pidi ju teisiti olema,» hüüdis Lucinde, «kui kenasti oli see kavatsatud, aga nüüd läheb kõik käre-rikkalt ja korratult!»

Taamalt kõlas lustlik marsiviis ja kogu seltskond lähenes rõõmsa pidulikkusega mööda laia teed. Lucidor viivitas vastuminekuga ja tundis, et võib kindlaid samme võtta ainult kallima kõrval käies; Lucinde jäi ta juurde, oodates iga silmapilk pidulikku kohtamis- ja andeksandmis-stseeni.

Kuid tujukad jumalad olid määranud teisiti: vastas-küljest lustlikult kaikuv postisarve hää! näis kogu pidu-likkuse segi paiskavat.

«Kes võiks küll tulla?» hüüdis Lucinde. Lucidor koh-kus mõtte juures, et peab kohtama mõnd tundmatut, ja ka sõiduk näis täiesti võõrana. Kaheistmeline uus, kõige uuem reisikaarik! See sõitis saaliukse ette. Eriliselt viisakas poiss hüppas tagalaualt maha, avas ukse, kuid sõidukist ei väljunud kedagi — see oli tühi. Poiss istus ise kaarikusse, tõstis paari osava käeliigutusega katte üles ja nii oli kõige nägusam tõld lõbusõiduks välk-kiirelt valmis, otse kõigi juuresolijate ja veel lähenejate silma all. Antoni, teistest ette tõtates, viis Julie tõlla juurde.

«Proovige,» ütles ta, «kas teile see sõiduriist meeldib, et selles koos minuga parimatel teedel läbi maailma veereda; halbadele ma teid ei viigi, ja kui kuskil vipe-

rusi juhtubki, siis oskame end aidata. Üle mäestiku viivad meid veoloomad ja meie vankri ka.»

«Te olete üliarmas!» hüüdis Julie. Poiss astus ligi ja demonstreeris taskukunstniku osavusega kogu kerge sõiduki kõiki mugavusi, väikesi hüvesid ja nende hõlp-sat käsitlemist.

«Ega maa peal polegi vastavat tänu,» hüüdis Julie, «ainult selles väikeses liikuvast taevas, sellel pilvel, kuhu te mind tõstate, suudan teid südamest tänada.»

Ta hüppas juba tõlda, heites Antonile sõbraliku pilgu ja õhusuudluse.

«Praegu ei tohi te veel minu juurde tulla, seal on aga keegi teine, keda ma mõtlen sellele proovisõidule kaasa võtta: tal tuleb ka veel üks katse sooritada.»

Ta hüüdis Lucidori, kes, seistes tummana isa ja äia vestluse juures, laskis end meelsasti kergesse sõidukisse kutsuda, kuna ta tundis vältimatut vajadust mingi mee-lelahutuse järele, olgu see kas või ainult hetkeline. Ta istus neiu kõrvale, viimane hüüdis kutsarile, kuidas see sõitma peab. Jalamaid kadusid nad tolmutpilve mähi-tuina imetlevate järelevaatajate silmist.

Julie asetus üsna kindlalt ja mugavalt oma nurga-kesse.

«Nihutage ennastki sinna teise nurka, härra õemees, nii et me teineteisele otse silma saaksime vaadata!»

Lucidor: «Te mõistate mu segadust, mu kohmetust; viibin veel ikka nagu unes: aidake mind sellest välja!»

Julie: «Vaadake neid nägusaid taluinimesi, kuidas nad sõbralikult tervitavad! Te pole ju oma siinoleku kestel veel ülemises külas käinud. Siin elavad jõukad inimesed, kes mind kõik sallivad. Keegi pole nii rikas, et talle heatahtlikult mõnd tõhusat teenet ei saaks osutada. Selle tee, kus me praegu nii mõnusalt sõidame, on rajanud mu isa ja sellegagi külarahvale head tei-nud.»

Lucidor: «Usun seda meelsasti ja olen sellega nõus; aga mis peavad tähendama need välised asjaolud selle segaduse kõrval, mis valitseb mu sisimas!»

Julie: «Ainult kannatust, tahan näidata teile maa-ilma rikkust ja ta toredusi! Nüüd oleme ülal! Kui sel-gelt lebab lausmaa mäestiku kõrval! Kõik need külad

seal all võlgnevad üpris palju mu isale, küllap siis emale ja tütardele ka. Selle tagumise linnakese nurm seal on alles meie piiriks.»

Lucidor: «Leian teid kummalises meeleolus; tundub, et te ei ütle päriselt seda, mida te öelda tahate.»

Julie: «Vaadake nüüd siit vasakult alla, kui kaunis on see kõik! Kirik oma kõrgete pärnadega, kohtumaja oma paplitega paistavad külanõlvaku tagant. Näeme enda ees ka aedu ja parki.»

Kutsar sõitis kiiremini.

Julie: «Toda saali seal ülal te ju tunnete; siit on vaade sinna niisama hea kui sealt siinsele ümbrusele. Siin puu juures peatutakse tavaliselt; just praegu peegeldume me ülal suurel klaasipinnal, meid nähakse seal täiesti selgesti, meie silm aga seda peegelpilti ei seleta. Sõida edasi! Tõenäoliselt peegeldusid hiljuti sellel pinnal lähestikku paar inimest, ja ma peaksin küll väga eksima, kui nad seda ei teinud sügava vastastikuse rahuloluga.»

Pahur Lucidor ei vastanud midagi; tükikese aega sõitsid nad vaikides edasi; sõit läks väga kiiresti.

«Siin», ütles Julie, «algab halb teeosa, selle parandamisega võite kord rahvale head teha. Enne kui tee alla viib, heitke siit veel korra pilk üle ümbruse. Mu ema pöökpuu kerkib oma toreda ladvaga kõigest muust kõrgemale. Ša sõidad seda halba teed,» pöördus neiu kutsari poole, «meie läheme jalgrada mööda läbi oru ja oleme enne sealpool kui sina.» Sõidukist väljudes hüüdis ta:

«Üht peate te ometi tunnistama, et see igavene juut, see rahutu reisiel Anton Reiser, mõistab rännakut enesele ja oma kaaslastele küllalt mõnusaks teha; tõld on väga ilus ja mugav.»

Ja juba lippas ta nõlvakult alla; Lucidor järgnes mõtlikult ja leidis eesmineja ühel hästipaigutatud pingikesel istumas; see oli Lucinde puhkenurgake. Julie kutsus noormehe enese kõrvale.

Julie: «Nüüd me siin's istume ega lähe teineteisele midagi korda, küllap see nii olema peabki. Väike elavhõbe ei tahtnud teile sugugi meeldida. Ega te sellist olendit armastada saanudki, põlgama pidite teda.»

Lucidori imestus kasvas.

Julie: «Kuid muidugi Lucindet! Tema on see täiuslikkuse kehastus, ja ta nägus õde arvati jäädavalt mängust välja. Näen, et te huultel hõljub küsimus, kes meid nii täpselt on informeerinud.»

Lucidor: «Selle taga seisab reetur!»

Julie: «Ja muidugi, mängus on reetur.»

Lucidor: «Õelge, kes ta on?»

Julie: «Ta on peagi paljastatud. Teie isel Teil on see kas kiidu- või laiduväärt harjumus iseenesega rääkida, nii siis tunnistan ma meie kõikide nimel, et me teie monolooge vaheldumisi kuulamas käisime.»

Lucidor (püsti hüüdes): «On aga alles külalislahkus, kui võõrale sel kombel lõks üles seatakse!»

Julie: «Mitte sugugi. Meie ei mõelnudki salaja kuulata ei teid ega kedagi teist. Te ju teate, et teie süng asetseb seinatühemes, selle tagasein on ühine teise samasugusega kõrvaltoas, mida harilikult kasutatakse ainult koduseks panipaigaks. Sinna olime mõne päeva eest magama pannud oma vana sõbra, kuna meile ta kõrvaline, üksildane elamu palju muret valmistas. Nüüd hakkasite teie aga kohe esimesel öhtul sellise kirgliku monoloogiga pihta, mille sisu vanaaast meile teisel hommikul üksikasjaliselt teada andis.»

Lucidoril polnud tahtmiski neiu juttu katkestada. Ta eemaldus.

Julie (püsti tõustes, talle järele minnes): «Kuidas see selgitus meile tuluks tuli! Sest tunnistan meelsasti, et seisukord, mis mind ootas, ei paistnud mulle põrmugi lahendusväärseks, kuigi teie mulle küll just otse vastik polnud. Olla proua ringkonnakohtunik, milline kohutav seisund! Omada tublit, ausat meest, kes rahvale õigust peab kuulutama ja puha selgest õigusest õiglusele ei suuda jõuda! Kelle teguviisiga pole rahul ei alama ega ülemad ja mis veel kõige halvem: ka tema ise mitte. Ma tean, mis mu emal isa äraostetamatuse ja vankumatuse tõttu tuli kannatada. Lõpuks, kahjuks pärast ema surma, pehmenes isa meelelaad teataval määral, ta nagu kohanen ümbritseva maailmaga, leppis sellega, mille vastu ta seni asjatult oli võidelnud.»

Lucidor (kõige kuuldud tõttu ülimalt rahulolematu,

pahane sellise kerglase suhtumise pärast, on jäänud seisatama): «Ühe õhtu naljaga võiks veel kuidagi leppida, kuid on andestamatu, et sellist müstifikatsiooni harrastati pahaaimamatu külalise kulul ööd kui päevad.»

Julie: «Me kõik võtsime sellest süüteost osa, me käisime kõik kuulamas; aga minul üksi tuleb nüüd seda kuulamise süüd kanda.»

Lucidor: «Kõik! Seda andestamatu! Ja kuid võisite te mulle päeval häbenematult näkku vaadata, mulle, keda te öösel alandavalt-lubamatult ninapidi vedasite? Kuid nüüd näen ma ühe pilguga täiesti selgesti, et te päevakava ainult selleks oli kohaldatud, et minu kulul nalja saada. Peab ütlema, tore perekond! Ja kuhu jäi teie isa õiglusearmastus? Ja Lucindel!»

Julie: «Ja Lucindel! Milline toon! Eks ole, te tahtsite öelda, kui sügavalt see teid kurvastab, et peate Lucindest halba mõtlemata, Lucinde koos meie kõikidega ühte patta panema?»

Lucidor: «Ma ei mõista Lucindet.»

Julie: «Tahate öelda, et teile on mõistmatu, kuidas see püha, õilis hing, see rahulik, tasakaalukas olend, see üllus, see heatahtlikkus ise, see naiseideaal, ühineb kergemeelse seltskonnaga, sellise tuisupäise õega, halvasti kasvatatud poisinolgi ja teatavate saladuslikkude isikutega! See on arusaamatu!»

Lucidor: «Muidugi arusaamatu!»

Julie: «Siis saage sellest ometi aru. Nii Lucindel kui ka meil kõigil olid käed seotud. Oleksite teie Lucinde kohmetust märganud, märganud, kuidas ta end vaevu tagasi hoidis, et teile mitte kõike avaldada, siis armastaksite teda kahe- ja kolmekordselt, kui iga õige armastus iseenesest juba kümne- ja sajakordne ei oleks. Ka kinnitan ma teile, et see nali läks lõpuks me kõikide meelest juba liiga kaugele.»

Lucidor: «Miks te seda ei lõpetanud?»

Julie: «Ka seda võib nüüd selgitada. Pärast seda, kui teie esimene monoloog isale teatavaks sai ja ta üpris peagi märgata võis, et kummalgi tema lapsel pole sellise vahetuse vastu midagi, otsustas ta sedamaid teie isa juurde sõita. Ettevõtte tähtsus oli talle selge: üks isa tunneb seda austust, mida teine väärrib. «Tema peab

seda esmalt teada saama,» ütles mu isa, «et mitte vahest takkajärele, kui meie juba kokkuleppele oleme jõudnud, oma sunnitud, pahurat nõusolekut anda. Tünnen teda täpselt, ma tean, kuidas ta mingist mõttest, lõekspidamisest, printsibist kinni peab, — ja see teeb mulle küllaltki hirmu. Tema kujutles Juliet, oma kaarte ja prospekte juba nii kokkukuuluvaina, et plaanitses oma elamist siia üle tuua, kui saabub päev, mil noorpaar siia elama asub ja kohavahetus enam nii kergesti ei lähe: ta tahtis kogu oma puhkeaja meile pühendada, ja kõike seda head ja armast, mis tal veel meeles mõluskus. Tema peab esimesena teada saama, millise vingerpussi loodus meile on mänginud, kuna veel midagi oleti selgitatud ega otsustatud pole.» Seepeale lubasime talle pidulikult kätt surudes, et me teid silmas peame ja, juhtugu mis juhtub, siin paigal hoiame. Kuidas tagasi-õit viibis, kui palju selleks osavust, vaeva ja visadust kulus, et teie isalt nõusolekut saada, seda võite te temalt eneselt kuulda. Lühidalt, asi on korras, Lucinde on lubatud teile.»

Ja nii olid nad mõlemad, esimesest istepingist peagi eemaldudes, teel aeg-ajalt peatudes, üha vesteldes ja pikkamisi edasi minnes üle luha kõrgendikule, tasasemale, hästirajatud teele jõudnud. Tõld lähenes kähku; samal hetkel juhtis neiu oma kaaslaste tähelepanu kummalisele vaatamängule. Kogu masinavärk, millega ta vennas oli nii kelkinud, elas ja liikus: juba keerutasid rattad inimesi üles-alla, juba käisid kiiged, ronisid lõbutsejad mastipuude otsa ja mida kõike me noored sellest uljast hoost ja hüplemisest üle loendamatute inimpeade näha said! Kõik selle oli junkur liikvele pannud, et külalistel pärast söömaega rõõmsalt meelt lahutada.

«Sa sõidad nüüd läbi alumise küla,» hüüdis Julie kutsarile. «Sealsed inimesed sallivad mind, ja nad peavad nägema, kui hästi mul nüüd läheb.»

Küla oli tühi, kogu noorem põlv oli juba lõbustuskohale tõtanud, vanad mehed ja naised ilmusid postisarve hüüdel ustele ja akendele, kõik nad tervitasid, õnnistasid, hüüdsid:

«Oh, mis ilus paar!»

Julie: «Säh sulle nüüd! Viimaks oleksime siiski üsna hästi ühte sobinud, võib-olla kahetsete veel.»

Lucidor: «Aga nüüd, armas naiseõde...»

Julie: «Eks ole, nüüd on armas, kuna te minust lahti saite?»

Lucidor: «Ainult üks sõna veel! Teil lasub raske vastutus: milleks see käepigistus, kui te mu ülihirmsat seisukorda ometi teadma ja tundma pidite? Midagi nii põhjalikult kurikavalat pole minuga maailmas veel juhtunud.»

Julie: «Tänage jumalat! Nüüd on karistus ära kantud, kõik on andestatud. Mina teid ei tahtnud, see on õigus, aga et teie mind mitte üks raas ei tahtnud, midagi sellist ei andesta ükski tütarlaps, ja see käepigistus oli, pidage te meeles, õelusest. Tunnistan, et see oli õelam kui vaja, ja ma andestan enesele ainult sellepärast, et teilegi andestan, nii olgu siis kõik andestatud ja unustatud. Siin mu käsi selle peale!»

Lucidor surus pakutud kätt, neiu hüüdis: «Siin oleme me siis jälle! Jälle oma pargis! Ja nii läheb teekond peagi ümber laia maailma ja toob meid ka jälle tagasi; me kohtume jälle.»

Nad jõudsid juba aiasaali ette, see näis tühjana; seltskond, kelle tuju oli langenud söömaaja ülipikast edasiliikkamisest, jalutas kusagil kaugemal. Kuid Antoni ja Lucinde ilmusid nähtavale. Julie tõttas sõidukist väljudes oma sõbrale vastu, tänas südamlikult kaisutades ega hoidnud tagasi rõõmupisaraid. Ülla mehe pale löi õhetama, ta näojooned silenesid, ta silm vilkus niiskelt — ja hallist aastatekattest otsekui koorus välja kaunis, silmapaistev noormees...

Ja nii läksid mõlemad paarid ülejäänud seltskonna juurde tagasi, tunnetega, mida ei suuda anda kõige kaunimgi unelm.

Kümnes peatükk

Isa ja poeg sõitsid ratsasulase saatel läbi meeldiva maakoha ja jõudsid kõrge müüri ette, mis näis piiravat laialdast mõisaparki. Siin peatus ratsasulane ja tähendas, et härrastel tuleb nüüd jalgsi suure värava ette

minna, kuna sellesse piirkonda ühtki hobust sisse ei lasta. Meie reisimehed tõmbasid kella, uks avanes, ilma et ühtki inimest nähtavale oleks ilmunud, ja läksid vana hoone poole, mis neile igivanade pöögi- ja tammetüvede vahelt vastu kumas. Seda maja oli imelik vadata, sest nii vana kui ta oma ehitusviisilt ka näis, jäi siiski mulje, nagu oleksid siit müürissepad ja kiviraijad alles äsja lahkunud: nii uued, täielikud ja nägusad olid liitekohad kui ka väljatöötatud ilustused.

Raske metallrõngas kaunilt nikerdatud ukse küljes otse kutsus koputama, mida siis Felix omas vallatuses pisut hoolimatult tegigi; ka see uks kargas lahti, ja nad leidsid maja eeskojast keskealise naisterahva, kes istus tikkimisraami juures, tegeldes kaunilt ettejoonistatud tööga. Ta tervitas saabujaid, otsekui oleks nende tulekust juba teatatud, ja alustas ise rõõmsat lauluviisi, mispeale sedamaid lähemast uksest astus sisse naisterahvas, keda kõige ta vöö küljes rippuva järgi ilma pikemata võis pidada võtmehoidjaks ja tegelikult majapidajaks. Ka see tervitas sõbralikult, viis võõrad trepist üles ja avas neile ukse saali, mis jättis tõsise mulje: avar, kõrge, seintelallosas paneel, selle kohal seeria ajaloolisi pilte. Kaks inimest astusid külalistele vastu — noorevõitu naisterahvas ja vanem mees.

Esimene ütles külalistele kohe sõbralikult tere tulemast.

«Teid soovitati meile nagu üht meie omadest,» ütles ta. «Kuidas pean ma aga teile lühidalt ja selgesti juuresolijaid tutvustama? See härra siin — ta on meie majasõber selle sõna kõige kaunimas ja laiemas mõttes, päeval õpetlik seltsiline, öösel astronoom, kuid arst igal kellaajal.»

«Ja mina,» sõnas tutvustatu sõbralikult, «esitlen teile seda naisterahvast kui päeval väsimatut askeldajat, öösi, kui vaja, on ta otsemaid käepärast, ja ikka ja alati on ta eluteel teistele kõige reipamaks seltsiliseks.»

Angela, nii nimetati seda kujult ja käitumiselt kütkestavat kaunitari, teatas otsekohe Makarie saabumisest; roheline eesriie avanes ja kaks ilusat tütarlast lükkasid tugitoolis saali vanema imeväärika daami, kuna kaks järgmist tõid ümmarguse laua meeldiva einega. Ühes

saalinurgas, pandi ringi ümber ruumi asetsevatele mas-
siivsetele tammepuust pinkidele padjad; sinna istusid
mõlemad vastuvõtjad oma külalisega, Makarie oma too-
lis nende vastu. Felix võttis einet seistes, käies mööda
saali ja vaadeldes uudishimulikult rüütlite pilte paneeli
kohal.

Makarie rääkis Wilhelmiga otsekui omasega: näis, et
talle valmistas rõõmu oma sugulasi vaimukalt kirjel-
dada, tundus, nagu näeks ta igaühe sisemist olemust
läbi, isegi läbi teda ümbritseva individuaalse maski.
Inimesed, keda Wilhelm tundis, seisis otsekui ärasele-
tatult ta vaimusilma ees, selle otse hindamatu naise
arukas heatahtlikkus avas välise kirme ja õilistas ning
elustas tuuma.

Pärast seda, kui see meeldiv jutuaine kõige sõbraliku-
malt oli läbi arutatud, ütles perenaine oma väärikale
seltsilisele:

«Loodetavasti ei leia te selle uue sõbra kohalviibimi-
ses jällegi põhjust vabanduseks lubatud vestlust veel
kord edasi lükata; näib, et meie külaline on sellest lii-
gist, kes arutlusest ka heameelega osa võtab.»

Kuid kõnetatu vastas:

«Te teate, kui raske sel teemal on selgitust anda —
sest jutt on mitte vähemast kui täiuslikkude ja kaugele-
ulatuvate vahendite vääristamisest.»

«Ma annan järele,» kostis Makarie, «sest me satume
kahekordsesse kimbatusse. Kui räägime vääriti kasuta-
misest, siis tundub, nagu riivaksime me vahendi enese
väärikust, sest ta ise on ju alati veel vääriti kasuta-
mise varjus; kui räägime vahendist, siis saab vaevalt
nõustuda, et selle põhjalikkus ja väärikus mingit vää-
riti kasutamist lubab. Kuna me siin aga omavahel oleme,
midagi kindlaks ei taha teha ega väljapoole teada anda,
vaid ainult iseendile asja selgitada, võib kõnelus ikkagi
jätkuda.»

«Kuid me peaksime,» vastas mõtlik mees, «enne
järele pärima, kas me noor sõber ka tahab sellisest
teataval määral raskestimõistetavast kõneainest osa
võtta ja kas ta ei eelista sellele pärast teekonda nii
vajalikku puhkust oma toas. Kas võtab ta meeleldi ja
mõistvalt osa sellest arutlusest, ilma et ta tunneks selle

seost, ilma et ta teaks, kuidas me selleni oleme jõud-
nud?»

«Kui ma tahaksin enesele seda, mis te praegu ütle-
site, millegi analoogilisega selgitada, siis tundub see
mulle umbes nagu juhtum, kus keegi on rünnanud
vagatsust ja teda võib süüdistada kallaletungis reli-
gioonile.»

«Võime selle analoogia maksvusele jätta,» vastas
majasõber, «sest ka siin on juttu mitme silmapaistva
inimese ühisloomingust, kõrgeast teadusest, tähtsast
kunstist ja, et lühidalt teha, matemaatikast.»

«Olen alati suutnud midagi omaks võtta,» ütles Wil-
helm, «ka siis, kui on räägitud mulle kõige võõrama-
test asjadest; sest kõik see, mis huvitab üht inimest,
leiab ka teises poolehoidu.»

«Eeldades,» vastas majasõber, «et see inimene on
jõudnud teatavale vaimuvabadusele; ja kuna me seda
teist oletame, siis pole vähemalt minul midagi selle
vastu, kui te kohale jääte.»

«Mida hakkame aga peale Felixiga,» küsis Makarie,
«kes, nagu ma näen, on piltide vaatlemisega lõpule
jõudnud ja väljendab juba vähekeste kärsitust?»

«Lubage mul sellele naisterahvale midagi kõrva
sisse öelda,» vastas Felix, sosistas midagi vaikselt
Angelale, kes koos temaga lahkus, peagi aga naerata-
des tagasi tuli, mispeale siis majasõber alljärgnevat
juttu alustas:

«Ma ei näita meeleldi oma initsiatiivi sellistel juhtu-
del, kus tuleb kuidagi hukka mõista, laimust avaldada,
kas või ainult kahtlust väljendada; otsin enesele sel
pühul mõne autoriteedi, kes mulle kindlust annab, kuna
ma leian, et mul keegi teine kõrval seisab. Aga kiitust
jagan ma kaalutlemata: sest miks peaksin vaikima, kui
mulle miski meeldib? Kui peaksingi sellega oma piira-
tust näitama, siis ei tule mul sellepärast häbeneda. Kui
ma aga laidan, siis võib juhtuda, et ma midagi suure-
pärast maha teen, ja sellega hukkamõistu välja kutsun
teistelt, kes asja paremini mõistavad; ma pean siis oma
otsuse tagasi võtma, kui asi mulle ära seletatakse. Sel-
lepärast tõin siia nii mõndagi kirjapandut, koguni tõl-
keid; sest sellistes asjades usaldan ma oma rahvast

niisama vähe kui iseennast; nõusolek kaugusest ja võõrsilt näib mulle rohkem kindlust andvat.»

Nüüd hakkas ta pärast lubasaamist ette lugema...

Kui me aga praegu endale kohuseks võtame seda kallimeelset meest mitte lugeda lasta, siis suhtuvad me heatahtlikud lugejad sellesse tõenäoliselt pooldavalt, sest mis majasõber ülal Wilhelmi viibimise vastu sellise vestluse juures mainis, see kehtib veel rohkem selle seisukorra kohta, milles meie oma lugejatega viibime. Meie sõbrad-lugejad võtsid kätte romaani, ja kui see siin seal juba ülearugi didaktiliseks on kujunenud, siis ei pea me soovitavaks oma heatahtlike lugejate kannatust veel rohkem proovile panna. Meie ees olevaid pabereid mõtleme mõnes teises kohas ära trükkida lasta ja jätkame seekord ilma pikemata oma loo edasi jutustamist, kuna me juba isegi kärsitult ootame, et see nii olulist osa mängiv mõistatus lõpuks ometi laheneks.

Siiski ei saa me mainimata jätta mõndagi, millest selles õilsas seltskonnas veel enne õhtust lahkumist juttu oli. Pärast seda, kui ta eespool jutus olnud ettelugemist tähelepanelikult oli kuulanud, sõnas Wilhelm üsna sundimatult:

«Siin tajun ma suuri looduslikke andeid, võimeid ja osavust, kuid mul tekib siiski pisut kartust nende rakendamise suhtes. Kui ma peaksin seda lühidalt kokku võtma, siis hüüaksin: «Suured mõtted ja puhas süda, see'p see ongi, mida me jumalalt endale peame paluma!»

Koosolijad läksid neid mõistlikke sõnu heaks kiites laiali; astronoom aga lubas Wilhelmil lasta sel toredal, selgel ööl tähistaeva imedest täielikult osa saada.

Mõne tunni pärast viiski astronoom oma külalise mööda keerdtreppi üles tähetorni ja laskis tal lõpuks üksi ümara kõrge torni täiesti lamedale katusele astuda. Imeselge öö, täis kõikide tähtede sära ja sädelevust, hõlmas vaatlejat, kes arvas end esmakordselt kõrget taevavõlvi kogu selle toreduses nägevat. Sest igapäevases elus takistavad meid selle nägemises peale halva ilma, mis nii sageli meie eest eetri sära varjab, küll katused ja nende viilud kodus, küll metsad ja kaljud väljas, enamasti aga kõikjal häirivad sisemised hingerahutused, mis meie ümber keerlevad, muutes kogu

ümbritseva maailma veel süngemaks, kui seda teevad udu ja vihm.

Härdunud ja imetlev Wilhelm hoidis mõlemad silmad kinni. Tohutu lakkab olemast ülev, ta jõuab meie arusaamise piiridesse, ta ähvardab meid hävitada. «Mis olen ma siis kosmose kõrval?» küsis Wilhelm oma hingelt, «kuidas saan ma tema ees, kuidas saan ma tema keskel seista?» Kuid pärast lühikest järelemõtlemist jätkas ta: «Meie tänase õhtu tulemus lahendab ju praegustegi silmapilkude mõistatuse. Inimene ei saa end lõpmatusse teisiti vastu seada kui kogudes oma sügavaimasse sisimasse kõik oma mitmesse suunda hargnevad vaimsed jõud, küsides eneselt: «Tohid sa end kas või ainult kujutledagi keset seda igavesti elavat ranget korda, kui sinus eneses samuti ei toimu mingi pidev keerlemine ümber ülla keskpunkti?» Ja isegi siis, kui sulle selle keskpunkti ülesleidmine oma põues raskeks osutub, tunned sa teda sellest, et ta levitab enesest heatahtlikku, heategevast mõju ja annab tunnistust oma olemasolust.

Kes võib, kes suudab oma möödunud elule tagasi vaadata ilma teatavat määral segadusse sattumata, kuna ta enamasti leiab, et ta tahtmine on õige, ta tegu vale, ta püüdlused laiduväärsed ja ta saavutused siiski soovikohased olnud?

Kui sageli oled sa neid tähti säramas näinud, ja kas pole nad sind iga kord hoopis teisenä, muutununa leidnud? Nemad on aga alati needsamad ja ütlevad alati sama: me märgime, me kordame oma reeglipärase käiguga päeva ja tundi. Küsi ka eneselt, kuidas sa päeva ja tundi suhtud? — Ja nii võin ma siis seekord vastata: «Ma ei pruugi oma praegust vahekorda häbeneda; minu kavatsuseks on moodustada üllast, kõiki oma liikmeid meeldivalt ühendavat perekonnaringi; tee on mulle kätte näidatud. Ma pean välja uurima, mis õilsaid hingi ükssteisest kaugel hoiab, pean kõrvaldama takistusi teelt, ükskõik, mis liiki need ka on.» Seda võid sa nende taevaste vägede ees tunnistada; kui nad sind märkaksid, naerataksid nad küll su piiratuse üle, kuid austaksid kindlasti su kavatsust ja soodustaksid selle täidaminekut.»

Nende sõnade või mõtetega pöördus ta, et ümber vaadata: seal langes ta pilk Jupiterile, õnnetähele, mis säras kaunimalt kui kunagi enne. Ta võttis seda soodsa endena ja seisis tüki aega vaatlemisrõõmus paigal.

Otse pärast seda hüüdis astronoom, kutsudes teda alla, et mäidata talle läbi täiusliku pikksilma tunduvalt suurendatuna seda tähekoogu oma kuude-kaaslaste saatel kui taeva imet.

Kui meie sõber seda kaua süvenenult oli silmitsenud, pöördus ta ümber ja sõnas tähtede sõbrale:

«Ma ei tea, kas pean teid tänama selle eest, et selle tähekoogu mulle nii ääretult lähedale tõite. Kui ma teda ennist palja silmaga nägin, oli ta kindlas vahekorras teiste loendamatute tähtedega taevavõlvil ja minu endagagi; nüüd aga tõuseb ta mu kujutluses esile eba-proportsionaalselt, ja ma ei tea, kas peaksin soovima, et need teisedki taevakehade hulgad samuti esile ker-kiksid. Nad otsekui kiiluvad mind enda vahele, heidu-tavad mind.»

Nii arendas meie sõber oma harjumuse kohaselt seda teemat edasi ja sel puhul tuli jutu sekka nii mõnigi ootamatu punkt. Paarile asjatundja poolt avaldatud väljendusele vastas Wilhelm:

«Mõistan väga hästi, et teile, taevatundjatele, valmis-tab suurimat rõõmu see, et saate tasapisi kogu tohutu universumi nii lähedale nihutada, nagu ma siin seda selle planeediga nägin ja näen. Kuid lubage mul välja öelda: olen leidnud elus üldse ja läbistikku võttes, et need vahendid, mis me välistele meeltele appi tulevad, ei avalda inimestele moraalselt soodsat mõju. Kes vaa-tab läbi prillide, peab end targemaks kui ta on, sest ta välise meelega tasakaal sisemise otsustamisvõimega on seetõttu rikutud; selleks on vaja kõrgemat kultuuri, mida omavad ainult oivalised inimesed ja mis võimal-dab neil teataval määral oma sisemist, tõelist olemust selle väljast ligitikkuva võltsiga võrdsustada. Niipea kui ma läbi prillide vaatan, olen ma hoopis teine ini-mene ega meeldi enesele; ma näen rohkem, kui ma nägema peaksin, teravamalt nähtud maailm ei harmo-neeru mu sisemise olemusega, ja panen kähku jälle pril-lid ära, niipea kui olen oma uudishimu rahuldanud ja

näinud, kuidas üks või teine asi, mida ma kauguses näen, on loodud.»

Vastuseks astronoomi paarile naljatlevale märkusele jätkas Wilhelm:

«Meie ei saa neid silmaklaase samuti kui muidki masinavärke maailmast välja tõrjuda, kuid kombluse-uurijale oleks oluline jälgida ja teada saada, kust on inimkonda sisse immitsenud nii mõndagi, mille üle kae-vatakse. Nii olen mina näiteks veendunud, et harjumus kanda lähemaletõovaid prille on peasüüdlane meie noo-rema põlve upsakuses.»

Sellises vestluses venis aeg kaugele üle südaöö, mis-tõttu valvamisest vilunud astronoom oma noorel sõbral soovitas välivoodile heita ja veidi aega magada, et siis värskema pilguga vaadelda ja päikesetõusust etterutta-vat Veenust tervitada, mis just täna töötas oma täieli-kus hiilguses ilmuda.

Wilhelm, kes selle ajani üsna erk ja reibas oli olnud, tundis end selle heatahtliku, hoolitseva mehe nõuande puhul tõepoolest väsinuna; ta heitis pikali ja vajus sil-mapilkselt kõige sügavamasse unne.

Täheteadlase poolt äratatuna hüppas Wilhelm püsti ja ruttas akna juurde; seal seisis ta hetke hämmastu-sest kangestununa, hüüdis siis entusiasmiga:

«Milline toredus! Milline ime!»

Järgnesid teisedki vaimustusväljendused, kuid vaate-pilt jäi talle ikkagi imeks, suureks imeks.

«Et teid see armastusväärne tähekoogu, mis täna pais-tab sellises harukordses ilukülluses, hämmastas, seda võisin ma ette näha, kuid seda võin ma küll öelda, ilma et mind tuimaks tuleks nimetada, et mina siin küll imet ei näe, mitte mingit imet!»

«Kuidas teie ka seda näha võiksite,» vastas Wilhelm, «kuna mina seda enesega kaasa toon, kuna ma seda eneses kannan, kuna ma ei tea, mis minuga sünnib? Laske mul veel praegu tummalt ja imetledes vaadelda, küll te hiljem kuulete!»

Pärast pausi jätkas ta:

«Ma jäin magusasti ja sügavasti magama; siis leid-sin ma end eilsest saalist, kuid üksinda. Roheline ees-riie avanes, Makarie tugitool lähenes iseenesest otsekui

elus olend, särades kuldselt. Makarie rõivad olid preesterlikud, ta pale hiilgas mahedalt; olin just tema ette põlvili langemas. Pilved mähkusid ta jalgade ümber, kerkides tõstsid nad tiibade kombel selle püha kogu kõrgusesse, tema kauni palge asemel nägin ma lõpuks läbi jagunevate pilvede vilkumas üht tähte, mis üha kõrgemale kerkis ja avaneva laevõlvistiku kaudu ühines kogu tähistaevaga, mis näis alatasa avarduvat ja kõike hõlmavat. Sel hetkel te äratasite mu; unejoobumuses vaarusin ma akna poole, unes nähtud täht ikka veel elavalt silma ees, ja kui ma nüüd pilgu tõstsin, oli koidutäht tõeliselt mu ees, niisama ilus, kuigi võib-olla mitte niisama kiirgavalt tore! See tõeline, seal ülal hõljuv täht asub unesnähtu asemele, ta neelab selle, mis unesnähtus oli kaunist, kuid mina vaatan siiski edasi ja edasi, ja teie vaatlete ju koos minuga seda, mis mu silmist muidugi koos uneuduga oleks kaduma pidanud.»

Astronoom hüüdis:

«Ime, jah ime! Te ei tea ise, millist imelikku juttu te ajate. Kui see unenägu ainult ei tähendaks selle suurepärase naise elust lahkumist, kellele varem või hiljem selline apoteoos on määratud.»

Teisel hommikul ruttas Wilhelm otsima oma Felixit, kes varakult üsna vargsi aeda oli hiilinud; seal töötas Wilhelmi imestuseks hulk tütarlapsi; kõik nad olid kui mitte just ilusad, siis ka mitte inetud; mitte ükski üle kahekümne aasta. Nad olid mitmesugustes riietes, vastavalt maakohtadele, kust nad pärit olid; kõik olid tegevuses, tervitasid lahkelt ja töötasid edasi.

Wilhelm kohtas Angelat, kes tööd juhatades ja järele vaadates edasi-tagasi käis; külaline avaldas talle oma imetlust sellise kauni, elurõõmsa koloonia puhul.

«See koloonia,» vastas Angela, «ei sure välja, muutub, kuid jääb alati samaks. Sest kahekümnendasse eluaastasse jõudes astuvad nii need tütarlapsed kui ka kõik meie asutuse naisliikmed tegelikku ellu, enamasti abieluseisusesse. Kõik ümbruskonna noored mehed, kelle sooviks on tubli abikaasa, jälgivad tähelepanelikult, kuidas meie juures asjad arenevad. Ja ega me oma kasvandikke siin ometi vangis hoia, nad on juba mitmelgi aastalaadal ringi vaadanud, neid on nähtud ja nad on

meeldinud ning kihlunudki; ja nii ootavad juba mitmedki perekonnad tähelepanelikult, kunas meie juures jälle kohti vabaneb, et oma tütreid siia tuua.»

Pärast seda väikest vestlust ei suutnud külaline oma uue sõbranna ees varjata soovi eile õhtul etteloetut veel kord läbi vaadata.

«Eilse kõneluse peamist mõtet ma taipasin,» seletas ta, «nüüd aga sooviksin ma, ka neid üksikasju, millest juttu oli, lähemalt tundma õppida.»

«Õnneks olen võimeline seda soovi sedamaid rahuldama,» vastas Angela, «asjaolu, mis teid nii ruttu meie ringi tõi, annab mulle õiguse teile öelda, et eilsed paberid on juba minu käes ja ma panin nad teiste lehekülgede kõrval hoolikalt paigale. Minu käskijanna,» jätkas ta, «omistab hetkelisele vestlusele ülimalt tähtsust; ta ütleb, et selline vestlus sisaldab seda, mida ei leidu üheski raamatus, kuid seejuures siiski kõike seda parimat, mis eales paberile on pandud. Seepärast tegi ta mulle kohustuseks, et paneksin tallele üksikud head mõtted, mis mõnest vaimurikkast vestlusest otsekui seemneterad mitmeharalisest taimest pudenevad. Ta ütleb: «Kui me talletame truult müüdnud, siis ootab meid õige rõõm alles siis, kui see müüdnud tundub meile muistendina: leiame, et temas on juba avaldatud parimad mõtted, väljendatud kaunimad tunded. Sel teel ulatume me nägema toda kõlbelist kooskõla, milleks inimene tunneb kutsumust, ja milleni ta sageli jõuab vastu oma tahtmist, kuna ta üpris meeleldi kipub kujutlema, et maailm temaga koos oma alguse sai.»

Edasises vestluses usaldas Angela külalisele, et sellisel kombel on kogunenud kaunis suur arhiiv, millest ta mõnikord unetuil öödel Makariele lehekülje või teise ette loeb; sel puhul kerkivad kummalisel kombel taas esile tuhanded üksikasjad, otsekui kukuks elavhõbe ja jookseks loendamatute kuulikestena igasse suunda laiali.

Wilhelmi küsimusele, millisel määral seda arhiivi saladuses peetakse, vastas Angela, et sellest teab igitahes ainult lähim ümbruskond, kuid tema võtab vastutuse enesele ja näitab külalisele, kellel selleks soovi näib olevat, otsekohe paari vihikut.

Nii aias vesteldes jõudsid nad lossini ja Angela sõnas ühte kõrvalhoones asuvasse tuppa astudes naeratu-sega:

«Sel puhul usaldan ma teile veel ühe saladuse, milleks te küll kõige vähem ette olete valmistatud.»

Pärast neid sõnu laskis ta Wilhelmil läbi eesriide ühte kabinetti vaadata, kus viimane — muidugi oma suureks imestuseks — nägi Felixit laua ääres istumas ja kirjutamas ega suutnud enesele seda ootamatut üsnust otsekohe ära seletada. Kuid asi selgus peagi, kui Angela talle jutustas, et poisike iga silmapilgu sellest ajast, mil ta kadunud on, siin veedab, ise seletades, et kirjutamine ja ratsutamine on ainsad asjad, mis teda huvitavad.

Nüüd viidi meie sõber ühte tuppa, kus ta seinäärsetes kappides nägi palju hästikorraldatud käsikirju. Mitut liiki alajaotused vihjasid kõige mitmekesisemale sisule; kogu kollektsioonist hoovas vastu taiplikkust ja korda. Kui nüüd Wilhelm arhiivi korraldust kiitis, teatas Angela, et selles osas on teeneid vanal majasõbral; viimane ei oska mitte üksnes korraldada ega sisse seada, vaid keerukail juhtudel ka süsteemipäraselt juhtida vaheliselisamist materjalidele. Pärast seda otsis Angela eile etteloetud käsikirja välja ja lubas uudishimulikul külalisel nii seda kui ka kõiki teisi kasutada ning nendesse ainult mitte pilku heita, vaid neist ka endale ärakirju teha.

Siin pidi meie sõber aga tasa-targu tööle asuma, sest käsikirjad sisaldasid liiga palju kütkestavat ja huvitavat; eriti kõrgelt hindas ta vihikuid lühikeste, vaevalt seoses olevate lausetega. Need olid tulemused, mis juhul, kui me nende motive ei tunne, näivad paradoksidena, kuid sunnivad meid ümber mõeldes, ikka rohkem leides ja avastades tagasi minema ja kätte saama — kus see võimalik — nende mõtete algallikaid.

Ka sellistele mõtetele ei tohi me ülalmainitud põhjustel siin praegu kohta lubada. Kuid me ei jäta esimest avanevat võimalust kasutamata, et sündsäl kohal ka meie sõbra siinsest vaimsest saagist teatavat valikut esitada.

*

Kolmanda päeva hommikul läks meie sõber Angela juurde ja seisis pisut kohmetult ta ees.

«Pean täna lahkuma,» ütles ta, «ja teie lugupeetud perenaiselt, kelle jutule ma kahjuks kogu eilse päeva jooksul ei pääsenud, oma lähimad ülesanded saama. Kuid nüüd lasub mul midagi südamel, kogu mu sisemisel olemusel, ja ma sooviksin selles suhtes selgitust saada. Kui võimalik, tehke teie mulle see heategul!»

«Usun, et mõistan teid,» ütles meeldiv jutukaaslane, «kuid rääkige edasi!»

«Imetaoline unenägu,» jätkas Wilhelm, «tõsise tähetarga mõningad sõnad, eraldatud, kinnine laegas muidu lahtises kapis, pealkirjaks «Makarie iseärasused», — need tegurid ühinesid mingi sisemise häälega, mis mulle hüüdis, et need püüdlused tähetarkuses pole ainult teaduslik harrastus, teadmisiha tähtede maailma suhtes, vaid pigem võib oletada, et siin peitub Makarie kogu omapärane suhe taevakehadega, ja selle tundmaõppimine oleks mulle ülimalt tähtis. Ma pole ei uudishimulik ega pealetükkiv, kuid näen selles inimhõimuse ja vaimu uurijale niivõrd tähelepanuväärset tööka, et ma ei saa hoiduda küsimast, kas te ei suurendaks mulle niigi juba osutatud usaldust veel sellegi lisaga?»

«Olen õigustatud seda tegema,» vastas Angela lahkelt. «Teie kummalise unenäo jätsime küll Makarie ees saladuseks, kuid me oleme koos oma majasõbraga teie haruldast vaimset sisselülitumist kõige sügavamaisse saladustesse ja teie ootamatut arusaamist neist jälginud ja järele mõelnud ning sõandame teid samal teel edasi juhtida. Laske mul nüüd eelkõige mõistukõnet kasutada! Raskesti mõistetavate asjade juures saab end sel kombel hästi aidata.

Nagu räägitakse, peituvad poeedi natuuris sügaval kõik kõlbeline maailma elemendid ja neil tuleb vaid ajapikku sealt välja areneda; nagu kinnitatakse, pole poeedil maailmas enam midagi vaadata, mida ta eneses juba aimamisi läbi pole elanud, — samuti on, nagu näib, Makarielegi algusest peale sügavale sisse sündinud meie päikesesüsteemi suhted, algul uinuvaina, siis järk-järgult arenedes, edaspidi üha selgemini elustudes.

Algul kannatas ta selliste nähtuste all, siis leppis ta nendega, ja aastatega kasvas ta vaimustus. Aga ta ei jõudnud enne enesega üksmeelele ega rahunenud, kuni leidis endale toe, kohates sõpra, kelle teeneid teiegi jõudsite juba küllaldaselt tundma õppida.

Leitud sõber, suhtudes kui matemaatik ja filosoof algusest peale asjasse umbusklikult, kahtles kaua, kas see vaade pole vahest kujunenud õppimise teel; seda enam, et Makarie ise tunnistas, et ta juba varakult oli nautinud astronoomia õppetunde ja innukalt täheteadusega tegelnud. Lisaks seletas ta aga veel, kuidas ta palju aastaid oma elus oli püüdnud neid sisemisi nähtusi koos hoida ja välise tajumisega võrrelda, kuid neid mitte iialgi kooskõlla ei suutnud viia.

Pärast seda laskis õpetlane enesele kõike, mis Makarie taevas nägi, mis talle ainult aeg-ajalt täiesti selge oli, kõige täpsemini ette kanda, kontrollis andmeid ja järeldas neist, et Makarie ei kanna eneses mitte niivõrd kogu päikesesüsteemi, vaid pigem liigub selles vaimselt kui integreeriv osa. Ta talitas vastavalt neile andmetele ja ta kalkulasioone tõestasid kummalisel kombel Makarie väited.

Ainult niipalju tohin teile seekord usaldada, ja sedagi avaldan koos tungiva palvega, et te sellest mitte kusa-gil mitte kellelegi sõnakest ei lausuks. Sest üks pea ju iga mõistlik ja arusaaja inimene — isegi siiraima heatahtlikkuse korral — selliseid väljendusi väljamõeldisteks või võta neid kui rumalavõitu arusaamise riis-meid kunagi õpitud teadusest. Isegi Makarie perekond ei tea sellest midagi lähemat, neid salajasi vaatlusi, neid vaimustavaid ettenägemisi peavad Makarie omak-sed haiguseks, mis teda käesõleval ajal takistab maailma elust ja huvidest osa võtmast. Seda, mu sõber, hoidke saladuses ja ärge laske Lenardolgi midagi märgata!»

Vastu õhtut esitleti meie rändurit veel kord Makariele; jutt oli mitmeti meeldivalt õpetlik, valime sellest välja alljärgneva:

«Loomult ei ole meil ühtki viga, mis ei võiks muutuda vooruseks, ja mitte ainustki voorust, mis ei võiks kujuneda veaks. Need viimased on juust kõige ohtlikumad.

Põhjust sellisteks mõtisklusteks andis mulle eriti murmelik õepoeg, noormees, kellest te meie perekonnaringis nii mõndagi kummalist olete kuulnud ja keda mina, nagu mu omaksed ütlevad, kohtlen palju säästvamalt ja hellemini kui vaja.

Noorusest peale oli tal teatav elav huvi tehnika vastu, ta andus sellele päriselt ja saavutas teadmises ning meisterlikkuses nii mõnegi õnneliku edusammu. Hiljem oli kõik, mis ta meile oma reisidelt saatis, alati kunstilisest küljest kõige täiuslikum, arukaimalt valitud, ülipeen-õrn käsitöö, mis vihjas maale, kus ta parajasti peatus ja mida meie siis mõistatama pidime. Sellest võiks järeldada, et ta on ja jääb kuivaks, osavõtmatuks, ainult vormitaitmisse takerdunud inimeseks; ka polnud ta kõne alla tulevates üldistes kõlbelistes arutlustes kuigi jutukas, kuid omas vaikselt ja hiljakesi oivaliselt peent praktilist taktitunnet hea ja kurja, kiidu- ja laiduväärse suhtes, nii et ma pole teda iialgi näinud eksivat ei vanemate ega nooremate, ei ülemate ega alamate vastu. Aga see sünnipärane siseteadlikkus, reguleerimata, nagu see oli, kujunes osaliselt mingiks tujukaks-veidraks nõrkuseks; ta võis enesele kohustusi leida isegi seal, kus neid vaja polnud ja end ilma igasuguse põhjusega kellegi võlgaseks pidada.

Kogu ta reisiks raisatud aja, eriti aga saabumissete-valmistuste järgi otsustades usun ma, et ta on eksi-arvamisel, nagu oleks ta varematal aegadel solvanud üht meie seltskonnaringi kuuluvat naisolendit, kelle saatusekäik teda nüüd häirib, ta tunneks end temast kohe vabanenuna, oma süüst lunastatuna, kui ta kuulda saaks, et sel olendil hästi läheb; küllap Angela räägib teile sellest rohkem. Võtke see kiri ja valmistage meie perekonnale õnnelik kokkutulek! Avalikult öeldes: tahaksin õepoega siin maailmas veel kord näha ja lahkudes südamlikult õnnistada.»

Kui Wilhelm oma ülesande põhjalikult ja täpselt oli täitnud, sõnas Lenardo naeratades:

«Nii väga kui ma ka selle kõige eest, mis ma kuulda sain, teile tänu võlgnen, pean siiski veel ühe küsimuse esitama. Kas ei palunud tädi teid lõpuks mulle veel mingit näilikult tähtsusetut teadet üle anda?»

Wilhelm mõtles hetke.

«Jah,» vastas ta, «mul tuleb meelde. Ta mainis üht Valerine-nimelist naisterahvast. Viimase suhtes pidin teile teatama, et ta on õnnelikult abiellunud ja ta käsi käib väga hästi.»

«Te veeretate mu südamele kivi ära,» ütles Lenardo. «Nüüd lähen ma heameelega koju tagasi, sest ma ei tarvitse karta, et mälestus sellest tütarlapsest mulle kohapeal etteheiteid hakkab tegema.»

«Mul pole sünnis küsida,» sõnas Wilhelm, «millised olid teie suhted selle naisterahvaga; kui te aga mingil kombel tema saatusest osa võtate, võite igatahes rahu-lik olla.»

«See on kõige kummalisem vahetõrjumine maa peal,» vastas Lenardo, «mitte mingil viisil armulugu, nagu võib arvata. Tohin teid küll usaldada ja teile jutustada seda, mis õieti mingi lugu polnudki. Mida peate te aga mõtlema, kui ma teile ütlen, et mu viivitamine tagasisõiduga, hirm meie elukohta tagasipöördumise ees, kõik need minu kummalised ettevõtmised ja pärimised, kuidas meie juures kodus lood on, — et kõige selle sihiks oli möödaminnes teada saada, kuidas sel lapsel läheb?»

«Uskuge mind,» jätkas ta, «ma tean muide väga hästi, et inimestest, keda tuntakse, võib lahkuda pikemaks ajaks, ilma et sa neid tagasi tulles muutunuina eest leiaksid; nii arvan ma, et minagi end omaste keskel varsti jälle täiesti kodusena tunnen. Mul oli tegemist selle ainsa olendiga, kelle olukord pidi muutuma ja tänu taevale ka paremuse poole on muutunud.»

«Teete mind uudishimulikuks,» ütles Wilhelm. «Lasete mul midagi täiesti iseäralikku oodata.»

«Vähemalt minu meelest ta seda ongi,» vastas Lenardo ja alustas oma jutustust järgmiselt:

«Juba varasest east oli mul kindel kavatsus oma noorusaastatel ette võtta traditsiooniline reis tsiviliseeritud Euroopas, kuid selle teostamine nihkus ajast aega edasi, nagu see tavaliselt ikka juhtub. Lähim ümbrus paelus mind, hoidis kinni, ja kaugus kaotas seda enam oma võlust, mida rohkem ma temast lugesin või jutustusi kuulsin. Kuid lõpuks, ergutatuna lelle poolt, peibutatuna oma sõpradest, kes enne mind olid maailma lennanud, jõudsin otsusele, ja nimelt nii kähku, et seda oodatagi ei võinud.

Mu lell, kes püüdis teha kõik mulle selle reisi võimaldamiseks, ei pidanud sellest hetkest peale enam midagi muud silmas. Te tunnete ju teda ja ta omapära, kuidas ta alati ainult ühe asja korraga käsile võtab ja selle lõpule viib ning et vahetõrjumine kõik muu seisma ja ootama peab; sel kombel on ta muidugi saavutanud paljugi, mis üksikisikul üle jõu käivat. See reis tuli talle mõnevõrra ootamatult, kuid ta oskas end otsemaid koguda. Mõned ehitustööd, mis olid ette võetud ja koguni alustatudki, pandi seisma, ja kuna ta oma hoiukopikale iialgi ei taha külge hakata, siis otsis ta kui tark majandusmees teisi vahendeid. Lähimaks ettevõtteks oli saadaolevate võlgade, eriti rendiraha sissekasseerimine; ka see oli tal kombeks, et ta oma võlgnikke niikaua kannatlikult kohtles, kuni tal enesel teatava määrani rahast puudu ei olnud. Ta andis oma võlgnike nimekirja asjaajajale ja jättis sissenõudmise tema hooleks. Üksikasju ma teada ei saanud; kuulsin ainult möödaminnes, et üks meie rentnikke, kellega lell kaua oli kannatanud, lõpuks siiski kohalt välja tõsteti, tema kautsjon, armetu summa, kulude katteks kinni peeti ja koht kellelegi teisele rendile anti. Väljaaetu oli tasast tõugu maamees, kuid mitte nii arukas ja toimekas kui teised temataolised. Ta vagaduse ja headuse tõttu küll armastati teda, kuid hurjutati kui nõrka majapidajat. Pärast naise surma jäi ta kahekesi tütreaga, keda ainult pähkelpruuniks tüdrukukuks nimetati. Kuigi too töötas kasvada tubliks ja kindlameelseks neiuks, oli ta ometi liiga noor otsustavalt sekkalöömiseks; lühidalt, rentnik käis alla, ilma

et lelle kannatlikkus ta kurja saatust pidurdada oleks suutnud.

Mul mõlkus meeles reis ja ma pidin kõik vahendid selle teostamiseks heaks kiitma. Kõik oli valmis, pakkimine ja juurte väljatõmbamine kodumullast oli käimas, minutiid lugesid. Ühel õhtul läksin veel korra läbi pargi, et tuttavaid puid ja põõsaid jumalaga jätta, kui järsku Valerine mu teele astus: sest nii oli tütarlapse nimi; teine nimetus oli ainult naljaks antud, seda põhjustas ta pruunjas näovärv. Ta astus mu teele ette.»

Lenardo vaikis hetke järelemõtlikult. «Kuidas see õieti oli?» küsis ta, «kas ta nimi oligi Valerine? Ja ometi,» jätkas ta, «ometi oli ta hüüdnimi rohkem levinud. Lühidalt, pruun tüdruk astus mu teele ette ja palus tungivalt, et ütleksin oma lelle ees hea sõna ta isa ja tema enda kaitseks. Kuna ma teadsin, kuidas lugu oli, ühtlasi aga ka seda, et sel hetkel tema heaks midagi raske, koguni võimatu on teha, siis ütlesin talle seda avameelselt ja kirjeldasin ta isa enese süüd ebasoodsas valguses.

Ta vastas mulle sellise selguse ja ühtlasi nii puhtameelse lapse helluse ja armastusega, et võitis sellega kogu mu sümpaatia, ja kui ma oleksin majanduslikult olnud iseseisev, oleksin tütarlapse selle palve rahuldamisega õnnelikuks teinud. Kuid praegu olid need mu lelle sissetulekud, need olid tema korraldused, tema käsud; lelle mõttelaadi ja selle kõige juures, mis juba oli sündinud, polnud enam midagi loota. Mulle oli töötus alati ülimalt püha olnud. Kes minult midagi nõudis, ajas mind kitsikusse. Olin niivõrd harjunud palveid tagasi lükkama, et ma isegi seda lubadust ei andnud, mida ma täita kavatsesin. See harjumus tuli mulle ka tookord tuluks. Tütarlapse motiivid põhjenesid individuaalsusel ja lapsearmastusel, minu omad kohustusel ja mõistusel, kuid ma ei salga, et viimased mulle eneselegi lõpuks liiga kalkidena näisid. Olime juba kord paar üht ja sama korranud, ilma et teineteist veenda oleksime suutnud, kui häda tütarlapse kõnekamaks tegi, vältimatu hukki, mida ta enese ees nägi, tal pisarad silmast välja võttis. Ta ei läinud päriselt tasakaalust välja, kuid rääkis elavalt ja meeleliigutusega, ja kuna ma ikka veel külma ja tuima mängisin, lõi kogu ta sisemus lõkkele.

Tahtsin stseeni lõpetada, kuid korraga oli ta mu jalge ees, haaras mu käe ja suudles seda, vaatas nii heasüdamlikult, nii armsalt anudes mu poole üles, et ma sel hetkel enam iseennast ei mõistnud. Teda jalule tõstes ütlesin ruttu: «Teen, mis võimalik; rahustu, mu laps!» Ja nii pöördusin ma kõrvalteele. «Tehke võimatut!» hüüdis ta mulle järele. Ma ei tea enam, mis ma öelda tahtsin, aga vastasin: «Küll ma teen!» ja takerdusin. «Tehke seda!» hüüdis ta korraga rõõmustatult, ilmes otse taevalik lootus. Viipasin lahkumiseks ja tõttasin minema.

Esmalt ei tahtnud ma lelle poole pöörduda, sest tundsin teda liiga hästi ja teadsin, et talle ei tohi üksikasju meenutada, kui ta midagi tervikuna ette on võtnud. Otsisin asjaajajat, see oli minema ratsutanud. Õhtul kogunesid külalised, sõbrad tulid lahkumist pühitsema. Mängiti ja söödi südaööni. Külalised jäid teiseks päevaks ja meelelahutused pühkisid ära pildi tollest nii tungivalt paluvast tütarlapsest. Asjaajaja tuli tagasi, ta oli tegevuses ja rohkem kui kunagi üle koormatud. Igaüks küsis teda. Tal polnud aega mind ära kuulata, kuid katsusin teda siiski kinni pidada. Kuid vaevalt olin ma seda vaga rentnikku maininud, kui ta mulle väga elavalt vastu hakkas: «Ärge sellest jumala pärast midagi onule öelge, kui te lõpuks veel pahandust ei tahal!» Mu ärasõidu päev oli kindlaks määratud; mul tuli kirju kirjutada, külalisi vastu võtta, naabritele lahkumisvisiite teha. Senini oli mulle mu teenijatest küllalt olnud, kuid nüüd polnud neil põrmugi osavust ärasõiduaskeldusi kergendada. Kõik jäi minu peale, ja siiski, kui asjaajaja mulle lõpuks öösel tunnikese jutuajamist võimaldas, et meie rahaasju korraldada, julgesin ma veel kord Valerine isa eest paluda.

«Armas parun,» ütles mulle asjaajaja, see liikuv mehike, «kuidas teile ometi sellist pähe tuleb? Mul oli selletagi teie lalluga täna väga raske; sest see, mis te minekuks vajate, läheb palju rohkem maksma, kui me arvasime. See on muidugi täiesti loomulik, aga siiski tülikas. Eriti teeb vanahärrale meelehärmi see, kui asi juba joones paistab olevat, et siis asjaajamises veel midagi tagantjärele lonkab; aga see on nüüd sageli nii, ja meie teised peame nende tagajärgede all kannatama.

Ranguse, millega saadaolevaid võlgu sisse tuli nõuda, tegi ta endale seaduseks; seda peab ta kindlasti ja teda on küll raske järeleandmisele mõjutada. Ärge tehke seda, palun teid, see on täiesti asjatu!»

Lasksin end oma armupalvega ära hirmutada, kuid mitte täiesti. Palusin asjaajajat tungivalt, et ta talitaks leebelt ja mõõdukalt, kuna otsuse täideviimine sõltus ju temast. Ta lubas kõike, nagu temataolised ikka lubavad, et sel hetkel rahu saada. Ta sai minust lahti; tungkauguste ja meelelahutuste järele kasvas! Istusin tõllas ja lõin käega kõigele, mis mind veel kodus oleks milledki osa võtma sundinud.

Eläv mulje on nagu mõni haav; sa ei tunne teda, kui sa ta saad. Alles hiljem hakkab ta valutama ja mädanema. Samuti oli mul lugu tolle sündmusega aias. Nii sageli kui ma üksi olin, nii sageli kui mul tegevust polnud, kerkis mulle anuva tütarlapse kuju koos oma ümbrusega, iga puu ja põõsaga, kohaga, kus ta põlvitas, teega, kuhu ma pöördusin, et palujast eemalduda, tervikuna otsekui värske pilt vaimusilma ette. See oli kustumatu mulje, mida teised pildid ja kujutlused küll varjutada ja kinni katta võisid, kuid ialgi kustutada ei suutnud. Ikka uuesti kerkis see pilt igal vaikselt viivul esile, ja mida kauem see kestis, seda valusamini tundsin süükoormat, mille ma vastu oma põhimõtteid, vastu oma harjumust kanda olin võtnud, kuigi mitte selge sõnaga väljendades, vaid ainult kogeldes, esmakordselt sellisel juhul kohmetuna.

Ma ei jätnud oma esimestes kirjades meie asjaajajalt küsimata, kuidas asi lahenes. Ta lükkas vastamise ikka edasi. Kord loobus ta sellele punktile vastamast, kord olid ta sõnad kahemõttelised, lõpuks vaikis ta täiesti. Vahemaa kasvas, palju uut astus minu ja mu kodu vahele; nii mõnigi elamus sundis end peale; kadus pilt, kadus peaaegu tütarlaps, jäi ainult nimi. Mälestus temast kerkis ikka harvemini esile ja minu tujukas tahe pidada omastega ühendust mitte kirjade, vaid märkide abil aitas palju kaasa endise olukorra peaaegu unustamiseks koos kõigi ta tingimustega. Alles nüüd, kus ma kodule lähenen, kus ma oma perekonnale tahan protsentidega tasuda kõike seda, millest ta senini ilma oli,

nüüd valdab mind see imelik kahetsus — peab seda isegi imelikuks nimetama — jälle kogu jõuga. Koos mu omaste kujudega värskeneb ka tütarlapse pilt, ja ma ei karda midagi nii väga kui seda, et saan kuulda, kuidas ta hukkus selles õnnetuses, millesse mina ta tõukasin; sest mulle näib, et see, mis ma tema heaks tegemata jätsin, teda hukutada aitas, kiirendas ta kurba saatust. Juba tuhat korda olen enesele kinnitanud, et see tunne on põhiliselt ainult nõrkus ja et ma mitte mingist õilsast tundest aetuna polnud juba varakult enesele seaduseks teinud mitte ealeski töotusi anda, vaid ainult hirmust kahetsuse ees. Aga nüüd näib, et mulle kätte maksab just see kahetsus, mille eest ma pagesin, kuna ta tuhande hulgast haarab nimme mu piinamiseks selle juhuse. Sealjuures on see pilt, see kujutlus, mis mind vaevab, nii meeldiv, nii armastusväärne, et ma teda meelsasti pikendan. Ja kui ma sellele mõtlen, siis tundub, nagu põletaks mind veel see suudlus, mille ta mu käele surus.»

Lenardo vaikis, ja Wilhelm vastas ruttu ning rõõmsalt:

«Niisiis ei oleks ma saanudki teile suuremat teenet osutada, kui seda mu ettekande järelsõna oli, samuti nagu nii mõnigi kord sisaldab postskriptum kirja kõige huvitavama osa. Muidugi tean ma Valerinest ainult vähe, sest kuulsin temast vaid möödaminnes; aga kindlasti on ta jõuka mõisaomaniku abikaasa ja elab hästi, nagu mulle tädi veel lahkumisel kinnitas.»

«Tore,» ütles Lenardo, «nüüd ei hoia mind enam miski tagasi. Teie olete mind pattudest puhtaks kuulutanud, ja nüüd läheme otsemaid minu omaste juurde, kes mind niikuinii kauem kui vaja ootavad.»

Wilhelm vastas:

«Kahjuks ei saa ma teid saata, sest mind keelab kummaline kohustus: ma ei tohi kusagil üle kolme päeva peatuda ega enne aasta möödumist samasse kohta tagasi tulla. Andestage, kui ütlen, et ma selle veidruse põhjust avaldada ei taha.»

«Mul on väga kahju,» ütles Lenardo, «et me teid nii ruttu kaotame ja et ma ka midagi teie heaks teha ei saa. Aga kui te juba korra sellel teel olete, et mulle

head osutada, siis võiksite mind väga õnnelikuks teha, kui külastaksite Valerinet, saaksite ta elust-olust täpse pildi ja annaksite minu rahustamiseks siis kas kinjalikult või suusõnaliselt — küllap me kolmanda koha kokkusaamiseks juba leiame — põhjalikke teateid.»

Seda ettepanekut arutasid nad pikemalt; Wilhelmile oli Valerine elukohta mainitud. Ta otsustaski mõisaprouat külastada; määrati kindlaks kolmas koht, kuhu pidi ilmuma parun ja kaasa tooma Felixi, kes vahepeal naisterahvaste hoole alla oli jäänud.

Kõrvuti ratsutava Lenardo ja Wilhelmi tee viis mitmekesise vestluse saatel tükk aega üle kauni luha, kuni meie sõbrad lõpuks suurele teele välja tulid ja järele jõudsid paruni töllale, mis oma härra taas koju pidi viima. Siin tuli sõpradel lahku minna, ja Wilhelm jättis paari sõbraliku sõnaga jumalaga ning lubas parunile veel kord peatseid teateid Valerineest.

«Kui nüüd õige mõtlema hakata,» kostis parun, «oleks see ju ainult väike kõrvalekaldu mine teelt, kui ma teid saadaksin... Miks ei peaks ma ise Valerinet üles otsima? Miks mitte ise veenduda ta õnnelikus elujärjes? Te hakkasite nii sõbralikult saadikuks: miks ei taha te mu saatja olla! Sest saatja peab mul olema, peab olema moraalne tugi, nagu kohtus võetakse juriidiline abi, kui end protsessi käigus küllalt kindlana ei tunta.»

Kõik Wilhelmi vastuväited — et kodus oodatakse nii kaua võõrsil viibinud reisimeest, et tühjalt saabuv tõld jätab imeliku mulje ja palju muud selletaolist — ei mõjunud Lenardosse sugugi, ja Wilhelm pidi lõpuks saatjaks hakkama, kusjuures eelseisvad elamused, mida sellisest sõidust karta võis, ta tuju just ei ülendanud.

Teenritele õpetati, mis nad koju saabudes pidid ütlema, ja sõbrad pöördusid nüüd teele, mis Valerine elukoha poole viis. Umbrus paistis olevat rikas ja viljakandev, otsekui loodud põllupidamiseks. Samuti oli ka selles piirkonnas, mis Valerine mehele kuulus, väga hea ja hoolega haritud maa. Wilhelmil oli aega maastikku täpselt vaadelda, kuna Lenardo vaikides ta kõrval ratsutas. Lõpuks alustas ta juttu:

«Mõni teine minu asemel püüaks Valerinele võib-olla tundmatuna läheneda; sest inimesel on alati piinlik

tunne, kui ta selle silma alla peab astuma, keda ta on solvanud; mina aga kannatan selle parema meelega välja ja talun etteheidet, mida mul ta esimesest pilgust on karta, kui et end maskeeringu ja valega kindlustada. Vale võib meile niisama palju täbarusi tuua kui tõde; ja kui me nad vaekausile paneme, et kaaluda, kumb neist meile sagedamini kasuks tuleb, siis tasub püsiv töö juurde jäämine ikkagi alati vaeva ära. Niisiis lähme lohutatult edasi; nimetan oma nime ja tutvustan teid kui oma sõpra ja seltsilist.»

Nüüd jõudsid nad mõisa õue ja tulid sadulast maha. Lihtsalt riietatud, lugupidamist äratav mees, keda nad mõneks rentnikuks pidasid, tuli neile vastu ja esitles end mõisaomanikuna. Lenardo nimetas oma nime; ja näis, et mõisnik teda nähes ja tundmaõppides üliväga rõõmustas.

«Mis küll minu naine ütleb,» hüüdis ta, «kui jälle oma heategija vennapoega näeb! Ei jõua ta ju küllalt kiita ega jutustada, kui palju tema ja ta isa lellele võlgnevad.»

Millised kummalised mõtted ristlesid ruttu läbi Lenardo pea! «Kas varjab see mees, kes nii aus välja näeb, oma kibedust sõbraliku näo ja libedate sõnade taha? Suudab ta oma etteheiteile sellist meeldivat välist tegumoodi anda? Sest kas ei teinud mu lell selle perekonna õnnetuks? Ja kas siis mees seda senini ei tea? Või,» — nõnda mõtles ta kiiresti tärkavas lootuses — «pole asi nii halvasti läinudki, nagu sa arvasid? Sest päris kindlaid teateid pole sa ju siiski kunagi saanud.» Sellised oletused käisid tal peas edasi-tagasi, sellal kui mõisnik käskis hobuse ette panna, et lasta oma abikaasa, kes naabrite juures külaskäigul oli, koju tuua.

«Kui ma teid vahepeal, kuni mu naine saabub, omal kombel lõbustada ja ühtlasi oma tegevust jätkata tohin, siis tehke koos minuga need paar sammu põllule ja vaadake, kuidas on lood mu majapidamisega; sest kindlasti pole teil kui suurmaomanikul midagi südamelähedasmat kui see õilis teadus, õilis maaharimise kunst.»

Lenardo ei vaielnud vastu, Wilhelm võttis ju kõigest meeeldi õppust, ja peremees kui piiramatu omanik ja valitseja keset oma maad ja mulda, mõistis sellega täie-

likult ümber käia: see, mis ta ette võttis, oli kava kohaselt tehtud, see, mida ta külvas ja istutas, täiesti omal kohal; kogu tegevust ja selle põhjusi oskas ta nii arusaadavalt selgitada, et iga kõrvaltvaataja taipas ja võimalikuks pidas, et temagi sama tööd ja täpselt samuti saab teha, sõge mõte, mis meid kergesti valdab, kui vaatleme meistrit, kelle käes kõik otsekui mängides läheb.

Külalised olid väga rahul ega mõistnud peale kiituse ning nõustumise midagi öelda. Mõisnik võttis tunnustuse tänuga ja sõbralikult vastu, kuid lisas:

«Nüüd pean teile aga näitama ka oma nõrka külge, mis on muidugi igaühel, kes ainuüksi mõnele huvialale pühendub.»

Ta viis külalised mõisa õue, näitas neile oma tööriistu ja nende tagavara, samuti nagu kõigi mõeldavate riistade ja nende juurde kuuluvate osade varusid.

«Kuulen sageli laimust,» ütles ta seejuures, «et ma selles osas liiga kaugele lähen; kuid mina ei saa end sellepärast hukka mõista. Õnnelik on see, kellele ta töö kauniks mänguasjaks saab, kes lõpuks töö mänglevalt kergeks teeb ja seda naudib, mis tema olukorras muidu on kohustuseks.»

Mõlemad sõbrad küsisid ja pärisid ohtrasti. Wilhelmi rõõmustasid eriti need üldised märkused, mis sellele peremehele omastena näisid, ja ta ei jätnud neile omalt poolt vastamata; sellal mõtiskles enesesse süvenenud Lenardo endamisi Valerine õnnest, milles ta olude järgi otsustades kindel oli, kuigi siia segunes mingi nõrk ebamugavustunne, mida ta enesele seletada ei osanud.

Mehed olid juba majja jõudnud, kui tõld perenaisega ette sõitis. Nad ruttasid talle vastu; aga kuidas hämmastus, kuidas ehmus Lenardo, nähes daami sõidukist väljuvat! See polnud tema, see polnud pähkelpruun tüdruk, pigem just vastupidi; küll ka kaunis, sale kogu, aga blond, kõigi blondidele omaste eelistega.

See ilu, see sarm kohitasid Lenardot. Ta pilk oli otsinud pähkelpruuni olendit; nüüd sädeles talle hoopis teistsugune vastu. Ka selle näojooned meenusid talle nüüd. Daami esimesed laused, tema käitumine hajutasid peagi kõik kahtlused: see oli kohtumehe tütar, kelle

isast lell väga lugu pidas, kelle tütrele ta kaasavara osas palju head oli teinud ja noorpaari kõigiti abistanud. Seda kõike ja rohkemgi veel jutustas noorik majja astumisel külalisi rõõmuga tervitades, selle rõõmuga, mida üllatus jällenägemise puhul vabaks laseb. Küsiti, kas nad teineteist veel ära tunnevad; räägiti välistest muudatustest, mis sellises eas inimeste juures küllaltki märgatavad on. Valerine oli ju alati meeldiv, ülimalt armastusväärne aga sel puhul, kui rõõm teda tavalisest ükskõiksest meeolust välja viis. Seltskond muutus nii jutukaks ja vestlus nii elavaks, et Lenardo end koguda ja oma jahmatust varjata suutis. Wilhelm, kellele sõber küllalt kiiresti sellest kummalisest asjaloost märku oli andnud, tegi kõik mis võimalik, et sõbrale abiks olla; ja Valerinel ei lasknud see väike edevus, et parun oli meenutanud ja külastanud teda veel enne, kui oli näinud omakseid, kõige nõrgematki kahtlust tekkida, et siin võis mingi teise kavatsuse või arusaamatusega tegemist olla.

Istuti hilise öötunnini koos, kuigi mõlemad sõbrad ihkasid omavahelist vestlust, mis ka sedamaid algas, kui nad võorastetuppa kahekesi jäid.

«Näib, et ma ei pea oma vaevast vabanema,» ütles Lenardo. «Nüüd kahekordistab seda veel õnnetu nimede äravahetamine, nagu ma märkan. Olen sageli näinud seda blondi kaunitari mängimas tolle tõmmuga, keda kaunitariks ei saanud nimetada; jah, ma ise hullasin nendega, kuigi olin neist palju vanem, põldudel ja aedades ümber. Kumbki ei jätnud mulle vähimatki muljet: pidasin meeles ainult nime ja andsin selle eksikombel teisele. Nüüd leiän ma selle, kes mulle üldse korda ei lähe, omamoodi ülemäära õnnelikuna, sellal kui teine kes teab kuhu maailma hulkuma on aetud.»

Järgmisel hommikul olid sõbrad peaaegu varem jalul kui töökad maainimesed. Rõõm oma külalisi näha oli varakult äratanud ka Valerine. Ta ei aimanud, milliste mõtetega noormehed einele tulid. Wilhelm, kes selgesti taipas, et ilma teadeteta pähkelpruunist tüdrukust Lenardo kõige piinlikumas olukorras on, viis jutu endistele aegadele, lapsepõlvemängudele, kohtadele, mida ta ise tundis, paljudele mälestustele, nii et Valerine lõpuks

täiesti loomulikult mõttele tuli pähkelpruuni tüdrukut küsida ja ta nime mainida.

Vaevalt oli Lenardo kuulnud nime Nachodine, kui see talle täielikult meelde tuli, ja koos nimega taas vaimusilma ette ka pilt tollest paluvast tütarlapsest, tuli nii võimsalt, et kõik järgnevad üksikasjad talle täiesti talumatuks muutusid; kui Valerine sooja kaastundega jutustas vaga rentniku varanduse üleskirjutamisest, tema resignatsioonist ja kohalt lahkumisest, kuidas ta oli toetunud oma tütre najale, kes kandis väikest kompsu kätte otsas; arvas Lenardo, et vajub maa alla. Õnnetuseks või õnneks sattus Valerine teatud üksikasjadele, mis, Lenardo südant rebides, võimaldasid tal siiski oma kaaslaste abil pisut tasakaalu säilitada.

Lahkumisel palus abielupaar neid puhtast, siirast südamest peagi jälle tulla ja külalised vastasid sellele pooliku, silmakirjaliku lubadusega. Ja nagu inimesele, kes on harjunud kõike heast küljest võtma, kõikjal õnn vastu naeratab, nii tõlgitses Valerine lõpuks Lenardo vaikimist, ta ilmselt hajameelsust jumalagajätul ja kärsitult minemarutamist enese kasuks. Kuigi ta oli tubli põllumehe truu ja armastav abikaasa, meeldis talle siiski pisut see mõte, et tema endise mõisahärra südames oli kas elustunud endine või tärganud uus tunne tema, Valerine vastu.

«Et me nende nii ilusate lootuste juures, päris sadama läheduses karile jooksi, selles suhtes saan end üsna nõrgalt lohutada, end ainult hetkeks rahustada ja omaste juurde siirduda — ja sedagi selle tõttu, et arvan: teid on taevas mulle saatnud. Teid, kellel ta kummalise missiooni juures täiesti ükskõik on, kuhu ta tee viib ja milleks ta seda tallab. Võtke Nachodine otsimine ja mulle teadustamine enese hooleks! On ta õnnelik, siis olen ma rahul; on ta õnnetu, siis aidake teda minu kulul! Tegutsege millestki hoolimata, ärge hoidke kokku, ärge säästke midagi!»

«Aga millisesse ilmakaarde mul siis oma sammud suunata tuleb?» küsis Wilhelm naeratades. «Kui teil aimugi pole, kuidas peaks siis minul selleks aimamiseks annet olema?»

«Kuulake!» vastas Lenardo. «Möödunud ööl, kui

nägite mind ahastuses lakkamatult edasi-tagasi kõndivat, kui mu peas ja südames kõik kärsitult keerles, ilmus mu vaimusilma ette üks vana sõber, väärakas mees, kes mind mu nooruses just ilma igasuguse koolmeisterdamiseta sügavalt mõjutas. Oleksin teda meeldi enesele reisiseltsiliseks palunud, kas või lühemale teekonnale, kui ta ülikaunite kunsti- ja antiikharulduste pärast nii kummaliselt kinni poleks oma korteri küljes, kust ta ainult viivuks lahkuks. Sellel mehel, ma tean, on laialdane tutvusringkond selles osas, mis siin maailmas kuidagi õilsa sidemega on ühendatud; rutake tema juurde, jutustage talle seda, mis ma teile rääkisin, ja ma jään lootma, et ta õrn tundlikkus avastab koha, avastab ümbruse, kust kadunud tütarlast võiks leida. Mu ängistuses meenus mulle, et selle lapse isa kuulus ju vagade hulka, ja ma olin sel hetkel küllalt vaga, et pöörduda moraalse maailmakorra poole ning paluda, et see korrakski minu kasuks oivalist heldust osutaks.»

«Veel üks raske küsimus tuleb lahendada,» ütles Wilhelm. «Kuhu pean pänema oma Felixi? Sest sellistele täiesti tundmatuile teedele ei tahaks ma teda kaasa võtta, aga maha jätta ma teda meeldi ei sooviks; sest minu arvates ei arene poeg kusagil paremini kui just oma isa juures.»

«Sugugi mittel!» vastas Lenardo. «See on ainult vanemate kuldne eksiarvamine. Isa jääb ikka mingisse despootlikku suhtesse pojaga, kelle voorusi ta ei tunnusta ja kelle vigadest ta rõõmu tunneb; sellepärast tavatsesid juba vanad kreekelased öelda: «Kangelaste poegadest saavad päevavargad.» Ja mina olen küllalt palju maailmas ringi vaadanud, et selles täielikult veenduda. Õnneks saab meie vana sõber, kelle jaoks ma teile kohe kiiruga paar rida kirjutan, teile selleski suhtes parimaid andmeid anda. Kui ma teda aastate eest viimati nägin, jutustas ta mulle nii mõndagi ühest pedagoogilisest ühingust, mida ma ainult mingiks utopiaks pidasin: mulle näis, nagu lanseeritaks seal tegelikkuse sildi all tervet rida ideesid, mõtteid, ettepanekuid ja kavatsusi, mis muidugi omavahel kokku kuulusid, kuid tavalises asjade käigus küll vaevalt võisid kokku sattuda. Kuna ma aga teda selles suhtes tunnen,

et ta välise piltlikkusega kõike võimalikku ja võimatut püüdis tegelikuks luua, siis ei rääkinud ma sellest rohkem, ja nüüd tuleb see meile kasuks; vanake teab teile kindlasti soovitada kohta ja tingimusi, kuhu võite rahuliku südamega jätta oma poja ning loota kõige paremaid tulemusi aruka juhtimise all.»

Edasi ratsutades ja sel kombel vesteldes silmasid nad kaunist villat, sõbralik-tõsisele maitsele vastavalt ehitatud hoonet. Selle ees oli avar väljak, mida piirasid väärikas kauguses põlised puud. Kuid maja uksed ja luugid olid viimseni kinni, kõik näis nii üksildasena, kuigi hästi hoolitsetuna. Vanemalt mehelt, kes sissekäigu juures midagi nokitses, kuulsid nad, et villa on ühe noormehe pärandusosa, mille talle oli jätnud hiljuti kõrges vanuses surnud isa.

Järgnevaile küsimustele said meie sõbrad vastuseks, et pärijale villa ei meeldi: siin olevat kahjuks juba kõik valmis, temal pole siin enam midagi teha ja juba olemasolevat nautida — just see pole temale omane; sellepärast otsinud ta enesele elupaiga lähemal mäestikule, kus ta endale ja oma seltsilistele samblaga kaetud onnid ehitab ja mingi jahimeeste-eremiitide asula rajab. Mis jutustajasse enesesse puutus, siis said meie sõbrad kuulda, et mees on pärandusosa juurde kuuluv kastellaan ja muretseb kõige hoolikamalt korrashoiu ning puhtuse eest, et mõni pojapoeg, kes saab oma valdusse vanaisa villa ja tahab kadunukese jälgedes käia, siin kõik niisamuti eest leiaks, nagu lahkunu selle maha oli jätnud.

Kui nad tüki aega olid vaikides oma teed jätkanud, alustas Lenardo juttu märkusega, et inimese omaduseks on tahe ikka otsast peale hakata; seepeale vastas Wilhelm, et asi end kergesti seletada ja vabandada laseb, kuna ju igamees, kui täpselt võtta, tõepoolest otsast peale hakkab. «Pole ju ükski,» hüüdis ta, «nendest kannatustest, mis ta esivanemaid piinasid, vabaks kuulutatud. Kas võib talle siis pahaks panna, kui ta nende rõõmudest midagi teada ei taha?»

Lenardo kostis:

«Te annate mulle julgust üles tunnistada, et ma ei taha õieti millegi muuga, meelsasti tegelda kui ainult

sellega, mis ma ise olen loonud. Ma pole iialgi tahtnud teenrit, keda ma juba poisikesest peale välja pole kujundanud, ei ühtki hobust, keda ma ise pole ratsastanud. Selle mõttelaadi kohaselt tunnistan ka meelsasti, et mind vastupandamatu jõuga enese poole tõmbab ürgalgeeline olustik, et seda tunnet ei suutnud nüristada mu reisid läbi kõrge kultuuriga maade ja rahvaste, et mu kujutlusvõime otsib rahuldust sealtpoolt ookeani ja et üks senini hooletusse jäetud perekonnavaldus neil uutel randadel mulle lootust annab viimaks ometi oma tasehilju sepitsetud, soovidekohast, järk-järgult küpseks saanud plaani teostada.»

«Selle vastu ei oska ma midagi öelda,» sõnas Wilhelm. «Sellises uude ja tundmatusse maailma suunatud mõttes on midagi omapärast, suurt. Palun vaid arvesse võtta, et selline üritus õnnestub ainult hulgakesi koos tegutsedes, mitte üksikul. Te sõidate üle ookeani ja leiate sealt juba perekonnavaldusi, nagu ma tean; minu sõbrad hellitavad samu plaane ja on sinna juba asunudki; ühinege nende ettenägelike, tarkade ja tugevate mees-tega! See kergendab mõlema poole ettevõtet ja avardab tegevusvälja.»

Selliselt vesteldes jõudsid meie sõbrad kohta, kus nad nüüd lahkuma pidid; mõlemad istusid maha, et kirjutada; Lenardol valmis soovituskiri Wilhelmile eespool mainitud kummalise vanamehe jaoks, Wilhelm aga kirjeldas liitlastele oma uue sõbra seisukorda, temagi ridadest kujunes loomulikult soovituskiri; selle lõpus mainis ta ka oma Montaniga arutletud küsimust ja põhjendas veel kord, miks ta niipea kui võimalik nendest ebamugavatest tingimustest, mis temast igavese juudi teevad, vabaneda soovib.

Nende kirjade vahetamisel ei suutnud Wilhelm ikkagi hoiduda oma sõbrale teatavaid kaalutlusi südamele panemast.

«Pean oma olukorras meeldivaks ülesandeks,» pajatas ta, «vabastada teid, õilis mees, meelehärmist ja päästa ühtlasi inimolend viletsusest, kui ta selles peaks olema. Sellisele eesmärgile võib vaadata kui tähele, mille järgi purjetad, kuigi sa ise ei tea, mis teel võib juhtuda, mis teel võib sündida. Kuid seejuures ei tohi

ma unustada hädahoitu, milles te veelgi igal juhul hõljute. Kui te poleks mees, kes iialgi oma sõna ei anna, siis laseksin teil töötada, et te eluilmaski seda naisolen-dit, kes teile nii kalliks läheb, ei näe, ja rahuldute sel-lega, kui ma teile teatan, et tal hästi läheb, see on siis, kui ma ta tööpoolest õnnelikuna leian või teda õnnele võin aidata. Kuna ma aga ei saa ega taha teid sellisele töötusele sundida, siis vannutan teid kõige selle juures, mis teile kallis ja püha on, teie enese, teie omaste ja minu, oma uue sõbra nimel — ärge lubage enesel läheneda sellele otsitavale ükskõik millisel ettekäändel. Ärge nõudke minult, et ma lähemalt märgiksin või koguni nimetaksin seda paika ja kohta, kust ma ta leian, ega seda ümbruskonda, kuhu ma ta jätan. Te usute mu sõnu, et tal hästi läheb, ja olete pattudest lahti tunnistatud ning rahustatud.»

Lenardo naeratas ja vastas:

«Osutage mulle see teene ja ma olen tänulik. Mis te teha tahate ja saate, jäägu see teie otsustada, aga minu teguviis jäägu kõike parandava aja, mu oma otsustamisvõime ja — kus vaja — mõistuse hooleks.»

«Andestage,» vastas Wilhelm, «kuid see, kes siiski teab, millisel kummalisel kujul kiindumus meie südamesse hiilib, eks sellel hakka hirm, kui ta ette näeb, et sõber kipub endale soovima seda, mis talle tema oludes, tema suhetes paratamatult õnnetust ja häda peab tooma.»

«Loodan, et olen sellest tütarlapsest lahti, kui teada saan, et ta õnnelik on,» ütles Lenardo.

Sõbrad lahkusid, kumbki ise suunas.

Kaheteistkümnes peatükk

Lühike ja meeldiv tee viis Wilhelmi linna, kuhu ta kiri oli määratud. Rändur leidis eest rõõmsaimelise ja hästiehitatud linna; kuid selle värske pale näitas liiga selgesti, et linn oli alles hiljuti tulekahju läbi kannatada saanud. Aadress kirjal juhtis Wilhelmi viimasesse, väikesesse, allesjäänud linnaossa, vanas, tõsisest stiilis ehitatud, kuid hästi säilinud ja puhta välimusega

maja ette. Ähmased, oivaliselt tinasse raamitud akna-ruudud kuulutasid silmarõõmustavat värvitoredust seepool. Ja nii oli ka sisemus tööpoolest välimusele vastav. Puhastes ruumides võis kõikjal näha majariistu, mis juba mitut sugupõlve olid teeninud, koos väheste uutega. Majahärra võttis Wilhelmi sõbralikult ühes samuti sisustatud toas vastu. Need kellad selles ruumis olid juba nii mõnegi sünni- ja surmatunni löönud ning kõik ümbritsev meenutas, et minevik ka olevikuks üle võib minna.

Saabunu andis edasi oma kirja, mille aga vastuvõtja avamatult kõrvale pani ja rõõmsas vestluses oma külalist vahetult tundma õppida püüdis. Nende jutt muutus peagi usaldavaks, ja kui Wilhelm oma harjumuse vastaselt pilgul uurivalt toas ringi laskis käia, ütles hea vanahärra:

«Mu ümbrus äratab teie tähelepanu. Te näete siin, kui kaua miski võib püsida, ja me peame ju ka sellist nägema — vastukaaluks sellele, mis maailmas nii ruttu vaheldub ja muutub. Vaadake, see teekatel oli juba mu vanemate teenistuses ja meie õhtuste perekondlike koosviibimiste tunnistajaks; see vaskne kaminavari kaitseb mind ikka veel tule eest, mida ma nende vanade suurte tangidega kohendan; ja nii läheb kõik läbi kõige. Mullä näib, et võisin just sellepärast oma tähelepanu ja töö-innu nii rohkelt teistele asjadele pühendada, et ma suuremat nende väliste vajaduste uuendamisega ei tegelnud, mis nii paljudel inimestel jõudu ja aega kulutab. Örn tähelepanelikkus selle vastu, mida inimene omab, rikastab teda, kuna tal mälestustest kuhjub aarete kogu, ühenduses kõige tavalisemate esemetega. Tundsin üht noormeest, kes armastatud tütarlapsest lahkudes näppas temalt nõõpnõela, sellega iga päev oma rinnaesist kinnitas ja selle hoitud ning hinnatud aarde pikalt, mitmeaastaselt reisilt taas tagasi tõi. Meil teistel, väikestel inimestel, tuleb seda küll vooruseks pidada.»

«Mõni mees aga toob selliselt pikalt ja kauaselt reisilt oma südames tagasi okka,» vastas Wilhelm, «millest ta võib-olla meelsamini lahti tahaks saada.»

Näis, et vanake Lenardo olukorrast midagi ei teadnud, kuigi ta vahepeal kirja avas ja läbi luges, sest ta viis jutu jälle endisele ainele tagasi.

«Visa kiindumus omandisse,» jätkas ta, «annab meile mõnelgi juhul suurimat energiat. Tänu sellisele kangekaelsusele päästsin oma maja. Kui linn põles, tahtis minugi pere põgeneda ja end päästa. Keelasin selle ära, käskisin sulgeda aknad ja ukSED ning alustasin mitme naabriga võitlust tule vastu. Meie jõupingutused tasusid end ära, see riba linnast jäi püsti. Teisel hommikul oli minu juures kõik samuti korras, nagu te praegu näete ja nagu see peaaegu juba sada aastat on olnud.»

«Kõik see annab tunnistust sellest,» ütles Wilhelm, «et inimene ei pane vastu muudatustele, mida toob aeg.»

«Muidugi,» sõnas vanake, «kuid see, kes kõige kauemini vastu peab, on ka tõepoolest midagi saavutanud.»

Isegi pärast oma oleluse lõppu oleme me võimelised alal hoidma ja kindlustama: anname tulevastele põlvetele edasi teadmisi, kanname neile üle oma meelsust, samuti nagu pärandame varandust, ja kuna mul nüüd eriti viimasega tegemist on, siis võtsin juba ammust aega kasutusele kummalise ettevaatuse, sepiitsesin täiesti omapäraseid korraldusi; alles hiljuti aga õnnestus mul oma soovi täitumist näha.

Tavaliselt puistab poeg laiali selle, mis isa on kogunud, korjab midagi muud või teisel kombel. Kui jõutakse aga lapselaps, uus generatsioon ära oodata, siis tulevad samad kalduvused, samad vaated jälle ilmsiks. Ja nii leidsin ma siis lõpuks tänu meie pedagoogidest sõpradele ühe tubli noormehe, kes võib-olla veel rohkem kui ma ise kogunud omandi küljes ripub ja kellel on sügav huvi haruldaste asjade vastu. Minu usalduse võitis ta lõplikult selle hirmsa jõupingutusega, millega tal õnnestus tuld meie majast eemale tõrjuda; kahe- ja kolmekordselt on ta ära teeninud selle vara, mille valdajaks teda mõtlen jätta; jah, see ongi talle juba üle antud, ja sellest ajast suureneb meie aareteladu kummalisel kombel.

Kuid mitte kõik, mis te siin näete, pole meie oma. Vastuoksa, samuti nagu te muidu pandivõtjate juures nii mõndagi juveeli silmate, nii võin ma teile ka meil

väärisasju näidata, mis on toodud siia väga mitmesuguste olude sunnil kindlama hoiukoha mõttes.»

Wilhelm mõtles toredale kastikesele, mida ta reisil pealegi heameelega kaasa vedada ei tahtnud, ega saanud teisiti, kui pidi seda vanahärrale näitama. Viimane vaatles kastikest tähelepanelikult, nimetas aja, mil see võis umbes valmistatud olla, ja näitas omalt poolt midagi taolist. Wilhelm esitas küsimuse, kas ta oma kastikese peaks avama? Vanamees polnud sel arvamisel. «Usun küll, et seda võiks teha ilma erilise kahjustamiseta,» ütles ta, «aga et te leidsite selle nii kummalise juhuse tõttu, siis peaksite selle kastikese juures oma õnne proovima. Sest kui te olete õnneliku tähe all sündinud ja kui see kastike midagi tähendab, siis peate te juhuslikult sellele võtme leidma, ja just sealt, kus te seda kõige vähem ootate.»

«Jah, selliseid juhuSeid on,» nõustus Wilhelm.

«Mul enesel on mõningaid selliseid olnud,» jutustas vanamees, «ja siin näete te kõige tähelepanuväärivamat neist. Kolmkümmend aastat oli mul sellest elevandiluust nikerdatud krutsifiksist keha koos pea ja jalgadega ühest tükist olemas, hoidsin seda kaunist meisterteost hoolikalt kõige kallimas laekas; umbes kümne aasta eest sain ma juurdekuuluva risti pealiskirjaga ja lasksin end eksiteele ahvatleda — tellisin meie aja osavamalt nikerdajalt käsivarred kujule külge panemiseks; aga kui kaugele oli hüva meister oma eelkäijaist maha jäänud! Jätsin käsivarred siiski külge — rohkem meeltulendavaks vaatlemiseks kui kunstimeisterlikkuse imetlemiseks.

Kuid kujutlege mu rõõmu! Hiljuti omandasin ma need esimesed, ehtsad käsivarred, nagu te neid siin kõige armsamas harmoonias näete, ja sellise õnneliku kokkusaatumuse hurmas ei saa ma teisiti, kui näen selles juhtumise kogu ristiuse saatust, mis nii sageli tükeldatuna ja laialipillatuna lõpuks siiski alati taas risti all ühinema peab.»

Wilhelm imetles kuju ja kummalist saatust. «Käin teie nõu järgi,» ütles ta seejuures, «jäägu kastike suletuks, kuni leiame võtme, kui see ka mu elu lõpuni peaks kestma.»

«Kes kaua elab,» lausus vanamees, «näeb nii mõndagi kogunevat ja nii mõndagi laiali pudenevat.»

Noor varanduse kaasomanik astus parajasti sisse ja Wilhelm otsustas kastikese oma uute sõprade hoiu alla jätta. Nüüd töid viimased esile paksu raamatu, et nende hoolde usaldatud vara sisse kanda; vastavalt teatavatele tseremooniatele ja tingimustele anti välja kviitung, mille võis esitada iga ettenäitaja, aga mis kehtis ainult erilise, hoiulevõtjaga kooskõlastatud leppemärgi puhul.

Kui see kõik täide oli viidud, arutleti kirja sisu, esmalt nõu pidades Felixi peadesse kättesse andmise üle, kusjuures vana sõber ilma pikemata paar põhimõtet esitas, mis tema arvates kasvatuse aluseks pidid olema.

«Enne elluastumist, enne igasugust tegevust, enne igasugust kunsti peab kasvatuses koht antama käsitööle, mille võib täielikult ära õppida ainult piiratud, kitsal alal. Üht käsitööd õigesti tunda ja osata — see annab kõrgema kasvatuse kui mingi poolikus sajal teisel alal. Seal, kuhu ma teid juhatan, on kõik tegevusalad eraldatud; kasvandikku proovitakse igal sammul. Seejuures saab teada, kuhu ta loomus õieti kaldub või ehk kõigub ta hajuval soovidega pea siia, pea sinna. Targad mehed õpetavad poistele oma käe all seda, milleks neil kõige rohkem eeldusi on, nad lühendavad kaudseid teid, kus inimene nii hõlpsasti ja sageli võib eksida, kaldudes määratud sihist kõrvale.

Peale selle,» jätkas ta, «tohin ma loota, et sellest suurepäraselt rajatud keskpunktist teid teele juhatakse, kust tolle hea tütarlapse leiate, kes teie sõbrale sellise kummalise mulje on jätnud. Viimane on oma moraalse tundlikkuse ja meditatsioonidega selle süütu, õnnetu olendi väärtuse omaenese silmis nii kõrgele tõstnud, et selle olemasolust oma elu otstarbe ja sihi on teinud. Loodan, et saate teda rahustada; sest jumalikul ettenägemisel on tuhat vahendit langenuid tõsta ja alandatud ülendada. Mõnigi kord on meie saatuse otsekui viljapuu talvel. Kes suudaks selle kurva välimuse juures küll mõelda, et need kangestunud harud, need raagus oksad võivad järgmisel kevadel jälle haljendada, õitseda, hiljem viljagi kanda; kuid meie loodame seda, meie teame seda.»

TEINE RAAMAT

Esimene peatükk

Meie reisimehed läksid neile kättejuhatatud teed ja jõudsid õnnelikult selle provintsi piirile, kus neid ootas nii paljugi tähelepanuväärset; kohe saabumisel märkasid nad, et ümbrus oli kõige viljakandvam, mis iganes olla võis: tasastel nõlvakutel edenes põlluharimine, kõrgemal mägedes lambakasvatus, avarates orgudes veisepidamine. Oli just lõikuseelne aeg ja kõike üliküluses; aga eelkõige inimestasid isat-poega selle üle, et kõikjal nähti töötamas ainult poisse ja noormehi, kuid ei ühtki meest ega naist. Noored töötajad valmistusid rikkaks lõikuseks, oli koguni märgata, et nad juba innukalt rõõmsaks lõikuspeoks ettevalmistusi tegid. Meie teelised tervitasid küll üht, küll teist töötajat ja pärisid ülema järele, kelle asukohast aga keegi midagi täpsemat ei teadnud. Kiri oli adresseeritud «Ülemale või Kolmele». Ka selle peale ei teadnud poisid midagi kosta; kuid nad juhatasid küsijad ülevaataja juurde, kes just parajasti oli sadulasse istumas; meie reisimehed teatasid talle oma tuleku põhjuse; näis, et mehele meeldis Felixi aval nägu ja käitumine, ning nii ratsutasid nad üheskoos mööda teed edasi.

Juba oli Wilhelm märganud, et noorte töötajate kehakattes valitses lõike ja värvi alal selline mitmekesisus, mis kogu väikesele rahvaperele haruldase välimuse andis; ta kavatses parajasti oma saatjalt selle üle järele pärida, kui veel kummalisem nähtus ta tähelepanu enesele tõmbas: kõik lapsed, ükskõik millega nad ka ei tegelnud, jätsid oma töö seisma ja pöördusid möödaratsutajate poole kummaliste, kuid erinevate liigutustega, ning võis kergesti mõista, et need liigutused olid tervituseks ülevaatajale. Nooremad poisid panid käsi-varred risti rinnale ja vaatasid rõõmsa pilguga taeva

poole, keskmised hoidsid käsi selja taga ja vaatasid naeratades maha, vanemad seisisid sirgelt ja mehiselt — käed kõrval, pea paremale pööratud, ja ühes rivis, mitte nii nagu nooremad, kes üksikuina sinna, kus juhtus, seisma jäid. ;

Kui meie ratsanikud nüüd peatusid ja sadulast maha tulid just sellisel kohal, kus hulk lapsi mitmesugustes poosides tervitasid ja ülevaataja neid silmitses, päris Wilhelm sääraсте valvelseisangute tähendust; Felix segas vahele ja küsis reipalt:

«Kuidas siis minul tuleks tervitada?»

«Igal juhul,» vastas ülevaataja, «esmalts käsivarred üle rinna risti panna ja tõsiselt-rõõmsalt ülespoole vaadata, ilma et pilku ära pööraks.»

Felix kuulas sõna, kuid hüüdis peagi:

«See mulle eriti ei meeldi, ma ei näe seal üleval ju midagi; kas see kaua kestab? Siiski!» hüüdis ta rõõmsalt, «paar kulli lendab läänest itta; küllap see on vist hea märk?»

«Oleneb sellest, kuidas sa seda võtad, kuidas sa käitud,» vastas ülevaataja, «nüüd mine ja seltsi poistega, nii nagu nemad omavahel seltsivad.»

Kõneleja andis märku, lapsed seisisid vabalt ja jätkasid siis oma poolelijäänud tööd või mängisid nagu ennegi.

«Kas saate ja võite mulle seda seletada, mis mind siin nii imestama paneb?» küsis seepeale Wilhelm. «Taipan küll, et need liigutused, need asendid on tervitus, millega teid vastu võetakse.»

«Täiesti õige,» vastas ülevaataja, «tervitus, mis mulle otsemaid näitab, millisel arenemisastmel igaüks neist poistest on.»

«Aga kas võite mulle ära seletada astmejärjestuse tähendust?» päris Wilhelm. «On ju selgesti näha, et see on olemas.»

«See seletuseandmine kuulub kõrgematele, kui olen mina,» vastas teine, «niipalju võin ma aga kinnitada, et need pole tühised grimassid, vaid et lastele seletatakse ära küll mitte nende liigutuste ülim, kuid siiski peamine, mõistetav tähendus; ühtlasi on aga igaühel rangelt kästud kõike seda enda teada ja salajas hoida,

mis talle heaks on arvatud seletada; poisid ei tohi võõrastega ega omavahel sellest lobiseda, ja nii modifitseerub õpetus sajakordselt. Peale selle on saladusel veel väga suured eelised: sest kui inimesele ikka ja alati kõik ära seletada, siis mõtleb ta, et selle taga polegi midagi. On olemas teatavaid saladusi, mis juhul, kui nad kas või iseenesest avalikuks saavad, lugupidamise mõttes taas kinni tuleb katta ja neist vaikida, sest see mõjub häbitundele ja headele kommetele.»

«Ma mõistan teid,» lausus Wilhelm, «miks ei peaks me ka vaimsel alal seda kasutusele võtma, mis kehalistes asjades on nii vajalik? Võib-olla saate te aga mu uudishimu teises suhtes rahuldada. Mulle torkab silma suur mitmekesisus riiete lõikes ja värvis, ometi ei näe ma siin kõiki värve, kuigi mõningad on olemas kõigis oma varjundites, heledaimast tumedaimani. Kuid ma märkan, et värvivarjunditel ei saa siin vanuse ega teenete astmestikus mingit tähtsust olla, kuna suurimad ja pisimad poisid on nii lõikelt kui ka värvilt ühesuguses rüüs, need aga, kes samade liigutustega tervitavad, kannavad eri värvi kehakatteid.»

«Ka selles küsimuses ei tohi ma teile rohkem seletada,» vastas ülevaataja, «kuid ma peaksin väga eksima, kui te meilt lahuksite ilma kõikides teid huvitavates küsimustes seletust saamata.»

Nüüd jätkasid nad ülema otsimist, uskudes end selle jälil olevat; sealjuures ei saanud aga Wilhelmile märkamata jääda, et mida kaugemale nad läksid, seda rohkem kajas neile hästikõlavat laulu vastu. Mida poisid ka ette võtsid, millise töö juurest neid leiti, ikka laulsid nad, ja nimelt näisid laulud iga tegevusega erilisel kooskõlastuvat ning igal juhul saatis iga tegevust kõikjal oma kindel laul. Juhtus kokku rohkem lapsi, siis laulsid nad üksteise töö puhul vaheldumisi; vastu õhtut nähti ka tantsijaid, kelle samme elustas ja saatis koorilaul. Felix laulis ülalt hobuse seljast kaasa ja üsna õnnestunult. Wilhelm tundis rõõmu sellest helisevast meelelahutusest, mis elustas kogu ümbruskonda.

«Tõenäoliselt,» sõnas ta oma saatjale, «pööratakse siin lauluõppimisele palju tähelepanu, sest muidu poleks

selline meisterlikkus nii levinud ega nii täiuslikult välja arenenud.»

«Mõistagi,» ütles ülevaataja, «meie juures on laulmine esimeseks arenemisastmeks, kõik muu liitub sellega ja vahendatakse selle kaudu. Nii lihtsaim nauding kui ka lihtsaim õpetus elustatakse ja vajutatakse meie pool mällu laulmisega, jah, koguni see, mida me avaldame usu ja kõlbluse vallast, antakse edasi laulu abil; sellega liituvad otsemaid spontaanselt teisedki paremused edasisteks eesmärkideks: sest kui harjutame ja õpetame lapsi neid toone, mida nad laulavad, märkide abil tahvlile kandma ja nende märkide järgi samu toone oma häälest taas üles leidma ning hiljem teksti nende märkide alla kirjutama, siis harjutavad lapsed sellega ühtlasi kätt, kõrva ja silma ning jõuavad kiiremini, kui arvatakse, õige- ja ilukirjani; ja kuna seda kõike peab lõpuks puhaste mõõtude, täpselt kindlate arvudega väljendama ja jäljendama, siis taipavad õpilased mõõdu- ja arvutusõpetuse kõrget väärtust niiviisi palju kiiremini kui ühelgi teisel teel. Seepärast valisimegi kõige mõeldava hulga oma kasvatuse elemendiks muusika, sest temast lähevad ühtlaselt tasandatud teed välja igasse külge.»

Wilhelm püüdis veel rohkem andmeid saada ega varjanud oma imestust instrumentaalmuusika täieliku puudumise üle.

«Ka seda ei jäeta meie juures unarusse,» seletas ülevaataja, «kuid seda harrastatakse erilises rajoonis, kindises kauneimas orus mägede vahel; ja seal on omakorda selle eest hoolitsetud, et erinevaid instrumente õpitakse mängima üks teisest eemal asuvates kohtades. Eriti on algajate valesti võetud toonid määratud teatavasse üksindusse, kus nad ei vii kedagi meeleheitele: sest eks tunnista te ju isegi, et hästikorraldatud kodanlikus elus on vaevalt hirmsamat kannatust kui see, mida naabrid-algajad oma flöödi- või viiulimänguga meile valmistavad.

Meie algajad muusikud lähevad vabal tahtel, omaenda kiiduväärsel soovil — et mitte kedagi tülitada — lühemaks või pikemaks ajaks üksindusse, püüavad seal oma edusammudega kunstis rutemini saavutada õigust taaspöördumiseks inimestega asustatud maailma; see-

pärast lubatakse igaühel aeg-ajalt sellist taastulekukat set teha ja see õnnestub peaaegu alati, sest me arendame ja turgutame oma kasvandikes nii selles kui ka kõiges muus üpris tugevat au- ja häbitunnet. Mind rõõmustab südamest, et teie pojalt on nii hea hääl, ülejäänud eest on seda kergem hoolitseda.»

Sellal jõudsid nad teatavasse kohta, kus Felix pidi peatuma ja kõige ümbritseva suhtes läbi tegema proovi, mis eelnes ametlikule vastuvõtmisele; juba kaugele kostis rõõmsat laulu; seekord oli see mäng, millega poisikesed jõudetundidel lõbutsesid. Kõlas ühine koorilaul, millest rohkearvulise ringi iga liige rõõmsalt, selgelt ja julgelt osa võttis, jälgides juhataja märguannet. Kuid viimane üllatas lauljaid sageli, kuna ta märku andes koorilaulu lõpetas ja mõnd üksikut osavõtjat taktikepikesega puudutades sedamaid käskis laulda üksi mõnd laulu, mis sobiks vaibuva viisi, eelnenud teksti veel mälus heljuva mõttega. Enamik näitas juba suurt osavust, mõned, kellel see kunsttükk ei õnnestunud, andsid sõnakuulelikult pandi, ilma et neid keegi otseselt välja oleks naernud. Felix oli veel küllalt laps, et otsekohe sekka lüüa, ja ta tuli asjaga päris hästi toime. Siis määrati ta esimest liiki tervitajate hulka; poiss pani käed kohe rinnale risti, vaatas ülespoole, ja nimelt sellise naljaka näoga, et võis väga selgesti märgata, et talle selle välise kombe salajane mõte veel ei koitnud.

Meeldiv koht, hea vastuvõtt, rõõmsad mänguseltsilised — kõik see meeldis poisile nii hästi, et ta suuremat ei kurvastanudki, kui ta isa ära reisis; peaaegu valulisema pilguga vaatas ta järele oma nüüd minema viidavale hobusele, kuid laskis end lohutada, saades kuulda, et ta selles rajoonis niikuinii hobust pidada ei saa; trööstiks lubati talle, et ta leiab endale ootamatult jälle kui mitte sellesama looma, siis ometi sellega sarnase, reipa ja hästikasvatatud ratsu.

Kuna nad ülemat kätte ei saanud, seletas ülevaataja:

«Pean teist nüüd lahkuma, et minna oma asju ajama; kuid ma viin teid nende Kolme juurde, kes on meie pühaduste eestseisjad, teie kiri on ju ka neile määratud, ja nad koos esindavad ülemat.»

Wilhelm oleks küll soovinud neist pühadustest juba ette midagi teada saada, kuid ta saatja vastas:

«Kindlasti avaldavad Kolm teile oma targal ja õiglasel viisil kõige vajalikuma, vastutuseks usalduse eest, mida oma poja siiajätmisega meile osutasite. Silmaga nähtavad austustväärivad esemed, mida ma pühadusteks nimetasin, on varjul eri kohas, neid ei segata millegagi, ei häirita kuidagi; ainult teatavatel aastaaegadel laseme me kasvandikel vastavalt nende arenemistmele sinna sisse astuda, et nad ajaloolist ja moraalselt õpetust saaksid ning küllaldaselt sügava mulje kaasa viiksid, millest nende kohusetäitmisel tükiks ajaks jätkuks.»

Nüüd seisis Wilhelm kõrge müüri ees, mis piiras metsakasvanud orgu; teatava märguande peale avanes väike värav ja tõsine, lugupidamist vääriv mees võttis meie sõbra vastu. Viimane leidis end nüüd suurest, tordalt haljendavast ruumist, kuhu heitsid oma varju mitut liiki puud ja põõsad; vaevalt seletas meie sõbra silm läbi selle tiheda ja kõrge loodusliku haljastara tugevaid müüre ning aukartustäratavaid hooneid. Sõbralik vastuvõtt Kolme poolt, kes üksteise järel nähtavale ilmusid, läks lõpuks üle vestluseks, millest igamees osa võttis, kuid mille sisu me lühidalt edasi anname.

«Kuna te oma poja meie hoolde usaldate,» ütlesid kolm tarka meest, «siis peame teil võimaldama oma talitusviisile sügavamalt pilku heita. Te nägite meie juures juba mõndagi välist, mis esimesel hetkel kuidagi selgeks ei saa; mille kohta sellest juba nähtust te eelkõige selgitust soovite saada?»

«Märkasin viisakaid, kuid kummalisi tervitusasendeid, mille tähendust ma sooviksin teada saada; teie juures toetub väline kasvatuslik külg kindlasti sisemisele ja ümberpöörduvalt; laske mul teada saada, millises suhtes üks teisega on.»

«Lugupeetud perekonnast terved lapsed toovad palju kaasa,» sai Wilhelm vastuseks, «loodus on igaühele andnud kõik, mis talle eluajaks vajalik on; seda välja arendada ongi meie kohus; sageli areneb see iseenesest palju paremini. Kuid ühte omadust ei too keegi enesega maailma kaasa, ja ometi on see just peamine, millest

oleneb, kas inimene on igast küljest inimene. Kui leiata selle ise, siis öelge välja.»

Wilhelm mõtles natuke aega ja raputas siis eitavalt pead.

Teised — pärast viisakat ootamist — hüüdsid:

«Aukartus!»

Wilhelm võpatas.

«Aukartus!» korrati veel kord. «See puudub kõikidel, võib-olla teil enesegi. Te nägite kolme liiki asendeid, ja me õpetame kolmekordset aukartust, mis alles siis oma ülima jõu ja mõjuvõimu saavutavad, kui ta ühte sulab ja terviku moodustab. Esimene on aukartus selle ees, mis asub meie pea kohal, meie üle. Asend, kus käsivarred on risti rinnal ja rõõmus pilk taeva poole tõstetud, on see, mis me alaealistele lastele kohustuseks teeme ja sellega neid tunnistada laseme, et seal ülal on jumal, kes kehastab ja ilmub end vanemates, õpetajates, ülemustes. Teine on aukartus selle ees, mis on meie all. Seljale asetatud, otsekui seotud käed, langetatud, naeralev pilk tähendab seda, et maad tuleb vaadelda heatahtlikult ja rõõmsalt; tema annab meile toidust; ta valmistab meile kirjeldamatuid rõõme; aga ta toob meile ka ülemääraseid kannatusi. Kui keegi end kehaliselt vigastab, oma süü läbi või süütult, kui teda teised kas ettekavatsetult või juhuslikult vigastavad, kui maine meelekindlusetus talle kannatust toob, siis pidagu ta seda hästi meeles: sest selline oht saadab teda kogu eluaja. Aga sellest asendist vabastame me oma kasvandikud võimalikult peatselt; otsekohe, kui me veendume, et selle astme õpetus on nendele küllaldaselt mõjunud; siis aga käsime neil mehistuda, seltsimehe poole pöörduda ja tema järgi joonduda. Nüüd seisab selline kasvandik sirgelt ja julgelt, ilma et ta egoistlikult üksi oleks; ainult ühenduses omataolistega moodustab ta rinde maailma pealetungi vastu. Rohkem pole meil enam juurde lisada.»

«Mul hakkab koitma!» vastas Wilhelm. «Küllap sellepärast elabki enamik inimesi nii halvasti, kuna nad end ainult pähatahtlikkuse ja kurjade kõnede elemendis mugavalt tunnevad; kes sellisele elule andub, jääb üsna peagi jumala vastu ükskõikseks, põlgab maailma, vih-

kab omataolisi; tõeline, ehtne, ainulaadne enesetunne aga hävineb rumal-uhkuses ja upsakuses. Selle peale vaatamata lubage mul,» jätkas Wilhelm, «ainukese vastuväitena esitada järgmist: kartus, mida metsikutes rahvastes esile kutsuvad võimsad loodusnähtused ja teised seletamatud, tähendusrikkad sündmused, — kas ei peetud seda juba ammust ajast algeoks, millest astmelt astmele välja arenes kõrgem tunne, puhtam meelelaad?»

Seepeale vastasid Kolm:

«Loomupärane on küll kartus, aga mitte aukartus; kardetakse tuntud või tundmatut võimast olendit, tugev inimene püüab sellele võitluses vastu astuda, nõrk seda vältida, mõlemad soovivad sellest lahti saada ja tunnevad end õnnelikuna, kui nad selle mõju kas või lühikeks ajaks kõrvaldavad, kui nende natuur jälle mõnevõrra vabaks ja sõltumatuks saab. Looduslaps teeb seda operatsiooni läbi miljon korda oma elus; kartuse eest püüab ta vabadusse, vabadusest aetakse ta tagasi kartusesse, ja nii ei jõua ta põrmugi edasi. Karta on kerge, aga tülikas; aukartust tunda on raske, aga mugav. Vastumeelselt otsustab inimene aukartuse kasuks või pigem ei otsusta ta seda iialgi; see on kõrgem instinkt, mis peab talle antud olema looduse poolt ja mis areneb iseisvalt ainult eriti rikkalike annetega õnnestatud inimestes, keda sellepärast siis muiste ka pühadeks, koguni jumalateks peeti. Selles seisabki kogu väärikus, seisabki kõikide ehtsate religioonide kohustus, milliseid on ju ka ainult kolm, vastavalt objektile, kelle poole palvetatakse.»

Mehed katkestasid jutu ja Wilhelm vaikis viivu järelemõtlikult; kuna ta polnud aga nii enesekindel, et nende kummaliste sõnade mõtet tõlgitseda, siis palus ta väärikaid mehi oma ettekannet jätkata, millisele soovile nad ka sedamaid vastu tulid.

«Meie hulgas,» seletasid nad, «ei peeta lugu ühestki usust, mis kartusel põhineb. Aukartuse korral, mis inimest valitseb, saab inimene teisele au andes oma au ala hoida, ta pole iseenesega vastuolus, nagu ta on seda kartuse puhul. Religiooni, mis rajaneb aukartusel selle ees, mis on meie kohal, nimetame me etniliseks, see on rahvaste usk ja alandava kartuse esimene õnnestunud

lahendus; kõik niinimetatud paganausud on seda liiki, nimetatagu neid siis kuidas tahes. Teist religiooni, mille aluseks on aukartus, mida tunneme selle ees, mis on meile sarnane, nimetame me filosoofiliseks: filosoof peab keset oma tegevusringi kõik enesest kõrgema alla enese juurde tooma, kõik enesest madalama enesega ühele tasemele tõstma, ja ainult selliseks tõeliseks keskpunktiks olles väärib ta targa nime. Kuna ta selliselt vaatekohalt läbi näeb oma vahekorda ligimestega ja sel teel kogu inimkonnaga, samuti kõige ülejäänuga, mis teda maa peal kas juhuslikult või paratamatult ümbritseb, siis elab ta kosmilises mõttes ainuüksi tões. Nüüd tuleb aga rääkida kolmandast religioonist, mis põhineb sellel, mis on meie all; seda nimetame me kristlikuks, kuna kristlik meelelaad end temas kõigile rohkem ilmutab; see on viimane, kuhu inimkond jõuda võis ja jõudma pidi. Kuid mida nõudis see inimkonnalt, et mitte üksnes kõrgemale tõusta kõigest maisest ja otsida enesele teist, üllamat isamaad, vaid tunnistada ka veel jumalaaniks kõik alandus ja vaesus, pilkamine ja põlastus, häbi ja viletsus, kannatus ja surm! Rohkemgi veel — suhtuda lugupidamise ja armastusega koguni pattu ja roima, mitte kui takistustesse õndsakssaamisel, vaid kui just edasi aitajatesse sel alal. Sellest leiame me küllalt jälgi läbi kõikide aegade, aga jälg pole siht, ja kui viimane juba korra on saavutatud, siis ei saa inimkond oma arenguteel enam tagasi minna, ning võib öelda, et kristlik usk, kuna ta kord juba ilmseks on saanud, enam kaduda ei saa, kuna ta kord juba Jeesuses on lihaks saanud, enam olematuks ei või muutuda.»

«Millist neist religioonidest tunnistate siis teie iseäranis?» päris Wilhelm.

«Kõike kolme,» vastasid väärikad mehed, «sest nad kokku moodustavad õieti tõelise religiooni; nendest kolmest aukartusest tärkab ülim aukartus, aukartus iseenese ees, ja sellest arenevad omakorda kolm ülalmainitut, nii et inimene jõuab selle kõige kõrgema tipuni, mille saavutamiseks ta on võimeline: ta tohib end pidada parimaks, mida jumal ja loodus esile on toonud, jah, ta võib sellel kõrgusel peatuda, ilma et teda upsakus ja isedus jälle tavalise elu madalusse alla ei kisuks.»

«Selline ja sel viisil lahtimõtestatud usutunnistus ei võorasta mind sugugi,» ütles Wilhelm, «see käib kõige kokku, mis sa elus siin-seal kuulda saad, ainult selle vahega, et see teid ühendab, mis teisi lahutab.»

Seepeale sai ta vastuseks:

«Seda usutunnistust väljendab juba suurem osa maailmast, kuid ebateadlikult.»

«Kuidas siis ja kus?» küsis Wilhelm.

«Usu sümbolis!» hüüdsid Kolm talle valjusti, «sest esimene artikkel on etniline ja kuulub kõigile rahvastele; teine on kristlik ja kõigi nende jaoks, kes kannatustega võitlevad ja keda kannatustes kõrgeks kiidetakse; lõpuks õpetab meid kolmas pühade osasaamist vaimus, see tähendab osasaamist kõige paremast ja targemast. Kas ei pea seepärast need kolm jumalikku isikut, kelle kujutise ja nime all selliseid veendumusi ja töotusi avaldatakse, õigupoolest ülimaks üksuseks olema?»

«Täna,» vastas Wilhelm, «et te mulle kui täiskasvanule, kellele need kolm mõttelaadi võõrad pole, seda nii selgelt ja seostatult avaldasite, ja kui ma nüüd mõtlen, et te lastele seda kõrget õpetust esmalt lihtsate märkide, siis teatavate sümbolsete disanditega sisendate ja lõpuks neile kõrgeimat selgust ilmutate, siis tuleb mul seda teguviisi ülimalt heaks kiita.»

«Täiesti õige,» vastasid Kolm, «aga nüüd peate te veel rohkem teada saama — veendumuseks, et teie poeg on parimates kätes. Kuid jäägu see asi hommikutundideks; puhake ja kosutage end, et te koos meiega homme vara rõõmsalt ja täiesti inimesemoodi võiksite siseruumidesse astuda.»

Teine peatükk

Kolmest vanima käe kõrval astus meie sõber nüüd läbi kõrge portaali ümarasse või pigem kaheksanurksesse halli, mis oli nii rikkalikult kaunistatud maalidega, et see saabujat hämmastas. Oli kerge mõista, et kõigil, mis ta siin nägi, pidi olema paljutähendav mõte, kuigi ta seda otsekohe nii kiiresti taibata ei suutnud. Ta kavatses parajasti oma saatjale vastavaid küsimusi esi-

tada, kui see teda kõrvalolevasse galeriisse palus astuda, mis ühest küljest lahtisena avarat lillerikast aeda piiras. Siiski tõmbas rohkem kui see rõõmus, loomulik õitsev haljasala pilku enesele galerii sein, sest ta oli üleni maalitud, ja sisseastuja märkas peagi, et nende piltide ainestik oli pärit iisraeli pühadest raamatutest.

«Siin,» seletas vanim Kolmest, «õpetame me seda religiooni, mida ma teile lühiduse pärast etniliseks nimetasin. Selle sisu leidub maailma ajaloo, samuti nagu selle välist kesta ajaloo sündmustikus. Seda saab tõeliselt mõista tervete rahvaste saatuse perioodilises kordumises.»

«Nagu näha,» ütles Wilhelm, «olete te iisraeli rahvale au osutanud ja tema ajaloo nende maalide aluseks valinud, või pigem võtnud selle oma piltide peateemaks.»

«Nagu näete,» vastas vanake, «sest te märkate, et sokiitel ja friisidel pole tegevust ja sündmustikku kujutatud mitte niivõrd sünkrooniliselt, kuivõrd sümfrooniliselt, kuna kõigi rahvaste juures esineb sama tähendusega ja sama tähtsusega sündmusi. Nii näete te siin: kui maali keskosas külastavad Aabramit ta jumalad kaunite noormeeste kujul, siis märkate te ülal friisil Apollot Admetose karjaste keskel; sellest võime õppida, et kui jumalad end inimestele ilmutavad, siis liiguvad nad tavaliselt nende hulgas tundmatuina.»

Maalide vaatlejad astusid edasi. Wilhelm leidis suuremalt osalt tuttava ainestiku, kuid elavamalt ja selgemin antuna, kui ta muidu oli harjunud nägema. Vähe oli seda, mille kohta ta veel selgitust soovis, kusjuures ta ei suutnud hoiduda uuesti küsimast, miks oli kõikide teiste hulgast valitud just iisraeli ajalugu. Seepeale vastas vanim Kolmest:

«Kui võtta vaatlemisele kõik paganlikud religioonid, mille hulka kuulub ka iisraeli oma, siis tuleb tunnistada, et viimasel on suuri voorusi, milledest ma ainult mõnda mainiksin. Etnilise religiooni kohtulaua, rahvaste jumala kohtulaua ees ei pärita aru, kas iisraeli lapsed on see kõikidest kõige parem, see täiuslikem rahvas, vaid seda, kas ta püsib, kas ta end alles on hoidnud. Iisraeli rahvas pole iialgi midagi väärt olnud, nii nagu talle tuhat korda ette on heitnud ta ülemad,

kohtunikud, eestvedajad ja prohvetid; sel rahval on vähe voorusi ja enamik teiste rahvaste vigu, aga iseisvuselt, tugevuselt, vapruselt, ja kui see ei loe, siis visaduselt tuleb temasarnast küll otsida. See on maailma kõige püüsim rahvas, oli, on ja jääb selleks, et kuulutada kõrgeks Jehoova nime läbi kõikide aegade. Seetõttu võtsime just tema oma piltidele eeskujuks, peapildiks, millele teised on ainult raamiks.»

«Mul ei sünni teiega vaielda,» ütles Wilhelm, «kuna teie mind õpetada võite. Seepärast palun, et selgitaksite mulle veel selle rahva ülejäänud paremusi või pigem ta ajalugu, ta religiooni.»

«Peamiseks vooruseks,» vastas vanim Kolmest, «on nende suurepäraseid pühad raamatud, mida me Piiblik nimetame. Nad moodustavad nii õnnestunud kogumiku, et kõige võõramatestki elementidest petlik tervik vastu vaatab. Need raamatud on küllalt täielikud lugejat rahuldama, küllalt fragmentaarsed meie uudishimu ergutama; piisavalt barbaarsed mõjuma väljakutsuvalt, piisavalt õrnad seda mõju leevendama, ja kui palju veel teisigi vastukäivaid omadusi nende raamatute, õigemini selle raamatu juures kiita oleks!»

Nii peamiste maalide järjestus kui ka nendega kooskõlastuvad väiksemad pildid, mis esimeste all ja kohal rippusid, andsid külalisele nii palju mõtlemist, et ta vaevalt kuulis selgitavaid märkusi, millega ta kaaslane tema tähelepanu rohkem häiris kui vaadeldavale juhtis. Sellal lausus selgitaja muide: «Pean siinjuures veel üht iisraeli religiooni paremust mainima: ta ei loo oma jumalast mingit kehastust ja jätab meile niisiis vabaduse anda sellele väarikat inimkuju, vastupidi rumalale ebausule, kus kummardatakse looma- ja kõikisugu koleliste kujusid.»

Meie sõber oli selle lühikese käiguga läbi hallide taas lähemale astunud maailma ajaloole ja nii mõnigi sündmus näis talle praegu uues valguses. Nii tärkasid temas piltide järjestuse ning osalt ka oma kaaslase mõtiskluste mõjul mõnedki uued vaated ja rõõmutunne, et tema Felix saab sellise väärtusliku, mõtterikka maalidekogu abil neist suurtest, tähtsatest, väljavalitud sündmustest eluksajaks sügava elamuse, nagu oleksid

need toimunud tema enese silma all. Ta vaatles neid pilte lõpuks ainult lapsesilmaga ja jäi selles mõttes nendega täiesti rahule; ja nii jõudsid vaatlejad selles piltide reas raskete, ärevate aegade juurde, lõpuks linna ja templi hävitamise, selle visa rahva massilise tapmise, maalt väljaajamise ja orjastamise juurde. Tema hilisemat saatust oli targal kombel esitatud allegooriliselt, kuna ajalooline, realistlik kujutamislaid oleks sel puhul õilsa kunsti piiridest üle astunud.

Sellega lõppes läbikäidud galerii ootamatult järsku ja Wilhelm imestas, et nad juba lõpuni olid jõudnud.

«Ma leian,» ütles ta oma juhile, «selles ajaloo käigus lünga. Te näitate Jeruusalema templi hävitamist ja iisraeli rahva laialipillutamist, ilma et oleksite kujutanud seda jumalat-inimest, kes veel lühikest aega enne linna hävitamist seal rahvale õpetust jagas, mida viimane lühikest aega enne lõppu kuuldagi ei tahtnud võtta.»

«Seda nii teha, nagu teie nõuate, oleks viga olnud. Selle jumalat-inimese elu, keda te nimetasite, ei ole omaaegse maailma ajalooga mingis seoses. See oli eraelu, tema õpetus oli õpetuseks ainult üksikutele. See, mis juhtub avalikult rahvamasside ja nende liikmetega, kuulub maailmaajaloo, maailmareligiooni valdkonda, neile omistame me esikoha. See, mis sünnib üksikisikutega nende sisemaailmas, kuulub teise religiooni, tarkade religiooni alla: selline oli see usk, mida Kristus õpetas ja millest ta ise kinni pidas, niikaua kui ta siin maa peal ringi rändas. Sellepärast lõpebki siin kõik väline ja nüüd viin ma teid sisemise juurde.»

Avanes värav ning nad astusid samasugusesse galeriisse, kus Wilhelm otsekohe märkas, et maalide sisuks oli teine pühakiri, Uus Testament. Näis, et neid pilte oli maalinud hoopis teine käsi: kõik oli leebem, kujud, asendid, ümbrus, valgus ja koloriit.

«Te ei näe siin,» ütles Wilhelmi saatja pärast seda, kui nad olid möödunud osast piltidest, «ei tegusid ega sündmusi, vaid imesid ja tähendamissõnu. Siin avaneb teile uus maailm, ajaloo uus väline külg, vastupidi eelmisele maalikogule, ning uus sisemus, mis seal hoopis puudus. Imed ja tähendamissõnad avavad meile uue

maailma. Esimesed teevad tavalise erakordseks, teised erakordse tavaliseks.»

«Kas oleksite nii lahke,» palus Wilhelm, «ja seletaksite mulle nende väheste sõnade mõtet pisut põhjalikumalt, sest ma ei suuda seda ise teha.»

«Neil on loomulik mõte, seejuures sügav. Kõige kiiremini selgitavad teile selle näited. Ei ole midagi, mis oleks igapäevasem ja tavalisem kui söömine ja joomine; vastupidi — erakordne on see, et lihtsat joomaega õilistatakse, leivapalukest suurendatakse, nii et sellest jätkub tohutule hulgale. Pole midagi harilikumat kui haigus ja kehaline viga; aga neid tõbesid vaimsete või vaimsetele sarnanevate vahenditega otsekui peoga ära võtta, kergendada — see on erakordne, ja sellest tulebki ime imepärassus, et tavaline ja erakordne, võimalik ja võimatu üheks saavad. Tähenamissõnadest ja mõistujuttudest esineb vastupidine: neis valitseb mõte, taip, mõiste kõrgest, kõik erakordne, kättesaamatu. Kui see tavalisel, loomulikul, arusaadaval kujul kehastub, nii et ta meile otsekui elavana, lähedasena, tõelisena vastu astub, nii et me võime teda omaks võtta, mõista, kinni hoida, kohelda nagu enesetaolist, siis on see ka teist laadi ime ja teda arvatakse õiglaselt esimese juurde, võib-olla veel koguni eelistatakse esimesele. Siin on välja kuulutatud elav õpetus, õpetus, mis ei kutsu esile ühtki vaidlust; ei saa tekkida mõtisklustki sellest, mis on siin õigus, mis vale; ta on vastuvaidlematult õigus või vale ise.»

See osa galeriist oli lühem või pigem oli see ainult üks neljandik sellest, mis piiras siseõue. Aga kui vaatleja esimesest galeriist ainult läbi läks, siis peatus ta viimases heameelega ja kõndis meeleldi edasi-tagasi. Maalide ainestik polnud nii silmahakkav, nii mitmekesine, aga seda enam kutsus ta oma sügavat, tasast mõtet uurima. Ka pöördusid mõlemad vaatlejad käigu lõpus ümber, kuna Wilhelm avaldas oma tähelepaneku, et maalides on jõutud õieti ainult püha õhtusöömaajani, õpetaja lahkumiseni oma jüngeritest; ta päris piltide järele, mis kujutaksid järgnevat ajaloolist osa.

«Me eraldame,» vastas vanim, «igas õpetuses, igas selgituses üpris meelsasti seda, mida veel vähegi või-

malik on eraldada; sest üksnes sel kombel saab noorsoos äratada arusaamist olulisest. Selletagi segab ja keerab elu ise kõik virvarriks, ja nii eraldasime me ka siin tolle suurepärase mehe elu täiesti ta elu lõpust. Elus esineb ta kui tõeline filosoof — ärgu võõrastagu teid see väljendus —, kui tark selle sõna üliras mõttes. Ta jääb kindlalt endale truuks; ta käib kõikumatult oma rada, ja kuna ta alamaid enese kõrgusele tõstab, kuna ta nõmedaid, vaeseid ja haigeid oma tarkusest, rikkusest ja jõust osa laseb saada ja end seeläbi nendega ühetaoliseks teeb, siis ei salga ta teiselt poolt oma jumalikku päritolu; ta julgeb end jumalaga üheväärseks pidada, jah, end koguni jumalaks kuulutada. Sellega paneb ta juba nooruses ümberolijaid imestama, võibab neist ühe osa enese poole, ässitab teise enese vastu üles ja näitab kõigile, kes soovivad õpetuses ja elus teatavat kõrgust saavutada, mis neil sellestsinatsest maailmast on oodata. Ja nii on ta elukäik siin maa peal inimkonna üllamale osale veel õpetlikum ja viljastavam kui ta surm, sest elukatsumusteks on kutsutud igaüks, ristisurmaks ainult väga vähesed; ja et me kõike, mis sellest mõtisklusest järeldub, märkaksime, siis vaadelgem liigutavat stseeni pühal õhtusöömaajal. Siin jätab tark õpetaja peagi oma jüngrid täiesti vaeslasteks; heade eest hoolitsedes sööda ta nendega ühte aegu ka äraandjat, kes tema ja ta parimad poolehoidjad hukatusse saadab.»

Nende sõnadega avas vanim Kolmest ühe värava, ja Wilhelm jahmus, leides end taas esimesest hallist sissekäigu juures. Nad olid, nagu ta nüüd selgesti märkas, vahepeal sooritanud terve ringkäigu ümber siseõue.

«Ma lootsin,» ütles ta oma saatjale, «et viite mind lõpu juurde, ja nüüd juhite te mind alguse manu tagasi.»

«Seekord ei saa ma teile rohkem näidata,» vastas teejuht, «me ei lase oma kasvandikel rohkem näha; me ei seleta neile rohkem, kui me praegu teile seletasime; välist, üldist ilmalikku tutvustame me igale oma õpilasele noorusest peale, sisemist, eriti hingelist ja südamlukku ainult neile, kes sirguvad juba teatud mõtisklemis-ikka; kuid selle kunstikoguga, mis avatakse üksnes kord aastas, võime me tutvustada ainult neid, kes meie juu-

rest lahkuvad. Tolle viimase religiooni, mis tekib au-
kartusest selle vastu, mis on meie all, tolle austuse vas-
tiku, vihatu, hülgamisväärsse vastu anname me iga-
ühale maailma kaasa ainult varustamise mõttes, et ta
teaks, kust ta selletaolist leiab, kui temas vastav vaja-
dus peaks tekkima. Palun, külastage meid aasta pärast
jälle, võtke meie üldisest peost osa ja vaadake, milli-
seid edusamme te poeg on teinud; siis viime teid ka
kannatuste pühimikku.»

«Lubage küsida,» ütles Wilhelm, «te olete selle jumal-
inimese elu kujutanud nii, et see on õpetlikuks eesku-
juks, kas olete samuti ka tema valu, tema surma esile
tõstnud kui ülevat eeskuju kannatustest?»

«Igal juhul,» seletas vanim. «Sellest ei tee me sala-
dust; kuid me tõmbame loori üle nende kannatuste, just
sellepärast, et neid nii kõrgesti austame. Me peame nee-
dusväärseks jultumuseks, kui seda piinanisti ja sellel
kannatavat pühakut näidatakse päikesele, mis peitis
tookord oma palge, kui nurjatu maailm talle seda vaa-
tepilti pakkus; samuti seda, et mängitakse ja eputatakse
nende sügavate saladustega, mis kätkevad kannatuste
jumalikku sügavust, et neid ilustatakse ja enne rahu ei
leita, kui väärikaim muutub labaseks ja maitsetuks.
Esiolgu olgu sellest seks korraks küllalt, et teid teie
poja suhtes rahustada ja põhjalikult veenda, et te leiate
ta jälleenägemisel arenenuna, olgu siis enam või vähem,
kuid igal juhul rahumeeli, mitte kõikuvana ja püsima-
tuna.»

Wilhelm viivitas, silmitsedes eeskoja pilte ja soovides
nende mõtte suhtes selgitust saada.

«Ka selles osas jääme teile aastaks ajaks võlgu,» ütles
vanim Kolmest. «Õppuse juurde, mida me sel ajavahe-
mikul lastele anname, ei lase me ühtki võõrast; kuid
selle möödudes tulge ja kuulake, mis meie parimad
kõnemehed heaks arvavad selle kohta avalikult ütelda.»

Varsti pärast seda kõnelust koputati väikesele vā-
vale. Ilmus eilne ülevaataja, ta oli Wilhelmi hobuse
värava ette toonud, ja nii lahkus meie sõber Kolmest,
kes jumalagajatul ülevaatajale alljärgneva korralduse
andsid:

«See inimene kuulub nüüd meie usaldusosaliste ringi

ja sul on teada, mis ta küsimustele tuleb vastata: sest
ta soovib kindlasti veel teateid saada nii paljugi üle,
mis ta meie juures nägi ja kuulis; eks vastuste määr
ja suund ole sulle teada.»

Muidugi oli Wilhelmil südamel veel mõningaid küsi-
musi, mida ta ka otsekohe esitama hakkas. Kust nad
läbi ratsutasid, seal võtsid lapsed samu asendeid nagu
eile; aga täna märkas Wilhelm, kuigi harva, üht ja teist
poisikest, kes möödaratsutavat ülevaatajat ei tervitanud,
pilku oma töölt ei tõstnud ja minejaid tähelepanematult
mööduda laskis. Wilhelm päris kohe selle põhjuse järele,
tahtes teada, mida selline erand peab tähendama. Üle-
vaataja vastas talle:

«Igatahes on see väga tähendusrikas — ülim karistus,
mida me kasvandikele määrame: kuulutame nad eba-
väärses aukartuse avaldamiseks, tervitamiseks, ja nii
on nad sunnitud esinema ebaviisakalt ja kasvatamatult;
aga nad teevad kõik, mis võimalik, et end sellest olu-
korrast päästa, ja püüavad iga kohustust ülinobedalt
täita. Kui mõni neist noortest olenditest siiski kange-
kaelseks peaks jääma ja oma meelt ei paranda, siis
saadame ta ühes lühikese, kuid selgitava saatekirjaga
taas vanemate juurde tagasi. Kes ei õpi käske täitma,
peab lahkuma paigast, kus need kehtivad.»

Veel teinegi iseärasus äratas täna nagu eilegi meie
reisimehe uudishimu; see oli kasvandike rõivastuse mit-
mekesisus värvis ja lõikes; siin ei näinud valitsevat
mingit astmejärjestust, sest need, kes erinevalt tervita-
sid, olid ühtemoodi riides, ühtlaselt tervitajad aga kand-
sid mitmekesist kehakatet. Wilhelm päris selle näiliku
vastuolu põhjust.

«Seda on kerge seletada,» vastas ülevaataja. «See on
nimelt vahend poiste iseloomu tundmaõppimiseks. Rõi-
vastuseküsimuses jätame kasvandikele kõige oma tava-
lise ranguse ja korra juures teatava vabaduse. Poisid
võivad oma soovile vastavalt meie kangaste ja garnituu-
rivarude piirides valida seda, mis neile värvilt kõige
rohkem meeldib, samuti ka tegumoe ja lõike, mille valik
meil üsna mõõdukalt on piiratud; me jälgime poiste
valikut täpselt, sest värvist võib tunda inimese mõtte-
viisi, lõikest ta eluviisi. Kuid inimloomusel on eriline

omadus, mis teataval määral täpsemat otsustamist ras-
kendab, see on järeleaimamisvaist ja tung teistega
kaasa teha. Juhtub väga harva, et kasvandik tuleb mil-
lelegi säärasele, mida varem veel pole olnud, enamasti
valivad nad midagi tuntut, mis neil just otse silma ees
on. Kuid ka see jälgimine kannab meil vilja, sest selliste
väliste erinevustega astuvad poisid ühte või teise kilda,
seltsivad nende või teistega, ja sel kombel tuleb ilmsiks
üldine meelsus, me saame teada, kuhupoole keegi kal-
dub, millise eeskuju järgi ta käia tahab.

On olnud meil ka sääraseid juhtumeid, kus kõik võt-
sid ühe, üldise suuna, kus kõik valisid ühe tegumoe, ja
iga eraldamiskatse sellise ühtluse juures nurjuma kip-
pus. Iga sellist pööret püüame me vaikselt viisil pidur-
dada, laseme riidetagavaradel lõppeda; üht või teist
kaunistust, seda või teist materjali ei ole enam saada;
me toome sekka midagi uut, võluv, peibutame rõõmsa-
meelsemaid poisse heledate värvide ja lühikese, liibuva
lõikega, tõsisemaid aga tumedate varjunditega, muga-
vate, voldirikaste rüüdega, ja saavutame sel kombel aja-
jooksul taas tasakaalu.

Sest üldist vormiriietust ei salli me sugugi, ta varjab
kasvataja silma ees laste omapära rohkem kui mingi
muu moondamisvahend.»

Sellise ja veel muugi jutu saatel jõudis Wilhelm pro-
vintsi piirile, ja nimelt sinna kohta, kus rändaja sellest
provintsisst vana sõbra vihje põhjal pidi lahkuma, et oma
tegelikule sihile vastu minna.

Jumalagajätmisel märkis ülevaataja kõigepealt: Wil-
helm võib nüüd oodata kutset õppeasutuse suurele peole,
millest osavõtjatele mitmesugusel viisil teada antakse.
Sellele pidustusele palutakse kõik lastevanemad, aga
tublid kasvandikud, koolilõpetajad, lastakse vabasse,
juhtumusrikkasse ellu. Siis võib Wilhlem oma soovi ko-
haselt vaadelda ka kõiki teisi õppeasutuse valdusi, kus
käib eri õpetamine ja harjutamine eriliste põhimõtete
alusel, täielikult vastavas ümbruses.

Kolmas peatükk

Et rahuldada austatud publiku harjumust, kellele juba
pikemat aega meeldib lugemisest tükkhaaval meelela-
hutust leida, kavatsesime alljärgnevat lugu esmalt mit-
mes järgus esitada. Kuid siiski nõudis sisemine seos,
arvesse võttes meeli-mõtteid, tundmusi ja sündmusi,
katkestamatut edasijutustamist. Peaks see oma sihi
saavutama ja lugejaile lõpuks selgeks saama, kuidas
nende näiliselt üksikute sündmuste tegelased kõige tihe-
damini kokku on põimitud isikutega, keda me juba tun-
neme ja armastame.

MEES VII EKUMNENDATES AASTATES

Major ratsutas mõisa õue, ja Hilarie, ta õetütar,
seisis külalise vastuvõtmiseks juba väljas trepil, mis
üles lossi viis. Vaevalt tundis saabuja tütarlapse ära,
sest jälle oli viimane vahepeal veel suuremaks ja ilu-
samaks kasvanud. Ootaja otse lendas tulijale vastu, see
surus ta isaliku õrnusega rinnale, ja mõlemad ruttasid
üles neiu ema juurde.

Samuti teretulnud oli külaline oma õele, paruni-
prouale, ja kui Hilarie varmalt lahkus, et einet valmis-
tada, ütles major rõõmsalt:

«Seekord võin ma oma jutuga lühidalt teha ja öelda,
et meie asi on lõpule jõudmas. Meie vend, ülemmarssal,
mõistab selgesti, et ta ei rentnikega ega valitsejatega
toime ei tule. Ta loobub juba oma elupäevil mõisatest
meie ja meie laste kasuks; iga-aastane elatissumma,
mille ta enesele välja tingib, on muidugi suur; aga me
võime seda talle maksta: võidame ju juba olevikus palju
ja tulevikus kõik. Uus sisseseade saab varsti korda.
Kuna ma lähemal ajal ootan errulaskmist, siis näen
ma ju enese ees jälle tegevusrikkast elu, mis võib meile
ja meie omastele otsustavaid paremusi tuua. Me vaa-
tame rahulikult pealt, kuidas meie lapsed suureks sir-
guvad, ja oleneb vaid meist, kas nende abiellu astumist
kiirendada.»

«See oleks kõik päris hea,» ütles paruniproua, «kui
mul poleks ainult seda saladust, mille jälile ise alles

hiljuti sain ja mille sulle avaldama pean. Hilarie süda pole enam vaba; sealt poolt on su pojal loota vähe või mitte kui midagi.»

«Mis sa ütled?» hüüdis major, «on see võimalik? Sellal kui meie kõik vaeva näeme, et end majanduslikult kindlustada, mängib meile mingi südamesund sellise vembu! Ütle mulle, armas, ütle kähku, kes see on, kes Hilarie südame võita suutis? Vahest polegi lugu veel nii paha, nagu sa arvad? Kas pole see võib-olla mingi põgus mulje, mille kustumisele võib loota?»

«Sa pead enne pisut mõtlema ja mõistatama,» vastas paruniproua ja suurendas sellega venna kärsitust. See oli juba ülimalle astmele jõudnud, kui Hilarie, kes einet kandva teenri saatel tuppa astus, mõistatuse kiire lahendamise võimatuks tegi.

Majorile enesele tundus, et ta näeb kaunist last hoopis teise pilguga kui alles äsja. Talle näis peaaegu, et armukadetseb seda õnnelikku, kelle kuju sellisesse kaunisse hinge sisse võis hiilida. Talle ei tahtnud enam maitsta eine, ja ta ei märganudki, et see oli täpselt koostatud nii, nagu talle kõige rohkem meeldis ja nagu ta seda tavaliselt soovis ning nõudis.

Sellise vaikimise ja soikujäänud jutu juures kaotas isegi Hilarie kogu oma reipuse. Paruniproua tundis end kohmetuna ja viis oma tütre klaveri juurde; kuid neiu vaimu- ja tunderikas mäng suutis majorilt vaevalt heakskiitu välja meelitada. Ta soovis, et eine ja ilus laps oleksid temast kaugel — mida varem, seda parem, ja paruniproua otsustas lauast üles tõusta ja oma vennale ette panna, et nad aeda jalutama läheksid.

Vaevalt olid nad üksi, kui major oma eelmist küsimust tungivalt kordas; ta õde vastas pärast lühikest vaikust naeratades:

«Kui sa tahad leida seda õnnelikku, keda ta armastab, siis ei tarvitse sa kaugele minna, ta on päris lähedal: ta armastab sind.»

Major seisis rabatuna, hüüdis siis:

«See oleks väga kohatu nali, kui sa mind vahest veenda tahaksid selles, mis mind tõsiasjana niisama kohmetuks kui õnnetukski teeks. Sest kuigi ma praegu vajan aega oma imestusest toibumiseks, näen ma siiski

ühel pilguga juba ette ära, kuidas selline ootamatu sündmus meie suhteid segab. Ainuke, mis mind lohutab, on veendumus, et sedaliiki tunded on ainult petlikud, et nende taga on varjus endapete, ja et ehne, hea hing sellistelt eksiradadelt sageli iseenesest või siis vähemalt mõne mõistliku inimese kaasabil peagi jälle välja jõuab.»

«Mina niimoodi ei arva,» ütles paruniproua, «sest kõigi sümptomide järgi otsustades on see väga tõsine tunne, mis on vallutanud Hilarie hingepõhjani.»

«Midagi nii ebaloomulikku poleks ma tema loomuliku olemuse juures küll oodanud,» arvas major.

«See polegi nii ebaloomulik,» ütles õde. «Mäletan oma noorusest, et olin kiindunud veel vanemasse mehesse kui sina praegu. Sa oled viiekümne aastane; ikkagi pole see veel liiaks palju ühe sakslase kohta, kuigi võib-olla teised, elavamad rahvused varem vana-nevad.»

«Millega tahad sa aga oma oletust tõestada?» küsis major.

«See pole oletus, vaid kindel teadmine. Lähemat saad sa pikapeale kuulda.»

Hilarie tuli nende juurde, ja major tundis, et ta vastu oma tahtmist uuesti muutus. Neiu juuresolek näis talle veel armsam ja kallim kui ennist; ta käitumine tundus veel hellemana, ja nii hakkas major oma õe sõnu juba uskuma. Kõik see äratas temas ülimeeldiva tunde, kuigi ta ei tahtnud midagi sellist ei tunnistada ega lubada. Hilarie oli tõepoolest väga armastusväärne, kuna ta käitumises kõige südamlikumalt ühinesid õrn pelglikkus armastatu vastu ja mugav-vaba suhtumine onusse; sest ta armastas majorit tõsiselt ja kõigest hingest. Aed oli parajasti oma täies kevadehtes, ja major, kes nägi, kui paljud vanad puud uuesti haljendama löövad, võis ka oma isikliku elukevade tagasitulekusse uskuda. Ja kes oleks armastusväärseima tütarlapse juuresolekul sellisele ahvatlusele vastu suutnud seista!

Nii veetsid nad päeva koos; kõik koduse elu sündmused kordusid siin ülimal mugavuses; pärast õhtusööki istus Hilarie jälle klaveri ette; major kuulas ta mängu hoopis teiste kõrvadega kui enne varahommikul;

meloodia sulas meloodiasse, laul järgnes laulule, ja vaevaga suutis südaöö selle väikese seltskonna lahku viia.

Kui major oma tuppa jõudis, leidis ta, et kõik oli korraldatud mugavalt ja ta vanade harjumuste kohaselt; isegi paar vaselõiget, millel ta pilk alati meeleldi puhkas, olid teistest tubadest siia toodud; ja kuna ta nüüd juba korra tähelepanelikuks oli saanud, siis märkas ta, et kõigis üksikutes pisasjadeski valitses meelitatav hoolitsus tema eest.

Seekord vajas ta unerahu ainult paariks tunniks: ta eluvaim oli juba varakult ärkvel. Aga nüüd märkas ta korraga, et uus olukord toob kaasa nii mõnegi ebamugavuse. Ta polnud oma vanale ratsasulasele, kes ühtlasi ka teenri ja kammerteenri ülesandeid täitis, palju aastaid mitte ühtki halba sõna öelnud, sest kõik läks rangeimas korras oma harilikku rada: hobuste eest oli hoolitsetud ja tema enese riided õigeks ajaks puhastatud. Kuid täna oli härra varem ärganud ja mitte miski ei tahtnud talle sobida.

Sellele tuli lisaks veel teinegi asjaolu, mis majori kärsitust ja isemoodi paha tuju aina suurendas. Muidu oli kõik tema ja ta teenriga korras olnud; nüüd leidis ta aga peegli ette astudes, et ta pole selline, nagu ta olla soovis. Mõningaid halle juukseid ei saanud maha salata ja eks leidunud näol ka kortse. Major pühkis ja puuderdas rohkem kui muidu ja pidi lõpuks siiski kõik nii jätma, nagu see oli. Ka polnud ta rahul riiete ja nende puhtusega. Ikka veel leidis ta ebameid kuuelt ja tolmukübemeid saabastelt. Varja ratsasulane ei teadnud, mis ta ütleva pidi, ja aina hämmastus, enese ees selliselt muutunud isandat nähes.

Hoolimata kõigist neist takistustest oli major juba küllalt vara aias. Ta lootis leida Hilarie ja leidis ta tõesti. Neiu tõi talle lillekimbu ja major ei sõandanud tütarlast nagu tavaliselt suudelda ning rinnale suruda. Ta oli kõige meeldivamalt kohmetunud mees maailmas ja andis voli oma tunnete, mõtlemata, kuhu see välja võib viia.

Ka paruniproua ei viivitanud kaua oma ilmunisega, ja näidates vennale kirjakest, mille talle äsja oli toonud käskjalg, hüüdis ta:

«Ilmaski ei arva sa ära, kelle tulekust meile see kaart teatab.»

«Siis ütle seda ometil!» vastas major ja kuulis, et üks vana sõber, teatriinimene, mõisa lähedalt mööda sõidab ning hetkeks sisse astuda kavatseb.

«Mind teeb see jälleenägemine uudishimulikuks,» ütles major, «ta pole enam noormees, aga ma kuulen, et ta mängib ikka veel noorte osi.»

«Ta peab sinust aastat kümme vanem olema,» arvas paruniproua.

«Päris kindlasti,» vastas major, «kui otsustada kõige selle järgi, mis ma mäletan.»

Ei võtnudki kaua aega, kui juba ilmuski reibas, sihvakas, meeldiv mees. Jälleenägemisel tekkis väike võõrastus. Kuid kähku tundsid sõbrad teineteist taas ära, ja igasugused mälestused elustasid vestlust. Sellelt mindi üle jutustamisele, küsimisele ja kostmisele; nad tutvustasid teineteisele vaheldumisi oma praegust olukorda ja tundsid peagi, nagu poleks nad ealeski lahus olnud.

Saladuskatte all olgu öeldud, et külalisel oli varasematel aegadel, väga ilusa ja võluva noormehena, osaks saanud õnn või õnnetus meeldida ühele suursugusele daamile; et ta sattus seetõttu suurde kimbatusse ja ohtu, millest major ta õnnelikult päästis just sel hetkel, kui teda ähvardas kõige kurvem saatatus. Ta jäi igavesti tänulikuks nii vennale kui õele; sest viimane oli teda toorkord õigeaegse hoiatusega ettevaatusele manitsenud.

Väheks ajaks enne sööki jäid mehed kahekesi. Imetledes, koguni teatava hämmastusega oli major silmitsenud oma sõbra välist olemist üldiselt ja üksikasjades. Näis, et see mees pole sugugi muutunud, ja polnud ime, et ta ikka veel võis laval esineda noore armastajana.

«Sa uurid mind tähelepanelikumalt kui sünnis,» ütles külaline lõpuks majorile, «kardan väga, et sa leiad vahe endise ajaga võrreldes väga suure olevat.»

«Mitte põrmugi,» vastas major, «pigem olen täis imetlust, et leian su välimuse värskema ja nooruslikuma olevat kui enesel; aga ometi tean ma, et olid näitlejana «tehtud mees» juba tollal, kui sulle ulja kollanoka südikusega teatavas täbaras olukorras abiks tulid.»

«See on su oma süü,» seletas näitleja, «see on kõigi sinutaoliste oma süü; ja kuigi teiega sellepärast riielda ei saa, siis laita saab teid ometi. Te mõtlete ikka ja alati ainult kõige hädavajalikumale; tahate kas nii- või teistsugused olla, kuid mitte näida. See on niikaua päris hea, kui sa ise veel midagi oled. Kui aga see olemine koos väljanägemisega lõpuks meist lahkuma kipub ja viimane sealjuures veel nobedamini kaob kui esimene, siis märkab siiski igamees, et ta oleks omal ajal hästi teinud, kui poleks oma välimust sisima kõrval täiesti hooletusse jätnud.»

«Sul on õigus,» ütles major, suutes vaevu ohet tagasi hoida.

«Võib-olla mitte täiesti,» ütles aastais noormees, «sest minu elukutse juures oleks see muidugi täiesti andestamatu, kui ma ei peaks korras oma välimust, niikaua kui see vähegi võimalik on. Aga teil teistel on põhjust silmas pidada muid asju, mis on tähtsamad ja mõjusamad.»

«Siiski esineb juhtumeid,» ütles major, «kus tunned end sisemiselt värskena ja tahaksid ka oma välimust üpris meelsasti värskendada.»

Kuna külaline ei võinud majori praegusi tundeid aimatagi, siis võttis ta seda lihtsalt sõjameheliku väljendusena ja jätkas jutukalt sama kõneainet: kui palju sõjaväes siiski välimusest oleneb ja kuidas ohvitser, kes nii paljugi kulutab oma rõivastusele, peaks tähelepanu pöörama ometi ka naha- ja juukseravile.

«Näiteks on otse lubamatu,» jätkas ta, «et teie meelekohad on juba hallid, et nahk siin-seal kortsu tõmbub ja te pealagi paljaks ähvardab minna. Vaadake õige mind, vana kändu! Näete, kuidas ma end olen säilitanud! Ja seda kõike ilma igasuguse nõiduseta ning palju vähema vaevaga ja hoolega, kui teistel selleks päeva jooksul kulub, et oma välimust hooletusse jättes end kahjustada või ise igavaks minna.»

Majorile kulus selline juhuslikult alanud vestlus nii marjaks ära, et ta seda nii peagi lõpetada ei oleks soovinud; kuid ta asus asja kallale hiljukesi ja isegi vana tuttava puhul väga ettevaatlikult.

«Kahjuks olen selle õige aja juba mööda lasknud!»

hüüdis ta, «ja see ei lase end enam tasa teha; pean oma välimusega niigi leppima, ja ärge te sellepärast minust halvemini mõelge.»

«Midagi pole mööda lastud,» lohutas näitleja. «Kui ainult teie teised tõsised härrad nii ranged ja jäigad ei oleks, et nad igauht, kes oma välimusele mõtleb, edevaks peavad, rikkudes sellega enesel rõõmu meeldivas seltskonnas viibida ja ise meeldida.»

«Kuigi see ka nõidus pole,» naeratas major, «mille abil teie, näitlejad, end nooruslikud hoiate, siis on see ometi saladus või vähemalt need saladuslikud vahendid, mida nii sageli ajalehtedes ülistatakse ning mille hulgast teie neid kõige paremaid oskate valida.»

«Sa võisid nalja teha või tõsiselt mõelda,» vastas sõber, «märki tabasid sa ikkagi. Nende paljude vahendite hulgas, millega juba ammust-aega on katsetatud, et toidust anda välimusele, mis koltub sageli palju varem kui sisim, leidub tõepoolest hindamatuid, nii lihtsaid kui ka keerulisi retsepte; olen neid oma kolleegide kaudu tundma õppinud, sularaha eest ostnud või juhuslikult hankinud ning ka ise leiutanud. Jäin nende juurde ja püsin nende juures praegugi, ilma et ma sellepärast uutest katsetustest loobuksin. Võin sulle niipalju öelda ja ma ei liialda: kõikjal on minuga kaasas kosmeetikakastike, millel hinda polegi! Kastike, mille mõju ma küll heameelega sinu juures proovida tahaksin, kui me ainult neljateistkümneks päevaks ühte jääksime.»

Mõte, et midagi sellist on võimalik ja et see võimalus talle nii juhuslikult just õigel silmapilgul on avanenud, rõõmustas majori meelt sel kombel, et ta tõepoolest juba värskem ja reipam välja nägi. Elustatuna lootusest, et võib oma juukse- ja näovärvi südamega kooskõlastada, kärsitus elevuses sellest, et ta vastavaid vahendeid varsti tundma õpib, näis ta söögilauas hoopis teise inimesena. Ta vastas Hilarie sarmikale tähelepanule sisemiselt lohutatuna, vaatles neidu teatava kindla lootusega, mis temast täna varahommikul veel väga kaugel oli.

Kuna sõber-teatritegelane mitmesuguste mälestuste, jutustuste ja tabavate märkustega nüüd juba korra tekinud head tuju oskas ülal hoida, elustada ja süven-

dada, muutus major seda nukramaks, kui külaline kavatses kohe pärast sööki lahkuda ja oma teekonda jätkata. Ta püüdis oma sõpra igal võimalikul viisil sundida vähemalt ühekski ööks kohale jääma, lubades talle homme hommikuks vara tingimata küüti ja hobuste vahetust järgmises postijaamas. Lühidalt, ta ei tahtnud imettegevast kosmeetikakastikest mingi hinna eest majast välja lasta, ilma et ta selle sisu ja kasutamiseviisiga lähemalt oleks tutvunud.

Major mõistis väga hästi, et siin pole aega kaotada, ja püüdis seepärast kohe pärast söömaaja lõppu oma vana sõbraga nelja silma all rääkida. Kuna tal ei jätkunud küllalt sõjakust, et täiesti otseselt asja kallale asuda, siis tüüris ta jutuga ääri-veeri sennapoole ja kinnitas eelmist jutuainet taas üles tõstes: tema isiklikult kannaks meelsasti palju rohkem hoolt oma välimuse eest, kui ainult inimesed igaüht, kelle juures nad sellist püüdlust märkavad, otsekohe edevaks ei kuulutaks, jättes ta ilma lugupidamisest, mida nad muidu ta sisemise väärtuse tõttu talle pidid osutama.

«Ära vihasta mind selliste juttudega,» vastas talle sõber, «sest need on väljendused, mis seltskonnainimesed endale külge on harjutanud, ilma et nad sealjuures midagi mõtleksid või, kui asja rangemalt võtta, millega nad oma hoopimatut ja pahatahtlikku iseloomu näitavad. Kui sa seda täiesti täpselt vaatled: mis see siis on, mida inimesed sageli edevuseks tembelavad? Igal inimesel peab enesest rõõmu olema ja õnnelik on see, kellel seda rõõmu on. Kui tal see on, kuidas saab ta siis takistada, et teised seda meeldivat tunnet ei märkaks? Kuidas peab ta keset oma olelust salgama, et ta sellest olusest rõõmu tunneb? Kui nüüd parem seltskond — sest üksnes sellisest on ju siin juttu — neid rõõmuväljendusi ainult siis laiduväärseks peaks, kui nad liiga elavaks muutuvad, kui ühe inimese rõõm enesest ja oma olemusest teist inimest takistab samasugust rõõmu tundmast ja näitamast, siis poleks selles midagi halvaks panna, ja küllap sellisest liialdusest ka see laitus kord oma alguse sai. Kuid mida jaksab see kummaliselt eitav rangus millegi vältimatu vastu ette võtta? Miks ei leita, et on päris andestatav ja talutav mingi väljendus, mida

ju ka enesele ometi aeg-ajalt enam või vähem lubatakse, jah, ilma milleta hea seltskond üldse eksisteerida ei saa; sest meeldimine iseenesele, iha seda tunnet teistelegi avaldada muudabki meid meeldivaks, teadmine isiklikust sarmist teeb meid sarmikaks. Annaks jumal, et kõik inimesed edevad oleksid, seda aga teadlikult, mõõdukalt ja õiges mõttes: siis tunneksime end kõige õnnelikumate inimestena keset meie haritud seltskonda. Öeldakse, et naised on edevad juba maast-madalast, kuid see sobib neile, ja nad meeldivad meile seda rohkem. Kuidas saab end harida noormees, kel pole edevust? Tühine, õõnes natuur suudab enesele seetõttu vähemalt välist paistust anda, ja tubli loomuga inimene areneb välise kõrval peagi ka sisemiselt. Mis minusse puutub, siis on mul põhjust end ka sellepärast kõige õnnelikumaks inimeseks pidada, et mu elukutse mulle õiguse annab edev olla, ja et ma inimestele seda rohkem rahuldust pakun, mida edevam ma olen. Mind kiidetakse seal, kus teisi laidetakse, ja just sel teel saab mulle osaks õigus ja õnn lõbustada ja vaimustada publikut veel sellises vanuses, kus teised minuealised on sunnitud lavalt lahkuma või seal ainult häbi ja hädaga edasi töötavad.»

Majorile polnud nende mõtiskluste lõpp meeltemööda. Sõnake «edevus», mida ta oli kasutanud, pidi olema ainult üleminekuks, et sõbrale sündsals kujul oma soovi esitada; nüüd kartis ta, et selliselt jätkuva jutu juures tema siht aina kaugemale nihkub, ja tõttas seepärast otse asja juurde.

«Mina omalt poolt,» ütles ta, «poleks sugugi vastu ka sinu lipu alla minema, kui sa seda hiliseks ei pea ja usud, et ma kaotsilastut veel mõnevõrra tasa võin teha. Avalda mulle oma tinktuuride, pumatite ja palsamite retseptid ning ma tahan katset teha.»

«Avaldada on raskem kui arvatakse,» vastas näitleja. «Sest siin näiteks ei olene kõik mitte üksnes sellest, et ma valan sulle pisut oma pudelikesest ja jätan sulle kasutamiseks poole oma parimatest segudest-salvidest; kõige raskem on nende kasutamine. Meie ei saa ju otse tarvitamisõpetuse järgi toimida; kuidas see või teine vahend sobib, millistel asjaoludel, millises järjekorras

neid asju kasutada tuleb, selleks on vaja harjumust ja järelemõtlemit; jah, isegi need viimased kannavad vaevalt vilja, kui selle asja jaoks, millest jutt on, just sünnipärast talenti pole.»

«Nagu mulle näib,» ütles major, «tahad sa jälle tagasi tõmbuda. Sa valmistad mulle raskusi, et oma pisut muinasjutulisi väiteid kindlalt püsima jätta. Sul pole tahtmiski võimaldada mul tegudega su sõnu proovile panna.»

«Selle naljaga, mu sõber, ei suudaks sa mind selleks liigutada,» vastas näitleja, «et su soovidele vastu tuleksin, kui mul enesel sinu suhtes nii häid mõtteid poleks, nagu sa juba algul mu ettepanekutest märkama pidid. Sealjuures mõtle, mu sõber, et inimesel on üpris eriline lust teisi oma usku pöörata, seda, mida ta ise hindab, ka väljaspool ennast, teiste juures nähtavale tuua, teisi inimesi seda nautida lasta, mida ta ise naudib, ja end teistes jälle leida ning kujutada. Tõsi küll, kui see on ka egoism, siis on ta seda kõige armastusväärsamal ja kiituspälvivamal kujul, see, mis meid inimeseks on teinud ja meid inimestena ülal hoiab. Ja samast egoismist, arvesse võtmata sõprust, mida ma sinu vastu tunnen, tahangi ma sinust noorendamiskunsti õpilase teha. Kuna aga igast meistrist arvata võib, et ta käpardeid ei taha kasvatada, siis olen ma praegu kimpus, kuidas me asja alustame. Ütlesin juba: ei piisa eriainetest ega ettekirjutusest; kasutamise suhtes ei saa üldist õpetust anda. Sinu heaks ja oma õpetuse edasi-istutamiseks olen igaks ohvriks valmis. Käesoleval hetkel kõige tähtsamat pakun sulle otsekohe: ma jätan sulle siia oma teenri, mingi kammerteeneri ja võluri segu, kes, kuigi ta kõike ei mõista ise valmistada, kõigisse saladustesse pole pühendatud, siiski päris hästi kogu protseduuri tunneb ja sulle alguses suureks abiks on, kuni sa end asjasse nii sisse töötad, et võin sulle lõpuks ka neid kõige tähtsamaid saladusi ilmutada.»

«Kuidas!» hüüdis major. «Sul on oma noorendamiskunstis ka astmed ja kraadid? Sul on veel saladusi juba asjasse pühendatute ees?»

«Päris kindlasti!» vastas näitleja. «See peaks olema küll hoopis vilets kunst, mis end korraga omandada

laseb, kus esmakordselt sisseastuja otsemaid selle kõige viimase ära näeb.»

Polnud enam pikemat kõhklemist, kammerteener anti majori käsutusse, kes teda hästi hoida lubas. Paruniproua pidi andma karbikesi, toosikesi ja pudelikesi, ilma et ta oleks teadnud, milleks; mehed asusid kosmeetikavahendite jagamisele ja veetsid oma aja kuni öötunnini rõõmsalt ja vaimukalt. Hilja, kuu kerkides taevavõlvile, sõitis külaline minema ja lubas mõne aja pärast tagasi tulla.

Major jõudis kaunis väsinuna oma tuppa. Ta oli vara üles tõusnud, polnud end päeval säästnud ja lootis nüüd peagi voodisse pääseda. Kuid ta leidis nüüd ühe teenri asemel eest kaks. Vana ratsasulane aitas teda harjunud kombel kärmesti riidest lahti võtta; aga nüüd astus esile uus teener ja andis mõista, et öö on just see kõige õigem aeg noorendamis- ja ilustamisvahendite pealemäärimiseks, kuna nad rahuliku une puhul seda kindlamini mõjuvad. Niisiis pidi major enesele meeldida laskma, et ta pead salviti, nagu sisse määriti, kulmukarvu pintseldatai ja huuli võidega tupsutati. Peale selle olid nõutavad veel mitmesugused tseremooniad; isegi öömütsi ei tohtinud otse pähe panna, vaid selle alla käis võrk, mille peale tuli tõmmata koguni peenest nahast tanu.

Major läks voodisse mingi ebameeldiva tundega, mille selgitamiseks tal aga aega ei jätkunud, kuna ta üsna varsti magama jäi. Kui me aga tema hingepõhja oleksime vaadanud, siis tuleks küll tunnistada, et ta tundus enesele pisut muumialikuna, haige ja sissepalsameeritu vahepealsena. Kuid Hilarie magus pilt, mida ümbritsesid kõige rõõmsamad lootused, juhtis ta peagi kosutavasse unevalda.

Hommikul oli ratsasulane õigel ajal käepärast. Kõik, mis härra rõivastusse kuulus, oli harilikus korras toolidele laotatud, ja major kavatses just voodist välja tulla, kui uus kammerteener tuppa astus ja sellise liigse kiirustamise vastu elavalt protesti tõstis. Härra peab puhkama, härra peab kannatlikult ootama, kui ta tahab, et ettevõtte õnnestuks, see rohke vaev ja hool vilja kannaksid. Peale selle sai härra teada, et tal tuleb tüki aja pärast üles tõusta, kergelt einestada ja siis minna vanni,

mis teda juba ootab. Korraldustest ei saanud kõrvale põigelda, neid pidi täitma, ja mõnigi tund kulus sellisteks toiminguteks.

Major lühendas kümblusele järgnevat puhkeaega, mõtles kiiruga riietesse lipsata, sest oma loomult oli ta hakkaja, ja peale selle soovis ta veel peatselt Hilariet näha; aga ka siin astus talle ta uus teener vastu ja tegi talle selgeks, et tuleb täiesti loobuda sellest pahast harjumusest — pidada end juba korras olevaks. Kõik, mis härra teeb, peab ta tegema pikkamisi ja mugavalt, eriti aga tuleb riietumisaega võtta kui meeldivat vestlustunikest-iseenesega.

Kammerteenri teod käisid ta sõnadega täiesti kokku. See-eest uskus major aga ka tõesti, et ta oli paremini riidesse pandud kui ealeski varem, kui ta peegli ette astus ja sealt kõige kaunimalt ehituna iseenesele vastu vaatas. Ilma pikema pärimiseta oli kammerteener koguni mundrikuue moodsamaks kärpinud, kasutades selleks uuendamistööks oma uneaega. Sellise kiirusega toimunud noorendamine lõi majorile eriti hea tuju, nii et ta end sisemiselt ja väliselt värskena tundis ja kärsitu igatsusega oma sugulaste juurde tõttas.

Ta leidis oma õe seismas sugupuu ees, mille ta üles oli lasknud riputada, sest eelmisel õhtul oli neil juttu olnud mõningatest kaugemalt sugulastest, kes osalt vallalistena, osalt võõrastesse maadesse elama asunuina, õele-vennale või nende lastele lootust andsid rikkalikeks pärandusosadeks. Õde-venda vestlesid pisut sel teemal, puudutamata seda punkti, et kõik perekonnamured ja püüdlused piirdusid senini ainult nende lastega. Hilaries tärganud tunne majori vastu oli kogu pilti muidugi muutnud, kuid siiski ei suutnud ei major ega ta õde sel hetkel mõelda edaspidisele.

Paruniproua lahkus, major jäi üksi seisma lakoonilise perekonnapildi ette. Hilarie astus ta juurde, toetus lapselikult ta najale, vaatles samuti pilti ja päris, keda onu neist kõikidest sugulastest tundis ning kes neist küll veel elus ja alal võiks olla.

Major alustas oma kirjeldust vanimatest sugulastest, keda ta oma lapseast ainult veel ähmaselt mäletas. Siis läks ta edasi, järgmise põlvkonna juurde, märkis

mitmesuguste isade iseloomu, laste sarnasust või mitte-sarnasust nendega, mainis, et sageli ilmub vanaisa lapselapses jälle esile, möödaminnes rääkis ta võõrastest perekondadest kositud naistest, kelle mõju muudab sageli kogu sugukonna iseloomu. Ta kiitis mõnegi esiisa ja kaugelt sugulase voorusi ega vaikinud nende vigadest. Sõnatult läks ta üle nendest, kelle pärast oleks tulnud häbeneda. Lõpuks jõudis ta oma jutuga kõige alumistesse ridadesse. Seal seisis nüüd ta vend, ülemmarssal, tema ja ta õde ja nende all tema poeg ning selle kõrval Hilarie.

«Need vaatavad teineteisele just küllaldaselt näkku,» lausus major ja ei lisanud juurde, mida ta sellega mõtles. Pärast lühikest vaikust vastas Hilarie tagasihoidlikult, poolvaljusti ning peaaegu ohates:

«Aga siiski ei laideta ialgi seda, kes kõrgusesse vaatab!»

Ühtaegu vaatas ta majori poole üles silmapaariga, mis väljendas kogu ta kiindumust.

«Kas mõistan sind õieti?» küsis major tütarlapse poole pöördudes.

«Mul pole midagi öelda, mida te juba ei tea,» vastas Hilarie naeratades.

«Sa teed mind kõige õnnelikumaks inimeseks päikese all!» hüüdis major ja langes neiu ette põlvili. «Tahad sa minu omaks saada?»

«Jumala pärast, tõuske püsti! Olen igavesti sinu.»

Paruniproua astus sisse. Ta polnud eriti üllatatud, kuid jahmus siiski.

«Kui see on meile õnnetuseks, õde,» ütles major, «siis on see sinu süü! On see meie õnn, siis oleme sulle igavesti tänulikud.»

Paruniproua oli nooruses oma venda niivõrd armastanud, et pidas teda kõikidest meestest paremaks, ja võib-olla oli koguni Hilariegi kiindumus sellisest emapoolsest tundest kui mitte just tärganud, siis kindlasti tuge leidnud. Kõik kolm ühinesid nüüd ühes armastuses, ühes rõõmutundes, ja nii möödusid neil kõige õnnelikumad tunnid. Kuid siiski pidid nad lõpuks ka jälle tähelepanu pöörama ümbritsevale maailmale, ja viimane on harva kooskõlas selliste tunnetega.

Tuli mõelda ka pojale. Hilarie oli määratud temale, seda teadis noormees väga hästi. Kohe, kui ülemmarsaliga olid asjad aetud, pidi major külastama oma poega garnisonilinnas, temaga kõik läbi rääkima ja asja õnnelikult joonde ajama. Nüüd oli aga ootamatu sündmus kogu olukorra segi paisanud; suhted, mis muidu olid nii sõbralikult sobinud, näisid nüüd vaenulikku ilmet võtvat, ja oli raske ette näha, millise pöörde võis võtta asi ja inimloomuste suhtumine.

Sellal pidi major otsustama, et tuleb külastada poega, kellele ta oli juba teatanud oma sõidust. Pärast mõningat kõhklemist asus ta teele veidi vastu tahtmist, mingi kummalise aimusega, tundes südamevalu, et ta Hilariest kas või ainult lühikeseks ajaks peab lahkuma. Ta jättis oma ratsasulase ja hobused õe juurde ning sõitis oma noorendamisteenriga, kelleta ta nüüd enam läbi ei saanud, linna, oma poja elukoha poole.

Mõlemad, isa ja poeg, tervitasid ja kaisutasid teineteist pärast nii pikka lahusolekut ülisüdamlikul viisil. Neil oli teineteisele palju rääkida, kuid nad ei õelnud siiski otsemaid välja seda, mis oli neile kõige südame lähedasem. Poeg hellitas lootust peatsele auastmes ülenemisele; seevastu andis isa talle täpseid teateid sellest, mis perekonna vanimad liikmed olid nõuks võtnud ja otsustanud nende varanduse suhtes üldse, kuidas oli lugu üksikute mõisatega ja muuga.

Jutt kippus juba pisut takerduma, kui poeg südame rindu võttis ja isale naeratades pajatas:

«Te kohtlete mind väga õrnalt, armas isa, ja ma tänan teid selle eest. Te jutustate mulle omandeist ja varandustest, kuid ei maini tingimusi, mille põhjal ma vähemalt osa neist enesele pean saama; te ei meenuta Hilarie nime, te ootate, et mina seda nimetaksin, et mina ilmutaksin oma igatsust peatselt abielluda selle armastusväärse lapsega.»

Poja sõnade juures tundis major tublisti piinlikkust; kuna tal aga osalt loomuselt, osalt vanast harjumusest oli kombeks selle inimese mõtet, kellega tal tegemist oli, enne välja uurida, siis vaikis ta ja vaatas pojale kahe mõttelise naeratusega otsa.

«Te ei arva ära, mu isa, mis mul öelda on,» jätkas

leitnant, «ja ma ütlen seda kähku igaks juhuks ette ära. Võin kindel olla teie headusele; kindlasti olete te minu eest nii mitmekülgselt hoolitsedes oma headuses ka mu õigele õnnele mõelnud. Kõrd peab seda ju ütleva, ja nii olgu see siis otse välja öeldud: Hilarie ei saa mind õnnelikuks teha! Minu meelest on Hilarie ikka armastusväärne sugulane, kellega sooviksin kogu eluaja kõige sõbralikumas vahekorras olla; aga keegi teine on äratanud minu armastuse, on mind kütkestanud. See kirg on vastupandamatu — isa, teie ei tee mind õnnetuks!»

Ainult suure vaevaga suutis major varjata rõõmu, mis kippus väljenduma ta silmnäol, ja küsis pojalt maheda tõsidusega, kes on see isik, kes suutis nii põhjalikult vallutada ta poja.

«Mu isa, te peate seda olendit nägema: sest ta on niisama kirjeldamatu kui mõistatuslik. Ma kardan ainult, et ta ka teid kütkestab, nagu igaüht, kes talle läheneb. Jumala eest, mul tuleb seda läbi elada ja näha teid oma enese poja rivaalina.»

«Kes ta siis on?» küsis major. «Kui sa pole võimeline kirjeldama teda kui isiksust, siis jutusta mulle vähemalt tema välisest elust-olust, sest sellega saab siiski enne mini hakkama.»

«Hästi, isa!» vastas poeg, «aga siiski oleksid need välised asjaolud mõne teise isiku puhul hoopis teised, mõjuksid mõnele teisele hoopis teisiti. Ta on noor lesk, vana rikka, hiljuti surnud mehe pärijanna, ei olene kellestki ja väärub seda sõltumatust ülimal määral. Teda ümbritsevad paljud austajad, niisama paljud armastavad teda, niisama rohkesti on tal kosilasi, kuid — kui ma end väga ei peta — siis kuulub ta süda mulle.»

Kuna isa vaikis ja mingit halvaks panu märki ei avaldanud, jätkas poeg heameelega juttu ilusast lehest; kirjeldas daami käitumist enese suhtes, tema vastupandamatut veetlust, iga üksikut õrna poolehoiuavaldust — selles kõiges nägi isa muidugi ainult kerget vastutulelikkust üldiselt hellitatud naise poolt, kes paljude hulgast küll kedagi eelistab, ilma et ta just tema kasuks lõplikku otsust teeks. Igas teises olukorras oleks major kindlasti püüdnud oma poja, jah, kas või ainult sõbragi tähelepanu juhtida endapettele, millega käesoleval juhul

tõenäoliselt tegemist oli; aga seekord oli tal enesel nii oluline see, kas lesk ta poega tõesti armastab ja nii ruttu kui võimalik tema kasuks oma otsuse langetab, et ta ei lasknud mingil kahtlusel kerkida või selle siis eneses tagasi tõrjus, võib-olla sellest ka ainult vaikis.

«Sa paned mind väga täbarasse olukorda,» alustas ta pärast lühikest vaikimist. «Kogu kokkulepe kõigi meie suguvõsa teiste liikmete vahel põhineb sellel, et sa abiellud Hilariaga. Läheb ta mehele mõnele võõrale, siis ei tule kogu meie suure varanduse ilusasti plaanitud, kunstlikust ühendamisest midagi välja, ja eriti sinul oma pärandusosaga ei lähe just kõige paremini. Leiduks küll veel väljapääs, mis näib aga pisut kummaline ja millega sa ka palju ei võidaks: ma peaksin veel oma vanul päevil Hilariaga abielluma, mis sulle aga vaevalt suurt rõõmu valmistaks.»

«See oleks mulle kõige suuremaks rõõmuks siin maailmas!» hüüdis leitnant. «Sest kes saab tunda tõelist kiindumust, kes saab nautida või loota armuõnne, peab soovima seda ülimat õnne ka igale sõbrale, igaühele, kes on talle kallid! Te pole vana, mu isa! Kui armastusväärne on Hilariel! Ja juba see mõttevälgatus — pakkuda oma kätt Hilariel — annab tunnistust teie nooruslikust südamest, värskest mehisusest. Mõtleme ja arutame selle idee, selle ettepaneku nüüd otsemaid hästi läbi. Ma saaksin alles siis täiesti õnnelikuks, kui ma teie õnnes kindel oleksin; siis rõõmustaksin ma väga, et te selle hoole eest, mis te mu saatusele olete pühendanud, enesele nii kauni ja ülla tasu saate. Alles nüüd julgengi teid usalduses ja tõesti siira südamega oma kaunitari juurde viia. Te nõustute mu tunnetega, kuna te ise tundeid põues kannate; teie ei veereta poja õnnetele ühtki takistust, kuna te oma õnnele vastu lähete.»

Nende ja teiste hingesse tungivate sõnadega ei andnud poeg isale mahti kõhklemiseks, vaid ruttas temaga ilusa lese juurde; nad leidsid daami ta suurest, hästisustatud majast, ümbritsetuna küll mitte arvukast, kuid väljavalitud külaliskonnast, keset lõbusat vestlust. Ta oli üks neid naisolendeid, kelle käest ükski mees ei pääse. Otse uskumatu osavusega oskas ta majorist selle õhtu kangelase teha. Teised külalised tundusid ainult

perekonnaliikmetena, major aga ainukese külalisena. Daam tundis majori elu-olu väga hästi, aga siiski oskas ta selle kohta küsimusi esitada, nagu tahaks ta kõike alles külaliselt eneselt õieti teada saada; ja nii tuli siis ka igal kohalviibijal uustulnukale mingil moel tähelepanu osutada. Üks neist pidi kuulu järgi tundma ta venda, teine ta mõisaid ja kolmas perekonnaga ka kuidagi tuttav olema, nii et major end alatasa elava vestluse keskpunktina tundis. Ka istus ta kaunitarile kõige lähemal; lese pilk ja naeratus olid suunatud majorile; lühidalt, külalisel oli nii mugav, et ta peaaegu unustas põhjuse, miks ta siia oli tulnud. Ka ei maininud majaperenaine ta poega poole sõnagagi, kuigi noormees vestlusest elavalt osa võttis; leitnant näis lesele täna nagu kõik teisedki ainult majori pärast kohal olevat.

Naisterahvalikud näputööd, mis külaliste puhul kätte võetakse ja mida näiliku ükskõiksusega jätkatakse, omandavad tänu naiselikule tarkusele ja veetlevusele sageli väga olulise tähenduse. Kui kaunitar naiivselt ja virgalt oma tööd jätkab, jätaavad sellised püüdlused ümbritsevale seltskonnale mulje täielikust osavõtmatuses ja äratavad temas vaikset pahameelt. Siis aga, otsekui unest äratades, toob ainus poetatud sõna, ainus pilk eemalviibinud kaunitari taas seltskonna keskele, ta tundub uuena kui teretulnud külaline. Laseb ta näputöö aga koguni rüppe vajuda ja pöörab oma tähelepanu mingile jutustusele või õpetlikule ettekandele, millesse mehed nii meeeldi sukelduvad, siis meelitab daami tähelepanu ülimal määral seda, keda ta sel kombel õnnestab.

Meie kaunis lesk töötas samal viisil niihästi toreda kui ka maitseka kirjatasku kallal, mis peale muu veel oma suure formaadiga silma paistis. Sellest näputööst käis parajasti jutt, lähim naaber võttis selle oma kätte ja nii tegi see käsitöö suurte kiiduavalduste saatel külaliste seas ringi, sellal kui kunstiteose looja ise majoriga tõsistest asjadest kõneles; keegi vana majasõber sattus peaaegu juba valmis näputöö kiitmisel liialdusse, aga kui kirjatasku jõudis majorini, tahtis lesk selle kui asja, mis külalise tähelepanu ei vääri, kõrvale panna. Kuid

ilmnes, et major oskas väljaõmblustöö väärtust viisakal kombel hinnata, ja vahepeal nimetas vana majasõber seda juba penelopelikult pikaleviidud viivitamisteoseks.

Külalised jalutasid mööda tube ja grupeerusid siin-seal juhuslikult. Leitnant astus ilusa lese juurde ja küsis:

«Mis ütlete mu isa kohta?»

Lesk vastas naeratades:

«Mulle tundub, et võiksite ta endale küll eeskujuks võtta. Vaadake ainult, kui nägusalt ta riides on! Eks käitu ja esine ta paremini kui ta kallis poeg!»

Nii jätkas ta isa esiletõstmist ja kiitmist poja kahjuks ja äratas sellega noormehe südames tundesegu rahuldusest ja armukadedusest.

Varsti pärast seda astus poeg isa kõrvale ja jutustas talle kõik kuuldu karvapealt ära. Isa kohtles nüüd leske veelgi sõbralikumalt, ja daam võttis tema suhtes elavama, usaldavama tooni. Lühidalt, võib öelda, et kaunist lehest lahkumisel kuulus major nagu kõik teisedki tema võlu- ja austajateringi.

Tugev vihmahoog takistas külalisi samal kombel koju minemast, nagu nad olid tulnud. Mõned tõllad sõitsid ette, neisse paigutati kõik jalgsitulnud; ainult leitnant laskis oma isal ära sõita ja jäi üksi maha ettekäändel, et sõidukites valitseb juba niigi ruumipuudus.

Major oli oma tuppä jõudes tõesti otsekui uimas sellest ebakindlusest iseenese ees, nagu seda juhtub nendega, kes satuvad äkki ühest hingeseisundist teise. Kes laevalt randa astub, selle meelest vangub maapind ta jalge all, ja selle silmis, kes järsku pimedusse vaatab, virvendab veel valgust. Nii tundis major enda ümber veel ilusa naisolendi võlu; ta tahtis teda veel näha, veel kuulata, teda jälle näha, jälle kuulata; ja asja järele mõeldes ta mitte üksnes ei andestanud oma pojale seda kiindumust, vaid isegi kadestas noormehe õnne, kes vastuarmastuses kindel võis olla ja kellel oli isaga võrreldes nii palju eeliseid.

Nendes mõttemõlgutustes segas teda poeg, kes elavas vaimustuses uksest sisse tormas, isa kaisutas ja hüüdis:

«Olen kõige õnnelikum inimene maailmas!»

Pärast selliseid ja selletaolisi rõõmuhõiskeid jõudsid nad mõlemad ometi lõpuks selgituseni välja. Isa tähendas, et ilus naine polnud kogu jutuaajamise jooksul tema poega isegi mitte poole sõnagagi puudutanud.

«Just see ongi tema õrn, vaikiv, poolvaikiv, pooliti mõistaandev maneer, mis sulle su soovide täitumist töötab ja sind siiski alati mõnevõrra kahevahele jätab. Nii kohtles ta mind senini. Kuid teie juuresolek, mu isa, tegi imet. Tunnistan meeeldi, et jäin ainult selleks teistest külalistest maha, et teda veel viivu näha. Leidsin ta valgustatud tubades edasi-tagasi kõndimas; tean hästi, et see on talle harjumuseks; kui külalised on läinud, ei tohi majas kustutada ühtki küünalt — ta jalutab üksi oma võlusaalides, pärast seda, kui ta sealt minema on lasknud vaimud, keda ta sinna kokku oli nõidunud. Ta ei vaielnud vastu ettekäändele, mille kaitse all ma tagasi tulin. Ta rääkis lahkelt, kuid ükskõiksetest asjadest. Kõndisime lahtiste uste kaudu ikka edasi-tagasi läbi kogu tubade rea. Olime nii juba korda paar jalutanud lõpuni välja, väikesesse kabinetti, mida ainult nõrk lamp valgustas. Kui ta oli kaunis kroonlühtrite all liikudes, siis näis ta veel lõpmatult kaunimana siin, kus teda valgustas lambi mahe kuma. Olime jälle korra kabinetti jõudnud ja seisatasime ümberpöördumisel silmapilguks. Ma ei tea, kust mul see jultumus tuli, ma ei tea, kuidas ma sõandasin keset kõige ükskõiksemat vestlust võtta ta kae, seda õrna kätt suudelda, oma südamele suruda. Ta ei tõmmanud seda ära. «Taevalik olend,» hüüdsin ma, «ära peida end kauem mu eest! Kui su kaunis hinges elab armutunne selle õnneliku vastu, kes su ees seisab, siis ära varja seda tunnet enam, ilmuta seda, selleks on ilusaim, ülim aeg! Aja mind minema või võta mind oma embusse!»

Ma ei tea, mida kõike ma ütlesin, kuidas end ülal pidasin. Ta ei läinud ära, ei vastanud mulle midagi. Julgesin teda kaisutada, julgesin küsida, kas ta tahab saada minu omaks. Suudlesin teda tormiliselt; ta tõrjus mu tagasi. «No jah, jah!» või midagi sellist ütles ta poolkuuldavalt ja otsekui segasena. Lahkusin ja hüüdsin: «Saadan oma isa teie juurde, tema räägib minu

eestl» — «Mitte ühtki sõna temale sellest kõigest!» vastas ta, astudes mulle mõne sammu järele. «Minge ja unustage, mis siin sündis.»»

Seda, mis major mõtles, ei taha me arutama hakata. Kuid pojale ta ütles: «Mis tuleks nüüd sinu arvates teha? Mina mõtlen, et asi on ekspromptelt juba nii hästi sisse juhatatud, et võime nüüd juba pisut ametlikumalt tegutsema hakata. Kas poleks võib-olla kõige sündsam, kui läheksin homme sinna ja paluksin sinu nimel tema kätt?»

«Jumala pärast, mu isa!» hüüdis poeg, «see oleks kogu asja rikkumine. Selline käitumine, selline toon ei taha, et teda mingi formaalsus segaks ja häiriks. Piisab teie juuresolekust, mu isa, et seda paarimineku kiirendada, ilma et te selle juures sõnagi lausuksite. Jah, teie olete see, kellele ma võlgnen oma õnne! Lugupidamine teie vastu võitis mu armastatu hinges igasuguse kahtluse, ja iialgi poleks pojale avanenud nii õnnelik hetk, kui isa ei oleks seda ette valmistanud.»

Taoline mõtetevahetus hoidis neid südaööni ärkvel. Nad kooskõlastasid vastastikku oma plaanid; major pidi ainult veel formaalsuse mõttes ilusale lesele lahkumiskülaskäigu tegema ja pärast seda oma abieluasjad Hilariaga ära korraldama; poeg pidi enese suhtes sedasama tegema ja ettevõtet niipalju kui võimalik kiirendama.

Neljas peatükk

Major külastas ilusat leske hommikupoolikul, et jumalaga jätta ja võimaluse korral oma poja kavatsust sündsalt kombel toetada. Ta leidis lese ülinäguas hommikurõivastuses, kaaslasena keegi vanem daam, kes külalisele oma ülimalt kultuurse, sõbraliku olemusega otsekohe meeldima hakkas. Noorema naise võluvus ja vanema soliidus andsid sellele paarile soovitava tasakaalu, ka näitas nende vastastikune käitumine selgesti, et nad omavahel kodused olid.

Näis, et noorem oli parajasti lõpetanud virgalt väljaõmmeldud, meile juba eilsest tuttava kirjatasku; sest

pärast tavalist vastuvõtutervitust ja meeldiva külalise puhul lausutavaid viisakussõnu pöördus ta sõbranna poole, ulatades sellele oma kunstipärase näputöö, ning ütles otsekui katkestatud kõnelust jätkates:

«Niisiis näete, et jõudsin siiski lõpule, kuigi seda igasuguse viivitamise ja kõhklemise juures vaevalt oleks võinud arvata.»

«Te tulete just õigel ajal, härra major,» ütles vanem daam, «et otsustada meie tüliküsimus või astuda vähe-malt kas ühe või teise poolele; mina kinnitan, et ükski ei võta ette sellist väga keerukat tööd, kui tal mõttes ei mõlguks isik, kellele ta selle on määranud, miisugust tööd ei lõpetata ilma sellise mõttega. Vaadelge nüüd ise seda kunstiteost, sest teist nimetust sellele anda ei saa, ja öelge, kas midagi sellist võib ette võtta ilma kindla kavatsuseta.»

Meie major pidi näputöö kohta muidugi kõigiti kiitust avaldama. Kirjatasku oli valmistatud osalt põimimistehnikas, osalt välja õmmeldud ning äratas koos imetlusega ka uudishimu, kuidas ta on tehtud. Ülekaalus oli kirju siid, kuid ka kullast polnud puudu, lühidalt öeldes, ei teadnud, kumba tuli rohkem imetleda, kas toredust või maitset.

«Selle juures on siiski veel midagi teha,» ütles kunitar, kuna ta äärispaela lehvi lahti päästis ja tasku sisemusega tegelema hakkas.

«Ma ei taha vaielda,» ütles ta, «küll aga jutustada, mis ma sellise töö juures tunnen. Tütarlapsepõlvest peale harjuvad meie sõrmed näputööd nokitsema ja seejuures hulguvad meie mõtted kes teab kus ringi; mõlemad kombid jäävad meile külge, kuna me järk-järgult kõige raskemaid ja peenemaid käsitöid õpime valmistama, ja ma ei salga, et mul iga sellise tööga on seotud mõtted inimestest, oludest, rõõmust ja kannatusest. Ja nii muutub mulle alustatud töö kalliks ja lõpetatult, võin seda küll öelda, kallihinnaliseks. Ainult seetõttu võin kõige tühisemat tööd millekski pidada, kergeim töö saab endale väärtuse, samuti kui kõigest kõige raskemgi — ainult sellepärast, et tema puhul kerkisid esile rikkalikumad ja täielikumad mälestused. Omistades oma töödele sel kombel teatavat väärtust, võisin neid

kinkida sõpradele ja austajatele, auväärsetele ning kõrgetele isikutele; nad mõistsid seda ka ja teadsid, et andsin neile osakese enesest, mitmekesise ja sõnadega väljendamatut, mis lõpuks siiski ühineb meeldivaks anniks, ja mis võetakse alati rõõmuga vastu nagu sõbralik tervitus!»

Sellise armastusväärse ülestunnistuse vastu sai muidugi vaevalt midagi öelda; kuid siiski mõistis vanem sõbranna sellele hästikõlavate sõnadega pisut vastu vaielda. Aga major, kes oli noorusest peale harjunud hindama roomlaste — kirjanike ja poeetide — veetlevat tarkust ja meeles pidama nende sädelevaid väljendusi, meenutas mõnda üpris hästi selle juurde sobivat värssi, kuid hoidus — et mitte pedandina näida — neid avaldamast või ka ainult mainimast. Kartes aga, et teda tuimaks ja vaimuvaeseks vestlejaks peetakse, püüdis ta klassikalisi luuleridu siiski proosaliseks parafrasiks improviseerida, mis aga päriselt õnnestuda ei tahtnud ja jutu soiku viis.

Seepärast võttis vanem daam kätte raamatu, mida ta enne külalise sisseastumist oli lugenud; see oli luulekogu, mis parajasti kahe sõbranna tähelepanu köitis; raamat andis võimaluse rääkida luulekunstist üldse, kuid vestlus ei jäänud kuigi kauaks üldisele pinnale, sest üsna peatselt avaldasid daamid oma saladuse — et nad teadsid majori poeetilise talendist. Neile oli isa luuletustest rääkinud poeg, kes ei varjanud omaenda püüdlusi poeeditiitli poole; ta oli daamidele ka mõnd isa luuletust deklameerinud. Pärispõhjuseks oli küll asjaolu, et leitnant tahtis pisut uhkeldada oma poeetilise päritoluga ja — nagu see noortele omane — jätta enesest tagasihoidlikult muljet kui noormehest, kes edukalt arendab neid isalt päritud võimeid. Aga major katsus poeeditiitlist kaugemale hoiduda, sest ta tahtis end ainult literaadiks ja kirjandusesõbraks pidada. Igasuguse väljapääsu puudumisel püüdis ta vähemalt kõrvale põigelda, kinnitades, et see luulelaad, mida ta igatahes kunagi oli harrastanud, on madalatasemeline ja pea-aegu ebaehtne; ta ei saanud salata, et oli sepistanud värssi selles laadis, mida nimetatakse kirjeldavaks ja teatud mõttes õpetlikuks.

Daamid, eriti noorem neist, olid selle luulelaadi poolt; lesk lausus:

«Kui tahetakse elada mõistlikult ja rahulikult, ja seda soovib ja kavatseb ju lõpuks iga inimene, millist väärtust saab siis meie silmis omada mingi poeetiline erutus, mis meid meelevaldselt ärritab, ilma et ta meile midagi annaks, mis meid häirib, et meid lõpuks siiski rahuldamatult iseenese hoolde jätta; mulle meeldivad lõpmatult rohkem — kuna ma juba korra luuletusteta läbi ei saa — sellelaadilised, mis kannavad mind oma tiivul kaunitesse maakohtadesse, kus ma end jälle otsekui ära tunnen, ning õpetavad mind nägema maaelu lihtsuse põhiväärtust. Selline poeesia viib mind läbi lopsaka salu metsa, sealt märkamatu mäetippu, kust mu pilgule avaneb järv, mille vastaskaldalt paistavad põllunõlvad, neile järgnevad metsaga kroonitud kõrgendikud ja lõpuks moodustavad sinimäed taevarannal silmarahustava maali. Ja kui see kõik antakse mulle selges rütmis ja riimis, siis olen ma oma sohval istudes tänulik, et poeet on loonud sellise, minu kujutlusvõimele kohase pildi, mis rõõmustab mind palju rahustavamalt, kui see, mis avaneks mu silmale pärast väsitavat rännakut ja võib-olla veel teisteski ebasoodsates tingimustes.»

Major, kes võttis seda kõneainet õieti ainult vahendina, mis teda oma sihtidele lähemale pidi viima, püüdis juttu juhtida jälle lüürilisele poeesiale, milles tema poeg oli tõepoolest nii mõndagi kiiduväärset saavutanud. Daamid ei vaielnud talle küll otseselt vastu, vaid katsusid teda naljatades kõrvale kallutada teelt, mille ta oli valinud, eriti siis, kui ta hakkas vihjama kirglikele luuletustele, milles ta poeg küllaldase jõu ja osavusega püüdis väljendada tunnet, mis täitis ta südant võrratu daami vastu.

«Armunute laule ei taha ma lugeda ega ettekantuina kuulata,» ütles ilus naine. «Õnnelikke armastajaid hakkad tahes-tahtmata kadestama ja õnnetud on meile alati igavad.»

Seepeale võttis vanem daam oma kauni sõbranna poole pöördudes sõna ja ütles:

«Miks põikleme me kõneainest sel kombel kõrvale, raiskame aega sellisteks pisiasjadeks, mehe ees, keda

me austame ja armastame? Kas ei peaks me talle teada andma, et meil on juba õnn osaliselt tunda tema mõnusat luuletust, milles ta kujutab uljast jahikirge kõigis selle üksikasjades, ja miks ei peaks me teda nüüd paluma, et ta meile selle tervikuna avaldaks? Teie poeg,» jätkas kõneleja, «esitas meile mälu järgi mõningad kohad, ta tegi seda elavalt ja äratas meis uudishimu kõike ühendatuna tundma õppida.»

Kui nüüd isa veel kord püüdis oma poja talentide juurde tagasi pöörduda ja neid esile tõsta, ei lasknud daamid seda sündida, nimetades sellist teguviisi ilmseks-ettekäändeks, et nende soovide täitmist otseselt tagasi lükata. Ta ei pääsenud enne, kui oli tingimata lubanud saata neile oma luuletuse. Hiljem aga võttis jutt sellise pöörde, mis takistas teda poja kasuks veel midagi ette võtmast, kuna viimane oli eriti hoiatanud pealetungivuse eest.

Kui nüüd kätte jõudis aeg jumalaga jätta ja meie sõber selleks mõne vastava liigutuse tegi, ütles kaunitar teatava kohmetusega, mis teda ainult veel ilusamaks tegi, kuna ta ise kirjatasku värskelt seotud lehvi hoolikalt sirgeks näppis:

«Kahjuks on poeetidel ja armastajatel juba ammugi see kuri kuulsus, et nende lubadusi ja nõustumist kuigi kindlasti ei või uskuda; andestage, et julgen seekord teie aumehesõnas kahelda, ja sellepärast panti ega käsiraha ei võta, vaid annan. Võtke see kirjatasku, selles on pisut sarnasust teie jahilauluga, sellega on seotud palju mälestusi, tükk aega kulus mul tööks, lõpuks on see valmis — kasutage kirjataskut kui käskjalga, et meile oma armast luuletust kohale tuua.»

Sellise ootamatu kingi puhul tundis major end tõesti liigutatuna; selle anni graatsiline luksus oli nii erinev sellest, mis majorit tavaliselt ümbritses, kõigest sellest, mida ta kasutas, et ta pakutud eset vaevalt omaks sai võtta; kuid ta võttis end kokku, ja kuna teda ta mälu juba kord meeldejäänud hea ja kauni suhtes kunagi ei petnud, siis meenus talle sedamaid tsitaat klassikast. Oleks liiga pedantne olnud seda kasutada, kuid see äratas temas nii rõõmsaid mõtteid, et ta suutis improviseerida kenakese parafraasi sõbralikuks tänutäheks ja

graatsiliseks komplimendiks; ning selle läbi sai see stseen kõigile vestlejatele meeldiva lõpu.

Niisiis leidis major lõpuks pisut kohmetuna, et tema ümber oli põimunud meeldiv suhe: ta oli lubanud saata luuletuse, lubanud kirjutada, võtnud enesele kohustuse, ja kuigi talle selle kõige motiiv pisut ebameeldivana tundus, tuli tal siiski suureks õnneks pidada seda, et oli nii kenal kombel loonud suhte naisterahvaga, kes oma väga heade omaduste juures pidi talle nii lähedaseks saama. Ta lahkus lehest teatava sisemise rahuldustundega; sest kuidas ei peaks sellist ergutust tundma luuletaja, kelle visaltvirgale tööle, mis nii kaua oli vaka all seisnud, nüüd täiesti ootamatult osaks langeb armastusväärne tähelepanu?

Kohe pärast korterisse tagasi jõudmist istus major laua taha kirjutama, oma heale õele kõike teatama, ja seal polnud midagi loomulikumat kui tema esitusviisis valitsev teatav eksaltatsioon, mida ta ise tundis ja mida veel rohkem suurendas aeg-ajalt oma jutuga vahele segav poeg.

Paruniprouale jättis see kiri väga ebamäärase mulje; sest kuigi see asjaolu, mis venna abiellumist Hilariega soodustas ja kiirendas, oli omal kohal, et teda täiesti rahuldada, ei tahtnud ilus lesk talle siiski meeldida, ilma et ta sellest tundest iseenesele aru oleks suutnud anda. Teeme sel puhul alljärgneva märkuse:

Ilalgi ei tohi ühelegi naisele usaldada entusiasmi, mida on meis äratanud teine naine; naised tunnevad üksteist liiaks hästi, et üht oma sookaaslast sellise esiletõstva austuse vääriliseks pidada. Neile on mehed otsekui ostjad poes, kus kaupmehel on oma kaupadega, mida ta tunneb, ostjatega võrreldes eeliseid: ta võib oma kaupu kõige paremas valguses ette näidata, võib juhust kasutada; aga ostja seevastu astub ärril alati mingis süütuses, ta vajab kaupa, tahab ja soovib seda ja mõistab seda üpris harva asjatundja pilguga hinnata. Kaupmees teab väga hästi, mis ta annab, ostja ei tea alati, mis ta vastu võtab. Aga inimese elus ja suhetes on juba korra nii, et seda muuta ei saa, see on nii kiiduväärne kui vajalikki, sest sellel rajaneb kõik iha ja kosimine, kõik ostmine ja vahetuskaup...

Mõjutatuna rohkem sellisest tundest kui kainest kaalutlusest, ei suutnud paruniproua täiesti rahul olla ei poja kirgliku kiindumuse ega ka isa kiitva kirjeldamisega; teda üllatas see õnnelik pööre kogu loos, kuid mõte mõlema paari mittevastavale vanusele ei läinud tal meelest. Talle tundus, et Hilarie on tema vennaga võrreldes liiga noor, lesk aga vennapoja jaoks mitte küllaldaselt noor; kuid vahepeal oli asi võtnud käigu, mida nähtavasti enam väärata ei saanud. Paruniproua rinnast tõusis vaikne ohe koos vaga sooviga, et kõik hästi läheks. Et oma südant kergendada, võttis ta sule ja kirjutas ühele inimesetundjale sõbrannale, jätkates pärast kirjeldavat sissejuhatust alljärgnevalt:

«Selle noore võrgutava lese tegutsemisviis on mulle selge; ta ei hooli naiseltskonnast ja sallib enese läheduses ainult üht naist, kes talle kahju ei too, kes teda meelitab ja lisaks sõnade ning osavate võtetega oskab tähelepanu äratada juhul, kui majaproua vaiksed vourused küllalt eredalt silma ei paista. Sellise representatsiooni puhul peavad pealtvaatajateks ja osavõtjateks olema mehed, sellest tulenebki vajadus neid ligi tõmmata, neid kinni pidada. Ma ei mõtle sellest ilusast naisest halba, mulle näib, et ta on küllalt korralik ja ettevaatlik, kuid selline ihar edevus sunnib teda küll ka oludele nii mõndagi ohvriks tooma, ja mis kõige pahem: kogu ta tegevusviis pole kaalutletud ega ette kavatsetud, teda juhib ja kaitseb teatav õnnelik loomus, aga sellise sündinud kokoti juures pole midagi ohtlikumat kui naiivsusest lähtuv uljus.»

Major, nüüd juba oma mõisatesse tagasi jõudnud, pühendas iga päeva ja tunni oma elukorra järelevaatamisele ja läbikatsumisele. Tal oli juhust tähele panna, et õige ja õigesti mõistetud peamõte põrkab täideviimisel mitmesugustele takistustele ja paljudele juhuslikkustele sel määral, et ta esialgne tähendus peaaegu kaotsi läheb ja mõneks ajaks mälust otsekui põhjalikult kustub, lootus selle mõtte edukaks teostamiseks aga tärkab keset kõiki neid segadusi ainult siis, kui näeme, et meile ulatab oma abistava käe aeg, see võitmatu visaduse parim liitlane.

Ja nii oleks ka siin nende ilusate, suurte, hooletusse jäetud ja halvasti majandatud valduste kurb pilt jätnud hoopis lootusetu mulje, kui mõistliku ja taipliku majandusmehe pilk poleks otsekohe ette näinud, et siin piisab reast aastatest, mida arukalt ja ausalt kasutades võib elustada kõike väljasurnut ja käima panna seismajäänut ning lõpuks korra ja töökuse teel oma sihi saavutada.

Mugavust armastav ülemmarssal oli saabunud ja nimelt koos ühe tõsise advokaadiga; kuid viimane valmistas majorile vähem muret kui ta oma vend, kes kuulus nende inimeste hulka, kel pole mingit kindlat sihti või kui näevadki midagi sellist enese ees, siis lükkavad ise tagasi vahendid selle sihi saavutamiseks. Tema elu pidevaks vajaduseks oli alaline mugavus. Pärast pikka kõhklemist oli ta lõpuks tõsiselt otsustanud, et päästab end võlausaldajate käest, raputab maha valduste valitsemise koorma, seab oma lohaka majapidamise korda, naudib muretult küllaldast, kindlat sissetulekut, aga ilma et ta selle eest loobuks ka kõige vähemastki oma senisest tavast.

Üldiselt oli ta nõus kõige sellega, mis pidi ta õele ja vennale andma täieliku omanikuõiguse mõisatele, eriti peamõisale. Kuid samal ajal ei tahtnud ta lõplikult loobuda oma pretensioonidest teatavale läheduses asuvale paviljonile, kus ta iga aasta pühitses oma sünnipäeva vanimate sõprade ja uusimate tuttavate seltsis; ka ei tahtnud ta ära anda paviljoni kõrval asuvat iluaeda, mis seda peahoonega ühendas. Kogu mööbel tuli aiamajja jätta, ülemmarssalile pidid kuuluma vaselõiked seintel ja ka spaleerpuudelt saadav vili. Temale tuli saak täpipealt üle anda: virsikud ja aedmaasikad kõige väljavalitumast sordist, pirnid ja õunad, suured ja maitsevad, eriti aga üht teatavat liiki hallikad väikesed õunad, millega ta juba paljude aastate kestel tavatses avaldada oma austust lesk-vürstinnale. Nendele tingimustele tulid lisaks veel teised, küll väiksema tähtsusega, kuid mõisaomanikule, rentnikele, valitsejatele ja aednikele lõpmata tülikad nõuded.

Muide oli ülemmarssal kõige paremas meeleolus; kuna teda valdas mõte, et lõpuks seatakse kõik tema

soovide kohaselt korda, kõik nii, nagu ta elav mee-
laad talle ette kujutas, siis muretses ta ainult rikkaliku
söögilaua eest, sai mõnetunnilise kerge jahilkäiguga
vajalikku Tükumist, jutustas lookese loo otsa ja näitas
kõige rõõmsamat nägu; samal kombel ta ka lahkus,
täna majorit ilusasti, et see nii vennalikult oli talita-
nud; nõudis veel pisut raha, laskis väikesed tagavaras
olevad hallikad kuldrenetid, mis sel aastal eriti head
olid, hoolikalt sisse pakkida ja sõitis selle aardega,
mida ta mõtles vürstinnale austuse avaldamiseks üle
anda, lese residentsi, kus teda siis ka armuliselt ja sõb-
ralikult vastu võeti.

Major omakorda jäi lahkujust maha täiesti vastu-
käivate tunnetega ja oleks kõigi nende raskuste pärast,
mis ta enese ees nägi, peaaegu meelt heitnud, kui talle
poleks appi tulnud tunne, mis toimeka mehe reipalt
sirgu ajab, kui ta võib loota, et lahendab kord kõik segi-
aetu ja naudib siis kõike kordaseatut.

Õnneks oli advokaat ausameelne mees, kellel oli
mujal veel väga palju tegemist ja kes seepärast koha-
pealse asja peagi lõpule viis. Niisama ootamatuks
õnneks oli ühe ülemmarssali kammerteenri ettepanek,
kes mõõdukatel tingimustel lubas kõiges kaasa aidata,
nii et asjale võis soodsat lahendust loota. Nii meeldi
kui see ka oli, kuid ausa mehena tundis major selle asja
sinna-tänna keerutamisel siiski, kuidas vahel on
vaja nii palju ebapuhtust, et puhtusele ja selgusele
jõuda.

Asjaajamise vaheajal, kui tal vaba aega jäi, ruttas ta
oma mõisa, kus ta, mõeldes lubadusele, mille oli ilusale
lelele andnud ja mis tal ikka meelest ei läinud, välja
otsis oma luuletused, mis korralikult alles seisis; üht-
aegu sattusid talle jälle pihku mõned päevikud ja mäles-
tusteraamatud, mis sisaldasid väljavõtteid vanade ja
uute kirjanike loomingust. Kuna ta eelistas Horatiust
ja rooma luuletajaid, siis oli enamik tsitaate pärit sealt,
ja talle hakkas silma, et kõik need väljakirjutatud ko-
had kõnelesid suuremalt osalt kahetsusest möödunud
aja üle, läbielatud olukordadest ja tunnetest. Paljude
nendetaoliste asemele nihutame, siia sisse üheainsa
koha:

Heul

Quae mens est hodie, cur eadem non puero fuit?
Vel cur his animis incolumes non redeunt genae?

Tõlkes:

Imeline tunne praegu —
kõik nii selge, ilmetund!
Ükskord täitis noorusaegu
tormine, nii pime sund.
Kuid kui aastaist pea jääb valgeks,
ja mul tasane on meel,
ihkan selleks punapalgeks
saada kas või kordki veel.

Pärast seda, kui meie sõber nüüd oma hästi korralda-
tud paberite hulgast üsna peagi üles oli leidnud jahi-
laulu, nautis ta hoolikat ilukirja, millega ta luuletuse
aastate eest nägusalt ladina tähtedega, suures oktaavis
paberile oli pannud. Teos mahtus täiesti vabalt hinna-
lisse kirjataskusse, mis oli oma mõõtmetelt ju küllalt
suur, ja ega igal autoril nii hõlpsasti oma loomingut
sellises toredas köites näha ei õnnestu. Saadetisele oli
ilmtingimata vaja lisada paar rida; proosa oli siin
vaevalt lubatav. Majorile meenus see koht Ovidiusest,
mida ta lese juures viibides oli tahtnud esitada proosas,
ja ta uskus, et päästab end loost kõige paremini, kui
kirjutab selle nüüd poeetiliselt ümber. See käis nii:

Nec factas solum vestes spectare juvabat,
Tum quoque dum fierent; tantus decor adfuit arti.

Tõlkes:

Ma meistikätes nägin seda,
kui kaunis oli kord see aeg!
Et algul luua, täiendada,
ja lõpuks puhast täiust vaed!
Mul on ta nüüd, kuid oma salmis
sa ühte siiski meeles pea:
ma tahaksin, ta poleks valmis,
sest tegemine on nii heal

Selle tõlkega jäi meie sõber ainult üürikeseks ajaks
rahule; ta laitis end, et oli selle kauni flekteeritud pöörd-
sõna dum fierent armetult abstraktseks nimisõnaks

muutnud, ja teda pahandas asjaolu, et ta kogu peamurdmisele vaatamata seda kohta ometi parandada ei suutnud. Nüüd ärkas temas järsku vana armastus vanade keelte vastu, ja hiilgav saksa Parnass, kuhu ka tema siiski üsna hiljakesi püüdis pääseda, näis tema silmis kaotavat oma sära.

Aga lõpuks, kuna ta seda mänglevat komplimenti, hoolimata tema küündimatusest algteksti kõrval, ikka veel päris kenaks pidas ning uskuda võis, et üks naisterahvas sellise meelituse üpris meelsasti vastu võtab, tekkis tal teine kahtlus: kuna ju värssides ei saa olla galantne, ilma et sind armunuks ei peetaks, siis mängib ta kui tulevane äiapapa küll praegu hoopis veidrat osa. Kõige halvem meenus talle siiski alles lõpuks: need Ovidiuse värsid lausub ju Arachne, niisama osav kui kaunis ning graatsiline kangakuduja. Kuna aga kade Minerva oli selle kauni kangru ämblikuks moonandanud, siis tundus ohtlikuna võrrelda — kas või kaugeltki — ilusat naist ämblikuga, kes hõljub keset oma laialilaotatud võrku. Küllap leidub nende vaimukate külaliste hulgas, kes sumisevad meie ilusa daami ümber, mõni õpetlane, kes selle võrdluse algallika välja nuhib... Kuidas meie sõber end sellest täbarast olukorrast päästis, jääb meile enestelegi teadmata, ja me peame selle juhtumi arvestama nende hulka, mida muusad küll vahel oma linikuga kelmikalt kinni katavad. Olgu, jahilaul saadeti ära, meil on aga selle kohta tagantjärele veel mõni sõna öelda.

Luuletuse lugejat veetleb kirjeldus kõigutamatust jahikirest ja kõigest, mis seda soodustab; teda rõõmustab aastaegade vahetus, mis seda kirge mitmekesiselt ergutab ja virgutab. Kõige nende olendite omapära, keda jahimehed varitsevad ja tappa püüavad, oma iseloomult mitmekesised kütid, kes seda lusti ja vaeva näevad, juhused, mis saagiõnne kas soodustavad või nurja ajavad, ja eriti linnuküttimisse puutuv osa — kõik see oli antud mõnusa huumoriga ja väga iseloomustavalt.

Alates tedremängust kuni sügisese neppide äralennuni ja sealt edasi rõövlindude varitsemiseks ehitatud osmikuteni — midagi polnud välja jäetud, kõike oli

autor hästi näinud, selgesti vastu võtnud, innukalt jälginud, ta jutustas sellest kergelt ja naljatledes, sageli irooniliseltki.

Aga eeleegiline teema kõlas läbi kogu terviku; see oli rohkem jumalagajatuks nende elurõõmudega; sellega sai luuletus muidugi juurde tundeküllasema varjundi rõõmsate elamuste edasiandmisel ja mõjus algul lugemisse väga hästi, jättes aga lõpuks, pärast lugemist, nagu aforismidki, hinge mingi tühjuse. Oli see nüüd nende paberite lehitsemise või muidu mingi hetkeline ebamugavustunne, kuid major polnud heas tujus. Korraga tundis ta praegusel teelahkmel seistes eriti elavalt, et aastad, mis toovad meile alguses ühe kauni anni teise järel, hakkavad neid hiljem järk-järgult meie juurest kaugemale kandma. Tegemata jäetud reis mereranda, naudinguta möödunud suvi, pideva ja harjumuseks saanud liikumise puudumine — kõik see laskis tunda teatavat kehalist ebamugavust, mida ta tõeliseks terviserikkeks pidas ja sel puhul suuremat kärsitust näitas, kui oleks vaja olnud.

Aga nagu naistele on ülimal määral piinlik see hetk, kus nende senini vaieldamatu kaunidus kipub kahtlust äratama, nii on ka teatavates aastates meestele äärmiselt ebameeldiv ja mõnevõrra hirmutavgi see kas või üsna nõrk tunne, et jõust enam ei piisa, kuigi nad ise on veel täies meheas.

Kuid teine, täiesti juhuslik asjaolu, mis oleks pidanud majorit häirima, aitas tal tagasi saada oma parima tuju. Uus kammerteener-kosmeetik, kes isandast ka maale sõidul maha polnud jäänud, pidi mõndagi aega juba teist tegutsemisviisi kasutama. Selleks sundisid teda majori varane ülestõusmine, igapäevane ratsutamine ja ringikäimine, samuti kui nii mõnedki asjaõienduse pärast jutulesoovijad; ülemmarssali mõisas viibides ilmus neid jutulesoovijaid arvukalt ka ilma asjaõiendusest. Juba mõnda aega ei tülitanud kosmeetik majorit enam nende pisisasjadega, mis puutusid ainult lavainimese välimuse eest hoolitsemisse, kuid seda rangemalt pidas ta silmas paari peapunkti, mida senini oli looritanud alaväärtuslikum hookus-pookus. Ta pööras nüüd teravat tähelepanu kõigele sellele, mis pidi ülal hoidma

mitte ainult tervise välist külge, vaid ka tervist ennast, eriti aga mõõdukust kõiges ja vaheldust vastavalt olukorrale, siis naha- ja juukseravi, kulmude ja hammaste, käte ja küünte korrashoidu. Viimaste graatsilise kuju ja sündsa pikkuse eest oli ta juba pikemat aega hoolitsetud. Seejuures soovitas ta veel ja veel kord tungivalt mõõdukust pidada kõiges selles, mis inimese tavaliselt tasakaalust välja viib. Pärast seda palus see iluraviõpetaja luba lahkumiseks, kuna tema praegusel isandal temast enam mingit tulu pole. Võib muidugi arvata, et ta siiski rohkem oma endise patrooni juurde tagasi igatses, et edaspidi jälle teatrielu mitmekesistest meelelahutustest osa saada.

Ja tõepoolest tundis end major väga hästi, kui ta sai jälle sõltumatuks. Mõistlikul mehel on vaja ainult mõõtu pidada ja juba ta ongi õnnelik. Ta võis jälle vabalt harastada oma traditsioonilist ratsutamist, jahilkäimist ja kõike, mis sellega on seotud. Sellistel üksildussilmapilkudel kerkis Hilarie pilt jälle helgelt ta hinges esile ja ta hakkas harjuma peigmehepõlvega, võib-olla selle kõige kaunima olukorraga, mis on antud meile igapäevase elu ringi ja kombluse piirides.

Juba mitu kuud elasid kõik perekonnaliikmed ilma eriliste teadeteta üksteiselt; majoril oli tegemist residentis, et oma asjaajamisse puutuvaid nõusoleku- ja kinnitustehinguid lõpule viia; paruniproua ja Hilarie energia oli suunatud ülinägusa ja rikkaliku kaasavara valmistamisele; poeg, oma kaunitarile kires ikka truualamlik, näis selle teenistuses kõik muu unustavat. Saabus tali ja ümber majade tuiskas torm ja sadu ning pimedus tuli varakult maha.

Kui keegi oleks täna, sel süngel novembriööl, paruniproua lossi läheduses ära eksinud ja pooliti pilvedest kaetud kuu nõrgal valgusel näinud põlde, aasu, puudesalku, künkaid ja põõsaid nii tõttlikult esile kerkivat, sealsamas aga järsu nurga tagant välja astudes silmanud pika hoone valgustatud aknarida, ta oleks küll kindlasti uskunud, et kohtab majas piduehtes külalisi. Kui väga oleks ta aga imestanud, kui paar teenrit oleks teda mööda valgustatud treppi üles viinud ja ta oleks heledates tubades, puhaste seinte vahel, koduse sisus-

tuse, soojuse ja mõnususe keskel silmanud kolme nais-terahvast — paruniprouat, Hilariet ja toatüdrukut.

Kuna me nüüd aga uskusime, et üllatame paruniprouat pidulikul puhul, siis on siin vaja tähendada, et seda säravat valgustust ei võetud selles majas mingi harukordse nähtusena, vaid see kuulus nende omapärasuste hulka, mis perenaine oli oma varajasemast elujärgust siia kaasa toonud. Ülemguvernandi tütrena oli ta üles kasvanud õukonnas ja harjunud eelistama talve kõigile teistele aastaaegadele ning luksuslik valgustus oli talle kõige suuremaks naudinguks. Muidugi ei puudunud majas kunagi vahaküünlad, aga ühel tema vanemal teenril oli selline suur huvi igasuguse meisterdamise vastu, et vaevalt leiutati mingi uus lambiliik, kui vanake püüdis seda juba lossis sila või sinna sisse seada. Sellega muutus valgustus muidugi puhuti väga eredaks, aga juhtus sedagi, et siin või seal valitses osaline pimedus.

Paruniproua oli südame sunnil ja asja hästi läbi mõeldes loobunud õuedaami seisusest, abielludes jõuka mõisaomaniku ja kindlameelse põllumehega. Kuna maa-elu polnud algul daami maitse kohane, siis laskis ta arusaaja abikaasa naabrite nõusolekul ja koguni valitsuse korralduse põhjal kõik teed mitme miili ulatuses ümber ringi nii hästi korda seada, et mitte kusagil mujal polnud ühendus naabrite vahel nii hõlbustatud kui siin. Kuid selle kiiduväärse ettevõtte peamiseks sihiks oli õieti see, et daam võis — eriti heal aastaajal — oma tõllas kõikjale veereda, seevastu aga talvel meeleldi koduselt oma mehe juures viibis, kuna see valgustuse abil oskas öö päevaks luua. Pärast abikaasa surma andis otse kirglik hoolitsus tütre eest paruniprouale küllaldaselt tegevust, venna sagedased külaskäigud südantkosutavat meelelahutust ja harjumuspärane valgustus ruumides niipalju mugavust, et ta tundis peaaegu tõelist rahuldust.

Täna ööl oli selline valgustus alles õieti omal kohal; sest meie silmale avanes ühes toas otsekui hiilgav jõulukinkide näitus. Tark toatüdruk oli vana teenri niikaugele saanud, et see toavalgustust veel tugevdas, ja nüüd oli ta ise selle särava tule valgel virna sead-

nud ja laiali laotanud kõik selle, mis seni Hilarie kaasa-
vara osas juba valmis oli. Oieti oli see tehtud küll selle
kavala tagamõttega, et juttu juhtida rohkem veel puudu-
vale kui esile tõsta juba tehtud tööd. Kõik vajalik oli ole-
mas ja nimelt kõige peenemast materjalist ja kõige pee-
nema näputööga kaunistatud. Ka polnud puudu sellest,
mis oli määratud rohkem silmahimuks kui vajaduseks, ja
ometi oskas toaneitsi Ananette veel lünki näidata kõik-
jal, kus niisama hästi oleks võinud leida kauneima
kooskõla. Kuigi nüüd kogu valge pesu korralikult välja-
laotuna silmi pimestas, linane, musliin ja kõik seda liiki
õrnemad materjalid, olgu nende nimetus mis tahes, oma
heledusega küllalt uhkeldasid, polnud ometi veel mitte
kui midagi olemas kirju siidi alalt. Selle ostmisega vii-
vitati targu, sest väga ruttu vahelduva moe juures taheti
just uusimaid tooteid ostes kogu hiilgusele tipp ja kroon
panna.

Pärast sellist rõõmsat vaatepilti asusid ema ja tütar
jälle oma tavalise, kuigi mitmekesise õhtuse meelelahu-
tuse juurde. Paruniproua, kes väga hästi teadis, mis on
vajalik noorele tütarlapsele — ükskõik, kuhu saatus
teda ka ei viiks —, selleks et oma välise meeldivuse
juures ka sisemiselt meeldivaks ja kütkestavaks kas-
vada, oli mõistnud nendes maaelu tingimustes nii paljugi
vahelduvaid ja arendavaid meelelahutusi ette võtta. Sel-
lest tuligi, et Hilarie oma nooruse juures juba kõikjal
käitus sundimatult nagu kodus, üheski vestluses hätta
ei jäänud ja kõige selle juures siiski oma aastatele vas-
tava olemuse säilitas. Kuidas selline areng saavutati,
see viiks meie jutustuse liiga pikale; lühidalt, seegi õhtu
oli otsekui musternäidis kahe daami senisest elulaadist.
Vaimukas lugemisvara, meeldiv klaverimäng, armsa-
hääleline laul aitas tundidel mööduda. Kõik toimus
nagu harilikult, sujuvalt ja reeglipäraselt, kuid omas
siiski mingit sisemist tähendust; emal ja tütreil mõlkus
meeles kolmas inimene, armastatud ja austatud mees,
kelle sõbralikuks vastuvõtuks üht-teist juba ette oli val-
mistatud. See oli mõrsjatütar, mis mitte üksnes Hilarie
südan oma magusate aimustega ei elustanud, vaid ka
ema võttis mõttes osa sellest puhtast tundeist, ning isegi
Ananette, see muidu nii tark ja tõimekas tüdruk, pidi

anduma kaugele heljuvatele lootustele, need keerlesid
ümber kaugelviibiva sõbra, näitasid teda küll tagasiteel
koju, küll juba saabununa. Sel kombel olid kõigi kolme
omamoodi armastusväärse naise tunded kooskõlas neid
ümbritseva valguse, meeldiva soojuse ja mugavusega.

Viies peatükk

Tugev kloppimine välisuksele, hüüded, ähvardused ja
ägedad hääled, sõnavahetus, valgus ja tõrvikukuma all
õues — kõik see katkestas õrna lauluviisi. Kära vaibus
veel enne, kui selgus selle põhjus, kuid ega sellegipoo-
lest veel rahu saadud, treppidel kajastuval ülestulevate
meeste vali vaidlus. Uks kisti ette teatamata lahti, daa-
mid kohkusid. Sisse sööstis koleda välimusega Flavio;
sasispäi, osa juukseid harjastena püsti, osa vihmast lige-
datena sorakil; rebenenud riietega, nagu keegi, kes on
tormanud läbi tihniku ja okastara, jubedalt porisena,
otsekui oleks ta sumanud läbi soo ja raba.

«Mu isa!» hüüdis noormees, «kus on mu isa?»

Naised vaikisid jahmunult. Vana jäager, leitnandi
kauaaegne teener ja truu hoolitseja, kes koos temaga
tuppa astus, hüüdis talle:

«Isa pole siin, vaigistage ometi oma meeli; siin on
tädi, siin on täditütar, eks vaadake isel!»

«Pole siin? Noh, siis laske mul teda otsima minna;
tema üksi peab seda kuulda saama ja siis tahan ma
surra. Laske mind kaugemale küünlasärast, ära päikese-
valguse käest; see pimestab, see hävitab mu.»

Majaarst astus sisse, võttis noormehe kae ja katsus
ettevaatlikult pulssi; mitu teenrit seisis kartlikult juu-
res.

«Miks pean ma astuma nendele vaipadele, ma rikun
nad, ma määrin nad; mu õnnetus nõrgub nendesse, mu
vilets saatus reostab nad.»

Noormees hakkas ukse poole tõttama, ta minekut
kasutati selleks, et teda kambrist välja viia ja kauge-
mal asetsevasse võõrastetuppa toimetada, kus ta isa-
tavatses elada. Ema ja tütar seisis otsekui tardunult:
nad olid näinud Oresti, keda jälgivad fuuriad. Seda

pilti polnud õilistanud kunst. Inetus, vastikus reaalsuses seisis see nende silme ees ja näis veel kohutavamana kontrastis mugava luksuskorteriga täis küünlasära. Vapustatult vaatasid naised teineteisele otsa ja kumbki arvas, et leiab teise silmis selle hirmunägemuse, mis oli nii sügavalt ta enda silmisse sööbinud.

Paruniproua, isegi teadmata, mis teha, mis tegemata jätta, saatis nüüd teenri teenri järel, et teada saada, kuidas noormehel läheb. Daamid rahustasid mõnevõrra, kui kuulsid, et ootamatu külaline on riidest lahti võetud, kuivatatud ja et tema eest hoolitsetakse; pooliti mõistuse juures, pooliti teadvusetu, nii laskis ta enesega kõik sündida. Daamide korduvale järelepärimisele vastates soovitas arst neil kannatlikult ära oodata.

Lõpuks said hirmunud naised kuulda, et Flaviol on lastud aadrit ja kasutatud kõiki muidki võimalikke rahustamisvahendeid, et ta on puhkama pandud ja loodetavasti tuleb tal uni.

Südaöö lähenes. Paruniproua nõudis, et talle näidatakse vennapoega, kui see juba magab; arst hakkas algul vastu, hiljem andis järele; Hilarie lipsas koos emaga haigetuppa. Ruum oli pime, ainus küünal vilkus roheline varju taga, näha oli vähe, kuulda mitte midagi. Ema lähenes voodile, imelikust igatsusest haaratud tütar võttis küünla ja valgustas magajat. See lebas seljaga väljapoole, kuid äärmiselt peenejooneline kõrv, täidlane põsk, praegu küll kahvatu, paistsid taas kähakaks tõmbuvate lokkide vahelt väga meeldivalt välja. Vaibal puhkav käsi ja selle pikad, õrnad, kuid tugevad sõrmed paelusid pilku. Hilarie, hingates vaikselt, uskus, et kuuleb haige vaikseid hingetõmbeid; ta sirutas küünla magajale lähemale, kartuses otsekui Psyche, et segab kosutavat und. Arst võttis küünla tütarlapse käest ära ja valgustas daamidele teed nende tubadesse.

Meile on senini jäänud saladuseks, kuidas need head, täielikku kaastunnet väärivad inimesed selle öö mööda saatsid; kuid teisel hommikul varakult olid mõlemad ülimalt kannatamatud. Nende pärimistel polnud lõppu, soov haiget näha küll tagasihoidlik, kuid tungiv; alles vastu keskpäeva lubas arst neid lühikesele külas käigule.

Paruniproua astus voodi ette, Flavio ulatas talle käe. «Andestage, armsaim tädi, ainult natukeseks kannatust, võib-olla mitte kauaks.»

Hilarie lähenes, ka sellele andis ta parema käe.

«Tere, armas öde,» — need sõnad käisid Hilariel läbi südame, noormees ei lasknud ta kätt lahti, nad vaatasid teineteisele otsa — see oli toredaim paar, vastandid selle sõna kõige kaunimas mõttes. Noormehe mustad välkuvad silmad sobisid ta metsikute sassis lokkide juurde; kuid neiu seisis ta ees taevase rahu kehastusena, kuigi eilse vapustava sündmusega seltsis nüüd käesolev aimusrikas hetk. Nimetus «öde» — see erutas tütarlast südamepõhjani.

Paruniproua küsis:

«Kuidas läheb, armas vennapoeg?»

«Päris hästi, aga nad kohtlevad mind halvasti.»

«Kuidas nii?»

«Et nad mul verd lasksid, on julm; nad viisid selle vere ära, see on häbematus; mu veri ei kuulu ju mulle, kõik see kuulub üksnes talle.» Nende sõnade juures näis ta ilme muutuvat, ja silmad täis kuumi pisaraid, peitis ta oma pale padjasse.

Hilarie näos nägi ema kohutavat ilmet, otsekui näeks see armas laps enese ees avatud põrguvärvavaid, nagu silmaks ta esmakordselt elus midagi hirmsat ja see jääks talle igaveseks meelde. Kähku, ägedushoos tõttas ta läbi saali viimasesse kabinetti, viskus seal sohvale. Ema järgnes talle ja päris selle järele, mida ta ise juba kahjuks mõistis. Hilarie hüüdis, tõstes silmad mingi kummalise pilguga ema poole:

«Veri, veri, kõik see kuulub tolele naisele, ja tema pole seda väärt. Õnnetu noormees! Vaesekel!» Nende sõnade juures tõi kibe pisarateoja ahistatud südamele kergendust.

Kes küll võtaks ja suudaks ilmutada, suudaks päevalgele tuua kõiki neid eelnenud sündmustest tekkinud olusid, seda sisemist ängistust, mis sai oma alguse ema ja tütre esimesest kohtumisest noormehega? Ka haigele oli see ülimalt kahjulik, nii kinnitas vähemalt arst, kes ju küllaltki sageli käis teateid toomas ja lohutamas,

kuid siiski oma kohuseks pidas ära keelata igasuguse kokkusaamise haigega. Selles asjas andsid daamid talle sõnakuulelikult järele; tütar ei sõandanud nõuda seda, millega ema poleks nõustunud, ja nii kuulasid nad mõistliku mehe sõna. Selle eest tõi viimane neile rahustava teate, et Flavio oli juba kirjutustarbeid nõudnud, ka mõningaid ülestähendusi teinud, kuid need sedamaid enese kõrvale voodisse ära peitnud. Nüüd tuli üldisele rahutusele ja kannatamatusele lisaks uudishimu, ning need olid piinarikkad tunnid! Mõne aja pärast tõi arst ometi lehekese, kuhu oli küll kiiruga, kuid ilusa, julge käekirjaga jäädvustatud alljärgnevad read:

Kui ime sünnib elu inimesse,
kaob eksiv inimene imedesse,
mis raskelt leitavale astangule
ta teetult, kindlusetult kobab vaevast
Siis keset säravat kaunist elutaevast
eest leiab surma, õõ ja põrgutule.

Tähendab, ka siin sai jälle kord oma tervendavat jõudu tõendada õilis luulekunst. Südamlikult muusikasse sulanuna parandab ta põhjalikult kõiki hingehädasid, kuna ta neid võimsalt erutab, esile kutsub ja vallandunud valudes haihtuda laseb. Arst oli veendunud, et noormehe peagi terveks saab ravida; ja kehaliselt juba paranenuna, saab ta kiiresti taas tagasi oma rõõmsa meele, kui tema hinge koormavat kirge saaks kergendada või leevendada. Hilarie mõtles, kuidas neile luule-ridadele vastata; ta istus klaveri ette ja püüdis kannataja noormehe värssi meloodiaga saata. See ei õnnestunud, kuna tema enese hinges puudus vastukaja nii sügavale valule. Kuid selle katse juures sulasid rütm ja riim sel määral tema mõtetega kokku, et ta vastas noormehe luuletusele lohutava reipusega, võttes endale enne aega, ja koostas ning viimistles alljärgneva salmi:

Kui ongi valus, sul ja piinas pime,
me noorusõnneks siiski sündisime;
pea südilt tõuse, kosununa väevast
sa heade ustavasse ringi tule,
kesk sõprust, selle säravat taevast
siis läitku elu sinus rõõmsa tule.

Arstist majasõber võttis selle läkituse üleandmise enese peale; saadeti mõjus, juba vastas noormees rahulikult. Hilarie jätkas oma läkitusi leevendavas toonis, ja näis, et haige hakkab pikapeale jälle rõõmsamaks minema, jälle põhja leidma, aga võib-olla lubatakse meil selle veetleva ravi kogu käiku mõnel teisel, sobival juhul kirjeldada. Lühidalt, tükk aega möödus ülimeeldivalt selliste poeetiliste katsetustega; lähenes rahulik jälleägemine, mida arst ei mõelnud enam kauem kui vaja takistada.

Vahepeal oli paruniproua enesele tegevust leidnud vanade kirjade korraldamises ja liigitamises, ja see tema praegusele olukorrale täiesti vastav ajaviide mõjus ta erutatud meelele üpris kummaliselt. Ta vaatas paljude aastate võrra oma ellu tagasi... Olid möödunud rasked, ähvardavad kannatused ja nende meenutamine andis talle sel hetkel jõudu juurde. Eriti liigutas teda mälestus kaunist vahekorra Makariega ja nimelt tookordsed, mõtlemapanevad asjaolud. Tema vaimusilma ette kerkis jälle see hunnitu, ainulaadne naine ja ta otsustas sedamaid ka seekord tema poole pöörduda: sest kellele teisele peale Makarie oleks ta võinud väljendada oma praegusi tundeid, kellele siiralt avaldada oma kartust ja lootust?

Aga kraamimisel leidis ta kõige muu hulgas ka miniatuurportree oma vennast ja ta pidi isa ning poja sarnasuse üle naeratades ohkama. Sel hetkel üllatas teda Hilarie oma tulekuga, kes võttis pildi ja tundis, et tedagi puudutas see sarnasus kummalisel kombel.

Nii möödus tükk aega. Lõpuks, arsti loal ja saatel, tuli Flavio etteteatatult hommikueinele. Daamid olid seda esimest ilmutist kartnud. Aga nagu üpris sageli juhtub, et tähtsatel, isegi hirmuäratavatel momentidel sünnib midagi lõbusat, teinekord isegi naeruväärset, nii oli õnneks lugu ka siin. Poeg ilmus pealaest jalatallani isa riietuses; kuna tema enese kehakatteid enam kasutada ei saanud, siis tuli appi võtta majori omi, mida viimane õe juures alati varuks hoidis mugavaks jahikäimiseks ja koduse, perekondliku elu jaoks. Paruniproua naeratas ja võttis end kokku; Hilarie oli rabatud, ta ei teadnud, miks, lühidalt, ta pööras oma näo kõrvale

ja noormehel ei õnnestunud sel hetkel lausuda ühtki südamlikku sõna ega tervitusfraasi. Et nüüd kogu seltskonda piinlikkusest päästa, hakkas arst mõlemaid, isa ja poega võrdlema. Tema arvates oli isa pisut suurem ja sellepärast kuub pojale liiga pikk; poeg aga õlgadest laiem, mistõttu tal kuub oli turjast kitsavõitu. Need asjaolud andsid ümberriietatud noormehele koomilise välimuse.

Kuid need koomilised üksikasjad aitasid piinlikust silmapilgust üle. Hilariele muidugi jäi see sarnasus noore isakoopia ja värske, kohalviibiva poja vahel kuidagi õudseks, koguni ahistavaks.

Küll aga sooviksime me nüüd, et meie jutustuse järgnevat käiku kirjeldaks üksikasjaliselt õrn naisekäsi, kuna me omalt poolt ja omal viisil tohime anda ainult sündmustiku üldist kulgu. Sel puhul peame nüüd veel kord luulekunsti mõjust juttu tegema.

Ei saa salata, et meie sõbral Flaviol oli teataval määral talenti, ainult et see vajab kirglikku, meelelist inspiratsiooni, kui taheti, et midagi eriti head võis õnnestuda; selle tõttu tundusid ka peaaegu kõik need luuletused, mis olid pühendatud tollele vastupandamatule naisele, äärmiselt mõjuvatena ja väärtsid kiitust. Nüüd, kus neid entusiastliku väljendusviisiga ette loeti teisele, ülimalt armastusväärsele kaunitarile, Hilariele, pidid nad kuulajale sügavat mõju avaldama.

Naisolend, kes näeb, et teist tema sookaaslast kirglikult armastatakse, sobitub meelsasti usaldatud sõbra ossa; ta hellitab salajast, vaevu teadvusele pääsevat lootust, et poleks just ebameeldiv, kui tema ise saaks hiljakesi selle jumaldata asemele asuda. Ka võttis kahe noore vahekord üha tõsisema ilme. Loeti neid vaheldussalme, mida armastaja nii meeleldi sepistab, sest ta saab sel kombel vähemalt poolitigi, kuigi ainult tagasihoidlikult, oma kallima kaunitelt huultelt selle vastuse, mida ta igatseb ja vaevalt kuulda loodab. Selliseid loeti nüüd ka Hilariega vaheldumisi, ja kuna need olid kirjutatud ainult ühes eksemplaris, kuhu mõlemad, et õigel ajal oma salmi alustada, pidid pilku heitma ja selleks köitest käega kinni hakkama, siis tuli nii välja, et kaks kõrvuti istujat külge külge vastu nihkusid, käsi käele

ikka ligemale libises ja mõlema istuja randmekohad lõpuks salakesi kokku puutusid.

Kuid kõige selle kauni vahekorra ja sellest tekkivate ülimeeldivate situatsioonide juures valdas Flaviot piinav mure, mida ta halvasti varjata suutis. Ta igatses alatasa oma isa saabumist ja laskis märgata, et tal on tulijale midagi ülitähtsat avaldada. Seda saladust aga poleks mõninga järelemõtlemise puhul kuigi raske olnud aimata. Arvatavasti oli too võluv naine ühel noormehe pealetikkuvusest äreval hetkel õnnetu armastaja otsustavalt minema saatnud ja sellega viimase visalt hellitatud lootuse lõplikult purustanud. Seda stseeni, nii nagu ta võis toimuda, ei julge me kirjeldada, kartuses, et meil seejuures puudu tuleb nooruslikust lõõmast. Lühidalt, noormees oli tookord nii arust ära, et lahkus kiiremas korras, ilma loata oma väeosast, ruttas otsima isa, mõtles meeleheites läbi öö, tormi ja saju jõuda tädi mõisa, nagu me teda siis ka hiljuti kohalejõudmisel nägime. Nüüd aga, kaine mõistuse taastulekul, kui talle selgeks said need tagajärjed, mis ta loata garnisonist lahkumisel võisid olla, ja nähes, et isa saabumine ikka kaugemale edasi nihkus ja tema selle tõttu ainsast võimalikust eestkostmisest ilma jääb, — nüüd ei mõistnud ta end ei koguda ega päästa.

Sellepärast oligi ta nii imestunud ja jahmunud, kui talle toodi kiri ülemuselt, kelle tuntud pitseri ta kõheldes ja kartlikult lahti murdis. Kuid kiri lõppes pärast ülisõbralikke sõnu teatega, et temale lubatud puhkust veel ühe kuu võrra on pikendatud.

Nii seletamatu kui see vastutulek talle näiski, vabastas see ta ometi koormast, mis kippus ta südant rõhuma peaaegu raskemalt kui ärapõlatud armastus. Alles nüüd tundis ta täielikult selle õnne suurust, et võib nii hästi hoolitsetuna oma armastusväärsete sugulaste juures viibida; ta võis Hilarie ligidusest rõõmu tunda ja lühikeses ajaga taastusid kõik tema meeldivad seltskonnainimese omadused, mis olid ta niihästi ilusale lesele kui ka leske ümbritsevale austajaskonnale mõneks ajaks vajalikuks teinud ja millise vahekorra nüüd noormehe otsustav nõudmine kaunitari käe järele alatiseks oli katkestanud.

Sellises meeleolus võis isa saabumist juba päris rahulikult oodata; ka ergutasid asettleidnud loodusnähtused kogu peret tegevusrikkamale eluviisile. Pidev vihmasadu, mis oli neid senini sundinud lossis istuma, ujutas nüüd oma suurte veemassidega kõikjal, jõgi-jõelt kaldad üle. Tammid olid purunenud, ja lausikmaa kõrgemal asuva lossi ümber oli üksainus läikiv järvepind, millest küngastel asetsevad talud, suuremad ja väiksemad hooned ainult veel saarekestena välja vaatasid.

Sellisteks küll harva esinevateks, kuid võimalikeks juhtudeks oli lossirahvas ette valmistatud; perenaine käsutas ja teenrid viisid ta käsud täide. Pärast esimest, kõige üldisemat abistamist hakati hädalistele leiba küpsetama, tapeti härgi, kaluripaadid sõitsid küll siia, küll sinna, et iga viimastki paigakest abistada ja selle eest hoolt kanda. Kõik läks hästi ja kenasti, lahked annid võeti kõikjal rõõmu ja tänuga vastu, ainult ühes kohas ei tahtud andejagavat kogukonnavanemat usaldada; Flavio võttis siis asja oma hoolde ja sõitis tubli laadungiga paadis kiiresti ja õnnelikult kohale. Lihtne asi, lihtsalt aetud — eks see õnnestu kõige paremini; ka täitis meie noormees edasi sõites ülesande, mille ta oli lahkumisel saanud Hilarielt. Just sel õnnetuspäeval oli maha saanud naine, kelle eest kaunis Hilarie eriti hoolitses. Flavio leidis nurganaise üles ja võis koju jõudes lossi daamidele kaasa tuua nii nooriku kui ka teiste hädaliste üldise tänu. Seejuures, teadagi, ei tulnud puudu mitmesugustest lugudest. Kuigi keegi polnud uputuse läbi otsa saanud, oli siiski rohkesti juttu otsekui ime läbi pääsemisest, kummalistest, naljakatest, isegi naeruväärsetest juhtumustest; noormees kirjeldas nii mõndagi hädasunnil tekkinud olukorda väga huvitavalt. Küllalt, Hilarie ärkas äkki vastupandamatu igatsus samasuguse sõidu järele, ta tahtis tervitada nurganaist, talle kingitusi viia ja paar lõbusat tundi veeta.

Pärast hea ema väikest vastuseismist tuli lõpuks võimalik Hilarie reibas soov selleks seikluseks. Tunnistame hea meelega, et me selle sündmuse käiguga tutvudes olime mõnevõrra mures: kas ei hõlju kogu ettevõtte kohal oht, kas ei juhtu karilejooksmist, ei lähe ümber paat, pole hädaohus kaunitari elu, mille päästab julge

noormees, et seda veel lõdvalt sõlmitud sidet aina kõvemini kinni tõmmata. Aga sellest kõigest polnud juttugi, sõit läks õnnelikult, nurganaise juurde mindi külla ja viidi kingitusi; arst, kes noori saatis, mõjus omalt poolt hästi, ja kui väike pörge paadipõhja all, mõni ohtlik hetk sõudjaid heidutaski, siis lõppes lugu ainult nõokava naljaga — et üks oli teise juures märganud rohkem kohkunud nägu, suuremat kohmetust, kartlikumat liigutust. Vahepeal oli noortevaheline usaldus tunduvalt kasvanud; harjumus teineteist näha ja igas olukorras koos olla muutus aina tugevamaks ning too ohtlik seisund, mis andis sugulusele ja kiindumusele õiguse vastastikku läheneda ja süveneda, muutus üha tõsisemaks.

Kuid meie noori peibutati sellistel armastusradadel aina kaugemale ja kaugemale. Taevas selgines, tuli tugev, aastaajale vastav pakane ning kaanetas vee, enne kui see ära voolata jõudis. Nüüd avanes kõigile vaatajatele maailmast hoopis teine pilt; see, mida vood olid enne lahutanud, oli nüüd tugeva jääsilla kaudu ühendatud. Otsekohe astus meeldiva sidepidamisvahendina esile see kaunis kunst, mis, sündinud ülal põhjas, kaunistab esimesi üürike si talvepäevi ja toob härmaehes maailma uut elu. Vana relvakambri uks avati, igamees otsis oma äramärgitud terasuiske, ise täis iha esimesena liuelda puhtal siledal jääväljal, kuigi see võis veel mõnevõrra ohtlik olla. Lossi kodakondsete hulgas leidis palju vilunud, ülimalt kergejalgseid uisutajaid, sest see lõbu oli neile peaaegu iga aasta kättesaadav naaberjärvedel ja ühenduskanalitel, sel korral aga hoopis laialdasel jääväljal.

Flavio tundis end alles nüüd läbi ja läbi tervena, ja Hilarie, keda lell oli kõige varajasemast noorusest peale uisutama õpetanud, osutus uuel jäisel rajal niisama vastupidavaks kui veetlevaks; nad liuglesid ikka lõbusamalt ja lõbusamalt, pea koos, pea üksikult, pea lahus, pea paaris. Lahkumine ja mahajätmine, mis elus tavaliselt nii raskelt südant vaevavad, said siin kergeks, naljatlevaks ülemeelikuseks — põgeneti teineteise eest, et teineteist järgmisel hetkel jälle leida.

Aga väljaspool seda lusti ja rõõmu oli veel terve maailm vajadusi; senini leidis ikka veel mõningaid paik-

kondi, mille eest ainult pooliti oli hoolitsetud, — ja kähku lendasid nüüd rakkes saanud kõige vajalikumate kaupadega sinna ja tänna, sest ümbruskonnale tuli praegu suuresti tuluks see asjaolu, et paljudest kohtadest, mis asusid suurteedest eemal, võis nüüd kiiresti toimetada põllumajandus- ja majapidamissaadusi lähimatesse müügipunktidesse linnades ja väiksemates alevites ning sealt iga liiki tarbekaupa tuua. Sel kombel oli hädas olnud, kibedaimat puudust kannatanud ümbruskond korraga taas vabastatud, taas maailmaga ühendatud sileda jäätee kaudu, mis oli avatud igale osavale ja julgele inimesele.

Ka noor paar pidas oma uisutamisspordi juures meele nii mõndagi kohustust, mis tuli täita oma ligimeste eest hellalt hoolt kandes. Nad külastasid ülalmainitud nurganaist, viisid talle kõike hädavajalikku; nad käisid ka teistel külas; vanadel, kelle tervise eest muret tunti; vaimulikel, kellega nad tavatsesid meeltülendavaid jutte vesta ja kes käitusid sel raskel katsumisajal veel lugu pidamisväänsemalt kui muidu; nad külastasid ka väiksemate mõisate omanikke, kes aegade eest olid küllaltki julgelt ehitanud oma eluasemed nendesse ohtlikesse madalikesse, seekord aga õigesti ehitatud tammide tõttu olid kaitstuks ja kahjustamatuks jäänud — ja nüüd pärast piiritut hirmu oma olemasolust kahekordselt rõõmu tundsid. Igal mõisal, igal majal, igal perekonnal, igal inimesel oli jutustada oma lugu; inimene oli enese ja küllap ka teiste silmis oma väärtuselt tõusnud, sellepärast segaski üks teise jutustamisele kergesti vahele. Igamehel oli kiire sõnade ja tegudega, tuleku ja minekuga, sest alaline oht ähvardas: äkiline sula võis kogu selle omavahelise kauni ja tuluka tegevusvälja hävitada, peremeestele kahju tuua ja külalistel tee majja ära lõigata.

Kui meie noored päeva jooksul olid kiires liikumises ja kõige elavamate huvialadega seotud, siis tõi neile õhtu hoopis teisel teel ülimeeldivaid tunde; sest uisutamisel on kõigi teiste kehaliste liigutustega võrreldes see eelis, et tema juures jõupingutamine tuliseks ei aja ja kestus ei väsita. Tundub, et kõik luud-liikmed on pärast uisutamist paindlikumad ja iga jõukulu annab

uut jõudu juurde, nii et meid valdab lõpuks õnnis-liigutav rahu, mis meelitab meid alatasa oma hõlma.

Täna õhtul ei suutnud meie noored kuidagi libedalt rajalt lahkuda. Iga kord, kui nad liuglesid valgustatud lossi poole, kuhu oli kogunenud juba rohkearvuline külalispere, pöördusid nad järsku ümber ja uisutasid jälle kaugele välja; nad ei tohtinud teineteisest eemalduda, sest oli karta, et nad hiljem pimeduses kokku ei saa; nad haarasid teineteisel kätest kinni, et päris kindlasti ühte jääda. Liikumisel tundus neile kõige meeldivamana ristatud käsi teineteise õlgadel puhata lasta ja õrnade sõrmedega kõrvalliugleja lokiides mängida.

Täiskuu kerkis siravasse tähistaevasse ja lõi kogu ümbrusest täiusliku võluriigi. Flavio ja Hilarie nägid teineteist kuupaistel jälle selgesti ja otsisid silmadest, ripsmete varjust, vastastikku vastust nagu harilikult, aga täna oli see teisiti. Silmasügavikust näis vastu sädelevat erilise valgus, jutustades sellest, millest suu targu vaikis; neil mõlemil oli pidulik-mõnus tunne.

Kuupaiste valgustas selgesti kõiki kõrgetüvelisi pajusid ja leppi kanalite kallastel, kõiki madalaid põõsaid künkail ja nõlvakuil; tähed sätendasid, külm oli kõvenenud, uisutajad ei tundnud seda ja sõitsid piki kuu siravat vastupeegeldust jääle, otse taevakehale enesele vastu. Pilku tõstes nägid nad virvendaval vastupeegeldusel uisutavat mehekogu, kes näis taga ajavat oma varju ja ise tumedana, valgussärast ümbritsetuna, just nende poole liugles; tahtmatult pöördusid nad kuupaisterajalt kõrvale: neile oli vastumeelne kedagi praegu kohata. Nad püüdsid eemale hoiduda pidevalt läheneva võõra eest. Nähtavasti polnud viimane noori märganud ja liugles otsest teed, mis lossi viis. Kuid korraga muutis ta oma suunda ja tegi mitu tiiru ümber poolhirmunud paari. Noored püüdsid ettevaatlikult varjupoolele jääda; täies kuupaistes uisutas võõras nende poole, ta seisis nii lähedal nende ees — oli võimatu mitte ära tunda isa.

Hilarie, peatudes otse sammul, kaotas üllatusest tasakaalu ja kukkus maha. Sedamaid laskus Flavio ühele põlvele ja võttis neiu pea oma sülele, Hilarie peitis oma näo ära, isegi teadmata, mis temaga oli.

«Toon saani, seal all sõidab veel üks mööda. Loodan, et Hilarie kukkudes viga ei saanud; siin, nende kolme kõrge lepa all, saame jälle kokku!» — nii lausus isa ja oli juba kaugel. Hilarie ajas end noormehe najal jalule. «Pögeneme siit,» hüüdis ta, «ma ei talu seda.»

Ta liugles nii ruttu lossist kaugemale, et Flavio talle ainult pingutusega järele jõudis, ta lohutas neidu üli-sõbralike sõnadega.

Võimatu on kirjeldada nende kolme inimese hinge-seisundit, kes nüüd öösisel ajal libedal jääväljal segaste tunnetega ringi ekslesid. Lühidalt öeldes — nad jõudsid hilja lossi, noored üksikult, ilma et nad teineteist puudutada, teineteisele läheneda oleksid julgenud; isa tuli tühja saaniga, millega ta asjatult mööda jäävälja oli abivalmilt sinna-tänna suuri ringe teinud, et Hilariele abiks minna. Lossis oli juba muusika ja tants käimas. Hilarie, ettekäändeks tuues kukkumisest tingitud valu, peitis end oma tuppa, Flavio jättis tantsujuhi ja peokorraldaja ülesanded väga meeleldi paarile noorukile, kes olid neid tema äraolekul juba täitnud. Major ei ilmunud nähtavale. Talle tundus nii imelik, kuigi mitte ootamatu, et tema toas keegi elab; igal pool lebas ta riideid, pesu ja tarbeesemeid, ainult mitte nii korralikult, kui tema nendega oli harjunud. Majaproua sundis end korralikult oma ülesandeid täitma, ja kuidas ta rõõmustas, kui kõik osavalt lossi ära majutatud külalised talle lõpuks mahti andsid vennale asja selgitama minna. See oli peagi tehtud, kuid võttis aega, et toibuda üllatusest, mõista seda ootamatust, jagu saada kahtlusest, vaigistada muret; sõlme lahtiarutamisele, meelerahu saavutamisele ei saanud sel hetkel mõeldagi.

Meie lugejad veenduvad muidugi, et sellest punktist peale ei pea me oma lugu jätkama enam sündmusi kujutades, vaid jutustades ja mediteerides, kui tahame tungida oma tegelaste hingeellu ja seda enesele lähemale tuua.

Niisiis anname esmalt teada, et major oli sestpeale, kui me ta silmist kaotasime, pühendanud oma aja pidevalt asjaajamisele perekonnaomandi pärast, kusjuures ta aga, nii kena ja lihtne kui kõik näiski, ometi mõnes üksikosas ootamatuid takistusi oli kohanud. Pole ju

üldse nii kerge vana, sassiläinud olukorda lahti arutada ja hulk ristlevaid niite üheks keraks kerida. Kuna ta seetõttu oli pidanud oma peatuskohta sageli vahetama, et mitmesugustes paikades ja isikute juures asju õien-dada, siis jõudsid õe kirjad ainult pikkamööda ja korra-päratult tema kätte. Kõige esmalt sai ta teada poja meelesegadusest ja haigusest; siis kuulis ta puhkuse-loast, mida ta ei mõistnud. Et Hilarie kiindumus hakkas mujale kalduma, see jäi talle saladuseks, sest kuidas oleks võinud õde talle sellest teatada!

Kuulda saades ülejutusest, kiirendas major oma reisi, kuid jõudis alles pärast pakast jääväljade lähedusse, hankis endale uisud, saatis sulased hobustega kõrvalteed lossi ja jõudis ise, juba kaugelt valgustatud aknaid silmates, keset päevselget ööd kõige kurvastava vaatepildi ette ning sattus iseenesega ebameeldivaimasse vastuollu.

Üleminek sisemiselt tõelt välisele tegelikkusele on oma kontrastsuses alati valurikas; ja kas ei pea armastusel ja ühtejäämisel olema samad õigused kui lahkumisel ja vältimisel? Ja siiski, kui üks end teisest lahti rebib, tekib hinges tohutu kuristik, milles juba nii mõnigi süda otsa on saanud. Jah, illusioonil on, nii kaua kui ta kestab, otse vallutamatu tõelisus, ja ainult mehist, tublit iseloomu ülendab ja tugevdab eksituse äratundmine. Selline avastus tõstab inimloomuse iseenesest kõrgemale, ta seisab kõrgel iseenese kohal ja vaatab sealt, kuna tal kõik vanad teed on suletud, ruttu ümber, et leida uusi, kuhu otsemaid värskelt ja vapralt oma samme seada.

Loendamatud on need raskused, mida inimene sellistel silmapilkudel tunneb; loendamatud need vahendid, mida teravmeelne inimnatuur oskab leida seespool enese jõudude ringi, aga kui sellest ei peaks piisama, märkab ta neid ja võtab lahkesti kasutusele väljaspool seda piirkonda.

Kuid juba oligi major oma suureks õnneks poolteadmata, tahtmata-taotlemata selliseks juhuks hingepõhjas ette valmistatud. Pärast kammerteenrist kosmeetiku lahkumist, kui major oma loomuliku eluviisi juurde tagasi pöördus ja välisele petlikule paistele enam rõhku ei pan-

nud, tundis ta tegeliku kehalise heaolu teatavat kahanemist. Ta tundis, kui ebameeldiv on esimesest armastajast üle minna õrnaks isaks, kuid siiski kippus viimase osa nāngimine ikka rohkem ja rohkem lähemale. Tema mõtetes olid alati esiplaanil Hilarie ja omaste saatatus, kuna alles tunduvalt hiljem järgnesid sellele tunded — armastus, kirg, lähenemisiha. Ja kui ta kujutles Hilariet oma embuses, siis oli ta südamele lähemal õnn, mida ta oma mõrsjale tahtis luua, kui õndsus, et ta neidu omas. Jah, ta pidi alati, kui tahtis nautida puhast mälestust neiust, ikka tema esimesele, taevalikult väljendatud tundeavaldusele mõtlema, pidi meenutama seda silmapilku, kus neiu end nii ootamatult temale oli pühendanud.

Aga nüüd, kus ta imeselgel ööl oli näinud enese ees noort paari käsikäes, oli näinud, kuidas armastusväärseim kõigist neidudest kokku varisedes noormehe süles lebas, kuidas nad mõlemad, ära ootamata täpselt kindlaks määratud kohal tema tagasitulekut abitoomiselt, öösse olid kadunud, jättes tema enese kõige süngemasse seisukorda; kes poleks sellisest sündmusest vähegi osa võttes hinges mitte ahastust tundnud?

Perekonnaliikmed, juba harjunud mõttega abielulisest ühendusest, harjunud lootusega sellele ühendusele, hoidusid nüüd heitunult üksteisest eemale; Hilarie jäi kangekaelselt oma tuppa, major võttis oma kannatuse kokku, et pojalt teada saada asja käigu eelnenud osa. Eks kuri oli oma alguse saanud ilusa lese naiselikust ülemeelikusest. Et mitte jätta oma senist kirglikku austajat Flaviot teisele kaunitarile, kes sellist ülevõtmise kavatsust ilmutas, pühendas ta oma teeseldud poolehoidu — rohkem kui sünnis — noormehele. Viimane, sellisest soosingust elevil ja julgustatud, püüdis ägeduses oma ülimat sihti saavutada, kohtas algul vastupanu, sellest tekkis lahkheli, ning hiljem tegi otsustav tülumine kogu vahekorrale jäädavalt lõpu.

Isa õrnusel ei jää muud üle kui kahetseda ja võimalust mööda parandada oma laste vigu, kui neil on kurbi tagajärgi; mööduvad need kergemini, kui loota oli, tuleb need andestada ja unustada. Pärast lühikest kaalutlemist ja läbirääkimist läks Flavio otsemaid perekonna

poolt ülevõetud mõisatesse, et seal isa asemel mõningaid asju õiendada. Ta pidi jääma sinna oma puhkuse lõpuni, et siis tagasi minna rügementi, mis vahepeal üle oli viidud teise garnisonilinna.

Majorile andis mitmeks päevaks tegevust nende kirjade ja saatetiste avamine, mis tema kauasel äraolekul olid õe juurde kokku kuhjunud. Teiste hulgas leidis ta kirja tollelt kosmeetikat harrastavalt sõbralt, hästikonserveeritud näitlejalt. Viimane, kes oli majori juurest lahkunud kammerteenri kaudu teada saanud ajutise peremehe elust-olust ja abiellumiskavatsusest, esitas nüüd väga lõbusal kujul neid kaalutlusi, mida sellise ettevõtte juures tuleb silmas pidada; tema võttis asja oma viisil ja andis mõista, et teatavates aastates mehel on kõige kindlamaks kosmeetikavahendiks kaunimast soost hoidumine ja kiiduväärse, mugava vabaduse nautimine. Naeratades näitas major kirja oma õele, naljatoonis küll, kuid siiski küllalt tõsiselt sisu tähtsusele vihjates. Ka oli talle vahepeal meelde tulnud luuletus, mida meil riimiseatuna otsemaid käepärast pole ning mille sisu paistis silma oma graatsilistelt võrdlustelt ja meeldivalt väljendusviisilt:

«Hiline kuu, mis öösel veel korralikku valgust annab, kahvatub tõusva päikese ees; vanade armuüm hahhtub noorte kirglikkuse kõrval; kuusepuu, mis talvel näis värskel ja tugev, on kevadel heledalt haljendama lööva kase kõrval otsekui kõrbenud ja värvivaene.»

Meie ei taha siinkohal ülistada ei filosoofiat ega poeesiat kui kindlaid abilisi lõpliku otsuse tegemisel. Kuna ju väiksemalgi sündmusel võivad olla tähtsaimad tagajärjed, siis määrab see väike sündmus ka sageli seal, kus kahtlus veel mõtteid kütkest peab, kas vaekauss vajub ühele või teisele poole. Majoril oli hiljuti välja langenud esihammas ja ta kartis ka teise kaotamist. Tema praeguse meeoleu juures polnud mõeldagi kunsthamba panemisele, ja sellise välimuseveaga noort tütarlast kosima minna — see mõte hakkas talle otse alandavaks muutuma, eriti nüüd, kus ta neiuiga ühe katuse all elas. Võib-olla oleks selline sündmus varem või hiljem vähem mõjunud, kuid käesoleval juhul oli ta majorile just sääraseks momendiks, mis igale terve täius-

likkusega harjunud inimesele on ülimalt vastik. Talle tundus, nagu oleks ta kaotanud oma orgaanilise olemuse päiskivi ja nagu variseks nüüd ka kogu võlvistik järk-järgult kokku.

Oli kuidas oli, kuid major rääkis oma õega sellest nii segasena näivast asjast üsna varsti arukalt ja mõistlikult; nad mõlemad pidid tunnistama, et nad olid õieti ainult kõrvalteed mööda jõudnud oma sihile täiesti lähedale, sinna, kust nad nii mõtlematult olid kaugenenud juhusliku välise põhjuse ja kogenematu lapse pettekujutuse tõttu. Nüüd leidsid õde-venda, et pole midagi loomulikumat kui seda teed edasi minna, mõlema lapse abiellumine korraldada ja noorpaarile siis truult ja pidevalt pühendada kogu oma emalik-isalik hoolitsus, milleks nad olid osanud kõiki vahendeid hankida. Vennaga täies üksmeeles läks paruniproua Hilarie tuppa. Tütarlaps istus klaveri ees, laulis oma mängu juurde ja saatis tervitades sisseastuvale emale rõõmsa pilgu ning noogutas pead, otsekui kutsuks ta tulijat kuulama. Ta laulis meeldivat, rahustavat viisi, mis väljendas laulja meeoleolu, millest paremat enam soovidagi polnud. Pärast laulu lõppu tõusis ta püsti ja lausus enne, kui temast vanem ja targem sai oma juttu alustada:

«Parim ema! Küll on hea, et me kõige tähtsamast asjast niikaua vaikisime; tänan teid, et te tänini seda keelt mu hinges ei puudutanud, kuid nüüd on küll juba aeg, et asja selgitada, kui te sellega nõus olete. Mis mõtlete teie sellest asjast?»

Paruniproua, keda ülimalt rõõmustas tütre rahulik ja leebe meeoleolu, hakkas otsekohe arukalt seletama varasemaid aegu, oma venna isiksust ja tema teeneid. Tema, paruniproua, mõistis ju seda muljet, mille pidi noore tütarlapse vabale südamele paratamatult jätma ainulaadsete väärtustega, nii lähedane ja tuntud mees, ja küllap sellest muljest võis lapseliku aukartuse ja usalduse asemel areneda poolehoid, sellest omakorda näilik armastus, näilik kirg. Hilarie kuulas tähelepanelikult ja avaldas jaatava ilme ning liigutustega oma täielikku nõusolekut; ema läks oma jutuga isalt pojale ja tütar langetas oma pikad ripsmed; ja kuigi paruniproua ei leidnud noormehe kasuks selliseid ülistavaid

argumente nagu isa puhul, siis toetus ta peamiselt nende kahe mehe sarnasusele, vihjas eelisele, mida annab pojale noorus, ja asjaolule, et viimane eluseltsiliseks valituna töötab ajapikku täielikult oma isa sarnaseks kujuneda. Ka sellega näis Hilarie nõustuvat, kuigi juba pisut tõsisem silmavaade ja sekka langetatud pilk sel puhul ülimalt loomulikku meeleliigutust reetsid. Järgnevalt viis paruniproua jutu välistele, õnnelikele ja teataval määral kohustavatele asjaoludele. Täiesti tõsilepingu tähtsust, selle kauneid kasumeid juba olevikus ja nii mõneski suunas avarduvaid väljavaateid tulevikus. Lõpuks ei puudunud ka vihje sellele, et Hilarie ise ju peaks mäletama, et nad olid onupojaga varem, koos üles kasvades — ja olgugi ainult naljaks — kihlatud paar. Kõigist eelöeldust tegi ema iseenesest tuleneva järelduse, et tema ja onu nõusolekul võib nüüd noorte abiellumine viivitamatult toimuda.

Hilarie vastas rahuliku pilgu ja sõnadega, et tema ei suuda sedamaid samale järeldusele tulla, esitades selle vastu üpris kannilt ja armsalt väiteid, millega iga õrna südamega inimene nõustuks ja mida me sõnadega ei tihka väljendada.

Arukad inimesed, kes on midagi mõistlikku välja mõelnud, kuidas üht või teist raskust teelt kõrvaldada, üht või teist sihti saavutada tuleb, ja selleks kõik mõeldavad argumendid selgeks teinud ja korda seadnud, just need inimesed tunnevad end väga ebameeldivalt puudutatuina, kui nende ligimestel, kes oma õnne saavutamisele peaksid kaasa aitama, on täiesti teised mõtted ja kui nad põhjustel, mis peituvad sügaval südames, vastu hakkavad sellele, mis on samavõrd kiiduväärne kui vajalik. Ema ja tütar vahetasid mõtteid, ilma et nad teineteise meelt oleksid saanud muuta. Mõistuspärane ei tahtnud sisse tungida tunnetesse, tunded ei tahtnud alistuda praktilisele, hädavajalikule; vaidlus läks tulisemaks, mõistuse vahe tera tabas juba niigi haavatud südant, mis enam mõõdukusest kinni ei pidanud, vaid kirglikult oma seisukorra päevavalgele tõi, nii et lõpuks isegi ema tütre ülevuse ja väarikuse ees hämmastunult taganes, kui viimane energiliselt ja reaalselt esile tõi

sellise abiellumise sündsusetuse, jah, isegi roimariikkuse.

Võib juba arvata, millises kimbatuses paruniproua oma venna juurde tõttas, ja kui tunda, olgugi küll mitte täielikult, samal, mida tundis vend õe juttu kuulates, siis näeme, et major seisis jutustaja ees Hilarie kindlast keeldumisest südamepõhjani meelitatuna. Seisis küll lootusetult, kuid lohutatult: see keeldumine kustutas häbistamise tema suhtes, ta hakkas oma südames juba üle saama sündmusest, mis oli talle õrnaks auasjaks saanud. Järgmisel hetkel varjas ta juba oma hinge seisundit õe eest ja peitis oma valusa rahuldustunde sel puhul väga loomulikuna tunduva väljenduse taha: ei tohi millegagi kiirustada, vaid vaesele lapsele peab aega andma, et ta vabatahtlikult astuks avanenud tee, mis nüüd teataval määral endastmõistetav oleks.

Kuid kõigilt neilt haaravalt sisehehtlustelt pole meil oma lugejaid kerge viia välise asjakäigu juurde, millest olenes nüüd väga palju. Kuna paruniproua andis tütrele täieliku vabaduse oma päevi meeldivalt mööda saata muusika ja lauluga, joonistamise ja väljaõmblemisega, ka lugemise ja ettelugemisega enesele ja emale meelelahutust pakkuda, siis püüdis major kevade lähenedes oma perekonnaasju korda seada; poeg, kes pidas end tulevikus rikkaks maaomanikuks ja ei kahelnud põrmugi, et temast saab Hilarie õnnelik abikaasa, tundis alles nüüd iha sõjameheliku au ja kuulsuse järele, kui ähvardama kippuv sõda peaks lahti minema. Ja nii mõtlesid nad, end hetkeks rahustades, et võib olla täiesti kindel, et see mõistatus, mis veel ainult mingi tütarlapseliku tujutsemise küljes ripub, peagi selgeks saab ja laheneb.

Kahjuks ei saanud aga selles näilikus rahu rahuust leida. Paruniproua ootas päev-päevalt, kuid asjatult, meelemuutust oma tütre juures, kes küll tagasihoidlikult ja harva, kuid siiski vastaval puhul kindlalt mõista andis, et jääb nii truult oma veendumuse juurde, nagu seda võib teha ainult inimene, kellele midagi sisemiselt on tõeks saanud, olgu see siis teda ümbritseva maailmaga kooskõlas või mitte. Majori meeleolu oli vastuoluline; ta oleks jäädavalt solvatuks jäänud, kui Hilarie tõepoolest oleks otsustanud ta poja kasuks;

oleks neiu oma otsuse aga tema enese kasuks langetanud, siis — ta oli selles täiesti veendunud — oleks ta pakutud käe pidanud tagasi lükkama.

Kahetseme seda tublit meest, kellel need mured, need vaevad otsekui liikuv udu lakkamatult ees hõljusid, küll taustana, millelt esile kerkisid igapäevase elu tegelikkus ja tungivad toimingud, küll alla vajudes ja kõike ümbritsevat kinni kattes. Tema vaimusilma ees käis selline kõikumine ja hõljumine; ja kui teda päev oma nõudlikkusega kiirele, tõhusale tegevusele sundis, siis tundis ta öösiti ärkvel olles, kuidas kõik see vastumeelne ikka jälle ja jälle uue kuju võttis, ning tema hinges sünge ringina keerles. Need igavesti tagasipöörduvad, tagasilükkamatud mõtted viisid ta olukorda, mida me võiksime peaaegu ahastuseks nimetada, kuna töö ja tegevus, mis sellisel puhul on alati kõige kindlamateks ravivahenditeks, siin vaevalt ärevust leevendasid, rääkimata selle rahustamisest.

Sellises meeleolus sai meie sõber tundmatu käekirjaga saadetud kutse tulla läheduses asuva linnakese postijaama, kus temaga tungivalt tahab rääkida läbisõitja, kellel on väga kiire. Tema, kes omas nii palju äri- ja seltskondlikke sidemeid, oli selletaolise saadeti-sega harjunud. Ta viivitas seda vähem, et talle see vaba, kerge käekiri mõnevõrra tuttavana tundus. Rahulik ja tasakaalukas nagu alati, läks ta kirjas mainitud kohta, kus talle tuttavas, peaaegu talupoeglikus ülaltoas vastu astus ilus lesk, ilusam ja veetlevam kui viimasel nägemisel. Tuli see nüüd sellest, et meie kujutlusvõime ei suuda kõige kaunimat kinni pidada ja jälle täielikku muljet esile manada, või oli meeleliigutus daami võlu veel mitmekordistanud, lühidalt, majoril tuli end väga kokku võtta, et oma hämmastust ja segadust üldise viisakuse katte alla peita. Ta tervitas daami kohustusliku kummarduse ja mingi nõutu jahedusega.

«Mitte nii, mu parim sõber!» hüüdis lesk, «ma ei kutsunud teid sugugi selleks siia, nende lubjatud seinte vahele, sellesse näotusse ümbrusse; selline vilets sisustus ei õhuta just õukondlikule vestlusele. Veeretan oma südamest raske koorma, kuna ma teile siin ütlen ja tunnistan: olen toonud teie perekonda palju õnnetust.»

Major astus jahmunult sammu tagasi.

«Ma tean kõik,» jätkas daam, «meie vahel pole seletamist vaja, teist ja Hilariest, Hilariest ja Flaviost, teie heast õest — mul on teist kõigist kahju.»

Ta jutt näis takerduvat, toredaimad ripsmed ei suutnud esilepaisuvaid pisaraid tagasi hoida, ta paled löid õhetama, ta oli kaunim kui ealeski. Õilis mees seisis nutja ees äärmiselt segasena, tema südant läbis senitundmatu liigutus.

«Istume,» ütles üliarmas olend silmi kuivatades. «Andestage mulle, kahetsege mind, te näete ju, kuidas ma karistatud olen.»

Ta tõstis tikitud rätiku uuesti silme ette, et varjata, kui kibedalt ta nuttis.

«Seletage ometi, mu armuline,» ütles major läbema-

tult. «Ärge öelge mulle midagi armulisest,» vastas daam taevaliku naeratusega. «Nimetage mind oma sõbrannaks, minust truumat teil ei ole. Ja niisiis, mu sõber, ma tean kõik, tean kogu perekonna olukorda täpselt, kõigi mõtete ja kannatustega olen ma tuttav.»

«Mis võis teid küll sel määral informeerida?»

«Vabatahtlikud ülestunnistused. See käekiri pole teile võõras?»

Ta näitas paari lahtist kirja.

«Minu õe käekiri, hulk kirju, lohaka käekirja järgi otsustades on need läkitatud lähedasele inimesele. On teil temaga kunagi mingeid kokkupuuteid olnud?»

«Otseselt mitte, kaudselt juba mõnda aega; siin on aadress — ***-le.»

«Uus mõistatus, Makariele, sellele vaikivaimale kõigist naistest.»

«Aga sellepärast ta ongi kõigi ahistatud hingede usaldusmees ja pihhiisa, kõigi nende, kes end ise on kaotanud, end taas leida soovivad, aga ei tea, kuidas.»

«Jumalale tänud!» hüüdis major, «et on olemas selline vahendaja, mul ei sobinud palvega tema poole pöörduda, õnnistan mõttes oma õde, et tema seda tegi; sest ka mina tean näiteid, kus Makarie, see üllas naine, paljastades paljudele õnnetutele otsekui nõiapeegliks nende välist, moraalselt rikutud palet, näitas neile nende sise-

mist puhtust ja ilu, viis nad ainult sel teel rahulolemisele iseendaga ja äratas nad uuele elule.

«Selle heateo tegi ta ka mulle,» vastas kaunitar, ja sel hetkel tundis meie sõber, kuigi mitte päris selgesti, kuid siiski kindlasti, et selles oma kummalisuses nii veidralt kinnises isikus oli ärganud moraalselt kaunis, teiste tunnetest osavõtlik ja oma tunnetest teistelegi osa andev olend.

«Ma ei olnud õnnetu, kuid rahutu,» jätkas lesk, «nagu ei kuuluks ma enam õieti iseenesele, ja lõpuks, kas ei tähenda see sama mis õnnetugi? Ma ei meeldinud enam iseenesele, võisin end peegli ees kuis tahes välja ehtida, mulle näis alati, et ilustan end maskiballile minekuks; aga sellest peale, kui Makarie mul oma peegli ees hoidis, kui ma mõistsin, kuidas end ise sisemiselt saab ehtida, tundun ma enesele jälle päris ilusana.»

Ta ütles seda näeru ja nutu vahel ning oli, peab tunnistama, rohkem kui armastusväärne: ta äratas enese vastu lugupidamist ja väärts igavesti truud kiindumust.

«Ja nüüd, mu sõber, teeme lühidalt: siin on kirjad! Et neid lugeda ja jälle lugeda, nende sisu üle järele mõelda ja end ette valmistada, selleks on teile igal juhul vaja tund aega, kui tahate, rohkemgi; ja pärast seda lahendam me oma olukorra väheste sõnadega.»

Lesk lahkus, et aias edasi-tagasi jalutada. Major süvenes nüüd paruniproua ja Makarie kirjavahetusse, mille sisu me kokku võttes edasi anname. Oma kirjades kaebas paruniproua ilusa lese peale. Esile torkas see, kuidas üks naine teist näeb ja teravalt hukka mõistab. Õieti oli neis kirjades juttu ainult välimusest ja väljendustest, sisemaailma järele ei küsitudki.

Seevastu valitses Makarie kirjades hoopis leebem hinnang. Ta kirjeldas sellise olendi hingeelu. Tema meelest olid välised nähtused tingitud juhuslikkusest, vaevalt ta laitis neid, püüdes neid pigem vabandada. Järgnevalt teatas paruniproua oma vennapoja märatsemisest ja meelesegadusest, kahe noore vahel tärkavast tundest, isa saabumisest, Hilarie keeldumisest. Kõigile nendele küsimustele andis Makarie üliõiglased vastused, mis rajanesid kindlal veendumusel, et kõigi nende keerdkäikude otseseks tulemuseks on moraalne para-

nemine. Ta saatis lõpuks kogu kirjavahetuse ilusale lesele, kelle jumalikult kaunis moraalne pale nüüd esile astus ja välist inimest õilistama hakkas. Kogu kirjavahetuse lõpetas tänulik vastus Makariele.

Kuues peatükk

WILHELMILT LENARDOLE

Lõpuks, kalleim sõber, võin ma öelda: ta on leitud! Ja teie rahustuseks tohin ma juurde lisada, et olukorras, mis hea olendi suhtes enam midagi soovida ei jäta. Laske mul üldsõnaliselt rääkida. Ma kirjutan veel siit-samast, tema elukohast, kus mul on silme ees kõik, millest ma aru pean andma.

Tema kodune olukord on vagadusel rajanev, seda elustavad virkus ja korraarmastus; see pole mitte liiga kitsas, mitte liiga avar, ta kohustused on kõige õnnelikumas vastavuses ta võimete ja jõuga. Tema ümber on tegevuses terve hulk käsitöölisi selle sõna kõige puh-tamas, algelisemas mõttes; siinse piiratuse juures aga tegutsetakse tulevase aja jaoks, kaugele ette, siin valitsevad ettenägelikkus ja parajus, süüsus ja töökus. Vaevalt olen ma näinud meeldivamat olevikku, kus valitseb lootusrikas väljavaade lähimasse aega ja tulevikku. Seda kõike kokku võttes peaks küll piisama, et rahustada igaüht, kes võtab osa selle naisolendi saatusest.

Sellepärast julgen ma, mäletades seda kõike, millest me rääkisime, esitada teile kõige tungivama palve: jääge, mu sõber, selle üldise kirjelduse juurde, arendage seda oma mõttes kui tahes kaugele, aga loobuge kõigist edasistest otsingutest ja anduge kõige energilisemalt sellele suurele elutööle, asjale, millesse olete nüüd tõenäoliselt pühendatud juba lõplikult.

Sellest kirjast saadan ühe ära kirja Hersiliele, teise abbéle, kes, nagu ma oletan, teab kõige kindlamini, kust teid leida. Sellele äraproovitud, saladustes ja ilmutustes ikka võrdselt ustavale sõbrale lisan ma veel midagi juurde, mida ta siis teada annab. Mis minusse enesesse puutub, siis palun ma, et suhtuksite osavõtlikult mu

kavatsusse ja püüaksite selle teostamist omapoolsete vagade, truude soovidega kiirendada.

WILHELMILT ABBÉLE

Kui ma väga ei eksi, siis viibib ülimalt kalliks peetud Lenardo praegu teie ringis, ja ma saadan teile sellepärast ühest kirjast ära kirja, et ta selle kindlasti kätte saaks. Soovin, et see tubli noormees teie ringis lakkamatust, väga olulisest tegevusest haaratud saaks, kuna ta hing, nagu ma loodan, on nüüd rahustatud.

Mis minusse puutub, siis võin ma nüüd, pärast keevat, tõhusat enese järelekatsumist, aina tõsisemalt kor-rata oma palvet, mille ma juba ammugi esitasin Montanile teile edekandmiseks; soov. lõpetada oma rännu-aastad püsivamas meelerahus ja kindlamates oludes muutub üha tungivamaks. Kindlas lootuses, et mu ettepanek tähelepanu leiab, olen end juba täiesti ette valmistanud ja vastavaid korraldusi teinud. Pärast mu õilsa sõbra heaks ettevõetud ürituse lõpetamist tohin ma küll lohutatult, juba kõne all olnud tingimustel oma edasisele elurajale astuda. Niipea kui olen sooritanud veel ühe väga palverännaku, kavatsen ma ***-sse siir-duda. Selles paigas loodan teie kirju ees leida ja siis vastavalt oma sisemisele tungile eluga uuesti pihta hakata.

Seitsmes peatükk

Pärast ülaltoodud kirjade ärasaatmist sammus meie sõber aina edasi, läbi nii mõnegi naabermäestiku, kuni ta pilgu ees avanes tore orumaastik, kus tal enne uue elukäigu alustamist tuli veel paljugi asju lõpetada. Ootamatult sattus ta siin kokku noore elavaloomulise reisiseltsilisega, kes nii mõndagi tegi tema püüdluste ja meelelahutuste heaks. Wilhelm leidis selles maailjas, kellelaolisi maailmas palju ringi jookseb, veel rohkem romaanides ja draamades esineb ning kummitab, seekord suurepärase kunstniku. Mõlemad sobisid üsna peatselt, usaldasid teineteisele vastastikku oma kalduvusi, vaateid, kavatsusi; ja nüüd ilmnes, et see andekas

maalikunstnik, kes oskas akvarellitehnikas maastikke vaimukalt hästijoonistatud ja teostatud inim- ja looma-figuuridega elustada, kirglikku huvi tundis Mignoni saatuse, välimuse ja olemuse vastu. Ta oli tütarlast juba sageli kujutlenud ja asus nüüd reisile, et jäädvustada otse natuurist seda olustikku, kus laps oli elanud; ta tahtis kohapeal, õnnelikes ja õnnetutes olukordades seda armast last maalida ja nii tema pilti, mis elas kõikides õrnades südames, ka silmarõõmuks jäädvustada.

Sõbrad jõudsid peagi suure järve äärde. Wilhelm silmitses ümbrust, et kättejuhatatud kohti järk-järgult üles leida. Otsiti ülitoremaid maamaju, kaugele ulatuvate maa-aladega kloostreid, üleveokohti ja abajaid, neemi ja maandumispaiku ning ei jäetud kahe silma vahele julgete ja heasüdamlike kalurite onne ega ka rõõmsalt ehitatud linnakesi järvekallastel ja lossikesi ligilähedastel kõrgendikel. Seda kõike mõistis kunstnik haarata, valguse ja värvidega iga kord vastavalt ajaloolist, erutavat meeleolu tabada, nii et Wilhelm päev-päevalt, tund-tunnilt sügavat meeleliigutust tundis.

Kunstniku albumi paljudel lehtedel oli Mignoni kujutatud esiplaanil, nagu ta elas ja oli, ning Wilhelm püüdis täpse kirjeldusega abistada sõbra ergast kujutlusvõimet, osates üldist ettekujutust isiksuse kitsamasse raami suruda.

Ja nii jäädvustati see poiss-tüdruk mitmesugustes asendites ja tähendustes. Siin seisis ta toreda maavilla kõrge sammastportaali all, silmitsedes mõtlikult eeskoja raidkujusid. Teisel pildil kõigutas ta end lainete laksudes kaldaposti külge kinnitatud paadis, järgmisel ronis ta masti otsa ja esines julge madrusena.

Kõigi teiste hulgast aga tõusis esile pilt, mille kunstnik oli kõigi ta iseloomustavate joontega loonud teel siia, veel enne, kui ta kohtas Wilhelmit. Keset karmi mägimaastikku näeme seda meeldivat valepoisikest, ümber kaljurahnud ja koskede pitsmed ning inimkari, keda on raske kirjeldada. Vaevalt on kunagi õudset, järsku ürgmäestikulõhet kaunimalt ja tähendusrikkamalt elustatud inimkujudena. Kirju mustlaslik jõuk, ühtaegu toores ja fantastiline, kummaline ja vulgaarne; liiga lodev, et sisendada hirmu, liiga veider, et äratada

usaldust. Tugevad veoloomad kandsid küll mööda roigasteed, küll sisseraiutud astmeid pidi alla kirevat ja korratut koonnat — selles kõlkusid kogu muidu nii kõrvulukustava orkestri pillid, mis nüüd lohakalt seotuna riivasid aeg-ajalt kõrva oma toore tortsatusega. Ja selle kõige keskel armastusväärne laps, enesesse süvenenud, kuid mitte trotslik, ta läheb kaasa vastu tahtmist, kuid tõrkumata, teda viiakse, aga ei veeta vägisi. Kes poleks küll rõõmu tundnud sellest tähelepanuväärselt teostatud pildist? Nende kaljumasside metsik kokkusurutus oli jõuliselt karakteriseeritud; kõike läbi lõikavad, kokkujooksvad mustad lõhestikud ähvardasid sulgeda igasuguse väljapääsu, kui julgelt üle sügaviku visatud sild poleks vihjanud sellele, et oli veel võimalus välismaailmaga ühendusse astuda. Ka oli kunstnik oma targu loovas tõemeeles kujutanud tagaplaanil koobast, mida võis võtta nii loodusliku töökojana, kus valmivad tohutu kristallid, kui ka eluase-mena hirmsale, muinasjutulisele lohemao soole.

Pühal hirmuvärinal astusid sõbrad markii paleesse. Rauk polnud oma reisilt veel tagasi jõudnud, kuid noor-mehi võeti siin paigas sõbralikult vastu ja koheldi hästi, kuna nad nii vaimulike kui ka ilmalike ameti-isikute meele järgi oskasid olla.

Kuid Wilhelmile meeldis väga, et majaisand ise kohal ei olnud: sest kuigi ta oleks tahtnud kohata ja südamlikult tervitada väarikat markiidi, oli tal hirm viimase tänumeelse helduse ees. Ta kartis mingit pealesunnitud tasu Mignoni truud ja hella kohtlemise eest — enda arvates oli ta selles suhtes saanud juba õrnima tasu osaliseks.

Ja nii sõudsid meie sõbrad kerges paadis kaldalt kaldale, sõites järve igas suunas läbi. Keset ilusamat aastaaega nautisid nad nii päikese tõusu kui ka loojangut, tuhandeid varjundeid, millega taevavalgus oma laotuse, vetepinna ja maa pillavalt üle valab ning siis selles vastuhelgis alles täielikus ilus hiilgab.

Lopsakas taimestik, looduse poolt külvatud ja inimekää läbi kunstlikult kasvatatud ja haritud, ümbritses meie reisimehi kõikjal. Juba esimesi kastanimetsi olid nad rõõmuga tervitanud, ja nüüd ei saanud nad tagasi

hoida nukrat naeratust, kui nad küpresside all puhates nägid, kuidas loorber taeva poole sirgus, granaatõunad puna palgesse said, apelsini- ja sidrunipuude õitehe ja sellega ühtaegu valmiv vili tumedast lehestikust vastu hõõgus.

Aga Wilhelmile avanes värske reisiseltsilise läbi veel uus naudinguallikas. Meie vanale sõbrale polnud loodus kunstnikusilma kinkinud. Olles senini ilule vastuvõtlik ainult inimeste juures, sai talle korraga selgeks: talle oli avanenud kogu ümbritsev maailm selle uue, hingelaadilt sugulasliku, kuid hoopis teisel naudingu- ja tegevusalal arenenud sõbra kaudu.

Jutukalt juhtis maali ja Wilhelmi tähelepanu vahelduvale toredale värvidemängule ümbritsevas looduses, aga veel rohkem mõjusid ta teosed, need kontsentreeritud looduse jäljendused, nii et meie sõbral avanesid silmad ja ta vabanes oma senistest kangekaelsetest kahtlustest. Temas olid pildid Itaalia maastikest alati kahtlust äratanud: taevas näis talle liiga sinisena, kutsuvate kauguste lilla toon oli ju üliveetlev, kuid ebatõeline, ning see mitmesugune haljus siiski liiaks kirju; nüüd sulas ta oma uue sõbraga kõige südamlikumalt kokku ja õppis — vastuvõtlik, nagu ta oli — sõbra silmadega maailma nägema, ja kuna loodus talle oma kõigile nähtavaid saladusi ilmutas, pidi ta kunsti kui väärikaima tõlgitseja järele taltsutamatu igatsust tundma.

Kuid täitsa ootamatult tuli talle maalijast sõber ka hoopis teisest küljest vastu; kunstnik oli mõnikord rõõmsat laulu alustanud ja sellega üpris südamlikumalt elustanud ja veeta aidanud vaikselt tunde pikaajalisel paadisõidul. Nüüd aga juhtus, et ta ühes palees leidis hoopis omapärase keelpilli, väikeseformaadilise lauto, tugeva, täie kõlaga ja mugavalt kaasaskantava; ta oskas instrumenti sedamaid häälestada, nii edukalt ja meeldivalt käsitseda ning juuresolijatele sellist naudingut pakkuda, et ta otsekui uus Orfeus pehmendas sõbralikul moel muidu nii range ja kuiva kastellaani meelt: see nõustus mänguriista tükiks ajaks kunstniku kätte jätma, tingimusel, et viimane pilli enne ärasõitu ausasti tagasi toob ja ka vahepeal mõnel puhke- või pidupäeval perekonda oma ettekandega rõõmustama tuleb.

Nüüd algas järvel ja kallastel hoopis teine elu; paadid ja vened tahtsid võistu meie sõprade sõiduki naabriteks olla, isegi prahi- ja kaubalaevad peatusid nende lähedusse jõudes. Rahvasumm käis mööda kallast lauljatega kaasas ning maandumisel ümbritses neid otsekohe rõõmus kuulajaskond; lahkumisel õnnistas neid igamees, ise rahuldatud, kuid igatsust täis.

Kui nüüd lõpuks mõni kolmas oleks meie sõpru kõrvalt silmitsenud, siis oleks tal kohe selge olnud, et nende kahe missioon oli õieti juba lõppenud. Kõik Mignoniga ühendust omavad maastikud ja kohad olid skitseeritud, osalt juba valgust, varju ja värvi saanud, osalt kuumadel keskpäevatundidel lõpuni viimistletud. Et sellega toime tulla, siirdusid nad omapärasel viisil paigast paika, sest Wilhelmi töötus mõjus neile sageli takistavalt; kuid nad mõistsid sellega kuidagi hakkama saada, tõlgitsedes seda nii: töötus on kehtiv ainult maal, veepinnal viibides ei tule teda arvestada.

Wilhelm tundis ise ka, et nende tõelised sihid on juba saavutatud, aga salata ta ei saanud, et pidi täituma ka veel soov näha Hilariet ja ilusat leske, alles siis saab siit rahumeeli lahkuda. Sõber, kellele ta sellest loost oli usaldavalt jutustanud, polnud vähem uudishimulik ja rõõmustas juba, et tal leidis oma joonistustes veel toredaid vabu kohti, mida selliste veetlevate naiskujudega kunstipäraselt kaunistada.

Nüüd sõitsid meie sõbrad risti-rästi mööda järve, silmas pidades neid punkte, mille kaudu võõramaalased tavatsesid sellesse paradüsi pääseda. Oma sõudjatele andsid nad teada, et loodavad kohata siin sõpru, ja nii ei kestnudki kuigi kaua, kui nad silmasid hästikaunistatud luksuslaevukest, mida nad taga ajama hakkasid ja isegi niikaugele jõudsid, et end konksudega kõvasti laeva külge haakisid. Mõnevõrra heitunud naisterahvad toibusid sedamaid, kui Wilhelm neile ette näitas paberilehe ja mõlemad kõhklemata omaks võtsid nende eneste poolt joonistatud noole. Noormehed said sõbraliku kutse daamide laevale ronida, mis ka kähku sündis.

Ja nüüd kujutlege neid nelja, kuidas nad tillukeses ruumis kõrvuti ja vastamisi istusid, ümber õnnis maailm, mahe tuuleõhuke, säravad, hõljutavad lained. Kujut-

lege neid kaht naist, nagu me neid alles hiljuti kirjeldasime, noormehi, kellega meid seob juba nädalatepikkune ühine reisielu, — ja pärast mõningat kaalutlust tuleme me otsusele, et kohtame neid ülimeeldivas, kuigi ohtlikus olukorras.

Nende kolme pärast, kes end juba kas tahtlikult või tahtmatult «loobujate» hulka arvasid, ei tulnud suuremat muret tunda, neljanda oleks küll peagi võinud sama ordu liikmeks vastu võtta.

Pärast seda kui nad järve paar korda olid läbi sõitnud ja uustulnukatele oli kõige vaatamisväärsemaid kohti nii kallastel kui ka saartel näidatud, viis laevuke daamid sinna kohta, kus nad ööbima pidid ja kus selleks matkaks palgatud vilunud reisijuht oli osanud hoolitseda kõigi mugavuste eest, mida võis soovida. Alles siin ilmnes, kui sünnis, aga ebamugav tseremooniameister oli see Wilhelmi poolt antud töötus: sest just siin paigas olid sõbrad hiljuti veetnud kolm päeva ja tutvunud kõigi vaatamisväärsustega ümbruses. Kunstnik, keda ükski töötus tagasi ei hoidnud, palus luba daame maale saata, kuid need loobusid pakkumisest, ja sellepärast mindi tükk maad enne sadamasse jõudmist lahku.

Vaevalt oli kunstnik tagasi hüpanud oma paati, mis kiiruga kaldast kaugenema hakkas, kui ta haaras lauto, et armsal moel alustada seda imekaunist-kaeblevat laulu, mida Veneetsia paadijuhid lasevad kõlada küll kaldalt vetepinnale, küll vetepinnalt kaldale. Küllalt vilunud sellises ettekandes, mis tal eriti õrnalt ja väljendusrikkalt õnnestus, kõvendas ta vastavalt kaugenemisele kaldast oma häält, nii et kaldal kuulajal tekkis mulje, et lahkunud laulja on endises läheduses. Lõpuks laskis ta lautol vaikida, usaldades üksnes oma häält, ja märkas oma rõõmuks, et daamid suvatsesid kaldal peatuda, selle asemel et majja minna. Ta oli nii vaimustatud, et ei suutnud lõpetada ka siis mitte, kui ööpimedus ja kaugus kõik kaldalt paistva kinni katsid, kuni lõpuks Wilhelm, see rahulikum sõber, talle tähendas, et kuigi pimedus hääle kõlamist kaugusse soodustab, on paat juba ammugi kaldast nii kaugele jõudnud, et hääli siit enam sinna ei kosta.

Vastavalt kokkuleppele kohtusid need neli järgmisel päeval jälle väljas järvel. Mööda libisedes tutvusid nad terve rea tähelepanuväärivate, väga vahelduvate vaadetega: maastik oli kord kummaliselt asetsev, otsekui kokku kuhjunud, siis jälle võisid sellest otsekui astmeliselt üle vaadata, — see kõik pakkus vetepinnal vastu peegeldudes paadisõidul kõige mitmekesisemat silmarõõmu. Peale selle lasksid veel kunstniku paberile pandud tööd oletada ja aimata seda, mida tänasel retkel otseselt ei nähtud. Näis, et vaikselt Hilariel oli selle kõige jaoks vastuvõtlikku meelt ja peent maitset.

Kuid keskpäeva paiku kordus jälle see kummaline nähtus: daamid läksid randa üksi, mehed ristlesid sadama ees. Nüüd püüdis laulja leida ettekandeks sellist vahemaad, kust võis joodeldada mitte üksnes õrna ja elavat üldist igatsusviisi, vaid ka lõbusaid, graatsilise pealetikkuvuse varjundiga laule, lootuses, et need kuulajaile kõige soodsamini mõjuvad. Seejuures kippus pillikeeltele ja huulile heljuma üks või teine neist lauludest, mida me «Õpiaastate» armastatud tegelastelt tundma õppisime; kuid laulja hoidus neist mõistliku meelega, end säästes, seda vajas ta ise kõige enam. Pigem unistas ta võorastes meloodiates ja tunnetes, kasuks ettekandele, mis nüüd seda meelitavamalt kõlas. Mõlemad sõbrad, blokeerides sel kombel sadama, ei oleks söömisele ja joomisele mõelnudki, kui ettenägelikud sõbrannad poleks kaldalt läkitanud häid suutäisi, mille juurde joogiks kõige paremini maitset valitud vein.

Iga eraldus, iga takistav tingimus, mis meie tärkavatele tunnetele tee vastu astub, ainult teritab neid, selle asemel et neid summutada; ja ka seekord võis oletada, et lühike lahusviibimine oli mõlemal pool sama igatsust äratanud. Igatahes nähti, kuidas daamid säravkirkas gondlis peagi jälle järvele sõitsid.

Ärgu võetagu «gondlit» selle sõna kurvas, veneetsiapärases tähenduses; siinpaigus mõeldi selle all lustlik-mugav-lahket laevukest, millel oleks jätkunud küllaldaselt ruumi ka siis, kui meie väike sõprade ring oleks kahekordistunud.

Nii möödus mitu päeva sel omapärasel viisil, kokku saades ja jumalaga jättes, lahku minnes ja koos olles; ja samal ajal, kui meie sõbrad üksteise rõõmsat seltsi nautisid, hõljus nende liigutatud hinges ikka mõte kaugenemisest ja loobumisest. Uute sõprade juuresolekul meenutasid nad vanu; olid nad aga uutest sõpradest eemal, siis tuli tunnistada, et need olid osanud enesele mälestustes juba olulise koha vallutada.

Ainult selline kogenud, proovitulest läbikäinud vaimuga naisterahvas, nagu seda oli meie ilus lesk, suutis end säärasel tunnil täielikult tasakaalus hoida.

Hilarie süda oli selleks liiga haavatud, et võimeline olla uue, puhta mulje vastuvõtmiseks; aga kui meid imeilusa ümbruse võlu leevendades lohutab, kui tunderikaste sõprade õrnus meile mõju avaldab, siis tuleb meie mõtte ja meelte üle midagi kummalist, mis meile kõik möödunud aja ja kaugelviibivad inimesed otsekui unenäos ligidale toob, ning kummituslikku kaugusesse nihutab kõik selle, mis meid käesoleval hetkel ümbritseb, nagu oleks see ainult mingi viirastus. Nii vaheldumisi sinna-tänna kõikudes, üksteist ligi tõmmates ja taas tagasi lükates, lähenedes ja kaugenedes, kiikusid ja liikusid nad mitu päeva lainetel.

Ilma neid suhteid lähemalt uurimata, märkas osav, kogenud reisijuht oma kahe kangelanna senises rahulikus käitumises esinevaid muudatusi, ja kui talle lõpuks selle seisukorra veider-tujukas põhjus selgeks sai, mõistis ta ka siin kõige meeldivamalt vahemeheks hakata. Kui sõbrad saatsid parajasti daame sinna, kus neid pidi ootama eine, tuli nende laevale vastu teine, ehitud sõiduriist, mis, ajades end külge külje vastu nende omaga, näitas, et tema pardal ootas hästi ja rõõmsa pidulikusega kaetud laud; nüüd võisid nad veel mitu tundi koos olla ja alles öö sundis neid oma saabumisega tavalisele lahkumisele.

Õnneks polnud meessõbrad oma senistel sõitudel mööda järve mingis tujukas loodusekauniduse eelistamises oma jalga just sellèle saarele viinud, mis oli inimeste käte poolt kõige rohkem kaunistatud, ja ka nüüd ei tulnud nad mõttele näidata oma sõbrannadele seal-seid mitte just parimas korras olevaid muinsusesemeid

enne, kui toredatest loodusepiltidest isu juba täis sai. Kuid lõpuks nad taipasid! Reisijuht võeti usaldusmeheks, tema oskas saarele sõitu sedamaid kiirendada, ja nad olid sel puhul õndsad. Nüüd võisid nad oodata ja loota, et saavad pärast nii mõndki katkestatud rõõmutundi kitsas ringis koos veeta tervelt kolm jumalikku päeva.

Siin peame me nüüd reisijuhti eriliselt kiitma; ta kuulus omal alal selliste liikuvate, vilunute ja toimekate hulka, kes mitmeid härraseid saates käivad sageli edasitagasi üht ja sama teed; ta tundis täpselt teekonnal esinevaid mugavusi ja ebamugavusi, oskas viimaseid vältida ja esimesi kasutada ning ilma omakasu silmast kaotamata võimaldada härrastel ikkagi veel odavama ja mõnusama reisi, kui need selle omal käel oleksid ette võtnud.

Otse sõidu eel avanes daamidel esmakordselt võimalus agaraid naisteenijaid saada, nii et ilus lesk võis tingimuseks seada, et mõlemad sõbrad peavad saarel tema külalised olema ja mööduka kostitamisele leppima. Ka selles osas õnnestus kõik ülisoodsalt: sest tark reisijuht oli sel puhul, nagu ta seda varemgi oli teinud, nii kavalalt kasutanud daamidele antud soovitus- ja volituskirju, et seltskond võis omaniku ära olles oma meele järgi kasutada lossi ja aeda, samuti ka kööki; oli isegi väiksel väljavaateid keldrile. Kõik sobis nii, et nad end siin kohe, otse esimesest hetkest peale kodustena tundsid, nagu oleksid nad sellise paradiisi peremeestena sündinud.

Meie reisiliste kogu pagas toimetati otsekohe saarele ja see tõi väikesele seltskonnale suuri mugavusi; kuid tähtsaim neist oli see, et andeka kunstniku mapid olid nüüd siin esmakordselt kõik koos ja võimaldasid tal kaunitaridele pidevas järjekorras näidata seda teed, mida ta oli käinud. Vaimustusega võeti need tööd vaatlusele, mitte nii, nagu vahest kunstiarrastajad ja kunstnikud üksteist vastastikku meelitavad. Siin oli see kiitus suurepärasele meistrile inimeste poolt, kes tema tööst tõepoolest midagi tundsid ja taipasid. Et aga mitte kahtluse alla sattuda, nagu tahaksime me üldiste fraasidega seda, mida me ette ei saa näidata, truusüdamli-

kule lugejale ainult usutavaks teha, siis olgu siia juurde lisatud asjatundja otsus, kes neid ülalmainitud, küsitavaid kui ka sama autori selletaolisi töid mitu aastat hiljem imetles.

«Tal õnnestub kujutada röömsalt-rahulikke, vaikseid järvepindu, kus kaldaäärsed sõbralikud majad selges vees vastu peegelduvad, otsekui kümblevad; kaldaid viljakandvate nõlvakutega, mille taga tõusevad metsa kaetud mäed ja sirab jääliustiku igilumi. Selliste stseenide värvitoonid on kerged, röömsalt selged; kaugused on otsekui üle valatud pehmendava vinega, mis kerkib uduhallina ja looritavana sügavikes ja orupõhjas voolavatest jõgedest, nende käärakute joont oma kujuga edasi andes. Vähem kiitust ei vääri autori meisterlikkus seal, kus ta kujutab orumaastikke kõrgmäestiku ligiläheduses, kus haljendavad lopsaka taimestikuga nõlvakud ja kalju jalamil vulisevad vilkad mäestikuojad.

Suurepäraselt mõistab ta esiplaanil laiuvaid suuri, varjukaid puid nende mitmesugustele liikidele vastavalt iseloomustada, nii kogu puukuju kui ka okste joont kuni üksikute lehtedeni; vähem meister pole ta ka värske roheluse mitmekesiste varjundite alal — näib, et neis puhub mahe tuuleõhk, liigutades ühtlasi valguslaike lehtedes.

Keskplaanil tuhmub vähehaaval elav roheline toon ja ühineb kaugetel mäetippudel nõrgalt lillakasse kaldudes taevasinaga. Kuid üle kõige õnnestuvad meie kunstnikul maastikud Kõrg-Alpidest; neid iseloomustab suur lihtsus ja vaikus, mäenõlvakutel avarduvad aasad kõige värskeemas haljuserüüs, kus muruvaibalt üksikud tumedad kuused taeva poole kerkivad ja kõrgetelt kaljuseintelt vahutavad veejoad alla kohisevad. Ta võib neid aasu staffeerida rohtu sööva veisekarjaga või kaljude ümber käänlevat kitsast mägirada koormakandjate hobuste ning muuladega — kõike seda joonistab ta võrdselt hästi ja vaimukalt; need elustavad kujud on antud alati sobival kohal ja mitte liiga ohtralt, nii kaunistavad ja elustavad nad maastikke, ilma et nad nende rahuküllast üksildust segaksid või nende üllast ilmet kas või vähemal määral alandaksid. Teostus annab tunnistust julgest meistrikäest, kes töötab kergelt, väheste,

kindlate joontega, kuid siiski täiuslikult. Hiljem võttis kunstnik kasutusele inglise säravad, permanentsed värvid paberil — sellepärast ongi need maalid oma värvitoonilt kaunilt õilmitsevad, eredad, aga ühtaegu tugevad ja intensiivsed.

Tema pildid sügavatest kaljulõhestikkudest, kus sulle ümberringi vaatab tardunult otsa ainult surnud kivim, kus määratseb metsik jõgi, millest julge sild otsekui üle hüppab, need pildid ei meeldi küll nii kui eelmised, kuid meid haarab nende reaalsus. Me imetleme terviku sügavat mõju, mis on saavutatud kõige napimate vahenditega — mõne üksiku tabava joonega ja oskusega ohtralt lokaalkoloriiti kasutada.

Niisama karakterselt mõistab ta kujutada seda piirkonda kõrgmäestikus, kus puu ja põõsas enam juuri ei aja, vaid ainult hambuliste kaljude ning lumitippude vahelised päikesepaistelised paigakesed orna murukamarat kannavad. Nii kaunilt, otse haljuselõhnaliselt ja kütkestavalt kui ta neid paiku ka koloreerib, on ta siiski niisama arukalt loobunud sedalaadi maastikku elustamast rohtusöövate loomakarjadega, sest siit leiavad endale toitu ainult mägikitsed ja sissetulekut sageli koguni eluga riskivad salaniitjad.»

Meie ei kaldu kõrvale oma kavatsusest lugejaile nende metsikute maakohtade olemust nii lähedale tuua kui võimalik, kui me äsjakasutatud sõna *salaniitja* kohta pisut seletust anname. Nii nimetatakse kõrgmäestiku vaesemaid elanikke, kes sõandavad heina teha rohumaadel, kuhu ei saa mingil viisil karja ajada. Salaniitjail tuleb roniraudadega jalgade küljes kõige järsemaid ja ohtlikumaid kaljurünkaid üles ronida või seal, kus vajalik, kõrgelt kaljuseinalt nõõripidi rohuplatsile laskuda. Kui siis hein on niidetud ja kuivatatud, viskavad nad selle kõrgustest alla oru põhja, kus saak taas kokkuriisutuna müüakse veisepidajatele, kes seda väga head loomatoitu meelsasti ostavad.

Neid kunstniku maale, mis küll iga vaatlejat pidid rõõmustama ja kütkestama, silmitses Hilarie eriti suure tähelepanuga, tema märkused andsid mõista, et see ala

polnud talle enesele võõras; kõige rohkem märkas seda asjatundlikku suhtumist muidugi kunstnik, kes eelistas kõikide teiste isikute tunnustussõnadele meelsamini selle võluvaima tütarlapse omi. Sellepärast ei vaikinud vanem sõbranna enam kauemini, vaid noomis Hilariet, et ta ka seekord nagu ikka kõhkleb ega taha välja tulla oma oskusega; siin ei seisa küsimus kiitmisel või laitmises, vaid õppimises. Sellest paremat võimalust ei avane tütarlapsele võib-olla enam kunagi.

Alles nüüd, kus Hilarie oli sunnitud oma joonistusi näitama, ilmes, milline talent oli varjul selles vaikes, graatsilises olendis; loomult andekas, oli ta oma oskust virgalt harjutades arendanud. Tal oli terav silm ja täpne käsi, mis naisi nende muudegi ilustus- ja käsitööde juures aitab ülima kunstimeisterlikkuseni jõuda. Muidugi valitses joones ebakindlus, mis ei lasknud küllaldaselt väljendada valitud esemete karaktersust, aga küllaltki imetlust äratas nende tööde väga hoolikas teostus; kuid seejuures polnud neiu osanud tervikut meisterlikult võtta, teda kunstipäraselt kohale asetada. Oli näha, et ta kartis patustada eseme vastu sellega, et ta seda täiesti loomutruult edasi ei anna, sellest siis ka see pelglikkus ja detailidesse takerdumine.

Nüüd aga tundis neiu, et kunstniku suur, vaba talent ja julge käsi äratasid temas vargsi uinuva kunstimeele ja maitse; ta mõistis, et peab ainult julgust võtma, tõsiselt ja visalt kinni pidama neist peamaksiimidest, mis kunstnik talle põhjalikult, sõbralikult-tungivalt ära seletas. Joonde sigineski kindlust, neiu hakkas tervikule rohkem tähelepanu pöörama kui detailidele, ja nii puhkes kauneim oskus ootamatult osavuseks otsekui roospung, millest me veel eelmisel õhtul tähele panemata möödusime, kuid mis hommikusel päikesetõusul meie ees lahti lööb, nii et tundub, nagu näeksime me oma silmaga seda elavat värinat, millega tore õis valgusele vastu sirutub.

Ka ei saanud selline kunstniku poolt antud esteetiline õppetund Hilarie juures ilma moraalse järeltoimeta jääda, sest äratundmine, et võlgnes kellelegi siiraimat tänu enesele kasuks tulnud õpetuse eest, jätab puhtasse hinge otse maagilise mõju. Seekord oli see esimene

rõõmus tunne, mis tekkis Hilarie hinges pärast pikka vaheaega. Algul oli ta seda ümbritsevat, imetoredat maailma päevade kaupa enese ees näinud ja nüüd tundis ta, et temas oli korraga äratatud täiuslik kujutusvõime! Milline õndsus — sellele kirjeldamatule ilule joontes ja värvides lähemale astuda! Hilarie tundis, et alustab oma noorust uuesti ja ei suutnud eneses maha suruda erilist poolehoidu kunstniku vastu, kellele ta selle õnne eest tänu võlgnes.

Nii istusid nad kahekesi kõrvuti; raske öelda, kumb neist selle kunstiharrastuse juures vilkam oli — kas see, kes õpetas ja juhatas, või teine, kes neid õpetusi otse lennult haaras ja sedamaid paberil praktiliselt kasutas. Siin toimus viljakaim võistlus, nagu see harva tekib meistri ja õpilase vahel. Mõnikord näis, nagu tahaks meister õpilase tööle otsustava joonega appi tulla, kuid neiu, sõbrakätt leebelt tagasi tõrjudes, tegi ise ruttu soovitava, vajaliku tõmbe, ja alati oli see tehtud meistri hämmastuseks.

Nüüd saabus viimne õhtu saarel, ja särav, imeselge täiskuu ei lasknud üleminekut päevast öhe märgatagi. Väike seltskond kogunes ühele kõrgemale terrassile, kust paistis vaikne, igast küljest valgustatud ja vastuhelkiv järvepind, millest laiuti võis täiesti selgelt üle vaadata, pikuti takistas seda kohati õhtuhämarus.

Mida kõike sellises olukorras ka ei räägitud, kuid üht ei saanud ometi tegemata jätta — veel kord vesteldi sellest, mis juba sada korda oli kõne all olnud: selle taeva, selle vee, selle maa ilust, päikese võimsamast mõjust, kuu leebemast särast, rohkemgi veel — seda kõike tuli tunnustada kui ainulaadset ja lüürilist.

Aga see, mida neist keegi ei tunnistanud, vaevalt eneselegi oleks tunnistada tahtnud, oli sügav valu, mis liigutas iga südant, olgu siis tugevamalt või nõrgemalt, kuid ühtlaselt tõelise ja õrna tundena. Kõiki valdas lahkumise eelaimdus, aegamööda siginev vaikimine kippus peaaegu hirmu peale ajama.

Seal kogus laulja julgust ja otsustavust ning alustas oma pillil jõulist eelmängu, unustades enese varasema hästimõeldud vaoshoidmise. Tema vaimusilma ette ker-

kis Mignoni kuju koos selle kauni lapse esimese, õrna lauluga. Oma kirglikkuses piiri pidamata, pannes igatseva tõmbega helisema hästikõlavad pillikeeled, alustas ta laulu:

Kas maad sa tead, kus sidrun õitseb nüüd,
kuldvilju täis on...

Vapustatult tõusis Hilarie püsti ja lahkus, varjates kätega silmnägu; meie ilus lesk tegi laulja poole keelava käeliigutuse, kuna ta teise käega haaras Wilhelmi käsivarre. Tõeliselt segadusse sattunud noormees järgnes Hilariele, mõistlikum sõbranna tõmbas enesega kaasa Wilhelmi, et mõlematele järele minna. Ja kui nad nüüd kõik neli selgel kuupaistel vastastikku seisid, ei saanud nad üldist meeleliigutust enam tagasi hoida. Naisterahvad langesid teineteise rinnale, mehed hakkasid teineteisel ümber kaela, ja täiskuu oli kõige õilsamate ning karskemate pisarate tunnistajaks. Alles pika-peale hakkasid nad pisut aru pähe võtma ja läksid lahku vaikides, kummaliste tunnete ja soovidega, mille täidaminekuks lootus aga juba läbi oli lõigatud. Nüüd tundis meie kunstnik, keda Wilhelm enesega kaasa tõmbas, selle üleva taeva all, tõsisel-armsal öötunnil, et ta oli pühendatud kõigisse loobujate esimestesse valudesse, millest nood sõbrad juba olid üle saanud, kuid nüüd taas ohus viibisid, et need valusad katsumused tuleb veel kord läbi teha.

Noormehed heitsid hilja puhkama, ja järgmisel hommikul varakult ärgates võtsid nad südame rindu ja pidasid end küllalt kindlameelseks, et lahkuda sellest paradüüst, saarelt. Kuid nad septsesid kõiksugu plaane, mis võimaldaksid neil ilma kohuserikkumiseta veelgi viibida sõbrannade meeldivas läheduses.

Nad kavatsesid oma ettepanekuid esitada minna, kui neid üllatas teade, et daamid on kõige varajasemal koidutunnil ära sõitnud. Kiri meie südamekuninganna käekirjaga andis neile juhatust edaspidiseks käitumiseks. Võis kahelda, mida see kiri rohkem väljendas, kas arukust või headust, poolehoidu või sõprust, teenete tunnustamist või vaikset, häbelikku eelarvamust. Kahjuks esitas kirja lõpp range nõudmise, et noormehed ei

tohi oma sõbrannadele järgneda ega neid kusagil üles otsida, rohkemgi veel: kui juhuslikult kokku saadakse, tuleb üksteisest ausalt kõrvale hoiduda.

Nüüd oli paradiis sõpradele otsekui nõiaväel täielikuks kõrbeks muutunud; ja kindlasti oleksid nad ise naeratanud, kui neile oleks sel hetkel selge olnud, kui ülekohtuselt-tänamatult suhtusid nad korraga nii ilusasse, nii tähelepanuväärsesse ümbrusse. Ükski egoistlik hüpodondrik poleks nii teravalt ja kadedalt kui nemad laitnud ning kirunud lagunemisseisundis olevat lossi, hoolitusse jäetud müüre, murenevaid torne, rohtukasvanud käike, kuivavaid puid aias, kunstlike grottide samblasekõdunemist ja kõike muud selletaolist, mida iganes veel märgata võis. Noormehed kogusid end nii hästi-kurjasti kui see läks; meie kunstnik pakkis oma tööd hoolikalt kokku ja mõlemad sõbrad purjetasid minema; Wilhelm saatis oma kaaslase mäestikupoolse kaldani, kust viimane vastavalt varemale kokkuleppele asus teele Natalie poole, et talle oma ilusate maastikupiltidega ligilähedusse tuua neid maakohti, mida neiu võib-olla niipea näha ei saa. Ühtlasi andis Wilhelm oma sõbrale õiguse selgitavalt ette kanda seda ootamatut sündmust, mis viis ta sellisesse seisukorda, et loobujate ühingu liikmed uustulnuka kõige sõbralikumal moel enda hulka võtavad ja teda hella kohtlemisega kui mitte terveks ei ravi, siis ometi lohutavad.

LENARDOLT WILHELMILE

Teie kiri, kalleim sõber, saabus mulle keset tegevust, mida võiksin nimetada sõgeduseks, kui siht poleks nii kõrge ja selle saavutamine nii kindel. Liit teie omadega on tähtsam, kui mõlemad pooled algul võisid arvata. Sellest ei tohi ma kirjutama hakatagi, sest otsekohe ilmneb, kui raske on anda ülevaadet tervikust, kui kirjeldamatu on kogu ürituse seos. Tegutseda, mitte kõnet pidada — selline peab nüüd olema meie loosung. Tuhat tänu, et avaldasite mulle poollooritatult ja kaugelt sellise meeldiva saladuse; olen rõõmus, et hea olend elab nii lihtsalt ja õnnelikult, sellal kui mind kee-

rutab raskendatud olukordade pööris, milles mul aga oma teenäitaja ei puudu. Abbé võtab enese hoolde pikema seletuse, mina tohin ainult sellele mõelda, mis asja edasi viib; igatsus kustub töös ja teos. Kuulun neile — ja siit mitte midagi edasi; kus palju teha on, ei jää mahti targutamiseks.

ABBÉLT WILHELMILE

Vähe puudus, ja teie hästimõeldud kiri, täiesti vastupidi teie kavatsusele, oleks meile ülimalt kahjulikuks saanud. Leitud tütarlapse kirjeldus on nii mõnus ja veetlev, et meie kummaline sõber oleks võib-olla kõik pooleli ja sinnapaika jätnud, et otsitavat omakorda üles leida, kui meie ühised plaanid poleks nii suured ja laialatuslikud. Aga nüüd tegi meie uus sõber proovi läbi ja tõendas meile, et tähtis üritus on teda täielikult valutanud, ta jätab kõrvale kõik muu ja püüdleb ainult selle poole.

See uus suhe, mille sissejuhatuse eest oleme tänuvõlglased teile, osutub lähemal uurimisel palju kasulikumaks, kui oleks mõelda võinud, nii nendele, kellega me ühendusse astusime, kui ka meile.

Sest just läbi selle looduse poolt vähem õnnistatud piirkonna, kus asub osa mõisaid, mis lell Lenardo valdusse andis, projekteeritakse lähemal ajal kanal, mis läbib ka meie maa-ala ja teeb sellega, kui me ühendusse astume, meie valduste väärtuse otse hindamatuks.

Seejuures saab Lenardo oma peamist kalduvust — kõike täiesti otsast peale alustada — väga soodsalt rakendada. Selle veetee mõlemal kaldal leidub küllaldaselt ülesharimata ja asustamata maad; seal võivad eluaset leida ketrjad ja kudujad, neile ja endile püstitavad seal müürsepad, puusepad ja sepad parajad töötöad; seda kõike võib korraldada esimene ettejuhtuv käsi, sellal kui meie ise oskame teistele jagada keerukamaid ülesandeid ja kogu tegevusele hoogu anda.

See on niisiis meie sõbra lähim ülesanne. Mägedest kuuldu kaebust kaebuse otsa, et seal toidupuudus võimust võtab; on ka kuulda, et nood paigad on ülirohkesti

asustatud. Seal vaatab meie sõber ümber, otsustab inimeste ja nende elu-olu üle ja võtab meie hulka tõeliselt töökaid, kes on kasulikud talle ja teistele.

Peale selle on mul teatada Lothariost — ta valmistab oma ettevõtte täielikuks lõpuleviimiseks. Ta võttis jalge alla tee pedagoogide juurde, et paluda oma töödele tublisid kunstnikke, ainult väga väheseid. Kunst on maa sool; sedasama, mis sool on toidule, on kunst tehnikale. Meie ei võta kunstitl rohkem kui ainult seda, et käsitöö ei muutuks maitsetuks.

Üldiselt on meile ülimalt kasulik ja vajalik püsiv side tolle pedagoogilise asutusega. Me peame tegutsema ja ei tohi harimisele mõelda; aga meie ülimalt kohustuseks on haritud enese hulka tõmmata.

Sellest tähtsavad tuhanded ja tuhanded mõtisklused; lubage mul meie vana kombe kohaselt veel lisada paar üldist sõna, seda põhjustab üks koht teie kirjas Lenardole. Meie ei taha väärilisest kiitusest ilma jätta kodukolde vagadust: temal rajaneb iga üksikisiku kindlustunne, mis võib lõpuks tugevust ja väärikust anda ka kogu tervikule; aga kodukolde vagadusest ei piisa enam, me peame omaks võtma mõiste ülemaailmsest vagadusest, oma ausatele inimlikele püüdlustele praktilisest küljest laiemate tegevusvabaduse andmisest ja mitte ainult lähimate omaste käekäigu eest hoolitsema, vaid ka kogu inimkonda kaasa tõmbama.

Kui nüüd lõpuks mainida teie sooviavaldust, siis oleks mul öelda niipalju: Montan esitas selle meile õigel ajal. Veider mees ei tahtnud mingil tingimusel seletada, mis teil õieti ees seisab, kuid ta andis oma sõbrasõna, et see ettevõtte on mõistlik ja kujuneb õnnestumise korral ühiskonnale ülimalt kasulikuks. Ja sellepärast olgu teile andeks antud, et te oma kirjas asjast samuti saladuse tegite. Ühe sõnaga, olete vabastatud kõigist kitsendustest, oleksite seda juba teada saanud, kui meil oleks aimu olnud teie asukohast. Seepärast kordan ma kõikide nimel: teie siht, olgugi sõnadega väljendamatult, on meie poolt heaks kiidetud, usalduses Montani ja teie vastu. Reisige, peatuge, liikuge, püsige paigal! Kõik, mis teil õnnestub, on meie meelest õige; sooviksin, et teist kujuneks hädavajalikem lüli meie ketis!

Lõpuks lisan siia veel tabelikese, millest võite jälgida meie kommunikatsioonide liikuvat keskpunkti. Teil seisab silma ees, kuhu teil igal aastaajal tuleb saata oma kirjad; kõige meelsamini näeksime, et see sünniks kindlate käskjalgade kaudu, keda on küllaldaselt nii mitmel pool ära märgitud. Ühtlasi leiate te tabelis need kohad, kus teil üks või teine meie omadest tuleb üles otsida.

VAHEMÄRKUS

Siin aga on lugu nii, et peame oma lugejale välja kuulutama vaheaja, ja nimelt mõneaastase, seepärast oleksime me selle kohaga meeleldi kõite lõpetanud, kui see trükitehnilise tavaga kooskõlas oleks.

Kuid küllap piisab ju ka ruumist kahe peatüki vahel, et lugeja vaimus sellest ajavahemikust üle kandub, seda enam, et me juba ammugi oleme harjunud selletaolise üleminekuga eesriide vajumise ja kerkimise vahel teatris, meie oma silma all.

Selles teises raamatus nägime, kuidas meie vanade sõprade suhted tunduvalt süvenesid ja ühtlasi uusi tutvusi sõlmiti; väljavaated on sellised, et võib loota, et neil kõigil ja igaühel läheb päris hästi, kui nad elus oskavad hakkama saada. Niisiis ootame, et leiame nad taas üksteise järel tasandatud ja tasandamata teedel, küll ühtepöimunult, küll lahkurebitult.

Kaheksas peatükk

Kui otsime nüüd üles oma sõbra, kes teatava aja oli täiesti omapead jäetud, siis leiame ta tasandiku poolt pedagoogilisse provintsi ratsutamas. Ta tuli üle aasade ja luhtade, ratsutas kuival niidul ümber mõnegi väikese järve, ta silm märkas rohkem põõsastesse kasvanud kui metsaga kaetud künkaid, kõikjal oli vaba vaade üle peaaegu tasase maastiku. Sellistel radadel ei saanud kaua kahelda, et viibisid hobuste söödamaal; ka märkas ta siin ja seal nende õilsate loomade väiksemaid ja suu-

remaid karju, seal oli neid erinevast soost ja mitmesuguses vanuses. Kuid korraga mattus silmapiir hirmusse tolmutpilve, mis kiiresti paisudes lähemale ja lähemale tuli, kogu ruumi laiuti täiesti kinni kattis, kuid viirskes, küljelt puhuva tuule poolt laialiaetuna ränduril lõpuks kogu seni varjatud märulit näha laskis.

Täies galopis kihutas suur kari neid õilsaid loomi lähemale, neid juhtisid ja hoidsid koos ratsakarjused. Kogu see tohutu, tunglev hulk tormas rändurist mööda, ilus poiss karjuste hulgast vaatas talle imestunult otsa, peatas hobuse, hüppas maha ja kaisutas isa.

Nüüd algasid küsimused ja jutustamine; poeg selatas, et tal esimesel katseajal tuli palju välja kannatada, et ta oma hobusest puudu tundis ja põldudel ning aasadel jalgsi ringi vantsis; sellepärast siis ei sobinudki ta eriti sellesse vaiksesse ja vaevalisse maaellu, nagu ta seda juba ette oli arvanud; lõikuspidu oli talle küll päris hästi meeldinud, kuid sellele järgnev maaharimine, kündmine, kaevamine, viljakasvamise ootamine mitte põrmugi; hädavajalikke ja kasulikke koduloomi oli ta küll talitanud, kuid alati lohakalt ja vastu tahtmist, kuni teda siis lõpuks oli elavamale tegevusele, ratsakarjuseks edutatud. See märade ja varssade karjatamine oli vahetevahel muidugi igav küllalt. Kuid ikkagi — kui su silma ees on lõbus loomake, kes võib-olla aasta kolmenelja pärast mõnele mehele tubliks ratsuks saab, siis on see hoopis teine asi kui kantseldada vasikate ja pörsastega, kelle elueesmärk seisab selles, et hästisöödetult ja rasvasena turule rännata.

Poisi kasvuga, kes tõepoolest noormeheks kippus sirguma, ja kogu tema terve käitumisviisi, teatava vabareipa, kui mitte öelda vaimuka vestlusega võis isa küll hästi rahule jääda. Nüüd järgnesid isa ja poeg eestõttavale hobusekarjale, ratsutades rutuga mööda üksildastest kaugele ulatuvatest taludest, kuni nad jõudsid sinna linna või alevikku, kus toimus suur laadapäeva. Seal kees otse uskumatu möll, ja ei saanud kuidagi aru, kumb rohkem tolmu üles keerutas, kas kaup või ostjaskond. Ostuhimulisi kogunes siia kõikidest maadest, et saada endale ülla päritoluga ja hoolikalt aretatud loomi. Siin uskusid kuulvat kõiki maailma keeli. Selle kõige

vahele kõlas ka tugeva puhkpilliorkestri terav hääl, ja kõik andis tunnistust liikumisest, jõust ja elust.

Meie rändur kohtas siin jälle juba varasemast ajast tuntud ülevaatajat ning astus teistegi tublide meeste juurde, kes vaikselt ja otsekui märkamatult oskasid korda pida ja distsipliini ülal hoida. Wilhelm, kes uskus siin märkavat jälle kord näidet ainuesinevast tegutsemisest, ühtlasi aga, nagu talle kõige selle avartalt mõeldu juures siiski paistis, kitsendavast elujuhtimisest, soovis teada saada, mida kasvandikele peale selle veel õpetatakse, et takistada sellises metsikus, teataval määral toores tegevuses — loomade söötmisel ja kasvatamisel — noormeeste eneste metsistumist. Ja nii oli tal väga armas kuulda, et selle vägivaldse ja karmina näiva tegevusalaga käib käsikäes maailma õrnumaid alasid — keele harjutamine ja arendamine.

Sel hetkel avastas isa, et poeg ta kõrvalt puudus; ta nägi inimeste vahelt, kuidas Felix noore kaubitsejaga üle selle kandekasti piasjade pärast agaralt kauples ja tingis. Veidi aja pärast ei näinud ta poega üldse enam. Kui nüüd ülevaataja teatava kohmetuse ja hajameelsuse põhjuse järele päris ja teada sai, et asi on pojaga ühenduses, vastas ta isa rahustamiseks: «Laske tal olla, ta ei lähe kaotsi; et te aga näeksite, kuidas me oma kasvandikke koos hoiame...» Ta puhus tugevasti vilet, mis ta rinnal rippus; samal hetkel kõlas tosina viisi vastuseid igast küljest. Mees jätkas:

«Jäägu praegu sellega, see oli ainult märgiks, et ülevaataja on läheduses ja tahab ligikaudu teada, kui paljud teda kuulevad. Teise märguande puhul nad vaikivad, kuid valmistuvad ette; kolmandale nad vastavad ja tormavad kohale. Muide, need signaalid omavad meil väga mitmekesiseid erivarjundeid ja on eriti kasulikud.»

Korraga oli nende ümber tekkinud vaba ruum; nad võisid vabamini rääkida, jalutades naabruses asuva kõrgendiku poole.

«Sellistele keeleharjutustele sundis meid asjaolu,» jätkas ülevaataja, «et meil leidub siin noormehi kõigist maailma maadest. Et ära hoida seda, mis võõrsil viibides tavaliselt juhtub, nimelt kaasmaalaste ühinemist ja

teistest rahvustest lahus kildkondadesse kogunemist, siis püüame me noori vaba keeleõpetusega üksteisele lähendada.

Kõige hädavajalikumaks aga kujuneb üldine keeleharjutus, kuna taolisel laadapühal tahab iga võõras ostja leida küllaldast arusaamist oma keelest, aga kauplemise ja tingimise juures meeleldi kõiki mugavusi. Kuid selleks, et ei tekiks babüloonlikku keelesegadust, et paljude keelte õppimine ei takistaks ühe omandamist, räägitakse meie juures aasta läbi igal kuul üldiselt üht keelt, sel põhimõttel, et ei õpita midagi väljaspool seda elementi, mis tuleb vallutada.

Me vaatame kõigile oma õpilastele nagu ujujatele,» seletas ülevaataja, «kes tunnevad end elemendis, mis neid neelata ähvardab, imestusega kergemana, veest kergitatuna ja kantuna; ja nii on lugu kõigega, mida inimene julgelt ette võtab.

Näitab aga mõni meie kasvandikest ühe või teise keele vastu erilist kalduvust, siis on ka selles kärarikkana näivas elus, mis ühtaegu pakub väga palju rahulikke, üksildasi jõudetunde, koguni igavaid hetki, hoolitsetud ka asjatundliku ja põhjaliku õpetuse eest. Vaevalt suudate te nende habemega ja habemeta kentauride seast üles leida meie ratsutavaid keeleõpetajaid, kelle hulgas leidub koguni paar pedanti. Teie Felix valis itaalia keele, ja kuna, nagu te juba teate, meloodiline laul meie asutuses iga tegevusega kaasas käib, siis peaksite te kuulma, kuidas ta oma karjaseelu igavuse peletamiseks esitab nii mõnegi laulu graatsiliselt ja tundeküllaselt. Elutegevus ja tublidus sobivad piisava õpetusega palju rohkem ühte kui arvatakse.»

Kuna õppeasutuse iga osakond oma pidupäeva pühit- ses, siis viidi külaline instrumentaalmuusika valdkonda. See piirnes tasandikuga, maastik näitas juba sõbralikult ja graatsiliselt vahelduvaid orgusid, väikesi sale- daid metsatukke, vaigse vooluga ojasid, mille kallastel kerkis siin-seal esile sammaldunud kalju. Küngastel nähti üksikult asetsevaid, põõsastest ümbritsetud maju, all tasastes orupõhjades surusid hooned end üksteisele lähemale. Nende nägusate üksikute onnide vahemaa oli nii suur, et ühest polnud harjutava muusikamehe

kas õigesti või valesti võetud toone teise paika kuul-
dagi.

Meie rändur ligines koos saatjatega nüüd avarale
hoonete ja haljusega ümbritsetud väljakule, kus kül-
g külje kõrval kiilutud inimesed pinguldatud tähelepa-
nuga ootel olid. Parajasti siis, kui Wilhelm lähemale
astus, kuuldus kõikidelt instrumentidelt võimas süm-
foonia, mille täiuslik jõud ja õrnus pani külalise imes-
tama.

Ruumika orkestrilava kõrval asetses teine väiksem,
mis pakkus erilist vaatepilti; seal asusid nooremad ja
vanemad õpilased, igamees hoidis oma mänguriista val-
mis, ilma et ta oleks mänginud; need olid õpilased,
kes veel ei suutnud või ei sõandanud ühineda tervi-
kuga. Osavõtliku tähelepanuga vaadeldes märgati, et
noorukid olid otsekui hüppevalmis, ja ümberringi
kuuldus kiidujuttu, et selline aastapidu möödub harva,
ilma et üks või teine talent sel puhul järsku õitsele ei
puhke.

Kuna nüüd instrumentide vahele ka laulu kuuldus, ei
saanud kahelda, et siin sedagi kunsti õpetati. Vastusest
oma küsimusele, mida siin muidu veel lahkelt lisaks
õpetatakse, sai rändur teada, et see on poeesia, ja nimelt
lüüriline luule. Siin seisab kõik selles, et mõlemat kuns-
tiharu — muusikat ja poeesiat — arendatakse algul
eraldi ja omaette, hiljem aga teineteise vastu ja koos.
«Kasvandikud õpivad nii üht kui teist tundma nende
sõltuvuses; pärast seda õpetatakse neile, kuidas need
kunstiharud vastastikku sõltuvad ja end siis taas vas-
tastikku vabaks annavad.

Poeetilisele rütmile seab helikunstnik vastu takti-
jaotuse ja taktilikumise. Siinjuures ilmneb peagi muu-
sika üleolek poeesiast; sest kui viimane, nagu kohane
ja vajalik, oma vältust alati nii puhtalt kui võimalik sil-
mas peab, siis on muusikamehele vähesed silbid vastu-
võetavalt pikad või lühikesed; oma äranägemise järgi
hävitab ta rütmiku piinlikult täpse menetluse, muudab
koguni proosa lauluks, kus siis avanevad kõige kumma-
lisemad võimalused, ja poeet tunneks end üsna peat-
selt lööduna, kui ta ei mõistaks omalt poolt lüürilise
õrnuse ja julgusega äratada muusikamehes aukartust,

esle kutsuda uusi tundeid, küll oma loomingu leebe
sujuvuse, küll kõige kiiremate üleminekutega.

Lauljad, keda me siin kuuleme, on enamikus ise
poeetid. Siin õpetatakse põhijoontes ka tantsu, selleks
et kõik need oskused reeglipäraselt leviks kõikidesse
osakondadesse.»

Kui külaline viidi üle järgmise osakonna piiri, silmas
ta seal korraga hoopis erinevat ehitusviisi. Majad pol-
nud enam laiali pillatud ega onnisarnased; pigem oli
see rida reeglipäraselt ühte ehitatud hooneid, soliidseid
ja nägusaid väljastpoolt, avaraid, mugavaid ja kauneid
sisemuselt; siin nähti laialdast, hästiehitatud, ümbrusele
kohandatud linna. See oli koduks kujutavale kunstile
ja sellega suguluses olevatele käsitööharudele, ning
hoopis omapärane vaikus valitses nendes ruumides.

Kujutav kunstnik tunneb end nimelt alati ühenduses
olevat sellega, mis kihab ja keeb inimeste hulgas, kuid
tema töö toimub üksilduses; aga kummalise vastuolu
tõttu ei nõua võib-olla ükski teine looming nii elavat
ümbrust. Siin tegeles nüüd igamees tasahilju loomin-
guga, mille tulemused pidid peagi inimestele alaliseks
silmarõõmuks saama; pühapäevarahu valitses kogu lin-
nakeses, ja kui siit-sealt poleks kostnud kiviraiuja toksi-
mist või puuseppade otsekui mõõdetud haamrilööke —
meistermehed olid just agaralt ametis suurepärase
hoone lõpuleviimisega —, siis ei oleks õhku liigutanud
ainuski heli.

Meie rändurile torkas silma kummaline rangus, mil-
lega koheldi niihästi algajaid kui ka edasijõudnuid;
tundus, et siin ei soorita keegi midagi oma vae ja või-
muga, vaid nagu elustaks kõiki kunstnikke läbi ja läbi
mingi elustav vaim, juhtides neid ainsa suure sihi poole.
Kusagil polnud märgata kavandeid ega skitse, iga joon
tõmmati kaalutledes, ja kui meie rändur oma saatjalt
kogu menetluse kohta seletust palus, vastas see, et
kujutlusvõime on niigi juba ebamäärane, püsivatu
varandus, kuna kujutava kunstniku peamiseks kiidu-
väärsaks omaduseks on see, et ta õpib kujutlusvõimet
rohkem piiritlema, kinni hoidma, seda lõpuks koguni
reaalsuse piirile tooma.

Seejuures meenutas seletaja, kui hädavajalikud on

kindlad põhimõtted teistes kunstiharudes. Kas lubaks muusikamees oma õpilasel metsikult mööda keeli tiris-tada või koguni oma meele järgi intervallidele leiutada? «Muusikas on näha, et õppijale pole milleski jäetud omavoli; element, milles ta peab tegutsema, on kindlalt antud; tööriist, mida ta peab tarvitama, on tal käes, talle on koguni ära näidatud viis ja komme, kuidas ta oma mänguriista peab käsitsema, ma mõtlen nimelt sõrmeseadet; talle on ette kirjutatud, kuidas üks näpp teiste teelt ära läheb ja oma järeltulijale õiget teed ette valmistab; ja ainult sellise seaduspärase koostöö abil osutub lõpuks võimatu võimalikuks tegemine.

Mis meile aga nendeks rangeteks nõudmisteks, kõigutamatuteks seadusteks kõige rohkem õigust annab, on see, et just geenius, sündinud talent mõistab neid esimesena, allub neile kõige sõnakuulelikumalt. Ainult poolandekas algaja soovib meelsasti oma piiratud erilisust tingimusteta terviku kohale asetada ja oma vaevoõtteid ilustada, ettekäändeks tuues ülesaamatut originaalsust ja iseseisvust. Seda ei lase me aga sündida, vaid hoiame oma õpilasi kõigi väärsammude eest, mis rikuvad ja tükeldavad suurema osa elust, jah, mõnikord kogu elu.

Geeniusega tegeleme me kõige meelsamini, sest teda hingestab just see hea vaim, mis tal peagi mõista laseb seda, mis talle kasuks tuleb. Ta mõistab, et kunsti nimetatakse just sellepärast kunstiks, et ta pole loodus. Ta tunneb aukartust, ja koguni selle ees, mida võiks konventsionaalseks nimetada: see pole ju midagi muud kui kõige suurepärasmate inimeste kokkulepe, et hädavajalikkude ja paratamatute tuleb pidada parimaks; ja kas ei piisa sellest kõikjal õnneks?

Ka siia, nagu igale poole meie juures, on õpetajate suureks kergenduseks sisse juurutatud kolme liiki aukartus ja selle märgid, teatava muundatusega, vastavalt valitsevale olukorrale.»

Oma saatja kõrval edasi astuy rändur pidi nüüd imestama, et linn üha avardus, tänav tänavast välja hargnedes aina mitmekesisemaid väljavaateid pakkus. Hoonete välimus väljendas kahtlust jätmata nende otstarvet, ehituselt olid nad väärikad ja soliidseid, rohkem

kaunid kui toredad. Kesklinna üllamad ja tõsisemad ehitised liitusid meeldivalt kergemate ja lõbusamatega, kuna lõpuks nägusid stiilis eeslinnad välja põldudele ulatudes aiamajakestena lõppesid.

Rändur ei saanud siin märkimata jätta, et muusikameeste korterid eelmises osakonnas polnud oma kauniduselt ja ruumikusest võrreldavadki käesolevatega, kus elasid maalijad, kujurid ja ehitusmeistrid. Talle seletati, et seda nõuab asja olemus. Muusik peab alati olema enesesse süvenenud, oma sisimat välja arendama, et seda siis välja tuua. Tal ei tule hellitada oma silma. Silm kahjustab üpris kergesti kõrva ja peibutab vaimu väljapoole. Kujutav kunstnik, vastupidi, peab elama välisilmas ja oma sisimat otseku ebatraditsiooniliselt avaldama kõige välispidise juures ja sees. Kujutavad kunstnikud peavad elama nagu kuningad ja jumalad; kuidas saaksid nad siis muidu kuningate ja jumalate jaoks ehitada ja ilustada? Nad peavad lõpuks sel määral üle igapäevase kõrgele tõusma, et kogu rahvastunneks, kuidas ta õilistub nende loomingus ja selle varal.

Peale selle laskis meie sõber enesele ära seletada teise paradoksi: miks just neil pidulikel, teisi osakondi elustavail, kõrarakkalt ärevail päevil valitseb siin sügavaim vaikus ja töö käib edasi?

«Loov kunstnik ei vaja pidupäeva,» kõlas vastus, «talle on kogu aasta pidu. Kui ta on saavutanud midagi kaunist, siis jääb see ikka ja alati tema silme ette, kogu maailma silme ette. Ta ei vaja kordamist, ühtki uut pingutust, ühtki värsket kordaminekut, millega alati vaeva näeb muusik, kellele tuleb sellepärast lubada kõige hiilgavamal pidupäeval keset rohkearvulist kuulajas-konda.»

«Te peaksite ometi neil päevil korraldama näituse,» ütles Wilhelm, «kus võiks rõõmuga vaadelda ja arvustada kõige andekamate kasvandike kolme aasta edusamme.»

«Mõnes teises kohas oleks näitus vajalik,» sai ta vastuseks, «meie juures ta seda ei ole. Kogu meie elamine ja olemine on näitus. Vaadake siin neid igasuguseid hooneid, mis kõik on meie õpilaste ehitatud, muidugi

sajakordselt läbiarutatud ja läbimõeldud plaanide järgi: sest ehitaja ei tohi ümber kobada ega katsetada; mis peab seisma jääma, peab õieti seisma, ja kui mitte iga-vesti, siis kaua aega püsima. Vigu võib ju alati teha, kuid ehitada neid ei tohi.

Andestav on meie suhtumine kujuritesse, rohkem veel maalijatesse; nad võivad seda ja teist katsetada, mõlemad omal kombel. Neil on voli hoonete sise- ja välisruumides ning väljakutel valida enesele koht, mida nad tahavad ilustada. Nad avaldavad oma kavatsuse, ja kui see mõnevõrra heaks kiidetakse, siis lubatakse neil selle teostamisele asuda. Viimane toimub nimelt kahte moodi: kas lubatakse teos varem või hiljem maha võtta, kui see kunstnikule enesele ei meeldi, või tingimusel, et kord juba ülesseatud töö peab muutumatult oma kohale jääma. Enamik valib esimese tee ja kasutab seda luba, kusjuures alati kõige paremat nõu antakse. Teist valikut esineb harvemini, ja on märgata, et säärasel puhul kunstnikud end vähem usaldavad, kaaslaste ja asjatundjatega pikki konverentse peavad ja seega tööpoolest hindamisväärsed, püsiva väärtusega teoseid oskavad luua.»

Pärast seda kõike ei jätnud Wilhelm pärimata, millist õpetust siin muidu veel jagatakse, ja talle tunnistati, et selleks on luulekunst, ja nimelt eepiline.

Kuid meie sõbrale tundus see imelikuna, kui ta lisaks kuulda sai, et õpilastel ei lasta vanemate ja uuemate poeetide viimistletud luuletusi ei lugeda ega ette kanda; neile tutvustatakse lakooniliselt ainult rida müüte, rahvajutte ja legende. Kuid üpris peagi on tunda nii maaliliselt kui ka poeetiliselt teostuselt, mida ühele või teisele kunstiharule pühendunud talent ise suudab luua. Poeet ja kujutav kunstnik ammutavad mõlemad ühest allikast, ja kumbki püüab vett enda poole, oma tuluks juhtida, et saavutada enesele vajalikke sihte. Ja see õnnestub tal palju paremini kui juba kord väljatöötatu uuesti ümbertöötamine.

Ränduril enesel avanes võimalus näha, kuidas see toimub. Mitu maalijat oli tegevuses ühes toas; üks reibas noor sõber jutustas väga põhjalikult päris lihtsa loo, nii et ta kasutas peaaegu niisama palju sõnu kui

kuulajad pintslitõmbeid, et oma ettekannet samuti hästi ümardatult lõpetada.

Wilhelmile kinnitati, et sõbrad sellise koostöö juures üpris meeldivalt vestlesid ja et sel kombel sageli kujunesid improvisaatorid, kes oskasid äratada suurt vaimustust selle kahekordse — sõnalise ja maalilise — kujutamiseviisi vastu.

Meie sõber pöördus nüüd oma pärimistega tagasi kujutava kunsti valdkonda.

«Teil pole näitusi,» küsis ta, «niisiis ka mitte auhinnatöid?»

«Tegelikult mitte,» vastas ta saatja, «kuid siin päris lähedal võite te näha, mida meie kasulikumaks peame.»

Nad astusid suurde õnnestunud läevalgustusega saali. Eelkõige märgati laia ringi töötavaid kunstnikke ümber soodsalt ülesseatud kolossaalse grupi. Jõulised meeste- ja naistekujud võimsates asendites meenutasid toda hunnitut võitlust noormeeste-kangelaste ja amatsoonide vahel, kus viha ja vaen lõpuks vastastikuses sõbralikus abis ära sulab. See tähelepanuväärne, kokkupõimunud inimfiguuridega kunstiteos oli ümberringi igast punktist võrdselt hästi näha. Laias ringis istusid ja seisisid kunstnikud, igrames omal viisil tegevuses: maalija oma molberti juures, joonistaja oma laua kohal; ühed modelleerisid gruppi kõrg-, teised madalreljeefis; koguni ehitusmeistrid olid kavandamas alust, millele see kunstiteos pidi tulevikus asetatama. Iga osavõtja kasutas jäljendamise juures oma viisi: maalijad ja joonistajad, kandes gruppi madalpinnale, pidasid ometi hoolikalt silmas, et nad teose üldmuljet ei rikuks, vaid sellest niipalju kui võimalik edasi annaksid. Samuti käitusid madalreljeefide juures töötajad. Ainult üksainuke kunstnik oli jäljendanud kogu gruppi väiksemates mõõtmetes, ja näis, et ta oli tööpoolest ületanud modelli mõningate liigutuste ja jäsemete osas.

Nüüd ilmnes, et see kunstnik oli grupi autor, kes oma teose enne marmorisse raiumist oli siia välja pannud, mitte arvustamiseks, vaid praktiliseks proovimiseks. Ja kõike, mida igaüks tema kaaslastest omal kombel ja oma mõtteviisile vastavalt oli tema töös näinud, samana edasi andnud või muutnud, jälgis ta täpselt

ja oskas seda teose veelkordsel läbimõtlemisel oma kasuks rakendada. Ta kasutas nii saadud kogemusi sel määral, et lõpuks, kui suur töö marmorisse raiutud, tundub nagu kuuluks see kõigile ta kaaslastele, kuigi seda alustas, selle kavandas ja teostas üksikisik.

Sügavalt vaikus valitses ka siin ruumis, aga ülevaataja tõstis häält ja hüüdis:

«Kas ei leiduks siin kedagi, kes selle paigalpäisiva, liikumatu teose juures tabava sõnaga erutaks meie kujutlusvõimet sel määral, et kõik, mida me siin fikseerituna näeme, oma karakterit kaotamata taas otsekui üles sulaks, selleks et me veenduksime, et see, mis kunstnik siin on kehastanud, omab tõepoolest suurimat väärtust?»

Kõikide poolt nimeliselt välja hüütuna jättis üks ilus noormees oma töö ja alustas esile astudes rahulikku ettekannet, milles ta näis kõnesolevat kunstiteost ainult kirjeldavat; aga peagi tõusis ta tõelisse luulevalda, viis oma kuulajad otse tegevuse keskele ja valitses seda elementi otse imetlusväärselt; järk-järgult elavnes ta kirjeldus hunnitu deklamatsiooni abil niivõrd, et näis tõepoolest, nagu liiguks elutu grupp ümber oma telje ja figuuride arv kasvaks kahe — ning kolmekordseks. Wilhelm kuulas vaimustatult ja hüüdis viimaks:

«Kes suudaks siin veel vastu panna, et mitte üle minna tõelisele laulmisele ja rütmilisele laulule!»

«Seda paluksin küll tegemata jätta,» vastas ülevaataja, «sest kui meie suurepärase kujur tahab siiras olla, siis tunnistab ta, et talle meie põeet just sellepärast tüütavaks muutus, et mõlemad kunstnikud teineteisest väga kaugel seisavad; seevastu tahaksin ma kihla vedada, et üks ja teine maalija on sellest esinemisest teatavaid elavaid jooni omaks võtnud.

Kuid siiski tahaksin meie sõbral kuulda lasta mahe-
dat, mõnusat laulu, üht neist, mida te nii tõsiselt-armsalt ette kannate; see käib kogu kunsti kohta ja kosutab mul enesel, kui ma seda kuulen, ikka südant.»

Pärast vaheaega, mille kestel kasvandikud üksteisele viipasid ja märkide abil kokku rääkisid, kõlas igast küljest alljärgnev meelt ja südant ülendav väärikas laul:

Seks, et leida, otsustada,
on sul, kunstnik, üksindus;
loomingute rõõme jaga
teiste hulgas ühingus.
Siin sa uuri, siin sa jälgi
elus käidud vahemaad,
ning sul paljust naabri järgi
enda kohta selgeks saab.

Mõte, kujundus ja kavad,
kujud, vormid, nende seos,
need kõik ühtteist teritavad,
kuni lahendus on peos.
Hästi leitud, targalt mõeldud,
kaunilt lõpetatud tööd:
nii on ikka kunstis öeldud
sõna, mis end läbi lööb.

Nagu loodus näitab meile
jumalainust mitmel teel,
nõnda kangast kunsti teile
kujub igaviku meel;
see on tõde, kes vaid aina
ilusaga ehib end,
ning kel kaunilt ülevaima
selguseni tõuseb lend.

Nagu reetor, laulik vapralt
loovad proosas, värsihoos,
nõnda lõuenditel hapralt
seisku elu rõõmus roos;
kevadõied, viljapõime
saagu värvis elusaks,
et nad elu salalõime
ilmseid meeli erutaks.

Tuhatkordset vormirikkust
loogu kaunina su käed,
ning sa elu jumalikkust
inimkuju kaudu näed.
Milles töid ka teostaks keegi —
ühenduses looge pilt;
ning siis lauldes suitseb, leegib
ohvrisammas altarilt.

Selle kõigega võis Wilhelm veel päris hästi nõustuda, kuigi see näis talle samas väga paradoksaalsena ja koguni võimatusena, kui ta seda mitte oma silmaga ei oleks näinud. Kuna talle seda nüüd aga avalikult ja

vabalt kaunis järjestuses ette näidati ja tutvustati, siis oli vaevalt vaja küsida, et rohkem teada saada; kuid ta ei suutnud hoiduda ja ütles oma saatjale lõpuks nõnda:

«Ma näen, siin on üpris targasti hoolitsetud kõigest, mis elus võib soovitav olla. Kuid avaldage mulle ka, millises osakonnas võib näha samasugust hoolitsemist dramaatilise poeesia eest ja kus saaksin ma selgitust selle harrastuse kohta? Ma otsisin kõigi teie hoonete hulgas ja ei leidnud ühtki, mis võiks selleks otstarbeks kohane olla.»

«Sellele küsimusele vastates ei tohi me salata, et kogu meie provintsis pole midagi säärast leida: draama eeldab ju logelevat rahvahulka, võib-olla koguni pööblit, sellist elementi meil ei ole; sest säärane kamp saadetakse meil — kui ta ise vabatahtlikult ei lahku — üle piiri. Kuid olge kindel, et meie üldise tõhusa korralduse juures on ka seda tähtsat punkti põhjalikult kaalutletud; aga selleks ei leidunud ühtki osakonda, kõikjal tarkas asja suhtes tugev kahtlus. Kes meie kasvandike hulgast nõustukski nii hõlpsasti võltsi rõõmu või teeseldud valuga äratama mingit ebatõelist, antud hetkel meile elamuslikult võõrast tunnet! Ja veel nii tugeval määral, et välja kutsuda mingit alatiselt vahelduvat, kahtlast heameelt? Pidasime sellist veiderdamist täiesti kardetavaks ja ei suutnud seda meie tõsise eesmärgiga kuidagi ühendada.»

«Kuid öeldakse ometi,» lausus Wilhelm, «et see laiahaardeline kunstiharu edendab kõiki teisi.»

«Mitte põrmugi,» sai ta vastuseks, «ta on teiste teenistuses, aga rikub neid. Ma ei pane näitlejale pahaks, kui ta seltsib maalikunstnikuga. Kuid maalikunstnik on sellises seltskonnas kadunud vend.»

Näitleja kasutab oma põgusateks eesmärkideks südame-tunnistusega ära kõik, mis talle kunst ja elu pakuvad, ning ei võida seejuures just vähe; seevastu jääb maalikunstnik, kes omakorda teatrist midagi tuluks tahaks saada, alati kahjukannataja õssa, ja samuti käib ka helikunstniku käsi. Mina vaatan kogu kunstivaldkonnale nagu õdedele-vendadele, kellest enamik on head majapidajad, kuid üks oma kerge meellega oleks valmis kogu perekonna raha ja vara enesele võtma ja läbi lööma.

Teatriga on lugu nii: ta on kahtlase päritoluga, mida ta ilalgi päriselt salata ei saa, ei kunstina ega käsitööna, ei harrastusena.»

Wilhelm vaatas sügavalt ohates enese ette maha, sest korraga sai talle jälle elavaks kõik, mis ta laval ja lavaga ühenduses oli nautinud ja kannatanud; ta õnnistas mõttes vagu mehi, kes oskasid oma kasvandikke sellisest piinast päästa ja vastavalt oma veendumusele ja põhimõtetele sääraseid ohud oma ringist välja ajada.

Tema saatja aga ei andnud talle palju mahti mõtisklemiseks, vaid jätkas:

«Kuna meie kõrgemaks ja pühamaks põhimõtteks on mitte ühtki eeldust ja talenti vääriti juhtida, siis ei jää meil muidugi kahe silma vahele, et sellises rohkearvulises õpilasperes küll ka loomupärast näitlejaannet selgesti esile kerkib; see avaldub aga lihtsas, vastupanumatult järeleahvimise lustis — matkitakse võõraid karaktereid, kujusid, liigutusi, kõnet. Muidugi ei soodusta me seda, kuid jälgime kasvandikku täpselt, ja kui ta oma loomusele täiesti truuks jääb, siis, olles kõikide rahvuste suurte teatritega ühenduses, saadame me selle läbiproovitud näitlejatalendi otsemaid teatrisse, et ta laval otsekui part tiigis saaks oma tulevasele paterdamisele ja prääksumisele kiiresti juhatust.»

Wilhelm kuulas seda juttu kannatlikult, kuid ainult pooliti veendunult, võib-olla pisut pahaseltki: sest inimene on nii kummalise meelega, et ta võib mõne armatatud asja väärtusetuses küll kindel olla, temast lahku lüüa, teda isegi ära needa, kuid ei taha teadagi, et teised asja samal kombel kohtlevad, ja võib-olla ei ärka vasturääkivuse vaim, mis elab kõigis inimestes, ilalgi nii elavalt ja aktiivselt kui sellisel juhul.

Tunnistagu ometi nende poognate toimetaja, et ta selle imeliku koha pisut nagu vastu tahtmist läbi laskis. Kas pole ka tema mitmeski mõttes kulutanud teatritele rohkem elu ja jõudu kui vaja? Ja kas suudaks teda küll veenda, et see oli tema poolt andestamatu eksitus, viljatu vaevanägemine?

Kuid meil ei jää aega süveneda sellistesse vastumeelsetesse mälestustesse ja järeלטunnetesse, sest meie sõbra tabas meeldiv üllatus, kui ta kohtas uuesti ühte

Kolmest, ja nimelt eriliselt meeldivat nendest. Vastutulelik leebus, mis kuulutas puhtaimat hingerahu, mõjus ülimalt kosutavalt. Usaldades võis meie rändur sellisele inimesele läheneda ja ta tundis, et tema usaldusele vastati.

Siin sai ta nüüd kuulda, et ülem on praegu pühaduste juures, annab seal juhatus, õpetab, õnnistab, sellal kui Kolm üksikult külastavad kogu õppeasutust ja kõikjal — vastavalt sügavale teadmisele ja alluvate ülevaatajatega kooskõlastatult — edasi juhatavad sissejuurutatut, aitavad ellu viia uusi algatusi ja niiviisi truult täidavad oma kõrget kohustust.

See suurepärane mees andis nüüd Wilhelmile üldise ülevaate õppeasutuse sisemisest olukorrast ja välistest sidemetest, samuti teadmisi kõigi nende mitmesuguste osakondade vastastikusest mõjust; ka sai Wilhelmile selgeks, kuidas kasvandikku võib lühema või pikema aja järel ühest osakonnast üle viia teise. Ühe sõnaga, kõik sobis seni kuulduga täiesti kokku. Ühtlasi valmistas talle palju rõõmu kirjeldus oma pojast, ja kava, kuidas noorukit edasi juhtida taheti, pidi ta täielikult heaks kiitma.

Üheksas peatükk

Pärast seda kutsusid ülevaataja ja ta abiline Wilhelmi kaevurite peole, mis varsti pidi algama. Vaevaliselt läksid nad ülesmäge. Wilhelm uskus isegi märkavat, et nende juht vastu õhtut veel aeglasemalt edasi astus, nagu ei oleks pimedus juba isegi küllalt takistusi nende tee veeretanud. Kui neid aga sügav südaöö ümbritses, lahenes talle see mõistatus; ta nägi, kuidas väikesed tulukesed paljudest kuristikudest ja orgudest virvendades vastu paistsid, tulijoonteks pikenesid, üle mäeselgade ronisid. See nähtus oli palju sõbralikum kui avanev vulkaan, mis oma sädemeid pilduva mürinaga kogu ümbruskonnale kadu kuulutab, aga ometi hõõgus ta pikapeale palju võimsamalt, laiemalt ja tihedamalt, vilkus nagu tähevöö, küll mahedalt ja armsalt, kuid siiski julgelt üle kogu ümbruse kumades.

Kui saatja oli tüki aega nautinud Wilhelmi imet-

lust — sest nende nägusid ja kogusid, samuti kui nende teedki, valgustas kaugusest paistev kuma —, alustas ta juttu:

«Te näete siin tööpoolest kummalist vaatemängu; need tulukesed, mis aasta läbi päevad ja ööd maa all säravad ja liiguvad ning peidetud, vaevalt kättesaadavate maapõuevarade päevavalgele toomist soodustavad, need tulukesed vilguvad ja välguvad nüüd oma kuristikest esile ja valgustavad pimedat ööd. Vaevalt võib kunagi näha sellist rõõmustavat vägede ülevaatust, kus kõige kasulikum, all-maa levinud, meie silme eest varjatud tööala meile oma täies külluses avaldub ja suurt salajast liitu ilmutab.»

Sellise jutu ja mõttemõlgutuste saatel jõudsid nad kohta, kus kõik tulukesteojad jooksid kokku tulukestemereks ümber heledalt valgustatud platsi otsekui saare. Meie rändur seisis nüüd pimestavas valgussõõris, kus tuhanded vilkuvad tulukesed moodustasid aimusrikka kontrasti oma mustaks taustaks liitunud kandjatega. Sedamaid kõlas ülrõõmus muusika mehise laulu juurde. Masinajõul liikuvad õõnsad dekoratsioonkaljud avasid pealtvaatajate silmarõõmuks peagi oma särava sisemuse. Lavalised ettekanded ja kõik muu, mis sellisel momendil rahvahulka lõbustab, ühinesid siin, et üht-aegu äratada ja rahuldada rõõmsat tähelepanu.

Aga milline imestus valdas meie sõpra, kui teda esitleti peameestele ja ta nende hulgas silmas tõsisel ja soliidse mäekaevurirüüis Jarnot! «Mitte asjatult,» hüüdis viimane, «ei muutnud ma oma endise nime tähendusrikkamaks Montaniks; sa leiad mind siin mäekaevanduse saladustesse pühendatuna ja palju õnnelikumana selles piiratud eluringis maa all ja maa peal, kui sa võid arvata.»

«Küllap sa nüüd oma suurte kogemuste juures oled heldem seletuse ja õpetusega, kui sa olid seda minu suhtes viimati tollel mäe- ja kaljutipul,» vastas Wilhelm.

«Mitte põrmugil!» kostis Montan. «Mäed on tummad meistrid ja koolitavad vaikivaid õpilasi.»

Pärast etenduse lõppu söödi paljude laudade juures. Et kõik külalised, kes olid ilmunud kas kutsutult või

kutsumata, mäeasjanduse alale kuulusid, siis algaski laua ääres, kus Montan oma sõbraga oli istet võtnud, otsemaid tööalane jutt; räägiti üksikasjaliselt mäestikust, maa-alustest käikudest ja lademikkudest, ümbruskonna soonkivimitest ja metallidest. Kuid peagi kandus vestlus üldisele pinnale, ja juttu polnud mitte millestki vähemast kui maailma loomisest ja tekkimisest. Siin ei jäänud aga keskustelu kuigi kauaks sõbralikuks, pigem läks sedamaid lahti elav vaidlus. Paljud tahtsid tõendada, et kogu meie maakera pealispind oli kaetud veega, mis järk-järgult alanes; nad tõid oma väite toetuseks orgaaniliste mereelanike säilmed, mida leidub nii kõrgemal mägedel kui ka tasastel nõlvakutel. Teised, ägedamad vaidlejad, laskisid seevastu maakeral esmalt hõõguda ja sulada ning ka täielikul tulel valitseda, mis pärast seda, kui ta pealispinnal oli küllalt leegitsenud, lõpuks maakera sügavusse tagasi tõmbus, kuid ikka veel tormiliselt tegutses nii maal kui ka meres määratsevate vulkaanide kaudu, moodustades kõige kõrgemaid mägesid üksteisele järgnevate pursete ning samuti järk-järgult maad üleujutava laava abil; need vaidlejad püüdsid teistele selgeks teha, et ilma tuleta ei lähe ju midagi palavaks, et tegelik tuli eeldab ju alati kollet. Niipalju kui need väited ka elukogemustele vastasid, polnud mõned mõtetevahetajad nendega ometi päri; nad tõendasid, et maakera rüpes juba täiesti väljakujunenud, võimsad maastikuvormid suruti vastupandamatute, elastiliste jõudude poolt maakera koorest läbi, kõrgustesse; selles möllus paisati nii mõnigi osa neist üle ümbruskonna ja kaugemalegi laiali ning killustati; oma vaadete toetamiseks toetusid need vaidlejad mõningatele nähtustele, mida ilma sellise eelduseta kuidagi ei oleks ära seletada saanud.

Neljas, olgugi mitte rohkearvuline partei muigas selliste asjatute püüete üle ja kinnitas, et üpris paljusid meie maakera pealispinnal esinevaid nähtusi ei suudaks keegi iialgi ära seletada, kui ei võetaks appi teooriat, et suuremad ja väiksemad mäestikud on atmosfäärast alla kukkunud ja laiad, avarad maa-alad sel kombel kinni katnud. Need vaidlejad tõid tõenduseks suuremaid ja väiksemaid kaljumassiive, mida leidub laialipillutuina pal-

judes maades ja mida koguni veel meie päevil peetakse taevast alla langenuiks.

Lõpuks võtsid kaks või kolm vaikset külalist appi koguni ülikareda pakaseperioodi ja nägid vaimus kõrgetelt mägedelt kaugemale alla tasandikule ulatuvais jääliustikes otsekui lihkerada rasketele ürgkivimi massiividele, mis sel libedal teel aina kaugemale ja kaugemale veeresid. Pärast järgnevat sulamisepohhi vajusid nad põhja ning jäid nii igaveseks võõrale pinnale. Ka pidi ujuv ajujää võimaldama tohutute kaljurüngaste rändamist põhjamaalt. Kuid need tublid mehed ei suutnud oma pisut jahedate vaadetega läbi lüüa. Kõik pidasid võrreldamatult loomulikumaks välja astuda sellise maailmaloomise poolt, mis toimus kolossaalsete kärgatuste ja kerkimiste, metsiku möllu ja leegitseva lingutamise saatel. Kuna nüüd muide vein oma loomaga tugevasti kaasa mõjus, siis oleks see hunnitu pidu peaaegu elukardetava käsikähmlusega lõppenud.

Päris segaseks ja süngeks muutus meel aga meie sõbral, kes juba lapsepõlvest kandis hiljakesi oma põues pilti vaimust, mis lehvis vee kohal, ja suurest veeuputusest, mis ulatus viisteist küünart üle kõige kõrgema mäetipu. Tema kujutluses näis nii hästi korraldatud, kasvanud ja elustatud maailm nende kummaliste kõnede mõjul kaootiliselt kokku varisevat.

Teisel hommikul ei jätnud ta tõsiselt Montanilt selle kohta seletust pärimata, vaid hüüdis:

«Ma ei suutnud sind eile mõista; sest kõigi nende imelikkude asjade ja juttude hulgas lootsin ma lõpuks sinu arvamist ja otsust kuulda — selle asemel olid sa pea ühe, pea teise poolel ja püüdsid alati seda, kes parajasti vaidles, tema arvamises toetada. Nüüd aga ütle mulle tõsiselt, mis sa sellest mõtled, mis sa sellest tead.»

Seepeale vastas Montan:

«Tean niisama palju kui need rääkijad ja ei tahaks selle üle mõeldagi.»

«Aga siin on niipalju vastukäivaid arvamusi,» ütles Wilhelm, «ja ometi öeldakse ju, et tõde on keskel.»

«Mitte sugugi!» kostis Montan, «keskele jääb probleem, võib-olla on see lahendamatu, võib-olla pääseb sellele juurde, kui vastavalt peale hakata.»

Kui sel kombel veel tükk aega sinna-tänna oli mõt-
teid vahetatud, jätkas Montan usaldaval toonil:

«Sa laidad mind, et ma igameest tema arvamuses toe-
tasin, seda enam, et igal arvamusel võivad olla ikka
veel esilekerkivad argumendid; ma suurendan sellega
segadust, see on õige. Aga õigupoolest ei saa ma sellist
vaidlust enam tõsiselt võtta. Olen täielikult veendunud,
et kõige armsamat, ja need on ju ometi meie veendu-
mused, peab igamees täis sügavaimat tõsidust iseene-
sele hoidma: igaüks teab ainult enese jaoks seda, mis
ta teab, ja seda peab ta salajas hoidma; niipea kui ta
selle välja ütleb, ärkab vasturääkivus, ja kui ta vaidlu-
sesse laskub, kaotab ta iseeneses oma tasakaalu ja tema
parim saab kui mitte hävitatud, siis ometi rikutud.»

Wilhelmi vastuvaidlemine andis Montanile põhjust
edasiseks seletamiseks:

«Kui inimene juba korra teab, mis talle tähtis on,
siis pole ta enam jutukas.»

«Aga mis talle tähtis on?» küsis Wilhelm läbematult.
«See on peagi öeldud,» vastas Montan. «Mõtelda ja
teha, teha ja mõelda, see on kõige tarkuse summa, seda
on ammust ajast tunnustatud, see on ammust ajast
kasutusel, kuigi mitte igaühe poolt mõistetud. Mõlemad
peavad elus igavesti edasi-tagasi liikuma otsekui sisse-
ja väljahingamine; nagu küsimus ja vastus ei peaks
teineteiseta esinema. Kes enesele teeb seaduseks selle,
mida inimloomuse kaitsevaim igale asjasündinule tasa-
hiljukesi kõrva sosistab — kaalu oma tegu mõttes,
mõtet teos — see ei saa eksida, ja kui ta eksib, siis
leiab ta peagi üles õige tee.»

Montan juhtis oma sõbra nüüd kaevanduse piirides
metoodiliselt ümber. Kõikjal võeti neid vastu kindla
kaevuritervitusega: «Önn kaasal!», millele nad rõõmsalt
vastasid.

«Küll ma tahaksin,» ütles Montan, «neile mõnikord
hüüda: «Mõistus kaasal!» sest mõistus on rohkem kui
önn; kuid rahvamassile on alati küllalt mõistusest, kui
ta ülemustele seda antud on. Kuna ma olen siin kui
mitte just käsutaja, siis ometi nõuandja, katsusin ma
mäestiku omadusi tundma õppida. Kõik püüavad kirgli-
kult kätte saada metalle, mida see mäestik sisaldab. Ma

katsusin nende asukohta iseenesele selgitada, ja see
õnnestus mul. Önn üksi ei saavuta midagi, vaid mõis-
tus, mis hüüab önni ligi, et teda reguleerida. Ma ei tea,
kuidas on tekkinud siinsed mäed, ei tahagi teada; aga
ma varitsen iga päev, et neilt nende varandusi ära võita.
Inimesed ahnitsevad tina ja hõbedat, mis puhkavad maa
põues; mina oskan neid metalle avastada; kuidas ma
seda teen, see jääb minu teada ja ma tagan, et ihalda-
tud varad leitakse. Minu sõna peale võetakse ette katse-
kaevamisi, need õnnestuvad, ja öeldakse, et mul on
önn. Mida ma oskan, seda oskan ma enesele, mis mul
õnnestub, õnnestub mul teiste jaoks, ja ükski ei mõtle,
et tal samal teel samuti õnnestub. Nad kahtlustavad
mind, et mul on nõiavits; kuid nad ei märka, et nad
mulle vastu räägivad, kui ma millegi mõistlikuga välja
tulen, ja et nad sellega enesel ära lõikavad tee hea ja
kurja tundmise puu juurde, kust neid prohvetlikke raage
saaks murda.»

Wilhelm, julgustatud sellest jutust ja veendunud, et
ka temal oli õnnestunud oma senise mõtte ja teoga,
olguigi hoopis erineval alal, sõbra nõudmisi peamises
joones rahuldada, andis nüüd aru ajast, mis ta oli kulu-
tanud sellest alates, kui sai loa oma kohustuslikku rän-
nakut mitte enam päevade ja tundide, vaid oma hari-
duse täiendamise tõsise eesmärgi kohaselt jagada ja
kasutada.

Juhuslikult polnud siin seekord pikka juttu vaja; sest
üks oluline sündmus andis meie sõbrale võimaluse oma
juba saavutatud oskust osavalt ja edukalt rakendada ja
inimestele tööpoolest kasulik olla.

Mis liiki see sündmus aga oli, seda ei tohi me käes-
oleval hetkel veel ilmutada, kuigi lugeja varsti, veel
enne kui ta selle kõite käest ära paneb, sellest küllaltki
teada saab.

Kümnes peatükk

HERSILIELT WILHELMILE

Kogu maailm viskab mulle juba pikkade aastate kes-
tel ette, et olen tujukas ja kummaline tütarlaps. Kui ma
seda ehk olengi, siis ilma oma süüta. Inimestel pidi

minuga kannatust olema, ja nüüd on mul tarvis kannatust iseenesega, oma kujutlusvõimega, mis mulle isa ja poja, küll koos, küll vaheldumisi ikka jälle silme ette toob. Tundun enesele süütu Alkmenena, keda pidevalt külastavad kaks olendit, kes võtavad teineteise kuju.

Mul on teile palju öelda, ja siiski kirjutan teile, nagu näib, aihult selleks, et mul on jutustada ühest seiklusest; kõik muu on ka küllalt seikluslik, kuid mitte seiklus. Niisiis asugem tänase juurde:

Ma istun kõrgete pärnade all ja lõpetan parajasti väga nägusat kirjataskut, ilma et ma selgesti teaksin, kes selle saama peab, isa või poeg, aga kindlasti üks neist; siis astub minu juurde noor käsikaupmees korvikeste ja kastikestega, ulatab mulle tagasihoidlikult ametliku tõendi, mis lubab tal mõisates kaubitseda; vaatatan ta kaubakesed läbi kuni lõpmatute pisiasjadeni, mida ükski ei vaja ja igamees ostab, lihtsalt lapselikust tungist omandada ja pillata. Poiss näib mind tähelepanelikult silmitsevat. Tal on mustad, pisut kavalad silmad, hästijoonistatud kulmud, rikkalikud lokid, pimestavad hambad, ühe sõnaga, te mõistate mind, midagi idamaist.

Ta esitab mitmesuguseid küsimusi, mis puutuvad perekonnaliikmetesse, kellele ta igal juhul midagi oma kaubast pakkuda tohiks; igasuguste keerutustega oskab ta juttu nii juhtida, et ma oma nime nimetan. «Hersilie,» lausub poiss tagasihoidlikult. «Kas Hersilie andestab, kui talle üle annan ühe sõnumi?» Vaatan talle imestunult otsa, ta tõmbab põuest välja tillukese kiltkivitahvikese valges raamis, nagu neid valmistatakse mägedes lastele esimeseks kirjatähtede õppimiseks; võtan selle vastu, näen seal kirja ja loen terava krihvliga puhtalt graveeritud ridu:

FELIX
ARMASTAB
HERSILIET.
TALLMEISTER
TULEB VARSTI.

Olen rabatud, mind paneb imestama see, mis ma käes hoian, oma silmadega näen, kõige rohkem aga see, et saatus kipub end veel kummalisemaks tunnistama, kui

mina seda olen. «Mis see olgu!» ütlen ma enesele; ja väike kelm on mulle lähemal kui kunagi, jah, mulle tundub, nagu puuriks ta pilt end mu silmadesse.

Nüüd esitan ma küsimusi ja saan imelikke, mitte-rahuldavaid vastuseid, pinnin poissi, kuid ei saa midagi teada; ma mõtlen järele, ja ei saa mõtteid õieti kokku. Lõpuks taipan ma meie sinna-tänna keerutatud jutust niipalju, et noor kaubitseja oli oma teekonnal käinud ka pedagoogilises provintsis ja võitnud mu noore austaja usalduse. Viimane kirjutas noorelt kaubamehelt ostetud tahvlikesele oma read ja töötas talle kas või sõnakese vastuse eest parimaid kingitusi. Noormees ulatas mulle sedamaid taolise tahvlikese, neid oli tal oma kaubakastis rohkemgi, ühtlasi ka krihvli, kusjuures ta nii sõbralikult ja tungivalt palus, et ma need mõlemad vastu võtsin, mõtlesin, uuesti mõtlesin, midagi välja mõelda ei suutnud ja kirjutasin:

HERSILIE
TERVITUS
FELIXILE.
TALLMEISTER
KAITUGU HASTI.

Silmitsesin oma kirjutist ja mind pahandas see kohmakas väljendus. Selles polnud ei õrnust, vaimukust ega teravmeelsust, vaid paljas kohmetus, ja miks? Seis ju ühe poisi ees, kirjutasin ju ühele poisile; kas midagi sellist pidi mind tasakaalust välja viima? Arvan koguni, et ma ohkasin ja kavatsesin just oma ridu ära kustutada, kuid noor kaubamees võttis mul tahvlikese nii osavalt käest ära, palus minult sellele midagi vastu pidavat ümbermähkimiseks, ja nii see sündiski, et ma — ei tea isegi, kuidas see juhtus — tahvlikese kirjataskusse pistsin, paela ümber sidusin ja tasku kinniseotuna poisile ulatasin, kes selle väga meeldival kombel vastu võttis, sügavalt kummardades veel hetke viivitas, nii et mul parajasti aega jätkus talle oma rahapungakest pihku pista ja iseenesega pahandada, et ma talle küllaldaselt ei tasunud. Ta lahkus kombeka rutuga ja oli, kui ma talle järele vaatasin, juba kadunud; ei saanud mina aru, kuidas.

Nüüd on see möödas, olen jälle keset argielu ja usun vaevalt sellesse nähtusesse. Kas ei hoia ma käes tahvlikest? See on väga nägus, tähed üpris kaunid ja hoollega veetud; usun, et oleksin seda suudelnud, kui ma poleks kärtnud sellega kustutada kirja.

Võtsin endale aega, enne kui ma eeltoodu kirja panin; aga minu mõtted ei suuda seda asja kuidagi edasi viia. Igatahes oli kaubitseja kujus midagi saladuslikku; selisteta ei saa romaanid praegu läbi, kas peame neid siis ka tegelikus elus kohtama? Meeldiv, kuid kahtlane, võõrapärane, kuid usaldustäratav; miks pidi ta ka enne lahkuma, kui mu hinges algas see segadus? Miks polnud mul küllalt vaimujõudu, et teda sündsalt moel kinni pidada?

Pärast väikest vaheaega võtan ma sule uuesti kätte, et oma pihtimust jätkata. Mind kippus meelitama poisist noormeheks küpseva austaja püsiv sümpaatia; aga siis meenus mulle, et selles pole midagi haruldast, et selleealised noorukid vanematele naistele pilku heidavad. Tõepoolest, noorematel meestel on salapärane nõrkus vanemate naiste vastu. Varem kui see veel mind ennast ei riivanud, naersin ma selle üle ja kuulutasin kurikavalalt, et see on mälestus amme- ja imikuõrnu- sest, millest noorukid end alles äsja olid lahti rebinud. Nüüd pahandab see mind, et ma asjast nõnda mõtlesin: alandan hea Felixi tagasi lapsepõlve, ja siiski ei tunne ma ka ise ennast mingis mõnusas seisukorras. Ah, milline vahe on selles, kas arvustad ennast või teisi!

Üheteistkümnnes peatükk

WILHELMILT NATALIELE

Juba päevi käin ma ringi ja ei saa niikaugele, et võtaksin sule kätte; öelda on nii paljugi, suuliselt sünniks muidugi sõna sõnast, areneks hõlpsasti jutt jutust; sellepärast lase mul, kaugel ränduril, ainult kõige üldisemaga alustada; see juhhib mind siiski lõpuks sellele kummalisele, mis mul on teatada.

Sa oled kuulnud noormehes, kes mererannas jalutades leidis aerutulli; huvi, mis leid temas äratas, sundis teda hankima aeru kui hädavajalikult juurdekuuluvat asja. Aga ka sellest polnud suuremat tulu; ta püüdis nüüd tõsiselt paati saada ja saigi selle. Kuid paadi, aeru ja tulliga kuigi kaugele ei jõua; ta muretses purje- raad ja purjed ning ajapikku kõik, mis laevasõidu kiiruseks ja mugavuseks on nõutav. Sihikindla usinusega saavutas ta suurima osavuse ja oskuse; õnn naeratas talle, lõpuks sai ta suurema laeva omanikuks ja isandaks, ja nii läks ta elu edutähe all edasi, ta võitis endale meresõitjate seas poolehoidu, lugupidamist ja nime.

Kuna ma lasen sul nüüd seda mõnusat lugu veel kord lugeda, pean tunnistama, et ta ainult õige kauges mõttes siia juurde kuulub, kuid mulle teed rajab selle väljendamiseks, mis mul on kirjutada. Vahepeal pean veel tagasi minema kaugemate asjade juurde.

Võimed, mis inimeses on varjul, lasevad end jagada üldisteks ja erilisteks; üldisteks tuleb pidada ükskõikseid-rahulikke tegevusi, mis ärkavad vastavalt asjaoludele ja juhuslikult selleks või teiseks eesmärgiks kindlaks määratakse. Inimese järeleaimamisanne on üldine; inimene tahab järele teha, jäljendada seda, mida ta näeb, ilma et tal oma sihi saavutamiseks oleks vähimaidki sisemisi ja väliseid vahendeid. Loomulikult järgneb sellest alati, et ta tahab teostada seda, mida sooritavad teised; kuid oleks ju siiski kõige loomulikum, kui poeg võtaks üle isa tegevuse. Siin on kõik koos: võib-olla juba erilisel sünnipärane, oma algkujul kindlaks määratud võime, peale selle järjekindel, astmelt astmele edasi viiv, harjutusega saavutatud osavus ja arenenud talent, mis sunnib meid ka sel juhul ettevõetud teel edasi sammuma, kui meis ärkaksid teised tungid ning juhiks meid meie vabal tahtel tegevuse juurde, milleks meile loodus pole kinkinud ei annet ega püsivust. Sellepärast on keskmiselt kõige õnnelikumad need inimesed, kes leiavad võimalust sünnipärase, nii öelda perekonnatalendi väljaarendamiseks koduses ringis. Oleme näinud selliste maalikunstnike sugukondi; mui-

dugi oli nende hulgas ka andevaesemaid, kuid nad andsid ometi midagi kõlblikku ja võib-olla paremat, kui nad oma mõõdukate loomupäraste võimete juures oleksid seda teha suutnud mõnel teisel, vabalt valitud alal.

Kuna aga ka ülaltoodu pole see, mis ma öelda tahtsin, siis pean ma mõnest teisest küljest katsuma läheneda sellele, mis mul sulle on teatada.

Kurb on sõprade eemalviibimise juures see, et me ei saa kasutada silmapilkselt kontakti ja ühenduse loomiseks oma mõtete ühendus- ja abilülsid, mis sõbraga vesteldes vilkalt nagu väljud arenevad ja läbi põimuvad. Niisiis olgu siin järgmisena lugu minu väga varasest noorusest.

Meie, vanas tõsisel linnas kasvatatud lapsed, tundisime ainult tänavaid ja müüridest piiratud väljakuid, peale selle ka valle, muldnõlvu kindluse väliskraavi ees ja naabrite aiamüüre. Aga et meid — või pigem endid — korra linnast välja vabasse loodusesse viia, selleks olid meie vanemad oma maal elavate sõpradega juba ammu kokku leppinud väljasõidu suhtes, mis aga alatasa edasi lükati. Viimaks muutus kutse ja ettepanek suvistepühiks külla sõita nii tungivaks, et see otsustati vastu võtta tingimusel, kui kõik on korraldatud nii, et õõseks jälle koju tagasi jõuame; sest vanematele näis võimatuna magada väljaspool oma voodit, millega nad ammu olid harjunud. Muidugi oli raske päeva rõõme nii kitsasse raami suruda: tuli külastada kahte sõpra ja valmis olla pikaks vestluseks, kuna selleks ju nii harva võimalusi avanes; sellest hoolimata lootsid vanemad, et saavad kõigega väga punktipealselt hakkama.

Kolmanda suvistepüha varajaseimal tunnil olime kõik reipalt reisivalmis, tõld sõitis määratud ajaks ette ja varsti jäid meie selja taha silmapiiri kitsendavad tänavad, väravad, sillad ja vallikraavid. Meie maaeluga harjumatu pilgu ees avanes vaba, avar maailm. Öösise vihma läbi värskendatud põldude ja aasade roheline, sellest kas heledam või tumedam pungade oma, mis just põõsaste ja puude okstel oli lahti puhkenud, ja igasse

külge oma pimestavat õielund laiutavad viljapuud — kõik see andis meile eelmaitse õnnelikest paradiislikest tundidest.

Jõudsime õigeks ajaks oma esimesse peatuskohta, auväärse vaimuliku juurde. Pärast ülisõbralikku vastuvõttu märkasime me peagi, et kirikupüha lõpp ei takistanud rahu ja vabadust otsivatel hingedel neid leida. Mina vaatlesin esmakordselt ja rõõmsa huviga maa majapidamist; ader ja äke, vanker ja käru, kõik kandid otsese kasutamise jälgi, linnainimesele isegi nii vastikuna tunduv sõnnik näis kogu selles ringis kõige hädatarvilikum olevat: seda oli hoolikalt kogutud ja teataval määral koguni nägusalt hunnikusse laotud. Kuid meie kõigele tundmatule ja siiski mõistetavale suunatud pilku kütkestas üpris varsti see, mis laskis end nautida: maitsvad koogid, värsked piim ja nii mõnigi maa päritoluga maiuspala, seda kõike silmitsesime me himukalt. Pärast väikesest aiast ja külalislahkest lehtlast lahkumist oli lastel lähemas metsatukas kiire, et täita ülesanne, mille vana heatahtlik tädi oli nende jaoks välja mõelnud. Nad pidid nimelt niipalju nurmenukke korjama kui vähegi võimalik ja need hoolikalt linna kaasa viima, sest kokkuhoidlik matroon oli harjunud neist üpris mitmesuguseid tervisjooke keetma.

Sellal kui me selles askelduses mööda aasu, metsaääri ja aiataguseid sinna-tänna jooksime, seltsisid meiega mitmed külalapsed, ja tundus, nagu muutuks korjatud kevadlillede lõhn üha kõhutavamaks, otsekui palsamil.

Meil oli juba nii hulgaliselt nurmenukkude varsi ja õisi kogutud, et me ei teadnud, kuhu neid panna; hakkasime varte küljest kollakaid õietorukesi ära noppima: sest õieti seisis asi ju ainult nendes; igamees püüdis oma kübarakesse, oma mütsikesse võimalikult palju õisi koguda.

Kuid vanim külalastest, minust mõni aasta ees, kaluripoeg, kellele see lillejant ei meeldinud, poiss, kes mind otse esimesel nägemisel eriti oli kütkestanud, kutsus mind kaasa jõe äärde, mis kaunis lähedalt mööda voolas ja selles kohas juba päris lai oli. Istusime paari õngeridvaga varjulisse paika kaldal, kust oli näha, kui-

das sügavas vaikes ja selges vees nii mõnigi kalake sinna-tänna vilksas. Mu seltsiline näitas mulle sõbralikult, mis teha tuleb, kuidas süüa õnge otsa kinnitada, ja mul õnnestuski paar korda järjestikku neid tillukesti õrnu vee-elanikke vastu nende tahtmist kuivale lennutada. Kui me nii rahulikult koos teineteise najale toetudes istusime, tundis mu kaaslane arvatavasti igavust ja juhtis mu tähelepanu madalale kruusapõhjale, mis viis meiepoolt kaldalt kaugele jõkke. Ta seletas, et see on kõige parem paik suplemiseks. Ta hüüdis lõpuks püsti hüpates, et ei suuda kiusatusele enam vastu panna, ja enne kui ma arugi sain, oli ta juba all, riidest lahti ja vees.

Kuna ta väga hästi ujus, siis läks ta madalast kohast peagi kaugemale, andis end voolu kanda ja tuli minu poole, sügavamasse vette; mul hakkas päris imelik. Rohutirtsud tantsisid mu ümber, sipelgad tulid kribinal lähemale, kirjud mardikad rippusid puude okstel, ja kuldsäralised päikeseneitsid, nagu mu uus sõber oli nimetanud kiile, hõljusid ja lehvisid vaimutaoliselt mu jalge all, kaldavee kohal. Mu seltsiline tõstis parajasti juurte vahelt välja suure vähi, näitas seda mulle lõbusalt ja peitis ta otsekohe jälle osavalt endisesse kohta — eesseisva vähiletuleku jaoks. Umberringi oli nii soe ja niiske, igatsesid päikesepaistest varju ja varjubahedusest alla veel jahedamasse vette. Seepärast oli poisikesel kerge mind alla peibutada; ma ei suutnud vastu seista, kuigi ta oma kutset just tungivalt ei korranudki, ja mu meel oli päris imelikult liigutatud — väikesest hirmust vanemate ees, millega seltsis veel kartus tundmatu elemendi suhtes. Aga varsti võtsin end kruusal riidest lahti ja sõandasin ettevaatlikult vette minna, kuid mitte sügavamale, kui see madal koht võimaldas; siin lubas sõber mul sulistada, eemaldus ise ujudes, tuli tagasi, ja kui ta veest välja astus, end päikesekiirtele kuivatamiseks välja sirutas, uskusin ma, et mu silmi pimestab kolmekordne päike: nii kaunis oli inimese keha, millest mul senini aimugi polnud. Näis, et tema vaatles mind samasuguse tähelepanuga. Pärast kiiret rõivastumist seisime me ikka veel otsekui katmatult vastamisi; meie südamed tõmbasid teineteise poole ja tuliste suudluste saatel vandusime me omavahel igavest sõprust.

Pärast seda aga tõttasime me kiiruga koju, just õigeks ajaks, et asuda koos seltskonnaga kõige meeldivamale, umbes poolteisttunnilisele jalgsirännakule läbi võsa ja metsa kohtuniku majani. Mu sõber saatis mind, me olime juba lahutamatud; kui ma aga poolel teel palusin luba oma sõpra kohtuniku korterisse kaasa võtta, lükkas pastoriproua selle palve tagasi vaikse märkusega, et see ei ole sünnis. Seevastu andis daam mu sõbrale tungiva ülesande — ta pidi püügilt tagasitulevale isale teatama, et pastoriproua peab koju jõudes ilmtingimata eest leidma ilusaid vähke, mida ta oma külalistele kui haruldusi tahab linna kaasa anda. Poiss lahkus, kuid lubas suud ja kätt andes mind täna õhtul sellel metsaserval oodata.

Jõudsimegi kohtuniku majja, kus meid vastu võttis sama maahõng, kuid peenemat liiki. Üliagara majaperenaise süü läbi hilinevad lõunasöök ei teinud mind sugugi kärsituks, sest mulle meeldis väga jalutuskäik hästihoolitsetud iluaias, kuhu mind juhatas ja saatis majatütar, pisut noorem kui mina. Iga liiki kevadlilled õitsesid nägusalt korraldatud klumpidel, täites neid üleni või kaunistades nende ääri. Mu saatjanna oli ilus, blond ja maheda loomuga; jalutasime sõbralikult koos, võtsime varsti teineteisel käest kinni ja ei soovinud midagi paremat. Nii möödusime me tulbipeenrast, nii ritta istutatud nartsissidest ja krookustest; väike perenaine näitas mulle mitut kohta, kus hunnitud hüatsindikellukesed juba õitsemist lõpetasid. Selle eest oli aga ka järgnevate aastaaegade eest hoolitsetud; juba haljendasid edaspidi õitsele lõõvate tulikate ja anemoonide põõsad; arvukatele nelgipuhmastele pühendatud hool töötas mitmekesist õieilu; aga juba lähemal ajal oli lootust puhkevatele, õierikastele liiliatele, mis olid üpris turgu istutatud rooside vahele. Ja nii mõnigi lehtla töötas lähemal ajal toretseda ja varju anda oma kitseenela, jasmiiini ja väänleva viinapuuga!

Kui ma nüüd nii paljude aastate takka vaatlen oma tookordset seisundit, siis tundub see mulle tõepoolest kadestamisväärse. Ootamatult, selsamal hetkel valdas mind eeltunne sõprusest ja armastusest. Sest kui ma

ilusa tütarlapsena jumalaga jätsin, lohutas mind mõte, et saan seletada neid tundeid oma noorele sõbrale, usaldan teda ja tunnen ühtlasi rõõmu nii tema osavõtust kui ka neidest värsketest tunnetest.

Ja kui lisada siia veel üks tähelepanek, siis tohin ma küll tunnistada, et kogu mu elu kestel on see välisilma esimene õideminek jäänud mulle looduse tõeliseks originaaliks, mille kõrval kõik muu, mis meie meeled hiljem vastu võtavad, paistab ainult koopiana, millel kogu ta sarnasuse juures originaaliga jääb siiski puudu algupärandi tõelisest hingest ja sisust.

Kuidas peaksime me ahastama, nähes välisilma nii külmana, nii elutuna, kui meie sisimas ei areneks midagi, mis õilistab loodust hoopis teisel viisil, annab meile loovat jõudu, mille abil võime iseennast keset seda loodust üha kaunimaks kasvatada!

Hämarus juba, kui lähenesime jälle sellele metsaservale, kus mu noor sõber oli lubanud mind oodata. Pingutasin oma silmi niipalju kui võimalik, et teda üles leida; kui see mul ei õnnestunud, lippasin pikkamööda astuvast seltskonnast ette, jooksin läbi puhmaste edasi-tagasi. Ma hüüdsin, ma kartsin; mu sõpra polnud näha ega kuulda; tundsin esmakordselt teravat valu, kahekordset, mitmetahulist.

Juba tõusis minus taltsutamatu nõue usaldava poolehoidu järele, juba muutus see vastupandamatuks vajaduseks — pidin vabastama oma hinge selle blondi tütarlapse pildist sõbraga lobisedes, kergendama oma südant neist tunnetest, mis väike neiu oli minus äratanud. Mu süda oli triiki, huuled juba sosistasid, et lasta südamel üle voolata; valjusti laitsin ma head poissi solvatud sõpruse, täitmata jäetud lubaduse pärast.

Varsti aga pidin ma raskemaid katsumusi tunda saama. Asula esimestest majadest tormasid naised karjades välja, neile järgnesid kisendavad lapsed, ühestki polnud kõnelejat ega küsimustele kostjat. Nägime, kuidas teiselt poolt, ühe nurgamaja tagant ilmus leina-

rong; näis, et seal viidi surnukeha, aga mitut, sest kanti ja kanti lõpmata. Ahastuskisa kestis edasi, kõvenes, rahvahulk jooksis kokku. Nad on uppunud, kõik koos uppunud! See! Kes? Milline? Emad, kes nägid oma lapsi enese ümber, olid lohutatud. Aga üks tõsine mees astus pastoriproua juurde ja ütles talle:

«Õnnetul kombel jäin ma liiga kauaks välja, mu poeg tahtis minu ja oma lubadust täita, nüüd on siis Adolfi uppumissurm viis seemet kandnud.»

Mees — see oli kalur ise — läks leinarongile järele, me seisime ehmatuses tardunuina. Siis astus üks pisike poiss ligi, ulatas vaimuliku abikaasale koti ja ütles:

«Siin on vähid, pastoriproua,» ja tõstis oma kandami kõrgete. Me pelgasime seda nagu kõige hirmsamat asja, hakkasime küsima, uurima ja saime niipalju teada: see viimane poisu oli kaldale jäänud, tema korjas neid vähke kokku, mis teised talle perve alt välja viskasid. Lisaks saime aga pärast rohkeid edasi-tagasi küsimusi teada: Adolf kahe suurema poisiga olid vette läinud, kaks nooremast hakkasid neile kutsumatult abiks, neid ei saanud riidlemise ega ähvardamisegagi kaldale tagasi ajada. Adolf oma kaaslastega oli juba peaaegu üle jõudnud libedate kividega kardetavast kohast, kaks järeletulnud poissi libastusid kivil, haarasid teineteisest kinni ja kiskusid teineteist aina vee alla; nii sündis lõpuks ka eesmistega, ja kõik vajusid sügavasse vette. Adolf kui hea ujuja oleks end päästa suutnud, aga kõik hoidsid surmahirmus temast kinni ja kiskusid ta põhja. Siis jooksis see pisike poiss karjades külla, enesel vähikott kõvasti käes. Koos teiste appiruttajatega tõttas õnnetuskohale ka juhuslikult tagasi tulnud kalur; nad tõmbasid poisikesed üksteise järel veest välja, lapsed olid surnud ja nüüd kanti nad vallamajja.

Pastor ja mu isa läksid mõttlikult vallamaja poole; täiskuu oli kerkinud ja valgustas surmarada; ma järgnesin erutatuna, mind ei tahtud sisse lasta; olin kõige kohutavamas seisukorras. Ma tiirlesin ümber maja ja ei leidnud asu; lõpuks nägin pääseteed ja hüppasin läbi lahtise akna sisse.

Suures saalis, kus tavaliselt peeti igasuguseid koosolekuid, lamasid õnnetud õlgedel, alasti väljasirutatud

säravvalged kehad, mis helkisid isegi nõrgal lambipais-
tel. Ma viskasin kõige suurema laiba, oma sõbra peale;
ma ei suutnud enesele oma hingeseisundist aru anda,
nutsin kibedalt ja niisutasin lahkunu laia rinda lõpma-
tute pisaratega. Olin kuulnud midagi hõõrumisest, mis
sellisel juhul pidi aitama; ma hõõrusin oma pisarad
uppunu nahasse ja petsin end soojusega, mida need seal
tekitasid. Oma meeleheites tahtsin talle hingeõhku sisse
puhuda, aga ta hammaste pärliread olid kõvasti kinni
surutud; huuled, mis näisid veel meie lahkumissuudluse
pitsert kandvat, ei andnud vähimatki vastust. Inimli-
kus abis pettununa pöördusin ma jumala poole; ma anu-
sin, ma palusin, mulle tundus, nagu peaksin ma sel
hetkel imet tegema — veel kehas elava hinge ärkvele
hüüdma, selle veel läheduses hõljuva eluhõngu jälle
kehasse tagasi meelitama.

Mind tõmmati laiba juurest ära; nuttes ja nuuksudes
istusin tõllas ja kuulsin vaevalt vanemate juttu: meie
ema, nagu ma hiljem nii sageli korduvalt kuulsin, alis-
tus jumala tahtmisele. Mina olin sellal magama jää-
nud ja ärkasin hommikul hilja, mornis ja mõistatuslikult
mässulises meeleolus.

Kui ma aga einele läksin, leidsin ema, tädi ja köögi-
tüdruku tähtsal nõupidamisel. Vähke ei tohtinud keeta
ega lauale tuua; isa ei kannatanud sellist otsest mäles-
tust äsjatoimunud õnnetusest. Näis, et tädi neid harul-
dasi olendeid suure innuga enesele tahtis, kuid samas
riidles ta minuga, et olime jätnud nurmenukud kaasa
toomata; aga ta näis selles asjas peagi rahustuvat, kui
ema talle need elavalt läbisegi ronivad elukad tema
äranägemise järgi kasutamiseks üle andis. Seepeale
rääkis tädi köögitüdrukuga kokku, kuidas nende loo-
madega ümber käia.

Et selle stseeni tähendust selgitada, pean ma selle
naise, oma tädi, karakterist ja olemusest lähemalt jutus-
tama. Neid omadusi, mis ta loomuses valitsevat osa
mängisid, ei saanud kõlbelises mõttes mitte põrmugi
kiita, kuid siiski oli neil kodanlikust ja poliitilisest seis-
kohast võttes nii mõnigi kord hea toime. Ta oli sõna
kõige õigem asjas mõttes kopikakoi, sest teda kurvastas
iga natuke sularaha, mis ta sõrmede vahelt välja pidi

andma. Ta otsis oma vajaduste rahuldamiseks kõikjalt
asjaineid, mida võis hankida ilma hinnata, kas vaheta-
mise teel või mingil muul viisil. Nii olidki ülalmainitud
nurmenukud määratud teeks, mida tädi pidas tervisli-
kumaks kui ükskõik millist hiina teed. Ta tavatses
õelda, et jumal on andnud igale maale vajaliku, olgu
see siis toidu, maitseainete või arstimate alal; seepärast
pole vaja võoraste maade poole pöörduda. Nii kasvatas
ta oma väikeses aias kõike, mis tema meelest söökidele
maitset andis ja haigetele tervendavalt mõjus. Ta ei
küllastanud ühtki võorast aeda, ilma et ta sealt seda
liiki taimi kaasa poleks toonud.

Sellise meelelaadi ja kõige sellest tuleneva suhtes
anti tädi meelsasti järele, kuna ju tema virgalt kogu-
tud sularaha lõpuks ometi perekonnale tuluks pidi
tulema; ka oskasid isa ja ema selle ihnutsemisega täiesti
nõus olla ja seda soodustadagi.

Kuid tädi teiseks iseloomujooneks, aktiivseks ja väsi-
matult esilekerkivaks oli uhkus, et teda peetaks üpris
mõjurikkaks isikuks. Ja ta oli selle kuulsuse tõepoolest
ära teeninud ja saavutanud; sest ta oskas muidu nii
kasutat, naiste vahel sageli kahjulikku keelepeksu oma
huvides kasutada. Kõik, mis linnas toimus, ja sellest
tingituna ka kõikide perekondade sisemine elu oli talle
täpselt teada, ja ei leidunud hõlpsasti mingit kahtlast
lugu, millesse tädi poleks end segada osanud, mis tal
seda enam õnnestus, et ta alati ainult kasu taotles,
sellega aga oma kuulsust ja head nime aina tõsta mõis-
tis. Ta oli sobitanud nii mõnegi abielu, millega võib-olla
vähemalt üks pool asjaosalisi rahule jäi. Aga tema pea-
miseks tegevuseks oli nende inimeste soodustamine ja
edasiaitamine, kes mingit ametikohta või mingit teenis-
tust otsisid. Sellega lõi ta endale tõepoolest rohkearvu-
lise klientide ringi, kelle mõju ta siis hiljem jälle ära
kasutada oskas.

Küllalt tähtsa ametniku, õiglaselt range mehe lesena
oli ta selgeks õppinud, kuidas saab pisiasjadega võita
neid isikuid, kellele suuremate pakkumistega ligi ei
pääse.

Et aga ilma pikemate kõrvalekaldumisteta juturajale
jääda, olgu eeskätt märgitud, et ta oli osanud suure

mõjuvõimu saavutada ühe mehe juures, kes teenis tähtsal kohal. See isik oli niisama ihne kui tädigi ja oma õnnetuseks samavõrra suure söömaga ning maiasmokk. Nii et tädi esimeseks mureks jäi alati sellele mehele mingi ettekäändel maiuspalu söögilauale toimetada. Mehe südametunnistus polnud just kõige õrnemast liigist, aga tuli meelega viia ka tema julgusele ja jultumusele, et ta tõsistel juhtudel oma kolleegide vastupanu murraks ja nende poolt tõstetud kohusetruudusehäält summutaks.

Ja juhtus just parajasti, et tädi üht tühipaljast soosis; ta oli teinud kõik võimaliku, et seda inimest kusagile sisse sokutada; lugu võttis temale soodsa pöörde, ja nüüd kulusid talle vähid, milletaolisi tõepoolest harva nähti, õnnekombe otse marjaks ära. Vähke tuli hoolikalt sööta ja veidihaaval toimetada kõrge kaitsja lauale, kes söi tavaliselt üksi ja väga kehvalt.

Muide, õnnetu sündmus poisikestega põhjustas seltskonnas nii mõnegi kõneluse ja liikumise. Mu isa oli tollal üks esimesi, kes üldisest heategevusvaimust aetuna mõtles hoolitseva murega oma perekonnale, kogu linnale. Koos arukate arstide ja politseivõimudega püüdis ta kõrvaldada neid suuri takistusi, mis algul pidurdasid rõugepanemist. Suurem hool haiglates, vangide inimlikum kohtlemine ja kõik sellega seoses olev andis sisu kui mitte just ta elule, siis ometi tõuget lugemisele ja järelemõtlemisele; seejuures väljendas ta kõikjal oma veendumusi ja mõjus sellega nii mõneski asjas hästi.

Ta võttis kodanlikku ühiskonda, ükskõik millisele riigivormile see ka allus, kui loomulikku seisundit, millel olid omad head ja vead, oma tavaline käik, vahelduvalt rikkalikud ja kehvad aastad, juhuslikult ja korrapäratult esinevad rahesajud, üleujutused ja tulekahjud; isa arvates tuli heast kinni haarata ja seda ära kasutada, halba vältida või välja kannatada; aga miski pole soovitatavam, arvas ta, kui üldise hea tahte levimine, sõltumatult kõigist teistest tingimustest.

Selline meelelaad sundis teda jälle üles tõstma küsimust juba varem algatatud heategevuslikust üritusest; see oli surnukspeetute taas elluäratamine, ükskõik mil-

line õnnetu juhus oli neilt röövinud välised elumärgid. Sellistest kõnelustest jõudsin ma niipalju kuulda saada, et nende uppunud laste juures oli katsetatud ja kasutusele võetud vastupidiseid vahendeid, jah, õnnetud teataval määral just nendega lõplikult surmatud; edasi kuulsin ma arvamist, et võib-olla oleks neid kõiki aadrilaskmisega aidata saanud. Oma nooruslikus õhinas otsustasin salakesi, et ma ei jäta kasutamata ühtki võimalust kõige selle äraõppimiseks, mida õnnetusjuhtumi puhul on vaja osata, eriti aadrilaskmist ja muid taolisi asju.

Aga kui ruttu tõmbas mind tavaline argipäev enesega kaasa! Minus oli ärganud vajadus sõpruse ja armastuse järele, otsisin sellele kõikjalt rahuldust.

Sellal hakkasid mu meel ja mõte ning fantaasia lüüdatult tegelema teatriga; kui kaugele see nõrkus mind sel rajal viis ja võlus, ei tohi ma siin korratagi.

Kui ma aga nüüd pärast seda põhjalikku jutustust pean tunnistama, et ma ikka veel pole oma sihile jõudnud ja et ma ainult kõrvalteed mööda sinna loodan jõuda, mis on mul siis öelda! Millega suudan end vabandada! Igal juhul on mul ette tuua alljärgnev. Kui humoristil lubatakse oma jutuga ülepea kaela rappa minna, kui ta lõpuks jultunult jätab lugeja hoolde selle väljaleidmise, mis tema jutust hädakorral poolikus tähenduses mõista võib, kas ei peaks sama võimaldama siis ka arukale ja mõistlikule inimesele? Kas ei võiks ka tema valida kummalisena näiva väljendusviisi oma igasse suunda kiirguvatele mõtetele, kui need lõpuks kõik ühte tulipunkti kogunevad ja selgesti tunda annavad, kuidas kõige erinevamad inimest ümbritsevad mõjustused sunnivad teda otsusele, millele ta poleks tulnud mingil muul teel, ei sisemisest tungist ega välisest tegurist.

Kõige selle mitmekesise juures, mis mul veel öelda jääb, on mul valida, millest ma eelkõige peale hakkan; aga ka see on ükskõik, sa pead juba korra oma kannatuse kokku võtma, lugema ja edasi lugema; lõpuks lööb siiski korraga välja ja näib sulle täiesti loomulikuna see, mis ühe sõnaga öeldult oleks sulle ülimalt vei-

der tundunud, ja veider nimelt sellisel määral, et sa jutustusvormis antud sissejuhatusele pärast seda vaevalt veel mõneks silmapilguks oleksid tähelepanu kin- kinud.

Et aga mõnevõrragi õigetele rööbastele jõuda, otsin ma taas üles tolle aerutulli ja meenutan üht kõnelust, mis mul oli juhuslikult mu tunnete hoopis eriliseks äratuseks meie truu sõbra Jarnoga, kelle leidsin siit mägedest Montani nime all. Meie elu sündmustel on saladusrikas käik, mis ei lase end ette arvestada. Sa mäletad kindlasti seda arstiriistade taskut, mis teie tublil kirurgil kaasas oli, kui sa mulle, haavatuna metsas lebavale, appi tulid? See ese hiilgas tollal mu silmis niivõrd ja jättis mulle nii sügava mulje, et ma olin otse võlutud, kui ma seda aastate pärast märkasin noorema haavaarsti käes. Viimane ei omistanud taskule erilist väärtust; kõik instrumendid olid uuemal ajal paranenud ja otstarbekamalt sisse seatud, ja ma sain tasku seda hõlpsamini endale, et noorele kirurgile avan- nes seega võimalus endale kergemini uut hankida. Kandsin taskut alati kaasas, muidugi mitte kasutami- seks, kuid seda hoolikamalt kui lohutavat mälestust: ta oli ju selle hetke tunnistajaks, kus algas mu õnn, millele pidin jõudma alles mööda kaugeid kõrvalteid.

Jarno nägi taskut juhuslikult, kui me söepõletaja juures ööbisime. Ta tundis eseme otsekohe ära ja ütles mu selgituse peale järgmist: «Mul pole midagi selle vastu, kui inimesed peavad midagi säärast fetišiks, mälestuseks nii mõnestki ootamatust õnnehetkest ja mõnegi tähtsusetu olukorra tähendusriikkaist tulemus- test; see tõstab meid kõrgemale kui miski, mis osutab selgitamatule, see kosutab meid raskustes ja julgustab meie lootusi; aga oleks ilusam, kui need instrumendid oleksid mõjutanud sind ka õppima neid kasutama ja seda täitma, mida nad sinult tummalt nõuavad.»

«Pean tunnistama,» vastasin talle, «et olen korda sada sellele mõelnud; minus ärkas sisemine hääl, mis laskis mul nendega ühenduses ära tunda oma tõelist elukutset.» Jutustasin talle seepeale loo uppunud poisi- kestest ja kuidas ma tookord kuulda sain, et õnnetu- id oleks aadrilaskmisega aidata saanud; kuidas ma too-

lood nõuks olin võtnud kõike seda ära õppida, kuid et lga tund mind mu kavatsusest aina kaugemale viis.

«Siis pöördu nüüd selle juurde tagasi,» ütles mulle sõber, «näen sind juba nii kaua tegelevat asjadega, mis puutuvad inimese mõtetesse, meeltesse ja südamesse ning on nendega ühenduses; aga mis oled sa selle juures enese ja teiste heaks võitnud? Hingehädasid, millesse satume kas õnnetuse või oma süü läbi, ei suuda aru- saamine sugugi ravida, mõistus teeb seda vähe, aeg palju, kindel tegevus seevastu aga parandab nad põh- jalikult; siin peab igaüks kaasa ja iseenese peale mõjuma; seda oled sa enese ja teiste juures kogenud.»

Oma ägedate ja kibedate sõnadega, nagu see tal harjumuseks on, surus ta mu vastu seinale ja ma kuulsin nii mõnegi karmi väljenduse, mida ma korrata ei taha. Jutu lõpuks lausus ta, et miski ei vääri nii väga õppi- mise ja tegutsemise vaeva kui terve inimese aitamine, kes mingi juhuse läbi on vigastada saanud; aruka koht- lemise juures laseb end inimloomus kergesti korda seada, haiged peab arsti hoolets jätma, kuid ükski ei vaja haavaarsti rohkem kui terve inimene. Kirurg on teretulnud maaelu vaikuses ja kitsaimas perekonnarin- gis samuti kui lahingumõllus ja pärast seda; on tere- tulnud nii kõige magusamatel kui ka kõige kibedama- tel ja inetutel elumomentidel; kõikjal valitseb kuri saatuse vihasemalt kui surm ja niisama hoolimatult kui viimane, inimest veel koguni nüvetavamal, tema elu- rõõmu solvavamal viisil.

Sa tunned Jarnot ja sul ei tule oma mõtteid pingu- tada mõistmiseks, et ta säästis mind niisama vähe kui maailmagi. Kõige tugevamini aga toetus ta argumen- dile, et ta räägib minuga meie suure ühingu nimel. «Teie üldharidus ja kõik ettevõtmised sel alal on narritem- bud,» ütles ta. «Kõige tähtsam on see, et inimene midagi kindlasti oskab, oma kohustust nii eeskujulikult täidab nagu vaevalt keegi teine lähemas ümbruses, ja eriti meie liidus on selline inimene endastmõistetavalt vaja- lik. Sa oled just selles eas, kus midagi mõistusega ette võetakse, oma üritust arukalt arvustatakse, sellega õigest küljest pihta hakatakse, oma võimed ja oskus õigele eesmärgile suunatakse.»

Miks peaksin ma nüüd jätkama seda, mis on endast mõistetav! Ta andis mulle mõista, et saan loa vabanemiseks sellest kummalisest ja nii püsimatust elust; kuid on siiski raske seda luba minu jaoks hankida. «Sa oled seda liiki inimene,» ütles ta, «kes harjub hõlpsasti mõne asukohaga, aga mitte nii kergesti mõne elukutsega. Kõigile sellistele kirjutatakse meie poolt ette püsimatu elulaad, et nad võib-olla kindlama eluviisini välja jõuaksid. Kui sa tahad tõsiselt pühenduda kõige jumalikumale kõigist tööaladest, ilma imedeta rävda ja ilma sõnadeta imet teha, siis kosten ma sinu eest.» Nii rääkis ta läbematult ja lisas veel juurde kõike, mida ta kõneanne tal võimsate põhjenduste alalt esitada lubas.

Siin olen ma valmis lõpetama; lähemal ajal aga pead sa põhjalikult teada saama, kuidas olen kasutanud luba teatud kohtades pikemat aega peatuda, kuidas ma tegevusega, mille vastu ma alati salajast poolehoidu tundsin, üpris peatselt kohanesin, end sellel alal edasi arendasin. Aitab! Suure ürituse juures, millele teie vastu lähete, ilmun ma meie liitu kui kasulik ja vajalik liige ning astun teie teedele teatava kindlusega. Teatava uhkusega: sest olgu kiidetud see uhkus, et väärin teid!

KOLMAS RAAMAT

Esimene peatükk

Pärast eeltoodut ja kõike seda, mis sellele võis järgneda, oli Wilhelmil kõige rohkem südamel jälle seltsi liikmetele läheneda ja kusagil mõnda seltsi osakonda üles leida. Seepärast võttis ta abiks oma tabelikese ja välis tee, mis tootas teda teistest varem sihile viia. Kuna ta aga selleks, et kõige soodsamasse kohtumispunkti välja jõuda, pidi põiki läbi maa minema, siis oli ta sunnitud jalgsi vännakule asuma ja pakke laskma enese järel kanda. Aga tema jalavaev leidis igal sammul rikkalikku tasu, sest ta kohtas ootamatult üliarmsaid maastikke; need olid sellised, nagu neid ikka moodustab viimane mäestik vastu tasandikku: künkad metsatukkadega, hoolsalt ülesharitud tasased nõlvakud, kõik lagedad kohad haljendasid, mitte kusagil ei näinud silm ei järsakuid, viljatut või kündmata maa-ala. Meie rändur jõudis kõige sügavamasse orgu, kuhu ümbritsevatest kõrgustikkudest voolasid kokku kõik veed; ka see org oli hoolikalt üles haritud ja pakkus kaunist ülevaadet; saledad puud märkisid orupõhjast läbijooksvat jõge ja sellesse voolavate ojade lookeid. Ja kui Wilhelm kaardi, oma teejuhi, vaatlusele võttis, nägi ta imestades, et sellele tõmmatud joon lõikas läbi otse selle oru ja et ta niisiis vähemalt esialgu oli õigel teel.

Ta silmas mäeseljandikul metsatukas vana, hästisäilinud, erinevail ajajärgudel uusehitustega täiendatud lossi; mäejalamilt paistis rõõmus alev esilekerkiva silmatorkava võõrastemajaga; Wilhelm sammus selle poole ja peremees võttis teda küll sõbralikult vastu, kuid palus vabandust, et ta vastava loata ei või lasta võõrast külaliskonda, kes on üürinud teatavaks ajaks kogu võõrastemaja; sellepärast peabki ta kõik saabujad juhatama ühte vanemasse, kõrgemal asetsevasse hotelli.

Pärast lühikest läbirääkimist mõtles peremees järele ja ütles: «Praegu ei ole küll kedagi kodus; kuid on just laupäev, ja varsti ilmub valitseja, kes õiendab kõik möödunud nädala arved ja annab järgmiseks nädalaks oma tellimised. Tõesõna, nende meeste hulgas valitseb sünnis kord ja on lihtsalt lust nendega asju ajada, kuigi nad rahaküsimuses on kõik täpsed; sest ma ei saa nende pealt küll suurt tulu, aga oma kindla tasu.» Pärast seda selgitust palus ta külalist ülakorra suures saalis kannatlikult ära oodata, mis edasi saab.

Siin leidis sisseastuja eest avara puhta ruumi, täiesti tühja, kui välja arvata pingid ja lauad; seda enam hämmastas teda ühe ukse kohal suur tahvel, kust ta luges alljärgnevaid kuldsete tähtedega kirjutatud sõnu: *Ubi homines sunt modi sunt*, mida me tõlkes niimoodi ära seletame, et seal, kus inimesed seltskonnaks kogunevad, kujuneb otsekohe komme ja viis, kuidas nad koos viibivad ja kokku jäävad. Tõetera andis meie rändurile mõtlemist; ta võttis seda hea ettetähusena, leides, et need sõnad kinnitavad sama, mida ta oma elus oli mitu korda mõistlikuks ja kasulikuks tunnistanud. Ei kestnud kuigi kaua, kui ilmus valitseja, kes peremehe pool juba ettevalmistatuna pärast lühikest läbirääkimist ja ilma erilise uurimiseta meie sõbra omade hulka vastu võttis alljärgnevatel tingimustel: jäägu ta siia kolmeks päevaks, võtku kõigest, mis tema ümber sünnib, rahulikult osa ja juhtugu mis tahes — päriku põhjuste järele niisama vähe kui lahkumisel oma arve järele. Seda kõike pidi reisimees enesele meeldida laskma, sest volinik ei võinud üheski punktis järele anda.

Valitseja tahtis parajasti lahkuda, kui trepilt kostis laulu; kaks ilusat noormeest astusid lauldes ligi, valitseja tegi neile lihtsa märguandega teatavaks, et külaline on nende hulka vastu võetud. Laulu katkestamata tervitasid noormehed Wilhelmit sõbralikult, jätkates üpris meeldivat duetti, ja võis otsekohe märgata, et nad olid väga vilunud ja oma kunsti alal suured meistrid. Kui Wilhelm nende laulu vastu väga tähelepanelikku osavõttu ilmutas, lõpetasid noormehed ja pärisid võõralt, kas ka talle tema jalgsirännakute ajal mõni laul

pähe tuleb ja ta seda edasi sammudes omaette laulab. «Mulle pole loodus küll head lauluhäält kinkinud,» vastas Wilhelm, «kuid tundub, et mulle sisemiselt mingi saladuslik kaitsevaim rütmi ette sosistab, nii et ma siis rännakul käin igakord takti järgi ja samal ajal kuulen otsekui tasaseid helisid, mis saadavad mõnd laulu, mis mulle ühel või teisel viisil lahkelt meelde tuleb.»

«Kui te mõnd sellist mäletate, siis kirjutage ta meile üles,» ütlesid noormehed, «tahame näha, kas oskame teie laulvat deemonit helides saata.» Wilhelm võttis seepeale lehe oma kirjutustahvlilt ja andis lauljatele üle alljärgnevad read:

Alla mäest ja eemal kingul,
mööda orgu, teede peal
heliseks kui tiibu pingul,
nagu laulust liiguks seal.
Kuid ka pääsmatumaid kihke
lõpuks rõõm ja nõukus seob;
armastades püüdle sihte,
ning su elust saagu teod.

Pärast lühikest mõtlemist kõlas sedamaid rõõmus, ränduri sammule kohane duett, mis kordamistele ja kohatisele segiminekuks vaatamata aina edenes ja kuulaja kaasa kiskus; ta kahtles, kas on see tema enesemeloodia, tema esialgne teema, või on see alles nüüd nii kokku sobitatud, et selle juurde ei saa mõelda enam ühtki muud liikumisviisi. Lauljad olid sel kombel tükk aega rõõmsalt meelt lahutanud, kui sisse astusid kaks tugevat noormeest, kelle välimus laskis otsekohe aimata müürseppi. Seevastu tuli neile järgnevat meeste paari puuseppadeks pidada. Need neli, pannes oma tööriistad vaikselt maha, kuulasid laulu ja hakkasid peagi üpris kindlalt ja julgelt kaasa laulma, nii et tundus, nagu sammuks täielik rändurite salk liigutatud meeli üle mäe ja läbi oru, ja Wilhelm uskus, et ta pole ealeski kuulnud nii meeldivat, südant ja vaimu ülendavat laulu. Kuid tema nauding pidi veel suurenema, viimasele astmele välja jõudma, kui hiiglaslik mees trepist üles tulles oma tugevat, kindlat sammu parimagi tahtmise juures pidada ei saanud. Otsekohe pani ta oma raskete pakkidega seljakorvi nurka, ise aga istus pingile, mis kohe

ragisema hakkas ja teised naerma ajas, ilma et nad end ometi laulmises oleksid lasknud eksitada. Ent Wilhelm hämmastus väga, kui see eenoki* poeg oma tohutu bassiga samuti kaasa laulma hakkas. Saal vabises ja tähelepanu väaris see, et hiiglane omalt poolt refrääni otsekohe muutis ja nimelt alljärgneval kombel laulis:

... kõhklemata teosta sihte,
elu täitku aina teod.

Peale selle oli ka peagi tunda, et ta aeglustas tempot vastavalt pikaldasematele sammudele ja sundis teisi enesega jalga hoidma. Kui laulmine viimaks lõpetati ja sellest küllaldaselt rahuldust oli leitud, heitsid teised lauljad hiiglasele ette, et ta oli püüdnud neid eksiteele viia. «Mitte sinnapoolegi,» hüüdis süüdistatu, «teie olete need, kes mind eksitada tahavad; te püüate mul segi ajada mu sammu, mis peab olema mõõdetud ja kindel, kui ma oma kandamiga mäest üles, mäest alla astun ja siiski kindlal tunnil pean kohale jõudma ja teid rahuldama.»

Siis läksid kõik kohalviibijad üksteise järel sisse valitseja juurde ja Wilhelm märkas selgesti, et siin oli tegemist arvete õiendamise, mille suhtes ta rohke mat pärida ei tohi. Vahepeal tuli paar reibast ilusat poissi, kes seadsid kähku korda laua, kus leidis parasjagu sööki ja jooki, mispeale sisseastuv valitseja neid kõiki enesega toidust võtma palus. Poisid teenisid laua juures, kuid ei unustanud ka endid ja võtsid söömaajast püstijalu osa. Wilhelmile meenusid taolised stseenid ajast, kus ta veel näitlejate hulgas elas, kuid praegune laudkond tundus talle palju tõsisemana, selle püüdlused ei käinud nalja ja väliste pooside, vaid tähtsate elueesmärkide poole.

Selles suhtes andis talle kõige suuremat selgust töömeeste jutt valitsejaga. Neli tublit noormeest töötasid läheduses, kus võimas tulekahju oli kauneima provintsi linna tuhaks teinud; vähem juttu polnud ka sellest, et südi valitseja tegeles puidu ja muu vajaliku ehitus-

* Piibli järgi hiiglaste suguharu Lõuna-Kaananis.

materjali hankimisega, mis tundus külalisele seda mõistatuslikumana, et kõik töömehed paistsid siin kõige muu järgi otsustades sisserändajatena, mitte aga kohalike elanikena. Söömingu lõpul tõi Püha Kristof — nii nimetasid nad hiiglast — välja klaasitäie hüva kõrvalepandud veini une-eelseks lonksuks, ja rõõmus laul kõlas ilka veel laudkonna kõrvus, kuigi nad igaüks oma tuppä minnes üksteist enam silmaga ei näinud. Pärast seda juhutati Wilhelm üliarmsa väljavaatega tuppä. Viljarikast tasandikku valgustav täiskuu oli juba kõrgel ja äratas meie ränduri põues mälestusi samasugustest ja taolistest elamustest. Kõik armsad sõbrad hõljusid temast vaimus mööda, eriti elavalt aga Lenardo kuju, nii et ta uskus seda otse oma silmaga nägevat. See kõik lõi talle südamliku mõnutunde enne unerahule minekut, kui teda üliveider hää peaaegu ära oleks ohmistanud. See kõlas kaugusest, kuid näis tulevat siiski majast enesest; sest maja värises vahetevahel ja palgid kõmisesid, kui hää oma täies jõus kõlas. Wilhelm, kellel oli muidu tundlik kõrv kõiki helisid eraldama, ei saanud sel puhul aga midagi otsustada. Ta võrdles seda heli suure orelivile pöörinaga, mis juba oma tohutu jämeduse tõttu ei saa mingit kindlamat tooni anda. Raske on öelda, kas see öörahu rikkumine vastu hommikut järele andis või ei pööranud Wilhelm sellele ajapikku ära harjudes enam tähelepanu; lühidalt, ta jäi magama ja teda äratas tõusev päike lahkesti.

Vaevalt oli talle üks teenivatest poistest hommiku-eine toonud, kui tuppä astus isik, keda ta oli õhtulauas tähele pannud, ilma et ta tema suhtes mingile selgusele oleks jõudnud. See oli hea kehaehitusega, laiaõlgne, seejuures kärmas mees, kes osutus habemeajajaks, tõi esile oma tööriistad ja valmistus Wilhelmile sellist soovitud teenet osutama. Muide vaikis ta täiesti ja tegi oma tööd kerge käega, ilma et ta ise kas või häältkki oleks teinud. Seepärast alustas Wilhelm juttu ja ütles:

«Oma kunsti oskate te meisterlikult, ja ma ei tea tõesti, et oleksin tundnud teie noast õrnamat terariista oma põskedel; ühtlasi näib, et te seltskondlikest viisakusreeglitest täpselt kinni peate.»

Kelmikalt naeratades, sõrme huultele surudes hiilis vaikiv meistermees uksest välja.

«Tõesõnal» hüüdis Wilhelm talle järele. «Teie olete too Punamantel*, kui mitte isiklikult, siis vähemalt järeltulija kindlasti; teie õnn, et te minult sama vastu-teenet ei nõua: siis oleks teie käsi halvasti käinud.»

Vaevalt oli kummaline habemeajaja läinud, kui sisse astus meile juba tuttav valitseja, tuues kutse tänasele lõunasöögile, kusjuures see kutse päris imelikult kõlas: juhatus, nii teatas kutsuja selge sõnaga, ütleb võõra tere tulemast, kutsub ta lõunasöögile ja rõõmustab lootuse üle temaga lähemasse vahekorda astuda. Peale selle laskis juhatus pärida, kuidas külaline end tunneb ja kuidas ta vastuvõtuga rahul on. Wilhelm võis kõigest sellest, mis ta senini oli kogenud, ainult kiites kõnelda. Muidugi oleks ta meeleldi tahtnud valitsejalt, nagu ennist vaikivalt habemeajajaltki, teateid saada selle hirmsa hääle kohta, mis teda eelmisel ööl oli kui mitte just heidutanud, siis ometi häirinud; kuid mõeldes oma lubadusele, hoidus ta igast küsimusest ja lootis ilma pealetükkivaks minemata kas seltskonna poolehoiu või juhuse läbi soovikohast selgitust saada.

Alles siis, kui meie sõber üksi jäi, tärkasid tal mõtisklused selle kummalise isiku suhtes, kes oli lasknud teda lõunale kutsuda, ja ta ei teadnud õieti, mis sellest arvata. Üht või mitut ülemust neutrumi alla viia tundus talle liiaks kahtlasena. Muide oli mõtiskleja ümber nii vaikne, et ta pidas seda kõige vaiksemaks pühapäevaks, mis tal elus senini oli olnud. Ta väljus majast, kuulis aga kella-helinat ja sammus linnakese poole. Missa** oli parajasti lõppenud ja kirikust väljatrügivate linlaste ja maainimeste hulgas silmas ta kolme eilset tuttavat, üht puusepaselli, üht müürseppa ja üht teenrit-poissi. Hiljem märkas ta protestantlikult jumalateenistusest tulijate hulgas kolme teist. Kuidas ülejäänud oma palveid tavatsesid pidada, jäi talle teadmata; aga niipalju usaldas ta otsustada, et selles seltskonnas valitseb täielik usuvabadus.

* Saladuslik habemeajaja Musäuse muinasjutust «Tumm armastus».

** Katoliku usu jumalateenistus.

Lõunaks tuli Wilhelmile lossivärava ette vastu valitseja, et viia ta läbi mitmesuguste hallide suurde saali, kus ta külalist palus istet võtta. Paljud inimesed läksid mööda kõrvalolevasse saaliruumi. Nende hulgas oli näha juba tuttavaid nägusid, isegi Püha Kristof sammus mööda; kõik tervitasid valitsejat ja külalist. Kõige rohkem torkas meie sõbrale silma, et tulijad paistsid olevat kõik käsitöölised, oma tavalise kombe kohaselt, aga väga puhtalt riides; ainult väheseid võis kuidagi-moodi kantseleiametnikeks pidada.

Kuna uusi külalisi enam juurde ei tulnud, viis valitseja meie sõbra läbi nägusa värava avarasse saali; seal oli kaetud lõpmatu pikk laud, mille alumisest otsast ta mööda juhiti ülemise poole, kus seisis kolm inimest näoga saali poole. Aga kuidas hämmastus Wilhelm, kui ta lähemale astus ja ei jõudnud veel äraagi tunda Lenardot, kes talle kaela langes. Wilhelm polnud sellest üllatusest veel toibunud, kui juba keegi teine teda samuti tuiselt ja elavalt kaisutas ning ta veidriku Friedrichi, Natalie venna ära tundis. Sõprade vaimustus kandus kõigile koosviibijatele; kogu lauast kõlas rõõmu- ja õnnistushõiskeit. Aga korraga, kui oli istet võetud, jäid kõik vaikseks ja pidusöök kanti teatava pühalikkusega lauale ja samuti lasti seda enesele ka maitsta.

Söömaaja lõpul andis Lenardo märku; kaks lauljat tõusid püsti, ja Wilhelm imestas väga, kui kuulis oma eelse laulu kordamist, mida me — lähimate tagajärgede tõttu — peame vajalikuks jälle siia vahele nihutada.

Alla mäest ja eemal kingul,
mööda orgu, teede peal
heliseks kui tiibu pingul,
nagu laulust liiguks seal.
Kuid ka pääsmatumaid kihke
lõpuks rõõm ja nõukus seob,
armastades püüdle sihte,
ning su elust saagu teod.

Vaevalt oli see duett, mida saatis meeldivalt mõõdukas koor, lõpule jõudnud, kui teiselpool lauda tormakalt püsti tõusid kaks teist lauljat, kes laulu tõise ägedusega pigem ümber pöörasid kui seda jätkasid, kuid seda Wilhelmi imestuseks nõnda kõlada lasksid:

Kuis veel murtud sidet seada,
usaldus on purunenud;
võin ma öelda, võin ma teada,
kust ma viimaks leian end,
kui neil lahkmeil, kui sel rajal
nagu lesed härdana,
ühest ilma, teise najal
taas ja taas pean rändama!

Koor, kes seda salmi saatis, muutus üha rohkearvulisemaks, üha võimsamaks, kuid siiski sai sellest üpris hästi eraldada Püha Kristofi häält, mis kõlas alumisest lauaotsast. Lõpuks paisus laulus väljendatud kurbus peaaegu kohutavaks; lauljate vilumuse juures tõi sünge meeoleu tervikusse midagi fuugalikku, nii et see meie sõbrale hirmujudinad peale ajas. Tõepoolest näis, et kõik olid täielikult ühel meelel ja leinasid taga oma isiklikku elu just otsekui lõpu eel. Kõige kummalisemad kordamised, peaaegu vaibuva laulu sagedane taas-elustumine näisid lõpuks isegi juhatusel enesele kardetavana; Lenardo tõusis püsti, ja kõik võtsid otsekohe istet, katkestades laulu. Lenardo alustas sõbralike sõnadega:

«Ma ei saa teid muidugi laita, et te endale alati meenutate elulõppu, mis meil kõigil ees seisab, et selleks iga tund valmis olla. Kui elust väsinud, aastates mehed oma rahvast manitsesid: «Mõttele surmale!», siis tohime meie, elurõõmsad ja nooremad, küll end alalõpmata julgustada ja manitseda rõõmsate sõnadega: «Mõttele rännule!» Seejuures on muidugi hästi tehtud, kui mainitakse mõõdukalt ja reipalt seda, mis kas vabatahtlikult ette võetakse või milleks arvatakse end sunnitud olevat. Teie teate kõige paremini, mis meie juures kindlalt seisab ja mis on liikuv; laske meil ka seda nautida rõõmsalt ergutavates helides, selle auks tühjendan seekord lahkumiskarikat!» Siis jõi ta oma klaasi tühjaks ja istus; otsekohe tõusid püsti neli lauljat ja alustasid eelmisest erineval, mahedalt kokkusulaval toonil:

Ära peata oma sammu:
rõõmus tõus ja rõõmsad teed!
Käed ja pea täis reibast rammu —
kõikjal on ju kodus need.
Seal, kus päikest endas kannad,

närbub iga murejuur,
et end päikesele annad,
sestap maailm on nii suur.

Kui koor laulu kordas, tõusis Lenardo püsti ja kõik koos temaga; tema märguandel asusid kõik lauljad liikvele; laua alumises otsas istujad eesotsas Püha Kristofiga väljusid paarikaupa saalist, ja alustatud rännulaul muutus aina rõõmsamaks ja elavamaks; eriti hästi kõlas see aga siis, kui kõik lauljad kogunesid lossiaia terrassile, kust avanes vaade avarasse orgu, mille külusesse ja nägususse küll igamees meeleldi oleks jääda elama jäänud. Sellal kui rahvahulk oma äranägemise järgi sinna-tänna laiali läks, tutvustati Wilhelmit kolmandale eesistujale. See oli valitseja, kes oli andnud mitme suurema ja väiksema maavalduse vahel asetseva lossi ühingule niikauaks, kui viimane siia jääda suvatses. Ta oli ühingule mitmesuguseid soodustusi loonud, selle eest aga kui tark mees ka nii haruldaste külaliste kohalviibimist ära kasutada mõistnud. Sellal kui ta töömeestele odava hinna eest avas oma viljaaidad ja oskas hankida muudki toidupoolist ning kõige hädavajalikumat, laoti sel puhul ümber ammu lohakile jäetud katus, uuendati katusekere, veeti müüridesse kive, kohendati planke ja parandati kõiki teisi puudusi nii, et väljasurnud perekondade ammu hooletusse jäänud, lagunemiseisundis loss pakkus rõõmsat pilti elavate poolt kasutatud mugavast hoonest ja tunnistas, et elu loob elu ja et see, kes teistele on kasulik, sunnib ka teisi vajaduse korral enesele kasulik olema.

Teine peatükk

HERSILIELT WILHELMILE

Mu olukord tundub mulle nagu Alfieri* kurbmäng; kuna mul usaldusalused täielikult puuduvad, siis tuleb kõik lõpuks monoloogides läbi arutada ja, toesõna, kir-

* Vittorio Alfieri (1749—1803), itaalia klassikalise tragöödia looja.

javahetus teiega sarnaneb täiesti monoloogiga; sest õieti reageerivad teie vastused meie sõnadele ainult nii pealiskaudselt kui vastukaja, et neid sõnu haihtuda lasta. Olete te kas või ainult korrugi vastanud midagi, millele omakorda oleks võinud vastata? Teie kirjad pareerivad, lükkavad tagasi! Pilt oleks selline: kui ma püsti tõusen, et teile vastu minna, siis saadate te mind jälle kohale tagasi.

Eeltoodud read olid kirjutatud juba paari päeva eest; praegu on uus vajadus ja võimalus Lenardole käesolevat ära saata; seal leiab see kiri teid või osatakse teid leida. Kus mu saadeti teid ka ei leiaks, minu jutt käib nii: kui te pärast selle lehekese läbilugemist otsemaid istmelt üles ei karga ja nagu vaga rändur minu juurde ei rutta, siis tunnistate teid kõige mehelikumaks kõiki-dest meestest, s.t. kes on täiesti ükskõikne naissoo armastusväärseima omaduse vastu. Mõtlen sellega uudishimu, mis mind just sellel silmapilgul nii armu-tult piinab.

Heakene küll! Teie luksuskastikesele on võtmekene leitud. Seda ei tohi aga peale minu ja teie ükski teada. Võtke siis kuulda, kuidas see minu kätte sattus!

Mõne päeva eest sai meie kohtumees võõrastelt ameti-võimudelt järelepärimise, milles küsiti, kas keegi poisike pole sel ja sel ajal meie ümbruskonnas viibinud, kõik-sugu tempe teinud ja lõpuks ühe jultunud ettevõtte juu-res oma vammusest ilma jäänud.

Nii nagu seda kelmi seal kirjeldati, ei saanud enam kaheldagi, et poiss oli sama Fitz, kellest Felix niipalju jutustas ja keda ta endale nii sageli mänguseltsiliseks tagasi soovis.

Too ametkond palus nüüd mainitud kehakatet välja anda, kuna juurduse alla sattunud poiss oma tunnis-tuses sellele toetub.

Meie kohtumees kõneles juhuslikult sellest nõudmisest ja näitas meile selle ürbikese enne ärasaatmist ette.

Mind ajas hea või paha vaim oma kätt selle põuetas-kusse pistma; mu sõrmede vahele jäi midagi tillukest ja torkavat. Mina, kes ma müüdu nii kergesti jälkust tunnen, kōdi kardan ja pelglik olen, surusin sõrmed

kokku, pigistasin peo kinni, vaikisin, ja vammus saa-deti ära. Otsekohe valdas mind kõigist tunnetest kõige imelikum. Esimese vargsi heidetud pilguga nägin ja mõistsin, et see on teie kastikese võti. Nüüd kerkisid üles mitmesugused kummalised südametunnistuse pii-nad ja kahtlused. Võimatu oli oma leidu avaldada, seda käest ära anda; mis tulu on võtmest nendele võõrastele kohtuvõimudele, kuna see aga sõbrale kasuks tuleb! Siis vaevasid mu südametunnistust taas mõtted sellest, mis on õigus ja kohus, kuid nad ei suutnud minust jagu saada.

Näete nüüd, millisesse olukorda viis mind sõprus teie vastu: poolehoidust teie suhtes on hakanud järsku are-nema suurepärase organ, süda; milline kummaline sündmus! Oh, kui see ometi rohkem ei oleks kui sõp-rus, mis mu südametunnistust sel määral tasakaalus hoiab! Olen imelikult rahutu, see on midagi süütunde ja uudishimu vahepealset; kujutlen neid sadu sekeldusi ja pahandusi, mis mu teole võivad järgneda: seaduse ja kohtuga ei saa naljatada. Hersilie, see lihtsameelne, vahel sekka ka ülemeelik olend, kriminaalprotsessi sega-tuna: eks vii ju kõik sinnapoole, ja mis jääbki mul muud üle kui mõelda sõbrale, kelle pärast mul on sellised kannatused! Ma mõtlesin ka muidu teile, kuid vahete-vahel, nüüd aga teen seda lakkamatult; nüüd, kus mu süda peksab ja ma seitsmendale käsule mõtlen, pean pöörduma teie kui pühaku poole, kes mind kuritööle ajas ja mind sellest küll ka lunastada võib, ja nii on kastikese avamine ainuke, mis mind rahustaks. Uudis-himu kasvab kahekordselt võimsaks. Tulge tuulekiirusel ja tooge kastike kaasa! Küllap me siis omavahel kokku lepime, millise kohtu alla see saladus õieti kuulub; senini jääb ta meie vahele; sellest ei pea ükski teadma, olgu ta kes tahes.

Siin ta on! Aga mu sõber, mis ütlete nüüd lõplikult selle mõistatuse kohta? Kas ei meenuta ta kidadega noolt? Jumal olgu meile armuline! Kuid kastikese asetame algul avamatult minu ja teie vahele, ja kui me ta siis lahti teeme, sel-gub edaspidine iseenesest. Tahaksin, et kastis midagi ei oleks, ja mida kõike muud ma veel

tahaksin ja mida kõike muud ma veel jutustada võiksin — kuid selle hoian teie eest salajas, et te seda rutemini teele asuksite.

Aga nüüd veel täiesti tütarlapselik järelkiril! Kuid mis puutub kastikene õieti minusse ja teisse? Ta kuulub ju Felixile, tema leidis selle, tema on omanik, tema peame me kohale toimetama; ilma tema juuresolekuta ei tohi me kastikest avada.

Kuid milliseid sekeldusi see jälle toob! Asi nihkub aina edasi ja edasi.

Miks hulgute maailmas nii ringi? Tulge! Tooge kaasa veetlev poiss, keda ma ka korra jälle näha tahaksin.

Ja jälle algab see otsast pihta — isa ja poeg! Tehke mis võite; aga tulge mõlemad.

Kolmas peatükk

Ulatoodud kentsakas kiri oli muidugi juba kaua aega tagasi kirjutatud ja küll siia, küll sinna kantud, kuni ta lõpuks jõudis selle kätte, kellele ta oli adresseeritud. Wilhelm otsustas esimese käskjalaga, kes teele asus, sõbraliku, kuid keelduva vastuse saata. Näis, et Hersilie nende kauget vahemaad arvesse ei võtnud, Wilhelm aga oli käesoleval hetkel nii tõsisel tegevuses, et temas ei tärganud nõrgematki uudishimu selle vastu, mida kastike võis sisaldada.

Ka andsid talle paar õnnetusjuhtu, mis tabasid kõnesolnud tubli töölisperet kõige tugevamaid liikmeid, võimalust näidata oma meisterlikkust valitud alal. Ja kui sõna sünnitab teise, siis kasvab veel edukamalt teost välja tegu, ja kui need lõpuks ka jälle sõnu põhjustavad, siis on viimased seda viljastavamad ja meeltüendavamad. Sellepärast olid kõnelused nii õpetlikud kui ka lõbustavad: sõbrad andsid vastastikku aru oma senise õpingu ja tegevuse käigust, mis oli viinud neid sellisele arenemisastmele, kus nad olid sunnitud üksteist niivõrd imetlema, et nad omavahel üksteist jälle uuesti tundma õppima pidid hakkama.

Nii alustas ühel õhtul ka Wilhelm oma jutustamist:

«Püüdsin oma kirurgilisi õpinguid alustada otsekohe suurima linna suuremas asutuses, kus need ainuüksi edukalt areneda võivad; sedamaid asusin innuga õppima anatoomiat kui oma ala põhialust.

Imelikul viisil, mida keegi aimata ei oleks võinud, olin ma inimkeha tundmises juba suuri edusamme teinud, ja nimelt oma näitlejaperioodi kestel; kui kõike täpselt võtta, mängib laval ju peaosa inimese keha, ilus mees, ilus naine! Kui direktoril on küllalt õnne selliste kättesaamiseks, siis võivad komöödiate ja tragöödiate autorid oma tükide edus kindlad olla. Lodevamad kombed, mis valitsevad näiteseltskonna elus, võimaldavad näitlejail palju rohkem kui mingil muul alal tutvuda katmata ihuliikmete tegeliku iluga; mitmesugused lavakostüümid isegi sunnivad silmale nähtavale tooma seda, mis tavaliselt on kaetud. Sellest oleks mul paljugi rääkida; ja ka kehalistest defektidest, mida tark näitleja peab enese ja teiste juures tundma, et neid kui mitte parandada, siis vähemalt varjata; ja sel kombel olin ma küllaldaselt ette valmistatud, et järjekindlat tähelepanu pühendada anatoomia loengutele, mis inimese välimisi osi tundma õpetab; samuti polnud mulle ka võõrad sise-mised elundid, sest teatav eelaimus nendest on minus alati ärkvel olnud. Õpinguid takistas ebameeldivalt ikka korduv hädaldamine õppevahendite puudumise üle, alaline kurtmine, et pole piisaval hulgal surnukehi, mida nii kõrgete eesmärkide nimel oma lahkamisnoa alla igatseti. Ranged seadused olid välja antud, et hankida meile laipu, kui mitte just piisaval, siis ometi võimalikult suuremal arvul; meie käsutusse anti mitte üksnes kurjategijaid, kes end juba igas mõttes olid laostanud, vaid ka teisi kehaliselt ja vaimselt mahakäinuid ja hukkunuid.

Koos meie kasvava vajadusega kasvas ka seaduse rangus, aga ühtlasi vastumeelsus inimeste hulgas, kes moraalsete ja usuliste vaadete tõttu ei tahtnud lahkamislauale lubada iseenese ja oma armastatud ligimeste laipu.

Aga kuri kasvas aina suuremaks, sest inimesi hakkas vaevama mure, et tuleb karta isegi armsate lahkunute hauarahu pärast. Ükski mahamaetu polnud oma puhkepaigas enam kindel, vaatamata vanusele, vääriku-

sele, kõrgemale või madalamale seisusele; kalmukün-
gas, mida lilledega kaunistati, hauakirjad, millega kadu-
nut püüti mälestada — mitte miski ei suutnud kaitsta
tulutoova laibaröövi eest. Julmalt segas see valusaimat
jumalagajattu kalli koolnuga, ja kuna leinajad kal-
mule selja pöörasid, haaras neid juba hirm, et armasta-
tud lahkunu ehitud, rahule seatud liikmed kistakse
koost, veetakse laiali ja rüvetatakse.

Kuigi kõigest sellest oli korduvalt, otse ära leierda-
tult juttu, ei mõelnud ükski abivahenditele, ei võinudki
mõelda; ja ikka üldisemaks muutusid kaebused, sest
noormehed, kes olid tähelepanelikult kuulanud loenguid,
tähtsid nüüd oma käe ja silmaga veenduda seni näh-
tus ja kuuldus, et sel kombel saada oma alal nii vaja-
likke teadmisi, kestvaid, sügavaid ja elavaid.

Sellistel silmapilkudel sünnib mingi ebaloomulik tea-
dusejanu, mis sunnib ihaldama nii kõige vastikumat kui
ka meeldivamat ja vajalikumat rahuldust.

Teadmishimulisi ja teotahtelisi üliõpilasi oli juba
mõnda aega huvitanud ja häirinud see viivitamine ja
edasilükkamine, kui lõpuks sündmus, mis linna ärevile
ajas, ühel hommikul mitmeks tunniks ägedaid poolt- ja
vastuväiteid esile kutsus. Väga ilus tütarlaps, kelle
meeli oli seganud õnnetu armastus, oli otsinud veest
surma ja selle leidnudki; laiba võttis oma käsutusse ana-
toomikum. Asjatuks jäid vanemate, sugulaste, koguni
armsama püüded, keda viimast kadunu oli vale kahtluse
põhjal süüdistanud — neile ei antud laipa välja. Kõrge-
mad ametivõimud, kes hiljuti olid vastavat seadust
veel rangemaks muutnud, ei võinud ühtki erandit
lubada; ka rutati anatoomikumis värske saagi kasutu-
selevõtmisega ja kasutamiseks väljajagamisega.»

Wilhelm, kellest lähimas tulevikus ka kirurg pidi
saama, kutsuti samuti lahkamisele ja leidis enesele
kättejuhatatud kohalt, puhtalt laualt valge katte alt
tõsise ülesande; sest kui ta katte kõrvaldas, lebas ta
silma ees küll kõige ilusam naise käsivars, mis ealeski
ümber noormehe kaela on hakanud. Wilhelm hoidis oma
instrumentide taskut käes ja ei söandanud seda avada;
ta seisis ja ei tihanud istet võtta. Vastikus, mida ta tun-
dis selle looduse hunnitu meisterteose edasise hävita-

mise vastu, võitles temas nõudega, mis teadushimulisel
mehel tuli täita ja mida nüüd kõik tema ümber istujad
juba täitma olid asunud.

Sel hetkel astus tema juurde lugupidamistäratav mees,
keda ta oli märganud kui küll haruldast, aga alati väga
tähelepanelikku kuulajat ja vaatlejat ning kelle järele
ta oli juba pärinudki; kuid keegi polnud talle lähemat
seletust andnud; selles, et mees on kujur, olid kõik ühel
meelel. Aga teda peeti ka alkeemikuks, kes elas vanas
suures majas, kus üksnes alumine trepikoda oli külasta-
jatele või tema juures töötajatele lahti, kuna kõik tei-
sed ruumid jäid suletuks. See mees oli Wilhelmile mit-
meti läheneda püüdnud, oli temaga koos pärast loen-
guid koju läinud, kusjuures ta aga iga kestvamat suhet
ja seletust vältis.

Kuid seekord ütles ta päris avameelselt:

«Näen, et te viivitate, imetlete kaunist kujundit, ilma
et te seda hävitada suudaks; saage end ümbritsevast
tsunftivaimust üle ja järgnege mulle.» Nende sõnadega
kattis ta käsivarre jälle kinni, andis anatoomikumi teen-
rile märku, ja mõlemad lahkusid sellest paigast. Vaiki-
des astusid nad teineteise kõrval, kuni pooltundmatu
suure värava ees peatus, selles asuva uksekese avas ja
meie sõbra sisse kutsus. See astuski suurde, ruumikasse
kangialusesse, nagu neid vanades kaupmeestemajades
näeme ja kus saabuvad kastid ning kaubapallid eeskätt
ulualuse leiavad. Siin seisis kujude ja büstide kips-
valandid, ka plankudest kastid, täispakitud ja tühjad.
«Siin näib kõik üsna kaupmehe moodi,» ütles peremees.
«Siit avanev veetransport on mulle otse hindamatu.»

See kõik sobis ju päris hästi kokku kujuri tööga; ka
siis ei leidnud Wilhelm midagi vastukäivat, kui pere-
mees juhtis ta mõne trepiastme võrra kõrgemal aset-
sevasse ruumikasse tuppa, mille seinu ehtisid ümber-
ringi kõrg- ja madalreljeefid, büstid ja sekka ka kau-
neimate kujude üksikud jäsemed. Meie sõber vaatles
seda kõike mõnuga ja kuulas heameelega peremehe
õpetlikke sõnu, kuigi ta ikka veel tajus sügavat kuris-
tikku nende kunstitööde ja teaduslike püüdluste vahel,
mille juurest nad siia olid tulnud. Lõpuks ütles maja-
peremees tõsiselt:

«Miks ma teid siia tõin, sellest saate hõlpsasti aru; see uks,» jätkas ta kõrvale pöördudes, «on lähemal meie lahkamissaali uksele, kui te arvata suudate.»

Wilhelm astus sisse ja hämmastus muidugi, kui nägi siin, . vastupidi eelmises ruumis leiduvatele elavate kujude jäljenditele, seinad üleni kaetuina anatoomiliste, kuid kunstlikult valmistatud preparaatidega; nad võisid olla kas vahast või mõnest muust massist, lühidalt, neil oli äsjavalminud ehtsate preparaatide loomulik värsked värvid.

«Siin, mu sõber,» ütles kunstnik, «siin näete te hindamisväärsed aseaineid preparaatidele, mida me muidu vastu maailma tahtmist, tihti kohatult hetkel ja tülga- tusega ning suure hoolega peame kas hävinemiseks või vastikuks säilitamiseks ette valmistama. Pean oma asju ajama sügavaima saladuskatte all, sest te olete kindlasti sageli kuulnud, kui halvaks panevalt räägivad sellest spetsialistid. Ma ei lase end eksitada ja valmistan ette midagi, millel on tulevikus kindlasti oluline tähtsus. Eriti suudab kirurg, kui tal on selge arusaamine plastikast, igavesti edasikujunevale kehaehitusele iga vigastuse puhul kindlasti kõige paremini appi tulla, isegi igale tavalisele arstile tuleks selline oskus oma ülesannete täitmisel tublisti tuluks. Kuid ärgem tehkem palju sõnu! Te peate varsti teada saama, et ülesehitamine õpetab rohkem kui purustamine, ühendamine rohkem kui lahtiharutamine, kõige juba surnu elustamine plastilisel kujul annab teile rohkem kui selle surmatu veel edasitapmine; niisiis lühidalt, tahate mu õpilane olla?»

Ja pärast jaatavat vastust asetas õpetaja Wilhelmi ette naise käsivarre luustiku samasse asendisse, nagu õpilane alles hiljuti oli käsivart näinud lebavat anatoomikumilaua. «Ma märkasin,» jätkas meister, «kuidas te oma täieliku tähelepanu pühendasite kõõluste tundmaõppimisele, ja õigesti tegite, sest alles nende kaudu saab surnud kondiklõbin meie silmis jälle elu sisse. Prohvet Hesekeel pidi oma nägemuses kogema, et tema luud-kondid eelkõige sel kombel kokku korjati ja ühendati, alles siis hakkasid ta jäsemed liikuma, käsivarred käima ja jalad kandma. Siin on paindlik mass,

pulgakesed ja kõik muu, mis kõõluste kujundamiseks on vajalik; katsuge nüüd õnne.»

Uus õpilane võttis oma mõtted kokku, ja kui ta konte lähemalt silmitseda hakkas, leidis ta, et need olid kunstipäraselt puust nikerdatud. «Mul on üks osav mees,» seletas õpetaja, «kellele kunst enam leiba ei andnud, kuna kõik pühakud ja märtrid, keda ta nikerdada tavatses, polnud enam minev kaup; juhtisin meistri skelettide nikerdamisele ja nende loomutruule tootmisele nii suuremates kui väiksemates mõõtmetes.»

Meie sõber tegi oma parima ja leidis tööjuhendaja poolt heakskiitu. Seejuures meeldis talle proovida, kui tugev või nõrk on ta mälu, ja ta märkas rõõmsaks üllatuseks, et tegelik töö meelepidamist jälle värskendas. Teda vallutas kirglik huvi selle töö vastu ja ta palus meistrit endale ulualust selles majas. Siin töötas ta nüüd lakkamatult; nii ühendaski ta käsivarre luud ja luukesed lühikese ajaga üpris osavalt. Sellele pidid aga järgnema ergud ja lihased, ning tundus täiesti võimatu tervet keha sel kombel kõigis tema osades proportsionaalselt kokku seada. Selle juures lohutas Wilhelmit õpetaja, näidates talle, kuidas sünnib paljundamine vormimise teel, kus siis järeltööd, eksemplaride puhastamine ja viimistlemine juba jälle uut pingutust, uut tähelepanu nõudsid.

Iga asi, mida inimene tõsiselt võtab, näib talle lõpmatuks; ta oskab selle vastu appi võtta ainult otsekui võistlusõhinas töötamise; nii saigi Wilhelm varsti üle oma võimetustundest, mis on alati teatud liiki meeleheide, ja töötas mõnuga. «Mind rõõmustab see,» ütles meister, «et te selle menetlusviisiga oskate hakkama saada ja mulle sellega tunnistust annate, kui viljakas on selline meetod, kuigi teda meditsiinala meistrid ei tunnusta. Kool peab muidugi olema ja traditsioonide edasiandmisega tegelema; mis on sündinud senini, peab sündima ka edaspidi; see on hea ja võib nii olla ning peabki olema. Peab aga märkama ja teadma, kus kool jääb takerduma; tuleb minna elava õppevahendi juurde, sellega harjutada, kuid vargsi, muidu takistavad sind teised ja sina neid. Teie olete oma õpinguid elavalt võtnud ja näitate seda teos. Ühendamine tähendab

dab rohkem kui lahtiharutamine, kujundamine rohkem kui silmitsemine.»

Wilhelm sai teada, et sellised modellid on tasahilju juba laialdaselt levinud, kuid oma suurimaks imestuseks kuulis ta, et kõik tagavaras olevad anatoomilised õppevahendid on sisse pakitud ja peavad üle mere purjetama. See vapper kunstnik oli juba Lothario ja tema sõpradega ühendusse astunud; selliste koolide rajamine sealsetes alles kujunevates provintsidest oli eriti oma kohal, koguni ülimalt vajalik, iseäranis loomult korbekate, heasüdamlike inimeste pärast, kellele inimkeha tegelik tükkideks lahkamine ikka kuidagi kannibaalsena tundus.

«Kui juurde lisada, et enamikul arstidel ja kirurgidel on meelde jäänud ainult üldmulje lahatud inimkehast ja nad sellegi teadmisega püüavad toime tulla, siis piisab neist modellidest kindlasti, et arsti mälu ajapikku kustunud pilte jälle värskendada ja just vajalikku elavana silme ees hoida. Jah, oleneb kalduvusest ja asjaarmastusest, et kujundada-jäädvustada lahkamiskunsti harramaid tulemusi. Selleks jätkub juba joonestamissulest, pintslist ja graveerimisnõelast.»

Nende sõnadega avas ta külgakapikese ja näitas kõige oivalisemal viisil jäljendatud näonärve. «Kahjuks on see varakult lahkunud noore abilise viimne kunstitöö,» seletas ta. «Ta andis mulle parimaid lootusi, et saan teostada oma mõtteid ja rakendada oma soove asja kasuks.»

Mõlemate vahel oli üpris palju igakülgset juttu selle jäljendamisviisi üle; ka pakkus selle suhe kujutava kunstiga küllalt tähelepanuväärset ainet vestluseks. Sellest jutust selgus hämmastavalt kaunis näide, kuidas sel kombel tuleb edasi ja tagasi töötada. Meister oli kauni antiiknoormehe kuju kergestivormitavasse massi valanud ja püüdis nüüd ideaalset kogu taiplikult välistest nahakattest välja koorida ja kaunist keha reaalseks lihaste preparaadiks muuta. «Ka siin on vahendid ja siht nii lähestikku koos, ja ma tunnistan meeleldi, et vahendite tõttu jätsin hooletusse sihi, kuid mitte päriselt oma süü läbi; katmatu inimene on alles õieti inimene, kujurit tuleb otseselt kõrvutada elohimidega, kes

lõid vormitu vastiku savi ümber hunnituimaks kujuks; selliseid jumalikke mõtteid peab mõlgutama kujur; puhtale inimesele on kõik puhas, miks ei peaks seda olema ka jumala otsene meistriteos looduses? Aga käesoleval sajandil ei saa seda nõuda; viigilehtede ja loomanahkadeta ei tule läbi, ja sellestki on veel vähe. Vaevalt olin ma midagi oma kunsti alal ära õppinud, kui nad nõudsid minult väarikaid mehi hommikukuubedes, laiade varrukate ja rohkete völtidega; siis astusin ma tagasi, ja et ma seda, mida ma oskasin, isegi mitte kauni loomiseks ei tohtinud rakendada, siis valisin oma praeguse ala, et kasulik olla ja seegi on olulise tähtsusega. Kui mu soov täitub ja kasulikuks tunnistatakse, kui — nagu paljudes teistes asjadeski — jäljend ja jäljendatu kujutlusvõimele ja mälule seal appi tulevad, kus inimvaim teatava värskuse kaotab, siis pöördub kindlasti nii mõnigi kujutav kunstnik ümber, nagu mina seda tegin, ja töötab meelsamini anatoomia huvides, selle asemel et vastu oma veendumust ja sisetunnet vastikut käsitööd harrastada.»

Sellele lisandus tähelepanek, kui kaunis on just see, kuidas kunst ja tehnika end alati võrdselt tasakaalus hoiavad ja lähedases suguluses olles ikka teineteise poole kalduvad, nii et kunst ei saa vajuda, ilma et ta kiiduväärseks käsitööks üle ei läheks, ja käsitöö ei saa tõusta ilma kunstipäraseks muutumata.

Mõlemad mehed sobisid ja harjusid teineteisega nii täielikult, et nad ainult vastumeelselt lahku läksid, et oma tõelistele suurtele sihtidele vastu minna.

«Aga et ei tuldaks arvamisele,» ütles meister, «et me loodusest irdume ja teda maha salata tahame, siis avame me värsket väljavaate tulevikku. Teisel pool ookeani, kus teatavad inimväärsed vaated alatasa levivad, peab lõpuks surmanuhtluse ärakaotamise järel avaraid vanglaid-kindlusi, müüridega ümbritsetud alasid asutatama, et rahulikku kodanikku kurjategijate eest kaitsta ja kuritegevuse voli ja valitsemist karistusega kitsendada. Seal, mu sõber, selles kurvas piirkonnas laske meile sisse seada tempel Asklepiose* teenimiseks;

* Arstiteaduse kaitselmus Kreeka mütoloogias.

seal, maailmast niisama isoleerituna kui karistuslused ise, leiavad meie teadmised alatasa värskendust selliste subjektide abil, kelle tükeldamine meie inimlikke tundeid ei solva, keda nähes meil nuga peos peatama ei jää ja inimtunne kogu teadusjanu ära ei kustuta, nagu juhtus teiega tolle ilusa süütu käsivarre juures.»

«Need olid siis meie viimased kõnelused,» ütles Wilhelm, «ma nägin, kuidas hoolikalt pakitud kastid alla jõge viidi. Soovisin neile õnneliku reisi ja meile rõõmsat, ühist väljapakkimist nende kohalejõudmisel.»

Meie sõber oli nii pidanud kui ka lõpetanud selle kõne vaimukalt ja entusiasmiga, eriti aga teatava elavusega hääles ja väljendusviisis, mida tema juures viimasel ajal enam märgata polnud. Kuna talle oma kõne lõpul siiski näis, et Lenardo otsekui hajameelselt ja mõtetega eemal viibides ta sõnu ei kuulnudki, Friedrich jälle, vastupidi, mõnikord naeratades peaaegu pead raputas, siis hakkas õrnatundelisele, ilmehäälsele kogenud Wilhelmile niivõrd silma see ükskõikne osavõtt asjast, mis oli talle ülimalt tähtis, et ta hoiduda ei saanud ja sõpru selles suhtes küsitles.

Seepeale seletas Friedrich päris lihtsalt ja avameelselt, et tema peab üritust küll kiiduväärseks ja heaks, aga mitte sugugi nii tähtsaks, kõige vähem aga teostatavaks. Oma arvamist katsus ta toetada seda liiki põhjendustega, mis sellele, kes on mingist asjast vaimustatud ja seda läbi viia kavatseb, mõjuvad solvavamalt kui võiks oletada, mispärast siis ka meie anatoom-plastik, pärast seda, kui ta natuke aega kannatlikult oli kuulnud, ägedalt vastas:

«Sul on häid omadusi, mu kallis Friedrich, mida keegi ei taha maha salata, mina kõige vähem, aga praegu räägid sa nagu tavalised inimesed tavaliselt räägivad; uues näevad nad ainult veidrat, kuid et veidras otsemaid olulist näha, selleks on juba rohkem vaja. Teie jaoks peab kõik enne teoks saama, ta peab sündima, peab silme ette astuma kui võimalik, kui tõeline ja alles siis olete te temaga rahul nagu iga teise asjagi. Sinu poolt ettetoodud väiteid olen ma juba korduvalt kuulnud õpetatud inimestelt ja võhikutelt; esimesed teevad seda eelarvamusest ja mugavusearmas-

tusest, teised ükskõiksusest. Ettevõtet, nagu meil kõnes oli, saab võib-olla täide viia ainult Uues Maailmas, kus inimese vaimujõud peab julgust võtma, et välja uurida uusi vahendeid lakkamatuteks vajadusteks, kuna olemasolevate vahendite alal valitseb täielik pöörd. Seal ärkab leiutamishäbi, millega seltsib julgus, hädevaialikkusest väljakasvanud visadus.

Ükski arst, töötagu ta siis ravimitega või opereerides, ei vääri midagi, kui tal puudub inimkeha välise ja sisemise osade kõige täpsem tundmine, ja ei piisa sugugi, et ta on koolis sel alal saanud põgusaid teadmisi, pealiskaudse ettekujutuse läbiuurimatu organismi mitmekesiste osade kujust, asendist ja kokkukuuluvusest. Arst, kes oma ala tõsiselt võtab, peab iga päev korduvalt neid teadmisi ja oskusi värskendama, peab otsima kõiki võimalusi, et alati elustada oma mälu ja silmis selle elava ime üldist seost. Kui arst tunneb seda, mis talle tuluks tuleb, siis peaks ta — kuna tal enesel sellisteks töödeks aega ei jätku — palkama anatoomi, kes töötaks tema juhendamisel ja tema heaks tasahilju, kes nii õelda keerulise eluprotsessi kõigi umbsõlmedega kursis olles oskaks vastata tema kõige raskematele küsimustele.

Mida rohkem sellest aru saadakse, seda elavamalt, innukamalt, kirglikumalt hakatakse harrastama õpinguid lahkamise alal. Kuid samal määral vähenevad vahendid selleks õpinguks: inimkehad, millel selline uurimine rajaneb, puuduvad, muutuvad haruldusteks, kallimaks, ja tekib tõeline konflikt elavate ja surnute vahel.

Vanas Maailmas läheb kõik tigusammul, siin võetakse uut alati vanal, kasvavat alati kivistunud kombel vastu. Elavate ja surnute vaheline konflikt, mida ma ennustasin, läheb välja elu ja surma peale. Inimesed on hirmul, korraldatakse juurdusi, antakse seadusi välja ja ei saavutata midagi. Ettevaatus ja keeld niisugustel juhtudel ei aita; peab otsust peale alustama. Ja see ongi, mida mu meister ja mina uutes elutingimustes loodame täide viia, ja nimelt pole selles midagi uut, see on juba olemas; aga see, mis praegu on kunst, peab saama käsitööks, mis on haruldane, peab muutuma üldi-

seks, ent miski ei saa levida enne, kui pole leidnud tunnustust. Meie tööd ja saavutusi peab tunnustama kul ainsat vahendit selles äärmises ahistuses, mis ähvardab eriti suuri linnu. Ma tsiteerin oma meistri sõnu, aga pange hästi tähele! Ta ütles ühel päeval erilisel avameelsuse hetkel:

«Ajalehelugeja leiab, et artikkel on huvitav ja pea-aegu lõbus, kui ta loeb jutustust surnuäratajatest*. Algul varastasid nad laipu sügavaima saladuskatte all; selle vastu pandi välja valvurid; siis tulid laibaröövliid relvastatud jõuguna, et oma saaki väevõimuga kätte saada. Aga on sündinud halvimast veel halvemgi; ma ei tohi seda valju öelda, sest mind tõmmatakse — küll mitte kaassüüdlasena, kuid ometi juhusliku kaasteadjana — kardetavaimasse protsessi, kus mind igal juhul karistatakse, kuna ma kuriteost selle otsesel avastamisel kohtuvõimudele ei teatanud. Teile, mu sõber, tunnistan ma seda — selles linnas tapeti inimene, et muretseda tungivalt pealekäivale, hästi maksvale anatoomile laip. Surmatu keha lebas meie ees. Ma ei tohi seda stseeni kirjeldadagi. Anatoom avastas mõrva tunnused ja mina samuti, vaatasime teineteisele otsa ja vaikisime mõlemad; lõime pilgu maha, vaikisime ja asusime töö kallale. — Ja see'p see ongi, mu sõber, mis viis mind vaha ja kipsi juurde; see'p see on, mis kindlasti ka teist teeb selle kunsti poolehoidja, mida varem või hiljem kõigist teistest kõrgemaks kiidetakse.»»

Friedrich hüppas püsti, plaksutas käsi ja ei tahtnud braavohüüdeid lõpetada, nii et Wilhelm viimaks tõsiselt kurjaks sai.

«Braavol!» hüüdis Friedrich, «nüüd tunnen sind jälle ära! Esimest korda pika aja järel rääkisid sa jälle nagu inimene, kellele midagi on tõepoolest südamelähedane; esmakordselt kiskus sind taas kõnevool kaasa, sa andsid sellega tõenduse, et oled mees, kes on võimeline midagi tegema ja ülistama.»

Nüüd võttis sõna Leonardo ja selgitas selle väikese arusaamatuse täielikult.

«Ma näisin mõtetega küll kaugel viibivat,» ütles ta,

* Inglise «resurrection-men», laibaröövliid Burke ja Hare.

kuid ainult sellepärast, et olin rohkem veel kui asja juures. Nimelt meenus mulle selline suur kabinet, mida nägin oma reisil ja mis mind niivõrd huvitas, et konserveerija, hakates oma harjumuse kohaselt — et rutem valmis saada — päheõpitud vada võristama, peagi osast välja langes ja üle läks rohkete teadmistega, näitlikuks selgitajaks, kuna ta oli ise selle ala meister.

Eriti mõjus mulle see tähelepanuvääriv vastuolu, et kesksuvel, olgugi jahedates ruumides, kuid ikkagi väljas valitseva lämmatava palavuse juures, nägin enese ees asju, millele isegi kõige külmemal talveajal vaevalt sõandad läheneda! Siin oli kõik mugavalt teadusejanu teenistuses. Suurima meelerahuga ja kaunimas korras näitas meister mulle inimese kehaehituse imesid ja rõõmustas, et suudab mind veenda sellise asutuse täielikus piisavuses nii esimeseks algõpetuseks kui ka hilisemaks meeldetuletamiseks; kusjuures igamehele jäi voli nende kahe astme vaheajal looduse poole pöörduda, et eriliselt tundma õppida seda või teist kehaosa. Ta palus mind, et soovitaksin ta saavutusi ka mujal. Sest ta oli loonud ainuma sellise õppevahendite kogu ühele suurele välismaisele muuseumile, ülikoolid aga seisid üritusele põhimõtteliselt vastu, kuna meditsiini ala meistrid oskasid välja õpetada küll anatoomiliste preparaatide valmistajaid, aga mitte nende kunstimeelega kujundajaid.

Pärast seda pidasin ma siis seda osavat meest ainukeseks omataoliseks maailmas, aga nüüd kuuleme, et veel keegi teinegi sel alal tegeleb; kes teab, kust veel kolmas ja neljas päevavalgele ilmub! Meie omalt poolt anname asjale hoogu. Soovitused peavad tulema väljastpoolt, ja meie uutes elutingimustes sealpool merd peab seda kasulikku ettevõtet kindlasti toetama.»

Neljas peatükk

Friedrich, vihik peos, astus järgmisel hommikul aeglasti Wilhelmi tuppa ja ütles talle vihikut ulatades:

«Eile õhtul ei olnud mul kõikide teie vooruste juures, mis te küllaldase põhjalikkusega üles lugestate, sugugi

mahti rääkida enesest ja oma headest külgedest, mida ka mina enese juures küll kiita võin ja mis mind meie suure karavani väarikaks liikmeks teevad. Vaadeldes seda vihikut hästi, ja te tunnistate selle meistri proovitööks.»

Wilhelm laskis pilgu kiiresti üle lehekülgede libiseda ja nägi seal oma eilset aruannet anatoomiaõpingute üle, väga loetavalt, kuigi rutukalt kirjapanduna, peaaegu sõna-sõnalt, nii nagu ta oli rääkinud; seepärast ei suutnud ta oma imetust varjata.

«Te teate,» vastas Friedrich, «meie ühingu põhiseadust: inimene peab mingil alal olema täiuslik, kui ta tahab pretendeerida ühingu liikmeks saamisele. Küll murdsin ma pead, milles mul see võiks õnnestuda, ega osanud midagi välja nuputada, ja ometi oli see mul nii ligiläheduses olemas — et minu mälu ükski omaga ei ületa, et ühelgi pole kiiremat, kergemat, loetavamalt käekirja. Küllap te mäletate neid häid omadusi veel meie näitlejakarjääri ajast, kus me kõik oma püssirohu raiskasime varblasi lastes, mõtlemata, et mõistlik pauk võib patta tuua jänese. Kui sageli ütlesin ma näitlejatele raamatuta ette, kui sageli kirjutasin osad paari tunniga mälu järgi üles! See oli teile tookord õige, te mõtlesite, et see peabki nii olema; ma mõtlesin samuti, ja mulle poleks pähegi tulnud, kui väga seda mul vaja võib minna. Esimesena avastas mu oskuse abbé; ta leidis, et see on vesi tema veskile, ta püüdis mind rakendada, ja mulle meeldis see tegevus, mis mulle nii kergeks osutus ja üht tõsist meest rahuldab. Ja nüüd olen ma, kui vaja tuleb, otsekui terve kantselei; peale selle veame me enesega kaasa ka veel sellist kahejalgset arvutusmasinat, ja pole vürsti, kes koguni suurema ametnikkonna juures oleks paremini teenindatud kui meie ülemused.»

Lõbus vestlus sellistest oskustest viis mõtted ühingu teistele liikmetele.

«Kas võisite te arvata,» lausus Friedrich, «et maailma kõige kasutum olend, nagu mõeldi, see minu Filine, kujuneb suure ahela kõige kasulikumaks lüliks? Kui talle antakse tükk kangast, seatakse ta silma alla mehed või naised — mõõtu võtmata läheb tal juurdelõikamine kangast ja seejuures oskab ta kõiki lappe ja siile

sel määral ära kasutada, et tema töö on väga tulus; ja seda kõike ilma paberist lõikeid tegemata. Tal on selle jaoks õnnelikult terav silm; ta vaatab inimesele otsa ja lõikab riiet; siis võib see inimene minna, kuhu tahab, Filine lõikab edasi ja sellest tuleb kuub nagu selga valatud. Kuid see ei oleks võimalik, kui ta poleks endale ka õmblejannat käsiliseks võtnud. See on Montani Lydie, kes nüüd korra vaikseks on jäänud ja vaikseks jääb, aga ometi nii puhtalt õmbleb, nagu mitte keegi teine, nõelapisted nagu pärlid, otsekui tikitud! Vaat mis inimestest saada võib! Oigupoolest ripub meie ümber niipalju kasutatut: harjumusest, kalduvusest, lõbuihast ja silmahimust kokkulapitud kaltsukasukas... Sellepärast ei suudagi me üles leida ega kasutusele võtta seda ülimalt head, mida loodus meisse on pannud.»

Uldised mõtisklused nii hästi kokkujuhtunud liikmeskonna kasulikkusest avasid kõige kaunimad väljavaated tulevikku.

Kui pärast seda Lenardo nende juurde astus, palus Wilhelm, et ka tema enesest jutustaks ja sõbralikult seletaks, mis kombel ta ennast ja teisi tõhusale tegevusele oli ergutanud.

«Küllap mäletate üpris hästi, kallid sõber,» vastas Lenardo, «millises imelikus kirglikus meeleliigutuses leidsite mind meie värske tutvumise esimesel hetkel; mind oli oma voogudesse tõmmanud, alla neelanud kõige kummialisem igatsus, vastupandamatu iha; minu juures võis tookord juttu olla ainult lähimast tunnist, raskest hingevalust, mis mul kanda tuli ja mille süvendamises ma olin nii agar. Ma ei saanud teid tutvustada oma varajaseima noorpõlve oludega, nagu pean tegema nüüd, et viia teid teeles, mis mind siia tõi.»

Minu kõige esimeste võimete hulgast, mis järk-järgult vastavalt oludele välja arenesid, tõusis esile teatav tung tehnika poole. Seda toitis iga päev läbematus, mis valdab maal elavaid inimesi, kui suuremate ehituste, eriti aga väikeste ümbertegemiste, uue rajamise ja kavade puhul esineb puudusi ühel käsitöölal teise järel. Siis asud meelsamini oskamatult ja käpardlikult töö kallale, kui et lased seda meisterlikkuse ootel hiljaks jääda. Õnneks liikus meie ümbruses tookord ringi nõnda

õelda meistermees igal alal, kes — kuna tal minu juures kasud sees olid — aitas mind meelsamini kui ühtki teist mu naabritest; ta seadis mul sisse treipingi, mida ta igal külastamisel oskas rohkem ära kasutada oma huvides kui mulle õpetuse andmiseks. Nii hankisin ma endale ka puusepa tööriistad, ja minu kiindumust sellesse alasse aina süvendas ja elustas tookord valjult väljakuulutatud vaade: ärgu julgegu ellu astuda ükski, kes hädakorral ei oska käsitööga leiba teenida. Mu kasvatajad kiitsid mu tööinnu heaks — vastavalt nende eneste põhimõttele; ma mäletan vaevalt, et oleksin kunagi mänginud, sest kõik vabad tunnid kulusid selleks, et midagi teha ja toimetada. Jah, võin uhke olla, et ma juba poisipõlves viisin ühe osava sepa niikaugele, et ta õppis lukksepaks, viiliraiujaks ja lõpuks kellasepaks.

Et selle kõigega toime tulla, pidi muidugi eeskätt tööriistad hankima, ja me ei kannatanud vähe nende tehnikute haiguse all, kes vahetavad ära vahendid ja eesmärgi, raiskavad aega meelsamini ettevalmistustele ja korraldustele kui asja päris tõsisele täideviimisele.

Aga ala, kus me oma praktilist toimekust võisime näidata, oli parkide kaunistamine, millest tookord ükski mõisnik ilma ei tahtnud jääda; mõnedki samblast ja puukoorest onnid, kaigassillad ja pingid andsid tunnistust meie agarusest. Püüdsime innukalt tuua tükikest kõige algelisemat ehituskunsti kogu selle kohmakuses keset kultiveeritud ümbrust.

See tung sundis mind, kui ma suuremaks sirgusin, tõsisemalt osa võtma kõigest sellest, mis on maailmale nii kasulik ja tema praeguses olukorras otse möödapääsmatu, ja pakkus mulle mu mitmeaastase reisi kestel tõelist huvi.

Kuna aga inimene tavaliselt kipub ikka astuma seda teed, millega ta on juba noorusest harjunud, siis jäid mulle masinad palju võõramaks kui otsene käsitöö, kus me rakendame nii oma jõu kui ka tunde; sellepärast peatusingi ma erilise heameelega ka sellistes kinnistes ringkondades, kus olude kohaselt on ühe või teise käsitöö kodupaik. Käsitöö annab igale koondisele erilise omapära, igale perekonnale, igale väikesele, mitmest

perekonnast koosnevale kollektiivile oma kindla karakteri; käsitööliste hulgas viibides tajud selle pulbitseva terviku puhast elutunnet.

Seejuures olin harjunud kõike üles tähendama, joonistustega varustama ja nii oma aega kiiduväärselt ning meeldivalt veetma, kusjuures mul ei puudunud tuleviku väljavaated oma märkuste kasutamiseks.

Kasutasin seda kalduvust, seda väljakujunenud annet kõige paremini selle tähtsa ülesande puhul, mille mulle andis meie ühing: mäestikuelanike elu-olu järele uurida ja kõlblikke reisihiimulisi meie väljarändajate hulka vastu võtta. Kas ei tahaks te tänast kaunist õhtut, kus mul on veel mitmekesiseid tungivaid asjaõiendusi, veeta ühe osaga minu päevikust? Ma ei taha tõendada, et seda just meeldiv on lugeda; aga mulle näis see alati huvipakkuvana ja teataval määral õpetlikuna. Kuid me peegeldume ju alati ise selles kõiges, mida me esile toome.»

Viies peatükk

LENARDO PÆVIK

Esmaspäeval, 15. septembril

Südaööl, pärast vaevalist ronimist poolde märke, jõudsin kaunis keskpärasesse võõrastemajja, ja juba päikesetõusul äratas mind kosutavast unest mu suuromaks pahameeleks keste kuljuste- ja kellahelin. Pikk rodu veoloomi läks juba enne mööda, kui ma end riidesse oleksin jõudnud panna ja neist ette rutata võinud. Teele asudes tundsin ma ka üpris pea, kui ebameeldiv ja tüütav on selline reisiseltskond. Monotoonne kellahelin lukustab kõrvad; kaugele üle veolooma mõlema külje ulatuv koorem (seekord kandsid nad suuri puuvillakotte) riivab kord ühe küljega kaljuseina, ja kui loom selle vältimiseks teisele teepoolele hoidub, siis hõljub kandam küljega kuristiku kohal, äratades pealtvaataja südames muret ja peas pööratust. Ja kõige halvem

on see, et mõlemal juhul takistavad nad möödapääsmist, et neist ette jõuda.

Lõpuks jõudsin ma neist siiski kõrvalt mööda ühele vabale kohale kaljul, kus Püha Kristof, kes vapralt mu pakke järele kandis, tervitas üht meest, kes vaikselt paigal seistes mööduvat killavoori silmitses. See oligi tõepoolest sama vööri ülem; talle ei kuulunud mitte üksnes tubli hulk koormakandjatest loomadest — teised oli ta üürinud koos nende ajajatega —, vaid ta oli ka kauba vähema osa omanik; esmajoones aga seisis tema ülesanne selles, et ausalt hoolitseda suuremate kaupmeeste kaubaveo eest. Jutuajamisel kuulsin temalt, et see on puuvill, mis tuleb üle Triesti Makedooniast ja Küprosel ning viiakse mäejalamilt muulade ja veohobuste seljas üles kõrgustikkudele ja kaugemale, teisele poole mägesid, kus ilmatu hulk ketrajaid ja kudujaid saatis läbi orgude ja lõhestikkude välismaale kaupa, mis seal väga laialdaselt turgu oli leidnud. Puuvillapallid olid hõlpsama laadimise mõttes osalt poolteist, osat kolm tsentnerit rasked, viimased olid ühele veohobusele just täieks koormaks. Vöörijuht kiitis sel teel saabunud puuvilla kvaliteeti, võrdles teda Ida- ja Lääne-India omaga, eriti Cayenne'ist tulevaga kui kõige tuntumaga; tundus, et ta oli oma tööga täiesti kursis, ja kuna ka mina sel alal mitte just päris võhik ei olnud, siis tekkis meil meeldiv ja kasulik jutt. Vahepeal oli aga kogu kaubavoor meist mööda jõudnud ja ma vaatasin puhta meelepahaga kõrgusesse, kus lookleval kaljuteel venis lõputu rida neid pakkidega koormatud loomi, kelle kannul tuli nüüd vantsida ja end kõrgemale tõusvast päikesest kaljude vahel praadida lasta. Sellal kui ma oma pakikandjale seda lugu kurtsin, astus meie juurde tüüakas ja reibas mees, kelle seljas kaunis suurel kandalusel oli nähtavasti suhteliselt kerge koorem. Mehed tervitasid ja tugevast käepigistusest oli kohe näha, et Püha Kristof ja juurdetuli olid vanad head tuttavad; otsekohe sain ma mehe kohta järgmist kuulda:

Mäestiku kõige kaugematel soppidel, kust turulkäimine oleks igale üksikule töötajale liiga kauge olnud, oli ametisse pandud nii öelda kaubamees või koguja, keda lõngakandjaks nimetati. See mees käib

nimelt läbi kõik orud ja urud, astub majast majja, toob ketrajatele väikestes kogustes puuvilla, vahetab selle lõnga vastu või ostab kedruse ära, ükskõik millise kvaliteediga see ka ei oleks, ja annab selle siis suuremates kogustes jälle teatava vahekasuga üle lausikmaal töötavatele vabrikantidele.

Kui nüüd ebamugav koormakandjate kannul vantsimine uuesti jutusse tuli, kutsus see mees mind otsekohe enesega kaasa alla, ühte kõrvalorgu, mis just siinkohal peaorust lahku löi, et mäestikuvett teise ilmakaarde juhtida. Otsustasime kähku, ja pärast seda, kui olime järast mäeseljandikust küllaltki vaevaga üle roninud, nägime teisel pool nõlvakuid, mis pakkusid algul ülimalt kurba pilti; maapind oli siin teine, paistsid kiltkivikihid; ei elustanud taimestik kaljusid ja kivirätku ning rändureid heidutas allaastumisel äkiline rada. Ojad vulisesid mitmest küljest kokku; tee viis mööda koguni väikesest järvest, mida ümbritsesid järsud kaljud. Lõpuks märkas silm algul üksikult ja siis ikka rohkem koos kasvavaid kuuski, lehtmände ja kaski. Nende vahel paistsid siin-seal ülikehavad külamajakesed, mis elanikud ise ristpalkidest kokku olid klopsinud; katuste mustale sindlikattele oli kive raskuseks peale pandud, et tuul seda ära ei viiks. Hoolimata kurvast välimusest polnud hoone kitsavõitu sisemus siiski ebameeldiv; soe ja kuiv, ka puhas hoitud, nii sobis ta üpris hästi oma elanike rõõmsa välimusega. Tundsime end nende maainimeste juures ja selles ümbruses peagi koduselt.

Oli näha, et lõngakandjat oodati; juba oli talle väikesest lükandaknast vastu vaadatud, sest ta oli harjunud võimaluse korral tulema ikka ühel ja samal nädalapäeval; ta ostis kedruse ära, jagas värske puuvilla välja ja tõttas siis kähku allapoole, kus õige mitu maja ligistikku seisis. Vaevalt märgati meid, kui elanikud tervitades kokku jooksid, lapsed trügisid juurde ja nende rõõm külakostiks toodud munakoogi ja suhkrusaiagi puhul oli üpris suur. Kõikjal oli lõbu laialt ja see levis veelgi, kui ka Püha Kristof oma pakkidest samasuguseid maiustusi välja kraamis, mille eest talle osaks sai rõõm lapselikke tänuavaldusi vastu võtta; see oli talle

seda meeldivam, et ta niisama hästi kui ta kaaslanegi oskas väikeperega üpris mõnusalt hakkama saada.

Seevastu oli täiskasvanuil varuks mitmesuguseid küsimusi; igamees tahtis teada sõjast, mida peeti õnneks väga kaugel ja mis ka lähemale nihkudes sellistele kohtadele vaevalt võis kardetavaks saada. Nad rõõmustasid siiski rahu üle, olgugi et neid vaevas mure teise ähvardava ohu pärast: mis seal salata, masinaasjandus arenes riigis ikka enam ja ähvardas töökaid käsi järkjärgult tööpuudusesse saata. Kuid selleski asjas leiti lohutavaid ja lootustandvaid sõnu.

Meie kaaslaselt paluti vahepeal nõu nii mõneski eluküsimuses, ta pidi koguni mitte üksnes majasõbrana, vaid ka majaarstina esinema; igal ajal olid tal kaasas imetilgad, soolad ja palsamid.

Astudes sisse mitmesse majja, oli mul võimalus rahuldust leida omal vanal huvialal ja tutvuda ketramistehnikaga. Mu tähelepanu äratasid lapsed, kes töötasid hoolikalt ja virgalt, kitkusid lähedaks puuvillatutte, korjasid villast välja seemneterakesi ning kattekesta kilde koos muu prügiga; seda nimetavad nad siin noppimiseks. Küsisin, kas see on ainult laste töö, kuid sain kuulda, et seda teevad talveõhtutel ka väikeste noppijate isad ja vennad.

Rühikad ketrajad tõmbasid endastki mõista mu tähelepanu enesele; ettevalmistustöö ketramiseks sünnib järgmiselt: nopitud või puhastatud puuvill laotakse ühtlaselt ohakatele, mida Saksamaal kraasideks nimetatakse, kraasitakse läbi, kusjuures tõlm minema lendab ja kõik kiud ühe suuna saavad, võetakse siis maha, keeratakse koonlasse ja rändab vokile ketramiseks.

Seejuures näidati mulle erinevust vasakule ja paremale keerutatud lõnga vahel; esimene on tavaliselt peenem ja saadakse sel moel, et nõör, mis keerutab vartnat, pannakse ristamisi ümber ratta, nagu kõrvalolev joonistus selgitab (mida me kahjuks näidata ei saa nagu teisigi illustratsioone).

Ketraja istub voki ees, mitte liiga kõrgel järil; mitmed neist hoiavad vokki kindlas asendis ülestikku pandud jalgadega, teised ainult parema jalaga, vasakut tagapool hoides. Parema käega keerutab ketraja vär-

tent ja küünitab selle nii kaugele ja kõrgele välja, kui ta ulatab. Need liigutused on ilusad ja sale neiu paistab oma graatsilise hoiaku ja käsivarte täidlase ümarusega üpris kaunina. Viimane ketrusasend loob eriti maalilise pildi, nii et meie kõige ilusamatel daamidel pole karta tõelise võlu ja sarmi kaotamist, kui nad koraks kitarri asemel voki kätte võtaksid.

Selles ümbruses kippusid minus ärkama uued, omapärased tunded; vurisevad vokirattad on teataval määral jutukad, neid laulavad vaimuliklike viise ja ka teisi laule, olgugi harvemini.

Sinna vahele siristavad siisikesed ja ohakalinnud ülesriputatud puurides, ja vaevalt võib leida vilkamat elupilti, kui seda pakub tuba, kus mitu naist kettab.

Olalkirjeldatud vokilõngale eelistatakse siiski kirjalõnga; viimaseks võetakse parimat sorti puuvilla, millel on pikemad kiud kui teistel. Kui ta on puhtaks nopitud, siis läheb ta kraasimise asemel sugadele, mis koosnevad lihtsalt ritta löödud terasnõeltest, ja soetakse seal läbi; siis võetakse puuvilla pikemad ja peenemad osad nūri noaga salkude kaupa maha (oskussõnaks on *elin riba*), keeratakse kokku ja pistetakse paberist torbikusse, mis hiljem kinnitatakse koonla külge. Selles torbikus olevast puuvillast kedratakse nüüd lõnga, hoides vartnat käes; sellepärast nimetataksegi seda tegevust kirjaketramiseks ja valminud kedrust kirjalõngaks.

See töö, mida teevad ainult rahulikumad ja kannatlikumad naisterahvad, annab ketrajale leebema välimuse kui voki juures istumine; kui viimane sobib kõige paremini suurele saledale figuurile, siis annab esimene tasasele õrnale neiule ilult üpris palju juurde. Sel kombel nägin, kuidas ühes toas paljud erinevad iseloomud tegelesid erineva tööga, ja ma ei teadnud lõpuks öieti, kummale pidin pöörama oma tähelepanu, kas tööle või töötajatele.

Peale selle ei tohi ma aga salata, et mäestikunaised, elevil haruldaste külaliste puhul, olid väga sõbralikud ja lahked. Neid rõõmustas eriti see, et ma kõike nii täpselt teada tahtsin, selle, mis nad mulle seletasid, üles märkisin, nende tööriistu ja lihtsat masinavärki joonistasin, visandades lisaks veel kergel käel ja graatsiliselt

naiste kauneid jäsmeid, nagu siinjuures näha peaks olema. Kui saabus õhtu, näidati ka tehtud töö ette, täied värtnad asetati selleks määratud kastikeses kõrvale ja kogu päevatöö lõpetati hoolikalt. Olime nüüd juba tutvumaks; saanud, kuid töö läks ikka oma rada; praegu oli neil käsil haspeldamine ja pererahvas näitas juba palju lahkemini osalt masinat, osalt selle kasutamiseviisi ja mina kirjutasin kõik hoolikalt üles.

Hasplil on ratas ja osuti, nii et igal ringil tõuseb vedru, mis kohe kokku lööb, kui haspel on sada ringi teinud. Tuhat ringi — seda lõngakogust nimetatakse vihiks, mille kaalu järgi arvestatakse lõnga mitmesugust jämedust.

Paremale kedratud lõnga läheb ühte naela 25 kuni 30 vihti; vasakule kedratut 60 kuni 80, võib-olla ka 90. Haspli ring on pikkuselt umbes seitse neljandikku küünart või pisut rohkem, ja üks sale nobe ketraja kinnitas, et ta ketrab vokiga päevas 4 ja 5 vihti, see oleks 5000 ringi, niisiis 8000-9000 küünart lõnga; ta oli valmis kihla vedama, et ketrab selle koguse, kui me veel üheks päevaks nende juurde jääksime.

Sellega ei saanud aga vaikne ja tagasihoidlik kirjaketraja siiski päriselt leppida ja kinnitas, et ta ketrab ühest naelast 120 vihti suhteliselt vastava ajaga. (Kirjaketramine läheb nimelt aeglasemalt kui töö vokil ja selle eest saab ka paremat tasu. Võib-olla samal ajal kedratakse vokil küll poole rohkem.) Neiul oli parajasti hasplil ringide arv täis ja ta näitas mulle, kuidas lõnga ots paar korda ümber keerutatakse ja kokku sõlmitakse; ta võttis vihi hasplilt maha, pööras teda nii, et ta keerdu läks, tõmbas ühe otsa teisest läbi ja võis süütu uhkustundega oma valmis töö kui kogenud ketraja ette näidata.

Kuna siin polnud enam midagi märkimisväärselt, tõusis haspeldaja püsti ja ütles, et kui juba noorhärja siiski kõike näha soovib, siis näitab ta talle nüüd ka kuivkudumist. Sama heasüdamlikkusega seletas ta mulle kangastelgede juurde istudes, kuidas nad nendel töötavad, kuna need õieti on ainult jämeda puuvillriide kudumiseks, kus kangas kuivalt kootakse ja mitte väga tihe-
dalt kokku ei lööda; ta näitas mulle ka sellist kuiva kan-

gast; see on alati sile, ilma triipude ja ruutudeta, või mingi muu mustrita ning laiuselt ainult viis kuni viis ja pool veerandikku küünart.

Taevas säras hele kuu, ja meie lõngakandja asus edasisele rännakule, kuna tal tuli kinni pidada päevast ja tunnist, et õigel ajal igale poole jõuda; ta ütles, et jalgrajad on head ja valgustatud, eriti sellise taeva-
tõrviku juures. Meie omalt poolt valmistasime lahkumisel naisperele rõõmu siidpaelte ja kaelarätikute näol, seda kaupa oli Pühal Kristofil kaasas kaunis suur pakk; kingitused andsime ema kätte, et ta selle jagaks oma tütarde vahel.

Teisipäeval, 16-ndal. Vara.

Matk läbi hunnitult selge öö oli ülimeeldiv ja rõõmustav; jõudsime kohta, kus oli koos rohkem onne, seda oleks võinud vahest koguni külaks nimetada; pisut kaugemal, lagedal künkjal asus kirikuke, ja ümbrus hakkas juba mugavamaks ning inimlikumaks muutuma. Mõõdusime taradest, mille taga polnud küll aedu, kuid siiski kesiseid, hoolikalt hoitud heinamaalappe.

Olime jõudnud kohta, kus ketramise kõrval tõsisemalt tegeldi kudumisega.

Meie eilne päevateekond, mis venis ööni välja, oli tugevad ja nooruslikud jõud ära kurnanud; lõngakandja ronis küünilakka ja mina kavatsesin talle parajasti järele minna, kui Püha Kristof oma pambud minu hoolde jättis ja uksest välja läks. Ma teadsin, mis teda sellele kiiduväärsele sammule sundis, ja lasksin tal oma tahtmise järgi toimida.

Kuid teisel hommikul oli esimeseks asjaks, et kogu pere kokku jooksis ja lastel keelati karmilt ära uksest välja minna, kuna ligiduses pidi viibima hirmus karu või mõni muu koletis. Sest kogu öö kuuldus ülalt kirikukese juurest sellist ohkimist ja mõmisemist, et kõik kaljud ja majad värisesid, ning meile anti nõu, et me oma tänasel pikemal rännakul hästi ettevaatlikud oleksime. Katsusime häid inimesi võimalikult rahustada, mis aga sellel kõnnumaal, kus ebausk valitses, raskeks osutus.

Nüüd seletas lõngakandja, et ta peab oma asjad kii-

remas korras ära õiendama ja ta siis tagasi tuleb, et meid kaasa võtta. Sest täna seisis meil ees pikk ja raske teekond, kuna me ei saanud enam orgu mööda lonkida, vaid pidime vaevaga üle ronima tõkestavast mäeahelikust. Seepärast otsustasin ma kasutada aega nii hästi kui võimalik ja lasta end lahke pererahva poolt kudumistöö eelsaladustesse pühendada.

Peremees ja perenaine olid mõlemad elatanud inimesed, keda veel nende vanul päevil oli õnnistatud kolme lapsega. Nende olemusest, sõnast ja teost võis üpris varsti märgata religioosseid tundeid ja aimusrikkaid vagu mõttekujutusi.

Olin saabunud just sellisel ajal, kus töö läheb ketramiselt kudumisele üle, ja kuna ma mingit muud meelelahutust ei leidnud, siis lasksin seda toimingut, nagu ta just parajasti käimas oli, otsekui dikteerida oma kirjutustahvlile ülesmärkimiseks.

Esimene töö — lõnga liimitamine — oli toimunud eile. Lõnga keedetakse nõrgas liimivees, kuhu on pandud tärklisi ja pisut tisliliimi, see annab puuvilla kiule rohkem tugevust. Varahommikuks olid lõngavihid juba kuivad ja tehti ettevalmistusi poolimiseks, nimelt lõnga pilliroost poolidele kerimiseks. Ahju ääres istuv vanaisa tegi seda kergelt tööd, tema kõrval seisis lapse laps ja näis ihkavat pooliratast ise ümber ajada. Sellal pistis isa poolid kanga vedamiseks ristpulkadega jaotatud käärpuule, nii et poolid keerlesid vabalt ümber perpendikulaarsete, tugevate traatide ja lasksid lõngal maha joosta. Lõimelõngad^{*} seati üles jämedamast ja peenemast lõngast selles järjestuses, mida muster või pigemini koe triibud nõuavad. Instrumendil (veilaual), mis on oma kujult umbes sistrumi^{*} sarnane, on mõlemal küljel augud, millest lõngad läbi on tõmmatud. Seda hoiab kangavedaja paremas käes, vasakuga hoiab ta lõngu koos ja lükkab need edasi-tagasi käies käärpuudele. Korra ülalt alla ja alt üles — seda nimetatakse käiguks, ja neid käike tehakse palju, vastavalt koe tihedusele ja laiusele. Pikkus on kas 64 või ainult 32 küü-

* Vana-Egiptuse päritoluga instrument, ovaalne, varrega metallvõru, mis tekitas tantsu juures kõrvulukustavat kära.

nart. Iga käigu alguses pannakse alati üks või kaks lõnga vasaku käe sõrmedega pealepoole ja niisama palju alla, ja seda nimetatakse vahelikuks; nii asetatakse ristatud lõngad käärpuude külge löödud kahele naelale, et kangur saaks hoida lõime vastavas ühtlases järjestuses. Kui lõim on üles veetud, palmitakse vahelikud kinni ja eraldatakse seejuures iga käik, et midagi ei saaks sassi minna; peale selle tehakse viimasele käigule vaserooste lahusega märk, et kangur teaks vastavat mõõtu pidada; lõpuks võetakse kõik käärpuudelt maha ja keritakse suurde kerasse, mida lõimelõngaks nimetatakse.

Kesknädalal, 17-ndal.

Asusime vara enne päikesetõusu tee ja nautisime hunnitut hilist kuupaistet. Tõusva koidu heleduses, kerkiva päikese valgusel nägime paremini asustatud ja haritud maakohta. Kui ülal olime kohanud jala ette visatud kive ojadest ülesaamiseks või sekka mõnd kitsast purret ainult ühepoolse käsitoega, siis siin olid juba ehitatud kivisillad üle üha laiemaks paisuva vee-tee; metsik maastik hakkas järk-järgult meeldivamaks muutuma, ja jättis kõigile rändureile rõõmustava mulje.

Üle mäeseljandiku, teise jõe piirkonnast tuli meile vastu sale mustade lokkidega mees ja hüüdis juba kaugelt, nagu ikka see, kellel on terav silm ja tugev hääl: «Jumalime, vader lõngakandja!» Viimane laskis tulijal lähemale jõuda ja hüüdis siis ka imestades: «Jumal teiega, vader riistameister! Kust tee toob? Milline ootamatu kohtumine.» Uustulnukas vastas lähemale astudes: «Juba kaks kuud kolan ma mäestikus ringi, et kõikide heade inimeste tööriistu korda seada ja nende kangspuid nii kohendada, et nad jälle tükk aega takistamatult võiksid töötada.» Seepeale sõnas lõngakandja minu poole pöördudes: «Kuna teie, noorhärja, näitate nii palju huvi ja armastust asja vastu ja selle tundmaõppimise eest nii hoolikalt muretsete, siis tuleb see mees just õigel ajal, keda ma viimastel päevadel juba salakesi teie jaoks kohale igatsesin; tema oleks võinud teile kõik paremini seletada kui tütarlapsed oma olugi hea

tahtmise juures; ta on omal alal meister ja oskab seda, mis ketramise ja kudumise ning taolise juurde kuulub, täielikult ära selgitada, kangastelgi üles seada, korras hoida ja parandada, igauhe vajaduse ja soovide kohaselt.»

Rääkisin uustulnukaga ja leidsin temas väga aruka, teatavas mõttes haritud, oma asjas täiesti kompetentse mehe. Veendusin selles, arutades temaga läbi nii mõndagi, mis ma neil päevil olin õppinud, ja paludes, et ta mul mõningaid kahtlaseks jäänud asju selgitaks; ütlesin talle ka, mis ma eile kangakudumise alustamise alal olin näinud. Meister hüüdis sel puhul rõõmsalt: «See on väga soovitav, siis tulen ma just õigeaks ajaks, et ühele nii heale ja armsale herrale vajalikke teadmisi anda vanimast ja hunnitumast kunstist, mis õigupoolest just eeskätt eraldabki inimese loomast. Me jõuame parajasti täna heade ja osavate inimeste juurde, ja ma ei taha enam riistameister olla, kui te seda käsitööd nii sama hästi ei peaks mõistma kui ma ise.»

Avaldasin talle sõbralikku tänu, mitmekesine jutt aina jätkus, ja me jõudsime pärast lühikest puhkust ja einetamist küll ka sinna-tänna, üles-alla, kuid siiski paremini ehitatud majade grupi juurde. Meister juhatas meid kõige parema hoone poole. Kokkuleppe kohaselt astus eelkõige majja lõngakandja minu ja Püha Kristofi saatel, pärast esimesi tervitusi ja naljatusi aga järgnes meile meister ise, ja torkas silma, et tema ilmumine kutsus perekonnas esile rõõmsa üllatuse. Isa, ema, suuremad tütreid ja lapsed kogunesid tema ümber; kangastelgede ees istuval saledal neiul jäi pihku peatuma süstik, mis just läbi lõimelõngade pidi jooksuma; samuti jäid seisma tallalauad, neiu tõusis püsti ja tuli viivitades, aeglaselt ja kohmetult meistrile kätt andma. Mõlemad, nii lõngakandja kui ka meister, võitsid nalja ja jutuga varsti jälle tagasi vana õiguse, mis kuulub majasõpradele; pärast seda, kui tükike aega oli mõnusat juttu aetud, pöördus tubli mees minu poole ja ütles: «Teid, mu hea härra, ei tohi me selles jällenägemisrõõmus tagaplaanile jätta: meie võime veel päevade kaupa üksteisega nalja heita, teie aga peate homme edasi minema. Näitame herrale oma kunsti saladusi; liimi-

tamist ja lõime vedamist ta juba tunneb, näitame talle nüüd ülejäänud osa ka; küllap need neitsikesed seal mulle abiks tulevad. Näen, et nende telgede juures on parajasti käsil kanga ülespanek.» Sellega tegeles noorem tütar, kelle juurde me nüüd astusime. Vanem istus jälle oma kangastelgede ette ja jälgis tasase hella näoga teise elavat tegevust.

Vaatlesin nüüd hoolikalt kanga ülespanekut. Selleks otstarbeks lastakse lõime käigud oma korra järgi joosta läbi suure kangareha, mis on just ühelalune kangapoomiga, mille peale kangas üles pannakse; poomi on lõigatud tärge, kuhu käib ümarik pulgake, mis torgatakse läbi lõime ja kinnitatakse siis tärkmesse. Väike poiss või tüdruk istub kangastelgede all ja hoiab lõimevihti kõvasti kinni, kuna kangur poomi vändast täie jõuga ümber ajab ja ühtlasi silmas peab, et kõik korralikult läheks. Kui kõik on üles pandud, pistetakse üks ümmargune ja kaks lamedat peergu läbi lõime, et see paigal püsiks ja nüüd algab kinnitamine.

Vanast kangast oli vahest veel veerand küünart jäänud teisele poomile, ja sellest jooksid umbes kolmveerand küünra pikkused niidid läbi lehe soolaadi, niisamuti ka läbi teljetiibade. Nende niitide külge kinnitas kangur üksteise järel ja hoolikalt uue lõime otsad. Ja kui ta valmis oli, tõmmati kõik kinnitatu korraks läbi, nii et uued niidid tühja eespoolse kangapoomini ulatusid; katkenud niidid sõlmiti kokku, koelõng aeti väikesete poolidele, mis süstikusse sobisid, ja algabki viimane ettevalmistus kudumiseks — mittimine.

Kogu kangaspoomi pikkuses niisutatakse niie täiesti läbi kindanahast valmistatud liimivette kastetud harjades; pärast seda tõmmatakse ülalmainitud pirrud, mis hoiavad niiet, välja, seatakse kõik niidid ülitäpselt korda ja varre külge seotud hanetiivaga lehvitatakse niikaua tuult, kuni niie ära on kuivanud; ja nüüd võib alustada kudumist ning seda niikaua jätkata, kuni jälle vaja on mittida.

Mittimine ja tuule lehvitamine on jäetud tavaliselt noorte hooleks, kes kangruks tahavad saada; talveõhtute igavuses osutavad kaunile kuduajale-neiule seda teenet

kas vend või kallim, ajades vähemalt koelõnga väikestele poolidele.

Peen musliin kootakse märjalt, nimelt kastetakse koelõngaviht liimivette ja lõng keritakse veel märjalt väikestele poolidele, mis otsekohe süstikusse pistetakse; seeläbi lasneb kude end ühtlasemalt kokku lüüa ja tuleb hõredam.

Neljapäeval, 18-ndal.

Uldse jättis mulle kogu selline kangrutöö tuba kuidagi toimeka, kirjeldamatult elava, koduse ja rahuliku mulje: liikus mitu kangastelge, keerlesid lisaks voki- ja poolimisrattad ning ahju juures istus vanarahvas, ajades küllatunud naabrite ja tuttavatega muhedat juttu. Vahel oli sekka kuulda ka laulmist, enamasti Ambrosius Lobwasseri neljahäälelisi vaimulikke laule, harvemini ilmalikke viise; aeg-ajalt puhkes valla ka tütarlaste kõlav naer, kui onupoeg Jakob mõne naljaka mõtte välja ütles.

Hästi nobe ja ühtlasi hoolikas kangur võib, kui tal on abi, hädakorral nädala ajaga valmis kududa 32 küünart mitte liiga peent musliini; seda juhtub aga väga harva, ja ettetulevate majapidamistöode juures kulub selleks tavaliselt neliteist päeva.

Koe kaunidus oleneb tallalaudade ühtlasest sõtkumisest, soalaadi ühtlasest lõögist ja ka sellest, kas koelõng on niiske või kuiv. Samuti annab palju juurde täiesti ühetasane ja ühtlasi tugev pingutamine. Selleks seob peente puuvillaste rätikute kuduja eesmise kangapoomi naela otsa raske kivi. Kui kudumise ajal kangast tugevasti pingutada (oskussõnaga *pinnida*), siis pikeneb see märgatavalt, 32 küünra kohta umbes $\frac{3}{4}$ küünart ja 64 küünra kohta umbes $1\frac{1}{2}$ küünart; see ülejääk kuulub kangrule. Ta saab selle eest eritasu või hoiab tükid enesele kaelarätikute, põlleda ja muu sellelaolise jaoks.

Imeselgel leebel kuupaistelisel õöl, nagu neid esineb ainult kõrgetes mägedes, istus kangrupere oma külalistega elavalt vesteldes majaukse ees. Lenardo oli süga-

vatesse mõtetesse vajunud. Talle oli kõige selle ümbritseva elu ja tegevuse, nii mõnelgi käsitööhärral omandatud kogemuste puhul juba jälle meelde tulnud too kiri, mille oli tema rahustamiseks saatnud sõber Wilhelm. Sõnad, mida ta nii sageli oli lugenud, read, mida ta palju kordi oli vaadelnud, ilmusid taas mõtiskleja teadvusse. Ja nagu meie lemmikmeloodia hakkab, enne kui me arugi saame, korraga meie sügavas sisemises kõrvas tasa helisema, nii kordas end see õrn teadaanne vaikselt, iseenesele kuuluvas hinges.

«Kodune olukord on vagadusel rajanev, virkusest ja korraarmastusest elustatud, mitte liiga kitsas, mitte liiga avar, ta kohustused on kõige õnnelikumas vastavuses ta võimete ja jõuga. Tema ümber on tegevuses terve hulk käsitöölisi selle sõna kõige puhtamas, algelisemas mõttes; siin valitsevad piiratus ja töö kaugema tuleviku jaoks, ettenägelikkus ja mõõdukus, süütus ja toimekus.»

Aga seekord erutas mälestus rohkem kui vaigistas. «Eks sobi,» ütles ta enesele, «see üldine, lakooniline kirjeldus täiesti oludega, mis mind siin ümbritsevad. Kas ei valitse ka siin rahu, vagadus, lakkamatu tegevus? Ainult töötamine kaugel tuleviku jaoks ei ole mulle samal määral selge. Kui see hea naisolend ometi taolist töötajate ringi elustaks, kuid sellest suuremat, sellest paremat; ta võiks end hästi tunda nagu need inimesed siin, võib-olla veel paremini, suurema rõõmu ja vabadusega enese ümber vaadata.»

Kuid teda äratas mõtisklustest teiste elav, üha kõvenev kõnelus ja ta hakkas rohkem tähelepanu pöörama jutuvälinele. Seejuures sai temas täiesti küpseks mõte, mida ta kõik need tunnid oli mõlgutanud. Kas ei peaks just seesama mees, kes nii meisterlikult oskab ümber käia kõigi töö- ja majariistadega, meie ühingu kõige kasulikumaks liikmeks saama? Ta kaalutles küsimust ja kõiki neid häid omadusi, mis tal selle osava tööliste juures juba selgesti silma olid hakanud. Seepärast juhtis ta jutu sennapoole ja tegi, küll nagu naljaks, kuid seda vabamalt, meistermehele ettepaneku, kas see ei tahaks ühte lüüa soliidse ühinguga ja katsuda õnne väljarändamisega üle ookeani.

Meister keeldus vabandades, kinnitades samuti nalja-

toonil, et tal siingi hästi läheb ja et teda veel parem ees ootab; ütles, et on selles maakohas sündinud, sellega harjunud, ta on siin laialt tuntud ja kõikjal rõõmuga vastu võetud. Üldse ei leidu neis orgudes välja rändamishimulisi, inimestel pole siin häda, ja mäestik hoiab oma elanikke kinni.

«Sellepärast panebki mind imestama see kuuldsus,» ütles lõngakandja, «et proua Susanne abiellub töökoja juhatajaga, müüb siin oma vara maha ja läheb ilusa rahakopikaga üle mere.» Meie sõbra küsimusele vastati, et kõnesolev naisterahvas on noor lesk, kes ajab edukalt rikkalikku äri mäestikutoodetega; selles võib rändur homme isiklikult veenduda, kuna nende eelseisev teekond aegsasti sinnapoole viib. Lenardo vastas:

«Olen temast juba mitmel korral kuulnud kui naisterahvast, kes seda orgu elustab ja selles palju head teeb, kuid olen jätnud ikka tema järele küsimata.»

«Lähme aga puhkama,» ütles lõngakandja, «et kasutada varakult homset päeva, mis töötab ilus tulla.»

Siin lõppes käsikiri, ja kui Wilhelm järke nõudis, kuulis ta, et seda ei ole praegu sõprade käes. Need ütlesid, et käsikiri on saadetud Makariele, kes pidi selles leiduvaid umbsõlmi oma vaimujõu ja armastusega lahti harutama ja mõtlemapanevaid küsimusi lahendama. Wilhelm pidi seda lugemisjärje katkestamist endale meeldida laskma ja valmistuma rõõmsaks meelelahutuseks sõpradevahelisel õhtul.

Kuues peatükk

Kui saabus õhtu ja sõbrad istusid avara väljavaatega lehtlas, astus lävele silmapaistev mehekogu, kelles meie sõber otsekohe ära tundis täna varahommikul nähtud habemeajaja. Tulija sügava tumma kummarduse peale vastas Lenardo:

«Te tulete nagu ikka väga sobival ajal ja ei jätta meid oma talendiga rõõmustamata. Võin teile küll,» pöördus ta Wilhelmi poole, «mõndagi jutustada seltsist, mille juhatuses olemisega ma uhkustada tohin. Meie ringi ei

ole astunud ükski, kel pole teatavaid talente, mis oleksid kasu või rõõmu valmistanud igale seltskonnale. See mees on tubli haavaarst, kes tõsisel juhul, kus on vaja otsustavust ja kehalist jõudu, on valmis suurepärase abilisena oma meistri kõrval seisma. Mida ta habemekunsti alal sooritab, selle kohta võite talle ise tunnistuse anda. Heetõttu on ta meile niihästi vajalik kui ka teretulnud. Kuna aga selle tegevusega tavaliselt kaasas käib lai ja sageli tüütav lobisemine, siis võttis ta enesekasvatamise mõttes vastu teatava tingimuse, nagu igaüks, kes tahab meie hulgas elada, peab end mõnest küljest piirama tingimustega, kui talle teiselt poolt lubatakse suuremat vabadust. Niisiis on see mees loobunud kõnelemisest — kuivõrd tegemist on tavalise ja juhusliku jutuga; kuid selle asemel on tal arenenud hoopis teine kõneand, mis mõjub otstarbekalt, targalt ja rõõmustavalt, nimelt anne jutustamiseks.

Tema elu on rikas kummalistest kogemustest, mida ta varem ebasobival ajal lobisedes killustas, nüüd aga valkimistootusest sunnitud rahumeeli endamisi kordab ja korraldab. Sellega liitub siis veel kujutlusvõime ja annab sündmustele elu ja liikuvuse. Erilise meisterlikkuse ja osavusega oskab ta jutustada tõelisi muinasjutte ja muinasjutulisi lugusid, millega ta meid sündsalt tunnil sageli üpris väga lõbustab, kui ma tema keelepaelte vabaduse annan; nii teen ma seda ka praegu ja avaldan talle ühtlasi tänu, et ta selle pika aja kestel, mil ma teda tunnen, veel iialgi pole ühtki lugu korranud. Loodan, et ta ka seekord, meie kalli külalise auks ja meeleheaks, erilist meisterlikkust ilmutab.»

Üle Punamantli näo levis vaimukas lõbusus, ja ta alustas kõhklemata alljärgnevat lugu.

*UUS MELUSINE**

Kõrgesti austatud härrad! Kuna mul on teada, et te eeljutte ega sissejuhatusi eriti ei armasta, siis kinnitan pikemata, et loodan seekord otse eeskujulikult hästi esi-

* Prantsuse saagade merinäkk, kellest on kirjutatud romaane prantsuse ja saksa keeles (1390, 1456), hiljem ilmunud saksa-keelse rahvaraamatuna.

neda. Ma olen jutustanud küll juba nii mõnegi tõelise loo kõikide sügavaks ja igakülgseks rahuloluks, aga täna võin öelda, et mul on jutustada midagi sellist, mis kõik senised kaugelt ületab. Kuigi see lugu juhtus minuga juba mitme aasta eest, teeb mälestus sellest mind ikka veel rahutuks, jah, annab veel lootust asja lõplikuks lahendamisekski. See lugu leiaks küll vaevalt enesetaolist!

Eelkõige tunnistan, et mu elu polnud mitte alati nii korraldatud, et võisin täiesti kindel olla lähema aja, koguni homse päeva suhtes. Ma ei olnud oma nooruses sugugi hea peremees ja sattusin sageli mitmesugustesse raskustesse. Kord võtsin ette reisi, mis pidi mulle ilusat kasu tooma; aga ma hakkasin oma elulaadis pisut liiga laiutama, ja pärast seda, kui olin oma reisi alustanud ekstraposthobustega ja teda siis tükk aega tavalistega jätkanud, olin ma viimaks sunnitud selle teekonna lõpul jalameheks hakkama.

Kui elavaloomulisel noormehel oli mul võõrastemajja saabudes harjumuseks ikka pereemanda ja ka köögitüdruku järele ümber vaadata ning nende suhtes meelitavalt käituda, mille tõttu mu söögi-joogi arve siis enamasti vähenes.

Ühel õhtul, kui astusin väikese linnakese postijaama ja just oma vana kommet tahtsin kasutusele võtta, kuulsin, kuidas otse mu selja taga ukse ette veeres ilus kaheistmeline tõld, ees neli hobust. Pöördusin ümber ja nägin sõidukis üksikut naisterahvast, ilma toatüdrukute, ilma teenriteta. Ruttasin talle otsekohe tõllaust avama ja küsima, kas tal pole vahest mingit käsku. Kui ta sõidukist väljus, nägin ta kaunist kuju ja armastusväärset nägu, millel märkasin lähemal vaatlemisel aina kaunistavat, väikest kurbuse varju. Küsisin veel kord, kas võiksin teda milleski abistada. — «Oo jah!» ütles ta, «kui tahate istmel asuvat kastikest hoolikalt tõllast välja tõsta ja majja kanda; aga ma palun üpris väga, kandke kasti hästi kindlalt, ilma et te seda kõige vähemal määral loksutaksite või raputaksite.» Võtsin kastikese ettevaatlikult sülle, daam lukustas tõllaukse, läksime koos trepist üles, ja mu kaaslane ütles teenijatele, et ta selleks ööks siia peatuma jääb.

Olime kahekesi toas; ta käskis mul kastikese panna lauale, mis seisis seina ääres, ja kui ma tema paarist liigutusest märkasin, et ta soovib üksi olla, lahkusin toast, suudeldes tal enne aupaklikult, kuid tuliselt kätt.

«Tellige õhtusöök meile mõlemale,» ütles ta seepeale, ja võib muidugi arvata, millise mõnuga ma selle käsu täitsin, kusjuures ma oma ülbuses peremeest, emandat ja teenijat vaevalt üle öla heidetud pilguga austasin.

Kärsitult ootasin silmapilku, mis mind jälle daami juurde lubas ilmuda. Laud oli kaetud, istusime teineteise vastu, mina nautisin pika aja järel esmakordselt head söömaaega ja ühtlasi sellist silmarõõmu; jah, mulle tundus, nagu muutuks mu lauanaaber iga minutiga ilusamaks.

Ta vestles meeldivalt, kuid katsus vältida kõike, mis käis kiindumuse ja armastuse kohta. Õhtulaud koristati ära; ma viivitasin lahkumisega, püüdsin igasuguste riugastega daamile lähemale saada, kuid asjatult; ta hoidis mind tagasi teatava väarikusega, millele ma ei suutnud vastu panna, pidin koguni vastu oma tahtmist küllalt aegsasti tema juurest lahkuma.

Pärast ööd, mis suuremalt osalt kulus ärkvelolekule ja unenägudele, olin varakult jalul, kuulasin järele, kas daam pole hobuseid tellinud; sain eitava vastuse ja läksin aeda; sealt nägin, et ta seisis juba rõivastatult akna juures, ning ma tõttasin trepist üles. Kui ta mulle vastu tuli nii kaunina, veel kaunimana kui eile, ärkasid minus korraga kiindumus, vallatus ja jultumus; tormasin tema juurde ja haarasin ta oma käte vahele. «Ingellik, vastupandamatu olend!» hüüdsin ma, «andesta, kuid teisiti pole võimalik!» Uskumatu osavusega vabastas ta end mu embusest, ma ei suutnud talle isegi ainukestki suudlust põsele suruda. — «Talitsege selliseid äkilise kirgliku kiindumuse puhanguid, kui te ei taha kergemeelselt kaotada õnne, mis on teile väga lähedal, kuid mille võite kätte saada alles pärast mõningaid läbi-proovimisi.»

«Nõua, mis tahad, ingellik vaim!» hüüdsin ma, «aga ära aja mind ahastusse.» Ta vastas naeratades:

«Kui tahate end mu teenistusse anda, siis kuulake tingimusi! Tulin siia, et külastada sõbrannat, kelle

juures mõtlesin viibida mõne päeva; soovin, et sellal mu tõld ja see kastike edasi viidaks. Tahate selle ülesande enesele võtta? Teil pole seejuures midagi muud teha kui kastikest ettevaatlikult tõlda ja tõllast välja tõsta; kui kast tõllas on, selle kõrval istuda ja selle eest kõigiti hoolt kanda. Kui jõuate võõrastemajja, siis tuleb kast asetada lauale eri toas, kus te ei tohi elada ega magada. Iga kord lukustate toa selle võtmega, mis teeb lahti ja paneb kinni kõik lukud ja annab lukule selle erilise omaduse, et seda vahepeal ei saa keegi avada.»

Ma vaatasin talle otsa ja mind valdas imelik tunne; töötasin talle, et teen kõik, kui võin loota, et teda varsti jälle näen, ja kui ta mu lootust suudlusega kinnitab. Ta tegi seda, ja sellest hetkest peale olin täiesti tema ori. Ta käskis mul hobuseid tellida. Jõudsime kokkuleppele teekonna suhtes, millele pidin asuma, kohtade suhtes, kus pidin peatuma ja teda ootama. Lõpuks surus ta mulle pihku kukru kullaga ja mina surusin oma huuled ta käele. Tundus, et ta meel oli lahkumisel liigutatud, ja ma ei teadnud enam, mis ma tegin või tegema pidin.

Hobuste tellimiselt tagasi tulles leidsin toaukse lukustatuna. Katsusin kohe oma peavõtit ja ta sooritas oma proovitöö täiuslikult. Uks kargas lahti, leidsin eest tühja toa, ainult kastike asetses laual, kuhu ma ta olin paigutanud.

Tõld sõitis ette, kandsin kastikese hoolikalt alla ja panin ta enese kõrvale istmole. Pereemand küsis: «Kus on siis daam?» Üks lastest vastas: «Ta läks linna.» Jätsin pererahvaga jumalaga ja sõitsin otsekui triumfikäigus minema, mina, kes ma alles eile õhtul saabusin siia tolmuste jalatsitega. Võite hõlpsasti arvata, et ma nüüd oma rohketel jõudetundidel selle loo üle küll ühest, küll teisest küljest järele mõtlesin, raha lugesin, mitmesuguseid plaane sepiitsesin ja alati parajal juhul kastikese poole piilus. Sõitsin nüüd otsejoones edasi, ei astunud mitmes postijaamas mahagi ega puhunud enne, kui jõudsin vaatamisväärsesse linna, kuhu mu kaunitar mul sõita oli soovitanud. Täitsin ta käske hoolikalt, paigutasin kastikese eri tuppa ja süütasin ta

kõrval põlema paar vahaküünalt, ka selleks oli ta mulle korralduse andnud. Lukustasin ukse, läksin oma tuppa ja lasksin enesel pisut hea olla.

Natukeseks ajaks andis mulle mälestus kaunitarist meelelahutust, aga üpris peagi läks mul aeg igavaks. Ma polnud harjunud elama seltskonnata; varsti leidsin endale meelepärase seltskonna võõrastemaja üldlauas ja teistes avalikkudes kohtades. Sel puhul hakkas mu raha kokku sulama ja kadus ühel õhtul sootuks, kuna ma olin end ettevaatamatult lasknud kaasa kiskuda kirglikku kaardimängu. Jõudnud üles oma tuppa, olin ma meeleheitel. Rikka mehe tegumiega, kuid rahast lage, nii ootasin prisket arvet, teadmatuses, kas ja kunas mu kaunike end jälle näitab — see kõik tegi mu olukorra ülitäbaraks. Igatsesin kahekordselt oma käskijanna järele ja uskusin, et ei saa temata ja tema rahata enam üldse elada.

Pärast õhtusööki, mis mulle põrmugi ei maitsenud, kuna olin seekord sunnitud üksinda sööma, käisin kärsitult mööda tuba edasi-tagasi, rääkisin iseenesega, needsin end, viskusin põrandale, kitkusin juukseid ja käitusin täiesti meeletult. Korraga kuulen ma lukustatud kõrvaltoast tasast liikumist ja varsti pärast seda koputust sellele nii hästihoitud uksele. Võtan end kokku, haaran peavõtme, kuid uksepooled kargavad iseenesest lahti, ja nonde põlevate vahaküünalde valgusel tuleb mulle vastu mu kaunitar. Langen ta jalgade ette, suudlen ta rüü palistust, ta käsi; ta aitab mind jalule, ma ei julge teda kaisutada ega talle otsa vaadata; kuid ma tunnistasin talle avameelselt ja kahetsedes üles oma süü. — «See on andestatav,» ütles ta, «kahjuks aga hilineb seetõttu teie ja minu õnn. Te peate veel kord sõitma tüki maad välja maailma, enne kui me teineteist jälle näeme. Siin on teile veel rohkem kulda,» ütles ta, «ja piisavalt, kui te mõnevõrragi kokkuvõidlikumalt elate. Aga kui teid seekord vein ja kaardimäng hätta viisid, siis hoidke end nüüd veini ja naiste eest ning laske mul rõõmsamat jällenägemist loota.»

Ta astus üle läve tagasi, uksepooled langesid kinni; ma koputasin, ma palusin, aga kuulda polnud enam midagi. Kui ma teisel hommikul oma arvet nõudsin,

naeratas kelner ja ütles: «Nii saime me ometi teada, miks te oma ukseid nii keerulisel ja arusaamatul viisil lukustate, et ükski võti neid lahti ei tee. Arvasime, et teil on kaasas palju raha ja väärisesemeid; nüüd aga nägime teie aaret trepist alla minemas, ja ta on igati väärt, et teda nii hoolikalt hoitakse.»

Ma ei vastanud selle peale midagi, maksin oma arve ja astusin oma kastikesega tõlda. Jälle sõitsin ma laia maailma kõige kindlama kavatsusega, et pean silmas edaspidi oma saladusliku sõbranna hoiatust. Aga vaevalt olin ma jälle suurde linna jõudnud, kui sain peagi tuttavaks armastusväärsete naisterahvastega, kelle seltskonnast ma end põrmugi lahti rebida ei suutnud. Näis, et nad tahavad minult oma lembuse eest üpris kallist hinda: hoides mind alati enesest teatavas kauguses, juhtisid nad mind ühelt raha väljaandmiselt teisele. Ja kuna ma püüdsin ainult nendele meelega teha, ei mõelnud ma jälle kord oma kukrule, vaid maksin ja annetasin alatasa, nii nagu just ette tuli. Kui suur oli sellepärast mu imestus ja rõõm, kui ma mõne nädala möödudes märkasin, et mu kukkur oma priskuselt veel maha pole võtnud, vaid oli ikka nii ümarik ja pungil nagu alguseski. Tahtsin seda head omadust lähemalt kindlaks teha, istusin maha ja lugesin raha üle, pidasin summat täpselt meeles ja hakkasin nüüd oma seltskonnaga elama niisama lõbusalt nagu ennegi. Ei puudunud meil väljasõidud maal ja jõel, tants, laul ja muud lõbustused. Aga polnud vaja eriti suurt tähelepanekust märkamiseks, et kukkur tõesti kõhnaks jääb, otsekui oleks mu neetud rahalugemine röövinud temalt voo- ruse alati lugematult pungil olla. Sellal oli aga lõbuelu täies hoos, ma ei saanud enam tagasi astuda, ja ometi oli mu sularahal varsti lõpp käes. Needsin oma olukorda, põhjasin oma sõbrannat, kes mind sellisel kombel kiusatusse oli saatnud, panin talle pahaks, et ta end jälle näha ei lase, ütlesin end vihahoos lahti kõigist kohustustest tema vastu ja kavatsesin avada kastikese, et võib-olla sellest mingit abi leida. Sest kuigi ta polnud nii raske, et raha täis olla, võis ta ometi sisaldada kalliskive, ja need oleksid mulle hädasti ära kulunud. Olin just nõuks võtnud oma kavatsust teostada, kuid lükka-

sin selle edasi öösisele ajale, et operatsiooni hästi rahulikult ette võtta, ja ruttasin banketile, kuhu olin äsja saanud kutse. Seal oli siis meeleolu jälle väga ülev, ja me olime veinist ja trompetite kõlast nii võimsas erutuses, kui mul juhtus ebameeldiv vemp — magussöögi ajal astus reisilt tulles ootamatult sisse mu armsaima kaunitari vanem sõber, istus ta juurde ja püüdis ilma pikema jututa oma vanu õigusi maksma panna. Sellest paisus peagi pahandus, tüli ja riid; tõmbasime mõõgad tupest välja, ja mind kanti mitmest kohast haavatuna poolsurnult koju.

Kirurg sidus haavad kinni ja lahkus; oli juba sügav südaöö tund, mu põetaja jäi magama. Kõrvaltoa uks läks lahti, mu saladuslik sõbranna astus sisse ja istus mu voodi äärde. Ta päris mu tervise järele; ma ei vastanud, sest olin jõuetu ja pahur. Ta jätkas oma väga osavõtlikku juttu, hõõrus mu oimukohad sisse mingi palsamiga, nii et see mind kähku ja kindlalt karastas, niivõrd karastas, et ma suutsin vihaseks minna ja temaga tõelda. Ägedate sõnadega ajasin ma kõik süü oma õnnetuses temale, veeretasin selle kirele, mille ta oli minus äratanud, tema ilmumisele ja kadumisele, igavusele, igatsusele, mille all ma pean kannatama. Läksin ikka ägedamaks ja ägedamaks, nagu oleks mind haaranud palavik, ja vandusin talle lõpuks, et kui ta ei taha minu omaks saada, seekord mulle kuuluda ja minu juurde jääda, siis ei taha ma enam kauem elada; nõudsin sellele kindlat vastust. Kui ta kõheldes mingi seletusega tagasi hoidus, muutusin ma päris meeletuks, rebisin haavadelt ära kahe- ja kolmekordsed sidemed, otsustades verest tühjaks joosta. Aga kuidas ma hämmastusin, kui nägin, et mu haavad olid kõik paranenud, mu keha nägus ja nahk sile ning mu kaunitar mu kaisus.

Olime kõige õnnelikum paar maailmas. Palusime teineteiselt vastastikku andeks ja ei teadnud ise õieti, miks. Ta lubas nüüd koos minuga edasi sõita, ja varsti istusime me kõrvuti tõllas, kastike meie vastas kolmanda isiku kohal. Ma polnud oma kallimale kastikest kunagi maininud; ka seekord ei tulnud mulle meelde sellest juttu teha, kuigi see oli meil otse silma all ja me mõle-

mad otsekui vaikiva kokkuleppe põhjal selle eest hoolit-
sesime, kui vastav võimalus avanes; ainult et mina olin
see, kes kasti nagu ikka tõllast välja ja tõlda tõstis
ning nagu varemgi ukseid lukustas.

Niikaua kui kukrus veel midagi leidis, maksin alati
mina; kui mul raha otsa lõppes, andsin ma oma kalli-
male sellest märku. «Selle vastu leiab kergesti nõu,»
vastas ta ja näitas paari väikest taskut, mis olid üles,
tõlla mõlemale siseküljele kinnitatud; olin neid varem
küll silmanud, aga mitte kasutanud. Mu kallim pistis
käte ühte taskusse ja tõmbas välja paar kuldtükki,
samuti tõi ta teisest päevavalgele mõned hõbemündid
ning näitas mulle seega võimalust, kuidas me senist
laial jalal elamist jätkata saame. Nii reisisime me lin-
nast linna, riigist riiki, olime omavahel ja teiste seltsis
rõõmsad, ja ma ei mõelnudki sellele, et mu kallim mind
taas maha võib jätta, seda vähem, et ta oli juba tüki
aega ja kahtlemata õnnistatud seisukorras, mis meie
rõõmu ja armastust aina veel suurendas. Aga ühel hom-
mikul ei leidnud ma teda kahjuks enam, ja kuna mulle
peatumine ilma temata tüütavaks muutus, asusin oma
kastikesega jälle teele, proovisin mõlema tasku jõudu
ja leidsin nad ikka veel vastupidavana.

Reis läks õnnelikult edasi, ja kui ma senini polnud
oma seikluse üle suuremat järele mõelnud, oodates kõigi
imelikkude sündmuste täiesti loomulikku lahenemist,
siis juhtus nüüd ometi midagi, mis pani mind häämas-
tuma, muretsema, koguni hirmu tundma. Kuna ma sel-
leks, et aga edasi saada, olin harjunud reisima päeval
ja ööl, siis juhtus sageli, et ma pimeduses sõitsin, ja
tõllas valitses laternate kustumise puhul kottipimedus.
Korra olin sellisel pimedal ööl magama jäänud, ja kui
ma ärkasin, nägin tõlla laes küünlatule paistet. Vaat-
lesin seda ja leidsin, et valgus tuli kastikesest, millel
näis olevat pilu, otsekui oleksid kastilauad kätte jõudva
suve palava ja kuiva ilma käes pragunenud. Jälle ärkasid
minus mõtted kalliskividest, oletasin, et kasti on kar-
bunkul*, ja tahtsin selles selgusele jõuda. Nihutasin end
nii hästi kui sain sellisesse asendisse, et ma oma silma

* punane kalliskivi — granaat.

otse vastu pilu võisin suruda. Aga kui suur oli mu häm-
mastus, kui mu pilk langes küünlavalguses säravasse,
väga maitsekalt, koguni luksuslikult sisustatud tuppa,
otsekui oleksin ma läbi võlviavause kuninglikku saali
vaadanud. Ma sain ruumist vaadelda küll ainult üht
osa, kuid see laskis otsustada kogu toa üle. Tuli põles
kaminas, mille kõrval asetses tugitool. Hoidsin hinge
kinni ja vaatasin edasi. Sellal tuli teisest küljest ruumi,
raamat käes, naisterahvas, kelles ma kohe ära tundsin
oma naise, kuigi ta kuju oli tibatillukeseks kokku tõm-
bunud. Kaunitar istus kamina kõrvale tugitooli ja kohen-
das pisikeste tuletangidega tukid korda, kusjuures ma
selgesti võisin märgata, et üliarmas tilluke olend oli
samuti õnnistatud seisukorras. Kuid mul oli vaja oma
ebamugavat asendit pisut parandada, ja kui ma siis
varsti jälle kasti sisse vaadata ja veenduda tahtsin, et
legemist pole unenäoga, oli valgus kustunud ja mu pilk
langes tühja pimedusse.

Võib arvata, kui hämmastunud, koguni kohkunud ma
olin. Mul tärkas selle avastuse puhul tuhat mõtet ja
ometi ei suutnud ma õieti midagi mõelda. Jäin seejuu-
res magama, ja kui ma ärkasin, siis uskusin, et olen
siiski ainult und näinud; kuid tundsin, et hakkab oma
kaunitari mõnevõrra võorastama, ja kuna ma kastikest
nüüd seda hoolikamalt kandsin, ei teadnud ma, kas tema
taasilmumist soovida või karta.

Tõepoolest astuski mõne päeva pärast mu kaunitar
valges kleidis vastu õhtut tuppa, ja kuna toas valitses
parajasti hämarus, siis näis tulija mulle pikemana, kui
olin teda harjunud muidu nägema. Ja mulle meenus
kuuldud jutt, et kõik näkkide ja kääbusvaimude tõu esin-
dajad öö saabumisel pikkuselt märgatavalt juurde võta-
vad. Ta lendas nagu tavaliselt mu käte vahele, kuid ma
ei suutnud teda õige rõõmutundega oma rõhutud rinnale
suruda.

«Mu armsam,» ütles ta, «tunnen sinu vastuvõtust
selgesti seda, mida ma kahjuks juba tean. Sa nägid
mind vahepeal; sa tead nüüd olukorda, milles ma tea-
tavat aega viibin; sinu ja minu õnn on seeläbi katkes-
tatud, seisab koguni täieliku purunemise lävel. Pean
sinust lahkuma ja ei tea, kas sind ialgi enam näen.»

Tema lähedus, armsus, millega ta rääkis, kustutas sedamaid peaaegu igasuguse mälestuse tollest nägemusest, mis mul juba senini ainult kui unenägu silma ees oli hõljunud. Võtsin oma naise elava rõõmuga vastu, lasksin tal oma kires veenduda, kinnitasin talle oma süütust, jufustasin talle selle avastuse juhuslikkusest, lühidalt, tegin niipalju, et ta ise rahunes ja mind rahustada püüdis.

«Katsu oma süda hästi läbi,» ütles ta, «kas pole see avastus su armastust kahjustanud, kas suudad sa unustada, et viibin su kõrval kahel kujul, kas minu kehakuju kahanemine ka sinu kiindumust ei vähenda.»

Vaatasin talle otsa; ta oli kaunim kui eales, ja ma mõtlesin endamisi: «On's see siis suur õnnetus omada naist, kes aeg-ajalt kääbuseks muutub, nii et teda võib kastikesega kaasas kanda? Kas poleks lugu palju hullem, kui ta oleks hiiglane ja oma mehe kasti pistaks?» Mu rõõmus tuju tuli tagasi. Ma ei oleks oma armsamat mitte millegi eest siin maailmas minna lasknud.

«Kallis süda,» vastasin ma, «olgem ja jäägem nii, nagu me olime. Kas oleks meil soovida veel midagi paremat? Kasuta oma mugavusi, ja ma töotan sulle kastikest seda hoolikamalt hoida. Kuidas saaks kõige tore-dam tibatilluke, keda ma oma elus olen näinud, mulle halba muljet jätta? Küll oleksid armastajad õnnelikud, kui nad omaksid selliseid miniatuurpilte! Ja lõpuks oligi see ka ainult selline pilt, väike silmamoondus. Sa proovid ja pilkad mind; sa pead aga nägema, kuidas ma end ülal pean.»

«Asi on tõsisem, kui sa mõtled,» ütles kaunitar, «ent ma olen õigupoolest väga rahul, et sa seda kergelt võtad, see lugu võib meile ikkagi veel kõige rõõmsama tulemusega lõppeda. Ma tahan sind usaldada ja omalt poolt kõik teha, mis võimalik; ainult töota mulle, et sa seda avastust iialgi etteheitval viisil ei meenuta. Lisaks palun veel väga tungivalt: hoia end rohkem kui iialgi veini ja viha eest.»

Töötasin, mis ta nõudis, oleksin talle ikka jälle ja jälle töötada võinud; kuid ta viis ise jutu teisale ja kõik läks endistele rööbastele. Meil polnud põhjust oma asukohta vahetada: linn oli suur, seltskond mitmekesine,

aastaaeg võimaldas nii mõnegi väljasõidu maale ja aia-peo.

Kõigi selliste lõbustuste juures nähti meeleldi mu naist, mehed ja naised koguni nõudsid elavalt tema järele. Hea, meelitlev käitumine koos teatava ülevusega tegi ta igaühele armsaks ja austamisväärseks. Peale selle mängis ta hunnitult lautot ja laulis selle juurde, ja kõiki rõõmsas seltskonnas veedetud öid pidi kroonima tema esinemine.

Pean tunnistama, et ma muusikast iialgi suuremat pole hoolinud, jah, muusika mõjus minule pigem eba-meeldivalt. Mu kaunitar, kes seda minu juures peagi märkas, ei püüdnud mind sellepärast kahekesi olles sel kombel lõbustada; seevastu näis ta hüvitust otsivat seltskonnas, kus ta siis tavaliselt suure hulga imetlejaid leidis.

Ja siis — miks peaksin seda salgama? Meie viimane läbirääkimine polnud mu parimale tahtele vaatamata üldiski võimeline võõrastust täielikult likvideerima; pigem oli mind mu tundelaad üpris kummaliselt meelestanud, ilma et ma oleksin sellest täiesti teadlik olnud. Siis lõi ühel õhtul suures seltskonnas viibides välja tagasihoidud vimm ja mulle tuli sellest suurim pahandus.

Kui ma praegu hästi järele mõtlen, siis tuleb nii välja, et ma armastasin pärast seda õnnetut avastust oma kaunitari palju vähem ja tundsin nüüd tema pärast armukadedust, mis mulle varem meeldegi poleks tulnud. Ohtulauas, kus me teineteisest kaunis kaugel, põiki vastamisi istusime, tundsin ma end oma kahe naabrinnaga vahel väga hästi. See naisterahvaste paar näis mulle mõnda aega üpris veetlevana. Nalja ja flirdi juures ei säästetud veini, sellal kui teisel pool lauda paar muusikasõpra olid vallutanud mu naise ja ergutasid ning ohutasid seltskonda küll üksikult, küll kooris laulma. See tegi mu tuju halvaks; mõlemad kunstiarmastajad käitusid minu arvates pealetükkivalt; laulmine vihastas mind, ja kui ka koguni minult soolonumbrit nõuti, siis sattusin ma tõepoolest raevu, tühjendasin oma karika ja panin selle väga hoolimatult lauale.

Mu meeldivad naabrinnad leevendasid küll otsekohe-mu pahurust, aga vihastamisega on kuri lugu, kui ta

juba korra on teel. See kees minus salaja edasi, kuigi kõik ümbritsev oleks pidanud mind rõõmule ja järeleandlikkusele mõjutama. Vastupidi, ma muutusin veel õelamaks, kui toodi lauto ja mu kaunitar saatis sellel oma laulu — kõigi teiste koosolijate imetluseks. Õnnetuseks paluti veel üldist vaikust. Niisiis ei tohtinud ma enam lobisedagi, ja helid tõid mu hammastesse valu. Oli see siis mõni ime, et lõpuks pisike säde miini süütas?

Lauljanna oli parajasti oma laulu kõige suuremate kiiduavalduste saatel lõpetanud ja vaatas minu poole, vaatas tõepoolest väga hella pilguga. Kahjuks ei tunnustanud see pilk mu südamesse. Ta märkas, et ma karikataie veini korraga alla neelasin ja jooginõu uuesti täitsin. Ta ähvardas mind armsalt oma parema nimetissõrmega. «Mõelge, et see on vein!» ütles ta üsna tasa, nii et ainult mina seda kuulda võisin. «Vesi jäägu näkkidele!» hüüdsin mina. — «Minu daamid,» lausus ta mu naabrinnadele, «kaanetage karikas kogu oma võluga, et ta nii sageli ei tühjeneks.» — «Te ei lase end ometi talle all hoida!» sisistas mulle üks naistest kõrva. — «Mis see käabus tahab?» hõikasin ma ägedalt kätega vehkides, nii et karikas ümber läks. — «Siin valati praegu väga palju maha!» hüüdis mu imekaunike ja tõmbas üle pillikeelte, nagu tahaks ta seltskonna tähelepanu sellelt sündmuselt jälle enesele tõmmata. See õnnestus tal tõepoolest, seda enam, et ta püsti tõusis, otsekui mugavama mänguasendi pärast, jätkates eelmängu.

Kui ma nägin punast veini üle laudlina voolamas, tulin jälle mõistusele. Täipasin suurt viga, mille ma olin teinud, ja mind valdas sügav süütunne. Esma-kordselt rääkis muusika mulle; esimene salm, mis mu naine laulis, oli sõbralik jumalagajätt seltskonnaga, nii nagu see praegu veel koos viibis. Järgmises salmis otsekui valgusid koosolijad laiali, igaüks tundis end eraldatuna, ükski ei uskunud, et ta veel siin on. Aga mida pean ma siis ütlema viimasest salmist? See oli määratud üksnes mulle, see solvatud armastuse hääl, mis lausus hüvasti häbematussele ja juhtumusele.

Tummalt viisin ta koju ja ei oodanud enesele midagi

head. Kuid vaevalt olime oma tuppä jõudnud, kui mu naine käitus ülisõbralikult ja sarmikalt, koguni vallatavalt ning tegi mind kõige õnnelikumaks kõikidest inimestest.

Teisel hommikul ütlesin ma täiesti lohutatult ja õrnalt:

«Sa oled nii mõnigi kord hea seltskonna nõudmisel laulnud, näiteks see eileõhtune liigutav lahkumislaul. Laula nüüd sellel hommikutunnil ka korra minu meeleheaks üks ilus ja rõõmus tervituslaul, et meil oleks sama tunne nagu meie esimesel tutvumisel.»

«Seda ei saa ma teha, mu sõber,» vastas ta tõsiselt. «Eileõhtune laul oli määratud meie lahkumiseks, mis peab nüüd otsekohe sündima, sest ma võin sulle ainult öelda, et töötuse ja vande rikkumisel on meie mõlema suhtes kõige halvemad tagajärjed; sina mängisid kerge-meelselt maha suure õnne, ja ka mina pean oma üliarmsast soovist loobuma.»

Kui ma teda siis mangusin ja palusin, et lähemat seletust saada, vastas ta:

«Seda võin kahjuks küll anda, sest minu jäämisest sinu juurde ei tule enam midagi välja. Niisiis võta kuulda seda, mida ma sinu eest viimse tunnini oleksin varjanud. See välimus, mida nägid mul kastikeses, on sünnipärane ja loomulik: sest ma olen kuningas Eckwaldi, päkapikkude võimsa vürsti soost, kellest tõeline ajalugu nii palju pajatab. Meie rahvas on nagu muistegi veel ikka töökas ja toimekas ning sellepärast on teda ka kerge valitseda. Sa ei pea aga kujutlema, et kääbused on oma töös mahajäänud. Vanasti olid nende kuulsamateks toodeteks mõõgad, mis vaenlase poole visatuina viimast ise jälgisid, nähtamatud ja salapärase ahelad, läbitorkamatud kilbid ning muu taoline. Aga nüüd tegelevad päkapikud peaaesjalikult luksus- ja ehteasjadega ja ületavad selles kunstis kõiki teisi maailma rahvaid. Küll sa hämmastuksid, kui käiksid läbi meie töökojad ja kaubalaod! See kõik oleks hea, kui poleks erilist asjaolu, mis puutub üldse kogu rahvasse, iseäranis aga kuninglikku perekonda.»

Kuna ta hetkeks vaikis, palusin avaldada rohkem neid kummalisi saladusi, milles ta mulle ka otsekohe vastu tuli.

«Mul on teada,» jätkas ta, «et jumal, niipea kui ta oli loonud maailma, nii et kogu maa oli kuiv ja mäestik võimsalt ning hunnitult taeva poole kerkis, lõi siis, ütlen ma, otsemaid, enne kõiki inimesi ja asju, päkapikud, et oleksid olemas ka arukad olendid, kes võiksid hardumult austada issanda imesid maa-alustes käikudes ja lõhedes. Edasi on teada, et see tilluke tõug hakkas hiljem mässama ja mõtles maapealse valitsemise ohje enese kätte võtta; sellepärast lõi siis jumal lohed, et kääbuskonda tagasi mäestikku ajada. Kuna aga lohed tavatsesid ise pesitseda suurtes koobastes ja lõhedes ning paljud neist ka tuld sülitasid ja nii mõnegi muu metsikusega hakkama said, siis muutusid nad kääbusrahvale üpris suureks ristiks ja vaevaks, nii et see ei teadnud enam hullu ega tarka. Sellepärast pöördusid päkapikud väga alandlikult ja anuvalt jumala poole, hüüdsid ka oma palvetes, et ta selle võika lohesoo ometi ära hävitaks. Aga kuigi looja oma tarkuses ei võinud otsuseks teha oma loomingut rikkuma hakata, läks talle vaeste kääbuste suur häda ometi sel määral südamesse, et ta otsemaid lõi hiiglased, kes pidid lohede vastu võitlema ja neid kui mitte jäljetult hävitama, siis nende arvu ikkagi vähendama.

Aga kui siis hiiglased lohedega juba kaunis kenakesti toime olid tulnud, tõusis nendel samuti julgus ja upsakus; seetõttu said nad hakkama nii mõnegi jultumusega, eriti aga ka heade päkapikkude suhtes, kes siis oma hädas uuesti issanda poole pöördusid; viimane oma vägevuses lõi otsekohe rüütlid, kes pidid hiiglaste ja lohedega võitlema ning päkapikkudega üksmeeles elama. Seega oli siis loomistöö sellest küljest tehtud, ja tuli nii välja, et pärast seda hoiavad hiiglased ja lohed alati kokku, samuti kui rüütlid ja päkapikud. Sellest kõigest, mu sõber, võid nüüd näha, et oleme maailma vanim sugukond, mis meile muidugi au teeb, aga siiski ka suurt häda kaasa toob.

Kuna selles maailmas nimelt midagi igavesti ei saa püsida, vaid et kõik, mis kunagi on olnud suur, peab vähenema ja kängu jääma, siis on ka meiega lugu nii, et me maailma loomisest alates ikka kasvus kahaneme ja väiksemaks muutume, eelkõige aga kuninglik pere-

kond, keda see saatus just puhtaverelisuse pärast esimesena tabab. Seepärast mõtlesid meie targad pead juba paljude aastate eest välja pääsetee: aeg-ajalt saadetakse mõni kuninglikust soost printsess välja maailma, kus ta peab mõnele ausale rüütlile mehele minema, et sellega kääbuste sugu jälle värskendada ja täielikust mandumisest päästa.»

Sellal, kui mu kaunitar lausus neid sõnu täiesti truudamlikult, vaatasin talle kahtlustavalt otsa, kuna mulle näis, et ta mulle midagi luisata tahtis. Mis puutub tema päritolusse tillukeste hulgast, siis ei kahelnud ma selles enam sugugi; aga et ta oli võtnud rüütli asemel minu, see äratas pisut umbusaldust, kuna ma end selleks siiski liiga hästi tundsin, et uskuda oma esivanemate otsesesse loomisesse jumala poolt.

Varjasin imestust ja kahtlust ning küsisin sõbralikult:

«Aga ütle mulle, armas laps, kuidas saad sa enesele selle suure ja kauni kogu? Sest ma tunnen vähe naisi, kes oleksid toredalt kehaehituselt sinuga võrreldavad.»

«Pead seda teada saama,» vastas mu kaunitar. «Iidsest ajast on kääbuskuningate nõukogus otsuseks tehtud, et tuleb end niikaua kui võimalik hoida iga erakordse sammu eest, mida ka mina täiesti loomulikuks ja heaks kiidan. Võib-olla oleks meie hulgas veel kaua viivitatud, kas saata jälle kord üks printsess maailma, kui minu järgmine vend poleks sündinud nii tibatillukesena, et lapsehoidjad ta mähkmete vahelt sootuks ära kaotaksid ja me praegugi ei tea, kuhu ta jäi. Selle kääbusriigi aastaraamatute järgi otse ennekuulmatu loo puhul kutsuti kokku targad ja võeti pikema jututa vastu otsus — mul tuli kosjateele asuda.»

«Otsust!» hüüdsin ma, «see on muidugi kõik ilus ja hea. Võib otsusi teha, millegi üle otsustada; aga anda kääbusekesele selline jumalate kuju, kuidas said teie targad sellega hakkama?»

«Ka see on juba meie esivanemate poolt ette nähtud. Kuninglikus varakambris leidub meil tohutu kuldsõrmus. Räägin sellest nüüd nii, nagu ta tundus mulle lapselõpves, kui teda mulle ta panipaigas näidati. See on sama sõrmus, mis mul praegu siin sõrmes on; ja nüüd

võeti asi alljärgnevalt käsile: mulle selgitati kõik, mis ees seisab, ja õpetati, mis mul tuleb teha ja tegemata jätta.

Valmistati suurepärane palee, eeskujuks oli mu vanemate armsaim suviresidents: peahoone, tiibehitused ja kõik, mida aga soovida võib. Uus loss asetses suure kaljulõhe sissekäigu juures ja kaunistas ümbrust ülikonasti. Kindlaks määratud päeval kogunesid sinna õukond ja mu vanemad koos minuga. Toimus sõjaväe paraad, ja kakskümmend neli preestrit tõid toredal kanderamul suure vaevaga välja oivalise sõrmuse. See asetati lossi uksele, sissepoole künnist, kus temast üle tuli astuda. Toimusid mitmesugused tseremooniad, ja pärast südamlikku lahkumist asusin ma tegutsema. Astusin lävele, panin käe sõrmuse külge ja hakkasin märgatavalt kasvama. Mõne silmapilguga olin jõudnud oma praeguse suuruseni, mispeale ma sõrmuse otsekohe sõrme pistsin. Viuhti sulgusid lossi aknad, ukсед ja väravad, tiibehitused tõmbusid peahoonesse kokku, mu kõrval seisis endise palee asemel kastike, mille ma otsemaid üles tõstsin ja enesega kaasa võtsin. Tegin seda meeldiva tundega, et olen nii suur ja tugev, olgugi veel ikka käabus võrreldes puude ja mägede, jõgede ja avarusega ümberringi, kuid siiski juba hiiglane rohu ja kõrte, eriti aga sipelgate kõrval, kellega meie, päkapikud, just alati heal jalal ei seisa ja kes on meile sellepärast suureks nuhtluseks.

Sellest, kuidas läks mu rännak enne seda, kui kohtasin sind, oleks mul palju jutustada. Lühidalt, panin proovile nii mõnegi mehe, aga mitte keegi peale minu polnud minu meelest väärt, et hunnitu Eckwaldi sugu värskendada ja igaveseks teha.»

Kõigi nende jutustuste juures vankus mul vahet vahel pea, ilma et ma seda otseselt oleksin raputanud. Esitasin mitmesuguseid küsimusi, aga ei saanud midagi erilist vastuseks. Pigem sain oma suurimaks kurvastuseks teada, et mu kaunitar peab pärast seda, mis on juhtunud, tingimata oma perekonda tagasi pöörduma. Kuigi tal oli veel lootust, et saab jälle minu juurde tulla, oli lahkumine praegu vältimatu, sest muidu oleks kõik niihästi temal kui ka minul kadunud: kukrud ei anna

varsti enam raha, ja kõik muud ebameeldivused, mis loost veel tekkida võivad.

Kui ma kuulsin, et meil raha võib otsa lõppeda, ei küsinudki ma enam edasi, mis muud veel juhtuda võib. Kehitasin õlgu, vaikisin, ja tema näis mind mõistvat.

Pakkisime asjad kokku ja istusime tõlda, kastike meie vastas istmel. Aga ma ei märganud viimases veel midagi, mis oleks lossi meenutanud. Nii läks reis läbi mitme postijaama. Küüdiks ja jootrahadeks makstavad summad tulid mugavalt ja rikkalikult taskukestest vaskul ja paremal tõllaseinal. Lõpuks jõudsimme mägisesse maakohta ja saime vaevalt sõidukist välja, kui mu kaunitar ette ruttas ja mina talle käsu kohaselt kastikesega järgnesin. Ta viis mind mööda kaunis äkilisi radu ahtakesele aasale oru põhjas, kust selge oja pea vahutades, pea vaikselt voolates läbi lookles. Seal näitas ta mulle üht kõrgemat kohta, käskis kastikese maha panna ja ütles:

«Ela hästi! Tagasitee leiad sa üpris hõlpsasti. Mäleta mind, loodan sind jälle näha.»

Sel hetkel tundus mulle, nagu ei saaks ma temast lahkuda. Ta oli just sellel päeval või, kui tahate, sel tunnil eriti ilus. Üksi sellise armsa olendiga haljal aasal, rohu ja lillede keskel, ümber kaljud ja vetekohin — kelle süda oleks seal küll kõvaks jäänud! Tahtsin ta käest kinni võtta, teda kallistada, aga ta lükkas mu tagasi ja hoiatas mind — kuigi veel ikka küllalt hellalt — et satun suurde hädadohtu, kui ma otsekohe ära ei lähe.

«Kas pole siis ühtki võimalust,» hüüdsin ma, «et ma saaksin sinu juurde jääda, et sa saaksid mind enda juurde jätta?»

Laususin neid sõnu nii kurva näo ja häälega, et see teda liigutas ja ta mulle pärast lühikest järelemõtlemist tunnistas, et meie kooselu jätkamine pole just täiesti võimatu. Kes oleks olnud õnnelikum kui mina! Minu tungivad palved, mis muutusid üha palavamaks, sundisid teda lõpuks oma jutuga välja tulema ja alljärgnevat avaldama: kui otsustan koos temaga saada niisama väikeseks, nagu olin juba näinud teda, siis võiksin ka nüüd tema juurde jääda, tema lossi, tema riiki

ja perekonda astuda. See ettepanek mulle päris ei meeldinud, kuid ma ei suutnud juba korra sel hetkel temast lahkuda. Ja et ma olin juba pikemat aega harjunud kõige kummalisega ning kaldusin ikka kärsitult otsustama, siis nõustusin ja ütlesin, et ta võib minuga teha mis tahab.

Otsekohe pidin välja sirutama parema käe väikese sõrme, tema toetas oma sõrme vastu minu oma, tõmbas vasaku käega päris tasa oma sõrmest lahti sõrmuse ja laskis selle üle meie näpuotste minu sõrme libiseda. Vaevalt oli see sündinud, kui tundsin sõrmes tulist valu, sõrmus kiskus kokku ja valmistas mulle hirmsat piina. Karjatasin valjusti ja haarasin tahtmatult oma kaunitari järele, kes oli aga kadunud. Kuidas ma end tookord tundsin, selleks ei oska ma leida ühtki väljendust; ka ei jää mul üle muud öelda, kui et viibisin väga varsti väikesel ja madalal kujul oma kaunitari kõrval, ümber rohukõrte mets. Jälleenägemisrõõm pärast lühikest ja siiski nii kummalist lahusolekut või, kui tahate, rõõm jälleühinemisel, mis pidi kestma jäädavalt, ületas igasuguse mõiste. Langesin oma kallimale kaela, ta vastas mu kallistustele, ja tilluke paar tundis end nii sama õnnelikuna kui suur.

Nüüd oli meil raskusi üles künkale saamisega, sest muru oli muutunud meile peaaegu läbitungimatuks metsaks. Kuid lõpuks jõudsim siiski lagedale kohale, ja kuidas ma hämmastusin, nähes seal suurt reeglipärast massiivi, milles ma aga peagi ära tundsin kastikese. See oli samas seisukorras, nagu ma ta maha olin pannud.

«Mine juurde, mu sõber, ja koputa aga sõrmusega, siis näed imet,» ütles mu kallim. Astusin kastikese ligi, ja vaevalt sain koputada, kui sündis tõepoolest suurim ime. Kaks külgtiiba sirgusid välja ja ühtaegu pude-nesid otsekui soomused ja laastud alla mitmesugused hooneosad — ja mu silma all seisis nüüd ukseid, aknad, sammaskäigud ja kõik muu, mis täieliku palee juurde kuulub.

Kes on näinud Röntgeni* valmistatud kunstipärast

* Kuulus saksa mööblimeister.

kirjutuslauda, kus ühe tõmbega hakkavad liikuma paljud vedrud ja poldid, kas korraga või üksteise järel ilmuvad välja kirja- ja rahalaekad, see võib saada kujutluse, kuidas rullus lahti too palee, kuhu mind mu magus saatjanna nüüd juhtis. Peosaalis tundsin ma otsekohe ära kamina, mida olin toona ülalt näinud, ja tugitooli, milles mu kallim oli istunud. Ja kui ma silmad üles löin, arvasin kuppellaes märkavat pisut sellest pilust, mille läbi ma sisse olin vaadanud. Ma ei hakka teile kirjeldama kõike muud; ühe sõnaga, kõik oli ruumikas, hinnaline ja maitsekas. Vaevalt olin imestusest toibunud, kui kuulsin kaugemalt sõjaväemuusikat. Minu õrnem pool hüppas rõõmu pärast üles ja teatas mulle vaimustatult oma härra isa saabumist. Astusime uksele ja vaatasime, kuidas sügavast kaljulõhest lähenes hiilgav rongkäik. Sõdurid, teenrid, ametnikud ja särav õukondlaste pere järgnesid üksteisele. Lõpuks silmasime üleni kulda rüütatud kääbuste summa ja selle keskel kuningat ennast. Kui kogu rongkäik oli lossi ette rivistatud, astus kuningas oma lähemate aukandjatega ligemale. Tema hell tütreke ruttas talle vastu, tõmmates mind enesega kaasa; langesime kuninga jalge ette, ta tõstis meid väga armulikult üles, ja tema ees seistes märkasid alles, et olin nende väikeste olendite hulgas kõige pikema kasvuga. Läksime koos paleesse, kus kuningas mulle kogu õukonna juuresolekul pidas hästi päheõpitud kõne, milles ta väljendas oma üllatust meie kahe saabumise puhul, ütles mulle teretulemast, tunnistas mind oma väimeespojaks ja määras laulatustseremoonia järgmisele päevale.

Korraga mõjus mulle see jutt abiellumisest otse heidutavalt: kartsin abielu senini peaaegu rohkem kui muusikat ennast, mis ju muidu minu meelest oli maailmas kõigest kõige vastikum. Tavatsesin öelda, et need, kes teevad muusikat, kujutlevad endale vähemalt, et nad on omavahel üksmeeles ja tegutsevad kooskõlas: sest kui nad on küllalt kaua pille häälestanud ja meie kõrvu igasuguste dissonantsidega piinanud, siis usuvad nad kaljukindlalt, et asi on nüüd ühele poole viidud ja iga instrument sobib täpselt teise juurde. Kapellmeister ise kannatab ka selle õnneliku illusiooni all, ja nüüd läheb

rõõmsalt lahti, kuna meil teistel sellal kõravad lakkamatult huugavad! Seevastu pole lugu abieluseisusega sinapoolegi: sest kuna see on ainult duett, siis võib omelt mõelda, et kaks häält, isegi kaks instrumenti, peaksid mõnevõrragi kokku sobima, kuid seda juhtub siiski harva; sest kui mees annab tooni, siis võtab naine selle otsekohe kõrgemalt ja mees siis omakorda kõrgemalt, nüüd läheb see välja kammer- ja kooritoonist ning nii edasi aina kõrgemale, nii et lõpuks isegi puhkpillid järele ei jõua. Noh, ja kuna mulle isegi harmooniline muusika on vastumeelt, siis võib mulle veel vähem pahaks panna, et ma disharmoonilist mitte põrmugi ei kannata.

Kogu pidulikkust, milles päev möödus, ei taha ega saa ma kirjeldada, sest ma panin seda üpris vähe tähele. Suurepärased söögid, kallis vein — mulle ei maitsnud midagi. Mõtlesin ja kaalutlesin, mis mul teha tuleks. Kuid seal polnud palju välja mõelda. Otsustasin õo saabudes ilma pikema jututa jalga lasta ja end kusagile ära peita. Jõudsingi õnnelikult ühte kiviprakku, kuhu end sisse surusin ja nii hästi kui võimalik ära peitsin. Seal oli mu esimeseks jõupingutuseks katse õnnetut sõrmust sõrmest ära võtta, mis mul aga mingil kombel ei õnnestunud. Pigem tundsin, et kuldne võru iga kord, kui ma teda sõrmest ära tahtsin võtta, üha enam sisse soonis, valmistades mulle põrguliku valu, mis aga seda- maid järele andis, kui ma oma tegevuse lõpetasin.

Ärkasin varahommikul — mu väike isik oli väga hästi maganud — ja tahtsin parajasti rohkem ümber vaatama hakata, kui mu pea kohal algas otsekui vihma- sadu. Seda langes nimejt läbi rohu, lehtede ja õite ohtralt alla otsekui liiva ja kruusa; aga kuidas ma koh- kusin, kui kõik minu ümber nagu kihama hakkas ja lõpmatu sipelgate malev kiviprakku tormas. Vaevalt olid nad mind märganud, kui nad mind igast küljest ründasid, ja kuigi ma end vapralt ning julgelt kaitse- sin, võtsid nad mind lõpuks siiski sellisel kombel kinni, näpistasid ja piinasid, et ma rõõmustasin, kui kuulsin hüüdu, et pean end alla andma. Andsingi tõepoolest ja otsekohe alla, mispeale lähenes viisakalt, koguni au- kartlikult silmapaistva kehaehitusega sipelgas ja aval- das mulle isegi lugupidamist. Sain kuulda, et sipelgad

olid hakanud mu äia liitlasteks ja et kuningas oli nad käesoleval juhul üles kutsunud ning neile kohustuseks teinud mind kohale toimetada. Nüüd olin ma, väikene veel väiksemate võimuses. Läksin vastu oma kurvale saa- tusele, laulatusele, ja pidin veel jumalat tänama, kui mu äi ei vihasta, kui mu kaunitar ei lähe pahuraks.

Laske mul kõigist tseremooniastest vaikida; ühe sõna- ga, me olime abielus. Nii lustakalt ja reipalt kui meie juures elatigi, leidus sellest hoolimata üksildasi tunde, mis panid inimese järele mõtlema, ja minuga juhtus seda, mis minuga veel ialgi polnud juhtunud; aga mis ja kuidas, seda peate teada saama.

Kõik minu ümber oli mu praegusele kujule ja vaja- dustele täiesti paras, pudelid ja peekrid väikese joo- jaga hästi proportsionaalsed, peab ütlema, suhteliselt koguni paremates mõõtmetes kui meie juures. Mu väikesele suulaele maitsesid hõrgutavad palad suure- päraselt, suudlus mu abikaasa suukeselt oli üpris veet- lev, ja ma ei salga, et asja uudsus tegi mulle need olud ülimalt meeldivaks. Seejuures polnud ma kahjuks unus- tanud oma endist seisukorda. Tundsin eneses oma eel- mise suuruse mõõte ja see tegi mind rahutuks ning õnnetuks. Sain nüüd esmakordselt aru, mida võivad filosoofid oma ideaalide all mõista, miks inimesed vahel nii piinlema pidid. Mul oli nüüd ideaal oma endisest isikust, ja see ilmus mulle mõnikord unes hiiglasena. Lühidalt, naine, sõrmus, kääbusekuj, nii paljud tei- sedki köidikud tegid mind nii suisa õnnetuks, et hakka- sin tõsiselt oma vabanemisele mõtlema.

Olles veendunud, et kogu nõidus peitub sõrmuses, otsustasin ta läbi viilida. Selleks näppasin õuejuvelii- rilt mõne viili. Õnneks olin vasakukäeline ja polnud oma elus ialgi midagi teinud paremaga. Töötasin vap- ralt; töö polnud kerge: kuldne vitsake, nii peen kui ta ka näis, oli vastavalt tihedamaks muutunud, kui ta oma algsuurest kokku tõmbus. Kõik vabad tunnid kuluta- sin ma vargsi sellele tegevusele ja olin küllalt tark, et uksest enne välja astuda, kui metall oli peaaegu juba läbi viilitud. See oli mõistlik tegu: äkki kargas kuldne võru täie jõuga sõrmest ja ma kasvasin sellise hooga ülespoole, et uskusin tõepoolest peaga vastu taevast

põrkuvat; oleksin igal juhul läbi sirgunud meie suvepalee kuppelkatusest, jah, purustanud kogu suvehoone oma värske kohmakusega.

Seal seisin ma siis jälle, muidugi palju suuremana, aga nagu mulle tundus, ka palju rumalamana ja abitudmana. Ja kui ma olin uimastusest toibunud, nägin enda kõrval laegast, mis oli kaunis raske, kui ma ta üles tõstsin ja jalgrada mööda alla postijaama kandsin. Seal lasksin otsekohe hobused ette rakendada ja sõitsin edasi. Teel katsusin ma kohe õnne taskukestega mõlemal tšillaküljel. Otsa lõppenud raha asemel leidsin võtmekese; see kuulus laekale, millest leidsin kaunistuse hüvituse. Niikaua kui see vastu pidas, kasutasin tõlka; hiljem müüsin tõlla, et postivankriga edasi saada. Laeka müüsin odava hinna eest kõige lõpuks, kuna ma ikka lootsin, et ta veel kord täitub. Ja nii jõudsin ma siis viimaks, kuigi päris pikka kõrvalteed mööda, jälle sama köögitudruku kolde juurde, kus te mind esmakordselt tundma õppisite.

Seitsmes peatükk

HERSILIELT WILHELMILE

Tutvustel, kuigi need ka ükskõiksest algavad, on sageli ülitähtsad tagajärjed, ja nüüd koguni veel meie tutvusel, mis otse algusest peale polnud ükskõikne. Imelik võti sattus mu kätte kui haruldane pant; nüüd on mul ka kastike. Võti ja kastike, mis ütlete selle kohta? Kuulake, kuidas see juhtus.

Noor peen mees laseb lellele oma tulekust teatada ja jutustab, et veidrik-antikvaar, kellel on olnud teiega kauaaegsed suhted, hiljuti suri. Lahkunu jättis noormehele kogu oma tähelepanuväärse päranduse, kuid tegi talle ühtlasi kohustuseks viibimatult tagasi anda kõik võõras vara, mis oli õieti ju ainult deponeeritud; isiklik omand ei tee kellelegi muret, sest selle kaotust kannakse üksi; kuid alles hoida võõrast vara — seda oli kadunu enesele lubanud ainult erakordsetel juhtudel; oma pärijale ei tahtnud ta seda koormat kaela veeretada, vaid keelas tal koguni oma isaliku armastuse ja

autoriteediga ära sellise varahoidmisega tegelda. Ja nende sõnadega võttis noormees taskust kastikese, mis mulle väga kaunina silma hakkas, kuigi ma teda juba kirjeldustest tunnen.

Lell andis kastikese pärast igakülgset vaatlemist tagasi ja ütles, et ka tema on teinud endale kohustuseks samas vaimus talitada, ja end mitte ühegi antiik-esemega koormata, olgu see siis kui ilus ja haruldane tahes, kui ta kindlasti ei tea, kellele ese on varem kuulunud ja milline ajalooline märkimisväärsus on sellega ühenduses. See kastike ei kanna tähti ega numbreid, ei aastaarvu ega muidu mõnd märki, mille järgi võiks ära arvata endist omanikku või kunstnikku, kastikese meistrit, seega on ese lellele täiesti kasutu ja ei ärata huvi.

Noormees seisis väga hämmeldunult ja küsis pärast lühikest järelemõtlemist, kas lell ei lubaks kastikest oma kohtumehe juurde paigale panna. Lell naeratas, pöördus minu poole ja ütles:

«See oleks ilus kingitus sulle, Hersilie! Sul on ju ka igasuguseid ehteasju ja nägusaid väärisesemeid, pane kast nende juurde; sest võiksin kihla vedada, et sõber, kelle vastu sa ükskõikseks ei jäänud, tuleb mööda minnes jälle meile ja võtab oma kastikese kaasa.»

Pean seda nõnda kirja panema, kui tahan ausalt jutustada, ja siis pean lisaks tunnistama, et vaatasin kastikest kadeda pilguga ja mind valdas mingi saamahimu. Mulle läks vastikuks mõte, et see kaunile Felixile saatuse poolt määratud hunnitu aardekastike on hoiul vanas roostetanud raudkastis kohtutoas. Nõiavitsa kombel tõmbus mu käsi kastikese poole, mu mõistusenatuke hoidis teda tagasi; mul on ju võti, seda ei tohtinud ma kellelegi avaldada; ja pean ma end nüüd sellega piinama, et jätan kastikese suletuks, või pean selle õigustamatut julgust kogudes avama! Mitte ei tea, oli see soov või aimus, aga kujutlesin, et te tulete, tulete varsti, et oletegi juba kohal, kui ma oma tuppast astun; lühidalt, olin nii kummalises, nii haruldases, konfuusses tujus, nagu juhtub minuga alati, kui mind mu rõõmsas meelerahus häiritakse. Ma ei ütle enam rohkem, ei kirjelda, ei vabanda enam; olgu, mu ees laekas on kastikene, võti seal kõrval. Ja kui teil on pisut südant ja

hinge, siis mõelge, milline on mu meeolu, kui palju tundeid minus ringi heitleb, kuidas ma teid siia igatsen, küll ka Felixit lisaks, et tuleks mingisugune lõpp, saaks vähemalt selgeks, mis selle kummalise leidmise, taasleidmise, lahutuse ja ühendusega on mõeldud; ja kuigi ma ei peaks kõigest sellest segadusest pääsema, siis igatsen ma vähemalt selle lahenemist, selle lõppu, kuigi mulle ka seejuures, nagu ma kardan, võib osaks saada veel halvemat.

Kaheksas peatükk

Paberite hulgas, mis meil redigeerimist ootavad, leiame ühe lustliku vembu, mille me pikema ettevalmistuseta siia sisse lülitame, kuna meie romaani asjaolud muutuvad üha tõsisemaks ja me edaspidi ei leia enam kohta sellistele korrapäratutele vahepaladele.

Üldiselt peaks see lugu lugejaile meeldima, nii nagu Püha Kristof teda ühel rõõmsal õhtutunnil lõbusate sõprade ringis jutustas.

OHTLIK KIHLEVEDU

On teada, et inimesed, niipea kui neil vähegi hästi ja meelepäraselt läheb, enam ei tea, mida oma ülemeelikus peale hakata; ja nii oli ka südikatel üliõpilastel harjumuseks rännata suvevaheajal karjakaupa läbi riigi ja teha omal kombel tempe, millel muidugi mitte alati kõige paremad tagajärjed ei olnud. Seal oli üpris mitmesugust liiki noorukeid, nagu neid buršielu kokku viib ja köidab. Nad olid oma päritolult ja jõukuselt, vaimult ja hariduselt erinevad, aga kõiki ühendas seltsimehelikkus, rännulust ja üksteise vembuviskamisele õhutamise. Aga minu valisid nad endile sageli kaaslaseks: lisaks sellele, et olin raskuste kandmisel neist kõigist üle, pidid nad mulle ka suure vembumehe aunimetuse loovutama, kuna ma küll harvemini, aga seda hullemaid tempe tegin, mida tunnistas alljärgnev lugu.

Jõudsime oma rännakul kenasse mägikülla, millel oli kaks head omadust: vaatamata kõrvalisele kohale oli siin postijaam-võorastemaja ja suurt üksildust elustas

paar ilusat tütarlast. Tahtsime siin puhata, aega surruks lüüa, amelda, natuke aega odavamalt elada — ja seda rohkem raha raisata.

Parajasti pärast söömaaega olid mõned meist ülenadatud, teised masendatud meeolus. Ühed lamasid ja magasid oma peatait välja, teised oleksid selle peataie mõjul meeleldi üleannetuid tempe teinud. Meil oli paar suurt õuepoolset tuba hoone kõrvaltiivas. Ilus neljahobusetöld, mis õue veeres, meelitas meid akna juurde. Teenrid hüppasid pukist maha ja aitasid tõllast välja suursuguse välimusega soliidse härra, kes hoolimata oma aastatest oli veel küllaltki kõbus. Mulle paistis eelkõige silma ta suur hästivormitud nina, ja ma ei tea, milline kurivaim mu sisse tükkis, et ma ainsa hetkega leiutasin kõige hullema plaani ja hakkasin seda pikema järelemõtlemiseta täide viima.

«Mis te sellest härrast arvate?» küsisin oma seltsilistelt. «Paistab nii,» ütles üks neist, «et vana endaga naljatada ei lase.» «Just, just,» lausus teine, «tal on täiesti säärane suursugune «Ärapuutumindmitte» välimus.» — «Aga hoolimata sellest,» vastasin ma päris julge meelega, «mille peale tahate kihla vedada, et ma teda ninast sikutan, ilma et mul seepärast midagi halba juhtuks? Vähe sellest — teenin sellega ära veel tema lugupidamise.»

«Kui sa sellega hakkama saad,» ütles Riiukukk, «siis maksab sulle igamees ühe luidoori.» — «Kasseerige see raha minu jaoks sisse,» hüüdsin ma, «usaldan teid selles asjas.» — «Parema meelega tõmbaksin küll lõvil vurrukarva välja,» ütles väikesekasvuline üliõpilane. — «Mul pole aega kaotada,» vastasin mina ja hüppasin trepist alla.

Esimesel pilgul olin võõra härra juures märganud väga tugevat habemeädalat ja oletasin, et ükski tema inimestest ei oska raseerida. Kohtasin kelnerit ja küsisin: «Ega härra habemeajaja järele ei küsinud?» — «Aga muidugi!» vastas kelner, «ja nüüd on suur häda käes. Härra enese kammerteener on juba kahe päeva teekonna võrra maha jäänud. Härra tahab oma habemest tingimata lahti saada, aga meie ainuke habemeajaja on kes teab kuhu naabrusesse läinud.»

«Siis teatage mind,» soovitasin. «Viige mind habemekärpijana muudkui härra juurde ja ma teen teilegi au.» Võtsin majas leiduvad habemeajamisriistad ja järgnesin kelnerile.

Vanahärra võttis mind väga tähtsa moega vastu ja vaatas mind pealaest jalatallani, nagu tahaks ta mu osavust näoilme järgi kindlaks määrata.

«Tunneb ta oma tööd?» küsis ta minult.

«Võin hooplemata öelda, et teist minusarnast annal otsida.» Olingi oma asjas kindel, sest harrastasin juba varakult seda õilsat kunsti, ja mu kuulsust tõstis eriti asjaolu, et ajasin habet vasaku käega.

Tuba, milles härra oma tualetti tegi, oli õuepoolne ja asetses just nii, et mu sõbrad said vabalt sisse vaadata, eriti siis, kui aknad olid avatud. Kõik vastavad ettevalmistused olid tehtud. Isand istus ja võttis rätiku ümber. Astusin üsna tagasihoidlikult ta ette ja ütlesin:

«Ekstsellents! Minu praktikas on esinenud see isearalik asi, et ma raseerin lihtlabaseid inimesi paremini ja suuremat rahulolemist ära teenides kui suursuguseid kliente. Olen selle üle kaua järele mõelnud ja küll siit, küll sealt põhjust otsinud, aga lõpuks leidsin, et ajan oma asja vabas õhus palju paremini kui kinnistes tubades. Kas ei tahaks Teie Ekstsellents seepärast lubada, et avan akna, ja te tunnete seda efekti peagi iseenese juures ning oma rahulduseks.»

Härra oli nõus, avasin akna, andsin oma sõpradele märku ja hakkasin kõvu habemekontse väga sarmikalt sisse seebitama. Niisama kergelt ja osavalt niitsin ma kõrretüükad põllult maha, kusjuures ma ülahuuleni jõudes oma kliendil ninast kinni võtsin ja seda märgatavalt küll ühele, küll teisele poole pöörasin. Oskasin selliseid asendeid võtta, et kihlavedajad oma suurimaks rõõmuks omapoolset kaotust tundma ja tunnistama pidid.

Vanahärra astus väga soliidset peegli ette: oli näha, et ta end heameelega silmitses, ja tõepoolest oligi ta väga ilus mees. Siis pöördus ta minu poole, mustades silmades tuline, aga sõbralik pilk, ja ütles:

«Ta on väärt, mu sõber, et teda paljude teiste tema-taolistega võrreldes kiidetaks, sest ma märkan tema töös palju vähem pahu harjumusi kui teiste juures. Nii

näiteks ei kraabi ta kaks-kolm korda üle ühe ja sama koha, vaid teeb seda ühe tõmbega; ka ei pühi ta, nagu teevad seda paljud, nuga peopessa ega kannal seda mustust üle kliendi nina. Eriti tuleb aga imetleda ta vasaku käe osavust. Olgu talle siin pisut ta vaeva eest,» jätkas ta mulle kuldnat ulatades. «Ainult ühte pangu ta endale kõrva taha: kõrgemast seisusest inimestel ei võeta ninast kinni! Kui ta sellest matslikust kombest edaspidi lahti saab, siis võib ta maailmas veel oma õnne leida.»

Kummardasin sügavalt, tõotasin seda kõike täita, palusin end võimalikul tagasisõidul jälle austada ja ruttasin kuis aga jalad kandsid oma noorte seltsiliste juurde, kes mulle loo lõpul juba hirmu olid peale ajanud. Sest nad rōkkasid naerda ja tõstsid sellist kisa, hüppasid kui meeletud mööda tuba ringi, plaksutasid käsi, tänitasid, äratasid magajad üles ja jutustasid sündmust ikka uue naeru ja lärmi saatel, nii et ma tuppa astudes eelkõige oma käega aknad kinni panin ja käratsejaid jumalakeeli rahuneda palusin, lõpuks aga kaasa naerma pidin, mõeldes sellele narrikale toimingle, mida ma nii sügav-tõsiselt olin sooritanud.

Kui märatsevad naerulained natukese aja pärast mõnevõrra olid vaibunud, tundsin end õnnelikuna; mul olid taskus kuldtükid ja lisaks ausalt ärateenitud kulden, ja ma olin enda meelest hästi varustatud. Viimane asjaolu osutus mulle seda soovitamaks, et üliõpilas-salk oli otsustanud järgmisel päeval laiali minna. Aga saatus tahtis, et meie lahkumine ei kujunenud viisakaks ja korralikuks. Ninalugu oli selleks liiga veetlev, et teda enese teada hoida, nii väga kui ma ka palusin ja vanutasin — hoitagu ainult vanahärra ärasõiduni keel hammaste taga! Ühel üliõpilasel meie hulgast, keda nimetati Rabakaraskiks, olid armuasjad majatütrega. Nad said kokku, ja jumal teab, kas see lobasuu siis tütarlast tõepoolest millegi paremaga ei osanud lõbus-tada, lühidalt — ta jutustas naljast ja nad pidid end seejuures peaaegu surnuks naerma. Lugu ei lõppenud sellega, vaid tütarlaps viis uudise naerdes edasi ja nii jõudis see lõpuks natuke aega enne magamaminekut vanahärra kõrvu.

Istusime sel õhtul rahulikumalt kui muidu: kogu päeva oli küllalt mürgeldatud. Korraga hüppas tuppa väike kelner, kes meid väga sallis, ning hüüdis:

«Päästke end, teid lüüakse surnuks!»

Hüppasime jalule ja tahtsime rohkem teada, aga hõikaja oli juba jälle uksest väljas. Kargasin ukse juurde ja lükkasin ööriivi ette; aga juba kuulsimegi, kuidas uksele koputati ja taoti, tundus koguni, et ust lõhuti kirvega. Masinlikult läksime teise, tagumisse tuppa, kõik olid vait.

«Oleme reedetud,» hüüdsin ma, «kurat ise hoiab meil nüüd ninast kinni!»

Riiukukk haaras oma mõõga, mina näitasin siin veel kord oma hiiglajõudu ja lükkasin teiste abita raske kummuti ukse ette, mis õnneks sissepoole lahti käis. Kuid juba kuulsimegi kolistamist eestpoole ja tugevaid hoope uksele.

Riiukukk otsustas end kaitsta; mina aga hüüdsin korduvalt talle ja teistele:

«Päästke end! Siin pole üksnes hoope karta, vaid ka teotust, ja see on kõrgestisündinutele palju halvem.»

Sama tütarlaps, kes oli meid oma keelega reetnud, tormas tuppa, nüüd aga ahastuses, et kallim surmahohus viibib. «Ära siit, ära siit,» hüüdis ta ja võttis noormehe käest kinni, «ära siit! Viin teid läbi pööningute, küünide ja käikude. Tulge kõik, viimane tõmbab redeli enese järel üles.»

Kõik söötsid nüüd tagauksest välja; tõstsin veel ühe kohvri kummutile otsa, et tagasi suruda ja paigal hoida piiramisiseisukorras oleva ukse juba sisse langevaid paneele. Aga minu visadus ja kangekaelsus ähvardas mulle hukatuseks saada.

Kui ma joostes teistele järele ruttasin, leidsin, et redel oli juba üles tõmmatud ja igasugune pääsemislootus täiesti purunenud. Seal seisin ma siis, mina, tegelik kurjategija, kes tookord enam terve naha ja kontidega ei lootnud pääseda. Aga kes teab — kuid laske mul mõtetes ikka seal seista, tänumeeles, et ma nüüd siin teie juuresolekul võin seda lugu vesta. Ainult kuulake veel, millised halvad tagajärjed olid sellel jultunud vembul.

Vanahärra, keda kättemaksmata jäänud mõnitamine sügavalt solvas, võttis asja südamesse, ja räägitakse, et see lugu sai ta surma põhjuseks, kui just mitte otseks, siis vähemalt kaasaaitavaks. Tema poeg, kes otsis tembumeeste jälgi, sai õnnetuseks teada Riiukuke osavõtust selles loos. Ja alles mitme aasta pärast, jõudnud täielikule selgusele, kutsus ta Riiukuke kahevõitlusele, ja haav, mis moonutas selle ilusa mehe välimuse, jäi pahanduseks kogu elurajaks. Ka tema vastasel rikkus see samm juhuslikult ühtesattuvate sündmuste tõttu nii mõnegi ilusa aasta elust.

Kuna iga valm peab õieti midagi õpetama, siis on teil kõikidel käesoleva, ka sinna liiki arvatud loo moraal küll üliselge ja arusaadav.

Üheksas peatükk

Ülitähtis päev oli kätte jõudnud: täna pidid toimuma esimesed sammud üldise väljarändamise sissejuhatusseks. Täna pidi selguma, kes tahab tõepoolest minna välja maailma või kes tahab meelsamini jääda siia-poole ookeani Vana Maailma pinnale õnne katsuma.

Rõõmsa aleviku igast tänavast kõlas reibas lauluviis; rahvahulgad kogunesid kokku, iga käsitööharu üksikud liikmed hoidsid ühte, ja nii sammusid nad loosi läbi määratud järjekorras üksmeelse laulu saatel saali.

Ülemused, nagu nimetame Lenardot, Friedrichi ja valitsejat, kavatsesid just rahvahulgale järgneda ja vastavatele kohtadele istuda, kui nende juurde astus meeldiva olemisega mees ja palus luba koosolekust osa võtta. Talle poleks midagi saanud keelata, nii viisakas, vastutulelik ja sõbralik oli ta käitumine, mis andis imposantsele mehele, kelles võis oletada niisama hästi sõjaväelast kui ka õukondlast ja seltskonnainimest, ülima meeldivuse. Ta astus koos teistega saali, talle anti aukoht; kõik olid istet võtnud, Lenardo jäi seisma ja pidas alljärgneva kõne:

«Mu sõbrad, kui me vaatleme meie kontinendi kõige tihedamalt asustatud provintse ja riike, siis leiame kõikjal, kus leidub kasutamiskõlblikku maad, et sellest iga

tükike on üles haritud, täis istutatud, korrastatud ja kaunistatud, ning samal määral on teda ihaldatud, juba valdusesse võetud, kindlustatud ja kaitstud. Nii veendume me siin maavalduse kõrges väärtuses ja oleme sunnitud vaatama talle kui kõige tähtsamale, kõige paremale, mis inimesele on osaks antud. Leides lähemal vaatlusel, et vanemate- ja lastearmastus, maa- ja linnaelanike südamlik side, niisamuti ka üldine patriootlik tunne rajaneb inimese otsesel suhtel maaga, näib meile see ruumi vallutamine ja suurel ning väikesel hulgal enda käes hoidmine üha tähtsamana ja auväärsemana. Jah, nii on loodus seda tahtnud! Kodupinnal sündinud inimene kuulub harjumuse sunnil sellele kohale, mõlemad kasvavad kokku, ja nende vahel tekib kõige kaunim side. Kes julgeks küll kogu olemasolu alusmüüri halvustava sõnaga riivata, nii ilusa ja ainuma taevaanni väärtust ja väärikust maha salata?

Aga siiski võib öelda: kui see, mida inimene omab, on nii suure väärtusega, siis tuleb seda, mis inimene teeb ja loob, veel palju kõrgemaks pidada. Sellepärast võime me asjast täielikku ülevaadet omades maavalduse arvata vähema osa hulka meile osaks saanud headest andidest. Enamik ja paremik neist aga seisab tegelikult liikuvast varasest ning selles, mida inimene oma liikuva ning loova elu kestel võidab.

Seda viimast peame otsima eriti meie, nooremad; sest kuigi me tahaksimegi paigale jääda, oma isade päranduse juures püsida, siis sunnivad meid olud siiski tuhandekordselt silmi lahti hoidma avarama väljavaate ja ettenägelikkuse jaoks. Sellepärast tõtakem ruttu merekaldale ja veendugem oma silmaga, millised mõõtmatud tegevusväljad meie ees lahti seisavad, ja juba see paljas mõte erutab meie meeli hoopis teisiti.

Kuid me ei taha sellistes piiritudes avarustes kaotsi minna, vaid pöörame oma tähelepanu nii mõnegi maa ja riigi kindlale, avarale ning laiale pinnale. Seal näeme, kuidas suuri maa-alasid läbivad nomaadid, kelle asulad on liikuvad, kelle peatoiduseks olevat liikuvat vara — loomakarju — võib ajada kõikjale. Näeme neid keset kõrbet, suurtel haljastel rohumaadel otsekui ihaldatud sadamates ankrus seisvat. Selline liikumine ja

rändamine on saanud neile harjumuseks ja vajaduseks; viimaks on maakera pealispind nende silmis tasandik, mis ei kanna tõkestavaid mägesid ja läbistavaid jõgesid. Oleme ju ajaloost näinud, kuidas kirre edelasse liikus, kuidas üks rahvas teist enese ees ajas, muutes täielikult nii valitsemisvõimu kui ka maavalduse.

Seesama sünnib üleasustatud maakohtadega veel palju kordi suure maailma-ajaloo jooksul. Raske on öelda, mis meile võõraste rahvaste poolt tuleb oodata; aga imelik on see, et me iseenese kodumaa üleasustamise tõttu üksteisele sisemiselt peale surume ja eneste väljaajamist ära ootamata end ise välja ajame ja maapakku saatmise käsu vastastikku ise välja kuulutame.

Siin on nüüd aeg ja koht ilma pahameele ja tusata anda oma põues voli teatavale liikumisvabadusele, mitte maha suruda kärsitut iha, mis ajab meid vahetama kohta ja paika. Kuid kõik see, mida me ka mõtleme ja kavatseme, argu sündigu ägedushoos ega mingil muul sunnil, vaid kõige paremale nõuandele vastavas veendumuses.

Inimesed on öelnud ja korranud: «Kus mul hästi läheb, seal on mu isamaa!» Kuid kas poleks see lohutav kõnekäänd veel paremini öeldud, kui ta nii kõlaks: «Kus ma kasulik olen, seal on mu isamaa!» Kodus võib mõni inimene kasutu olla, ilma et seda just otsekohe märgataks; väljas maailmas tuleb see kasutus üpris pea ilmsiks. Kui ma nüüd ütlen: «Püüdke igaüks kõikjal enesele ja teistele kasulik olla,» siis pole see mingi õpetus ega nõuanne, vaid elu enese poolt väljaõeldud tõde.

Heidame nüüd pilgu maamunale ja jätame mere esialgu tähele panemata, ärme laseme end kaasa kiskuda sinna-tänna saalivatest laevadest, vaid suuname oma pilgu maismaale, et imestada, kuidas see inimestega otsekui läbisegi kihiseva sipelgatõuga on üle ujutatud. Seda tegi issand jumal ise, kui ta takistas Paabeli torni ehitamist, puistates inimsoo üle maailma laiali. Kiitkem teda sellepärast, sest see õnnistus on üle läinud kõikidele sugupõlvedele.

Pange rõõmuga tähele, kuidas kõikide maade noorus otsekohe liikuma hakkab. Kuna talle ei pakuta õpetust ei kodus ega kodukünnisel, ruttab ta sedamaid nen-

desse maadesse ja riikidesse, kuhu teda meelitab teaduse ja tarkuse kuulsus. Pärast kähku saadud, mõõdukat haridust tunneb noorus jalamaid tungi veel rohkem laias maailmas ringi vaadata, kas ta ehk siin või seal ei leia üles ega saa kätte mingit kasulikku kogemust, mis aitaks teda ta eesmärkide taotlemisel. Las need noored katsuvad oma õnne! Aga meie mõtleme otsekohe täiuslikele, suurepärasele meeste, nendele õilsatele looduseuurijatele, kes lähevad teadlikult vastu igale raskusele, igale ohule, et avada maailmale uut maailma ja rajada rada ja teed läbipääsmatus padrikus.

Kuid vaadeldgem ka tasaselt maanteelt ühtevalu tõusvaid suuri tolmupilvi, mis tähistavad pakkidega kooritud mugavate tõldade jälgi. Sõidukites veerevad suursugused, rikkad ja nii mõnedki muud, kelle mitmesugust mõtteviisi ja vaateid meile Yorik üpris kenasti lahki mõtestab.

Las aga vaatab neile rahumeeli järele samal teel jalgsi rändav tubli käsitööline, kellele isamaa on teinud kohustuseks võõrsil osavust omandada ja mitte enne isamajja tagasi tulla, kui see eesmärk on saavutatud. Kuid sagedamini kohtame oma teedel kauplajaid ja võõritsejaid; isegi väike pudupoodnik peab aeg-ajalt oma poest lahkuma, laatadele ja turgudele minema, et suurkaupmehele läheneda ja teiste eeskujul oma väikest kasumit saada, seda lõpmatust kaubandusvõrgust osa võttes suurendada. Aga veel kärsitumalt ristleb kõigil pea- ja kõrvalteedel üksikult ja ratsa suur hulk neid mehi, kes kipuvad meie kukru kallale ka vastu meie tahtmist. Iga liiki musterkataloogid ja hinnakirjad käivad meie kannul nii linnas kui maal, ja kuhu me ka ei põgeneks, ikka üllatavad nad meid oma äri-vaimuga, pakkudes võimalusi, mille ülesotsimist kellelgi mõttessegi poleks tulnud. Aga mida pean ma veel ütleva sellest rahvast, keda eelkõige on õnnistatud igavese rändamisega ja kes oma liikuva tegevusega oskavad paigal istujaid kavalalt haneks võtta ja isenesegi kaasärändajaid veel üle trumbata? Ei tohi me neist öelda head ega halba; head sellepärast mitte, et meie ühing end neist kaugemale hoiab, halba sellepärast mitte, et reisimees on kohustatud iga vastutuli-

jat sõbralikult kohtlema, mõeldes targu vastastikusele tulule.

Kuid eelkõige tuleb meil osavõtlikult mõelda kõigile kunstnikele, sest ka nemad on liikumisse maailmas täielikult sisse põimitud. Kas ei rända portreemaalija oma molberdi ja paletiga näo juurest näo juurde ja kas ei kutsuta ta kolleege kunstialadel küll siia, küll sinna, sest kõikjal tuleb ehitada ja kujundada? Muusikamees rändab aga elavamalt ringi, sest õieti on tema see, kes toob uuele kõrvale uut üllatust, värsketele meelele värsket hämmeldust. Järgnevad näitlejad, kes, kuigi nad Thespise* sõidukist ei hooli, ometi veel ikka rändavad ringi vähemate kooridena, ja nende liikuv maailm ehitatakse igas kohas küllalt kähku üles. Niisamuti liiguvad nad üksikult meeleldi kohast kohta ja katkestavad koguni tõsisid, kasulikke sidemeid, milleks annab põhjust ja ettekäänet ülespuhutud talent koos samuti kõrgendatud vajadustega. Selleks valmistuvad nad tavaliselt ette sel moel, et nad ei jäta astumata isamaa ühelegi tähtsamale lavale.

Pärast seda peame me otsekohe vaatlema ka õpetajaskonda; see on samuti pidevas liikumises; võetakse ja jäetakse maha üks kateeder teise järel, et põgusalt levitatud hariduse seemet ometi igasse külge laiali küllida. Kuid agaramad ja laiahaardelisemad on nood vagad hinged, kes on tunginud kõikidesse maailmajagudesse, et tuua rahvastele hingeõnnistust. Vastupidi, leidub ka neid, kes lähevad hingeõnnistuse saamiseks palverännakule; nad rändavad tervete karjade kaupa pühitsetud, imettegevatesse kohtadesse, et otsida ja vastu võtta seda, mida nende südamele kodus osaks ei saanud.

Kuna meid kõik need rändurid imestama ei pane, sest nende teod ja toimingud ei oleks enamasti ilma rändamiseta mõeldavad, siis peaksime me arvama, et vähemalt need inimesed, kes oma usinuse ja töökuse maa-mullale pühendavad, ometi selle küljes kinni on. Mitte põrmugi! Maad võib kasutada ilma seda valdamata, ja me näeme, kuidas agar põllupidaja lahku kohast, mis

* Vanakreeka draama looja VI sajandil e. m. a. Horatiuse andmeil rändas ta oma kooriga nn. «Thespise vankris».

talle kui rentnikule mitu aastat tulu ja rõõmu on toonud; kärsitult otsib ta samasuguseid või suuremaid paremusi, olgu lähedal või kaugel. Koguni omanik ise jätab maha oma alles äsja põlluks juuritud kõnnumaa, niipea kui ta on selle kultiveerimisega enesest vähem osavale valdajale enne meeldivaks teinud; uuesti tungib ta raiesmikku, juurib endale jällegi metsades koha, hüvituseks esimese vaevanägemise eest teeb ta selle kahe- ja kolmekordselt suurema ega mõtle võib-olla sellelegi püsima jääda.

Laseme tal seal karude ja teiste loomadega lahinguid lüüa ja pöördume tagasi tsiviliseeritud maailma, kus me ka küll põrmugi rahuldust ei leia. Vaatleme mõnd suurt hästikorraaldatud riiki, kus kõige võimelisem inimene peab end kõige liikuvamaks pidama, sest vastavalt vürsti viipele, vastavalt riiginõukogu korraldusele viiakse kõlblik-vajalik inimene ühest kohast teise. Ka temale hõikame meie: «Püüdke kõikjal kasu tuua, kõikjal olete te kodus.» Kui näeme aga tähtsaid riigimehi lahkumas, kuigi vastumeelselt, oma kõrgetelt kohtadelt, siis on meil põhjust neid kahetseda, kuna me neid ei väljarändajatena ega rändajatena ei saa tunnustada: väljarändajatena sellepärast mitte, et nad kaotavad ihaldusväärse olukorra, ilma et neil kas või ainult lootagi oleks väljavaate avanemist paremale olukorrale; rändajatena sellepärast mitte, et neile harva on antud võimalus teistes kohtades mingil kombel kasulik olla.

Kuid sõjamees on määratud erilisele rändurielule; isegi rahuajal saadetakse teda küll siia, küll sinna teenistuskotta, ta peab alati reisivalmis olema, et võidelda isamaa eest kas lähedal või kaugel; ja mitte ainult otseks hüvanguks, vaid ka vastavalt rahvaste ja valitseja meelele seab ta oma sammu igasse maailmajakku, ja ainult vähestele on osaks antud siia või sinna asuma jääda. Ja kuigi sõduri esimese voorusena kõige kõrgemalt hinnatakse vaprust, siis mõeldakse seda omadust siiski alalises ühenduses truudusega; seetõttu näemegi teatavatest, oma ustavuse poolest kuulsatest rahvustest* sõdureid, kes on oma kodumaalt ära kutsutud,

* eeskätt šveitslasi.

ilmalike ja vaimulike valitsejate ihukaitseväes teenimas.

Veel üht väga liikuvat, riigile möödapääsmatult vajalikku rahvaklassi näeme nendes ärimeestes, kes õukonnast õukonda saadetuina koovad ümber vürstide ja ministrite oma võrku ja tõmbavad nähtamatu niidistiku üle kogu asustatud maailma. Ka nendest pole keegi oma asukoha suhtes silmapilkugi kindel; rahuajal saadetakse kõige tublimaid ühest maailmakaarest teise; sõjajärgkorras on nad võitjale väele järgnedes või põgenevate teed rajades alati valmis lahkuma ühest kohast teise järele, sellepärast kannavadki nad igal ajal kaasas suurt tagavara visiitkaarte lahkumiskülaskäikude jaoks.

Kui me nüüd senini igal sammul oskasime endale au teha sellega, et kuulutasime kõige suurepärasema hulga toimekaid inimesi oma seltsilisteks ja saatusekaaslasteks, siis seisab teil, kallid sõbrad, lõpuks ees veel kõige kõrgem austus, kuna te leiate end vennastuvat keisrite, kuningate ja vürstidega. Mõtleme kõigepealt õnnistades tolele õilsale keiserlikule rändurile Hadrianile, kes jalgsi oma sõjaväe eesotsas sammus läbi alistatud maailma ja selle nõndamoodi alles õieti oma valdusse võttis. Mõtleme hirmuvärinaga vallutajatele, nendele relvastatud ränduritele, kelle ees ei aidanud ükski vastupanu, kelle eest ei suutnud müürid ega vallid kaitsta rahulikke rahvaid; ja lõpuks saadame me oma mõttes ausa kahetsusega neid õnnetu, maalt välja aetud vürste, kes oma kõrguse ülimast tipust alla langenuna ei leia vastuvõttu isegi toimekate rändurite tagasihoidlikus killas.

Kuna me nüüd kõik selle oleme enesele silma ette mananud ja ära selgitanud, siis ei valitse meie üle mingi kitsendav kurbus ega ägedushoos ärganud vaimuhämarus. Möödab on see aeg, kus seiklushimus laia maailma joosti; tänu ümbermaailma-reisijate teaduslikele püüdlustele, tarkadele kirjeldustele ja kunstipärastele jäljendustele oleme me kõigega küllalt tuttavad, et umbes teada, mida meil on oodata.

Kuid üksikisik ei suuda jõuda täielikule selgusele. Meie ühing aga on rajatud sellele, et igaüks peab saama enesele ja oma eesmärkidele vastava selgituse. Kui mõnel meie hulgas mõlgub mõttes mõni maa, kuhu on

suunatud ta soovid, siis püüame talle seda üksikasjaliselt selgeks teha, mis tervikuna tema kujutluses hõljub. Kõige meeldivamaks, ülimalt viljakaks vestluseks on meil vastastikku ülevaate andmine asustatud ja asustamata maailmast.

Selles mõttes tohime end pidada ülemaailmse ühingu liikmeks. Mõte on oma lihtsuses suur, tema teostamine mõistuse ja jõu abil kerge. Ühtsus on kõikvõimas, selle pärast ärgu olgu meie vahel ühtki lõhenemist, ühtki vasturääkivust. Kuivõrd meil on põhimõtteid, on nad meil kõigil ühised. Inimene, nii ütleme meie, õppigu mõtlema ilma pideva välise äratuseta, ta ärgu otsigu konsekventsust mitte asjaoludes, vaid iseeneses; eneses ta leiab selle, turgutab ja harib seda armastusega. Ta areneb ja kohaneb nii, et ta end kõikjal kodus tunneb. Kes pühendub kõige hädavajalikumale, jõuab kõikjal kõige kindlamini sihile; seevastu teised, kes otsivad kõrgemat ja õrnamat, peavad juba oma tee valikul ettevaatlikumad olema. Kuid mida inimene ka ette ei võtaks ega teostaks, üksikuna ei küüni ta kaugele, ühing on ja jääb tubli mehe ülimaks vajaduseks. Kõik kõlblikud inimesed peavad omavahel ühenduses olema, nagu ehitamisele asuja otsib endale arhitekti ja too müürseppi ja puutöölisi.

Ja nii on siis kõigil teada, kuidas ja mil kombel on asustatud ja rajatud meie ühing; meie ei näe eneste hulgas ühtki, kes oma tööga iga silmapilk otstarbekalt toime ei tuleks; igaüks meist on kindel, et teda kõikjal, kuhu juhus, kalduvus, jah, koguni kirk teda võib viia, lahkelt tervitatakse, hästi vastu võetakse ja abistatakse, õnnetusjuhtumi puhul isegi võimalikult peatselt jalule aidatakse.

Peale selle võtsime kõige rangemaks täitmiseks vastu kaks kohustust: au sees pidada iga jumalateenistust, sest nad kõik käivad enam või vähem usu sümboli alla; edasi — tunnustada samuti kõiki kehtivaid valitsusvorme, ja kuna nad kõik nõuavad ja edendavad otstarbekat tegevust, laseme me neist igaühte, olgu see nii kauaks kui tahes, oma soovi ja tahtmise järgi käia. Lõpuks loeme me oma kohuseks ilma pedantsuse ja ranguseta kõlblust pidada ja tõsta, nii nagu seda meilt

nõuab aukartus enese ees, mis on võrsunud nendest kolmest aukartusest, mida me kõik tunnustame, ka on meil kõigil õnn ja rõõm pühendatud olla sellesse kõrgemasse üldisesse tarkusesse, mõnel koguni noorusest peale. Selle kõige üle tuleb meil pidulikul lahkumistunnil veel kord järele mõelda, seda selgitada, kuulda võtta ja tunnustada, ka sõbraliku hüvastijätulauluga kinnitada:

Ära peata oma sammu:
rõõmus tõus ja rõõmsad teed!
Käed ja pea täis reibast rammu —
kõikjal on ju kodus need.
Seal, kus päikest endas kannad,
närhub iga murejuur,
et end päikesele annad,
sestap maailm on nii suur.

Kümnes peatükk

Lõpulaulu ajal tõusis suurem osa koosolijaist kähku püsti ja lahkus saalist paarikaupa reas, kaugele kõlava viisi saatel. Lenardo küsis istet võttes külaliselt, kas mõtleb ta oma lugu siin avalikult ette kanda või nõuab selleks erilist istungit. Võõras tõusis püsti, tervitas kohalviibijaid ja alustas järgmist kõnet:

«Siin, just sellisel koosolekul tahan ma eeskätt ilma pikemata seletust anda. Need siia rahulikult istuma jäänud, oma välimuse järgi otsustades kõik tublid mehed, väljendavad juba sellise paigalejäämisega selgesti soovi ja kavatsust ka edaspidi oma isamaaga kokku kuuluda. Olge minu poolt kõik sõbralikult tervitatud, sest ma tohin teile kõigile, kes te olete siia kogunenud, mitmeks aastaks küllaldast päevatööd pakkuda. Ometi soovin ma — aga alles lähemal ajal — veel kordset kokkutulekut, kuna mul on vaja eeskätt väärkaile juhtidele, kes senini neid vapraid mehi koos hoidsid, oma asja avameelselt ilmutada, et nad võiksid mu missiooni ustavuses veenduda. Pärast seda on aga sünnis, et ma paigalejäänutega üksikasjaliselt kõnelen, et teada saada, milliste saavutustega nad mõtlevad mu soliidselt ettepanekule vastata.»

Seepeale nõudis Lenardo endale aega, et õiendada

kõige vajalikumad jooksvad asjad, ja pärast uue kokkutuleku kindlaksmääramist tõusid kohalejäänud ühingu liikmed viisakalt püsti ning lahkusid saalist samuti paarikaupa üksmeelse laulu saatel.

Seepeale avaldas Odoard mõlemale juhile oma plaanid ja kavatsused ning esitas ametliku täisvolituse. Aga pikemas jutuaajamises selliste suurepäraste inimestega ei suutnud ta tehingust aru anda, ilma et ta oleks puudutanud inimlikku põhjust, millel kogu lugu õieti rajanes. Sellest hargnesid jätkuva vestluse kestel vastastikused sügavate südameasjade seletamised ja pihtimused. Mehed jäid sügava südaöö tunnini jutlema ja sattusid üha enam inimlike tunnete ja saatuste läbipääsmatusse labürinti. Nüüd tundis Odoard, et ta on kohustatud oma hingeelust, südameasjadest katkendlikke seletusi esitama; seetõttu langesidki meile sellest kõnelusest osaks muidugi ainult poolikud ja mitterahuldavad andmed. Kuid peame tänama ka osavat Friedrichi, kes neid huvitavaid stseene mõistis, need meeles pidas ja paberile pani, lisades neile ka mõningaid selgitavaid asjaolusid selle oivalise mehe elukäigust, kes hakkab meid huvitama, olgugi et need on ainult vihjed sellele, mida meil edaspidi võib-olla on võimalik põhjalikumalt ja rohkem seoses avaldada.

MITTE LIIGA KAUGELE MINNA

Kell lõi kümnendat õhtutundi, ja nii oli siis kõik kokkulepitud ajaks valmis: pargadega kaunistatud saalikeses oli kaetud suur nägus laud neljale inimesele, säravate küünlajalgade ja lillede vahelt paistsid hõrgutavad maiustused ja peened suhkrupagaritooted. Kuidas rõõmustasid need maiuspalad lapsi, sest ka nemad pidid sel õhtul lauas istuma; vahepeal hiilisid nad ehituina ja maskeerituina kikivarvul ringi, ja kuna laste välimust ei saa millegagi moonutada, näisid nad oma kostüümides ja maskides ülinägusa kaksikutepaarina. Isa kutsus nad enda juurde, ja nad kordasid vähese aitamise juures üpris kenasti pidukõnet, mis oli luuletatud nende ema sünnipäevaks.

Aeg läks, iga mööduva veerandtunni järel suuren-

das vana hea majapidaja peremehe kärsitust. Ta ütles, et mitu lampi trepil on juba päris kustumas, on karta, et sünnipäevalapse valitumad lemmikroad võivad üleküpseda. Lapsed läksid igavusest esmalt üleannetuks ja siis oma kärsituses talumatuks. Isa võttis end kokku, aga ei suutnud end siiski tavalisele rahulikkusele sundida; igatsedes kuulatas ta, kas ei kosta juba tõllapõrinat. Ajaviiteks nõudis ta, et lapsed salmikuid veel kordaksid; väikesed olid oma tülpimuses tähelepanematud, hajameelsed ja saamatud, ütlesid valesti, ükski liigutus polnud enam õigel kohal, nad liialdasid nagu näitlejad, kes midagi südamega kaasa ei tunne. Tubli mehe hingepein kasvas iga hetkega, kell oli juba pool üksteist läbi; edaspidise kirjelduse jätame tema enese hoolde.

«Kell lõi üksteist, mu kärsitus muutus ahastuseks, ma ei lootnud enam, ma kartsin. Nüüd pelgasin ma, et mu naine võib sisse astuda, oma tavalise kerge sarmiga pealiskaudse vabanduse esitada, kinnitada, et ta on väga väsinud, ja käituda nii etteheitvalt, nagu kitsendaksin mina ta rõõmul piire. Kõik minus keeras end täielikult ümber, ja üpris paljugi, mida ma aastate kestel olin kannatanud, pöördus tagasi mu hinge koormama. Ma hakkasin oma naist vihkama, ma ei osanud kujutleda kohtlemisviisi, millega teda saabumisel vastu võtta. Vae sed lapsed, ehitud otsekui inglised, magasid rahulikult sohval. Põrand mu jalge all põles, ma ei mõistnud ennast, ei saanud enesest aru, ja mul ei jäänud enam midagi muud üle kui põgeneda, et eelseisvatest silmapilkudest kuidagi üle saada. Kergelt ja pidulikult riides, nagu ma olin, ruttasin majaukse poole. Ma ei tea, mida ma heale vanaeidele ettekäändeks pomisesin; ta sundis mind ülekuube selga panema, ja siis olingi ma tänaval sellises meeles, mida ma juba aastaid polnud tundnud. Otsekui väga noor kirglikus meeleliigutuses inimene, kes ei tea, mida peale hakata, jooksin ma tänavaid mööda siia ja sinna. Oleksin põgenenud lagedatele põldudele linna taga, aga külm ja röske tuul puhus küllalt tugevalt ja vastikult, et mu pahameelele piiri panna.»

Võttes endale eepilise luuletaja õiguse, tõmbasime

me heatahtliku lugeja liiga kiiresti otse keset tormakat sündmust, nagu seda käesolevast kohast on selgesti tunda. Näeme väärikat meest koduse pahanduse keerises, ilma et oleksime temast rohkem kuulda saanud; et olukorda mõnevõrra selgitada, astume hetkeks hea vanaeide kõrvale ja kuulame, mida küll tema liigutatult ja kohmetult endamisi tasa pomisedes või valjusti hüüdis:

«Mõtlesin seda juba ammugi, ütlesin seda ette, ma ei säästnud armulist prouat, hoiatasin teda sageli; aga tema lõbutsemisiha on temast tugevam. Kui härra end päeval kantseleis, linnas ja maal asju ajades ära väsitab, siis leiab ta õhtul saabudes eest tühja maja või külalised, kes talle ei meeldi. Meie proua ei saa seda jätta. Kui ta mitte alati ei näe enda ümber inimesi, mehi, kui ta ei saa siia ja sinna sõita, end riidesse panna, riidest lahti võtta ja ümber riietada, siis jääb tal otsekui hingamine kinni. Täna, oma sünnipäeval, sõidab ta juba varakult maale. Heakene küll! Meie teeme siin vahepeal kõik korda; ta töötab pühalikult kell üheksa kodus olla; meie oleme üheksaks valmis. Härra kuulab veel kord üle, kuidas lapsed on pähe õppinud kena luuletuse, väikesekesed on ehitud; kõike on — küll lampe ja küünlaid, küll keedetud ja praetut, puudu pole millestki, aga sünnipäevalaps ei tule ega tule. Härral on palju enesevalitsemist, ta varjab oma kärsitust, kuid see puhkeb siiski valla. Ta lahkub majast nii hilisel tunnil! Miks, on selge; aga kuhu? Ma hoiatasin pereprouat sageli teiste naiste, rivaalide eest; tegin seda ausalt ja õiglaselt. Senini pole ma härra juures küll midagi märganud; aga üks kaunitar viskab talle juba ammu pilku, püüab teda. Kes küll teab, kuidas meie härra senini selle kiusatuse vastu on võidelnud! Nüüd läheb lahti, seekord ajab teda öisel ajal majast välja meeleheide, et naine tema head tahet millekski ei pea; minu meelest on kõik kadunud. Ma ütlesin prouale rohkem kui kord, et ärgu mingi liiga kaugele.»

Otsime nüüd jälle üles oma uue sõbra ja kuulame tema enese juttu:

«Kõige parema võõrastemaja alumisel korrusel nägin ma veel valgust, koputasin aknale ja küsisin väljavaa-

tavalt kelnerilt tuttava häälega, kas on saabunud võõraid või on nende tulekust ette teatatud. Juba oligi ta mulle avanud ukse, andis mu mõlemale küsimusele eitava vastuse ja palus mind sisse astuda. Leidsin, et sellise mängu jätkamine sobib mu praeguses olukorras ülihästi, palusin kelnerilt üht tuba, mille ta mulle sedamaid teisel korrusel korda seadis; tema arvates pidi esimene majakord oodatud võõrastele jääma. Ta ruttas midagi korraldama, lasksin seda sündida ja võtsin oodatavate külaliste arve oma vastutusele. Senini oli kõik hästi; aga ma vajusin taas oma valudesse, manasin oma silme ette kõik ja iga üksikasja, ma liialdasin ja leevendasin, tõrelesin iseenesega ja püüdsin end koguda ning rahustada: küllap laseb end homme vara kõik jälle joonde ajada; kujutlesin juba homset päeva tema tavalises korras; aga siis puhkes pahameel uuesti taltsutamatult esile; ma polnud ealeski uskunud, et võiksin olla nii õnnetu.»

Kindlasti on meie lugejad juba niivõrd osavõtlikud selle ülla mehe vastu, keda näeme siin nii ootamatult kirglikus meeleliigutuses tühisena näiva juhtumi puhul, et nad soovivad tema elukäigust lähemaid teateid saada. Kasutame selleks ära pausi, mis tekib siin öises seikluses, sellal kui meie kanglane tummalt ja ägedalt jätkab oma edasi-tagasi käimist mööda tuba.

Odoardis õpime me tundma vana perekonna võsu, kes on pärinud tervelt realt sugupõlvedelt kõige üllamad omadused. Sõjakoolis saadud kasvatuse tagajärjel oli tal korralik rüht, mis koos kõige kiiduväärsemate vaimuannetega andis ta käitumisele hoopis erilise meeldivuse. Lühiajaline teenistus õukonnas õpetas teda üpris hästi tundma kõrgemate isikute väliseid olusid; ja kui ta nüüd pärast seda, tõmmates juba varakult enesele heasoovliku tähelepanu, arvati mingi saatkonna liikmeks ja tal avanes võimalus maailma ja võõraste maade õukondi näha, siis teritas see kõik väga ruttu ta mõistuse selgust ja mälu möödunu kõige täpsemaks meelepidamiseks, eriti aga head tahet igasugusteks ettevõtteks. Ladusus, millega ta toime tuli mitme keelega, oskus käituda vabalt ja seejuures tagasihoidlikult — kõik see viis teda ühelt astmelt teisele; tal oli õnne dip-

lomaatilistes missioonides, kuna ta võitis inimeste poolehoidu ja seetõttu oli tal kergem arusaamatusi lahendada ja eriti mõlemapoolseid huvisid rahuldada, kaaludes õiglaselt ettetoodud põhjendusi.

Peaminister tahtis seda suurepärasest meest muidugi oma mõju alla saada; ta andis noormehele naiseks oma tütre, lõbusaima kaunitari, kellel olid kõik kõrgemad, seltskondlikuks eluks vajalikud vored. Aga nagu ikka inimlikul õnnetel kerkib kord ette takistus, mis seda kuidagi pidurdab, nii juhtus ka siin. Vürstlikus õukonnas kasvas eestkostevalusena printsess Sofronie, see oma perekonnapuul viimne võsu, kelle varandus ja õigused jäid ikkagi küllalt suureks, kuigi maa ja rahvas tagasi läksid lulle valitsuse alla; sellepärast siis tahetigi teda, et pikemaid kaalutlusi vältida, mehele panna kroonprintsile, kes oli küll neiuist palju noorem.

Odoardi kahtlustati sümpaatiatundes printsessi vastu; õukonnas leiti, et ta on neidu ühes luuletuses Aurora nime all liiga kirglikult ülistanud, sellele tuli lisaks ettevaatamatus printsessi poolt, kes temale omase iseloomukindlusega oli trotsivalt vastanud oma kaaslannade nõokamistele, et ta peaks küll pime olema, kui ta mehe juures selliseid häid omadusi ei märkaks.

Odoardi abiellumisega see kahtlus muidugi kadus, aga salajased vastased hoidsid seda ikka tasahilju ärkvel ja õhutasid seda parajal juhul jälle lõkkele.

Riigi- ja parandusasjad tulid siiski mõnikord kõne alla, kuigi neid püüti nii vähe kui võimalik puudutada. Mitte niipalju vürst ise kui tema targad nõunikud pidasid kõigiti kasulikuks seda asja edaspidigi lahendamata jätta, kuna aga printsessi salajased pooldajad soovisid selle küsimuse otsustamist, et üllas daam saaks seeläbi rohkem sõltumatuks, eriti kuna naaberriigi vana kuningas, Sofronie sugulane ja soosija, veel elas ja valmis oli vajaduse korral oma isaliku mõjuga appi tulema.

Odoardile langes kahtlus, et ta oli mainitud kuninga-kojas üht puht tseremoniaalset ülesannet täites jälle hoogu andnud tehingule, millega taheti viivitada. Vastased kasutasid selle juhtumi ära, ja Odoardi äi, keda ta oli suutnud veenda oma süütuses, pidi mängu panema

kogu oma mõjuvõimu, et saada väimehele kauges provintsis mingisugune asevalitseja amet. Odoard oli selles õnnelik; ta võis kogu oma jõu tegevusse rakendada, seal oli teha palju hädavajalikku, kasulikku, head, kaunist ja suurt, ta võis seal luua midagi püsivat, ilma end ohverdamata, vastupidi õukonna tingimustele, kus tuli oma veendumust maha salates tegelda mingi üürise asjaga ja võib-olla ise hukkudagi.

Kuid tema abikaasa, kes võis elada ainult kõrgemates ringkondades, ja kes talle alles hiljuti oli hädasunnilt järele sõitnud, ei mõelnud nii. Odoard kohtles teda nii säästvalt kui iganes võimalik ja soodustas kõiki ta senise eluõnndsuse aseaineid: suviti väljasõite naabrusesse, talvel asjaarmastajate teatrit, balle ja kõike muud, mida ta abikaasa suvatses korraldada. Jah, Odoard ei lausunud sõnagi majasõbra puhul. See oli keegi võõras, kelle ta abikaasa mõne aja eest oma seltskonda oli toonud, kuigi mees Odoardile otsekohe ei meeldinud, kuna ta oma selge, inimesi tundva pilguga märkas võõras mingit valskust.

Kõigest sellest, mis me ülal mainisime, võis sellel tõsisel hetkel mõni osake tumedalt ja häguselt, teine selgelt ja ilmselt tema vaimusilma eest mööduda. Lühidalt, kui me nüüd pärast neid Friedrichi poolt nii usutavas toonis ja hea mälu põhjal antud teateid uuesti Odoardi poole pöördume, siis leiame ta taas toas ägedate sammudega edasi-tagasi käimas, kusjuures liigutused ja mõnigi hüüatus sisemisest võitlusest tunnistust annavad.

«Sellistes mõtetes käisin ma ärritatuna mööda tuba edasi-tagasi, kelner tõi mulle tassi puljongit, mida ma väga vajasin, sest sünnipäevapeo hoolikate korraldustetõttu ei olnud ma midagi söönud ja kallis õhtusöök seisis kodus puutumatuks. Sel hetkel kuulsime, kuidas piki tänavat kõlas väga meeldiv postisarve hääl. «See tuleb mägedest,» ütles kelner. Jooksime akna juurde ja nägime kahe heledalt särava laterna paistel ettesõitvat härrastõlda, mille ees oli neli hobust ja katusel rohkesti pakke. Teenrid hüppasid pukist maha. «Seal nad ongi!» hüüdis kelner ja ruttas ukse poole. Peatasin ta ja tuletasin talle veel kord tungivalt meelde, et ta

minu siinolekust midagi ei ütleks ega minu poolt tehtud korraldusi ei reedaks; ta lubas seda ja jooksis minema.

Sellal polnud mul mahti vaadata, kes tõllast väljusid, ja mind valdas uus kärsitushoog: mulle näis, et kelner viivitab liiga kaua teate toomisega. Viimaks sain ma kuulda, et külalisteks on naisterahvad: vanem väärika välimusega daam, keskealine, otse uskumatult võluv olend ja toaneitsi, kelleaolist võib ainult soovida. «See neiu hakkas pihta käskudega,» seletas kelner, «jätkas meelitamisega ja läks siis, kui ma temaga pisut rimitima kippusin, lõbusalt nipsakaks, arvatavasti on see tema kõige loomulikum olek.

Märkasin üpris peagi üldist imetlust,» jätkas ta, «kunad leidsid, et olen nii teenistusvalmis ja maja nende vastuvõtuks ette valmistatud, toad valgustatud, tuli kaminates; nad seadsid end mugavalt sisse, saalis leidsid nad külma õhtusöögi; pakkusin puljongit, see näis neile meeldivat.»

Daamid istusidki lauas, vanim sõi vaevalt, ilus ja armastusväärne naisolend aga mitte sugugi, toatüdruk, keda nad Lucieks nimetasid, laskis toidul maitsta ja kiitis seejuures võõrastemaja häid omadusi, teda rõõmustasid säravad küünlad, peen lauapesu, kristall ja kõik riistad. Ta oli end enne sööki leegitseva kaminatule paistel soojendanud ja küsis nüüd uuesti sisseastuvalt kelnerilt, kas siinpaigus ollakse alati nii valmis igal kellaajal, olgu see siis päeval või öösel, ootamatult saabuval külalisi vastu võtma. Noorel tragil poisil läks sel puhul nagu lastel, kes nendele usaldatud saladusest küll vaikivad, kuid ei suuda varjata, et neile mingi saladus on usaldatud. Algul vastas ta kahemõtteliselt, siis juba lähemalt ja lõpuks, elavaloomulise toatüdruku ristküsitlusest kitsikusse aetuna, tunnistas ta, et olevat tulnud üks teener, olevat tulnud üks härra, minema läinud, tagasi tulnud; viimaks aga lipsas tal suust, et härra on tõepoolest üleval toas ja kõnnib rahutult edasi-tagasi. Noor daam tõusis püsti, teised samuti; küllap see on vana härra, oli nende rutakas oletus; kelner seevastu kinnitas, et härra on noor. Nüüd kahtlesid nad jälle, kelner aga kinnitas, et räägib tõtt. Segadus ja

kärsitus suurenesid. «Küllap see on lell,» arvas kaunitar. «Temal pole midagi sellist kombeks,» vastas vanem daam. «Keegi peale tema ei tea, et me sel tunnil siia jõuame,» vastas noorem kangekaelselt. Kelner aga muudkui kinnitas ja kinnitas, et see on noor, lugupidamistäratav ja tugev mees. Lucie omalt poolt oli valmis vanduma, et see on lell — seda kelmi, kelnerit, ei saa uskuda, ta ju räägib juba pool tundi iseenesele vastu.

Pärast seda kõike pidi kelner üles minema ja tungivalt paluma, et härra ometi kiiresti alla tuleks; seejuures pidi ta ka ähvardama, et muidu lähevad daamid ise üles tänama. «All on piiritu segadus,» seletas kelner Odoardile, «ma ei mõista, miks te kõhklete ja end näha ei läse; teid peetakse mingiks vanaks lelleks, keda jälle palavalt kaisutada tahetakse. Palun, minge alla! Kas need's polegi külalised, keda te ootasite? Ärge põlake pahuralt ära sellist üliarmast seiklust; noor kaunitar on tõesti väärt, et teda näha ja kuulda, nad on kõige korralikumad naisterahvad. Rutake alla, muidu tükivad nad teile tõepoolest tuppa.»

Kirg sünnitab kire. Oma meeleliigutuses igatses Odoard millegi võõra järele. Ta läks trepist alla lootuses, et lahutab oma meelt lõbusas vestluses saabunudega, selgitab neile ajaloo, õpib tundma võõraid, viidab oma aega, — kuid siiski oli tal aimus, nagu läheks ta vastu juba tuntud situatsioonile. Juba seisiski ta ukse taga; daamid, kes pidasid ta samme lelle omadeks, tõttasid talle vastu ja ta astus tuppa. Milline kokkusattumus! Milline vaade! Ülikaunis noor daam karjatas ja langes vanemale kaela; Odoard tundis nad mõlemad ära, ta astus ehmunult sammu tagasi, siis otsekui lükkas teda miski ettepoole, ta langes põlvili daami jalge ette ja puudutas kõige alandlikuma suudlusega ta kätt, mille ta otsekohe jälle lahti laskis. Silbid: «Au-ro-ra!» surid ta huulil.

Kui pöörame pilgud nüüd oma sõbra majja, siis leiame seal sootuks muud. Hea eideke ei teadnud, mis teha või tegemata jätta; ta hoidis tule eeskoja ja trepi lampides; söögi oli ta koldelt ära tõstnud, osa sellest oli lõplikult riknenud. Toatüdruk jäi magavate laste juurde ja valvas paljusid põlevaid küünlaid niisama

rahulikult ja kannatlikult, nagu eit pahuralt siia-sinna ringi tatsas.

Lõpuks veeres tõld ette, daam väljus ja kuulis, et tema abikaasa on mõne tunni eest ametiasjus välja kutsutud. Näis, et tulija trepist üles minnes pidulikku valgustust ei märganudki. Eit sai teenrilt teada, et sõitjatel oli teel õnnetus juhtunud, tõld kraavi kukkunud ja kõike muud, mis pärast seda sündis.

Daam astus tuppa. «Mis maskeraad see on?» küsis ta lastele näidates. «See oleks teid väga rõõmustanud, kui oleksite saabunud mõni tund varem,» vastas toaneitsi. Unest üles raputatud lapsed hüppasid püsti ja hakkasid oma ema nähes päheõpitud luuletust deklameerima. Mõlemapoolse kohmetuse juures läks see ainult veidi aega ladusalt; siis aga, saamata julgustust ja välist toetust, hakkasid esinejad takerduma; lõpuks jäid head väikesed hoopis vait ja ema saatis nad pärast vähest kallistamist voodisse. Daam leidis end nüüd üksinda, langes sohvale ja puhkes kibedasti nutma.

Kuid praegu on samuti vajalik lähemaid teateid anda daami enese ja maal toimunud peo suhtes, mis, nagu kuulda, halvasti lõppes. Albertine oli üks neid naisi, kellele nelja silma all ei ole midagi öelda, keda aga väga meeleldi nähakse suures seltskonnas. Taolised naised on seal terviku tõeliseks ehteks ja soiku jääva vestluse silmapilkseks ergutuseks. Nende võlu on seda laadi, mille väljenduse hõlbustamiseks on vaja teatavat avarust; nende mõju nõuab suurt publikut, neil on vaja elementi, mis neid kannab, mis neid sunnib võlurvõlva; kellegagi kahekesi olles oskavad nad vaevalt käituda.

Ka oli majasõber Albertine soosingu võitnud ja hoidis seda alal ainult seeläbi, et ta oskas leiutada üha uusi lõbustusi ja alatasa hoogu anda kuigi mitte suurele, siis ometi rõõmsale seltskonnaringile. Lavaosade väljajagamisel valis ta enesele õrnade isade osad ja oskas korralikult ja vanainimeselikult targalt käituda nooremate, esimese, teise ja kolmanda armastaja kõrval üleolekut saavutada.

Albertine sõbranna Florine, läheduses asuva suure rüütlimõisa omanik, elas talvel linnas. Tal oli tänuvõlg

Odoardile, kelle riigimajanduslikud korraldused juhuslikult, aga õnneks tema mõisale ülikasulikuks osutsid ja selle sissetulekut tulevikus tublisti suurendada töötasid. Suvel elas Florine maal ja tegi oma majast rohkearvuliste ja viisakate lõbustuste areeni. Eriti ei jäetud seal sünnipäevi pühitsemata ega mitmekesiseid pidusid pidamata.

Florine oli reibas ja vallatu olend, nagu näis, polnud ta kellessegi kiindunud ja ei nõudnud ega igatsenud teiste kiindumust. Olles kirklik tantsija, hindas ta mehi ainult niivõrd, kuivõrd need hästi taktis liikuda oskasid; alatise erksa seltskonnainimesena pidas ta talumatuks inimest, kes kas või ainult hetkekski pilgu langes ja näis järele mõtlevat; peale selle oli ta veel lõbus subrett, nagu neid vajab iga näidend ja laulumäng, ja esines üpris meeldivalt, sellepärast ei tekkinudki kunagi auastme-tüli tema ja Albertine vahel, kes mängis alati korralikke naisi.

Et pühitseda Albertine kätte jõudnud sünnipäeva heas seltskonnas, oli linnast ja maalt ümberringi kokku kutsutud parimad külalised. Tantsu, mis algas juba pärast hommikueinet, jätkati pärast lõunasööki; lõbutsemine venis pikale; sünnipäevalaps oma kaaslastega hakkas liiga hilja sõitma ja öösine tee oli halb, palju halvem veel sellepärast, et seda parajasti parandati. Ja enne kui mõeldagi saadi, oli üllatus käes, kutsar sõitis valesti ja tõld paiskus kraavi. Meie kaunitar koos Florine ja majasõbraga olid väga täbaras olukorras; majasõber oskas end ruttu välja ubida ja hüüdis üle tõlla kummardudes: «Florine, kus sa oled?» Albertine uskus, et näeb und: sõber sirutas oma käed tõlda ja tõmbas pealpool lamava minestunud Florine välja, püüdis teda teadvusele tuua ja kandis ta viimaks oma tugeval käsi-varrel taasleitnud tee. Albertine oli ikka veel tõllas kinni, kutsar ja teenrid aitasid ta välja, ja toetudes nende najale, püüdis ta edasi saada. Tee oli halb, tantsukingadele sugugi mitte kohane; kuigi mehed Albertinet toetasid, komistas ta igal sammul. Aga tema hinges valitses veel metsikum, veel segasem tunne. Ta ei teadnud, ei mõistnud, mis temaga sündis.

Aga kui ta võorastemajja astus ja väikeses toas nägi

voodis lebavat Florinet, kelle ümber askeldasid pereinaine ja Lelio, tema sõber, oli ta oma õnnetuses kindel. Korraga, valgukiirusel selgus salajane suhe truudusetu sõbra ja reetliku sõbranna vahel: ta pidi pealt vaatama, kuidas Florine silmi lahti lüües sõbrale kaela langes uuesti ärkvelepuhkeva õrna omanikutundega, kuidas mustad silmad jälle särasid, värske puna korraga jälle kahvatuid põski ehtis; tõepoolest näis Florine noorenemuna, veetlevana ja üliarmsana.

Albertine seisis enese ette maha vaadates, ükski, teda märgati vaevalt; teised toibusid, võtsid end kokku, kuid õnnetus oli juba sündinud; sest neil oli ju ometi vaja jälle tõlda astuda, ja ainult pörgus endas võivad nii tihedalt üksteise vastu surutuina istuda vaenulikud, reedetud ja reetjad hinged.

Uheteistkümnes peatükk

Nii Lenardo kui ka Odoard olid mitu päeva väga kibedas tegevuses: esimene varustas väljarändajaid kõige vajalikuga; teine, tutvudes kodumaale jääjatega, õppis tundma nende võimeid, et neile oma üritustest piisavalt ülevaadet anda. Sellal jäi Friedrichile ja meie sõbrale rahu ja mahti vaikseks jutuajamiseks. Wilhelm laskis endale esitada üldjoontes plaani elust teispool ookeani, ja kuna ta küllaldaselt oli tundma õppinud maastikku ja ümbrust ning ka lootust, et sellele avarale maa-alale kiiresti asub suurel hulgal elanikke, siis kaldus jutt loomulikult lõpuks sellele, mis inimesi tegelikult koos hoiab: religioonile ja kõlblusele. Nende kohta oli lõbusal Friedrichil küllaldaselt andmeid, ja küllap me teeniksime ära lugeja tänu, kui saaksime kõneluse avaldada kogu selle ulatuses, kuidas see üpris meeldivalt kokku põimus küsimustest ja kostustest, vastuväidetest ja õiendustest, ning läbi nii mõnegi kahtluse abivalmilt õigele eesmärgile viis. Kuna me ei tohi aga kaua jutulõnga kinni pidada, esitame parem otsekohe selle kõneluse tulemused, selle asemel et hakata neid alles järk-järgult meie lugeja vaimusilma ette tooma. Vaadake, milline kvintessents jäi meile sellest jutust:

Et inimene peab alistuma möödapääsmatule, seda nõuavad tungivalt kõik religioonid; igaüks neist katsub omal viisil selle ülesandega toime tulla.

Ristiusk aitab inimest üpris meeldivalt usu, lootuse ja armastusega; neist siis sünnibki kannatlikkus, magus tunne, mis jäägu meie oleluse hinnaliseks anniks ka siis, kui talle ihaldatud naudingu asemel laotakse koorimaks kõige raskemad kannatused. Sellest usust hoiame me kinni, aga teeme seda omal kombel; õpetame oma lapsi maast-madalast hindama neid suuri paremusi, mis see usk meile on toonud; seevastu selgitame aga tema päritolu ja käiku kõige lõpuks. Siis alles saab meile selle usu alustaja armsaks ja kalliks, ja kõik tema kohta käivad teated pühaks. Selles mõttes, mida nimetatakse võib-olla pedantseks, kuid mida peab siiski loogiliseks tunnistama, ei salli me eneste hulgas ühtki juuti; sest kuidas võiksime tal lasta osa saada kõrgemast kultuurist, mille algallika ja päritolu ta maha salgab?

Meie kombusõpetus on sellest täiesti eraldatud: ta on puhtalt asjalik ja mahub vähestesse käskudesse: mõdukus kõiges selles, mis oleneb meie meelevallest, ja usinus kõiges, mida möödapääsmatult teha tuleb. Igaüks võib neid lakoonilisi sõnu eluteel omal viisil kasutada, ja tal on sellega rikkalik tekst piiramatuks täideviimiseks.

Kõikides kasvatame me suurimat lugupidamist aja kui jumala ja looduse ülima anni ning oleluse kõige tähelepanelikuma saatja vastu. Kelli on meie juures rohkesti ja kõik nad näitavad osutitega ning kuulutavad löökidega mööduvaid veerandtunde, ja et ajamõõtjate arvu võimalikult suurendada, võtame oma maal kasutusele telegraafi, mis — kui ta muidu tegevuses pole — teatab aega päeval ja ööl, ning nimelt väga leidliku sisseseade abil.

Meie niisiis täiesti praktiline kombusõpetus nõuab peaaesjalikult mõistlikkust, ja seda arendab ülimal määral aja jaotus, iga tunni silmaspidamine. Igal momendil peab midagi tegema, aga kuidas võiks see toimuda, kui ei pöörata tähelepanu nii tööle kui ka tunnile?

Arvesse võttes, et oleme alles algajad, paneme me suurt rõhku perekonnaringile. Majaisadele ja -emadele kavatsame me anda suuri kohustusi; kasvatus muutub meie juures seda kergemaks, et igamees peab vastutama enese, sulase ja tüdruku, teenri ja ümmardaja eest.

Mõned asjad peab muidugi teatavale ühisele alusele viima: abbe hooleks jääb elanikkonna kiire väljaõpetamine lugemises, kirjutamises ja arvutamises; tema meenutab vastastikust õpetamist, kuid on vaimukam; õieti on aga kõige tähtsam see, et ühtaegu õpetada õpilasi ja ette valmistada õpetajaid.

Kuid pean veel mainima üht vastastikust õpetust: need on harjutused ründamises ja enesekaitstes. Siin on Lothario mees omal kohal; tema manöövrid on pisut sarnased meie küttide omadega; kuid Lothario ei saa ju muud kui originaalne olla.

Seejuures olgu märgitud, et meie seelses elus pole kirikukelli ega sõjaväes trumme; Uues Maailmas, nagu siingi, piisab inimehäälest koos puhkpillidega. See kõik on juba olemas olnud ja on ka praegu; selle sünnis kasutamine aga jääb inimmõistuse hooleks, kes selle ka igati heaks kiidab.

Riigi suurimaks vajaduseks on vapper ülemkond, ja sellest ei pea meie riigis puudu tulema; me kõik tahame kärsitult asjale käsi külge lüüa, oleme reipad ja veendunud selles, et peaks lihtsalt alustama. Nii ei mõtle me kohtumõistmisele, vaid heale politseile. Viimase põhimõte olgu rangelt välja kuulutatud: ükski ei tohi teisele tülikaks muutuda; kes tülikaks osutub, kõrvaldatakse seniks ühiskonnast, kuni ta aru saab, kuidas peab käituma, et teistele talutav olla. Kui on tegemist tuima ja mõistusega inimesega, siis toimetatakse see samuti kõrvale.

Igas ringkonnas on kolm politseidirektorit, kes iga kaheksa tunni järel vahetuvad, vahetuste kaupa nagu mäekaevandusteski, mis samuti seisma ei tohi jääda, ja üks meie meestest on öösisel ajal hõlpsasti kättesaadav.

Neil on õigus manitseda, laita, tõrelda ja kõrvaldada; leiavad nad selle vajaliku olevat, siis kutsuvad nad kokku kas paari või rohkem vannutatud mehi. Kui hää-

led pooleks langevad, siis ei otsusta eesistuja, vaid tõmmatakse loosi, veendumuses, et vastupidiste arvamuste juures on alati ükskõik, millisele seisukohale asuda.

Häälteenamuse suhtes on meil hoopis omad mõtted; muidugi laseme tal kehtida vajalikus elukäigus, kuid kõrgemas mõttes pole meil tema vastu suuremat usaldust. Aga selle üle ei tohi ma rohkem rääkida.

Kui küsitakse kõrgema ülemkonna järele, kes kõike juhib, siis ei leita seda iialgi ühes kohas paigal püsimas; ta liigub pidevalt ringi, et tasakaalus hoida kõige tähtsamaid asju ja lasta kergemates küsimustes igaühel oma tahtmise järgi käia. See on ju kord juba ajaloo käigus esinenud: Saksa keisrid rändasid oma riigis ringi, ja see korraldus vastab kõige rohkem vabade riikide mõtteviisile. Me kardame, et meie riigis kujuneb pealinn, kuigi me juba oma territooriumil oleme ette näinud selle koha, kuhu koguneb suurim hulk elanikkonnast. Seda kohta peame aga salajas; pealinn võib ajapikku kujuneda ja see sünnib veel küllalt vara.

Need on kõige üldisemad punktid, mille enamiku suhtes me ühel meelel oleme, kuid mida ikka jälle uuesti läbi arutatakse, kui meie ühingu liikmed kas siis vähesel või suuremal arvul kokku tulevad. Kuid kõige tähtsam toimub siis, kui me juba kohale oleme jõudnud. Seadus määrab õigesti kindlaks uue seisukorra, mis aga püsima peab jääma. Meie karistusemäärad on leebed; manitsemisõigus on igaühel, kes on jõudnud teatavasse ikka; laita ja tõrelda võib ainult tunnustatud vanem; karistada ainult kokkukutsutud hulk kodanikke.

On tähele pandud, et ranged seadused ruttu nüristuvad ja järk-järgult lodevamaks muutuvad, kuna loodus alati oma õiguse maksma paneb. Meil on leebed seadused, et ajapikku rangemaks minna; meie karistused seisavad eelkõige ühiskonnast eraldamises, mis võib vastavalt olukorrale kujuneda leebemaks või rangemaks, lühemaks või pikemaks. Kui riigikodanike varandus järk-järgult kasvab, siis näpistatakse ka sellest vähem või rohkem ära, vastavalt sellele, kuidas nad ära on teeninud, et neid ka sellest küljest karistatakse.

Sellest on teatatud kõigile meie ühingu liikmetele, ja sooritatud katsete juures selgus, et igamees oskas pea-

punkte enese suhtes kõige sündsamal kombel raken-
dada. Peaasjaks jääb aga ikkagi see, et me kõik kul-
tuurihüved üle ookeani kaasa viime ja pahed siia maha
jätame. Kõrtse põletatud viinaga ja biblioteke luge-
misvaraga meie juures ei sallita; aga kuidas me suhtume
pudelitesse ja raamatutesse, seda ma parem ei avalda:
selliseid asju peab enne tegema, kui nende üle otsus-
tada.

Ja selles mõttes hoidub nende paberite kogu ja
korraldaja tagasi teiste korralduste suhtes, mis isegi
ühingus veel alles probleemidena ringi liiguvad ja mille
lahendamist võib-olla kohapeal küllalt soovitavaks ei
peeta; ja seda vähem võiksime loota heakskiitu lugeja
poolt, kui me need küsimused siin põhjalikult esile
tooksime.

Kaheteistkümnes peatükk

Saabus tähtpäev, mis oli määratud Odoardi ettekan-
dele, kes hakkas pärast seda, kui kõik koos olid ja rahu-
nesid, alljärgnevalt kõnelema:

«Tähtis üritus, millest ma kutsun osa võtma seda
vaprate meeste hulka, pole teile päris tundmatu, sest
olen sellest teiega juba üldjoontes rääkinud. Minu
jutuajamisest selgus, et Vanas Maailmas on niisama
hästi kui Uueski maa-alasid, mis vajavad paremat hari-
mist, kui neile senini on osaks saanud. Maailmas on
loodus inimese ette laiali laotanud suured avarad maa-
lahmakad, need on puutumatud ja nii metsistunud, et
söandad vaevalt neile kallale asuda ja nendega võit-
lusse astuda. Kuid ometi õnnestub siin kindlameelsel
mehel looduselt hõlpsasti järk-järgult kõnnumaad endale
võita ja osalt oma valduseks kinnitada. Vanas Maail-
mas on see ümberpöördukt. Siin on maa kõikjal juba
osalisse valdusse võetud ja selle omandiõigus on
enam-vähem püha juba vanadest aegadest; ja kui ooke-
ani taga tundub piiritu maa-ala ülesaamatu takistu-
sena, siis veeretab siin lihtsalt piiratud maatükk teele
peaaegu veel raskemini ületatavaid takistusi. Loodusest
saab inimene jagu usina tööga, maaomanikust vägivalla
või veenmisega.

Kui kogu ühing eraomandit pühaks peab, siis on see
omanikule veel seda rohkem. Harjumus, nooreea mul-
jed, esivanemate austamine, põlgus naabrite vastu ja
sajad asjaolud on need, mis muudavad maaomaniku
kangekaelseks ja teevad talle iga muudatuse vastumeel-
seks. Mida vanemad on sellised olud, mida keerulise-
mad ja mitmetahulisemad, seda raskemaks kujuneb
üldise teostamine, mis, kuigi ta igalt üksikult midagi
ära võtaks, tervikule ja ka samale üksikule oma kaas-
ja tagasitoimega jälle ootamatult tuluks tuleks.

Juba mitu aastat olen ma oma vürsti nimel eestseis-
jaks provintsis, mis ei anna enam ammugi sellist kasu,
nagu ta anda võiks, sest ta asub vürsti valdustest
kaugel. Just see eraldatud või otsekui luku taga ole-
mine, kui nõnda võib öelda, takistabki senini selliste
korralduste elluviimist, mis võimaldaksid elanikkonnal
oma tooteid välja viia ja väljast vajalikku vastu võtta.

Olen selle maa piiramatul volitusega käskija. Mõn-
dagi head on tehtud, kuid siiski ainult piiratud määral;
kõigele paremale olid kõikjal riivid ette lükatud ja kõige
ihaldusväärsem näis teises maailmas asuvat.

Mul polnud mingit muud kohustust kui hästi majan-
dada. Mis on kergem kui see! Niisama kerge on kuri-
tarvitust kaotada, inimlikke võimeid kasutada, püüd-
likke inimesi järele aidata. See kõik laskis end mõistuse
ja väevõimuga päris mõnusalt teostada, see kõik toi-
mus teataval määral iseenesest. Aga eriti kõitsid mu
tähelepanu ja tekitasid minus muret naabrid, kes sama
meelsusega, veel vähem sama veendumusega ei valitse-
nud ega lasknud valitseda oma maaosi.

Peaaegu oleksin resigneerunud, oma olukorraga sise-
miselt leppinud ning kõike tavaks saanud kasutanud, nii
hästi kui see end teha andis; kuid korraga märkasid, et
sajand ise tuleb mulle appi. Naabruses asusid tööle
nooremad ametnikud; nad olid minuga ühel meelel,
olles aga muidugi ainult üldiselt heatahtlikud, ja löid
järk-järgult mu igakülgse ühinemise plaaniga seda
kergemini kaasa, et mulle langes osaks kanda suure-
maid ohvreid. Aga ka suurem kasu kaldus minu poolele,
ilma et seda keegi oleks otseselt märganud.

Nii on nüüd valitsemine avarate maa-alade üle meie

kolme kätte antud, meie vürstid ja ministrid on veendunud meie ettepanekute aususes ja kasulikkuses; sest palju raskem on jätta oma paremust kahe silma vahele suuremates kui väiksemates asjades. Siin näitab mulle hädavajalikkus alati, mis tuleb teha ja tegemata jätta, ja seal on juba sellest küllalt, kui me sama suuremas ulatuses kasutusele võtame; seal aga peame me uue tuleviku looma, ja kui selleks ka kõige läbinägelikum inimloomistus plaani leiaks, kuidas võib ta loota, et teised on sellega päri?

Veel ei tuleks üksikisik sellega toime; aeg, mis inimvaimu vabaks teeb, avab ühtlasi ta pilgu avarustesse, ja avarustes laseb end kõik suur kergesti ära tunda ning üks tugevamaid takistusi inimeste tegutsemise teel veeretatakse hõlpsamini kõrvale. See takistus seisab nimelt selles, et inimesed lepivad kokku küll eesmärkide suhtes, palju harvemini aga vahendite suhtes, millega nende eesmärkidele jõuda. Sest tõeliselt suur eesmärk tõstab meid enestest kõrgemale ja särab meie ees nagu täht; vahendite valik aga viib meid iseenestesse tagasi, ja seega muutub üksikisik just samasuguseks, nagu ta oli, ning tunneb end niisama isoleerituna, nagu poleks ta ennist tervikust osa võtnudki.

Niisiis tuleb meil siin korrata: sajand peab meile appi tulema, aeg mõistuse asemele astuma, ja üllamate kasude mõiste peab meie avardunud südamest välja suruma madalamate mõiste.

Nüüd olen öelnud küllalt; aga kui seda mõne koosolija arvates on liiga palju käesoleva hetke jaoks, siis tuletan seda edaspidi igale osavõtjale meelde. Maamõõtjad on teinud täpse töö, on märgitud teed, kindlaks määratud punktid, kuhu ehitada võõrastemajad ja tulevikus võib-olla terved külad. On võimalus, koguni vajadus igasuguseid hooneid püstitada. Osavad ehitusmeistrid ja tehnikud valmistavad kõik ette; plaanid ja eelarved on valmis; kavas on suuremaid ja väiksemaid töid tükitöö alusele viia ja niiviisi varuks olevaid rahasummasid täpse kontrolli all kasutada kodumaa kaunistamiseks. Elame siis rõõmsas lootuses, et nüüdsest peale algab ja areneb igakülgne ühine tegevus.

Aga see, millele mul nüüd kõigi osavõtjate tähelepanu

tuleb juhtida, kuna see võib-olla nende otsusele mõju avaldab, on organisatsioon ja ühiskondlik vorm, millesse ühendame kõik kaastöötajad ja loodame neile sellega anda väarika koha iseenese ja muu kodanliku maailma silmas.

Niipea kui astume selle maa pinnale, tunnistatakse käsitööharud otsekohe kunstideks ja lahutatakse ning eraldatakse üksteisest kindlalt nimetustega «täppiskunstid» ja «vabakunstid». Seekord saab siin juttu olla ainult sellistest tegevusaladest, mille ülesandeks on ülesehitamine; kõik kohalviibivad noored ja vanad mehed kuuluvad sellesse klassi.

Loetleme neid selles järjestuses, nagu nad ehituse katuse alla viivad ja järk-järgult elamiskõlblikuks teevad.

Eelkõige nimetan kiviraiujaid, kes täiesti välja töötavad alus- ja nurgakivi, mille nad müürseppade abiga õigesse, ülitäpselt märgitud kohta maha panevad. Järgnevad müürsepad, kes rangelt kontrollitud vundamentide püstitavad seinad oleviku ja tuleviku jaoks. Varem või hiljem paneb puusepp oma juba ettevalmistatud osa ehituse käiku, ja nii kerkib kavatsatud hoone nüüd järkjärgult. Ülikõrku kutsume nüüd katusetegija kohale; sisetöödeks vajame tislereid, klaasseppa ja lukkseppa, ja kui ma kõige viimasena nimetan krohvijat, siis sünnib see sellepärast, et ta oma tööga kõige erinevamatel aegadel võib sekka lüüa, et tervikule lõpuks sees- ja väljaspool meeldivat tegumoodi anda. Käsitledes ainult peamist, jätan ma nimetamata nii mõnegi abitöö.

Õpipoisi, selli ja meistri astmeid peab ülihangelt silmas pidama. Selles järjestuses võib olla ka palju vahepealseid astmeid, kuid tuleb väga põhjalikult kontrollida, et neid kindlaks määrata. Kes meie hulka astub, see teab, et ta pühendub täppiskunstile ja et tal pole sellelt loota kergeid nõudmisi; üksainus lüli, mis suures ketis katkeb, hävitab terviku. Nii suurte ürituste kui ka suurte ohtude juures pole kohta kergemeelsusel.

Just siin peab täppiskunst vabakunstile eeskujuks olema ja viimast häbistada püüdma. Kui vaatleme neid nõndanimetatud vabakunste, mida tuleb siiski võtta ja nimetada tõeliselt selle sõna kõrgemas mõttes, siis

leiame, et on täiesti ükskõik, kas nendega tegeldakse hästi või halvasti. Väga vilets staatua seisab niisamuti oma jalgadel nagu kõige paremgi. Maalitud figuur astub valesti joonistatud jalgadega üpris reipalt edasi, tema vääriti kujutatud käsivarred näivad väga jõulistena, figuurid pole õigel plaanil, aga maa ei avane veel selle pärast ega neela neid ära. Muusikas on lugu veel silmatorkavam; külakõrtsi kiunuv viiuliloks kihutab kõige rohkem tantsule, ja me oleme kuulnud kõige kohmakamat kirikumuusikat, mis usklikku meelt ülendab. Kui tahate nüüd koguni ka poeesiat vabakunstide hülka arvata, siis näete kahtlemata, et see kunstiala vaevalt teab, kust oma piire leida. Ja ometi on igal kunstil oma sisemised seadused, mille tähelepanemata jätmise aga inimkonnale mingit kahju ei too; seevastu ei tohi täppiskunstid endale midagi selletaolist lubada. Vaba kunstnikku tohib kiita, tema teose mõned head küljed võivad meeldida, kuigi töö lähemal uurimisel paika ei pea.

Kui vaatleme aga neid mõlemaid, niihästi vabu- kui ka täppiskunste, nende täiuslikemal astmel, siis näeme, et esimesel tuleb hoiduda pedantsusest ja vanast pah-nast, teisel masinlikkusest ja käpardlikkusest. Kes neid kunste juhib, see peab tähelepanu nendele vigadele juhtima; sellega hoitakse ära kuritarvitus ja puudulik-kus.

Ma ei korda oma sõnu, sest kogu meie elu kujuneb tänaöeldu kordamiseks; märgin ära ainult järgmist. Kes valib endale täppiskunsti, peab sellele pühendumise kogu eluks. Senini nimetati seda päris vastavalt ja õigesti käsitööks; oma ala tundjad pidid töötama käega, ja kätt, kui ta luua tahab, peab hingestama täiesti oma elu, ta peab olema natuur omaette, tal peavad olema omad mõtted, oma isiklik tahe, ja seda kõike ei saa ta rakendada mitmesugustel erinevatel aladel.»

Kui kõneleja veel mõne lisaks lausunud sõbraliku sõnaga oli lõpetanud, tõusid kõik koosolijad püsti ja ametimehed kujundasid saalist lahkumise asemel tun-nustatud ülemate laua ees korrapärase ringi. Odoard laskis nende kõikide hulgas ringi käia trükitud lehel,

mille järel lauldi tuttavalt viisil, mõõduka reipusega ja usaldaval toonil alljärgnev laul:

Minna, jääda, jääda, minna —
enam kahelda ei saa,
kus võib luua, nüüd vaid sinna
kutsub tublit parim maa;
selle tee sa kergeks muudad,
kes sind kuulab, see ka suudab,
uude ellu vii meid siit.
Elagu me juht ja liit!

Sina jaotad jõu ja panu,
ning sa täpselt mõõdad neid,
väärne puhkus ootab vanu,
pruut ning amet noorukeid.
Ustavuses katsutuga
rajatakse oma tuba
ning veel ait ja tarad just
loovad naabreis usaldust.

Seal, kus korras teede nõlval
vastne kõrts on puhkuseks,
põldu rohkelt põllu kõrval
jätkub tööks ja uhkuseks,
jääme paika asukaina.
Kiirelt, kiirelt tulge aina
uude ellu kaasa siit.
Elagu me juht ja liit!

Kolmeteistkümnes peatükk

Möödunud päevade erutusele järgnes täielik vaikus. Kolm sõpra jäid üksi omavahele, ja võis üpris varsti märgata, et kaks nendest, Lenardo ja Friedrich, olid kummaliselt kärsitud; nad mõlemad ei varjanud, et neile valmistas meelehärmi asjaolu, mis takistas nende ärasõitu sellest kohast. Nagu kuulda, ootasid nad käsk-jalga, ja vahepeal ei saanud mõistlikule ja kindlale jutule.

Lõpuks saabus käskjalg ja tõi kaunis suure paki, mil-lele Friedrich otsekohe kallale asus, et seda avada. Lenardo hoidis teda tagasi ja ütles:

«Ära puutu seda, pane see meie ette lauale; vaat-leme seda, mõtleme ja oletame, mida ta võiks sisal-

vestelda külalisega, kahe tütarlapse hooleks, keda ta Gretcheniks ja Liescheniks nimetas ja keda ma seda tähelepanelikumalt silmitsesin, et tahtsin teada saada, kas nad riistameistri kirjeldusega kuidagi kokku sobivad. Need kaks tütarlast tegid mind päris segaseks ja hävitasid igasuguse sarnasuse otsitu ja majaperenaise vahel.

Aga seda täpsemalt silmitsesin ma nüüd majaperenaist, ja tema näis mulle igatahes kõige väarikama ja armastusväärsema olendina, keda ma mäestikus olin kohanud. Olin ketramise-kudumise alal juba küllaldaselt õpetust saanud, et rääkida temaga asjatundlikult käsitööharust, mida tema hästi mõistis; minu taibukas uudishimu rõõmustas teda väga, ja kui ma küsisin, kust ta saab puuvilla, mille suureviisilist transporti üle mägede ma mõne päeva eest olin näinud, siis vastas ta, et just see voor oligi toonud talle tubli tagavara kiudainet. Tema elukoha asetus olevat ka sellepärast väga soodne, et alla järve äärde viiv peatee läheb umbes veerandtunni tee võrra altpoolt mööda siinsest orust, kus ta siis isiklikult või töökoja juhataja kaudu vastu võtab Triestist talle määratud ja adresseeritud puuvillapallid, nagu see ka eile oli sündinud.

Ta laskis nüüd oma uuel tuttavil pilku heita suurde õhurikkasse keldrisse, kus hoitakse puuvillatagavara, et see liiga ära ei kuivaks, kaalus ei kahaneks ega paindlikkust ei kaotaks. Siin majas nägin ma enamiku sellest, mida ma juba üksikult sel tööalal tundma olin õppinud, üheskoos; perenaine näitas aeg-ajalt seda ja teist ning mina ilmutasin elavat huvi. Vahepeal jäi perenaine vaiksemaks; tema küsimustest taipasin, et ta peab mind ametivennaks. Sest ta ütles, et kuna puuvill just äsja on saabunud, siis ootab ta peatselt Triesti kaubamaja selli või osanikku, kes pärast põgusat kohapealset ülevaatuset võtab kaasa summa, mis tema kauba eest võlgneb; raha on juba valmis pandud igaühe jaoks, kes selle saamiseks võib esitada volituse.

Mõnevõrra kohmetuna püüdsin põigelda ja vaatasin talle järele, kui ta parajasti mingeid korraldusi tehes läbi toa astus; ta näis mulle otsekui Penelope teenijatüdrukute hulgas.

Ta tuli tagasi, ja mulle tundus, et temas on toimunud midagi iseäralikku. — «Niisiis polegi te kaupmehesusest?» küsis ta. «Ma ei tea, kust mul tuleb see usaldus teie vastu ja kuidas ma sõandan teie usaldust nõuda; tungivalt ma seda ei tee, kuid kinkige see mulle, ja avaldage, mis teil südame peal on.» Seejuures vaatas mulle otsa võõras nägu nii täiesti tuntud ja äratundvate silmadega, et see pilk minust päris läbi tungis ja ma end vaevu koguda suutsin. Mu põlved ja mõistus kipusid üles ütlema, kui teda mu õnneks väga kiiresti kusagile kutsuti. Võisin toibuda, kindlust koguda, et end niikaua kui võimalik vaos hoida; sest mulle tundus, nagu ähvardaks mind uuesti mingi saladuslik asjaolu.

Gretchen, tasane ja sõbralik laps, viis mu ära, et näidata mulle kunstipärast kudumist; ta tegi seda arukalt ja rahulikult; et talle tähelepanu osutada, kirjutasin selle, mis ta mulle seletas, oma märkmikku, kus see veel praegugi seisab kui tunnistus puhtmehaanilisest menetlusest, sest mul mõlkus meeles hoopis midagi muud; kirjapandu käib nõnda:

«Niihästi labase kui toimse koe juures kootakse kiri sisse vastavalt mustriks valge, pehmelt keerutatud, nõnda-nimetatud loelõngaga, vahel ka turgipunaseks värvitud, samuti siniste lõngadega, mida ühtlasi triipudeks ning lilledeks kasutatakse.

Käärimise juures on kude keeratud valtsidele, mis moodustavad lauakujulise raami, mille ümber istub mitu töötajat.»

Lieschen, kes istus käärivate hulgas, tõusis püsti, tuli meie juurde ja hakkas asjalikult vahele segama, ja nimelt selleks, et Gretchenit oma vasturääkimisega ainult rõõpast välja viia; ja kui ma sellest hoolimata pühendasin rohkem tähelepanu Gretchenile, siis askeldas Lieschen ringi, et midagi tuua, midagi viia, ning riivas seejuures kaks korda — ilma et selleks oleks teda sundinud kitsas ruum — õrna küünarnukiga silmapaistvalt märku andes mu käsivart, mis mulle erilist ei meeldinud.

Hea kaunike (ta väärrib üldse sellist nimetust, eriti aga siis, kui võrrelda teda teistega) viis mu aeda, kus

nautisime õhtupäikest, enne kui see kõrge mäeharja taha vajus. Naise huulil lehvib naeratus, nagu ikka, kui viivitatakse mingi rõõmustava teate avaldamisega; ka minu meel oli selles kohmetuses üpris armsalt liigutatud. Astusime teineteise kõrval, ma ei sõandanud talle käsivart pakkuda, nii meelsasti kui ma seda ka tahtsin; tundus, nagu pelgaksime me mõlemad sõnu ja märke, mis õnneliku avastuse liiga ruttu avalikkuse ette tooksid. Ta näitas mulle lillepotte, milles sirgusid idanema hakanud puuvillataimed. — «Nii toidame ja ravime me neid oma tööle kasutuid, koguni vastikuid seemneteri, mis koos puuvillaga nii kauge maa tagant meie juurde rändavad. See sünnib tänumeeles, ja on hoopis oma-pärane rõõm, kui näed elusana seda, mille surnud jäätmed su olelust elustavad. Siin näete te algust, keskosaga olete te tuttav, ja täna õhtul, kui õnne on, õpite tundma ka rõõmustavat lõppu.

Meie, kas tootjad ise või mõni töökoja juhataja, viime oma nädala jooksul sissetulnud tooted neljapäeva õhtuks kaubalaevale ja jõuame koos teistega, kes ajavad sama asja, reede varahommikuks linna. Siin toimetas nüüd igaüks oma saadused suurkaupmehe kätte ja püüab neid nii tulusalt kui võimalik ära anda ning võtab raha asemel hädakorral ka vajaliku koguse toorpuuvilla.

Kuid linnasõitjad ei too sealt puhta sissetuleku kõrval üksnes oma tööstusele tarvilikke tooraineid, vaid varustavad end ka igasuguste muude asjadega, mis rahuldavad vajadust ja teevad rõõmu. Perekonda, kust üks liige linna turule on sõitnud, hoiavad elevil ootused, lootused ja soovid, jah, sageli isegi hirm ja kartus. Sest vahel tuleb torm ja äike ning toob muret, kas laevaga õnnetust ei juhtul! Kasuahnud ootavad pikisilmi ja tahavad teada saada, kuidas kaubamüük õnnestus, ning arvestavad juba ette välja puhaskasumi; uudishimulikud ootavad linnauudiseid, ehtimisihalised riietusesemeid või moekaupu, mida reisi ja vastava tellimise peale kaasa peab tooma, ja lõpuks on seal veel maiad ja eriti lapsed, kes ihkavad maiuspalu, olgu need kas või ainult sarvsaiad.

Ärasõit linnast venib tavaliselt õhtutunnile; siis elav-

neb järv vähehaaval ja üle ta pinna libisevad laevad purjede või aerude jõul; igaüks püüab teisest ette jõuda, ja need, kel see õnnestub, pilkavad muidugi naljatades neid, kes maha pidid jääma.

Rõõmustavalt kaunis vaatepilt on selline sõit järvel, kui selle peegel saab õhtupunast hõõguvate kaldakaljude tõttu vähehaaval ikka sügavama ja sügavama sooja varjundi, nähtavale ilmuvad tähed, kuulda on õhtupalvusele kutsuvate kellade kaja, süttivad tuled küldes kaldal ja peegelduvad vees ning kerkib kuu ja kuldab oma kumaga vaevu liikuvat järvepinda. Rikkalik maastik libiseb mööda, küla küla, talu talu järel jääb seljataha; kui me siis lõpuks kodule läheneme, puhutakse laevas sarve, ja otsekohe on näha, kuidas mägedes vilguvad siin ja seal tulukesed, mis liiguvad kalda poole; iga maja, kust mõni elanik laeval viibib, saadab välja inimese, kes aitab pakke kanda.

Meie kodu on kõrgemal; aga igaüks meist on küllalt sageli kaasa teinud selle sõidu, ja mis puutub meie ärisse, siis on meil kõigil samad huvid.»

Kuulasin teda imestades, kuulasin, kui hästi ja kaunitult ta seda kõike kirjeldas, ning ei saanud tegemata jätta märkust, kuidas ta ometi nii karmis ümbruses, nii mehaanilise töö juures on omandanud sellise sisemise kultuuri. Üliarmsa, peaaegu kelmika naeratusega enese ette vaadates vastas ta: «Olen sündinud kaunimas ja sõbralikumas kohas, kus elasid ja valitsesid väga head inimesed, ja kuigi ma lapsena käitusin metsikult ja talt-sutamatu, on vaimukate härraste mõju minu ümbrusele minu juures selgesti tunda. Suurim toime noorele olendile oli siiski vagal kasvatusel, mis arendas minus teatavat õiglus- ja sündsustunnet, mida kinnitas usk kõikjalolevasse jumala armastusse. Me rändasime sealt välja,» jätkas ta, kusjuures peen naeratus ta huulil kustus, tagasisurutud pisar silma täitis, «me rändasime kaugele, kaugele, ühest paigast teise, vastavalt vagadele näpunäidetele ja soovitudele; lõpuks jõudsime siia, sellesse ülimalt usinate inimeste elukohta; majas, kus te mind leidsite, elasid samuti väga meelega inimesed, meid võeti heldelt vastu, mu isal oli sama keel ja meel, ning peagi kuulusime me perekonda.

Kõigis majapidamise ja käsitöö alal ettetulevates töödes lõin ma vapralt kaasa, ja kõike seda, mida nüüd käsutan, olen ma astmelt astmele õppinud, harjutanud ja selgeks saanud. Minust mõned aastad vanem perepoeg, hea kehaehitusega ja näolt ilus noormees, hakkas mind armsaks pidama ja usaldama. Tal oli tubli ja ühtlasi peen loomus; majas valitsev vagadus ei leidnud teed tema südame juurde, ei rahuldanud teda; ta luges salaja raamatuid, mida oskas muretseda endale linnast; need olid seda liiki, mis annavad vaimule üldisema, vabama suuna, ja kuna noormees märkas minu juures samu kalduvusi, sama loomust, siis püüdis ta mulle järkjärgult õpetada seda, millega ta ise nii innukalt tegeles. Lõpuks, kui mulle kõik juba selgeks sai, ei hoidunud ta enam tagasi, vaid avaldas mulle kogu oma saladuse. Olime tõepoolest üpris imelik paar, meil oli oma üksildastel jalutuskäikudel juttu ainult nendest põhimõtetest, mis teevad inimese iseseisvaks, ja meie tõeline suhe näis seisvat ainult selles, et tugevdada vastastikku selliseid vaateid, mis tavaliselt inimesi üksteisest täiesti lahutavad.»

Kuigi ma kõnelejale teravalt otsa ei vaadanud, vaid talle aeg-ajalt otsekui juhusliku pilgu heitsin, märkasin ma siiski imestusega ja osavõtlikult, et ta näojooned väljendasid ühtlasi täielikult ta sõnade mõtet. Pärast hetkelist vaikimist läks ta pale rõõmsaks. «Pean teie peaküsimusele vastates pihtima,» ütles ta, «et te paremini suudaksite aru saada mu sujuvast kõnevoolust, mis mõnikord võib-olla päris loomulikuna ei tundu.»

Kahjuks pidime mõlemad teiste ees salatsema, ja kuigi me väga hoidusime valetamisest ja valskusest selle sõna toores mõttes, siis olime ometi valelikud, kui võtta seda õrnemalt: me ei leidnud mingit vabandust, et ära jääda vennastekoguduse vendade ja õdede kokkutulekutelt, millest rohkearvuliselt osa võeti. Aga kui me seal kuulma pidime nii mõndagi, mis käis vastu meie veendumusele, siis laskis mu sõber mul peagi mõista ja näha, et mitte kõik kuuldu ei tule vabast südamest, vaid et palju sõnakõlke, pilte, võrdlusi, pärandatud kõnekäande ja korduvalt sekka helisevaid ridu keerleb

alatas otsekui ühise telje ümber. Ma hakkasin nüüd tähelepanelikumalt kuulama ja võtsin endale selle kõneviisi nii omaks, et oleksin hädakorral võinud niisama hea kõne pidada kui mõni vennastekoguduse eestseisja. Algul lõbustas see mu head sõpra, lõpuks tüdinedes aga läks ta pahuraks, nii et ma tema rahustamiseks võtsin kasutusele hoopis vastupidise viisi: kuulasin teda aiva tähelepanelikumalt, et talle kaheksa päeva hiljem korrata vähemalt ligilähedase sundimatuse ja mitte väga erinevalt antud vaimse olemusega tema enese truusüdamlikku ettekannet.

Nii kasvas meie suhe kõige südamlikumaks ühenduseks, ja püüdlus mingi tunnetatava tõe ja hea poole, samuti võimaluse korral nende ellurakendamine oligi õieti see, mis meid sidus.

Kuna ma nüüd mõtlen, mis sundis teid oma küsimusega nii mu meeli hõigutama, et ma sel kombel jutustasin, siis tundub, et see oli mu elav kirjeldus õnnelikult teostatud linnasõidust. Ärge imestage seda! Sest just kaunite ja ülevate looduspiltide rõõmus ning südamlilik vaatlemine oligi see, mis mulle ja mu peigmehele rahulikel jõudetundidel kõige paremat ajaviidet pakkus. Suurepäraseid isamaalikud laulikud olid meis äratanud ja ergutanud tundeid; kordasime sageli Halleri «Alpe», Gessneri «Idülle» ja Kleisti «Kevadet», ning vaatlesime ümbritsevat hunnitut maailma küll selle meeldivast, küll selle ülevast küljest.

Heameelega mäletan veel, kuidas me mõlemad teravate ja kaugelenägevate silmadega võistu ja agaralt püüdsime teineteise tähelepanu juhtida märkimisväärsetele nähtustele maa peal ja taevas; kuidas me püüdsime teineteisest ette jõuda ja varitsesime võimalust, et teineteist üle trumbata. See oli parim kosutus, mitte üksnes pärast igapäevast tööd, vaid ka nende tõsiste kõneluste järel, mis sageli liiaks sügavale meie südamesse vajusid ja meid sealt rahutusega ähvardasid.

Neil päevil saabus meie juurde üks reisimees, tõenäoliselt võetud nime all; me ei küsitlenud teda selles suhtes pikemalt, kuna ta oma olemusega meis otsekohe usaldust äratas, üldse üliviiisakalt käitus, samuti ka korralikult ning tähelepanelikult meie koosolekutest osa

võttis. Minu sõbra saatel mäestikus liikudes näitas ta, et oli tõsine, arukas ja rohkete teadmistega inimene. Ka mina kuulasin nende jutuajamist kõlbelistes küsimustes, kus järk-järgult tuleb kõne alla kõik, mis võib tähendada hingelisele inimesele; seejuures märkas ta siis üpris varsti teatavat kahevahel-olekut meie mõtlemises jumalikkudest asjadest. Religioossed väljendused olid muutunud meile labasteks, tuum, mida nad sisaldama pidid, oli meile kaotsi läinud. Siis juhtis ta meie tähelepanu sellele, kui ohtlik on meie seisukord, kui kahtlaseks tuleb pidada lahkulöömist traditsioonidest, millega nii palju on seotud juba noorusest alates; ta ütles, et see on eriti kardetav inimese enese sisemaailma ebatäiuslikkuse juures. Tõsi küll, päev-päevalt ja tund-tunnilt peetud vagadus muutub lõpuks ajaviiteks ja mõjub nagu mingi politsei välisele kombelikkusele, kuid ei ulatu enam põuepõhja; ainuke vahend selle vastu on oma südames ellu kutsuda moraalselt samuti kehitud, samuti toimekaid ja samuti rahustavaid vaateid ümbritseva maailma suhtes.

Vanemad olid meie abielu vaikides juba ette näinud, ja ma ei tea, kuidas see juhtus, et selle uue sõbra kohalviibimine kihlust kiirustas; oli näha, et ta soovis seda meie õnne kinnitamist pühitseda vaikes ringis, kus ta siis ka kuulma pidi, kuidas vennastekoguduse eestseisja võimalust kasutas, et meenutada meile Lao-dicea piiskoppi ja ülimalt ohtlikku usulist leigust, mida ta oli meie juures märganud. Rääkisime oma uue sõbraga veel paar korda neist küsimustest, ja ta jättis meile sellekohase lehekese, mille lugemiseks mul edaspidi sageli põhjust oli.

Siis lahkus ta, ja tundus, nagu oleks koos temaga ära lennanud kõik head vaimud. See märkus pole uus, sest sageli loob suurepärase inimese ilmumine mingisse ringi epohhi ja tema lahkumisel haigutab vastu lünk, mida tihti kipub täitma juhuslik õnnetus. Ja laske mul nüüd järgnevate päevade üle loor heita. Järsku hävitas juhus mu kihlatu elu, tema kauni välimuse; visalt pühendas ta oma viimased tunnid selleks, et lasta end ühendada minu, lohutamatuks; ja sellega kindlustada mulle õigus tema pärandusosale. Eriti valusaks tegi

selle juhtumi vanematele aga asjaolu, et nad alles hiljuti olid kaotanud tütre ja end nüüd sõna tõsisel mõtetel üksildastena tundsid, mis nende õrna südame sel määral haigeks tegi, et nad enam kauaks ellu ei jäänud. Varsti läksid nad armsatele omastele järele, ja mind tabas veel üks teine uus saatuselöök. Mu isa sai rabanduse, ta tajub küll veel välismaailma, kuid ei reageeri sellele enam vaimselt ega kehaliselt. Ja nii vajasin ma suurimas hädas ja maailmast eraldatuna muidugi seda iseseisvust, mida olin varakult harjutanud, lootes õnnelikke suhteid ja rõõmsat kooselu ning mida alles hiljuti oli eriti tugevdanud saladusliku läbireisija puhtalt elustavad sõnad.

Kuid ma ei tohi tänamatu olla; sest mulle jäi selles olukorras veel tubli abiline, kes töökoja juhatajana muretses selle kõige eest, mis taolises ettevõttes meeste kohuste hulka arvatakse. Kui ta täna õhtul linnast tagasi tuleb ja teie teda tundma õpite, siis saate kuulda minu kummalisest suhtest temaga.»

Olin lausunud nii mõndagi ta jutu vahele ja püüdnud sõbraliku ning usaldava osavõtuga teda ikka rohkem sundida oma südant avama ja kõnevoolu jätkama. Ma ei jätnud päris lähedalt puudutamata seda, millest me veel täiesti avalikult ei olnud rääkinud; ka tema nihkus oma jutuga sellele aiva lähemale, ja me olime niikaugel, et kõige nõrgemgi tõuge oleks selle silmanähtava saladuse kõne alla toonud.

Ta tõusis püsti ja ütles: «Lähme isa juurde!» Ta ruttas ees ja ma astusin aeglaselt ta järel; raputasin pead selle kummalise olukorra üle, milles ma viibisin. Pere-naine laskis mul astuda ühte tagumisse, väga puhtasse tuppa, kus vaene vanamees liikumatult tugitoolis istus. Ta oli nende aastatega vähe muutunud. Astusin ta juurde, ta vaatas mulle esmalt tardunult, siis aga elavneva pilguga otsa; ta nägu läks rõõmsamaks, ta püüdis huuli liigutada, ja kui ma sirutasin käe, et võtta tema toolikorjul puhkav käsi, haaras ta ise pakutud käe, surus seda ja ajas end püsti, käsivarsi minu poole sirutades. «Oh jumal!» hüüdis ta, «junker Lenardo! Tema'p see on, tema isel!» Ma ei saanud teisiti, kui pidin ta oma rinnale suruma; ta vajus toolile tagasi, tütar rut-

tas teda abistama ja hüüdis ka: «Tema ta on! See olete teie, Lenardol!»

Noorem naissugulane tuli tuppa; kahekesi viisid nad isa, kes korraga jälle sai kõndida, kambrisse, ja pöördudes minu poole, ütles vanake päris selgesti: «Kui õnnelik, kui õnnelik ma olen! Varsti näeme teineteist jälle!»

Seisin enese ette maha vaadates ja mõtiskledes; sugulane Mariechen tuli tagasi ja ulatas mulle lehe, teatades, et see on sama, millest on räägitud. Tundsin otsekohe ära Wilhelmi käekirja, samuti nagu mulle ennist antud kirjeldusest ta isik vastu oli astunud...

Mitmesugused võorad inimesed sumisesid nüüd mu ümber, eeskojas kuuldus isesugust elu ja liikumist. Ja siis on see vastik tunne, kui sind vaimustusest, mida äratab taasäratundmine, rõõmust, mida valmistab tänu-lik meelespidamine, teadmised, et elukäik võtab imepärase pöörde, ja kõigest soojast ning kaunist, mis seejuures südames tekib — kui sind kõigest sellest kistakse korraga tagasi lameda argipäeva karmi tegelikkusse.

Seekord polnud reede õhtu sugugi nii rõõmus ja lustlik, nagu ta seda muidu võis olla; töökoja juhataja ei tulnud kaubalaevaga linnast tagasi, ta teatas ainult kirja teel, et asjatoimetus lubab tal alles homme või ülehomme koju jõuda; ta tuleb teiste sõiduvahenditega ja toob kaasa kõik, mis oli tellitud ning lubatud. Noored ja vanad naabrid, kes olid nagu tavaliselt ootuses kokku kogunenud, tegid pahura näo, eriti näitas oma väga halba tuju Lieschen, kes tülijale alla vastu oli läinud.

Olin oma tuppa põgenenud, hoides lehte käes, ilma et ma seda oleksin vaadanud, sest olin juba salaja vihastanud, kuuldes perenaise jutustusest, et Wilhelm seda abielu oli kiirendanud. «Kõik sõbrad on nii, kõik on diplomaadid; selle asemel, et meie usaldusele ausalt vastata, käivad nad oma vaadete järgi, teevad risti vastu meie soovidele ja juhivad vääriti meie saatust!» Nõnda ma hüüdsin; kuid varsti võtsin ma oma ülekohtused sõnad tagasi, andsin sõbrale õiguse, mõeldes eriti praegusele olukorrale, ja ei viivitanud enam alljärgneva lugemisega:

Iga inimene on oma elu esimestest silmapilkudest alates esmalt ebateadlik, siis poolteadlik ja lõpuks täiesti teadlik, alatasa sõltuv ja igas olukorras piiratud; kuna aga ükski inimene ei tunne oma oleluse otstarvet ja sihti, mille saladus on pigem varjatud kõige kõrgema käe läbi, siis kobab ta ainult, haarab millestki kinni, laseb selle taas lahti, seisab paigal, liigub edasi, kõhkleb ja kiirustab liiaks, ja nii sünnivadki mitmesugusel viisil kõik eksimused, mis meid elus segadusse viivad.

Isegi kõige mõistlikum inimene on igapäevases maailmaelus sunnitud ainult igale hetkele vastavalt oma tarkust tarvitama ega jõua sellepärast üldiselt selgusele. Harva teab ta kindlasti, kuhu tulevikus pöörduda ja mis tal õieti tuleb teha või tegemata jätta.

Õnneks vastab kõikidele nendele ja veel sadadele teistele imelikkudele küsimustele teie lakkamatult toimekas elu. Pidage pidevalt ja otseselt silmas igapäevaseid kohustusi ja proovige seejuures oma südame puhtust ja vaimu kindlust. Ja kui te siis tööst vabal tunnil hinge tõmbate ja meeletulelendamiseks mahti saate, siis leiate te ka kindlasti õige suhtumise kõigest kõige ülevamasse, keda me igal kombel peame austama ja enese tema hooliks andma, aukartusega vaatlema kõike, mis sünnib, ja selles kõrgema juhtimise ära tundma.

Laupäeval, 20-ndal.

Süvenenuna sügavatesse mõtetesse, mille kummalistes keerdkäikudes mind iga kaastundlik hing meelsasti saadab, kõndisin ma koiduajal mööda järvekallast edasi-tagasi; kui koju tulín, näitas end majaperenaine — olin väga rahul, et ei pidanud teda lesena kujutlema — meeldivalt esiteks akna, siis ukse juures; ta jutustas mulle, et isa on hästi maganud, rõõmsalt ärganud ja selgete sõnadega avaldanud, et soovib voodisse jääda ja mind mitte täna, vaid alles homme, pärast jumalateenistust näha, kui ta end kindlasti hästi tugevana tunneb. Lisaks ütles perenaine, et ta mind tänase päeva jooksul

hulgaks ajaks üksi jätab; päev oli askeldusrikas ja ta andis mulle sellest aru.

Kuulasin ta juttu, ainult et teda kuulata; seejuures veendusin, et ta otsekui tervenisti oma tööalale kuulus, et see teda kui päranduseks saadud kohustus kütkestas ja et ta seda heameelega täitis. Ta jätkas: «On tavaks muutunud ja nii sisse seatud, et kangad saavad nädala lõpu poole valmis ja viiakse laupäeval pärast lõunat laohoidja kätte, kes nad läbi vaatab, mõõdab ja kaalub, et kindlaks teha, kas töö on korralik ja vigadeta ning kas ta vastavas koguses ja mõõtudes on ära antud. Kui ta leiab kõik korras olevat, maksab ta samas välja kangru palga. Omalt poolt näeb ta nüüd vaeva, et kangast kõigist küljes rippuvatest niitidest ja sõlmedest puhastada, teda kõige nägusamini kokku rullida, nii et ilusam, veatu pool ülespoole silmanähtavale jääks, ja kaupa sel moel ülimalt meeldivaks teha.»

Vahepeal tuli mäestikust palju kangruid, kes kandisid oma töövilja majja. Nende hulgas märkasid ma ka seda piigat, kes meie riistameistrit huvitas. Ta tänas mind üpris armsalt neile jäetud kinkide eest ja jutustas meeldivalt, kuidas härra riistameister ikka veel nende juures viibib, täna tema seismajäänud kangastelgi parandab ja kuidas ta lahkumisel oli kinnitanud, et tema, meistri tehtud töö tagajärgi tunneb proua Susanne otsekohe toodangust ära. Seepeale läks piiga nagu teisedki majja, ja ma ei suutnud armsalt emandalt küsimata jätta: «Jumala pärast, kust te ometi selle imeliku nime saite?» — «See on kolmas, mis mulle kanda antakse; lasksin seda meelsasti sündida, sest et mu mehevanemad nõnda soovisid, kuna see oli nende surnud tütre nimi, kelle asemele nad võtsid minu, ja eks jää ju nimi alati isiku kõige kaunimaks, elavaks asetäitjaks.» Seepeale vastasin: «Neljas on juba leitud; nimetaksin teid heaks kaunikeseks, niipalju kui see minust oleneb.» Ta tegi üpris armsa-alandliku kummarduse ja oskas oma vaimustust isa paranemise üle nii ühendada ja elustada rõõmuga, mida tõi jälleenägemine minuga, et see oli kõige meelitavam ja rõõmustavam tunne, mis mulle elus on osaks saanud.

Hea kaunike, keda mitu ja mitu korda oli majja kut-

sutud, jättis mu ühe mõistliku ja kompetentse mehe hoolde, kes pidi mulle mäestiku vaatamisväärsusi näitama. Kõige ilusama ilmaga astusime me koos läbi rikkalikult vahelduvate maakohtade. Aga mõistagi ei suutnud ei kaljud, metsad ega kosed, veel vähem veskid ja sepikojad minus mingit uudishimu äratada, isegi küllalt kunstipärase puunikerdustööga tegelevad perekonnad mitte. Vahepeal ilmnes, et kogu päev oli määratud matkamiseks; mu saatjal oli seljakotis peen eine, lõunaks leidsime hea söögi ühe kaevanduse trahteris, kus keegi ei teadnud, mis minust arvata, kuna tublidele inimestele ei tundu midagi vastumeelsemana kui õõnes, osavõttu teesklev osavõtmatus.

Kõige vähem aga mõistis mind mu saatja, kellele õieti lõngakandja oli suuresti kiitnud mu häid teadmisi tehnikas ja erilist huvi selliste asjade vastu. Too hea mees oli ka jutustanud, et ma rohkesti üleskirjutusi ja märkmeid teen, milleks siis ka kaevurid ette olid valmistunud. Kaua ootas mu saatja, et ma oma kirjutustahvli välja toaksin ja lõpuks siis küsis ta pisut kärsitult selle järele.

Pühapäeval, 21-1.

Keskpäev jõudis peaaegu kätte, enne kui ma jälle oma sõbrannat näha sain. Vahepeal oli toimunud kodune jumalateenistus, millest ma tema soovi kohaselt osa ei võtnud; isa oli pühal talitusel viibinud ning selgesti ja kuuldavalt kõige meeltülendavamaid sõnu lausunud, liigutades kõigi juuresolijate ja oma tütre südant nii, et neile siiraimad pisarad silma tulid. «Need olid,» jutustas mu sõbranna, «tuntud mõtteterad, riimid, väljendused ja kõnekäänud, mida olen sada korda kuulnud ja mille õõnes kõla mind on vihastanud; seekord tulid nad aga nii südamlikult kokkusulanult, rahulikult hõõgudes, rääbust puhtaina — otsekui sulametall, mida näeme voolamas rennis. Oli mul alles hirm, et ta end sellise südamepuistamisega ära kurnab, kuid ta laskis end päris reipana voodisse viia; ta tahab end vaikselt koguda ja niipea kui ta end küllalt tugevana tunneb, saadab ta külalisele sõna.»

Pärast lõunasööki muutus meie jutt elavamaks ja usalduslikumaks; aga just sellepärast suutsin ma rohkem tajuda ja märgata, et ta pisut tagasihoidlikum oli, et ta rahutute mõtetega heitles, nii et tal täiesti ei õnnestunud rõõmsat nägu teha. Pärast seda, kui ma nii ja teisiti olin püüdnud teda rääkima panna, tunnistasin avameelselt, et usun tema juures tegemist olevat teatava raskemeelsusega, murega, mis ta ilmes väljendub. Kui need on kodused või ärilised raskused, siis peab ta nad mulle avaldama; olen küllalt rikas, et talle väna võlga igal viisil ära tasuda.

Ta eitas naeratades, lugu polevat sugugi nii. «Uskusin algul, kui te sisse astusite,» seletas ta, «et näen ühte neist härradest, kes mulle Triestis kaupa võlgu annavad, ja olin enesega väga rahul, kuna ma teadsin, et mul oli varuks raha kas kogu summa või nõutava osa tasumiseks. Aga see, mis mind rõhub, on siiski mure töö pärast, kahjuks mitte ainult käesoleval hetkel, ei, kogu tulevikuks! Üha rohkem võimust võttev masinajandus piinab ja hirmutab mind, see vajub lähemale nagu äike, pikkamisi, pikkamisi; aga ta on võtnud oma suuna, ta tuleb ja tabab. Juba mu abikaasa oli selle kurva tunde võimuses. Sellest mõeldakse, sellest räägitakse, aga ei mõtlemine ega kõnelemine ei suuda aidata. Ja kes tahaks enesele selliseid koledusi meeleldi silme ette manada! Mõelge, et selliseid orge kui see, millest te läbi tulite, lookleb mäestikus palju; veel hõljub teie ees see kaunis, rõõmus elu, mis te neil päevil seal nägite, millest teile eile kõige selgemalt tunnistust andis kõikjal sagiv ehitud rahvahulk; mõelge, kuidas see elu järkjärgult kokku vajub, välja sureb, kuidas see aastasadade kestel elustatud ja asustatud kõnnumaa jälle oma ürgsesse üksildusse tagasi langeb.

Siin jääb ainult kaks teed, üks niisama kurb kui teine; kas võtta ka ise kasutusele uus ja kiirendada hukkumist või minema minna, parimad ja väärikamad inimesed kaasa võtta ja sealpool merd uut õnne otsida. Nii ühe kui ka teise tee juures tekib kahtlus; aga kes aitab meil vaagida neid põhjusi, mis meid otsustada aitavad? Ma tean väga hästi, et meie lähedal käiakse ringi mõtetega, et tuleb ise masinaid soetada ja rahvahulga leib enese

kätte kiskuda. Ma ei saa kellelegi pahaks panna, et ta end iseenesele kõige lähedasemaks peab; aga ma tunnustan endale põlastusväärseks, kui peaksin paljaks riisuma need head inimesed ja nad lõpuks vaestena ja abitutena rändama ajama; aga rändama nad peavad, olgu siis varem või hiljem. Nad aimavad, teavad, ütlevad seda, aga ükski ei astu otsustavalt mingit parandustoovat sammu. Ja ometi, kust peabki see otsus tulema? Kas pole ta igamehele niisamuti väga raskeks tehtud kui mul?

Mu peigmees oli minuga väljarändamise suhtes ühel nõul; ta arutas sageli vahendeid ja teid, kuidas siit lahti saada. Ta otsis paremaid inimesi, keda võiks koguda, kellega ühise asja juurde asuda, keda enesega kaasa tõmmata ja kellega koos välja rännata; igatsesime oma võib-olla liiga nooruslikus lootuses selliste kohtade järele, kus kehtiks kohuse ja õigusega see, mida siin kuriteoks peetakse. Nüüd on lugu minuga hoopis vastupidine: truu abiline, kes mulle pärast mehe surma jäi, tubli mees igas mõttes, minu suhtes sõbralik ja armastav — tema on hoopis vastupidisel arvamusel.

Pean teile temast rääkima, enne kui te teda näete: meelsamini oleksin seda teinud pärast, kuna isiklik juuresolek lahendab nii mõnegi mõistatuse. Ta on umbes niisama vana kui mu kadunud abikaasa, seltsis väikese vaese poisina jõuka ja heasüdamliku mängukaaslasega, oskas viimase majja, perekonda ja töökotta sisse elada; poisid kasvasid koos üles ja hoidsid ühte, aga siiski olid nad kaks hoopis erinevat natuuri: üks lahtise peaga ja avameelne, teine vaearikka varase nooruse tõttu kinnine, vähimastki võidetud varanatukesest visalt kinni hoidev, küll väga meelega, kuid alati siiski rohkem enesele kui teistele mõtleb.

Tean väga hästi, et ta juba algusest peale mulle silma heitis; ta võis seda teha, sest olin vaesem kui tema; kuid ta tõmbus kohe tagasi, kui märkas oma sõbra tundeid minu vastu. Pideva usinuse, toimekuse ja truudusega sai ta peagi meie käsitöölispere liikmeks. Mu abikaasa mõtles salakesi, et jätab ta väljarändamise puhul siia ametisse ning usaldab mahajäänud varanduse tema hoolde. Varsti pärast selle hea inimese surma hakkas

noormees mulle läheneda, ja mõni aeg tagasi läks ta niikaugele, et palus mu kätt. Nüüd tekkis aga kahekordselt imelik olukord: ta oli alati väljarändamise vastu olnud, õhutas meid vastupidi innukalt, et peaksime kamasinad muretsema. Tema põhjendused on muidugi kõigutamatud, sest meie mäestikus elab üks mees, kes meie lihtsaid tööriistu hooletusse jättes võib ehitada enesele keerulisemad ja meid sellega hukatusse saata. See omal alal väga osav mees — me nimetame teda riistameistriks — on ühe läheduses asuva jõuka perekonnaga heas vahekorras, ja muidugi võib arvata, et tal mõlgub meeles noid tulutoovaid leiutisi enese ja oma soosikute hüveks kasutusele võtta. Mu abilise põhjendustele ei saa midagi vastuväiteks tuua, sest niikuinii on juba küllalt kallist aega kaotsi lastud minna, ja kui need masinate sisseseadjad meist ette jõuavad, siis peame meie ometi sedasama tegema, olgugi kahjudega. See ongi mu mure, mis mind ängistab ja vaevab; selles mures vaatangi, kõige kallim meestest, teie kui kaitseingli poole.»

Mul oli seepeale vähe lohutavat vastata; lugu näis mulle nii keerulisena, et ma endale mõtlemisaega palusin. Tema aga jätkas: «Mul on veel mõndagi avaldada, ja see teeb mu seisukorra teie meelest veel imelikumaks. Noormees, mu abiline, kes mulle isiklikult vastumeelne pole, kes aga põrmugi ei suuda asendada mu abikaasat ega võita mu tundeid,» — ta ohkas seda öeldes — «on viimasel ajal oma palvetega, tungivamaks muutunud, tema ettepanekud on niisama õrnad kui mõistlikud. On paratamatu vajadus, et pean talle oma käe andma, ja on rumalus mõelda väljarändamisest ning sealjuures lasta kaotsi minna ainuke õige enesealahoio vahend. Ja mu abilisele näib mu tõrkumine, mu väljarändamistaju nii vähe kooskõlastuvat mu praktilise meelega, et ta viimasel, pisut ägedal jutuajamisel laskis märgata oma oletust, et mu tunded on ankrus kellegi teise küljes.» — Viimased sõnad lausus ta pisut takerdudes ja vaatas enese ette maha.

Mis mul nende sõnade puhul hingest läbi käis, võib igaüks mõista; aga siiski pidin valgukiirusel järgneva kaalutluse juures tundma, et iga sõna segast olukorda

ainult suurendab. Kuid tema ees seistes sai mulle kindlasti selgeks, et ta oli mulle ülimal määral armsaks saanud ja et ma nüüd kõik, mis minus veel olemas oli mõistusest ja otsustamisvõimest, pidin kõigest väest kasutusele võtma, et armastatule mitte sealsamas oma kätt pakkuda. «Jätaks ta ometi kõik maha, et ainult mulle järgnedal!» mõtlesin ma. Kuid möödunud aastate kannatused hoidsid mind tagasi. Kas pead sa uut, võltsi lootust hellitama, et selle all eluaeg kannatada!

Olime mõlemad tükikese aega vaikinud, kui Lieschen, kelle tulekut ma ei märganudki, üllatuseks meie ette astus ja luba palus õhtut lähemas rauatöökajas veeta. Emand lubas seda pikema mõtlemiseta. Olin end vahepeal kogunud ja hakkasin üldiselt jutustama: kuidas ma oma reisidel seda kõike olin juba ammu ette näinud, kuidas väljarändamise tung ja vajadus iga päevaga kasvavad; kuid see jääb siiski alati kõige ohtlikumaks seikluseks. Ettevalmistamatu minemaruttamine toob õnnetu tagasipöördumise; ükski teine üritus ei nõua niipalju ettevaatust ja head juhtimist kui väljarändamine. See vaade polnud mu vestluskaaslasel võõras, ta oli kõigi asjaolude üle palju järele mõelnud; aga lõpuks ütles ta sügavalt ohates: «Lootsin neil päevil, kus te siin viibite, lohutust leida avameelsest jutuajamisest; kuid tunnen end halvemini kui enne, tunnen sügavast südame põhjast, kui õnnetu ma olen.» Ta tõstis pilgu minu poole, aga et ilusatest, ausatest silmadest voolavaid pisaraid varjata, pöördus ta ümber ja astus mõne sammu kaugemale.

Ma ei taha end vabandada, kuid soov seda hunnitut hinge kui mitte lohutada, siis ometi rahustada, viis mind mõttele, et pean talle jutustama nende paljude rändajate ja lahkujate ühingust, mille liige olin juba mõnda aega. Märkamatult jõudsin oma jutuga juba niikaugele, et ma vaevalt enam pidurdada oleksin suutnud, kui ma järsku mõistsin, kui ettevaatamatu võib olla selline usaldus. Mu kuulaja rahunes, hämmastus, muutus rõõsamaks, avas kogu oma olemuse ja küsitles nii soojalt ning targalt, et ma tema eest enam kõrvale põigelda ei suutnud ja talle kõik üles tunnistama pidin.

Gretchen astus meie ette ja ütles, et peame isa juurde

minema. Tütarlaps oli väga mõtlik ja morn. Kui ta minema hakkas, ütles hea kaunike: «Lieschenil on täna vaba õhtu, hoolitse sina asjaajamise eest.»

«Te ei oleks pidanud talle seda luba andma,» vastas Gretchen, «ta ei tee midagi head; te annate sellele kelmile rohkem järele kui vaja, usaldate teda rohkem kui õigus. Sain just praegu teada, et ta teie abilisele eile kirja saatis; täna kuulab ta teie juttu pealt ja nüüd läheb ta temale teele vastu.»

Üks laps, kes vahepeal oli isa juurde jäänud, palus mind rutata, sest hea vanake oli rahunud. Astusime tuppa; rõõmsa, koguni selgitatud näoga istus ta voodis. «Lapsed,» ütles ta, «veetsin need tunnid pidevalt palvetades; ma ei jätnud vahele ühtki Taaveti tänu- ja kiidulaulu, ning ma lisan omast meelest ja kinnitatud usuga: «Miks istutab inimene oma lootuse ainult lähimasse maamulda? Seal tuleb tal tegutseda ja end aidata; kaugusesse peab ta lootma ja kõik oma mured jumala hooldeks andma.»» Ta võttis nii Lenardo kui ka tütre käe ja pannes need kokku, lausus ta: «See ei pea olema maine, vaid taevalik ühendus; armastage, usaldage, abistage teineteist, olge teineteisele toeks otsekui vend ja õde, nii omakasupüüdmatult ja puhtalt, selles aidaku teid jumal.» Nõnda öelnud, langes ta padjale tagasi, huulil taevalik naeratus, ja oligi elavate hulgast lahkunud. Tütar langes voodi ette põlvili, Lenardo tema kõrvale; nende palged puutusid kokku ja nende pisarad ühinesid lahkunu käel.

Sel hetkel tormas sisse abiline, ja tardus selle stseeni ees. Kaunis noormees hüüdis vihase pilguga ja oma musti lokke raputades: «Ta on surnud! Surnud sel hetkel, kui tahtsin temalt tungivalt paluda, et ta oma jälle terveks saanud keelega otsustaks mu saatuse, oma tütre saatuse. Seda olendit armastan ma jumala kõrval kõige enam ja soovin talle, et ta süda nii terveks saaks, et võiks hinnata mu tunnete väärtust. Kuid minu jaoks on ta kadunud, ta põlvitab teise kõrval! Kas andis lahkunu teile oma õnnistuse? Tunnistage aga üles!»

Hunnitu naisolend oli sellal püsti tõusnud ja Lenardo end jalule ajanud ning toibunud; esimene sõnas: «Ma ei tunne teid enam ära, seda leebet ja vaga, aga korraga

nii metsikuks läinud meest; te ju ometi teate, kuidas ma teid täna, kuidas ma teist mõtlen.»

«Siin pole juttu tänamisest ja mõtlemisest,» vastas noormees pisut taltudes, «siin seisab asi mu elu õnnes või õnnetuses. See võõras mees teeb mind murelikuks; kui ma teda vaatan, siis ei usu ma, et võin temaga võistelda; ma ei taha vanemaid õigusi kõrvale tõrjuda, endisi suhteid rikkuda.»

«Niipea kui sa jälle tasakaalu leiad,» sõnas mu hea sõbranna, ise kaunim kui kunagi, «kui sinuga saab rääkida nagu ikka ja alati, siis ütlen sulle, kinnitan sulle oma õndsas isas maise põrmu juures, et mul pole selle härra ja sõbraga mingit muud suhet kui see, mida sa võid teada ja heaks kiita, sellest osa võtta ja rõõmu tunda.»

Lenardo võpatas sügavast südame põhjast; kõik kolm seisis viivu vaikselt, tummalt ja mõtlikult; noormees võttis esimesena sõna ja ütles: «See hetk on liiga suure tähtsusega ja peab sellepärast otsustavamaks saama. See pole niisamuti heast-peast, mis ma räägin; mul oli aega mõtlemiseks; niisiis võtkem kuulda: põhjuseks, miks sa ei tahtnud mulle oma kätt anda, oli minu tõrkumine — ma keeldusin sulle järgnemast, kui sa hädasunnil või oma tujukusest välja rändad. Niisiis tootan ma siin pühalikult selle seadusliku tunnistaja juuresolekul, et ma ei veereta su väljarändamisteele ühtki takistust, pigem tasandan seda ja lähen sinuga kõikjale kaasa. Aga selle minule mitte pealesunnitud, vaid ainult kummaliste olude läbi kiirendatud otsuse eest nõuan ma käesoleval hetkel sinu kätt.» Noormees sirutas välja käe, seisis kõikumatult ja kindlalt; mõlemad teised põrkasid tagasi üllatunult, tahtmatult.

«Otsus on langenud,» ütles noormees rahulikult, teatava vaga ülevusega. «See pidi nii minema, see on meie kõikide kasuks, jumal tahtis seda; aga et sa mitte ei mõtleks, et see on minu poolt ülepeakaela ruttamine või hetkeline tuju, siis võta nüüd teadmiseks, et olin sinu meeleheaks loobunud mägedest ja kaljudest ning ajasin just praegu linnas kõik asjad nii joonde, et sinu tahtmise järgi elada. Aga nüüd lähen ma üksi, sa ei keela mulle sel puhul oma abi; sul jääb ikkagi veel küllalt

järele, et seda siin kaotada, nagu sa kardad ja nagu sul õigus on karta. Sest ka mina olen lõpuks veendumusele jõudnud: see osav töökas kelm on läinud ülemisse orgu ja seab seal masinaid sisse, sa näed, kuidas ta kõikide leiupala oma kätte kisub; võib-olla kutsud sa, ja õige pea, tagasi truu sõbra, kelle sa praegu ära ajad.»

Raske on kujutleda veel piinlikumat olukorda kui see, milles viibisid need kolm vastamisi seisvat inimest, keda valdas ühine hirm, et kaotavad üksteise, ning kes sel hetkel ei teadnud, kuidas omavahel käituda.

Ägedalt ja otsustavalt sööstis noormees uksest välja. Hea kaunike pani oma käe isa külmaks läinud rinnale ja hüüdis: «Lähedusse ei tule meil loota, küll aga kaugusesse, see oli ta viimne õnnistus. Paneme kõik looja peale, usaldame igaüks ennast ja oma ligimest, ja nii läheb kõik hästi.»

Neljateistkümnes peatükk

Meie sõber luges temale antud päevikuosa suure huviga läbi, kuid pidi otsekohe tunnistama, et ta juba eelmise vihiku lõpul oli aimanud, koguni oletanud hea naisolendi ülesleidmist. Eelkõige viis ta sellele mõttele järsu mäestiku kirjeldus, eriti juhtis teda aga jälgedele Lenardo aimus tol kuuvalgel ööl, samuti ka sõnade kordamine, mis olid pärit tema epese kirjast. Friedrich, kellele ta sellest kõigest põhjalikult jutustas, laskis lool enesele ka päris hästi meeldida.

Siitpeale aga läheb jutustaja kohustus kujutamise, lõpuleviimise ja kokkuvõtu alal ikka raskemaks. Kes lugejaist ei tunneks, et me seekord läheneme lõpule, kus meile tekib lahkheli: ühel pool hirm üksikasjadesse takerdumise eest, teisel pool soov mitte midagi täielikult selgitamata jätta. Asja saabunud sõnum tõi meile küll mõneski asjas selgust; kuid kirjad ja mitmesugused kaasanded sisaldavad mitmesuguseid asju, mis üldist huvi ei ärata. Niisiis mõtleme me seda, mis me tookord teadsime ja kogesime, edaspidi ühendada ka sellega, mida me hiljem teada saime, ja sel kombel enesele võe-

tud ausa aruandja tõsise ülesande rahuliku südamega lõpule viia.

Sellepärast on meil eelkõige teatada, et Lothario oma Theresest abikaasaga ja Nataliega, kes oma vennast lahkuda ei tahtnud, olid abbé saatel juba merele läinud. Heade ennetega reisisid nad minema, ja loodetavasti puhub hüva pärituul nende purjedesse. Ainuke ebameeldiv tunne, tõeliselt moraalne kurbus, mille nad kaasa võtsid, oli see, et nad enne ärasõitu ei saanud külastada Makariet. Ringisõiduks oli tee liiga pikk, ettevõtte liiga tähtis; neile heidetigi juba ette viivitamist, ja sellepärast pidid nad isegi püha kohustuse vajalikkusele ohvriks tooma.

Aga meie oma jutustavast ja kujutavast küljest ei peaks neid kalleid inimesi, kes meis eneste vastu varem nii palju poolehoidu äratasid, nii väga kaugele minna laskma, ilma et me nende senisest ettevõttest ja tegevusest lähemaid teateid ei annaks, seda enam, et me juba nii ammu pole nendest midagi täpsemalt kuulda saanud. Kuid siiski jätame selle tegemata, kuna nende senine elutegevus oli ainult ettevalmistus suurele üritusele, mida nad nüüd täitma asusid. Aga elame lootuses, et meil on nendega ees rõõmus jälleenägemine keset hoogsat, reeglipärast tegevust, kus ilmsiks tuleb nende mitmesuguste iseloomude tõeline väärtus.

Juliette, see arukas ja kaunis neiu, on abiellunud mehega, kes on lelle meelepärane ja temaga täiesti ühel meelel koos- ja edasitöötamise suhtes. Juliette viibis viimasel ajal sageli tädi juures, kuhu kogunesid paljudki need, kellele see õilis naine oli head mõju avaldanud; mitte ainult need, kes jäid truuks Vanale Maailmale, vaid ka teised, kes kavatsesid üle mere purjetada. Lenardo seevastu oli koos Friedrichiga juba varem tädi juures käinud jumalaga jätmas; seda elavamaks kujunes kirjavahetus nendega käskjalgade kaudu.

Ja kuigi Makarie ümber kogunenud külaliste nimekirjas puuduvad need ülalmainitud üllad inimesed, leidis seal siiski nii mõnigi tähtis, meile juba lähemalt tuttav isik. Hilarie tuli oma abikaasaga, kes oli nüüd kapten ja täiesti rikas mõisaomanik. Väga sarmikas ja armastusväärne noorik leidis ka siin nagu kõikjal üpris

hõlpsasti andestamist, et ta liiga kergesti vahetas oma huve, kergesti endiselt uuele üle läks, milles meiegi süüdistasime teda oma jutustuse käigus. Eriti mehed ei pidanud seda tema juures suureks veaks. Selline viga — kui ta seda on — pole neile vastik, kuna neist igamees võib oodata ja loota, et kord järg ka tema kätte tuleb.

Noore, tubli, reipa ja armastusväärse abikaasana näis Flavio oma naise tundeid täiesti kütkestavat; arvata-vasti oli noorik enesele mineviku ise andestanud; ka ei leidnud Makarie põhjust seda mainida. Flavio, ikka kirglik poeet, palus lahkumisel luba ette lugeda luuletust, mille ta oli oma siinviibimise väheste päevade jooksul Makarie ja teda ümbritsevate isikute auks loonud. Ta oli sageli väljas vabas looduses siia ja sinna kõndinud, pärast peatust taas elavate liigutustega edasi sammudes midagi kirjutanud, mõtisklenud ja jälle kirjutanud. Nüüd aga näis, et ta pidas oma luuletööd lõpetatuks, kui ta Angela kaudu oma soovi mõista andis.

Hea daam nõustus, kuigi vastumeelselt, ja ettekanne laskis end kuidagi kuulata, kuigi see ei andnud midagi uut juurde sellele, mida igaüks juba teadis, kuigi see ei äratanud teisi tundeid peale nende, mida juba varem tunti. Seejuures oli ettekanne siiski kerge ja meeldiv, sekka vilksatas uut väljendusviisi ja uusi riime, kuid siiski oleks tahtnud tervikut pisut lühemana näha. Lõpuks andis autor üle oma luuletuse, mis oli väga ilusasti kirjutatud kaunitult äärestatud paberile, ja jumalagajätt toimus täielikus vastastikus rahulolemises.

Noorpaar oli saabunud siia toredalt ja hästikasutatud lõunamaareisilt, et nüüd majorist isa koos tolle vastupandamatuga, kes tema abikaasaks oli saanud, omakorda majast välja pääseks ja ka pisut kosutust leiaks paradiislikust õhust lõunas.

Mõlemad tulidki pärast noorpaari ärasõitu selle asemele, ja nagu kõikjal, nii võitis tähelepanuvääriv daam ka Makarie täieliku soosingu, mis ilmnes eriti selles, et majaperenaine daami vastu võttis sisemistes tubades ja üksi, milline heatahtlikkus pärast ka majorile osaks sai. Viimane leidis otsekohe poolehoidu kui haritud sõjaväelane, hea peremees ja põllupidaja, kirjanduse-

sõber, jah isegi kui õpetaja luulekunstis ning oli peagi astronoomiga, samuti ka teiste majalistega heas läbisaamises.

Ka meie vanahärra, väarikas lell, tõstis majorit eriti esile. Ta ei elanud kuigi kaugel ja sõitis majori külas-käigu ajal sagedamini kui tavaliselt siia, olgugi ainult mõneks tunniks. Aga keegi ei suutnud teda mõjutada kord ka öömajale jääma, isegi suurimate mugavuste juures, mis talle pakuti.

Kuid selliste lühikeste koosviibimiste puhul mõjus lell väga meeldivalt, sest suurmaailmainimese ja õukondlasena tahtis ta alati esineda järeleandjana ja sobitajana, kusjuures isegi aristokraatliku pedantsuse varjund seda muljet ei rikkunud. Peale selle oli tal seekord tõesti põhjust end mõnusalt tunda; ta oli õnnelik, nagu me oleme seda kõik, kui meil tähtsates asjades on tegemist mõistlikkude ja arukate inimestega. Suur tehing oli parajasti täies hoos ja arenes pidevalt vastavalt ametlikule kokkuleppele.

Toome sellest ainult paar peamist punkti. Lell on oma esivanemate pärijana sealpool ookeani asuvate valduste omanik. Mis see tähendab, seda võib sealsete olude tundja oma sõpradele-lugejatele lähemalt seletada, kuna see meid liiga kaugele viiks. Need suured valdused olid seni rendil ja tõid mitmesuguste ebameeldivuste juures vähe tulu. Nüüd sai ühing, mille liikmeskonda me küllaldaselt tunneme, õiguse nendele valdustele, võis asuda elama keset juba täiuslikult sisseseatud kodanlikku korda, võis seal mõjurikka riigialamana oma kasude eest hoolitseda ja endale teed rajada veel puutumatus kõrbes. Seejuures tuleb Friedrichil koos Lenardoga eriti agar olla, et näidata, kuidas õieti otsast peale peab hakkama ja tsivilisatsioonile teed tasandama.

Vaevalt olid ülalmainitud isikud Makarie juurest ülima rahuldustundega lahkunud, kui teatati juba hoopis teist liiki külaliste saabumisest, aga siiski võeti ka need kui teretulnud vastu. Me lootsime selles nii pühas paigas küll vaevalt näha Filinet ja Lydiet, kuid ometi tulid nad siia. Esialgu ikka veel lähemas mäestikus viibiv Montan pidi neile siia järele tulema ja neid kõige lähemat teed merele viima. Majapidajannad, pereeman-

dad, muidu teenijad ja naistevägi võtsid mõlemad külalised väga hästi vastu; Filine tõi kaasa paar üliarmast last ja torkas oma muidu lihtsa ja väga võluva riietuse juures selle imeliku asja poolest silma, et kandis lilltikandiga vöö küljes pika hõbeketi otsas rippuvaid mõõdukalt suuri inglise kääre. Nendega lõikas ja näpsas ta vahetevahel õhku, otsekui tahaks ta sel kombel oma sõnu rõhutada, ning lõbustas sellise tegevusega kõiki juuresolijaid; sellele järgnes peagi küsimus, kas siis niisures majapidamises midagi juurde lõigata pole, ja selguski, et otsekui soovi kohaselt oli just juhus selliseks tegevuseks: paar pruuti tuli kaunilt riidesse panna. Seepeale silmitses Filine kohalikku rahvariit, laskis neidudel enese ees edasi-tagasi käia ning ise aina lõikas. Seejuures oskas ta aga oma kogenud meele ja maitsega, ilma et ta rahvariide iseloomu kuidagi oleks rikkunud, siluda selles esinevat ajast ja arust läinud barbaarsust nii sarmikalt, nii sujuvalt et pruudid meeldisid enesetele ja teistele palju paremini ja said üle kartusest, et uues lõikes on vahest siiski traditsioonist kõrvalekalandumist.

Siin tuli nüüd tõhusalt appi Lydie, kes niisama osavalt, kaunilt ja ruttu õmmelda oskas, ja oli loota, et teiste naiseliku abiga saab pruudid kiiremini välja ehtida, kui seda algul mõeldi. Seejuures ei tohtinud piigad kuigi kauaks ära minna, Filinel oli nendega kuni piasjadeni tegemist ja ta kohtles neid nagu nukke või teatrifestatistide. Kokkukuhjatud paelu ja muid kohaliku kombe järgi kasutatavaid peohteid oskas Filine väga osavalt jaotada, ja nii saavutas ta lõpuks tulemuse, et need muidu barbaarse, iganenud rüüga kaetud tugevad ja ilusad naiste kehad nüüd maksvusele pääsesid, kusjuures kõik jämedakoelinegi ikkagi teatava sarmiga välja oli munitud.

Kuid liiga agarad isikud muutuvad ühtlaselt reeglipärasel elulaadis siiski tüütavaks. Filine sattus oma lõikamisaplate kääridega ruumi, kus hoiti riidevarusid kogu suure pere jaoks, kus oli käepärast iga liiki riidekangaid. Ja väljavaade sellele kõigele käärid külge lüüa tegi nüüd Filine üliõndsaks; ta tuli sealt tõepoolest väe-voimuga eemaldada ja ukseid kõvasti kinni panna, sest

ta ei tundnud ei mõõdukust ega otstarvet. Tõesõna, sellepärast ei tahtnudki Angela pruudi osas olla, kuna ta sellist juurdelõikamist kartis; üldse ei edenenud suhe nende kahe naise vahel mitte põrmugi soodsalt. Kuid sellest saab juttu olla alles hiljem.

Montan viivitas oma tulekuga kauem, kui oli arvatud, ja Filine hakkas manguma, et teda Makariele esitletaks. Nii sündiski, kuna temast seeläbi loodeti rutem lahti saada, ja see oli küllaltki märkimisväärne stseen: mõlemad patused naised pühaku jalge ees. Nad põlvitasid teine teisel pool Makariet, Filine oma kahe lapse vahel, keda ta sarmika agarusega põlvili surus; rõõmsameelselt, nagu ta oli harjunud, lausus ta ka siin: «Armastan oma meest, oma lapsi, töotan meeleldi nende heaks, ka teiste inimeste heaks; ülejäänud annad sa mulle andeks!» Makarie tervitas teda õnnistades ja Filine lahkus viisakalt kummardades.

Lydie lebas pühakust vasakul, hoides nagu rüpes, nuttis kibedasti ja ei saanud sõnagi lausuda; Makarie, kes ta pisaraid mõistis, koputas talle otsekui rahustades õlale; siis suudles ta nutja pead sealt, kus juuksed lahku oli kammitud, tegi seda hardalt, korduvalt ja väga meelega.

Lydie ajas end üles, esmalt põlvili, siis jalgadele ning vaatas oma heategijale puhta rõõmuga silmi. «Mis küll minuga sünnib! Raske, ahistav koorem, mis röövis minult kui mitte kogu mõistuse, siis ometi järelemõtlemise, on korraga mu pea pealt ära võetud; ma võin nüüd vabalt kõrgusse vaadata, oma mõtteid kõrgusse suunata, ja,» lisas ta pärast sügavat hingetõmmet, «ma usun, et mu südagi tahab kõrgusse kerkida.»

Sel hetkel avanes uks ja Montan astus sisse, nii nagu sageli ilmub äkitselt ja ootamatult see, keda oleme liiaks kaua oodanud. Lydie astus reipalt ta juurde, kaisutas teda rõõmsalt ja, viies ta Makarie juurde, hüüdis: «Ta peab teada saama, mis ta sellele jumalikule olendile võlgneb ja minuga koos tänades põlvili heitma.»

Jahmunud ja vastupidi oma tavalisele harjumusele pisut kohmetunud Montan ütles väarikale daamile üllalt kummardades: «See tänuvõlg on väga suur, sest võlg-

nen tänu sinu eest. Täna esmakordselt tulid sa mulle avameelselt ja hellalt vastu, esmakordselt surusid sa mind oma rinnale, kuigi ma seda juba ammugi olen ära teeninud.»

Siin peame me nüüd usaldavalt avaldama, et Montan Lydiet juba viimase nooruspõlvest armastas, et kütkestavam Lothario selle temalt üle lõi, kuid Montan armastatule ja oma sõbrale siiski truuks jäi ja lõpuks Lydie endale naiseks sai — mille üle meie endised lugejad võib-olla just vähe ei imesta.

Need kolm koos: Filine, Lydie ja Montan, kes end euroopalikes seltskonnaringides siiski päris mugavalt ei tundnud, suutsid oma suurt rõõmu vaevalt taltsutada, kui jutt oli Uues Maailmas ees ootavatest oludest. Filine käärid juba välkusid, sest tal oli kavatsus sealsete uute kolooniate riidessepanekut oma ainuõiguseks teha. Ta kirjeldas väga kaunilt seda suurt kalevi ja linase riide varu, mis tal juba vaimusilma ees oli, ja näpsas seejuures kääridega õhku, otsekui nähes enese ees «sirbi ja vikati jaoks rikkalikku lõikust», nagu ta ise ütles.

Seevastu Lydie, kelle olid alles need vagad õnnistamissõnad jälle osavõtlikule armastusele üles äratanud, nägi vaimus, kuidas ta õpilaste arv sajakordseks kasvab ja kuidas ta tervet koduperenaiste väge kõigele täpsele ja kaunile juhataks ning õhutas. Ka tõsisel Montanil oli sealne maapõue ülikirikus tina, vase, raua ja kivi-sõe näol niivõrd silme ees, et ta oleks võinud kõik oma senised teadmised ja võimised mõnikord ainult ärglikuks kobavaks katseks tunnistada, ja alles teisel pool ookeani julgelt juurde asuda rikkalikult tasuvale saagile.

Et Montan ja meie astronoom teineteist peagi mõistavad, oli juba ette näha. Jutt, mida nad Makarie juuresolekul ajasid, oli ülikütkestav; aga me leiame sellest ainult vähese osa kirjapanduna, kuna Angela oli mõnda aega pealtkuulamisele tähelepanematu ja ülesmärkimisel hooletum. Ka võis nii mõnigi küsimus tunduda talle liiaks üldisena ja naisterahvast mimesele küllalt arusaamatuna. Seepärast lülitame me siia möödaminnes sisse ainult need vähesed märkused neilt päevilt, mis meile kätte juhtusid, aga mida Angela ise pole kirja pannud.

Teaduste õppimisel, eriti nende juures, mis käsitlevad loodust, on uurimine niisama vajalik kui raske; peame selgeks tegema, kas see, mis meile juba muistsest ajast on pärandatud ning meie esiisade poolt maksvaks peetud, ka tõepoolest on niivõrd põhjendatud ja usaldusväärne, et selle põhjal tulevikus kindlasti võib edasi ehitada, või on tegemist ainult üldiselt omaks võetud arvamisega, mis põhjustab seepärast rohkem paigaltamumist kui edasiastumist. Seda uurimistööd kergendab üks tunnus — kui nimelt teaduses vastuvõetud seisukoht on olnud ja jäänud elavaks ja tegelikus edasipüüdluses mõjuvaks ning soodustavaks.

Vastupidi on lugu kõige uue läbiproovimisega, kus tuleb küsida, kas vastuvõetud seisukoht on tõeline võit või ainult mõni moodne sobing; sest arvamus, mida avaldavad energilised mehed, levib rahvahulkades nakkavalt ja pääseb siis valitsema — vägivaldne seisukoht, millel ausa uuriija jaoks pole mingit mõtet. Riik ja kirik võivad hädakorral põhjust leida enese ülemvalitsejaks kuulutamiseks: neil on tegemist vastuhakkava massiga, ja kui sel puhul korda hoitakse, siis on see täiesti ükskõik, milliste vahenditega; aga teaduse vallas on vajalik absoluutne vabadus, sest seal ei töötata mitte tänaseks ja homseks, vaid loendamatuteks aastateks tulevikus.

Aga kuigi teaduses pääseb ülemvõimule väär seisukoht, siis jääb ometi alatiseks üle minorigeet tõelisele, isegi kui see kas või ainumasse inimajju tagasi tõmbuks. See inimene töötab tasahilju, salakesi lakkamatult edasi, ja tuleb aeg, kus küsitakse tema ning tema veendumuste järele, või juhtub sedagi, et need levinud üldise vaimuvalguse juures ka ise jälle välja tulla julgevad.

Mis aga eraviisilisemalt, sealjuures arusaamatu, kummalise ning haruldusena siiski kõne alla tuli, oli Montani juhuslik avastus: teda aitas mäestiku ja kaevanduse uurimistöödel isik, kellel on väga iseäralikud omadused ja täiesti eriline ühendus kõige sellega, mida võib kivimiks, mineraaliks, jah, koguni üldiselt elementiks nimetada. See isik ei tunne eneses mitte üksnes maa all voolavate vete, metallilademete ja -soonte, samuti kivisõe ja taoliste maapõuevarade mõju, vaid — mis

veel imelikum — ta tunneb end teisiti ja taas teisiti, niipea kui vaheldub pinnas ta jalge all. Mitmesugustel mäestikuvormidel on tema suhtes eriline mõju. Pärast seda, kui Montan leidis selle inimesega küll imeliku, kuid siiski küllaldaselt rahuldava ühise keele, saab ta mainitud mõjust päris arusaadavalt rääkida ja oma kaastlast üksikasjalisemalt uurida, kusjuures viimane märkimisväärsel kombel sooritab järgmise katse: ta oskab üpris hästi eraldada niihästi keemilisi kui ka füüsilisi elemente oma tunde abil, jah, talle piisab ainult pilgust, et vahet teha raskema ja kergema aine vahel. Selle isiku, kelle soo suhtes Montan lähemaid teateid ei tahtnud anda, oli ta koos ärareisinud sõpradega ette saatnud Uude Maailma ja lootis temast veel läbiuurimata mäestikus väga palju kasu oma eesmärkidele.

See usaldus Montani poolt avas ka astronoomi kõva südame, kes seepeale Makarie loal avaldas viimase suhte päikesesüsteemiga. Astronoomi pärastised teated võimaldavad meil lugejale edasi anda kui mitte üksikasjaliselt, siis ometi peamistes joontes nende vestluse nii tähtsate asjade üle.

Sellal imetleme me käesoleva kahe juhu omavahelist sarnasust nende suurima erinevuse juures. Üks mees — et mitte Timoniks saada — oli laskunud maakera sügavaimatesse lõhedesse, ja ka seal nägi ta, et inimnatuuril on midagi analoogilist selle kõige jäigema ja kohmakamaga, mida ta maa all leidis. Teisele andis Makarie vaim kõrvalt eeskujut, et nagu seal on jäämine, nii on siin lahkumine omane andekatele natuuridele, pole vaja ei maakera keskpunkti tungimist ega meie päikesesüsteemi piiridest kõrgemale tõusmist, vaid aitab juba küllaldasest tegevusest, hästi kätte juhatatud tööst ja kutsumusest selleks. Maa peal ja all leiame me materjali kõige kõrgemate maiste vajaduste rahuldamiseks, terve maailma mateeriat, mis kuulub töötlemisele kõige kõrgemate inimlike võimete poolt; kuid ka sellel puhtvaimsel teel leiame me alati osavõttu, armastust ja reeglipärast, vaba toimekust. Neid mõlemaid maailmu teineteisele lähemale tuua, nende mõlemapoolseid omadusi igapäevaste elunähtuste põhjal manifesteerida — see ongi ülim aste, milleni inimene peab arenema.

Seepeale astusid mõlemad sõbrad liitu ja otsustasid oma kogemusi äärmisel juhul mitte enam saladusse jätta, sest need lugejad, kes naeratasid mainitud kogemuste kui romaanile sündsate muinasjuttude üle, võiksid neid siiski vaadelda kui kõige ihaldusväärsema võrdkujut.

Varsti järgnes Montani ja tema naiskaaslaste lahkumine, ja kui teda koos Lydiega veel meeleldi oleks kauem nähtud, siis muutus liiga kärsik Filine paljudele rahu ja kommetega harjunud naisterahvastele tüütavaks, eriti aga üllale Angelale; sellele lisandusid veel erilised asjaolud, mis ebamugavust suurendasid.

Juba eespool mainisime, et Angela ei tegelnud ülesmärkimise ja kirjapanemisega, vaid tal näis olevat tegemist mujal. Et ühe niivõrd korrale andunud ja kõige puhtamates ringides liikuva isiku kõrvalepõikamist oma teelt selgitada, oleme sunnitud sellesse laiahaardelisse draamasse veel lõpu eel sisse tooma uue tegelase.

Meie vana tuntud ärisõber Werner pidi laieneva, jah, otsekui lõpmatuks kasvava asjaajamise juures otsima enesele värsked abijõud, keda siis pärast eelnenud erilist prooviaega oma lähemateks kaastöölisteks võtta. Ühe neist saatis ta nüüd Makarie juurde läbi rääkima suure summa väljamaksamise üle, mille see daam oma suurest varandusest oli otsustanud ja lubanud uue ürituse kasuks anda, eriti silmas pidades Lenardot, oma lemmikut. Mainitud noormees, nüüd Werneril abiline ja sell, värskel loomuliku käitumisega inimene, omas imetaolist omapärast talenti: ta oli piiritult osav peastarvitamises. Sellega tõmbas ta enesele kõikjal tähelepanu, eriti aga meie väljarändajate juures, kes nüüd koos töötades pidid tegelema ja õiendama väga mitmekesiste summadega, nagu seda nõuab ühingu arvepidamine. Isegi igapäevases elus, kus ilmalike asjade puhul sinna-tänna käivas vestluses tulevad kõne alla arvud, summad ja saldod, peab selline arvutusmeister juures olema. Peale selle mängis noormees veel ülikenasti klaverit, kusjuures talle arvutusmeel ja armastusväärne loomus üheskoos äärmiselt edukalt abiks olid. Tema käte all sulasid toonid kergelt ja harmooniliselt kokku; sekka andis ta ka vihjamisi mõista, et ta on ka kõrge-

mates regioonides kodus, ja sel kombel oli noormees väga kütkestav, kuigi ta vähe sõnu tegi ja tema vestlusest vaevalt midagi tunderikast läbi paistis. Igal juhul näis ta nooremana, kui tal oli aastaid, ja tema juures võis leida peaaegu midagi lapselikku. Kuidas temaga lugu ka oli, aga ta võitis Angela poolehoidu ja nimis tema oma — Makarie suurimaks rahulolemiseks; sest vana daam oli juba ammugi soovinud, et õilis tütarlaps abielluks.

Kuid viimane, alata mõeldes ja tundes, kui raske on teda asendada, oli arvatavasti nii mõnegi õrna ettepaneku tagasi lükanud, võib-olla koguni oma salajased tunded vägivaldselt maha surunud; aga sestpeale, kui võis mõelda oma järglasele, kui see enam-vähem juba kindlaks oli määratud, näis, et meeldiv noormees avaldas Angelale niivõrd üllatavat mõju, et süütas temas lõkkele kirgliku armastuse.

Kuid alles nüüd on meil juhus avaldada kõige tähtsamat, kuna ju kõik, millest nii tükk aega juttu on olnud, järk-järgult välja arenes, laiali valgus ja jälle kuju võttis.

Niisiis oli nüüd ka otsustatud, et hea kaunike, keda tavaliselt nimetati pähkelpruuniks tüdrukuks, pidi Makariele abiliseks astuma. Üldiselt esitatud, ka Lenardo poolt juba heakskiidetud plaan oli päris lähedal teoksaamisele: hea kaunike annab kogu oma varanduse abilisele, see abiellub tolle tööka perekonna teise tütrega ja saab riistameistri kälimeheks. Seeläbi avaneb kohapealsete jõudude ja välise koostöö abil võimalus uute masinavärkide täielikuks sisseseadmiseks ja töörõõmsa oru elanikud leiavad tegevust teisel, elavamal teel.

Sellega vabaneb armastusväärne naisolend ja asub Angela asemel Makarie kõrvale. Angela on tolle noormehega juba kihlatud. Nii oleks sel hetkel kõik lahendatud; mida veel otsustada ei saa, jääb lahtiseks.

Nüüd aga nõudis hea kaunike, et Wilhelm talle mäestikku järele sõidaks; oli veel õiendama teatavaid asju, ja noorik omistas eriti suurt tähtsust sellele, et Wilhelm lõpetaks selle, mida ta ju tegelikult oli alustanud. Wilhelm leidis ju otsitava üles, ja kummaline saatust tõi Lenardo ta jälile; ja nüüd peab Wilhelm — nii see

noorik soovis — kergendama tal kohapealt lahkumist ja tundma sellega rõõmu ning rahuldust, et ta oma käega taas kokku toob ja ühte sõlmib osa sassiläinud saatuse- niitidest.

Nüüd aga peame meie, et kõike hinge- ja südameasju teataval määral täiuslikult anda, avaldama ka ühe saladuse ja nimelt järgmise. Lenardo polnud iialgi väljendanud vähimatki mõtet hea kaunikesega lähemasse ühendusse astuda; kuid läbirääkimiste kestel, nendes paljudes edasi-tagasi saadetud läkitustes oli õrnal viisil uuritud nooriku suhtumist asjasse ja seda, mida ta küsimuse kõne alla tulekul igal juhul teeks. Tema vastustest võis koostada alljärgneva otsuse: tema jagunenud hingega Mina pole vääriliseks vastukingiks õilsa sõbra sellisele kiindumusele. Seda liiki heasoovlikkus väärrib naisolendi kogu hinge, kogu tunnete rikkust; kuid temal pole seda pakkuda. Mälestus oma peigmehest, oma abikaasast ja nende vastastikusest ühinemisest on veel nii elav, valdab kogu ta olemust veel nii täielikult, et pole mõeldavgi südames ruumi luua armastusele ja kirele, sest seal leiavad asu ainult puhtaim heasoovlikkus ja täiuslik tänutunne Lenardo vastu. Makarie jäi selle vastusega rahule, ja kuna Lenardo seda küsimust ei olnud puudutanud, polnud ka vaja talle selles suhtes selgitust ja vastust anda.

Mõningad üldised tähelepanekud on siin loodetavasti oma õigel kohal. Kõikide tulevate ja minevate isikute suhtumine Makariesse oli usaldav ning aukartlik, kõik tundsid mingi kõrgema olendi juuresolekut, ja siiski jäi sel juhul igamehele vabadus täiesti oma loomu kohaselt käituda. Igaüks näitas end nii, nagu ta oli, rohkem veel kui kunagi vanemate ja sõprade ees, ja tegi seda teatava kindlusega: ta oli meelitatud ja sunnitud ilmsiks tooma ainult seda head, seda parimat, mis temas peitus, mistõttu peaaegu alati valitses üldine rahulolu.

Kuid me ei saa vaikides mööda minna sellest, et vaatamata nende teataval määral mõtteid laokile viivatele asjaoludele tegeles Makarie ikkagi Lenardo seisukorraga; ta väljendas seda ka oma lähimatele seltsilistele, Angelale ja astronoomile. Nad uskusid, et näevad sel-

gesti enese ees Lenardo hingeseisundit: noormees oli selleks hetkeks rahustatud, sest tema murelaps saab üliõnnelikuks; Makarie oli tuleviku eest igal juhul hooli kandnud. Nüüd tuli Lenardol vapralt asuda suure teingu juurde ja sellega peale hakata, kõik ülejäänud anda aga tuleviku ja saatuse hoolde. Võis oletada, et talle neis ettevõtetes peamist jõudu annab mõte, et kutsus kord, kui ta juba kanda on kinnitanud, armsama järele või sõidab koguni ise teda ära tooma.

Seejuures ei saanud muidugi tegemata jätta üldist märkusi. Vaadeldi lähemalt seda haruldast juhtumit, mis siin esines: südametunnistusest sündinud kirg. Ühtlaasi toodi teisi näiteid kord saadud muljete kummalisest ümbermoodustumisest, sünnipärase kalduvuse ja igatsuse saladuslikust arenemisest. Mõtisklejad avaldasid kahetsust, et sellistel juhtudel hea nõuanne vähe aitab, leidsid aga, et kõige soovitamam on säärasel korral oma mõistus täiesti selge hoida ja ühele või teisele tungile mitte järele anda.

Aga jõudes nüüd sellele punktile, ei suuda me kiusatusele vastu seista ja toome oma arhiivist välja kirjutise, mis puutub Makariesse ja nendesse erilistesse omadustesse, mis tema vaimule olid osaks antud. Kahjuks on sisu kirja pandud mälu järgi ja alles pikka aega pärast sellega tutvumist vestluse korras ning seda dokumenti ei tule täiesti autentseks pidada, mis selle nii märkimisväärsel juhtumil puhul küll soovitatav oleks. Kuid olgu sellega kuidas tahes, sest kirjutis äratas oma rohketel andmetega juba niigi mõtisklust ja tekitab oletuse, et vahel on kusagil mujalgi märgatud ja kirja pandud midagi taolist või sellele ligilähedast.

Viieteistkümnes peatükk

Makariel oli meie päikesesüsteemiga selline suhe, mille nimetust vaevalt julged huultele võtta. Ta ei kanna, ei näe seda mitte üksnes vaimus, hinges ja kujutlusvõimes, vaid moodustab ühtaegu osakese sellest; ta näeb end nendesse taevastesse ringidesse kaasa kistuna, kuid täiesti omapärasel viisil; ta tiirleb lapsepõl-

vest alates ümber päikese, ja nagu nüüd ilmneb, nimelt spiraalselt, kaugenedes üha enam keskpunktist ja keerdeldes väliste regioonide poole.

Kui nüüd uskuda võib, et olendid, kuivõrd nad on kehalised, püüdlevad tsentrumi poole ja kuivõrd nad on vaimsed, perifeeriasse, siis kuulub meie sõbranna vaimsete hulka, ta näib olevat sündinud ainult maisest vabanemiseks, et tungida läbi oleluse lähematest ja kaugematest aladest. See omadus, nii hunnitu kui ta ongi, oli talle maastmadalast siiski raskeks koormaks. Ta mäletab, kuidas tal lapsepõlves tungis otsekui mingi hiilgav olemus läbi hinge ja valgustas seda nagu tuluke, mille kõrval kahvatas isegi heledaim päikesepaiste. Sageli nägi ta kahte päikest, nimelt üht sisemist ja teist taevavõlvil; nägi kahte kuud, kusjuures väline jäi kõikides faasides oma suuruse juurde, sisemine aga ikka rohkem ja rohkem kahanes.

See anne ei lasknud tal tavalistest asjadest osa võtta, kuid ta suurepärasel vanemad tegid kõik tema hariduse heaks; temas ärkasid sel määral ellu kõik võimed, huvi igasuguse tegevuse vastu, et ta oskas kõikide väliste asjaoludega toime tulla ja sellal, kui ta süda ning vaim olid täiesti täidetud ülemaisetest nägemustest, siiski oma tegudes ja käitumises jäi alati kõige õilsamalt kombeliseks. Kui ta suuremaks sirgus, kõikjal pidevalt abivalmina suurtes ja väikestes asjades, rändas ta maa peal otsekui issanda ingel, kuna ta vaimne tervik tiirles küll tavalise päikese ümber, kuid lähenes üha laienevates ringides ülemaise poole.

Selle seisundi üliküllust leevendas mõnevõrra asjaolu, et ka tema sisemuses näisid valitsevat päev ja öö, kus ta siis hämara sisemise valguse juures püüdis kõige hoolikamalt täita oma väliseid kohustusi; kui temas värskelt lõi hõõguma sisemine tuli, andus ta kõige õndsamale rahule. Ta märkas koguni, et teda aeg-ajalt ümbritsesid mingid pilved, mis ta pilgu eest teatavaks ajaks kinni katsid taevased seltsilised — see kujunes epohhiks, mida ta alati oma maiste ligimiste hüveks ja rõõmuks ära oskas kasutada.

Niikaua kui ta oma vaateid ümbritseva maailma eest salajas hoidis, oli tal palju vaeva, et neid taluda; mis

ta neist avaldas, seda ei võetud teadmiseks või saadi sellest väärsti aru; sellepärast laskiski ta oma pika elu aja kestel neid omadusi välismaailmal haiguseks pidada, ja nõnda räägitakse sellest perekonnas veel praegugi lõpuks tõi talle hea õnn aga seltsiliseks mehe, keda te meie juures näete, kes on ühtlasi hinnatav arstina, matemaatikuna ja astronoomina, läbinisti üllas inimene, kes siiski algul õieti ainult uudishimust Makarie juurde asus. Kui aga viimane teda usaldama hakkas, talle järk-järgult oma seisukorda kirjeldas, käesoleva aja moodunuga ühendas ja sündmustele seose andis, kütkestas see õilis naine õpetlast niivõrd, et ta temast enam lahkuda ei suutnud, vaid päev-päevalt ja pidevalt ikka sügavamale sellesse saladusse tahtis tungida.

Algul, nagu ta selgesti mõista andis, pidas ta lugu pettekujutluseks; sest Makarie ei salanud, et ta juba lapsepõlvest oli virgalt tegelnud tähe- ja taevateadusega, sellel alal head õpetust saanud ja kasutamata polnud jätnud ühtki võimalust, et enesele masinate ja raamatute abil maailmaehitust ikka selgemaks teha. Seepärast jäigi õpetlane oma väite juurde, et see kõik on ainult õppuse teel omandatud ja seda on soodustanud ülimalt reeglipärane fantaasia toime, meespidamisvõime mõju, mida võib oletada, otsustamisvõime kaastoime, eriti aga salajane arvutusmeel.

Ta on matemaatik ja niisiis kangekaelne, selge mõistusega ja sellepärast uskmatu; ta kaitses end kaua, kuid märkis kõik täpselt üles, mis Makarie avaldas, jälgis neid märkmeid mitme aasta jooksul, peatus eriti kõige uuemate, taevakehade vastasseisuga kooskõlas olevate andmete juures ja hüüdis lõpuks: «Noh, miks ei oleks jumal ja loodus pidanud ka ühe elava armillarsfääri*, ühe vaimse rattavärgi looma ja sisse seadma, et see just samuti nagu kellad näitavad päev-päevalt ja tund-tunnilt aega, oleks iseenesest ja omal viisil võimeline jälgima taevakehade käiku?»

Aga siit ei julge me edasi minna; sest kõik uskumatu kaotab oma väärtusest, kui seda üksikasjaliselt ja lähe-

* Vanaaegne mõõteinstrument taevatähtede seisut kindlaksmääramiseks.

malt vaadelda. Kuid ütleme niipalju. Võrdlevatele arvutustele oli alusmüüriks järgmine asjaolu: Makariele, selgeltnägijale, näis meie päike visioonides palju väiksemana kui see, mida ta päeval taevas nägi; ka andis selle kõrgeima taevakeha ebaharilik asend zodiaagis põhjust järelduste tegemiseks.

Seevastu tekkisid kahtlused ja eksitused, kuna Makarie näitas ühele ja teisele tähele, mis tema silmis samuti zodiaaki ilmusid, kuid mida taevas näha ei olnud. Need võisid tookord veel avastamata väikesed planeedid olla. Sest teistest andmetest võis järeldada, et selgeltnägija oli juba ammu üle jõudnud Marsi orbiidist ja lähenes Jupiteri omale. Nähtavasti oli ta seda planeeti tükk aega — raske öelda, millisest kaugusest — kogu ta tohutus toreduses hämmastunult vaadelnud ja selle keerlevate kuude mängu silmitsenud, pärast aga planeeti imeharuldasel viisil kahanevaks kuuks pidanud, ja nimelt vastupidi, nii nagu paistab meile kasvav kuu. Sellest võis järeldada, et Makarie näeb seda taevakeha küljelt ja on tõepoolest just selle orbiidist välja astumas, et lõpmatus ruumis Saturni poole lennelda. Sinna ei saa talle järgneda ükski kujutlusvõime; aga me loodame, et selline entelechie* ei kao meie päikesesüsteemist täiesti, vaid hakkab selle piirile jõudes jälle tagasi igatsema, et maises elus meie lastelastelastele head ja soodsat mõju avaldada.

Kuna me nüüd selle eeterliku luuleloo lõpetame lootuses, et meile andestatakse, pöördume jälle tagasi nende maa peale kuuluvate muinasjuttude juurde, millest me ülal vihjamisi märku andsime.

Montan oli kõige ausama näoga teatanud, et too kummaline isik, kes oma tundemeelega nii hästi oskab maapõuevarasid eraldada, on juba koos esimeste väljandrändajatega laia maailma läinud. Kuid see lugu jättis tähelepanelikule inimeste tundjale täiesti ebatõenäolise mulje. Sest kuidas oleksid Montan ja temataolised sellist tulutoovat nõiavitsa enda kõrvalt kaugemale lasknud? Ka tärkas selles suhtes varsti pärast Montani

* Aristotelese järgi organismis leiduv jõud ja võime, mis sihi poole püüdleb.

ärasõitu alamate majateenijate sinna-tänna arutluste ja kummaliste jutustuste põhjal pikapeale kõva kahtlus. Nimelt olid Filine ja Lydie kaasa toonud kolmanda naisolendi ettekäändel, et see on nende teenija, milleks ta aga sugugi kõlblik polnud; ka ei nõutud teda ilalgi käskijannadele abiks riidest lahtivõtmisel ja riidepanekul. Lihtne rahvariie sobis üpris hästi ta tugevale ja tervele kogule, jättis aga nagu kogu isikki talupoegliku mulje. Tema käitumises — kuigi see polnud toores — ei märgatud mingit seltskondlikku kasvatust, mida toatüdrukud tavaliselt järele ahvida armastavad. Ka leidis ta õige varsti endale koha teenijaskonna hulgas; ta seltsis aias ja põllul töötajatega, haaras labida ning töötas kahe või kolme eest. Võttis ta reha, siis see otsekui lendas üle ülessongitud mulla, ja kõige suuremad maatükid said siledad nagu hästitasandatud peenrad. Muidu oli ta vaikne ja võitis üpris peagi üldise poolehoidu. Teised rääkisid temast, kuidas ta sageli tööriista maha paneb ja põiki üle kivide ja kändude jookseb — salajase allika poole, et janu kustutada. Seda teeb ta päevas mitu korda, kusjuures ta ükskõik millisel kohalt, kus ta parajasti seisab, alati otsejoones oskab minna ühe või teise puhtaveelätte poole, kui ta juua tahab.

Ja nii oli siis ometi järele jäänud tunnistaja sellest haruldasest inimomadusest, mida oli seletanud Montan, kes tõenäoliselt tüütavate katsetuste ja asjatute proovimiste vältimiseks otsustas nii iseäraliku olendi kohalviibimist varjata ülla pererahva ees, kes muide küll sellist usaldust oleks väärinud. Meie aga tahtsime seika avaldada olgu kas või mittetäielikuna, nagu ta praegu esineb, et uurivate meeste tähelepanu sõbralikult juhtida taolistele juhtudele, mis võib-olla sagedamini, kui arvatakse, ühe või teise tunnuse läbi ilmsiks tulevad.

Kuueteistkümnes peatükk

Lossis, mida alles hiljuti elustasid meie rändurid oma rõõmsa lauluga, oli valitsejaks loomult toimekas ja osav mees, kes alati silmas pidas oma härraste ja iseenese tulu. Nüüd istus ta rõõmsa meelega arvete ja

aruannete juures, kus ta teatava eneseuhkusega püüdis esitada ja üksikasjaliselt ära näidata oma ringkonnas mainitud rändurite-külaliste kohalviibimise kestel laekunud suuri tulusid. Kuid see osa kasumist oli tema enese arvates ainult kõige tühisem; ta oli märganud, millist suurt mõju avaldasid need töökad, osavad, vabameelsed ja uljad mehed. Osa neist oli kodumaaga huvasti jätnud, et üle mere purjetada, teised läksid samal kodumaal tööd ja leiba otsima; kuid valitsejal oli teada veel kolmas, salajane asjaolu, mida ta sedamaid tulusalt otsustas ära kasutada.

Lahkumisel selgus see, mida oleks võinud ennustada ja ette teada — et nii mõnigi neist tublidest noormees- test oli enam või vähem sõprussidemeid sõlminud ilusate tütarlastega külast ja lähimast ümbruskonnast. Kui Odoard oma äravalitusega lahkus, jätkus ainult vähesel julgust avaldada, et nad on otsustanud kohale jääda; Lenardo väljarändajatest ei jäänud ükski, kuid mitmed neist töötasid lühikese aja pärast tagasi tulla ja siia elama asuda, kui neile mõnevõrragi kindlustakse elatumisvõimalused ja tulevik.

Valitseja, kes talle alluva väikese rahvapere kõiki liikmeid ja koduseid olusid väga täpselt tundis, naeris kui tõeline egoist salakesi selle tööga puhul, et inimesed teevad nii suuri ettevalmistusi ja kulusid, et leida endale üle mere ja südamaal vabadust ja tööd, aga et seejuures siiski temale, kes rahulikult oma pesa peal istus, just suurimad kasumid majja ja aita toodi ning võimalus anti kõige paremaid mehi tagasi hoida ja enese ümber koguda. Oma mõtetes, mida olid avardanud jooksvad sündmused, leidis ta kõige loomulikumana, et õigel kohal näidatud liberaalsusel on üpris kiiduväär- sed ja kasulikud tagajärjed. Ta otsustas sedamaid oma väikeses ringkonnas midagi koloonia taolist asutada. Õnneks olid jõukad külaelanikud seekord sunnitud oma tütreid liiga vara abikaasadeks hakanud rändureile seaduslikult mehele panema. Valitseja seletas vanema- tele, et sellist perekondlikku äpardust peab lugema õnneks, ja kuna see tõepoolest oli õnn, et saatust oli tabanud just selles mõttes kõige kõlblikumaid käsitöö- lisi, siis polnud raske hakata mööblivabrikut asutama,

mis ei nõua suurt ruumi ja suuri kulusid, vaid ainult osavust ja piisavalt materjali. Viimase lubas muretseda valitseja. Elanikkond andis meistritele naised, ruumi ja ülalpidamise, ning käteosavuse tõid kaasa sisserändajad ise.

Selle kõik oli osav ärimees tasahilju üpris hästi läbi mõelnud juba siis, kui lossis viibis lärmakas rändurite pere, ja võis niisiis kohe, kui tema ümber vaikseks jäi, asja kallale asuda.

Küla tänavatel ja lossioues valitses pärast seda inimöölu rahu, aga otsekui mingi surmarahu. Keset seda vaikust segas meie arvutavat ja arvestavat ärimest ja rikkus ta meelerahu lossioe kappav ratsanik oma hõikamisega. Kabjaplaginat polnud küll kuulda, sest hobune oli rautamata, aga ratsanik, kes tekilt maha hüppas — ta ratsutas sadulata ja jalusteta, hoides hobust ainult suuraudadest — hõikas valjusti ja kärskelt elanikke, külalisi ja oli väga ebameeldivalt üllatatud, leides kogu ümbruse nii vaiksena ja otsekui väljasurnuna.

Lossioe ilmunud teener ei teadnud, mis ratsanikule vastata; tekkinud sõnavahetuse peale tuli valitseja ise välja ja ei osanud ka rohkem öelda, kui et kõik on minema läinud. — «Kuhu?» küsis elavaloomuline võõras. — Kannatlikult juhatas valitseja küsija teele, kust olid läinud Lenardo ja Odoard ning keegi kolmas mõistatuslik mees, keda mõned nimetasid Wilhelmi, teised Meisteriks. Viimane oli siit mõne miili kaugusel mööda voolaval jõel laevale läinud; ta pidi pärivoolu alla sõitma, et esmalt oma poega külastada ja siis mingi tähtsa üritusega kaasa minema.

Juba hüppas noormees tagasi hobuse selga. Vaevalt sai ta teada, kust viib lähim tee jõe äärde, kui ta juba jälle väravast välja kihutas ja sellise kiirusega minema lendas, et ainult tõusev tolmupilv näitas ülalt aknast järele vaatavale valitsejale, et hämmeldunud noormees oli võtnud õige tee.

Parajasti haihtus kauguses viimne tolmusammas ja meie valitseja tahtis taas oma asjaajamise juurde asuda, kui ülemisest lossiväravast sisse tõrmas jalamees-käskjalg ja samuti otsis rändureid, kellele ta kiiresti oli

järele saadetud, et veel üle anda mingi täiendav teade. Tal oli nende jaoks suurem pakk ja sellele lisaks üksainuke kiri, adresseeritud Wilhelmile, nimetatud ka Meistriks. Kirja oli keegi noor naisterahvas käskjalale eriti südamele pannud ja innukalt ning tungivalt palunud seda kiiresti kohale toimetada. Kahjuks ei olnud ka sellele küsijale rohkem teateid anda, kui et pesa on tühi ja et ta peab sellepärast oma teekonda kähku jätkama, et kas kõikidele ränduritele veel järele jõuda või loodetavasti näpunäiteid saada nende edasise liikumise kohta.

Aga kirja ennast, mille me samuti leidsime meile usaldatud paljude paberite hulgas, ei tohi me kui ülitähtsat dokumenti kalevi alla jätta. See oli Hersilielt, sama imepärast kui armastusväärsest naisterahvast, kes meie jutu käigus ainult harva nähtavale ilmub, kuid iga oma esinemisega kindlasti ja vastupandamatult iga vaimukat ja peenetundelist lugejat kütkestab. Ka on saatus, mis teda tabab, küll üks kõige kummalisemaid, mis võib osaks saada õrnaloomulisele naisele.

Seitsmeteistkümmes peatükk

HERSILIELT WILHELMILE

Istusin mõtetes ja ei oskaks öelda, mis ma mõtlesin. Aga mõnikord tuleb mu peale selline mõtisklev mittemõtlemine; see on mingi selgelt tunnetatud ükskõiksus. Üks hobune kihutab õue ja äratab mind mu rahust, üks kargab lahti ja sisse astub Felix nooruslikus säras — otsekui väike ebajumal! Ta tõttab minu juurde, tahab mind kaisutada, tõrjun ta tagasi; ta näib seda ükskõiksest võtvat, ei tule mulle ligi, ja kiidab rikkumatu rõõmuga mulle oma hobust, kes ta siia on toonud, jutustab põhjalikult ja avameelselt oma õpingutest ning sõpradest. Vanu lugusid meenutades tuleb meile meelde luksuskastike; Felix teab, et see on minu käes, ja tahab seda näha saada; annan järele, võimatu oli keelduda. Ta vaatleb kastikest, jutustab üksikasjaliselt, kuidas ta selle leidis, mina satun segadusse ja annan oma jutuga

välja, et mul on võti. Nüüd kasvab ta uudishimu üll suureks, ta tahab ka võtit näha, ainult kaugelt vaadata. Pole vist nähtud, et keegi oskaks paluda tungivamalt ja armsamal moel kui tema; ta anub otsekui palvetaja, põlvitab ja mangub selliste tuliste, ilusate silmadega, nii magusate, meelitavate sõnadega, ja nii ta ahvatleski mind veel kord. Näitan talle eemalt seda imesaladust, aga kähku haarab ta mu käe ja võtab võtme ära ning kargleb vallatult teisel pool lauda ringi.

«Mul pole midagi kastikesest ega võtmest!» hüüab ta, «tahtsin su südant avada, et see end mulle lahti lööks, mulle vastu tuleks, mind enese vastu suruks ja lubaks mul sind oma rinnale suruda.» Ta oli seejuures lõpmatult ilus ja armastusväärne, ja kui ma võtme kättesaamiseks talle lähemale astusin, lükkas ta kastikest laual enese ees aina edasi; juba oli võti lukuaugus; Felix ähvardas keerata ja keeras tööpoolest. Võtmeke murdus pooleks, väline osa langes lauale.

Olin segasem, kui olla võib ja olema peab. Ta kasutas mu tähelepanematust, jättis kastikese sinnapaika, hüppas minu juurde ja haaras mind kaissu. Väänlesin asjatult, tema silmad lähenesid minu omadele, ja on tööpoolest midagi kaunist, kui näed omaenese pilti armastavates silmades. Nägin seda esmakordselt, kui ta oma suu palavalt mu huultele surus. Tunnistan üles, et ma ta suudlustele vastasin; on siiski väga kaunis kedagi õnnelikuks teha. Tõmbasin end ta käte vahelt lahti, kuristik, mis meid lahutab, ilmus mulle nüüd täies selguses; selle asemel et end kokku võtta, läksin üle piiri, lükkasin Felixi vihaselt eemale, mu segadus andis mulle julgust ja mõistust, ma ähvardasin ja sõitlesin teda, käskisin tal mitte iialgi enam mu silma alla tulla — ja ta uskus seda nii tõsiselt väljendatud otsust! «Hüval» ütles ta, «siis ratsutan välja maailma, kuni ma otsa saan.» Hüppas hobuse selga ja kihutas minema. Veel otsekui poolunes panin ma kastikese kohale, võti on pooleks murdunud; olin hämmelduses, kahe- ja kolmekordses...

Oo mehed, oo inimesed! Kas te siis iialgi ei sigita mõistust? Kas põlnud küllalt isast, kes tõi nii palju

pahandust, on's vaja poega, et viia meid lahendamatusse segadusse?

Need pihtimused seisid tüki aega ära saatmata, nüüd selgus kummaline asjaolu, mida pean teatama; see selgitab ülaltoodud lugu, aga tumestab seda ühtlasi.

Meile saabub lelle poolt väga lugupeetud kullassepp ja juveliir ning näitab oma haruldasi vanaaegseid aardeid; lell käsib mul kastikest näidata, meister vaatab murdunud võtit ja näitab senini tähele panemata jäänud asjaolu — murdekoht pole krobeline, vaid täiesti sile. Kokkupuutumisel ühinevad mõlemad otsad, meister tõmbab võtme tervena välja, selle pooled on magnetilises ühenduses, püsivad nii koos, kuid võti avab kastikese ainult asjasse pühendatule. Meister astub pisut eemale, kastike kargab lahti, kuid ta surub selle otsekohe jälle kinni: parem on, kui selliseid saladusi ei puudutata, arvab ta.

Kindlasti ei kujutle te minu selgitamatut seisukorda, jumal olgu tänatud! Sest kuidas saakski tunda segadust, olles sellest väljaspool! Saatuslik kastike on mu ees, käes on mul võti, mis teda ei ava; meeeldi jätaksin kastikese avamata, kui võti avaks mulle ainult lähema tuleviku.

Minust ei tee te ju tükk aega väljagi, aga ma palun südamest, anun teid, soovitan tungivalt: otsige Felix üles! Asjatult saatsin ma välja käskjalad, et ta jälgi ja teed leida. Ma ei tea, kas pean õnnistama või kartma seda päeva, mis meid jälle kokku toob...

Lõpuks, lõpuks! Ometi kord nõuab käskjalg enda teelesaatmist; teda peeti meie juures küllalt kaua kinni, ta peab väljarändajatele tähtsate kiirsõnumitega järele ruttama. Küllap ta nende hulgas leiab ka teid või saab juhatust edasiseks. Vastuse saamiseni ma rahu ei leia.

Kaheksateistkümmes peatükk

Keskpäeva palaval päikesepaistel libises paat pärijõe; õrn tuuleke jahutas soojenenud õhku, tasased kaldad kahel pool jõge pakkusid küll lihtsat, kuid mõnusat vaatepilti. Viljaväljad ulatusid jõeni, ja hea pinnas oli kaldale nii lähedal, et voogavad veed olid mõnes kohas kõrgele paiskudes koheva mulla võimsalt lahti uhtunud ja kaasa viinud, kujundades sel kombel õige kõrgeid, äkilisi ja alt õõnsaid kaldapealseid.

Meie sõber Wilhelm nägi, kuidas päris üleval sellise äkilise koha järsule servale, kus tavaliselt võis viia ainult jalgrada, traavis ratsanik, hea ja tugeva kehaehitusega noormees. Vaevalt aga sai ta teda terasemalt silmitseda, kui alt õõnes kaldaserv sisse langes ja õnnetu mees järsku ülepeakaela koos hobusega vette kukkus. Siin polnud enam aega mõelda, kuidas ja miks; paadimehed sõitsid noolekiirusel neelukohale ja said kauni saagi silmapilkselt kätte. Ilus noormees lebas paadi põhjas väliste elumärkideta, ja pärast lühikest kaalutlust sõudsid osavad mehed keset jõge asuvale, pajupõõsastega kaetud kruusaseljandikule. Maabumine, õnnetu kaldale tõstmine, riidest lahtivõtmine ja kuivatamine oli ühe hetke töö. Kuid ei olnud veel märgata ühtki elumärki, kaunis lill rippus närbununa abistavate käte vahel!

Wilhelm haaras otsekohe lantseti, et käesoont avada; verd voolas ohtralt välja ja, segunedes mänglevalt looklevate lainetega, läks keerleva vooluga kaasa. Elu tuli jälle tagasi; vaevalt oli hell haavaarst mahti saanud sidet kinnitada, kui noormees end juba vapralt jalule ajas, oma päästjale teravalt otsa vaatas ja hüüdis: «Kui ma elama pean, siis olgu see sinuga koos!» Nende sõnadega langes ta äratundvale ja äratuntud isale kaela ning nuttis kibedalt. Nii seisis nad teineteist tugevasti kaisutades nagu Kastor ja Pollux, vennad, kes kohtuvad oma vastastikusel teekonnal manalast päikesevalgusele.

Ümbritsejad palusid noormeest rahuneda. Tublid paadimehed olid juba valmistanud mugava aseme hõredate põõsaste ja okste alla, pooliti päikesepaistele, pooliti varju; siin lebas ta nüüd isa mantlile väljasirutatuna,

see kauneim noormees; ruttu kuivasid pruunid lokid ja tõmbusid taas rulli, ta naeratas rahustatuna ja uinus magama. Rõõmuga vaatas meie sõber lamajat, kattes teda kinni.

«Eks looda sind ju ikka jälle uuesti jumala näo järgi, sa hunnitu olend!» hüüdis ta, «ja otsekohe kahjustatakse sind taas, vigastatakse seest- või väljastpoolt.» Mantel langes üle magaja, mõõdukas päikesehõõgus soojendas mahedalt ja armsalt ta liikmeid, ta palgetesse tõusis terve puna — uinuja näis jälle paranenuna.

Toimekad mehed olid oma rõõmus hästi õnnestunud päästmistöö ja eelrõõmus selle eest oodatava rikkaliku tasu üle noormehe riided kuumal kruusal juba niisama hästi kui ära kuivatanud, et ta ärgates saaks otsekohe jälle seltskonnainimese korraliku välimuse.

«WILHELM MEISTERI RÄNNUAASTAD»

«Wilhelm Meisteri rännuaastad» ilmus esmakordselt 1821. aastal, mil Goethe oli juba üle 70 aasta vana. Hoolimata oma kõrgest eest töötas Goethe raamatu ümber — täiendas seda uut materjali lisades — ja avaldas selle praegusel kujul 1829. aastal. Goethe viimased eluaastad möödusid pingerikkas loomingulises ja kultuurialases töös, ta kirjutas arvukalt luuletusi, artikleid kunsti- ja kirjandusküsimuste kohta ning lõpetas, eelmisel suvel enne oma surma 1832. aasta märtsis, «Fausti» II osa.

Nagu Faust, on ka Goethe ise kõige sümbolsemad Lääne-Euroopa individualistliku vaimse ja kultuuri esindajaid. Tema töö ja huvid ring oli erakordselt lai, ulatudes kirjandus- ja kunstielust ka teaduse valdkonda. Sügava ja mitmekülgse mõtlejana on Goethe uurinud ka loodusteaduslikke küsimusi, kusjuures tema uurimismeetod oli täiesti rajatud vaatlusele, ja avaldanud oma aja väljapaistva loodusteadlasena mõningaid tähelepanu väärvaid töid.

Thomas Mann ütleb, et Goethe sotsiaalne romaan «Wilhelm Meisteri rännuaastad» on just sellepolest imetlusväärne, et Goethe on siin sügava sensiiblusega intuiitselt ette näinud kogu XIX sajandi ühiskondlik-majanduslikku arengut: vanade kultuur- ja agraarmaade industrialiseerimist, masinate valitsemisele tulekut, organiseeritud töölistkonna tekkimist, klassivastuolusid, demokraatiat, sotsialismi, isegi amerikanismi, samuti ka kõigist neist muudatustest tulenevaid vaimseid ja kasvatuslikke konsekvantse, ja et on lausa liigutav, kuidas tema viimased eluaastad olid täidetud selle tunnetamisega, mille tulekuks «aeg oli käes»

ja mille tulekut peab kiirendama igaüks kas või omaenda kaua hellitatud, kuid juba iganenud aegadesse kuuluvatest ideaalidest loobumise arvel.

«Wilhelm Meisteri rännuaastates» ongi palju «loobumist» — inimlike ja kasvatuslike põhimõtete nimel esitab Goethe siin ideid, mis ulatuvad kaugele eemale kõigest sellest, mida mõistame kodanliku humaniteedi all, kaugele eemale klassikalisest ja kodanlikust kultuurist, mida luua ja süvendada Goethe ise esmajoones oli aidanud. Goethe loobub siin eraisikulise igakülgse ideaalist, — üksikisik peab end mingil ühel alal välja arendama ja lisama omapoolse panuse ühiskonna hüvanguks.

Göte, Iogann Volfgan
ГОДЫ СТРАНСТВИЯ
ВИЛЬГЕЛЬМА МЕЙСТЕРА
На эстонском языке
Обложка и титуль X. Витсура
Суперобложка П. Реевеэра
Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetaja A. Kerge
Kunstiline toimetaja H. Vitsur
Tehniline toimetaja H. Veber
Korrektorid E. Toots ja H. Nassar

Ladumisele antud 3. III 1959. Trükkimisele antud 23. IV 1959. Paber 54:84, 1/16. Trükipoognaid 25,75 + 1 kleebis. Formaadile 60:92 kohaldatud trükipoognaid 21,17. Arvutuspoognaid 21,97. Trükiarv 30 000. Tellimise nr. 469. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tänav 54/58.

Hind rbl. 9.30